มงฺคลตฺถทีปนิยา

ทุติโย ภาโค

ปญฺจมคาถายตฺถวณฺณนา

[๑] ปญฺจมคาถํ ฯ ทานนฺติ ทานเจตนา ฯ ธมฺมจริยาติ ธมฺมสฺส จริยา กรณํ ฯ ญาตกานนฺติ อตฺตโน ญาตีนํ สงฺคโห ฯ อนวชฺชานีติ อนวชฺชานิ อนินฺทิตานิ อครหิตานิ อุโปสถกมฺมาทีนิ ฯ เอตนฺติ ยญฺจ ทานํ ยา จ ธมฺมจริยา โย จ ญาตกสงฺคโห ยานิ จ อนวชฺชกมฺมานิ อิทํ ทานาทิ จตุพฺพิธํ อุตฺตมํ มงฺคลนฺติ คณฺหาหิ เทวเตติ อยเมตฺถ สงฺเขโป ฯ อยนฺเตฺวตฺถ วิตฺถาโร ฯ

ทานกถา

[๒] ทานํ นาม จาคเจตนาวิรติเทยฺยธมฺมวเสน ติวิธํ โหติ ฯ ตถา หิ สทฺธา หิรียํ กุสลญฺจ ทานนฺติ อฏฺฐกงฺคุตฺตเร ทานสุตฺเต[๑] จาคเจตนา ทานํ นาม ฯ

ตตฺถ สทฺธาติ ยาย สทฺธาย ทานํ เทติ สา สทฺธา ฯ หิรียนฺติ ยาย หิริยา ทานํ เทติ สาว อธิปฺเปตา ฯ กุสลญฺจ ทานนฺติ อนวชฺชญฺจ ทานนฺติ ตพฺพณฺณนา[๒] ฯ

อภยํ เทตีติ อาคตฏฺฐาเน วิรติ ทานํ นาม ฯ ตตฺถ อภยทานํ

๑. องฺ. อฏฺฐก. ๒๓/๒๔๐. ๒. มโน. ปู. ๓/๒๘๘.

กโรติ ปญฺจสีลสงฺขาตํ วิรตึ สมาทิยตีติ อตฺโถ ฯ อิทํ อารตี วิรตี ปาปาติ เอตฺถาวิภวิสฺสติ ฯ

ทานํ เทติ อนฺนปานนฺติ อาคตฏฺฐาเน เทยฺยธมฺโม ทานํ นาม ฯ

[๓] กถาวตฺถุวณฺณนายมฺปิ [๑] ตตฺถ จาคเจตนา เทติ เทยฺยธมฺมํ เตนฺติ วา เอตาย เทยฺยธมฺมนฺติ ทานํ ฯ วิรติ อวขณฺฑนตฺเถน ลวนตฺเถน จ ทานํ ฯ สา หิ อุปฺปชฺชมานา ภยเภรวาทิสงฺขาตํ ทุสฺสีลสฺส เจตนํ ขณฺเฑติ ลุนาติ จาติ ทานํ ฯ เทยฺยธมฺโม ทิยฺยตีติ ทานนฺติ วตฺวา เอวเมตํ ติวิธมฺปิ อตฺถโต เจตสิโก เจว ธมฺโม เทยฺยธมฺโม จาติ ทุวิธํ โหตีติ วุตฺตํ ฯ

ตตฺถ มงฺคลตฺตํ เจตสิกทาเน ยุชฺชติ น อเจตสิเก ฯ ตสฺมา อเจตสิกํ เทยฺยธมฺมทานํ อิธ น ลพฺภติ ฯ เจตสิกทาเนปิ วิรติยา ปรโต ปาปวิรติมชฺชปานสญฺญเมหิ คยฺหมานตฺตา สาปิ อิธ น ลพฺภติ ฯ ตสฺมา ปาริเสสนเยน จาคเจตนา ทานนฺติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ เจตนาติ จ ปธานวเสน วุตฺตํ ฯ ตํคติกตฺตา ปน ตํสมฺปยุตฺโต อโลโภปิ ทานํ นาม ฯ เตนฏฺฐกถายํ [๒] ทานํ นาม ปรํ อุทฺทิสฺส สุพุทฺธิปุพฺพิกา อนฺนาทิทสวตฺถุกา ทานปริจฺจาคเจตนา [๓] ตํสมฺปยุตฺโต วา อโลโภติ วุตฺตํ ฯ

[๔] ตตฺถ สุพุทฺธิปุพฺพิกาติ สมฺมาทิฏฺฐิปุเรจาริกา ฯ อตฺถิ ทินฺนนฺติอาทินยปฺปวตฺตสมฺมาทิฏฺฐิ เหตฺถ สุพุทฺธิ นาม ฯ

๑. ป. ที. อภิ. วิ. ๒๕๔. ๒. ป. โช. ขุ. ขุ. ๑๕๔ ๓. อนฺนาทิทสทานวตฺถุปริจฺจาคเจตนาติ ปาโฐเยว ทิสฺสติ ฯ ณ. ว.

สมฺมาทิฏฺฐิโก เอโกว อตฺถิ ทินฺนนฺติ สมฺมาลทฺธิโก หุตฺวา ทานํ นาม สุนฺทรํ พุทฺธาทีหิ ปณฺฑิเตหิ ปสตฺถํ ปณฺฑิตปฺปญฺญตฺตนฺติ สทฺทหนฺโต อตฺตนาปิ ทานํ เทติ ปรมฺปิ ตตฺถ สมาทเปติ น มิจฺฉาทิฏฺฐิโก ฯ ตถา หิ นตฺถิ ทินฺนนฺติ มิจฺฉาลทฺธิโก อชิโต นาม ติตฺถกโร เอวมาห ภสฺสนฺตา หุติโย ทตฺตุปฺปญฺญตฺตํ ยทิทํ ทานนฺติ ฯ

ตตฺถ ภสฺสนฺตาติ ภสฺมนฺตา ฯ อยเมว วา ปาลิ ฯ หุติโยติ ยํ ปโหนกสกฺการาทิเภทํ ทินฺนทานํ สพฺพนฺตํ ฉาริกาวสานเมว โหติ ฯ น ตโต ปรํ ผลทายกํ หุตฺวา คจฺฉตีติ อตฺโถ ฯ ทตฺตุปฺปญฺญตฺตนฺติ ทตฺตูหิ พาลมนุสฺเสหิ ปญฺญตฺตํ ฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ พาเลหิ อพุทฺธีหิ ปญฺญตฺตมิทํ ทานํ น ปณฺฑิเตหิ พาลา เทนฺติ ปณฺฑิตา คณฺหนฺตีติ [๑] สามญฺญผลวณฺณนา [๒] ขนฺธกวคฺเค [๓] ทิฏฺฐิสํยุตฺตวณฺณนา [๔] จ ฯ

ทปฺปนฺติ มุยฺหนฺตีติ ทตฺตู มุยฺหปุคฺคลาติ สามญฺญผลฏีกา ฯ

[๕] อนฺนาทิทสวตฺถุกาติ

อนฺนํ ปานํ วตฺถํ ยานํ มาลา คนฺธํ วิเลปนํ

เสยฺยาวสถํ ปทีเปยฺยํ ทานวตฺถู อิเม ทสาติ

เอวํ วุตฺตเทยฺยธมฺมวตฺถุกา ฯ

ตตฺถ **อนฺนนฺติ** ยงฺกิญฺจิ ขาทนียํ โภชนียํ ฯ **ปานนฺติ**

๑. เอตฺถนฺตเร ปนฏฺฐกถาสุ ทสฺเสตีติ ปทํ ขายติ. ๒. สุ. วิ. ๑/๒๐๗.
๓. ขนฺธวารวคฺเค. ณ. ว. ๔. สา. ป. ๒/๔๑๑.

อมฺพปานาทิปานกํ ฯ **วตฺถนฺติ** นิวาสนปารุปนาทิอจฺฉาทนํ ฯ **ยานนฺติ** รถวยฺหาทิ อนฺตมโส อุปาหนํ อุปาทาย คมนสาธนํ ฯ มาลาติ คนฺถิตาคนฺถิตเภทํ สพฺพํ ปุปฺผํ ฯ **คนฺธนฺติ** ยงฺกิญฺจิ คนฺธชาตํ ปึสิตํ อปึสิตํ คนฺธูปกรณํ จ ฯ **วิเลปนนฺติ** ฉวิราคกรณํ ฯ เสยฺยาติ มญฺจปีฐาทิ เจว ปาวารโกชวาทิ จ สยิตพฺพวตฺถุ ฯ เสยฺยาคหเณน เจตฺถ อาสนมฺปิ คหิตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ **อาวสถนฺติ** วาตาตปาทิ-ปริสฺสยวิโนทนํ ปฏิสฺสยํ ฯ **ปทีเปยฺยนฺติ** ทีปกปลฺลิกาทิ ปทีปูปกรณนฺติ อิติวุตฺตเก ติกนิปาตสฺส ตติยวคฺเค อวุฏฺฐิกสุตฺตวณฺณนา [๑] ฯ

[๖] **อนฺนนฺติ** ขชฺชโภชนํ [๒] ฯ **ปานนฺติ** ยงฺกิญฺจิ สายนํ [๓] ฯ **วตฺถนฺติ** นิวาสนปารุปนํ ฯ **ยานนฺติ** ฉตฺตุปาหนํ อาทึ กตฺวา ยงฺกิญฺจิ คมนปฺปจฺจยํ ฯ **มาลนฺติ** ยงฺกิญฺจิ สุมนมาลาทิปุปฺผํ ฯ **คนฺธนฺติ** ยงฺกิญฺจิ จนฺทนาทิวิเลปนํ ฯ **เสยฺยาวสถํ ปทีเปยฺยนฺติ** มญฺจปีฐาทิเสยฺยํ เอกภูมิกาทิอาวสถํ วฏฺฏิเตลาทิปทีปูปกรณนฺติ ขนฺธกวคฺเค นาคสํยุตฺตวณฺณนา [๔] ฯ

[๗] อทนียโต อนฺนํ ฯ ขาทนียโต ขชฺชํ ฯ ปาตพฺพโต ปานํ ฯ สายนียโต สายนํ อมฺพรสาทิ ฯ นิวาสิตพฺพนฺติ นิวาสนํ ฯ ปริปุริตพฺพนฺติ ปารุปนํ ฯ ยนฺติ เตนาติ ยานํ อุปาหนาทิ ฯ อุปาหนาทีติ อาทิสทฺเทน จ วยฺหสิวิกาทีนํ สงฺคโห ฯ ฉตฺตมฺปิ วสฺสาตปทุกฺขปริรกฺขเณน มคฺคคมนสาธนนฺติ กตฺวา ฉตฺตุปาหนนฺติ

๑. ป. ที. อิติ. ๓๑๑. ๒. ขาทนียโภชนียนฺติปิ ปาโฐ. ๓. ปานกนฺติปิ ฯ ฌ. ว.
๔. สา. ป. ๒/๔๒๒.

วุตฺตํ ฯ เตนาห ยงฺกิญฺจิ คมนปฺปจฺจยนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

ปทีเป ปทีปเน เอตพฺพํ เนตพฺพนฺติ ปทีเปยฺยํ เตลาทิอุป-กรณนฺติ จตุกฺกงฺคุตฺตเร ทุติยปณฺณาสกสฺส จตุตฺถวคฺคฏีกา ฯ

[๘] ปานนฺติ นิทฺเทสนเยน โสฬสวิธํ โหติ ฯ เตนาห ธมฺมเสนาปติ อฏฺฐ ปานานิ อมฺพปานํ ชมฺพุปานํ โจจปานํ โมจปานํ มธุกปานํ มุทฺทิกปานํ สาลุกปานํ ผารุสกปานํ ฯ อปรานิปิ อฏฺฐ ปานานิ โกสมฺพปานํ โกลปานํ พทรปานํ ฆฏปานํ เตลปานํ ปโยปานํ ยาคุปานํ [๑]รสปานนฺติ [๒] ฯ

ตุวฏกสุตฺตนิทฺเทสปาลิ ฯ

[๙] อมฺพปานนฺติ อาเมหิ วา ปกฺเกหิ วา อมฺเพหิ กตปานํ ฯ ตตฺถ อาเมหิ ภิกฺขุนา กโรนฺเตน อมฺพตรุณานิ ภินฺทิตฺวา อุทเก ปกฺขิปิตฺวา อาตเป อาทิจฺจปาเกน ปจิตฺวา ปริสฺสาเวตฺวา ตทหุปฺ-ปฏิคฺคหิเตหิ มธุสกฺกรกปฺปุราทีหิ โยเชตฺวา กาตพฺพํ ฯ ชมฺพุปานนฺติ ชมฺพุผเลหิ กตปานํ ฯ โจจปานนฺติ อฏฺฐิกกทลีผเลหิ กตปานํ ฯ โมจปานนฺติ อนฏฺฐิเกหิ กทลีผเลหิ กตปานํ ฯ มธุกปานนฺติ มธุกานํ ชาติรเสน กตปานํ ฯ ตมฺปน อุทกสมฺภินฺนํ วฏฺฏติ สุทฺธํ น วฏฺฏติ ฯ มุทฺทิกปานนฺติ มุทฺทิกา อุทเก มทฺทิตฺวา อมฺพปานํ วิย กตปานํ ฯ สาลุกปานนฺติ รตฺตุปฺปลนีลุปฺปลาทีนํ สาลุเก มทฺทิตฺวา กตปานํ ฯ ผารุสกปานนฺติ ผารุสเกหิ อมฺพปานํ วิย กตปานํ ฯ โกสมฺพปานนฺติ โกสมฺพผเลหิ กตปานํ ฯ โกลปานนฺติ โกลผเลหิ

๑. ปาลิยมฺปน ยาคุปานํ ปโยปานนฺติ เอวํ วาเรน อาคตํ. ณ. ว. ๒. ขุ. มหา. ๒๙/๔๕๐.

กตปานํ ฯ พทรปานนฺติ มหาโกลผเลหิ อมฺพปานํ วิย กตปานํ ฯ อิมานิ เอกาทส ปานานิ สีตานิปิ อาทิจฺจปกฺกานิปิ วฏฺฏนฺติ ฯ ฆฏปานนฺติ สปฺปิปานํ ฯ เตลปานนฺติ ติลเตลาทิปานํ ฯ ปโยปานนฺติ ขีรปานํ ฯ ยาคุปานนฺติ อมฺพิลาทิยาคุปานํ ฯ รสปานนฺติ สากาทิรสปานนฺติ ตพฺพณฺณนา[๑]ฯ

เอวํ อโลภสหิตา อนฺนาทิทสวตฺถุกา ทานเจตนา อิธ ทานํ ฯ อโลเภนาปิ หิ สกํ วตฺถุํ ปฏิปาเทติ ฯ เตนฏฺจกถายํ ตทุภยํ สนฺธาย ทิยฺยเต อิมินาติ ทานํ อตฺตโน สนฺตกํ ปรสฺส ปฏิปาเทตีติ[๒] วุตฺตํ ฯ

[๑๐] ตมฺปเนตํ ทานํ ฉฬงฺคิกญฺเญว มหปฺผลํ โหติ ฯ เตนาห กถญฺจ ภิกฺขเว ฉฬงฺคสมนฺนาคตา ทกฺขิณา โหติ ฯ อิธ ภิกฺขเว ทายกสฺส ตีณงฺคานิ โหนฺติ ปฏิคฺคาหกานํ ตีณงฺคานิ ฯ กตมานิ ทายกสฺส ตีณงฺคานิ ฯ อิธ ภิกฺขเว ทายโก ปุพฺเพว ทานา สุมโน โหติ ททํ จิตฺตํ ปสาเทติ ทตฺวา อตฺตมโน โหติ อิมานิ ทายกสฺส ตีณงฺคานิ ฯ กตมานิ ปฏิคฺคาหกานํ ตีณงฺคานิ ฯ อิธ ภิกฺขเว ปฏิคฺคาหกา วีตราคา วา โหนฺติ ราควินยาย วา ปฏิปนฺนา วีตโทสา วา โหนฺติ โทสวินยาย วา ปฏิปนฺนา วีตโมหา วา โหนฺติ โมหวินยาย วา ปฏิปนฺนา อิมานิ ปฏิคฺคาหกานํ ตีณงฺคานิ ฯ อิติ ทายกสฺส ตีณงฺคานิ ปฏิคฺคาหกานํ ตีณงฺคานิ ฯ เอวํ โข ภิกฺขเว ฉฬงฺคสมนฺนาคตา ทกฺขิณา โหติ ฯ เอวํ ฉฬงฺคสมนฺนาคตาย ภิกฺขเว ทกฺขิณาย น สุกรํ ปุญฺญสฺส

๑. สา. ป. ๒/๑๐๙. ๒. ทียเต....ปฏิปาทิยตีติ วุตฺตํ โหตีติ อฏฺจกถายํ ลิขิตํ ฯ ณ. ว.

ปมาณํ กาตุํ เอตฺตโก ปุญฺญาภิสนฺโท กุสลาภิสนฺโท สุขสฺสาหาโร โสวคฺคิโก สุขวิปาโก สคฺคสํวตฺตนิโก อิฏฺฐาย กนฺตาย มนาปาย หิตาย สุขาย สํวตฺตตีติ อถโข อสงฺเขยฺโย อปฺปเมยฺโย มหาปุญฺญกฺขนฺโธเตฺวว สงฺขฺยํ [๑] คจฺฉติ ฯ เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว มหาสมุทฺเท น สุกรํ อุทกสฺส ปมาณํ คเหตุํ เอตฺตกานิ อุทกาฬฺหกานีติ วา เอตฺตกานิ อุทกาฬฺหกสตานีติ วา เอตฺตกานิ อุทกาฬฺหกสหสฺสานีติ วา เอตฺตกานิ อุทกาฬฺหกสตสหสฺสานีติ วา อถโข อสงฺเขยฺโย อปฺปเมยฺโย มหาอุทกกฺขนฺโธเตฺวว สงฺขฺยํ [๑] คจฺฉติ เอวเมว โข ภิกฺขเว เอวํ ฉฬงฺคสมนฺนาคตาย ทกฺขิณาย น สุกรํ ปุญฺญสฺส ปมาณํ คเหตุํ ฯเปฯ มหาปุญฺญกฺขนฺโธเตฺวว สงฺขฺยํ คจฺฉตีติ ฯ อิทมโวจ ภควา อิทํ วตฺวาน สุคโต อถาปรํ เอตทโวจ สตฺถา

[๑๑] ปุพฺเพว ทานา สุมโน ททํ จิตฺตํ ปสาทเย
ทตฺวา อตฺตมโน โหติ เอสา ยญฺญสฺส สมฺปทา ฯ
วีตราโค วีตโทโส วีตโมโห อนาสโว
เขตฺตํ ปุญฺญสฺส [๒] สมฺปนฺนํ สญฺญตา พฺรหฺมจาริโน
สยํ อาจมยิตฺวาน [๓] ทตฺวา สเยหิ [๔] ปาณิภิ
อตฺตโน ปรโต เจโส ยญฺโญ โหติ มหปฺผโล ฯ

๑. ปาลิยมฺปน สงฺขนฺติ ทิสฺสติ ๒. ยญฺญสฺสาติ ฯ ฌ. ว. ๓. อาจรยิตฺวานาติ ปาลิยํ ทิสฺสติ. ๔. สเกหีติ ฯ ฌ. ว.

เอวํ ยชิตฺวา เมธาวี　　สทฺโธ มุตฺเตน เจตสา
อพฺยาปชฺฌํ สุขํ โลกํ　　ปณฺฑิโต อุปปชฺชตีติ ฯ

ฉกฺกงฺคุตฺตเร ปธมปณฺณาสกสฺส จตุตฺถวคฺเค ฉฬงฺคทานสุตฺตํ [๑]ฯ

[๑๒] **ฉฬงฺคสมนฺนาคตาติ ฉหิ คุณงฺเคหิ สมนฺนาคตา ฯ ทกฺขิณาติ** ทานํ ฯ **ปุพฺเพว ทานา สุมโนติ** ทานํ ทสฺสามีติ มาสฑฺฒมาสโต ปฏฺฐาย โสมนสฺสปฺปตฺโต โหติ ฯ เอตฺถ หิ ปุพฺพเจตนา ทสฺสามีติ จิตฺตุปฺปาทกาลโต ปฏฺฐาย อิโต อุฏฺฐิเตน ทานํ ทสฺสามีติ เขตฺตคฺคหณํ อาทึ กตฺวา จินฺเตนฺตสฺส ลพฺภติ ฯ **ททํ จิตฺตํ ปสาเทตีติ** เอวํ วุตฺตา มุญฺจนเจตนา ปน ทานกาเลเยว ลพฺภติ ฯ **ทตฺวา อตฺตมโน โหตีติ** อยมฺปน อปรเจตนา **อปราปรํ อนุสฺสรนฺตสฺส ลพฺภติ ฯ วีตราคาติ วิคตราคา ขีณาสวา ฯ ราควินยาย วา ปฏิปนฺนาติ** ราควินยปฺปฏิปทํ ปฏิปนฺนา ฯ อุกฺกฏฺฐเทสนา เจสา ฯ น เกวลมฺปน ขีณาสวานํ อนาคามิสกทาคามิโสตาปนฺนานมฺปิ อนฺตมโส ตทหุปฺปพฺพชิตสฺส ภณฺฑคฺคาหกสามเณรสฺสาปิ ทินฺนา ทกฺขิณา ฉฬงฺคสมนฺนาคตาว โหติ ฯ โสปิ หิ โสตาปตฺติมคฺคตฺถเมว ปพฺพชิโตติ ฉฬงฺคสุตฺตวณฺณนา [๒] ฯ

[๑๓] ทกฺขนฺติ วฑฺเฒนฺติ เอตายาติ ทกฺขิณา ปริจฺจาคมยํ ปุญฺญํ ตทุปกรณภูโต เทยฺยธมฺโม จ ฯ อิธ ปน เทยฺยธมฺโม อธิปฺเปโต ฯ **อิโต** อุฏฺฐิเตนาติ อิโต เขตฺตโต อุปฺปนฺเนน ฯ ราโค วินียติ เอเตนาติ ราควินโย ราคสมุจฺเฉทิกา ปฏิปทา ฯ

๑. องฺ. ฉกฺก. ๒๒/๓๗๖.　๒. มโน. ปู. ๓/๑๓๑.

เตนาห ราควินยปฺปฏิปทํ ปฏิปนฺนาติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๑๔] ปุญฺญาภิสนฺทาติ ปุญฺญสฺส อภิสนฺทา ปุญฺโญปปตฺติโยติ อตฺโถ ฯ กุสลาภิสนฺทาติ ตสฺเสว เววจนํ ฯ เต ปเนเต สุขํ อาหรนฺตีติ สุขสฺสาหารา ฯ สุฏฺฐุ อคฺคานํ รูปาทีนํ ทายกาติ โสวคฺคิกา ฯ สุโข เนสํ วิปาโกติ สุขวิปากา ฯ สคฺเค อุปฺปตฺติ สคฺโค สคฺคาย สํวตฺตนฺตีติ สคฺคสํวตฺตนิกาติ จตุกฺกงฺคุตฺตเร ทุติยปญฺญาสกสฺส ปฐมวคฺควณฺณนา [๑] ฯ

ปุญฺญาภิสนฺทาติ วา ปุญฺญนทิโย ฯ อวิจฺเฉเทน นิจฺจํ ปวตฺติยมานานิ หิ ปุญฺญานิ อภิสนฺทนฏฺเฐน ปุญฺญาภิสนฺทาติ วุตฺตานีติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๑๕] **ยญฺญสฺส สมฺปทาติ** ทานสฺส ปริปุณฺณตา ฯ **สญฺญตาติ** สีลสญฺญเมน สญฺญตา ฯ **สยํ อาจมยิตฺวานาติ** อตฺตนาว หตฺถปาเท โธวิตฺวา มุขํ วิกฺขาเลตฺวา ฯ **สเยหิ ปาณิภีติ** อตฺตโน หตฺเถหิ ฯ สเกหีติปิ ปาโฐ ฯ สทฺโธติ รตนตฺตยคุเณ สทฺทหนฺโต ฯ **มุตฺเตน เจตสาติ** โลภมจฺฉริยาทีหิ วิมุตฺเตน จิตฺเตน ฯ **อพฺยาปชฺฌํ สุขํ โลกนฺติ** นิทฺทุกฺขํ อุฬารสุขโสมนสฺสํ เทวโลกนฺติ ฉฬงฺคสุตฺตวณฺณนา (๒) ฯ

[๑๖] **ปุพฺเพ ว ทานาติ** มุญฺจนเจตนาย ปุพฺเพ ทานูปกรณ-สมฺภรณโต ปฏฺฐาย ฯ **สุมโนติ** สมฺปตฺตีนํ นิทานํ อนุคามิกํ นิธานํ นิเธสฺสามีติ โสมนสฺสิโต ภเวยฺย ฯ **ททํ จิตฺตํ ปสาทเยติ** ททนฺโต เทยฺยธมฺมํ ทกฺขิเณยฺยหตฺเถ ปติฏฺฐาเปนฺโต อสารโต ธนโต

๑. มโน. ปู. ๒/๔๐๒. ๒. มโน. ปู. ๓/๑๓๒.

สาราทานํ กโรมีติ อตฺตโน จิตฺตํ ปสาเทยฺย ฯ **ทตฺวา อตฺตมโน โหตีติ** ทกฺขิเณยฺยานํ เทยฺยธมฺมํ ปริจฺจชิตฺวา ปณฺฑิตปฺปญฺญตฺตํ นาม มยา อนุฏฺฐิตํ อโห สาธุ สุฏฺฐูติ อตฺตมโน ปมุทิโต ปีติโสมนสฺสชาโต โหติ ฯ เอสาติ ยา อยํ ปุพฺพเจตนา มุญฺจนเจตนา อปราปรเจตนาติ อิมาสํ กมฺมผลสฺสทฺธานุคตานํ โสมนสฺสปริคฺคหิตานํ ติวิธานํ เจตนานํ ปาริปูริ เอสา ฯ สีลสญฺญเมนาติ กายิกวาจสิกสํวเรน ฯ **หตฺถปาเทติ** ทกฺขิเณยฺยานํ หตฺถปาเท ฯ **มุขํ วิกฺขาเลตฺวาติ** เตสํเยว มุขํ วิกฺขาเลตฺวา ฯ อตฺตนาว มุโขทกํ ทตฺวาติ อธิปฺปาโยติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๑๗] เอตฺถาห กิเมตา ติสฺโสปิ เจตนา ปฏิสนฺธิทายิกา โหนฺตีติ ฯ อาม ติสฺโสปิ ตํทายิกาว ฯ อปุตฺตกเสฏฺฐิสฺส เจตนาโย เจตฺถ นิทสฺสนํ ฯ โส กิร อตีเต พาราณสิยํ เสฏฺฐี หุตฺวา เอกทิวสํ ปาโต วุฏฺฐาย ภตฺตํ ภุญฺชิตฺวา ราชุปฏฺฐานํ คจฺฉนฺโต ตครสิขีปจฺเจกพุทฺธํ ทิสฺวา ตสฺส ปิณฺฑปาตํ ทาเปตฺวา ปกฺกามิ ฯ อยเมตฺถ สงฺเขโป ฯ วิตฺถาโร ตุ ฉกฺกนิปาตสฺส ทุติยวคฺเค มยฺหกสกุณชาตกวณฺณนายญฺเจว [๑] โกสลสํยุตฺเต ทุติยวคฺควณฺณนายญฺจ โอโลเกตพฺโพ ฯ โส เตน กมฺเมน จุทฺทสกฺขตฺตุํ สุคติเมว อุปปชฺชิ ฯ เตนาห [๒] ภควา โกสลรญฺโญ ยํ โข โส มหาราช เสฏฺฐี คหปติ ตครสิขีปจฺเจกพุทฺธํ [๓] ปิณฺฑปาเตน ปฏิปาเทสิ ตสฺส กมฺมสฺส วิปาเกน สตฺตกฺขตฺตุํ สุคตึ สคฺคํ โลกํ

๑. ชาตกฏฺฐกถา. ๕/๙๔. ๒. สํ. ส. ๑๕/๑๓๓. ๓. ปาลิยญฺหิ ตครสิขึ ปจฺเจกพุทฺธํ.

อุปปชฺชิ ตสฺเสว กมฺมสฺส วิปากาวเสเสน อิมิสฺสาเยว สาวตฺถิยา สตฺตกฺขตฺตุํ เสฏฺฐิตฺตํ การยีติ [๑]ฯ

[๑๘] ตตฺถ **ปฏิปาเทสีติ** ปิณฺฑปาเตน สทฺธึ สํโยเชสิ ปิณฺฑปาตํ อทาสีติ อตฺโถ ฯ **สตฺตกฺขตฺตุนฺติ** สตฺต วาเร ฯ ปุพฺพปจฺฉิมเจตนาวเสน เจตฺถ อตฺโถ เวทิตพฺโพ ฯ เอกปิณฺฑปาตทานสฺมิญฺหิ เอกาว เจตนา เทฺว ปฏิสนฺธิโย น เทติ ฯ ปุพฺพปจฺฉิมเจตนาหิ ปเนส สตฺตกฺขตฺตุํ สคฺเค สตฺตกฺขตฺตุํ เสฏฺฐิกุเล นิพฺพตฺโตติ ตพฺพณฺณนา [๒] ฯ

อิมสฺส สมณสฺส ปิณฺฑปาตํ เทหีติ วทโต เอกายเอว ชวนวีถิยา วเสน อตฺถสิทฺธิ อตฺถิ อถโข ตตฺถ อาทิโต ปวตฺตชวนวาโรปิ อตฺถิ มชฺเฌ ปจฺฉา ปวตฺตชวนวาโรปิ ตํ สนฺธายาห ปุพฺพปจฺฉิมเจตนาติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๑๙] ตสฺมา ติสฺโสปิ เจตนา ปริปุณฺณา กาตพฺพา ฯ เอวํ กรโต หิ ทานํ มหปฺผลํ โหติ ฯ เตน มยฺหกสกุณชาตกวณฺณนายํ ทานญฺหิ นาม ติสฺโส เจตนา ปริปุณฺณา กาตุํ สกฺโกนฺตสฺเสว มหปฺผลํ โหตีติ วุตฺตํ ฯ

[๒๐] อปิจสฺส มหปฺผลตา เวลามสุตฺตทกฺขิณาวิภงฺคสุตฺต-วเสนาปิ เวทิตพฺพา ฯ

นวกงฺคุตฺตเร เวลามสุตฺตสฺมิญฺหิ [๓] ปฏิคฺคาหกเภทโต จุทฺทสวิธํ ทานํ วุตฺตํ ฯ เวลามพฺราหฺมโณ หิ โลกิยมหาชนสฺส สตฺตมาสาธิกานิ;

๑. กาเรสีติ. ฌ. ว. ๒. สา. ป. ๑/๑๘๘. ๓. นํย. องฺ. นวก. ๒๓/๔๐๖.

สตฺต วสฺสานิ อปริมาณํ ขชฺชโภชฺชาทิเภทํ อาหารํ ทตฺวา โอสานทิวเส จตุราสีติสหสฺสสงฺขา สุวณฺณปาติรูปิยปาติกํสปาติโย ยถากมํ รูปิยสุวณฺณหิรญฺญปูรา สพฺพาลงฺการปฺปฏิมณฺฑิเต จตุราสีติสหสฺสสงฺเข หตฺถี จ รเถ จ กญฺญาโย จ ปลฺลงฺเก จ จตุราสีติสหสฺสสงฺขา เธนุโย จ วตฺถโกฏิโย จ อทาสิ ฯ ตํ มหาทานํ นาม อโหสิ ฯ ตโต เอกสฺส โสตาปนฺนสฺส อนฺนทานํ มหปฺผลตรํ ฯ สตํ โสตาปนฺนานํ อนฺนทานโต เอกสฺส สกทาคามิสฺส อนฺนทานํ มหปฺผลตรํ ฯ ตถา สตํ สกทาคามีนํ เอกสฺส อนาคามิโน ฯ สตํ อนาคามีนํ เอกสฺส อรหโต ฯ สตํ อรหนฺตานํ เอกสฺส ปจฺเจกพุทฺธสฺส ฯ สตํ ปจฺเจกพุทฺธานํ เอกสฺส สมฺมา-สมฺพุทฺธสฺส ฯ ตโต พุทฺธปฺปมุขสฺส สงฺฆสฺส อนฺนทานํ มหปฺผลตรํ ฯ ตโต จาตุทฺทิสสงฺฆสฺส วิหารทานนฺติ ฯ

[๒๑] อุปริปณฺณาสกสฺส จตุตฺถวคฺเค ทกฺขิณาวิภงฺคสุตฺเต ๑ ปน เอกวีสติวิธํ ทานํ ฯ ตตฺถ หิ ยํ ลกฺขณสมฺปทาทิคุณวเสน ขีรลาภารกฺขาทิอุปการวเสน จ โปสนตฺถํ ติรจฺฉานคตสฺส ทินฺนํ ตํ น คหิตํ ทานลกฺขณาโยคโต ฯ อนุคฺคหปูชนิจฺฉาวเสน หิ อตฺตโน เทยฺยวตฺถุปริจฺจาโค ทานํ ฯ น ภยราคลญฺจกามตาทิวเสน สาวชฺชภาวโต ฯ ยมฺปิ อาโลปอฑฺฒาโลปมตฺตํ ทินฺนํ ตมฺปิ น คหิตํ ยาวทตฺถตาย อปริปุณฺณภาเวน ยถาธิปฺเปตผลทานาย อสมตฺถภาวโต ฯ ยมฺปน สุนขสูกรกุกฺกุฏกากาทีสุ ยสฺส กสฺสจิ สมฺปตฺตสฺส

๑. ม. อุป. ๑๔/๔๕๖.

อิทเมว ทานมยํ ปุญฺญํ อายตึ สุขหิตภาวาย โหตูติอาทินา ผลํ ปาฏิกงฺขิตฺวา ยาวทตฺถํ ทินฺนํ ตํ ติรจฺฉานคเต ทานนฺติ คหิตํ ฯ ตํ อตฺตภาวสเต อายุํ เทติ วณฺณํ สุขํ พลํ อตฺตภาวสเต ปฏิภานํ เทตีติ ปญฺจานิสํสสตทายกตฺตา สตคุณํ นาม ฯ เอวมุปริปิ ฯ เกวฏฺฏมจฺฉพนฺธาทิโก ปรปีฬาย ชีวิตํ กปฺเปตฺวา ปน ปุถุชฺชนทุสฺสีโล นาม ตสฺส ทินฺนทานํ สหสฺสคุณํ ฯ สีลวตา สทิสสีโล อสโจ อมายาวี ปรํ อปีเฬตฺวา ธมฺเมน สเมน กสิยา วา วณิชฺชาย วา ชีวิตํ กปฺเปตา ปน ปุถุชฺชนสีลวา นาม ตสฺส ทินฺนทานํ สตสหสฺสคุณํ ฯ กมฺมวาที โลกิยปญฺจาภิญฺโญ ตาปโส ปน พาหิรโก กาเมสุ วีตราโค นาม ตสฺส ทินฺนทานํ โกฏิสตสหสฺส-คุณํ ฯ โสตาปตฺติผลตฺถาย ปฏิปนฺนสฺส โสตาปนฺนสฺส ฯเปฯ อรหตฺตผลตฺถาย ปฏิปนฺนสฺส อรหโต ปจฺเจกพุทฺธสฺส สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสาติ อิเมสํ ทสนฺนํ ทินฺนทานํ ผลโต อสงฺเขยฺยํ ฯ โก เนสํ วิเสโสติ ฯ โทณิยํ อุทกสฺส วิย โสตาปตฺติผลตฺถาย ปฏิปนฺเน ทินฺนทานสฺส อสงฺเขยฺยตา เวทิตพฺพา ฯ ตาสุ ตาสุ มหานทีสุ มหาสมุทฺเท จ อุทกสฺส วิย โสตาปนฺนาทีสุ ทินฺนทานสฺส อุตฺตริตรวเสน อสงฺเขยฺยตา ฯ ปจวิยา ขลมณฺฑลมตฺเต ปเทเส ปํสุํ อาทึ กตฺวา ยาว ปจวิยา ปํสุโน อปฺปเมยฺยตายปิ อยมตฺโถ เวทิตพฺโพ ฯ สติปิ หิ เนสํ อสงฺเขยฺยตาสามญฺเญ อตฺเถว อปฺปพหุภาโว สํวฏฺฏาทิอสงฺเขยฺยตามหากปฺปาสงฺเขยฺยตา วิยาติ ฯ ตตฺถ ติสรณคโต อุปาสโก ปญฺจสีเล ปติฏฺฐิโต ทสสีเล ปติฏฺฐิโต อุปาสโก

ตทหุปฺปพฺพชิตสามเณโร อุปสมฺปนฺนมตฺตภิกฺขุ วตฺตสมฺปนฺโน ภิกฺขุ อารทฺธวิปสฺสโก ภิกฺขุ ปรมมคฺคฏฺโจติ อิเม อฏฺจ โสตาปตฺติผลตฺถาย ปฏิปนฺนา นาม ฯ สาสนาวตรณญฺหิ ยาวเทว วฏฺฏทุกฺขนิตฺถรณตฺถญฺจ มคฺคปฺปฏิเวธตฺถญฺจ ตสฺมา นิพฺเพธภาคิยํ สรณคมนํ สิกฺขาปท-สมาทานํ ปพฺพชฺชา อุปสมฺปทา สีลปริปูรณํ อธิจิตฺตสิกฺขานุโยโค วิปสฺสนาติ สพฺพาเปสา โสตาปตฺติผลสจฺฉิกรณตฺถํ ปฏิปตฺติเอว โหติ ฯ ยถา หิ นิพฺเพธภาคิยา สมาธิภาวนา ปรมฺปราย อริยมคฺคาธิคมนสฺส ปจฺจยภาวโต อุปนิสฺสโย ตถา นิพฺเพธภาคิยํ สีลปริปูรณํ อุปสมฺปทา ปพฺพชฺชา อุปาสกสฺส ทสสุ ปญฺจสุ วา สีเลสุ ปติฏฺจานํ อนฺตมโส สรณคมนมฺปิ นิพฺเพธภาคิยํ อริยมคฺคาธิ-คมนสฺส อุปนิสฺสโย โหติเยวาติ สพฺพาเปสา โสตาปตฺติผลตฺถาย ปฏิปตฺตีติ วุตฺตา ฯ เตสุ ติสรณคตสฺส ทินฺนทานมฺปิ อสงฺเขยฺยํ ฯ ภควติ สทฺธมฺเม อริยสงฺเฆ อุฬารตรพหุมานนคารวสงฺคหิโต สมฺมาสมฺพุทฺโธ ภควา สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม สุปฏิปนฺโน สงฺโฆติ ตปฺปรายนตาทิอาการปฺปวตฺโต ญาณปริโสธิโต ปสาโท หิ สรณคมนนฺติ ฯ เตน วตฺถุคเตน ปสาเทน ปริภาวิเต สนฺตาเน กตปุญฺญํ เขตฺตสมฺปตฺติยา มหปฺผลํ โหตีติ ฯ ตโต ปญฺจสีลกสฺส ทินฺนทานํ มหปฺผลตรํ ฯ สรณคมนญฺหิ วตฺถุตฺตเย ปสาทภาเวน อชฺฌาสยสมฺปตฺตีติ ตํ ตาทิสสฺส ปญฺจสีลํ อชฺฌาสยสมฺปตฺติอุปตฺถมฺภิโต กายวจีสญฺญโมติ ตตฺถ ทินฺนํ มหปฺผลตรนฺติ ฯ ตโต ทสสีลกสฺส มหปฺผลตรํ ฯ ทสสีลญฺหิ ปริปุณฺณมุปาสกสีลนฺติ ตตฺถ

ทินฺนํ มหปฺผลตรนฺติ ฯ ตโต สามเณรสฺส ฯ ตโต อุปสมฺปนฺนมตฺตภิกฺขุสฺส ฯ ตโต วตฺตสมฺปนฺนสฺส ฯ ตโต อารทฺธวิปสฺสกสฺส ทินฺนทานํ มหปฺผลตรํ ฯ สามเณรสีลาทีนญฺหิ อุตฺตรุตฺตรสฺมึ วิสิฏฺฐตราทิภาวโต ตตฺถ ตตฺถ ทินฺนสฺส สวิเสสมหปฺผลตา โหตีติ ฯ มคฺคสมงฺคีนํ ปน เตน เตน โอธินา สงฺกิเลสธมฺมานํ หายมานตาย โวทานธมฺมานํ จ วฑฺฒมานตาย อปริโยสิตกิจฺจตฺตา อปริปุณฺณคุณตา ปริโยสิตกิจฺจตฺตา ผลสมงฺคีนํ ปริปุณฺณคุณตาติ ตํตํมคฺคฏฺเฐหิ ผลฏฺฐานํ เขตฺตาติสยตา เวทิตพฺพา ฯ เหฏฺฐิมเหฏฺฐิเมหิ ปน มคฺคฏฺฐานํ ผลฏฺเฐหิ จ ผลฏฺฐานํ อุตฺตริตรตา ปากฏาเอว ฯ ตถา หิ อุปริมานํ ทินฺนทานสฺส มหปฺผลตา วุตฺตา ฯ มคฺคสมงฺคิตา นาม มคฺคจิตฺตกฺขณปริจฺฉินฺนา ตสฺมิญฺจ ขเณ กถํ ทานํ ทาตุํ ปฏิคฺคเหตุญฺจ สมฺภวตีติ ฯ อารทฺธวิปสฺสโก ภิกฺขุ เคหทฺวาเร ฐิโต วา วิหาราสนสาลาสุ นิสินฺโน วา โหติ ทายโก ตสฺส ปตฺตํ คเหตฺวา ขชฺชโภชฺชํ ปกฺขิปติ ตสฺมึ ขเณ ภิกฺขุโน มคฺควุฏฺฐานํ โหติ อิทํ มคฺคสมงฺคิโน ทินฺนํ นาม โหตีติ ฯ อิทํ จุทฺทสวิธํ ปาฏิปุคฺคลิกทานํ นาม ปฏิ ปจฺเจโก ปุคฺคโล ปฏิปุคฺคโล ตสฺส ทียตีติ ปาฏิปุคฺคลิกนฺติ กตฺวา ฯ

พุทฺธปฺปมุขอุภโตสงฺฆสฺส เกวลํ อุภโตสงฺฆสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ภิกฺขุนีสงฺฆสฺส อุภโตสงฺฆโต อุทฺทิสิตฺวา คหิตสฺส ภิกฺขุสงฺฆโต อุทฺทิสิตฺวา คหิตสฺส ภิกฺขุนีสงฺฆโต อุทฺทิสิตฺวา คหิตสฺสาติ อิเมสํ ปน สตฺตนฺนํ ทินฺนํ ทานํ สงฺฆคตํ นาม ฯ ตํ สพฺพํปิ อสงฺเขยฺยํ ฯ เตน

ทกฺขิณาวิภงฺควณฺณนายํ ฯ อิติ ภควตา พุทฺธปฺปมุเข สงฺเฆ ทินฺนทกฺขิณาปิ คุณสงฺขาเยว อสงฺเขยฺยาติ วุตฺตา ฯ สงฺฆคตา ทกฺขิณา หิ สงฺเฆ จิตฺติการํ กาตุํ สกฺโกนฺตสฺส โหติ ฯ สงฺเฆ ปน จิตฺติกาโร ทุกฺกโร ฯ โย หิ สงฺฆคตํ ทกฺขิณํ ทสฺสามีติ เทยฺยธมฺมํ ปฏิยาเทตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา ภนฺเต สงฺฆโต อุทฺทิสฺส เอกํ เถรํ เทถาติ วทติ อถ สงฺฆโต สามเณรํ ลภิตฺวา สามเณโร เม ลทฺโธติ อญฺญถตฺตํ อาปชฺชติ ตสฺส ทกฺขิณา สงฺฆคตา น โหติ ฯ มหาเถรํ ลภิตฺวาปิ มหาเถโร เม ลทฺโธติ โสมนสฺสํ อุปฺปาเทนฺตสฺสาปิ น โหติเยว ฯ โย ปน สามเณรํ วา อุปสมฺปนฺนํ วา ทหรํ วา เถรํ วา พาลํ วา ปณฺฑิตํ วา ยงฺกิญฺจิ สงฺฆโต ลภิตฺวา นิพฺเพมติโก หุตฺวา สงฺฆสฺส เทมีติ สงฺเฆ จิตฺติการํ กาตุํ สกฺโกติ ตสฺส ทกฺขิณา สงฺฆคตา นาม โหติ ฯ สงฺฆโต อุทฺทิสิตฺวา คหิตสมโณ ปุถุชฺชโน [๒]- ปาฏิปุคฺคลิโก โสตาปนฺโน สงฺเฆ จิตฺติการํ กาตุํ สกฺโกนฺตสฺส ปุถุชฺชนสมเณ ทินฺนํ มหปฺผลตรํ ฯ อุทฺทิสิตฺวา คหิโต โสตาปนฺโน ปาฏิปุคฺคลิโก สกทาคามีติอาทีสุปิ เอเสว นโย ฯ สงฺเฆ จิตฺติการํ กาตุํ สกฺโกนฺตสฺส หิ ขีณาสเว ทินฺนทานโต อุทฺทิสิตฺวา คหิเต ทุสฺสีเลปิ ทินฺนํ มหปฺผลตรเมว ฯ ยมฺปน วุตฺตํ สีลวโต โข มหาราช ทินฺนํ มหปฺผลํ โน ตถา ทุสฺสีลสฺสาติ ตํ อิมํ นยํ ปหายาติ วุตฺตํ ฯ

[๒๒] คุณสงฺขายาติ อานิสํสคณนาย มหปฺผลตายาติ อตฺโถ ฯ

๑. ป. สู. ๓/๗๑๖. ๒. อฏฺฐกถายํ หิสทฺโท ทิสฺสติ ฯ

อสงฺเขยฺยาติ วุตฺตา สงฺฆํ อุทฺทิสฺส ทินฺนตฺตา ฯ ยถา ปน สงฺฆํ อุทฺทิสฺส ทานํ โหติ ตํ วิธึ ทสฺเสตุํ สงฺฆคตา ทกฺขิณา หีติอาทิ วุตฺตํ ฯ ตตฺถ จิตีการนฺติ คารวํ ฯ สงฺฆโต น ปุคฺคลโต ฯ อญฺญถตฺตนฺติ อิมสฺส มยา ทินฺนํ โหตีติ เอวํ จิตฺตํ อนุปฺปาเทตฺวา สงฺฆสฺส ทสฺสามีติ เทยฺยธมฺมํ ปฏิยาเทตฺวา สามเณรสฺส นาม ทาตพฺพํ ชาตนฺติ อญฺญถตฺตํ อาปชฺชติ ตสฺมา ตสฺส ทกฺขิณา สงฺฆคตา น โหติ น โหติเยว ปุคฺคลวเสน จิตฺตํ ปริณามิตตฺตา ฯ **นิพฺเพมติโก หุตฺวาติ** กึ นุ โข มยา อิมสฺส ทินฺนํ โหติ โน วาติ วิมตึ อนุปฺปาเทตฺวา ฯ **สงฺเฆ จิตีการนฺติ** สุปฏิปนฺนตาทิเก สงฺฆคุเณ อาวชฺชิตฺวา สงฺฆคุเณ ปสาเทน สงฺฆสฺส สมฺมุขา วิย ตสฺมึ ปุคฺคเล สญฺชาตคารววเสน เทนฺตสฺส ปุถุชฺชนสมเณ ทินฺนํ มหปฺผลตรํ ฯ สงฺฆโต อุทฺทิสิตฺวา คหิตตฺตา สงฺฆสฺส เทมิจฺเจวํ ทินฺนตฺตา จ มหปฺผลตรเมว ฯ เตนาห ภควา น เตฺววาหํ อานนฺท เกนจิ ปริยาเยน สงฺฆคตาย ทกฺขิณาย ปาฏิปุคฺคลิกทานํ มหปฺผลตรํ วทามีติ ฯ ยทิ ขีณาสเว ทินฺนทานโต สงฺฆโต อุทฺทิสิตฺวา คหิเต ทุสฺสีเลปิ ทินฺนํ มหปฺผลตรํ เอวํ สนฺเต สีลวโต โข มหาราช ทินฺนํ มหปฺผลํ โน ตถา ทุสฺสีลสฺสาติ อิทํ กถนฺติ อาห ตํ อิมํ นยํ ปหายาติ ฯ สงฺฆโต อุทฺทิสิตฺวา คหณวิธึ ปหาย ทุสฺสีลสฺเสว คหณวเสน วุตฺตนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๒๓] ตํ พหุชนสฺส ปิยตาทีนํ ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกานํ

ผลวิเสสานํ อธิคมเหตุโต มงฺคลํ ฯ เตนาห ภควา ปญฺจกงฺคุตฺตเร[๑] สีหสฺส นาม เสนาปติสฺส ธมฺมํ เทเสนฺโต ทายโก สีห ทานปติ พหุโน ชนสฺส ปิโย โหติ มนาโป ยมฺปิ สีห ทายโก ทานปติ พหุโน ชนสฺส ปิโย โหติ มนาโป อิทมฺปิ สีห สนฺทิฏฺฐิกํ ทานผลํ ฯ ปุน จปรํ สีห ทายกํ ทานปตึ สนฺโต สปฺปุริสา ภชนฺติ ยมฺปิ สีห ทายกํ .... ภชนฺติ อิทมฺปิ สีห สนฺทิฏฺฐิกํ ทานผลํ ฯ ปุน จปรํ สีห ทายกสฺส ทานปติโน กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคจฺฉติ ยมฺปิ สีห ทายกสฺส ... อพฺภุคฺคจฺฉติ อิทมฺปิ สีห สนฺทิฏฺฐิกํ ทานผลํ ฯ ปุน จปรํ สีห ทายโก ทานปติ ยญฺญเทว ปริสํ อุปสงฺกมติ ยทิ ขตฺติยปริสํ ยทิ พฺราหฺมณปริสํ ยทิ คหปติปริสํ ยทิ สมณปริสํ วิสารโท อุปสงฺกมติ อมงฺกุภูโต ยมฺปิ สีห ทายโก ทานปติ ... อุปสงฺกมติ อมงฺกุภูโต อิทมฺปิ สีห สนฺทิฏฺฐิกํ ทานผลํ ฯ ปุน จปรํ สีห ทายโก ทานปติ กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ ยมฺปิ สีห ทายโก ทานปติ กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ อิทมฺปิ สีห สมฺปรายิกํ ทานผลนฺติ ฯ เอวญฺจ ปน วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ

ททํ ปิโย โหติ ภชนฺติ นํ พหู
กิตฺติญฺจ ปปฺโปติ ยสสฺส วฑฺฒติ

๑. องฺ. ปญฺจก. ๒๒/๔๑.

อมงฺกุภูโต ปริสํ วิคาหติ
วิสารโท โหติ นโร อมจฺฉรี
ตสฺมา หิ ทานานิ ททนฺติ ปณฺฑิตา
วิเนยฺย มจฺเฉรมลํ สุเขสิโน
เต ทีฆรตฺตํ ติทิเว ปติฏฺฐิตา
เทวานํ สหพฺยตํ คตา รมนฺติ เต
กตาวกาสา กตกุสลา อิโต จุตา
สยมฺปภา อนุวิจรนฺติ นนฺทเน
เต ตตฺถ นนฺทนฺติ รมนฺติ โมทเร
สมปฺปิตา กามคุเณหิ ปญฺจหิ
กตฺวาน วากฺยํ อสิตสฺส ตาทิโนฒ
รมนฺติ สพฺเพ สุคตสฺส สาวกาติ ฯ

จตุตฺเถ สุมนวคฺเค สีหสุตฺตํ ฯ

[๒๔] อฏฺฐกนิปาตงฺคุตฺตรวณฺณนายํ [๑] **สีโห เสนาปตีติ** เอวํ-นามโก เสนาย อธิปติ ฯ เวสาลิยญฺหิ สตฺต ราชสหสฺสานิ สตฺต ราชสตานิ สตฺต จ ราชาโน เต สพฺเพปิ สนฺนิปติตฺวา สพฺเพสํ มนํ คเหตฺวา รฏฺฐํ วิจาเรตุํ สมตฺถํ เอกํ วิจินถาติ วิจินนฺตา สีหราชกุมารํ ทิสฺวา อยํ สกฺขิสฺสตีติ สนฺนิฏฺฐานํ กตฺวา ตสฺส รตฺตมณิวณฺณํ กมฺพลปริโยนทฺธํ เสนาปติจฺฉตฺตํ อทํสูติ วุตฺตํ ฯ

[๒๕] สนฺทิฏฺฐิกนฺติ สามํ ปสฺสิตพฺพกํ ฯ ทายโกติ ทานสูโร ฯ

๑. มโน. ปู. ๓/๒๖๑.

น สาหุ ทานนฺติ สทฺธามตฺตเกเนว ติฏฺฐติ ปริจฺจชิตุมฺปิ สกฺโกตีติ อตฺโถ ฯ **ทานปตีติ** ยํ ทานํ เทติ ตสฺส ปติ หุตฺวา เทติ น ทาโส น สหาโย ฯ โย หิ อตฺตนา มธุรํ ภุญฺชติ ปเรสํ อมธุรํ เทติ โส ทานสงฺขาตสฺส เทยฺยธมฺมสฺส ทาโส หุตฺวา เทติ ฯ โย ยํ อตฺตนา ภุญฺชติ ตเทว เทติ โส สหาโย หุตฺวา เทติ ฯ โย ปน อตฺตนา เยน เกนจิ ยาเปติ ปเรสํ มธุรํ เทติ โส ปติ เชฏฺฐโก สามิ หุตฺวา เทติ ฯ ตาทิสํ สนฺธาย วุตฺตํ **ทานปตีติ** ฯ **อมงฺกุภูโตติ** น นิตฺเตชภูโต ฯ **วิสารโทติ** ญาณโสมนสฺสปฺปตฺโต ฯ **สหพฺยตํ** คตาติ สหภาวํ เอกีภาวํ คตา ฯ **กตาวกาสาติ** เยน กมฺเมน ตตฺถ อวกาโส โหติ ตสฺส กตตฺตา กตาวกาสา ฯ ตมฺปน ยสฺมา กุสลเมว โหติ ตสฺมา กตกุสลาติ วุตฺตํ ฯ **โมทเรติ** โมทนฺติ ปโมทนฺติ ฯ อสิตสฺสาติ อนิสฺสิตสฺส ตถาคตสฺส ฯ **ตาทิโนติ** ตาทิลกฺขณปฺปตฺตสฺสาติ ตพฺพณฺณนา[๑]ฯ

[๒๖] **สนฺทิฏฺฐิกนฺติ** อสมฺปรายิกตาย ทฏฺฐพฺพํ สยํ อนุภวิตพฺพํ อตฺตปฺปจฺจกฺขํ ทิฏฺฐธมฺมิกนฺติ อตฺโถ ฯ **สาหุ ทานนฺติ สทฺธามตฺตเกเนว ติฏฺฐตีติ** ทานํ นาม สาธุ สุนฺทรํ พุทฺธาทีหิ ปณฺฑิเตหิ ปสตฺถนฺติ เอวํ สทฺธามตฺตเกเนว ติฏฺฐติ ฯ **ยํ ทานํ เทตีติ** ยํ เทยฺยธมฺมํ ปรสฺส เทติ ฯ ตสฺส ปติ หุตฺวา เทตีติ โลภํ สุฏฺฐุ อภิภวนฺโต ตสฺส อธิปติ หุตฺวา เทติ เตน อนภิภวนียตฺตา ฯ

๑. มโน. ปู. ๓/๒๖.

น ทาโส น สหาโยติ ตทุภยํ อนฺวยโต พฺยติเรกโต จ ทสฺเสตุํ โย หีติอาทิ วุตฺตํ ฯ ทาโส หุตฺวา เทติ ตณฺหาทาสพฺยสฺส อุปคตตฺตา ฯ สหาโย หุตฺวา เทติ ตสฺส อปฺปิยภาววิสฺสชฺชนโต ฯ สามิ หุตฺวา เทติ ตตฺถ ตณฺหาทาสพฺยโต อตฺตานํ โมเจตฺวา อภิภุยฺย ปวตฺตนโต ฯ อถวา โย ทานสีลตาย ทายโก ปุคฺคโล โส ทาเน ปวตฺติเภเทน ทานทาโส ทานสหาโย ทานปตีติ ติปฺปกาโร โหติ ตทสฺส ติปฺปการตฺตํ วิภชิตฺวา ทสฺเสตุํ โย หีติอาทิ วุตฺตํ ฯ ทาตพฺพตฺเถน ทานํ อนฺนปานาทิ ฯ ตตฺถ ยํ อตฺตนา ปริภุญฺชติ ตณฺหาธิปนฺนตาย ตสฺส วเส วตฺตนโต ทาโส วิย โหติ น ยํ ปเรสํ ทียติ ฯ ตถาปิ อนฺนปานสามญฺเญน อิทํ วุตฺตํ ทานสงฺขาตสฺส เทยฺยธมฺมสฺส ทาโส หุตฺวาติ ฯ สหาโย หุตฺวา เทติ อตฺตนา ปริภุญฺชิตพฺพสฺส ปเรสํ ทาตพฺพสฺส จ สมสมฏฺฐปนโต ฯ ปติ หุตฺวา เทติ สยํ เทยฺยธมฺมสฺส วเส อปฺปวตฺติตฺวา ตสฺส อตฺตโน วเส ปวตฺตาปนโต ฯ อปโร นโย ฯ โย อตฺตนา ปณีตํ ปริภุญฺชิตฺวา ปเรสํ นิหีนํ เทติ โส ทานทาโส นาม ตนฺนิมิตฺตนิหีนภาวาปตฺติโต ฯ โย ยาทิสํ อตฺตนา ปริภุญฺชติ ตาทิสเมว ปเรสํ เทติ โส ทานสหาโย นาม ตนฺนิมิตฺตหีนาธิกตาภาววิสฺสชฺชเนน สทิสภาวาปตฺติโต ฯ โย อตฺตนา นิหีนํ ปริภุญฺชิตฺวา ปเรสํ ปณีตํ เทติ โส ทานปติ นาม ตนฺนิมิตฺตเสฏฺฐภาวาปตฺติโต ฯ น นิตฺเตชภูโต เตชโส นิปฺผตฺติยา ฯ สหพฺเยติ คจฺฉตีติ สหพฺโย สหปฺปวตฺตโก ตสฺส ภาโว สหพฺยตา

สห ปวตฺตีติ อาห สหภาวํ เอกีภาวํ คตาติ ฯ อสิตสฺสาติ วา ตณฺหาพนฺธเนน อพนฺธสฺสาติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๒๗] **ทายโก ทานปตีติ** ทายโก เจว ทานปติ จ ฯ โย หิ อญฺญสฺส สนฺตกํ เตนาณตฺโต เทติ โสปิ ทายโก โหติ ตสฺมึ ปน ทาเน อิสฺสริยาภาวโต น ทานปติ ฯ อยมฺปน อตฺตโน สนฺตกํเยว เทติ เตนาห อหญฺหิ โภ โคตม ทายโก ทานปตีติ ฯ อยเมว เอตฺถ อตฺโถ ฯ อญฺญตฺถ ปน อนฺตรนฺตรา มจฺเฉเรน อภิภุยฺยมาโน ทายโก อนภิภูโต ทานปตีติอาทินา นเยน วตฺตุํ วฏฺฏตีติ สุตฺตนิปาเต มาฆสุตฺตวณฺณนา [๑] ฯ

ปฐมนโย ฯ

[๒๘] อปโร นโย ฯ ทานํ นาม ธมฺมามิสวเสน ทุวิธํ โหติ ฯ วุตฺตญฺเหตํ ทุกงฺคุตฺตเร ตติยปณฺณาสกสฺส ตติยวคฺเค เทฺวมานิ ภิกฺขเว ทานานิ ฯ กตมานิ เทฺว ฯ อามิสทานญฺจ ธมฺมทานญฺจ ฯ อิมานิ โข ภิกฺขเว เทฺว ทานานิ ฯ เอตทคฺคํ ภิกฺขเว อิเมสํ ทฺวินฺนํ ทานานํ ยทิทํ ธมฺมทานนฺติ ฯ

ทานสุตฺตํ [๒] ฯ

[๒๙] ทานานีติ ทิยฺยนกวเสน ทานานิ ฯ เทยฺยธมฺมสฺเสตํ นามํ ฯ สวตฺถุกา วา เจตนา ทานํ ฯ สมฺปตฺติปริจฺจาคสฺเสตํ นามนฺติ ตพฺพณฺณนา [๓] ฯ

ทิยฺยตีติ ทานํ ฯ เทยฺยธมฺมสฺเสตํ อธิวจนํ ฯ ทิยฺยติ อเนนาติ

๑. ป. โช. ขุ. สุ. ๒/๒๗๓. ๒. องฺ. ทุก. ๒๐/๑๑๔. ๓. มโน. ปู. ๒/๗๖.

วา ทานํ ฯ ปริจฺจาคเจตนาเยตํ อธิวจนํ ฯ อยํ ทุวิโธปิ อตฺโถ อิธาธิปฺเปโตติ อาห ทิยฺยนกวเสน ทานานีติอาทึ ฯ ตตฺถ **ทิยฺยนกวเสนาติ** ทาตพฺพวเสนาติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๓๐] **อามิสทานนฺติ** จตฺตาโร ปจฺจยา ทิยฺยนกวเสน อามิสทานํ นาม ฯ เต หิ ตณฺหาทีหิ อามสิตพฺพโต อามิสนฺติ วุจฺจนฺติ ฯ เตสํ วา ปริจฺจาคเจตนา อามิสทานนฺติ อิติวุตฺตเก ติกนิปาตสฺส ปญฺจมวคฺควณฺณนา[๑]ฯ

[๓๑] ตสฺส มงฺคลตฺตํ วุตฺตปฺปการเมว ฯ อปิจ หิตสุขปฺปฏิลาภเหตุโตปิ มงฺคลํ ฯ จตุปฺปจฺจยทายโก หิ หิตสุขํ วินฺทติ ฯ ตตฺริมานิ วตฺถูนิ

อตีเต พาราณสีวาสี เอโก กุฏุมฺพิโก อรญฺเญ วิจรนฺโต จีวรํ กโรนฺตสฺส ปจฺเจกพุทฺธสฺส อปฺปโหนกํ อนุวาตํ ทิสฺวา อตฺตโน อุตฺตราสงฺคํ อทาสิ ฯ โส เตน กมฺเมน ตาวตึเสสุ นิพฺพตฺติตฺวา ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวิตฺวา ตโต จวิตฺวา พาราณสิโต โยชนฏฺฐาเน อมจฺจกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต นกฺขตฺตทิวเส อมฺม สาฏกํ เม เทหิ นกฺขตฺตํ กีฬิสฺสามีติ อาห ฯ สา โธตวตฺถํ ทตฺวา ถูลมิทนฺติ วุตฺเต อญฺญํ อทาสิ ฯ โส ตมฺปิ ปฏิกฺขิปิ ฯ สา นตฺถิ โน เคเห อิโต สุขุมตรนฺติ อาห ฯ ลภนฏฺฐานํ คจฺฉามิ อมฺมาติ ฯ ปุตฺต อหํ อชฺเชว ตุยฺหํ พาราณสีรชฺชํ ปฏิลาภํ อิจฺฉามีติ ฯ โส สาธุ อมฺมาติ มาตรํ วนฺทิตฺวา ปุญฺญนิยาเมน

๑. ป. ที. ขุ. อิติ. ๔๐๕.

โจทิโต พาราณสึ คนฺตฺวา อุยฺยาเน มงฺคลสิลาปฏฺเฏ สสีสํ ปารุปิตฺวา นิปชฺชิ ฯ โส จ พาราณสีรญฺโญ กาลกตสฺส สตฺตโม ทิวโส โหติ ฯ อมจฺจาทโย รญฺโญ สรีรกิจฺจํ กตฺวา รญฺโญ เอกา ว ธีตา อตฺถิ ปุตฺโต นตฺถิ อราชิกํ รชฺชํ น ติฏฺฐตีติ มนฺเตตฺวา ปุสฺสรถํ วิชฺสชฺเชนฺตา จตฺตาโร กุมุทวณฺเณ สินฺธเว โยเชตฺวา ปญฺจวิธํ ราชกุกฺกุธภณฺฑํ ๑ รถสฺมึ ฐเปตฺวา รถํ วิสฺสชฺเชสุํ ฯ รโถ ปาจีนทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา อุยฺยานํ ปวิสิตฺวา กุมารํ ปทกฺขิณํ กตฺวา อารุหณสชฺโช หุตฺวา อฏฺฐาสิ ฯ ปุโรหิโต ปารุปนกณฺณํ อปเนตฺวา ปาทตลานิ โอโลเกนฺโต เอส รชฺชํ กาเรตุํ ยุตฺโตติ วตฺวา ติกฺขตฺตุํ ตุริยานิ ปคฺคณฺหาเปติ ฯ อถ กุมาโร มุขํ วิวริตฺวา กึ ตาตาติ อาห ฯ เทว ตุมฺหากํ รชฺชํ ปาปุณาตีติ ฯ ตุมฺหากํ ราชา กหนฺติ ฯ ทิวงฺคโต สามีติ ฯ กติทิวสา อติกฺกนฺตาติ ฯ อชฺช สตฺตโม ทิวโสติ ฯ ปุตฺโต วา ธีตา วา นตฺถีติ ฯ ธีตา อตฺถิ เทว ปุตฺโต นตฺถีติ ฯ เตนหิ กาเรสฺสามิ รชฺชนฺติ อาห ฯ เต ตาวเทว อภิเสกมณฺฑปํ กตฺวา ตตฺถ อภิสิญฺจิตฺวา สหสฺสคฺฆนิกํ วตฺถํ อุปนาเมสุํ ฯ โส อิทํ ถลํ สุวณฺณภิงฺคารํ อาหรถ ลภิสฺสามิ วตฺถนฺติ วตฺวา อุฏฺฐาย หตฺเถน อุทกํ อาทาย ปุรตฺถิมทิสาย อพฺภุกฺกิริ ฯ ฆนปถวึ ภินฺทิตฺวา อฏฺฐ กปฺปรุกฺขา อุฏฺฐหึสุ ฯ เอเตนุปาเยน ทกฺขิณทิสาย อฏฺฐ ปจฺฉิมาย อฏฺฐ

๑. วุตฺตญฺเหตํ อภิธานปฺปทีปิกายํ

ขคฺโค จ ฉตฺตมุณฺหีสํ ปาทุกา วาลวีชนี
อิเม กกุธภณฺฑาน ภวนฺติ ปญฺจ ราชุนนฺติ ฯ ณ. ว.

อุตฺตราย อฏฺฐ ฯ อิติ สพฺเพ ทฺวตฺตึส กปฺปรุกฺขา อุฏฺฐหึสุ ฯ โส เอกํ ทิพฺพทุสฺสํ นิวาเสตฺวา เอกํ ปารุปิตฺวา นนฺทรญฺโญ วิชิเต มา อิตฺถิโย สุตฺตํ กนฺตึสูติ เภริญฺจาราเปตฺวา ฉตฺตํ อุสฺสาเปตฺวา หตฺถิกฺขนฺธวรคโต นครํ ปวิสิตฺวา ปาสาทํ อภิรุยฺห มหาสมฺปตฺตึ อนุภวิตฺวา สพฺพเมว อตฺตโน วิชิตํ อุตฺตรกุรุสทิสํ กโรนฺโต อาคตาคตานํ มนุสฺสานํ ทิพฺพทุสฺสานิ ทตฺวา อปรภาเค เทวิยา สทฺธึ ปพฺพชิตฺวา อุยฺยาเน วสนฺโต ฌานานิ นิพฺพตฺเตตฺวา อปริหีนชฺฌาโน พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิ ฯ โส อิทานิ มหากสฺสปตฺเถโร ชาโต เทวี ภทฺทกาปิลานีติ ฯ

สํสารโมจกปฺเปตวตฺถุวณฺณนายํ นนฺทราชวตฺถุ ฯ

[๓๒] อตีเต พาราณสิยํ เอกา ทลิทฺทิตฺถี อุสฺสวทิวเส ปุญฺญสมฺปนฺนา อิตฺถิโย กุสุมฺภรตฺตวตฺถํ นิวาเสตฺวา กีฬนฺติโย ทิสฺวา ตาทิสํ วตฺถํ นิวาเสตฺวา กีฬิตุกามา หุตฺวา มาตาปิตูนํ อาโรเจตฺวา อมฺม มยํ ทลิทฺทา กุโต โน เอวรูปํ วตฺถนฺติ วุตฺเต เตนหิ อหํ เอกสฺมึ อฑฺฒกุเล ภตึ กริสฺสามิ เต มม คุณํ ญตฺวา ทสฺสนฺตีติ วตฺวา เอกํ กุลํ อุปสงฺกมิตฺวา กุสุมฺภรตฺตวตฺเถน ภตึ กโรมีติ อาห ฯ ตีณิ สํวจฺฉรานิ กมฺเม กเต ตว ทสฺสามาติ ฯ สา สาธูติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อกาสิ ฯ เต ตสฺสา คุณํ ญตฺวา อปริปุณฺเณสฺเยว ตีสุ สํวจฺฉเรสุ ตสฺสา ฆนกุสุมฺภรตฺตวตฺเถน สทฺธึ อญฺญมฺปิ วตฺถํ อทํสุ ฯ สา คนฺตฺวา รตฺตวตฺถํ นทีตีเร ฐเปตฺวา นหายิ ฯ ตสฺมึ ขเณ เอโก กสฺสปภควโต สาวโก อจฺฉินฺนจีวโร

สาขาภงฺคํ นิวาเสตฺวา จ ปารุปิตฺวา จ ตํ ปเทสํ ปาปุณิ ฯ
สา อยํ อจฺฉินฺนจีวโร ภวิสฺสติ ปุพฺเพ อทินฺนภาเวน มม นิวาสนํ
ทุลฺลภํ ชาตนฺติ จินฺเตตฺวา ตํ วตฺถํ มชฺเฌ ผาเลตฺวา ตสฺเสกํ
โกฏฺฐาสํ อทาสิ ฯ เถโร ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐาเน ฐตฺวา สาขาภงฺคํ
ฉฑฺเฑตฺวา ตสฺเสกํ กณฺณํ นิวาเสตฺวา เอกํ ปารุปิตฺวา นิกฺขมิ ฯ
อถสฺส วตฺโถภาเสน สกลสรีรํ ตรุณสุริโย วิย เอโกภาสํ อโหสิ ฯ
สา ตํ ทิสฺวา มยฺหํ อยฺโย ปฐมํ น โสภติ อิทานิ ตรุณสุริโย
วิย วิโรจติ อิทมฺปิ อิมสฺเสว ทสฺสามีติ ทุติยโกฏฺฐาสํ
ทตฺวา อหํ ภนฺเต ภเว วิจรนฺตี อุตฺตมรูปธรา ภเวยฺยํ มํ
ทิสฺวา โกจิ ปุริโส สกภาเวน สณฺฐาตุํ มาสกฺขิ[๑] มยา อภิรูปตรา
นาม อญฺญา มา โหตูติ ปฏฺฐนํ อกาสิ ฯ เถโรปิ อนุโมทนํ
กตฺวา ปกฺกามิ ฯ สา เทวโลกํ สํสรนฺตี ตโต จวิตฺวา สีวิรฏฺเฐ
อริฏฺฐปุเร ติริฏิวจฺฉสฺส นาม อสีติโกฏิวิภวสฺส เสฏฺฐิโน ธีตา
หุตฺวา นิพฺพตฺติ ฯ สา อุตฺตมรูปธรา โสภคฺคปฺปตฺตา โย นํ
ปสฺสติ ตํ อุมฺมาเทติ สตึ จสฺส ปจฺจุปฏฺฐาเปตุํ น เทติ ฯ
ตสฺมาสฺสา อุมฺมาทนฺตีติ นามํ กรึสุ ฯ สา โสฬสวสฺสิกกาเล
อติกฺกนฺตมนุสฺสวณฺณา[๒] เทวจฺฉรา วิย ฯ เย เย ปุถุชฺชนา ตํ
ปสฺสนฺติ เต เต สกภาเวน สณฺฐาตุํ อสกฺโกนฺตา ปานมเทน
วิย กิเลสมเทน มตฺตา หุตฺวา สตึ ปจฺจุปฏฺฐาเปตุํ นาสกฺขึสฺเยว ฯ
ติริฏิวจฺโฉ เสฏฺฐี สีวิราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา เทว มม เคเห

๑. นาสกฺขิ ฯ ๒. อติกฺกนฺตมานุสวณฺณาติปิ ปาโฐ ฯ ณ. ว.

อิตฺถีรตนํ อุปฺปนฺนํ รญฺโญเยว อนุจฺฉวิกํ ลกฺขณปาฐเก เปเสตฺวา ตํ วีมํสาเปถาติ อาห ฯ ราชา พฺราหฺมเณ เปเสสิ ฯ เต คนฺตฺวา เสฏฺฐินา กตสกฺการสมฺมานา ปริภุญฺชนฺติ ฯ ตสฺมึ ขเณ อุมฺมาทนฺตี เตสํ สนฺติกํ คตา ฯ เต ตํ ทิสฺวา สตึ ปจฺจุปฏฺฐาเปตุํ อสกฺโกนฺตา กิเลสมทมตฺตา หุตฺวา อตฺตโน วิปฺปกตโภชนภาวํ น ชานึสุ ฯ เอกจฺเจ อาโลปํ คเหตฺวา ภุญฺชามาติ สญฺญาย สีเส ฐเปสุํ ฯ เอกจฺเจ ภิตฺตึ ปหรึสุ ฯ เอกจฺเจ อุปกจฺฉนฺตเร ขิปึสุ ฯ สพฺเพว อุมฺมตฺตกา อเหสุํ ฯ สา เต ทิสฺวา อิเม กิร มม ลกฺขณํ วีมํสิสฺสนฺติ คีวายํ เน คเหตฺวา นีหรถาติ นีหราเปสิ ฯ เต มงฺกุภูตา ตสฺสา กุชฺฌิตฺวา เทว กาฬกณฺณี เอสา น โว อนุจฺฉวิกาติ วทึสุ ฯ ราชาปิ กาฬกณฺณีติ น ตํ อาหราเปสิ ฯ สาปิ ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา โหตุ สเจ ตํ ราชานํ ปสฺสิสฺสามิ ชานิสฺสามีติ ตสฺมึ อาฆาตํ พนฺธิ ฯ อถ นํ เสฏฺฐี รญฺโญ สหายกสฺส อภิปารกสฺส นาม เสนาปติสฺส อทาสิ ฯ สา ตสฺส ปิยา มนาปา อโหสิ ฯ อเถกทิวสํ เสนาปติ อตฺตโน อารกฺขนฏฺฐานํ คจฺฉนฺโต ภทฺเท อชฺช กตฺติกปุณฺณมีฉโณ ราชา นครํ ปทกฺขิณํ กโรนฺโต ปฐมํ อิมํ เคหทฺวารํ อาคจฺฉิสฺสติ มา โข ตสฺส อตฺตานํ ทสฺเสสิ โส หิ ตํ ทิสฺวา สตึ ปจฺจุปฏฺฐาเปตุํ น สกฺขิสฺสตีติ วตฺวา ปกฺกามิ ฯ ราชาปิ อฏฺฐงฺคเต สุริเย อุคฺคเต ปุณฺณจนฺเท มหนฺเตน ยเสน นครํ ปทกฺขิณํ กโรนฺโต ปฐมเมว เสนาปติสฺส เคหทฺวารํ คนฺตฺวา วาตปานสมีเป ฐิตํ อุมฺมาทนฺตึ ทิสฺวา

กิเลสมทมตฺโต หุตฺวา สตึ ปจฺจุปฏฺฐาเปตุํ อสกฺโกนฺโต นครปฺปทกฺขิณ-กรเณ จิตฺตํ อนุปฺปาเทตฺวา ตโต นิวตฺติตฺวา ปาสาทํ อภิรุยฺห นิปชฺชิตฺวา อุมฺมาทนฺตึ อารพฺภ นานปฺปกาเรน วิปฺปลปติ ฯ เสนาปติ ตมตฺถํ ญตฺวา อยํ อุมฺมาทนฺติยา ปฏิพทฺธจิตฺโต ตํ อลภนฺโต มริสฺสติ ชีวิตมสฺส ทาตุํ วฏฺฏตีติ จินฺเตตฺวา เอกํ อุปฏฺฐากํ อาณาเปสิ คจฺฉ อสุกฏฺฐาเน สุสิรเจติยรุกฺโข อตฺถิ ตฺวํ กญฺจิ อชานาเปตฺวา อนฺโตรุกฺเข นิสีท อหํ ตตฺถ คนฺตฺวา พลิกมฺมํ กตฺวา เอวํ วกฺขามิ อถ ตฺวํ เอวํ วทสฺสูติ ฯ โส สาธูติ วตฺวา ตตฺถ อคมาสิ ฯ เสนาปติปิ ปุนทิวเส ตตฺถ คนฺตฺวา พลึ กตฺวา เทวเต อมฺหากํ ราชา ฉเณ วตฺตมาเน อกีฬิตฺวา สิริคพฺภํ ปวิสิตฺวา วิปฺปลปนฺโต นิปนฺโน กึ นาม นิสฺสาย วิปฺปลปตีติ อาห ฯ โส สทฺทํ ปริวตฺเตตฺวา เสนาปติ ตุมฺหากํ ราชา ตว ภริยาย อุมฺมาทนฺติยา ปฏิพทฺธจิตฺโต หุตฺวา สเจ ตํ ลภิสฺสติ น มริสฺสติ โน เจ มริสฺสติ ตสฺมา ตํ ตสฺส เทหีติ อาห ฯ เสนาปติ สาธูติ วตฺวา ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา ตมตฺถํ อาจิกฺขิตฺวา เทว อหํ อุมฺมาทนฺตึ ตุมฺหากํ ทมฺมีติ อาห ฯ ราชา สมฺม อภิปารก มม อุมฺมาทนฺติยา ปฏิพทฺธจิตฺตตาย วิปฺปลปิตภาวํ ยกฺขาปิ ชานนฺตีติ ปุจฺฉิ ฯ อาม เทวาติ ฯ ราชา สพฺพโลเกน กิร เม ลามกภาโว ญาโตติ ลชฺชิตฺวา ธมฺเม ฐตฺวา อุมฺมาทนฺติยา ปฏิพทฺธจิตฺตํ วิโนเทตฺวา ตํ น อคฺคเหสีติ ฯ

ปญฺญาสนิปาเต อุมฺมาทนฺตีชาตกวณฺณนายํ ทลิตฺทิตฺถีวตฺถุ ฯ

ธมฺมปทสฺส ปาปวคฺเค จูเฬกสาฏกพฺราหฺมณวตฺถุ เอก-
นิปาตงฺคุตฺตรวณฺณนายํ มเหกสาฏกพฺราหฺมณวตฺถูติ เอวมาทิปิ
วตฺถุ จีวรทาเน สมาหริตพฺพํ ฯ

[๓๓] อุชฺเชนีนครคมนมคฺคนฺตเร เอโก เตลนาฬี นาม นิคโม
อตฺถิ ฯ ตตฺถ เทฺว เสฏฺฐิธีตโร อเหสุํ ฯ เอกา ทุคฺคตา มาตาปิตูน-
มจฺจเยน ธาตึ นิสฺสาย ชีวนฺตี สมิทฺธตฺตภาวา อญฺญาหิ ทีฆเกสวตี
เอกา อฑฺฒา นิกฺเกสี ฯ ตทา มหากจฺจายนตฺเถโร สตฺตหิ ภิกฺขูหิ
สทฺธึ จณฺฑปฺปโชตสฺส รญฺโญ พุทฺธุปฺปาทํ กเถตุกาโม อุชฺเชนึ
คจฺฉนฺโต ตํ นิคมํ ปตฺวา ตตฺถ ปิณฺฑาย จรนฺโต กิญฺจิ น
ลภติ ฯ ทีฆเกสวตี เสฏฺฐิธีตา ตมตฺถํ ญตฺวา เถเร นิมนฺเตตฺวา
อนฺโตเคเห นิสีทาเปหีติ ธาตึ เปเสสิ ฯ สา ตถา อกาสิ ฯ
เสฏฺฐิธีตา คพฺภํ ปวิสิตฺวา ธาติยา อตฺตโน เกเส ฉินฺทาเปตฺวา
อมฺม อิเม เกเส อสุกาย นาม นิกฺเกสิยา เสฏฺฐิธีตาย ทตฺวา
ยํ สา เทติ ตํ อาหร เตน อยฺยานํ ปิณฺฑปาตํ ทสฺสามาติ
ปหิณิ ฯ สา ตถา กตฺวา อฏฺฐ กหาปเณ คเหตฺวา เกสวติยา
อทาสิ ฯ สา เอเกกํ ปิณฺฑปาตํ เอเกกกหาปณิกํ กตฺวา เถรานํ
ทาเปตฺวา สยํ คพฺเภ วิหาสิ ฯ มหากจฺจายนตฺเถโร ตํ การณํ
ญตฺวา ตํ ปกฺโกสาเปสิ ฯ สา เถรคารเวน อาคนฺตฺวา เถเร
วนฺทิตฺวา พลวสฺสทฺธํ อุปฺปาเทสิ ฯ สุเขตฺเต ทินฺนํ ทานํ นาม
ทิฏฺฐธมฺเม วิปากํ เทตีติ สห เถรวนฺทเนนสฺสา เกสา ปกติภาเวเยว
อฏฺฐํสุ ฯ เถโร [1] ปิณฺฑปาตํ คเหตฺวา ตสฺสา ปสฺสนฺติยาเยว เวหาสํ

๑. สี. เถรา.

อพฺภุคฺคนฺตฺวา กาญฺจนวนฺยฺยาเน โอตริตฺวา ภตฺตกิจฺจํ กรึสุ ฯ อุยฺยานปาโล เถเร ทิสฺวา รญฺโญ อาโรเจสิ ฯ ราชา อุยฺยานํ คนฺตฺวา เถเร ทิสฺวา กหํ ภนฺเต อชฺช ภิกฺขํ อลตฺถาติ ปุจฺฉิตฺวา ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา นิเวสนํ คนฺตฺวา ตทเหว ตํ เสฏฺฐิธีตรํ อาหราเปตฺวา อคฺคมเหสึ อกาสิ ฯ สา อปรภาเค ปุตฺตํ วิชายิตฺวา ปุตฺตสฺส มาตามหเสฏฺฐิโน นามํ คเหตฺวา โคปาโลติ นามํ กตฺวา ปุตฺตสฺส นามวเสน โคปาลมาตา เทวีติ ปญฺญายิตฺวา เถเร อติวิย ปสีทิตฺวา กาญฺจนวนุยฺยาเน เถรสฺส วิหารํ กาเรสีติ ฯ

เอกนิปาตงฺคุตฺตรวณฺณนายํ โคปาลมาตาเทวีวตฺถุ ฯ

[๓๔] สาวตฺถิยํ เอกา มาลาการเชฏฺฐกสฺส ธีตา อโหสิ อุตฺตมรูปธรา มหาปุญฺญา [๑] โสฬสวสฺสิกา ฯ สา เอกทิวสํ ตโย กุมฺมาสปิณฺเฑ ปุปฺผปจฺฉิยํ ฐเปตฺวา ปุปฺผารามํ คจฺฉนฺตี ปิณฺฑาย นครํ ปวิสนฺตํ สสงฺฆํ สตฺถารํ ทิสฺวา ตุฏฺฐจิตฺตา เต สตฺถุ ปตฺเต ปกฺขิปิตฺวา วนฺทิตฺวา พุทฺธารมฺมณปฺปีตึ อุปฺปาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ ฯ สตฺถา ตํ โอโลเกนฺโต สิตํ กตฺวา อานนฺทตฺเถเรน สิตการณํ ปุฏฺโฐ อานนฺท อยํ กุมาริกา กุมฺมาสทานผเลน อชฺเชว โกสลรญฺโญ อคฺคมเหสี ภวิสฺสตีติ วตฺวา ปกฺกามิ ฯ สาปิ ปุปฺผารามํ คนฺตฺวา คายมานา ปุปฺผานิ โอจินิ ฯ ตํทิวสเมว โกสลราชา อชาตสตฺตุนา สทฺธึ ยุชฺฌนฺโต ปราชิโต ปลายิตฺวา อสฺสํ อภิรุยฺห คจฺฉนฺโต ตสฺสา คีตสทฺทํ สุตฺวา ปฏิพทฺธจิตฺโต

๑. ชาตกฏฺฐกถา. ๕/๒๓๗. มหาปญฺญาติ ทิสฺสติ.

ปุปฺผารามํ คนฺตฺวา ตสฺสา อสฺสามิกภาวํ ญตฺวา ตํ อสฺสปิฏฺเฐ นิสีทาเปตฺวา พลนิกายปริวุโต นครํ ปวิสิตฺวา ตํ กุลฆรํ เปเสตฺวา สายณฺหสมเย มหาสกฺกาเรน ตโต อาหราเปตฺวา รตนราสิมฺหิ อภิสิญฺจิตฺวา อคฺคมเหสึ อกาสิ ฯ สา รญฺโญ ปิยา มนาปา อโหสิ พุทฺธาทีนมฺปิ วลฺลภา มลฺลิกา เทวีติ ปากฏา ฯ

สตฺตกนิปาเต กุมฺมาสปิณฺฑิยชาตกวณฺณนายํ [๑]มลฺลิกาวตฺถุ [๒] ฯ

กุมฺมาสทายกราชวตฺถุ ภิกฺขาทายิกเทวีวตฺถูติ ตตฺเถว วตฺถุทฺวยํ เอกนิปาตสฺส เอกาทสมวคฺเค กุณฺฑกปูวชาตกวณฺณนายํ เทว มหาทุคฺคตเสฏฺฐิวตฺถูนีติ เอวมาทีนิ ปิณฺฑปาตทาเน ฯ

[๓๕] พาราณสิยํ เอโก นนฺทิโย นาม อุปาสโก อโหสิ สทฺโธ ปสนฺโน ฯ โส สตฺถุ อาวาสทานานิสํสกถํ สุตฺวา อิสิปตเน มหาวิหาเร จตุคฺคพฺภปฺปฏิมณฺฑิตํ จตุสฺสาลํ กาเรตฺวา มญฺจปีฐาทีนิ อตฺถราเปตฺวา ตํ อาวาสํ นิยฺยาเทนฺโต พุทฺธปฺปมุขสฺส สงฺฆสฺส โภชนทานํ ทตฺวา สตฺถุ หตฺเถ อุทกํ ปาเตตฺวา นิยฺยาเทสิ ฯ สห สตฺถุ หตฺเถ อุทกปตเนเนว ตาวตึสภวเน อายามวิตฺถารโต ทสโยชนิโก โยชนสตุพฺเพโธ สตฺตรตนมโย นารีคณสมฺปนฺโน ทิพฺพปฺปาสาโท นิพฺพตฺติ ฯ อเถกทิวสํ มหาโมคฺคลฺลานตฺเถโร เทวจาริกํ จรนฺโต ตํ ปาสาทํ ทิสฺวา ปจฺจาคนฺตฺวา สตฺถุ อาโรเจสิ ฯ นนฺทิโยปิ อตฺตโน ปาสาทุปฺปตฺตึ สุตฺวา ภิยฺโยโส มตฺตาย ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา อายุหปริโยสาเน ตตฺเถว นิพฺพตฺติ ฯ

๑. กุมฺมาสปิณฺฑชาตกวณฺณนายํ ฯ ญ. ว. ๒. ชาตกฏฺฐกถา. ๕/๒๓๗.

ธมฺมปทสฺส ปิยวคฺควณฺณนายญฺเจว วิมานวตฺถุมฺหิ เรวตี-
วิมานวณฺณนายญฺจ นนฺทิยวตฺถุ ฯ

ธมฺมปทสฺส พฺราหฺมณวคฺควณฺณนายํ วิปสฺสิพุทฺธสฺส คนฺธกุฏึ
กโรนฺตสฺส อปราชิตสฺส นาม กุฏุมฺพิกสฺส วตฺถุ จ มหาสุทสฺสน-
สุตฺตวณฺณนายํ อารญฺญิกสฺส ภิกฺขุโน ปณฺณสาลํ กโรนฺตสฺส
เอกสฺส คหปติโน วตฺถุ จ ตทญฺญมฺปิจ เสนาสนทาเน ฯ

[๓๖] อตีเต พาราณสิยํ เอโก มธุวาณิโช อาปเณ มธุํ
วิกฺกีณิ ฯ อเถโก ปจฺเจกพุทฺโธ วณโรคี อโหสิ ฯ อถ อญฺโญ
ตสฺส เภสชฺชตฺถํ มธุํ ภิกฺขาย จรมาโน ปจฺเจกพุทฺโธ คนฺธมาทนโต
โอตริตฺวา พาราณสึ ปาวิสิ ฯ ตํ ทิสฺวา นทีติตฺถํ คจฺฉนฺตี
กุมฺภทาสี ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ สุตฺวา เอตฺถ ภนฺเต มธุวาณิโช วสติ
ตตฺถ คจฺฉถาติ หตฺถํ ปสาเรตฺวา มธุอาปณํ ทสฺเสตฺวา สเจ
วาณิโช อยฺยสฺส มธุํ น เทติ ตตฺถาหํ คนฺตฺวา มธุํ คเหตฺวา
อยฺยสฺส ทตฺวา ปจฺฉา ธนํ ปริเยสิตฺวา มูลํ ทสฺสามีติ จินฺตยมานา
ตตฺเถว อฏฺฐาสิ ฯ ปจฺเจกพุทฺโธ ตตฺถ อคมาสิ ฯ ตํ ทิสฺวา
วาณิโช ตุฏฺฐจิตฺโต ปตฺตปูรํ มธุํ ทตฺวา ปตฺตมุขโต โอตริตฺวา
ภูมิยํ ปติตํ มธุํ ทิสฺวา อติวิย ปสนฺโน อิมินาหํ ภนฺเต ปุญฺญ-
กมฺเมน ชมฺพุทีเป เอกรชฺชํ กาเรยฺยํ อาณา จ เม อากาสปจวีสุ
โยชนปฺปมาเณ ฐาเน ผรตูติ ปฏฺฐเปสิ ฯ ปจฺเจกพุทฺโธ เอวํ โหตุ
อุปาสกาติ วตฺวา ปจฺฉาคญฺฉิ ฯ สา ตํ ทิสฺวา กึ ภนฺเต มธุํ
ลภิตฺถาติ ปุจฺฉิ ฯ อาม ภคินิ เอส มยฺหํ มธุํ ทตฺวา เอวํ

ปฏิเจสีติ ฯ ตํ สุตฺวา สา ตสฺส อคฺคมเหสิตฺตํ ปฏิเจสิ ฯ เตสุ มธุวาณิโช ปาตลิปุตฺตนคเร พินฺทุสารรญฺโญ เอกาธิกสตปุตฺตานํ สพฺพเชฏฺโก อโสกกุมาโร หุตฺวา ปิตุ อจฺจเยน เอกมาติกํ ติสฺสกุมารํ ฐเปตฺวา ตทญฺเญ กนิฏฺเจ ฆาเตตฺวา อนภิสิตฺโต ว จตฺตุพฺพสฺสํ รชฺชํ กาเรตฺวา จตุพฺพสฺสจฺจเยน สตฺถุ ปรินิพฺพานโต ทฺวิวสฺสสตมตฺถเก อฏฺฐารสเม วสฺเส สกลชมฺพุทีเป เอกราชาภิเสกํ ปาปุณิ ฯ อภิเสกานุภาเวน จสฺส อิมา ราชิทฺธิโย อาคตา ฯ ปุญฺญปฺปภาเวน ปาปุณิตพฺพาปิ หิ ราชิทฺธิโย อรหตฺตมคฺเคน อาคตา ปฏิสมฺภิทาทโย อวเสสวิเสสา วิย ปโยคสมฺปตฺติสมฺภูตา-ภิเสกานุภาเวเนว อาคจฺฉนฺติ ฯ เหฏฺฐาปจวิยา โยชนปฺปมาเณ อาณา ปวตฺตติ ฯ ตถา อุปริอากาเส ฯ เทวตา อโนตตฺตทหโต โสฬส ปานียฆเฏ หิมวนฺตโต สินิทฺธํ มุทุกํ รสวนฺตํ นาคลตา-ทนฺตกฏฺฐญฺจ อคทามลกญฺจ อคทหรีตกญฺจ สุวณฺณวณฺณํ คนฺธรสสมฺปนฺนํ อมฺพปกฺกญฺจ เทวสิกํ อาหรนฺติ ฯ อคทามลกํ นาม อปฺปเกเนว สรีรโสธนาทิสมตฺถํ สพฺพโทสหรํ โอสธามลกํ ฯ อคทหรีตกมฺปิ ตาทิสเมว ฯ เตสุ กิร ทฺวีสุ ยถากามเมกํ ปริภุญฺชติ ฯ เทวตาเอว ฉทฺทนฺตทหสมีเป จิตเทววิมานโต ปญฺจ-วณฺณํ นิวาสนปารุปนํ ปีตวตฺถํ หตฺถปุญฺฉนปฏกญฺจ ทิพฺพปานกญฺจ เทวสิกํ อาหรนฺติ ฯ ฉทฺทนฺตทเห กปฺปรุกฺขาปิ สนฺติ ตโต อาหรนฺตีติปิ วทนฺติ ฯ นาคราชาโน นาคภวนโต สินานคนฺธญฺจ อนุเลปนคนฺธญฺจ ปารุปนตฺถาย อสุตฺตมยิกํ สุมนปุปฺผปฏญฺจ มหารหํ

อญฺชนญฺจ เทวสิกํ อาหรนฺติ ฯ อสุตฺตมยิกํ นาม กปฺปรุกฺขโต นิพฺพตฺตํ สุตฺเตหิ อกตํ ทิพฺพทุสฺสํ ตํ สพฺพตฺถ สุขุมํ หุตฺวา อุคฺคตปุปฺผานํ อตฺถิตาย สุมนปุปฺผปฏํ นาม ชาตํ ฯ สุวกา ฉทฺทนฺตทเห สญฺชาตสาลีนํ นว วาหสหสฺสานิ เทวสิกํ อาหรนฺติ ฯ เอตฺถ จ จตุมฺมุฏฺฐิ กุฑโว จตุกฺกุฑวํ ปตฺโถ จตุปฺปตฺถํ อาฬฺหโก จตุราฬฺหกํ โทณํ จตุทฺโทณํ มานิกา จตุมฺมานิกํ ขารี วีสติ ขาริโย วาโห ตเทว สกฏํ ฯ มูสิกา ถูสกุณฺฑก-รหิเต ตณฺฑุเล กโรนฺติ ฯ เอโกปิ ขณฺฑตณฺฑุโล นาโหสิ ฯ มธุมกฺขิกา อาคนฺตฺวา สมีปฏฺฐาเน มธุํ กโรนฺติ ฯ กมฺมารสาลาสุ อจฺฉา กฏฺฐํ ปหรนฺติ ฯ กรวิกสกุณา อาคนฺตฺวา สมฺปตฺตพลิกมฺม-การกา รฏฺฐวาสิโน วิย มธุรสฺสรํ วิกุชฺชนฺตา รญฺโญ พลิกมฺมํ กโรนฺติ ฯ อาคนฺตฺวา อากาเสเยว สทฺทํ กตฺวา อตฺตานํ อชานาเปตฺวา คจฺฉนฺตีติปิ วทนฺติ ฯ อิติ โส มธุวาณิโช เภสชฺชตฺถํ มธุทาเนน อิมาหิ ราชิทฺธีหิ สมนฺนาคโต อโสโก ธมฺมราชา อโหสิ ฯ สาปิ กุมฺภทาสี ตสฺส อสนฺธิมิตฺตา นาม อคฺคมเหสี ชาตา ฯ ตสฺสา กิร หตฺถปาเทสุ สนฺธิโย มฏฺฐา อาปณทสฺสน-เวยฺยาวจฺจมยปุญฺญกิริยาวตฺถุโน นิสฺสนฺเทน สมฺมิญฺชนํ วินา อญฺญสฺมึ กาเล น ปญฺญายึสุ ตสฺมา สา อสนฺธิมิตฺตา นาม ชาตา ฯ

มหาวํสาทีสุ อโสกวตฺถุ ฯ

จตฺตาฬีสมวคฺเค พกฺกุลตฺเถราปทานญฺจ ๑ สตฺตรสมวคฺเค

๑. ขุ. อป. ๓๒/๕๑๖.

สปฺปิทายกตฺเถราปทานญฺจ [๑] ตทญฺญมฺปิจ เภสชฺชทาเน สมาหริตพฺพํ ฯ

[๓๗] เอวํ จตุปฺปจฺจยทายโก สุขํ วินฺทติ ตสฺมา ทานํ สยมฺปิ ปวตฺเตตพฺพํ ฯ อนุกุลยญฺโญปิ น อุปจฺฉินฺทิตพฺโพ โสปิ หิ มหปฺผโลว ฯ เตนาห [๒] ภควา กูฏทนฺตสฺส พฺราหฺมณสฺส ธมฺมํ เทเสนฺโต ยานิ โข ตานิ พฺราหฺมณ นิจฺจทานานิ อนุกุลยญฺญานิ สีลวนฺเต ปพฺพชิเต อุทฺทิสฺส ทียนฺติ อยํ โข พฺราหฺมณ ยญฺโญ ฯเปฯ มหปฺผลตโร จ มหานิสํสตโร จาติ ฯ

[๓๘] ตตฺถ **นิจฺจทานานีติ** ธุวทานานิ นิจฺจภตฺตานิ ฯ อนุกุลยญฺญานีติ อมฺหากํ ปิติปิตามหาทีหิ ปวตฺติตานีติ กตฺวา ปจฺฉา ทุคฺคตปุริเสหิปิ วํสปรมฺปราย ปวตฺเตตพฺพานิ ยานิ ตานิ ฯ เอวรูปานิ กิร สีลวนฺเต อุทฺทิสฺส นิพทฺธทานานิ เตสุ กุเลสุ ทลิทฺทาปิ น อุปจฺฉินฺทนฺติ ฯ ตตฺรีทํ วตฺถุ อนาถปิณฺฑิกสฺส กิร ฆเร ปญฺจ นิจฺจภตฺตสตานิ ทียึสุ ฯ ทนฺตมยสลากานิ ปญฺจสตานิ อเหสุํ ฯ อถ ตํ กุลํ อนุกฺกเมน ทลิทฺทิเยน อภิภูตํ ฯ เอกา ตสฺมึ กุเล ทาริกา เอกสลากโต อุทฺธํ ทาตุํ นาสกฺขิ ฯ สาปิ ปจฺฉา เสตวาหนรฏฺฐํ คนฺตฺวา ขลํ โสเธตฺวา ลทฺธธญฺเญน ตํ สลากํ อทาสิ ฯ เอโก เถโร รญฺโญ อาโรเจสิ ฯ ราชา ตํ อาเนตฺวา อคฺคมเหสิฏฺฐาเน ฐเปสิ ฯ สา ตโต ปฏฺฐาย ปุนปิ ปญฺจ สลากภตฺตสตานิ ปวตฺเตสีติ กูฏทนฺตสุตฺตวณฺณนา [๓] ฯ

[๓๙] **ธุวทานานีติ** ธุวานิ ถิรานิ อวิจฺฉินฺนานิ กตฺวา

๑. ขุ. อป. ๓๒/๒๖๙. ๒. ที. สี. ๙/๑๘๖. ๓. สุ. วิ. ๑/๓๗๔.

ทาตพฺพทานานิ ฯ อนุกุลยญฺญานีติ อนุกุลํ กุลานุกฺกมํ อุปาทาย ทาตพฺพทานานิ ฯ เตนาห อมฺหากนฺติอาทึ ฯ นิพทฺธทานานีติ นิพทฺเธตฺวา นิยเมตฺวา ปเวณิวเสน ปวตฺติตทานานิ ฯ หตฺถิทนฺเตน ปวตฺติตา ทนฺตมยสลากา ยตฺถ ทายกานํ นามํ องฺเกนฺติ ฯ รญฺโญติ เสตวาหนรญฺโญติ ตฏฺฏีกา ฯ

อามิสทานกถา ฯ

[๔๐] **ธมฺมทานนฺติ** อิเธกจฺโจ อมตปฺปตฺติปฺปฏิปทํ กเถตฺวา เทติ อิทํ ธมฺมทานํ นามาติ ทุกงฺคุตฺตรวณฺณนา [๑] ฯ

อมตปฺปตฺติปฺปฏิปทนฺติ อมตปฺปตฺติเหตุภูตํ สมฺมาปฏิปทนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๔๑] อิเธกจฺโจ อิเม ธมฺมา กุสลา อิเม ธมฺมา อกุสลา อิเม ธมฺมา สาวชฺชา อิเม ธมฺมา อนวชฺชา อิเม วิญฺญุครหิตา อิเม วิญฺญุปฺปสตฺถา อิเม สมตฺตา สมาทินฺนา อหิตาย ทุกฺขาย สํวตฺตนฺติ อิเม หิตาย สุขาย สํวตฺตนฺตีติ กุสลากุสลกมฺมปเถ วิภชนฺโต กมฺมกมฺมวิปาเก อิธโลกปรโลเก ปจฺจกฺขโต ทสฺเสนฺโต วิย ปากเฏ กโรนฺโต อกุสเลหิ ธมฺเมหิ นิวตฺตาเปนฺโต กุสเลสุ ธมฺเมสุ ปติฏฺฐาเปนฺโต ธมฺมํ เทเสติ อิทํ ธมฺมทานํ ฯ โย ปน อิเม ธมฺมา อภิญฺเญยฺยา อิเม ปริญฺเญยฺยา อิเม ปหาตพฺพา อิเม สจฺฉิกาตพฺพา อิเม ภาเวตพฺพาติ สจฺจานิ วิภาเวนฺโต อมตาธิคมาย ปฏิปตฺติธมฺมํ เทเสติ อิทํ สิขปฺปตฺตํ

๑. มโน. ปู. ๒/๗๖.

ธมฺมทานํ นาม ฯ เอตทคฺคนฺติ เอตํ อคฺคํ ฯ ยทิทนฺติ ยํ อิทํ ธมฺมทานํ วุตฺตํ เอตํ อิเมสุ ทฺวีสุ ทาเนสุ อคฺคํ เสฏฺฐํ อุตฺตมํ ฯ วิวฏฺฏคามึ ธมฺมทานญฺหิ นิสฺสาย สพฺพานตฺถโต ปริมุจฺจติ สกลํ วฏฺฏทุกฺขํ อติกฺกมติ ฯ โลกิยมฺปน ธมฺมทานํ สพฺเพสํ ทานานํ นิทานํ สพฺพสมฺปตฺตีนํ มูลํ ฯ อภยทานมฺเปตฺถ ธมฺมทาเนเนว สงฺคหิตนฺติ ทฏฺฐพฺพนฺติ อิติวุตฺตกวณฺณนา [๑]ฯ

อิธ โลกปรโลกทุกฺขกฺขยสุขาวหนสฺส ปน สมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิตสฺส ธมฺมสฺส ปเรสํ หิตกามตาย เทสนา ธมฺมทานนฺติ อิธ วุตฺตํ ฯ

[๔๒] ธมฺมทานญฺหิ สพฺพํ อามิสทานํ ชิตฺตฺวา อคฺคํ เสฏฺฐํ โหติ ฯ เตนาห ภควา ธมฺมปทสฺส ตณฺหาวคฺเค สกฺกสฺส เทวินฺทสฺส ธมฺมํ เทเสนฺโต

สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ

สพฺพรสํ ธมฺมรโส ชินาติ

สพฺพรตึ ธมฺมรติ ชินาติ

ตณฺหกฺขโย สพฺพทุกฺขํ ชินาตีติ ฯ

สพฺพทานนฺติ ยถาวุตฺตํ อามิสทานํ อภยทานํ ฯ **ธมฺมทานนฺติ** ธมฺมเทสนาติ สคาถวคฺเค เทวตาสํยุตฺตฏฺฐีกา ฯ

[๔๓] สเจปิ หิ จกฺกวาฬคพฺเภ ยาว พฺรหฺมโลกา นิรนฺตรํ กตฺวา สนฺนิสินฺนานํ พุทฺธปฺปจฺเจกพุทฺธขีณาสวานํ กทลีคพฺภสทิสานิ

๑. ป. ที. อิติ. ๔๐๕.

จีวรานิ ทเทยฺย ตสฺมึ สมาคเม จตุปฺปทิกคาถาย กตา อนุโมทนา ว
เสฏฺฐา ฯ ตญฺหิ ทานํ ตสฺสา คาถาย โสฬสึ กลํ นาคฺฆติ ฯ
เอวํ ธมฺมสฺส เทสนาปิ วาจนาปิ สวนมฺปิ มหนฺตํ ฯ เยน จ
ปุคฺคเลน ตํ ธมฺมสฺสวนํ การิตํ ตสฺเสว อานิสํโส มหา ฯ ตถารูปายเอว [๑]
ปณีตปิณฺฑปาตสฺส ปตฺเต ปูเรตฺวา ทินฺนทานโตปิ สปฺปิเตลาทีนํ
ปตฺเต ปูเรตฺวา ทินฺนเภสชฺชทานโตปิ มหาวิหารสทิสานํ วิหารานํ
โลหปฺปาสาทสทิสานญฺจ ปาสาทานํ อเนกานิ สตสหสฺสานิ กาเรตฺวา
ทินฺนเสนาสนทานโตปิ อนาถปิณฺฑิเกน วิหารํ อารพฺภ กตปริจฺ-
จาคโตปิ อนฺตมโส จตุปฺปทิกาย คาถาย อนุโมทนาวเสนาปิ ปวตฺติตํ
ธมฺมทานเมว เสฏฺฐํ ฯ กึการณา ฯ เอวรูปานิ หิ ปุญฺญานิ
กโรนฺตา ธมฺมํ สุตฺวาว กโรนฺติ โน อสฺสุตฺวา ฯ สเจ หิ
อิเม สตฺตา ธมฺมํ น สุเณยฺยุํ อุฬุงฺกมตฺตํ ยาคุมฺปิ กฏจฺฉุมตฺตํ
ภตฺตมฺปิ น ทเทยฺยุํ ฯ อิมินา การเณน สพฺพทาเนหิ ธมฺมทานเมว
เสฏฺฐํ ฯ อปิจ ฐเปตฺวา พุทฺเธ จ ปจฺเจกพุทฺเธ จ สกลกปฺปํ
เทเว วสฺสนฺเต อุทกพินฺทูนิ คเณตุํ สมตฺถาย ปญฺญาย สมนฺนาคตา
สารีปุตฺตาทโยปิ อตฺตโน ธมฺมตาย โสตาปตฺติผลาทีนิ อธิคนฺตุํ
นาสกฺขึสุ อสฺสชิตฺเถราทีหิ กถิตํ ธมฺมํ สุตฺวาว โสตาปตฺติผลํ
สจฺฉิกรึสุ สตฺถุ ธมฺมเทสนาย สาวกปารมีญาณํ สจฺฉิกรึสุ ฯ อิมินาปิ
การเณน มหาราช [๒] ธมฺมทานเมว เสฏฺฐํ ฯ เตน วุตฺตํ สพฺพทานํ

๑. ตถารูปาย เอว ปริสายาติ ธมฺมปทวณฺณนา. ๒. อติเรกปเทน ภวิตพฺพํ. น หิ
สกฺกา อีทิสํ อตฺถํ สตฺถุ วจนํ กาตต.

ธมฺมทานํ ชินาตีติ ฯ สพฺเพ ปน ขนฺธรสาทโย อุกฺกํสโต เทวานํ สุธาโภชนรโสปิ สํสารวฏฺเฏ ปาเตตฺวา ทุกฺขานุภวนสฺเสว ปจฺจโย ฯ โย ปเนส สตฺตตฺตึสโพธิปกฺขิยธมฺมสงฺขาโต จ นวโลกุตฺตรธมฺมสงฺขาโต จ ธมฺมรโส อยเมว สพฺพรสานํ เสฏฺโฐ ฯ เตน วุตฺตํ **สพฺพรสํ ธมฺมรโส ชินาตีติ** ธมฺมปทวณฺณนา ฯ

ธมฺมรโสติ สทฺธมฺมสนฺนิจยํ ปีติปฺปาโมชฺชนฺติ สคาถวคฺคฏีกา ฯ

[๔๔] ยา เจสา ปุตฺตรติธีตุรติอิตฺถีรตินจฺจคีตวาทิตาทิรติปฺปเภทา อเนกปฺปเภทา รติ สาปิ วฏฺเฏ ปาเตตฺวา ทุกฺขานุภวนสฺเสว ปจฺจโย ฯ ยา ปเนสา ธมฺมํ กเถนฺตสฺส วา สุณนฺตสฺส วา อนฺโต อุปฺปชฺชมานา ปีติ อุทคฺคภาวํ ชเนติ อสฺสูนิ ปวตฺเตติ โลมหํสนํ ชเนติ สายํ สํสารวฏฺฏสฺส อนฺตํ กตฺวา อรหตฺตปริโยสานา โหตีติ สพฺพรตีนํ เอวรูปา ธมฺมรติเยว เสฏฺฐา ฯ เตน วุตฺตํ **สพฺพรตึ ธมฺมรติ ชินาตีติ** ธมฺมปทวณฺณนา ฯ

ธมฺมรตีติ สมถวิปสฺสนาธมฺเม อภิรตีติ สคาถวคฺคฏีกา ฯ

ตณฺหกฺขโย ปน ตณฺหกฺขยนฺเต อุปฺปนฺนํ อรหตฺตํ ตํ สกลสฺสาปิ วฏฺฏทุกฺขสฺส อภิภวนโต สพฺพเสฏฺฐเมว ฯ เตน วุตฺตํ **ตณฺหกฺขโย สพฺพทุกฺขํ** ชินาตีติ ตพฺพณฺณนา [๑] ฯ

[๔๕] ธมฺมํ เทเสนฺเตนปิ หิตผรณมุทุจิตฺเตเนว ภวิตพฺพํ น ลาภครุเกน ฯ ลาภครุกสฺส หิ ธมฺมทานํ น มหปฺผลํ ฯ เตน สงฺคีติสุตฺตวณฺณนายํ [๒] เอโก เอวํ มํ ธมฺมกถิโกติ ชานิสฺสนฺตีติ

๑. ธมฺมปทวณฺณนา. ๒. สุ. วิ. ๓/๒๔๗.

อิจฺฉาย ชตฺวา ลาภครุโก หุตฺวา เทเสติ ตํ น มหปฺผลํ ฯ เอโก อตฺตโน ปคุณํ ธมฺมํ อปฺปจฺจาสึสมาโน ปเรสํ เทเสติ อิทํ เทสนามยํ ปุญฺญกิริยาวตฺถุ นามาติ วุตฺตํ ฯ

ตํ น มหปฺผลํ ตณฺหาย ปรามฏฺฐตฺตา ฯ ปเรสํ เทเสติ หิตผรเณน มุทุจิตฺเตนาติ อาเนตฺวา สมฺพนฺธิตพฺพนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๔๖] ธมฺมํ เทเสนฺเตน หิ อตฺตนิ ปญฺจ ธมฺมา อุปฏฺฐ-ชาเปตพฺพา ฯ วุตฺตญฺเหตํ ภควตา ปญฺจกงฺคุตฺตเร จตุตฺถปณฺณาสกสฺส ปฐมวคฺเค น โข อานนฺท สุกรํ ปเรสํ ธมฺมํ เทเสตุํ ปเรสํ อานนฺท ธมฺมํ เทเสนฺเตน ปญฺจ ธมฺเม อชฺฌตฺตํ อุปฏฺฐาเปตฺวา ปเรสํ ธมฺโม เทเสตพฺโพ ฯ กตเม ปญฺจ ฯ อนุปุพฺพีกถํ กเถสฺสามีติ ปเรสํ ธมฺโม เทเสตพฺโพ ปริยายทสฺสาวี กถํ กเถสฺสามีติ อนุทฺทยตํ ปฏิจฺจ กถํ กเถสฺสามีติ น อามิสนฺตโร กถํ กเถสฺสามีติ อตฺตานญฺจ ปรญฺจ อนูปหจฺจ กถํ กเถสฺสามีติ ปเรสํ ธมฺโม เทเสตพฺโพ ฯ น โข อานนฺท สุกรํ ปเรสํ ธมฺมํ เทเสตุํ ปเรสํ อานนฺท ธมฺมํ เทเสนฺเตน อิเม ปญฺจ ธมฺเม อชฺฌตฺตํ อุปฏฺฐาเปตฺวา ปเรสํ ธมฺโม เทเสตพฺโพติ ฯ

อุทายิสุตฺตํ [๑]ฯ

[๔๗] **อนุปุพฺพีกถนฺติ** ทานนฺตรํ[๒] สีลํ สีลนฺตรํ [๓] สคฺคนฺติ เอวํ เทสนาอนุปุพฺพีกถํ วา ยํ ยํ สุตฺตปทํ วา คาถาปทํ วา นิกฺขิตฺตํ

๑. องฺ. ปญฺจก. ๒๒/๒๐๗. ๒. ทานานนฺตรํ ฯ ๓. สีลานนฺตรนฺติ มโนรถปูรณีโปตฺถเก ลิขิยติ ฯ ณ. ว.

โหติ ตสฺส ตสฺส อนุรูปํ กถํ วา กเถสฺสามีติ จิตฺตํ อุปฏฺฐาเปตฺวา ปเรสํ ธมฺโม เทเสตพฺโพ ฯ ปริยายทสฺสาวีติ ตสฺส ตสฺส อตฺถสฺส ตํ ตํ การณํ ทสฺเสนฺโต ฯ การณญฺหิ อิธ ปริยาโยติ วุตฺตํ ฯ อนุทฺทยตํ ปฏิจฺจาติ มหาสมฺพาธปฺปตฺเต สตฺเต สมฺพาธโต โมเจสฺสามีติ อนุกมฺปํ อาคมฺม ฯ น อามิสนฺตโรติ น อามิสเหตุโก อตฺตโนว จตุปฺปจฺจยลาภํ อนาสึสนฺโตติ อตฺโถ ฯ อนูปหจฺจาติ อตฺตุกฺกํสนปรวมฺภนาทิวเสน อตฺตานญฺจ ปรญฺจ คุณูปฆาเตน อนูปหนฺตฺวาติ ตพฺพณฺณนา[๑]ฯ

อนุปุพฺพีกถา ปน ตํ วิตฺถารโต อิจฺฉนฺเตน สีลกฺขนฺธวคฺเค อมฺพฏฺฐสุตฺตวณฺณนาโต จ มชฺฌิมปณฺณาสกสฺส ปฐมวคฺเค อุปาลิสุตฺตวณฺณนาโต จ อฏฺฐกงฺคุตฺตรสฺส ทุติยวคฺเค ทุติยสุตฺต-วณฺณนาโต จ คเหตพฺพา ฯ

เอวํ อตฺตนิ ปญฺจ ธมฺเม อุปฏฺฐาเปตฺวา ปเรสํ เทเสตพฺพเมว ฯ ปเรสํ เทสนาปิ หิ วาจนาปิ สาสนสฺส ฐิติยา สํวตฺตติ ฯ

[๔๘] อเทสนาทิ ปนสฺส อนฺตรธานาย ฯ เตนาห ตตฺเถว[๒] ปญฺจิเม ภิกฺขเว ธมฺมา สทฺธมฺมสฺส สมฺโมสาย อนฺตรธานาย สํวตฺตนฺติ ฯ กตเม ปญฺจ ฯ อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขู น ธมฺมํ ปริยาปุณนฺติ สุตฺตํ เคยฺยํ เวยฺยากรณํ คาถํ อุทานํ อิติวุตฺตกํ ชาตกํ อพฺภูตธมฺมํ เวทลฺลํ อยํ ภิกฺขเว ปฐโม ธมฺโม สทฺธมฺมสฺส สมฺโมสาย อนฺตรธานาย สํวตฺตติ ฯ ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขู ยถาสุตํ

๑. มโน. ปู. ๓/๖๕. ๒. องฺ. ปญฺจก. ๒๒/๑๙๗.

ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ น วิตฺถาเรน ปเรสํ เทเสนฺติ อยํ ภิกฺขเว ทุติโย ... ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขู ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ น วิตฺถาเรน ปเรสํ วาเจนฺติ อยํ ภิกฺขเว ตติโย ... ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขู ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ น วิตฺถาเรน สชฺฌายํ กโรนฺติ อยํ ภิกฺขเว จตุตฺโถ ... ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขู ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ น เจตสา อนุวิตกฺเกนฺติ อนุวิจาเรนฺติ มนสา อนุเปกฺขนฺติ อยํ ภิกฺขเว ปญฺจโม ธมฺโม ... สํวตฺตติ ฯ อิเม โข ภิกฺขเว ปญฺจ ธมฺมา สทฺธมฺมสฺส สมฺโมสาย อนฺตรธานาย สํวตฺตนฺติ ฯ ปญฺจิเม ภิกฺขเว ธมฺมา สทฺธมฺมสฺส ฐิติยา อสมฺโมสาย อนนฺตรธานาย สํวตฺตนฺติ ฯ กตเม ปญฺจ ฯ อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขู ธมฺมํ ปริยาปุณนฺติ สุตฺตํ เคยฺยํ เวยฺยากรณํ ... เวทลฺลํ อยํ ภิกฺขเว ปฐโม ธมฺโม สทฺธมฺมสฺส ฐิติยา อสมฺโมสาย อนนฺตรธานาย สํวตฺตติ ฯ ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขู ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ วิตฺถาเรน ปเรสํ เทเสนฺติ ... ธมฺมํ วิตฺถาเรน ปเรสํ วาเจนฺติ ... ธมฺมํ วิตฺถาเรน สชฺฌายํ กโรนฺติ ... ธมฺมํ เจตสา อนุวิตกฺเกนฺติ อนุวิจาเรนฺติ มนสา อนุเปกฺขนฺติ อยํ ภิกฺขเว ปญฺจโม ธมฺโม สทฺธมฺมสฺส ฐิติยา ... สํวตฺตติ ฯ อิเม โข ภิกฺขเว ปญฺจ ธมฺมา สทฺธมฺมสฺส ฐิติยา ... สํวตฺตนฺตีติ ฯ

ปญฺจมสุตฺตํ ฯ

[๔๙] **สทฺธมฺมสฺสาติ** สุธมฺมสฺส สาสนสฺสาติ อตฺโถ ฯ **สมฺโมสายาติ** วินาสาย ฯ **อนฺตรธานายาติ** อปฺปญฺญาปนตฺถายาติ

เอกงฺคุตฺตเร ทสมวคฺควณฺณนา[๑]ฯ

น ปริยาปุณนฺตีติ น วลญฺเชนฺตีติ ปญฺจกงฺคุตฺตเร ตโต ปุริมสุตฺตวณฺณนา[๒]

[๕๐] ธมฺมทานมฺปน ยสฺมา อตฺถปฺปฏิสํเวทิตาทีนํ คุณานํ ปทฏฺฐานํ ตสฺมา มงฺคลนฺติ วุจฺจติ ฯ วุตฺตญฺเหตํ ปญฺจกงฺคุตฺตเร ปฐมปณฺณาสกสฺส ตติยวคฺเค ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน น เหว โข สตฺถา ธมฺมํ เทเสติ อญฺญตโร วา ครุฏฺฐานิโย สพฺรหฺมจารี อปิจ โข ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ วิตฺถาเรน ปเรสํ เทเสติ ยถา ยถา ภิกฺขเว ภิกฺขุ ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ วิตฺถาเรน ปเรสํ เทเสติ ตถา ตถา โส ตสฺมึ ธมฺเม อตฺถปฺปฏิสํเวที จ โหติ ธมฺมปฺปฏิสํเวที จ ตสฺส อตฺถปฺปฏิสํเวทิโน ธมฺมปฺปฏิสํเวทิโน ปาโมชฺชํ ชายติ ปมุทิตสฺส ปีติ ชายติ ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสมฺภติ ปสฺสทฺธกาโย สุขํ เวเทติ สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยติ ฯ อิทํ ภิกฺขเว ทุติยํ วิมุตฺตายตนํ ยตฺถ ภิกฺขุโน อปฺปมตฺตสฺส อาตาปิโน ปหิตตฺตสฺส วิหรโต อวิมุตฺตํ วา จิตฺตํ วิมุจฺจติ อปริกฺขีณา วา อาสวา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติ อปฺปตฺตํ วา อนุตฺตรํ โยคกฺเขมํ อนุปฺปาณาปุ๎ตีติ ฯ

วิมุตฺติสุตฺตปาลิ[๓] ฯ

[๕๑] **ธมฺมนฺติ** จตุสฺสจฺจธมฺมํ เทเสติ ฯ **อตฺถปฺปฏิสํเวทิโนติ** ปาลิอตฺถํ อาชานนฺตสฺส ฯ **ธมฺมปฺปฏิสํเวทิโนติ** ปาลึ อาชานนฺตสฺส ฯ

๑. มโน. ปู. ๑/๘๘. ๒. นัย. มโน. ปู. ๓/๖๕ ๓. องฺ. ปญฺจก. ๒/๒๓.

ปาโมชฺชนฺติ ตรุณา ปีติ ฯ **ปีตีติ** ตุฏฺฐาการภูตา พลวปฺปีติ ฯ **กาโยติ** นามกาโย ฯ **ปสฺสมฺภตีติ** ปฏิปฺปสฺสมฺภติ ฯ สุขํ **เวเทตีติ** สุขํ ปฏิลภติ ฯ **สมาธิยตีติ** อรหตฺตผลสมาธินา สมาธิยติ ฯ อยญฺหิ ตํ ธมฺมํ สุณนฺโต อาคตาคตฏฺฐาเน ฌานวิปสฺสนามคฺคผลานิ ชานาติ ตสฺส เอวํ ชานโต ปีติ อุปฺปชฺชติ โส ตสฺสา ปีติยา อนฺตรา โอสกฺกิตุํ น เทนฺโต อุปจารกมฺมฏฺฐานิโก หุตฺวา วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณาติ ตํ สนฺธาย วุตฺตํ **จิตฺตํ สมาธิยตีติ** ตพฺพณฺณนา [๑]ฯ

[๕๒] **วิมุตฺตายตนนฺติ** วิมุจฺจนการณํ ฯ **ยตฺถาติ** ยสฺมึ วิมุตฺตายตเนติ ตพฺพณฺณนานโย ฯ

ปาลิอตฺถํ อาชานนฺตสฺสาติ อิธ สีลํ อาคตํ อิธ สมาธิ อิธ ปญฺญาติอาทินา ตํ ตํ ปาลิอตฺถํ ยาถาวโต ชานนฺตสฺส ปาลึ [๒] อาชานนฺตสฺส ตํตทตฺถโพธนปาลิยาภาวโต ฯ **ตรุณา ปีตีติ** สญฺชาตมตฺตา มุทุกา ปีติ ชายติ ฯ กถํ ชายติ ฯ ยถาเทสิตํ ธมฺมํ อุปธาเรนฺตสฺส ตทนุจฺฉวิกเมว จ อตฺตโน กายวจีมโนสมาจารํ คณฺหนฺตสฺส โสมนสฺสํ ปตฺตสฺส ปโมทนลกฺขณํ ปาโมชฺชํ ชายติ ฯ **ตุฏฺฐาการภูตา พลวปฺปีตีติ** ปุริมุปฺปนฺนปฺปีติยา วเสน ลทฺธาเสวนตฺตา อติวิยตุฏฺฐาการภูตา กายจิตฺตทรถปฺปสฺสมฺภนสมตฺถาย ปสฺสทฺธิยา ปจฺจโย ภวิตุํ สมตฺถา พลปฺปตฺตา ปีติ ชายติ ฯ ยสฺมา

๑. มโน. ปู. ๓/๘. ๒. ปมาทลิขิเตน ภวิตพฺพํ. ปาลึ อาชานนฺตสฺสาติ ตํตทตฺถ โพธนปาลึ ภาวยโตติ อมฺหากํ ขนฺติ ฯ ณ. ว.

นามกาเย ปสฺสทฺเธ รูปกาโยปิ ปสฺสทฺโธเอว โหติ ตสฺมา **นามกาโย ปสฺสมฺภติ**จฺเจวํ วุตฺตํ ฯ **สุขํ ปฏิลภตีติ** วกฺขมานสฺส จิตฺตสมาธานสฺส ปจฺจโย ภวิตุํ สมตฺถํ เจตสิกํ นิรามิสํ สุขํ ปฏิลภติ ฯ **สมาธิยตีติ** เอตฺถ น โย โกจิ สมาธิ อธิปฺเปโต อถโข อนุตฺตรสมาธีติ ทสฺเสนฺโต **อรหตฺตผลสมาธินา สมาธิยตีติ** อาห ฯ อยญฺหีติอาทิ ตสฺส เทสนาย ตาทิสสฺส ปุคฺคลสฺส ยถาวุตฺตสมาธิปฺปฏิลาภสฺส การณภาววิภาวนํ ยตสฺสา วิมุตฺตายตนภาโว ฯ **โอสกฺกิตุนฺติ** นสฺสิตุนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๕๓] วิมุตฺติยา วฏฺฏทุกฺขโต วิมุจฺจนสฺส อายตนํ การณํ วิมุตฺตายตนนฺติ อาห **วิมุจฺจนการณนฺติ** ตฏฺฏีกานโย ฯ

ยทิปิ ธมฺมสฺสวนญฺเจว อภยทานญฺจ ธมฺมทาเนเนว สงฺคหิตํ เตสุ ปน อภยทานสฺส **อารตี วิรตี ปาปาติ** เอตฺถ คยฺหมานตฺตาม อิตรสฺส จ กาเลน **ธมฺมสฺสวนนฺติ** วกฺขมานตฺตา ตทุภยมิธ น ลพฺภตีติ ทฏฺฐพฺพนฺติ ฯ

ทานนฺติปทกถา ฯ

ธมฺมจริยากถา

[๕๔] ธมฺมจริยา นาม ทสกุสลกมฺมปถจริยาติ อิธ [๑] วุตฺตํ ฯ

ธมฺมจริยสมจริยา นาม ทส กุสลกมฺมปถาติ ทุกงฺคุตฺตรสฺส ทุติยวคฺเค ฉฏฺฐสุตฺตวณฺณนา [๒] ฯ

ตตฺถ ทส กุสลกมฺมปถา เหฏฺฐา อาคาริยวินเย วุตฺตาว ฯ

ธมฺมสฺส จริยา ธมฺมา วา อนเปตา จริยา ธมฺมจริยาติ อิทมฺปีธ [๓] วุตฺตํ ฯเปฯ

ธมฺมสฺส จริยา ธมฺมจริยา ธมฺมกรณนฺติ สาเลยฺยกสุตฺตวณฺณนานโย [๔] ฯ

ธมฺมํ จรติ เอตายาติ ธมฺมจริยา ตถาปวตฺตา เจตนา ฯ ธมฺโมติ ปน ตํสมุฏฺฐาโน ปโยโค ทฏฺฐพฺโพ ฯ ธมฺมโต อนเปตาติ วา ธมฺมา ธมฺมา จ สา จริยา จาติ ธมฺมจริยาติ ตฏฺฏีกานโย ฯ

[๕๕] สา สคฺคุปฺปตฺยาทิเหตุโต มงฺคลนฺติ เวทิตพฺพา ฯ เตนาห ภควา มูลปณฺณาสกสฺส ปญฺจมวคฺเค สาเลยฺยกสุตฺเต [๕] โกสลรฏฺเฐ สาลคาเม นิวาสิตาย สาเลยฺยกานํ นาม พฺราหฺมณคหปติกานํ ธมฺมํ เทเสนฺโต ธมฺมจริยสมจริยเหตุ โข คหปตโย เอวมิเธกจฺเจ สตฺตา กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชนฺติ ฯ ติวิธํ โข คหปตโย กาเยน ธมฺมจริยสมจริยา โหติ จตุพฺพิธํ

๑. ป. โช. ขุ. ขุ. ๑๕๕. ๒. มโน. ปู. ๒/๑๘. ๓. ป. โช. ขุ. ขุ. ๑๕๔.
๔. ป. สู. ๒/๔๔๔. ปฏิปกฺขนโย. ๕. ม. มู. ๑๒/๕๑๙.

วาจาย ติวิธํ มนสา ธมฺมจริยสมจริยา โหติ ฯ กถญฺจ คหปตโย ติวิธํ กาเยน ธมฺมจริยสมจริยา โหติ ฯ อิธ คหปตโย เอกจฺโจ ปาณาติปาตํ ปหาย ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ นิหิตทณฺโฑ นิหิตสตฺโถ สชฺชี ทยาปนฺโน สพฺพปฺปาณภูตหิตานุกมฺปี วิหรติ อทินฺนาทานํ ปหาย อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต โหติ ยนฺตํ ปรสฺส ปรวิตฺตูปกรณํ คามคตํ วา อรญฺญคตํ วา น ตํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทาตา โหติ กาเมสุ มิจฺฉาจารํ ปหาย กาเมสุ มิจฺฉาจารา ปฏิวิรโต โหติ ยา ตา มาตุรกฺขิตา ปิตุรกฺขิตา ภาตุรกฺขิตา ภคินีรกฺขิตา ญาติรกฺขิตา สสฺสามิกา สปริทณฺฑา อนฺตมโส มาลาคุฬปริกฺขิตฺตาปิ ตถารูปาสุ น จาริตฺตํ อาปชฺชิตา โหติ เอวํ โข คหปตโย ติวิธํ กาเยน ... โหติ ฯ กถญฺจ คหปตโย จตุพฺพิธํ วาจาย ... โหติ ฯ อิธ คหปตโย เอกจฺโจ มุสาวาทํ ปหาย มุสาวาทา ปฏิวิรโต โหติ สภคฺคโต วา ปริสคฺคโต วา ญาติมชฺฌคโต [๑] วา ปูคมชฺฌคโต [๒] วา ราชกุลมชฺฌคโต [๓] วา อภินีโต สกฺขึ ปุฏฺโฐ เอหมฺโภ ปุริส ยํ ชานาสิ ตํ วเทหีติ โส อชานํ วา อาห น ชานามีติ ชานํ วา อาห ชานามีติ อปสฺสํ วา อาห น ปสฺสามีติ ปสฺสํ วา อาห ปสฺสามีติ อิติ อตฺตเหตุ วา ปรเหตุ วา อามิสกิญฺจิกฺขเหตุ วา น สมฺปชานมุสา ภาสิตา โหติ ปิสุณํ วาจํ ปหาย ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต โหติ อิโต สุตฺวา นส

๑. ญาติมชฺฌคฺคโตติ ปาลิยํ ทิสฺสติ. ๒. ปูคมชฺฌคฺคโตติ. ๓. ราชกุลมชฺฌคฺคโตติ. ฌ. ว.

อมุตฺร อกฺขาตา อิเมสํ เภทาย อมุตฺร วา สุตฺวา น อิเมสํ
อกฺขาตา อมูสํ เภทาย อิติ ภินฺนานํ วา สนฺธาตา สมาหิตานํ
วา อนุปฺปทาตา สมคฺคาราโม สมคฺครโต สมคฺคนนฺที สมคฺคกรณึ
วาจํ ภาสิตา โหติ ผรุสํ วาจํ ปหาย ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต
โหติ ยา สา วาจา เนฬา กณฺณสุขา เปมนียา หทยงฺคมา
โปรี พหุชนกนฺตา พหุชนมนาปา ตถารูปึ วาจํ ภาสิตา โหติ
สมฺผปฺปลาปํ ปหาย สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต โหติ กาลวาที
ภูตวาที อตฺถวาที ธมฺมวาที วินยวาที นิธานวตึ วาจํ ภาสิตา
โหติ กาเลน สาปเทสํ ปริยนฺตวตึ อตฺถสญฺหิตํ เอวํ โข คหปตโย
จตุพฺพิธํ วาจาย ... โห ติ ฯ กถญฺจ คหปตโย ติวิธํ มนสา
... โหติ ฯ อิธ คหปตโย เอกจฺโจ อนภิชฺฌาลุ โหติ ยนฺตํ
ปรสฺส ปรวิตฺตูปกรณํ ตํ อนภิชฺฌาตา โหติ อโห วต ยํ
ปรสฺส ตํ มม อสฺสาติ อพฺยาปนฺนจิตฺโต โข ปน โหติ
อปฺปทุฏฺฐมนสงฺกปฺโป อิเม สตฺตา อเวรา อพฺยาปชฺฌา อนีฆา สุขี
อตฺตานํ ปริหรนฺตูติ สมฺมาทิฏฺฐิโก โข ปน โหติ อวิปรีตทสฺสโน
อตฺถิ ทินฺนํ อตฺถิ ยิฏฺฐํ อตฺถิ หุตํ อตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ
กมฺมานํ ผลวิปาโก อตฺถิ อยํ โลโก อตฺถิ ปโร โลโก
อตฺถิ มาตา อตฺถิ ปิตา อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา อตฺถิ
โลเก สมณพฺราหฺมณา สมฺมคฺคตา สมฺมาปฏิปนฺนา เย อิมญฺจ
โลกํ ปรญฺจ โลกํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺตีติ เอวํ
โข คหปตโย ติวิธํ มนสา ... โหติ ฯ เอวํ ธมฺมจริยสมจริยเหตุ

โข คหปตโย เอวมิเธกจฺเจ สตฺตา กายสฺส เภทา ... สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชนฺติ ฯ อากงฺเขยฺย เจ คหปตโย ธมฺมจารี สมจารี อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา ขตฺติยมหาสาลานํ สหพฺยตํ อุปปชฺเชยฺยนฺติ ฐานํ โข ปเนตํ วิชฺชติ ยํ โส กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา ขตฺติยมหาสาลานํ สหพฺยตํ อุปปชฺเชยฺย ตํ กิสฺส เหตุ ตถา หิ โส ธมฺมจารี สมจารี ฯ อากงฺเขยฺย เจ คหปตโย ธมฺมจารี สมจารี อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา พฺราหฺมณมหาสาลานํ ... คหปติมหาสาลานํ ... จาตุมฺมหาราชิกานํ เทวานํ ... ตาวตึสานํ เทวานํ ... ยามานํ เทวานํ ... ตุสิตานํ เทวานํ ... นิมฺมานรตีนํ เทวานํ ... ปรนิมฺมิตวสวตฺตีนํ เทวานํ ... พฺรหฺมกายิกานํ เทวานํ ... อาภานํ เทวานํ ... ปริตฺตาภานํ เทวานํ ... อปฺปมาณาภานํ เทวานํ ... อาภสฺสรานํ เทวานํ ... สุภานํ เทวานํ ... ปริตฺตสุภานํ เทวานํ ... อปฺปมาณสุภานํ เทวานํ ... สุภกิณฺหานํ เทวานํ ... เวหปฺผลานํ เทวานํ ... อวิหานํ เทวานํ ... อตปฺปานํ เทวานํ ... สุทสฺสานํ เทวานํ ... สุทสฺสีนํ เทวานํ ... อกนิฏฺฐกานํ เทวานํ ... อากาสานญฺจายตนูปคานํ เทวานํ ... วิญฺญาณญฺจายตนูปคานํ เทวานํ ... อากิญฺจญฺญายตนูปคานํ เทวานํ ... เนวสญฺญานาสญฺญายตนูปคานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺเชยฺยนฺติ ฐานํ โข ปเนตํ วิชฺชติ ยํ โส กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา เนวสญฺญานาสญฺญายตนูปคานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺเชยฺย ตํ กิสฺส เหตุ ตถา หิ โส ธมฺมจารี สมจารี ฯ อากงฺเขยฺย เจ คหปตโย ธมฺมจารี สมจารี

อโห วตาหํ อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิฏฺเฐ ว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหเรยฺยนฺติ ฐานํ โข ปเนตํ วิชฺชติ ยํ โส อาสวานํ ขยา ... อุปสมฺปชฺช วิหเรยฺย ตํ กิสฺส เหตุ ตถา หิ โส ธมฺมจารี สมจารีติ ฯ

ปาลิ ฯ

[๕๖] **ธมฺมจริยสมจริยเหตูติ** ธมฺมจริยสงฺขาตสมจริยเหตุ ตํการณา ตปฺปจฺจยาติ อตฺโถติ ทุกงฺคุตฺตรวณฺณนาโย [๑]ฯ

ติวิธนฺติ ตีหิ โกฏฺฐาเสหิ ฯ **กาเยนาติ** กายทฺวาเรนาติ สาเลยฺยกวณฺณนา [๒] ฯ

สมํ [๓] จริยา สมสฺส วา กมฺมสฺส จริยาติ สมจริยา ฯ ธมฺมจริยา จ สา สมจริยา จาติ ธมฺมจริยสมจริยา ธมฺมจริยสงฺขาตา สมจริยาติ อตฺโถติ สาเลยฺยกทุกงฺคุตฺตรวณฺณนาโย [๔] ฯ

[๕๗] **ปาณาติปาตํ ปหายาติ** ปาณาติปาตเจตนาสงฺขาตํ ทุสฺสีลฺยํ ปชหิตฺวา ฯ **ปฏิวิรโตติ** ปหีนกาลโต ปฏฺฐาย ตโต ทุสฺสีลฺยโต โอรโต วิรโต ว โหติ ฯ **นิหิตทณฺโฑ นิหิตสตฺโถติ** ปรูปฆาตตฺถาย ทณฺฑํ วา สตฺถํ วา อาทาย อวตฺตนโต นิกฺขิตฺตทณฺโฑ เจว นิกฺขิตฺตสตฺโถ จาติ อตฺโถ ฯ เอตฺถ จ ฐเปตฺวา ทณฺฑํ สพฺพมฺปิ อวเสสํ อุปกรณํ สตฺตานํ วิหึสนภาวโต สตฺถนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ ยมฺปน ภิกฺขู กตฺตรทณฺฑํ วา ทนฺตกฏฺฐจฺฉํ วา วาสึ

๑. มโน. ปู. ๒/๑๘. ๒-๔ ป. สู. ๒/๔๔๔. มโน. ปู. ๒/๑๘. ๓. สมาติปิ ปาโฐ. ฌ. ว.

วา [๑] ปิปฺผลิกํ วา คเหตฺวา วิจรนฺติ น ตํ ปรูปฆาตตฺถาย ตสฺมา นิหิตทณฺฑา นิหิตสตฺถาเตฺวว สงฺขฺยํ คจฺฉนฺติ ฯ ลชฺชีติ ปาปชิคุจฺฉนลกฺขณาย ลชฺชาย สมนฺนาคโต ฯ ทยาปนฺโนติ ทยํ เมตฺตจิตฺตตํ อาปนฺโน ฯ **สพฺพปฺปาณภูตหิตานุกมฺปีติ** สพฺเพ ปาณภูเต หิเตน อนุกมฺปโก ตาย เอว ทยาปนฺนตาย สพฺเพสํ ปาณภูตานํ หิตจิตฺตโกติ อตฺโถ ฯ **วิหรตีติ** อิริยติ ปาเลตีติ มูลปณฺณาสกสฺส ตติยวคฺเค จูฬหตฺถิปโทปมสุตฺตวณฺณนา [๒] จตุกฺกงฺคุตฺตเร จตุตฺถปณฺณาสกวณฺณนา [๓] จ ฯ

[๕๘] ยนฺตํ ปรสฺสาติ ยนฺตํ ปรสฺส ปรสนฺตกํ [๔] ฯ ปรวิตฺตูปกรณนฺติ ตสฺเสว ปรสฺส วิตฺตูปกรณํ ตุฏฺฐิชนนํ ปริกฺขารภณฺฑกํ ฯ คามคตํ วาติ อนฺโตคาเม วา ฐปิตํ ฯ อรญฺญคตํ วาติ อรญฺเญ รุกฺขคฺคปพฺพตมตฺถกาทีสุ วา ฐปิตํ ฯ อทินฺนนฺติ เตหิ ปเรหิ กาเยน วา วาจาย วา อทินฺนกํ ฯ เถยฺยสงฺขาตนฺติ เอตฺถ เถโน วุจฺจติ โจโร [๕] เถนสฺส ภาโว เถยฺยํ ฯ อวหรณจิตฺตสฺเสตํ อธิวจนํ ฯ สงฺขาตนฺติ อตฺถโต เอกโกฏฺฐาสสฺเสตํ อธิวจนํ สญฺญา-นิทานา หิ ปปญฺจสงฺขาติอาทีสุ [๖] วิย ฯ เถยฺยญฺจ ตํ สงฺขาตญฺจาติ เถยฺยสงฺขาตํ เถยฺยจิตฺตสงฺขาโต เอโก จิตฺตโกฏฺฐาโสติ อตฺโถ ฯ กรณตฺเถ เจตํ ปจฺจตฺตวจนํ ตสฺมา เถยฺยสงฺขาเตนาติ อตฺถโต

๑. ทนฺตกฏฺฐวาสึ วาติปิ. ๒. ป. สู. ๒/๒๗๗. มโน. ปู. ๒/๔๘๖. ๓. มโน. ปู. ๒/๘๖. แต่อ้างคำแก้ในอรรถกถาติกนิบาตเล่มเดียวกันหน้า ๒๖๐. ๔. สนฺตกํ. ๕. เถโนติ โจโร ฯ ณ. ว. ๖. ขุ. สุ. ๒๕/๕๐๔.

ทฏฺฐพฺพํ ฯ **มาตุรกฺขิตาติ** [๑]ยํ ปิตริ นฏฺเฐ วา มเต วา ฆาสจฺฉาทนาทีหิ ปฏิชคฺคมานา วยปฺปตฺตํ [๒] กุลฆเร ทสฺสามีติ [๓] มาตา รกฺขติ อยํ มาตุรกฺขิตา นาม ฯ เอเตนุปาเยน ปิตุรกฺขิตาทโยปิ [๔] เวทิตพฺพา ฯ สภาคกุลานิ ปน กุจฺฉิคเตสุปิ คพฺเภสุ กติกํ กโรนฺติ สเจ มยฺหํ ปุตฺโต โหติ ตุยฺหํ ธีตา อญฺญตฺถ คนฺตุํ น ลภิสฺสติ มยฺหํ ปุตฺตสฺเสว โหตูติ เอวํ คพฺเภปิ ปริคฺคหิตา สสฺสามิกา นาม ฯ โย อิตฺถนฺนามํ อิตฺถึ คจฺฉติ ตสฺส เอตฺตโก ทณฺโฑติ เอวํ นามํ วา เคหํ วา วีถึ วา อุทฺทิสฺส ฐปิตทณฺฑา ปน สปริทณฺฑา นาม ฯ **อนฺตมโส มาลาคุฬปริกฺขิตฺตาปีติ** ยา สพฺพนฺติเมน ปริจฺเฉเทน เอสา เม ภริยา ภวิสฺสตีติ สญฺญาย ตสฺสา อุปริ เกนจิ มาลาคุฬํ ขิปนฺเตน มาลาคุฬมตฺเตนาปิ ปริกฺขิตฺตา โหติ ฯ จาริตฺตํ อาปชฺชิตาติ เอวรูปาสุ อิตฺถีสุ สมฺมาทิฏฺฐิสุตฺเต [๕] วุตฺตมิจฺฉาจารลกฺขณวเสน วีติกฺกมํ กตฺตา โหติ ฯ สภคฺคโตติ สภาย [๖] ฐิโต ฯ ปริสคฺคโตติ คามปริสาย [๗] ฐิโต ฯ **ญาติมชฺฌคโตติ** ทายาทานํ มชฺเฌ ฐิโต ฯ **ปูคมชฺฌคโตติ** เสนีนํ มชฺเฌ ฐิโต ฯ ราชกุลมชฺฌคโตติ ราชกุลสฺส มชฺเฌ มหาวินิจฺฉเย ฐิโต ฯ **อภินีโตติ** ปุจฺฉนตฺถาย นีโต ฯ **สกฺขึ ปุฏฺโฐติ** สกฺขึ กตฺวา ปุจฺฉิโต ฯ **เอหมฺโภ ปุริสาติ** อาลปนเมตํ ฯ **อตฺตเหตุ วา ปรเหตุ วา**ติ อตฺตโน วา ปรสฺส วา หตฺถปาทาทิเหตุ วา ธนเหตุ วา ฯ

๑. มาตุรกฺขิตาติอาทีสุ ฯ ๒. วยปฺปตฺตํ. ๓. เนสฺสามีติ. ฌ. ว. ๔. ปิตุรกฺขิตาทิกา. ฌ. ว. ๕. ป. สู. ๑/๒๗๔. ๖. สภายํ. ๗. ปริสายํ.พ

อามิสกิญฺจิกฺขเหตุ วาติ เอตฺถ อามิสนฺติ ลาโภ อธิปฺเปโต ฯ **กิญฺจิกฺขนฺติ** ยํ วา ตํ วา อปฺปมตฺตกํ ฯ อนฺตมโส ติตฺติรวฏฺฏก-สปฺปิปิณฺฑนวนีตปิณฺฑาทิมตฺตกสฺสาปิ ลญฺจสฺส เหตูติ อตฺโถ ฯ **สมฺปชานมุสา ภาสิตาติ** สมฺปชานนฺโต [๑] ว มุสาวาทํ กตฺตา โหติ ฯ **อิเมสํ เภทายาติ** เยสํ อิโตติ วุตฺตานํ สนฺติเก สุตํ [๒] เตสํ เภทาย ฯ **อมูสํ เภทายาติ** เยสํ อมุตฺราติ วุตฺตานํ สนฺติเก สุตํ โหติ เตสํ เภทายาติ สาเลยฺยกวณฺณนา [๓] ฯ

[๕๘] **ภินฺนานํ วา สนฺธาตาติ** ทฺวินฺนํ มิตฺตานํ วา สมานูปชฺฌายกาทีนํ วา เกนจิเทว การเณน ภินฺนานํ เอเกกํ อุปสงฺกมิตฺวา ตุมฺหากํ อีทิเส กุเล ชาตานํ เอวํ พหุสฺสุตานํ อิทํ น ยุตฺตนฺติอาทีนิ วตฺวา สนฺธานํ กตฺตา ฯ **อนุปฺปทาตาติ** สนฺธานานุปฺปทาตา เทฺว ชเน สมคฺเค ทิสฺวา ตุมฺหากํ เอวรูเป กุเล ชาตานํ เอวรูเปหิ คุเณหิ สมนฺนาคตานํ อนุจฺฉวิกเมตนฺติอาทีนิ วตฺวา ทฬฺหีกมฺมํ กตฺตาติ อตฺโถ ฯ สมคฺโค อาราโม อสฺสาติ สมคฺคาราโม ยตฺถ สมคฺคา นตฺถิ ตตฺถ วสิตุมฺปิ น อิจฺฉตีติ อตฺโถ ฯ **สมคฺคราโมติปิ** ปาลิ ฯ อยเมวตฺโถ ฯ **สมคฺครโตติ** สมคฺเคสุ รโต เต ปหาย อญฺญตฺถ คนฺตุมฺปิ น อิจฺฉตีติ อตฺโถ ฯ สมคฺเค ทิสฺวาปิ สุตฺวาปิ นนฺทตีติ สมคฺคนนฺที ฯ **สมคฺคกรณึ วาจํ** ภาสิตาติ ยา สา วาจา สตฺเต สมคฺเคเยว กโรติ ตํ สามคฺคีคุณปริทีปกเมว

๑. ชานนฺโตเยว. ๒. อิโต ปรํ โหตีติ ปาโจ ทิสฺสติ. ฌ. ว. ๓. ป. สู. ๒/๔๔๕.

วาจํ ภาสติ น อิตรนฺติ จูฬหตฺถิปโทปมาทิวณฺณนา [๑]ฯ

[๖๐] ผรุสํ วาจํ ปหายาติ ยา สา วาจา อณฺฑกา กกฺกสา ปรกฏุกา ปราภิสชฺชนี โกธสามนฺตา อสมาธิสํวตฺตนิกา ตถารูปึ [๒] วาจํ ปหายาติ อตฺโถ ฯ

ตตฺถ อณฺฑกาติ ยถา สโทเส รุกฺเข อณฺฑกานิ อุฏฺฐหนฺติ เอวํ สโทสตาย ขุสนวมฺภนาทิวจเนหิ อณฺฑกา ชาตา ฯ **กกฺกสาติ** ปูติกา ฯ สา [๓] ยถา นาม ปูติกรุกฺโข กกฺกโส โหติ ปคฺฆริตจุณฺโณ เอวํ กกฺกสา โหติ โสตํ ฆํสมานา วิย ปวิสติ ฯ เตน วุตฺตํ กกฺกสาติ ฯ ปรกฏุกาติ ปเรสํ กฏุกา อมนาปา โทสชนนี ฯ **ปราภิสชฺชนีติ** กุฏิลกณฺฏกสาขา วิย มมฺเมสุ วิชฺฌิตฺวา ปเรสํ อภิสชฺชนี คนฺตุกามานํปิ คนฺตุํ อทตฺวา ลคฺคนการี ฯ **โกธสามนฺตาติ** โกธสฺส อาสนฺนา ฯ **อสมาธิสํวตฺตนิกาติ** อปฺปนา-สมาธิสฺส วา อุปจารสมาธิสฺส วา อสํวตฺตนิกา ฯ อิติ สพฺพาเนวตานิ สโทสวาจาย เววจนานีติ สาเลยฺยกสุตฺตนิกฺเขปกณฺฑวณฺณนา [๔] ฯ

[๖๑] **เนลาติ** เอลํ วุจฺจติ โทโส นาสฺสา เอลนฺติ เนลา นิทฺโทสาติ อตฺโถ ฯ เนลงฺโค เสตปจฺฉาโทติ เอตฺถ วุตฺตเนลํ วิย ฯ **กณฺณสุขาติ** พฺยญฺชนมธุรตาย กณฺณานํ สุขา สูจิวิชฺฌนํ วิย กณฺณสูลํ น ชเนติ ฯ อตฺถมธุรตาย สกลสรีเร โกปํ อชเนตฺวา เปมํ ชเนตีติ เปมนียา ฯ หทยํ คจฺฉติ อปฺปฏิหญฺญมานา

๑. ป. สู. ๒/๒๗๙. ๒. ตถารูปึ. ๓. อยํ ปาโฐ ปปญฺจสูทนิยํ น ทิสฺสติ. ฌ. ว.
๔. ป. สู. ๒/๔๔๗. อฎฺจ. สา. ๕๕๐.

สุเขน จิตฺตํ ปวิสตีติ หทยงฺคมา ฯ คุณปริปุณฺณตาย ปุเร ภวาติ โปรี ฯ ปุเร สํวฑฺฒนารี วิย สุกุมาราติปิ โปรี ฯ ปุรสฺส เอสาติปิ โปรี ฯ **ปุรสฺส เอสาติ** นครวาสีนํ กถาติ อตฺโถ ฯ นครวาสิโน หิ ยุตฺตกถา โหนฺติ ปิติมตฺตํ ปิตาติ มาติมตฺตํ มาตาติ ภาติมตฺตํ ภาตาติ วทนฺติ ฯ เอวรูปา กถา พหุโน ชนสฺส กนฺตา โหตีติ พหุชนกนฺตา ฯ กนฺตภาเวน พหุโน ชนสฺส มนาปา จิตฺตวุฑฺฒิกราติ พหุชนมนาปาติ จูฬหตฺถิปโทปมาทิ-วณฺณนา ๑ฯ

[๖๒] **สมฺผปฺปลาปนฺติ** ยา สา วาจา อนิธานวตี อนปเทสา อปริยนฺตวตี อนตฺถสญฺหิตา ตถารูปึ วาจํ ปหายาติ อตฺโถ ฯ

สาเลยฺยกวณฺณนายํ ๒ **อนิธานวตินฺติ** หทยมญฺชุสาย นิเธตุํ อยุตฺตํ วาจํ ฯ **อนปเทสนฺติ** สุตฺตาปเทสวิรหิตํ ฯ **อปริยนฺตวตินฺติ** อปริจฺเฉทํ ฯ สุตฺตํ วา ชาตกํ วา นิกฺขิปิตฺวา ตสฺส อุปารมฺภํ วา อุปมํ วา วตฺถุํ วา อาหริตฺวา พาหิรกถํเยว กเถติ นิกฺขิตฺตํ นิกฺขิตฺตมตฺตเมว โหติ สุตฺตํ นุ โข กเถติ ชาตกํ นุ โข นาสฺส อนฺตํ วา โกฏึ วา ปสฺสามาติ วตฺตพฺพตํ อาปชฺชติ ฯ ยถา วฏรุกฺขสาขานํ คตคตฏฺฐาเน ปาโรหา โอตรนฺติ โอติณฺโณ-ติณฺณฏฺฐาเน สมฺปชฺชิตฺวา ปุน วฑฺฒนฺติเยว เอวํ อฑฺฒโยชนมฺปิ โยชนมฺปิ คจฺฉนฺติเยว คจฺฉนฺเต คจฺฉนฺเต ปน มูลรุกฺโข วินสฺสติ ปเวณิชาตาว ติฏฺฐนฺติ เอวมยมฺปิ นิโคฺรธธมฺมกถิโก นาม โหติ

๑. ป. สู. ๒/๒๗๙. ๒. ป. สู. ๒/๔๔๘.

นิกฺขิตฺตํ นิกฺขิตฺตมตฺตเมว กตฺวา ปสฺเสเนว ปริหรนฺโต คจฺฉติ ฯ โย ปน พหุมฺปิ ภณนฺโต เอตทตฺถมิทํ สุตฺตนฺติ อาหริตฺวา ชานาเปตุํ สกฺโกติ ตสฺเสว กเถตุํ วฏฺฏติ ฯ **อนตฺถสญฺหิตนฺติ** น อตฺถนิสฺสิตนฺติ วุตฺตํ ฯ

[๖๓] กาเล วทตีติ กาลวาที วตฺตพฺพยุตฺตกาลํ สลฺลกฺเขตฺวา วทตีติ อตฺโถ ฯ ภูตํ ตจฺฉํ สภาวเมว วทตีติ ภูตวาที ฯ ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกอตฺถสนฺนิสฺสิตเมว กตฺวา วทตีติ อตฺถวาที ฯ นวโลกุตฺตรธมฺมสนฺนิสฺสิตํ กตฺวา วทตีติ ธมฺมวาที ฯ สํวรวินยปฺปหานวินยสนฺนิสฺสิตํ กตฺวา วทตีติ วินยวาที ฯ นิธานํ วุจฺจติ ฐปโนกาโส ฯ นิธานมสฺสา อตฺถีติ นิธานวตี หทเย นิเธตพฺพยุตฺตกํ วาจํ ภาสิตา โหตีติ อตฺโถ ฯ **กาเลนาติ** เอวรูปึ ภาสมาโนปิ จ อหํ นิธานวตึ วาจํ ภาสิสฺสามีติ น อกาเลน ภาสติ ยุตฺตกาลมฺปน อเวกฺขิตฺวา ภาสตีติ อตฺโถ ฯ **สาปเทสนฺติ** สอุปมํ สการณนฺติ อตฺโถ ฯ **ปริยนฺตวตินฺติ** ปริจฺเฉทํ ทสฺเสตฺวา ยถาสฺสา ปริจฺเฉโท ปญฺญายติ เอวํ ภาสตีติ อตฺโถ ฯ อตฺถสญฺหิตนฺติ อเนเกหิปิ นเยหิ วิภชนฺเตน ปริยาทาตุํ อสกฺกุเณยฺยตาย อตฺถสมฺปนฺนํ ฯ ยํ วา โส อตฺถวาที อตฺถํ วทติ เตน อตฺเถน สญฺหิตตฺตา อตฺถสญฺหิตํ วาจํ ภาสติ ฯ น อญฺญํ นิกฺขิปิตฺวา อญฺญํ ภาสตีติ วุตฺตํ โหตีติ จูฬหตฺถิปโทปมาทิวณฺณนา[๑] ฯ

๑. ป. สู. ๒/๒๘๐.

[๖๔] อภิชฺฌาลูติ ปรภณฺฑานิ อภิชฺฌายนสีลาติ ภยเภรว-สุตฺตวณฺณนา [๑] ฯ

อภิชฺฌาตา โหตีติ อภิชฺฌาย โอโลเกตา โหติ ฯ **อโห วตาติ** ปเนตฺถ [๒] นิปาโต ฯ อภิชฺฌาย [๓] โอโลกิตมตฺตเกน เจตฺถ กมฺมปถเภโท น โหติ ฯ ยทา ปน อโห วเตทํ [๔] มม สนฺตกํ อสฺส อหํ เอตฺถ วสํ วตฺเตยฺยนฺติ อตฺตโน ปริณาเมติ ตทา กมฺมปถเภโท โหติ ฯ อยมิธ อธิปฺเปโต ฯ **พฺยาปนฺนจิตฺโตติ** วิปนฺนจิตฺโต ปูติภูตจิตฺโต [๕] ฯ **ปทุฏฺฐมนสงฺกปฺโปติ** โทเสน ทุฏฺฐจิตฺตสงฺกปฺโปติ สาเลยฺยกวณฺณนา [๖] ฯ

[๖๕] **พฺยาปนฺนจิตฺตาติ** ปกติภาววิชหเนน วิปนฺนจิตฺตา ฯ กิเลสานุคตญฺหิ จิตฺตํ ปกติภาวํ วิชหติ ปุราณภตฺตพฺยญฺชนํ วิย ปูติกํ โหติ ฯ **ปทุฏฺฐมนสงฺกปฺปาติ** ปทุฏฺฐจิตฺตสงฺกปฺปา อภทฺทเกน ปเรสํ อนตฺถชนเกน จิตฺตสงฺกปฺเปน สมนฺนาคตาติ ภยเภรวสุตฺต-วณฺณนา [๗] ฯ

อนภิชฺฌาลูติอาทิ วุตฺตปฺปฏิปกฺขนเยน คเหตพฺพํ ฯ

ปฏิสมฺภิทามคฺควณฺณนายนฺตุ **อเวราติ** เวรรหิตา ฯ **อพฺยา-ปชฺฌาติ** พฺยาปาทรหิตา ฯ **อนีติกาติ** นิทฺทุกฺขา ฯ อนีฆาติปิ ปาโฐ ฯ **สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตูติ** สุขี หุตฺวา อตฺตภาวํ วตฺตยนฺตุ ฯ อเวราติ จ สกสนฺตาเนน จ ปเร ปฏิจฺจ ปรสนฺตาเน จ

๑. ป. สู. ๑/๑๕๙. ๒. ปฏฺฐนตฺเถ. ๓. อภิชฺฌายปิ. ๔. วติทํ.. ๕. ปูติจิตฺโต. ฌ. ว.
๖. ป. สู. ๒/๔๔๘. ๗. ป. สู. ๑/๑๕๙.

อิตเร ปฏิจฺจ เวราภาโว ทสฺสิโต ฯ **อพฺยาปชฺฌาติ** เวราภาวา ตมฺมูลกพฺยาพาธาภาโว ทสฺสิโต ฯ **อนีฆาติ** พฺยาพาธาภาวา ตมฺมูลกทุกฺขาภาโว ฯ **สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตูติ** ทุกฺขาภาวา สุเขน อตฺตภาวปริหรณํ ทสฺสิตนฺติ เอวเมตฺถ วจนสมฺพนฺโธ เวทิตพฺโพติ วุตฺตํ ฯ

[๖๖] สมฺมา โสภนา วิญฺญุปฺปสตฺถา เอตสฺส ทิฏฺฐีติ สมฺมาทิฏฺฐิโก กมฺมปถปริยาปนฺนาย อตฺถิ ทินฺนนฺติอาทิกาย กมฺมสฺสกตาทิฏฺฐิยา สมนฺนาคโตติ อตฺโถติ สลฺเลขสุตฺตวณฺณนาน โย [๑]ฯ

นตฺถิ ทินฺนนฺติ ทานสฺส ผลาภาวํ สนฺธาย วทติ ฯ ยิฏฺฐํ วุจฺจติ มหายาโค ฯ หุตนฺติ ปโหนกสกฺกาโร อธิปฺเปโต ฯ ตมฺปิ อุภยํ ผลาภาวเมว สนฺธาย ปฏิกฺขิปติ ฯ **สุกตทุกฺกฏานนฺติ** สุกตทุกฺกฏานํ กุสลากุสลานนฺติ อตฺโถ ฯ **ผลวิปาโกติ** ยํ ผลนฺติ วา วิปาโกติ วา วุจฺจติ ตํ นตฺถีติ วทติ ฯ นตฺถิ อยํ โลโกติ ปรโลเก ฐิตสฺส อยํ โลโก นตฺถิ ฯ **นตฺถิ** ปโร **โลโกติ** อิธโลเก ฐิตสฺสาปิ ปรโลโก นตฺถิ ฯ สพฺเพ ตตฺถ ตตฺเถว อุจฺฉิชฺชนฺตีติ ทสฺเสติ ฯ **นตฺถิ มาตา นตฺถิ ปิตาติ** เตสุ สมฺมาปฏิปตฺติมิจฺฉาปฏิปตฺตีนํ ผลาภาววเสน วทติ ฯ **นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกาติ** จวิตฺวา อุปปชฺชนกสตฺตา นาม นตฺถีติ วทตีติ สาเลยฺยกวณฺณนา [๒] ติกงฺคุตฺตเร ตติยปณฺณาสกวณฺณนา จ ฯ

สมฺมคฺคตา สมฺมาปฏิปนฺนาติ อนุโลมปฺปฏิปทํ ปฏิปนฺนา

๑. ป. สู. ๑/๑๕๙. ๒. ป. สู. ๒/๔๔๙.

ธมฺมิกสมณพฺราหฺมณาติ นิกฺเขปกณฺเฑ ทิฏฺฐุปาทานนิทฺเทส-
วณฺณนา [๑]ฯ

สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวาติ เย อิมญฺจ โลกํ ปรญฺจ โลกํ อภิวิสิฏฺฐาย ปญฺญาย สพฺพํ [๒] ปจฺจกฺขํ กตฺวา ปเวเทนฺติ เต นตฺถีติ สพฺพญฺญุพุทฺธานํ อภาวํ ทีเปตีติ สาเลยฺยกวณฺณนา [๓] ฯ

อตฺถิ ทินฺนนฺติอาทิ วุตฺตปฺปฏิปกฺขนเยน คเหตพฺพํ ฯ

[๖๗] โกสลสํยุตฺเต ตุ **ขตฺติยมหาสาลาติ** ขตฺติยมหาสารา มหาสารปฺปตฺตา ขตฺติยา ฯ เยสญฺหิ ขตฺติยานํ เหฏฺฐิมนฺเตน โกฏิสตํ นิธานคตํ โหติ ตโย กหาปณกุมฺภา วลญฺชนตฺถาย เคหมชฺเฌ ราสึ กตฺวา ฐปิตา โหนฺติ เต ขตฺติยมหาสาลา นาม ฯ เยสํ พฺราหฺมณานํ อสีติโกฏิธนํ นิหิตํ โหติ ทิยฑฺโฒ กหาปณกุมฺโภ วลญฺชนตฺถาย เคหมชฺเฌ ราสึ กตฺวา ฐปิโต โหติ เต พฺราหฺมณ-มหาสาลา นาม ฯ เยสํ คหปตีนํ จตฺตาฬีสโกฏิธนํ นิหิตํ เอโก กหาปณกุมฺโภ วลญฺชนตฺถาย เคหมชฺเฌ ราสึ กตฺวา ฐปิโต โหติ เต คหปติมหาสาลา นามาติ ปฐมวคฺควณฺณนา [๔] ฯ

สหพฺยตํ อุปปชฺเชยฺยนฺติ สหภาวํ อุปคจฺเฉยฺยํ ฯ **พฺรหฺม-กายิกานํ เทวานนฺติ** ปฐมชฺฌานภูมิเทวานํ ฯ **อาภานํ เทวานนฺติ** อาภา นาม วิสุสเทวา[๕] นตฺถิ ปริตฺตาภอปฺปมาณาภอาภสฺสรานเมตํ อธิวจนํ ฯ **ปริตฺตาภานนฺติอาทิ** ปน เอกโต อคฺคเหตฺวา เตสํเยว

๑. อฏฺฐ. สา. ๕๔๖. ๒. สยํ. ๓. ป. สู. ๒/๔๔๙. ๔. สา. ป. ๑/๑๖๐.
๕. วิสส. ณ. ว.

เภทโต คหณํ ฯ **สุภานํ ปริตฺตสุภานนฺ**ติอาทีสุปิ เอเสว นโยติ สาเลยฺยกวณฺณนา [๑] ฯ

[๖๘] **อาสวานํ ขยาติ** อรหตฺตมคฺเคน สพฺพกฺกิเลสานํ ขยา ฯ **อานาสวนฺติ** อาสววิรหิตํ ฯ **เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตินฺติ** เอตฺถ เจโตวจเนน อรหตฺตผลสมฺปยุตฺโต สมาธิ ปญฺญาวจเนน ตํสมฺปยุตฺตา จ ปญฺญา วุตฺตา ฯ ตตฺถ จ สมาธิ ราคโต วิมุตฺตตฺตา เจโตวิมุตฺติ ปญฺญา อวิชฺชาย วิมุตฺตตฺตา ปญฺญาวิมุตฺตีติ เวทิตพฺพา ฯ วุตฺตญฺเหตํ ภควตา โย หิสฺส ภิกฺขเว สมาธิ ตทสฺส สมาธินฺทฺริยํ ยา หิสฺส ภิกฺขเว ปญฺญา ตทสฺส ปญฺญินฺทฺริยํ อิติ โข ภิกฺขเว ราควิราคา เจโตวิมุตฺติ อวิชฺชาวิราคา ปญฺญาวิมุตฺตีติ ฯ อปิเจตฺถ สมถผลํ เจโตวิมุตฺติ วิปสฺสนาผลํ ปญฺญาวิมุตฺตีติ เวทิตพฺพํ ฯ **ทิฏฺเฐว ธมฺเมติ** อิมสฺมึเยว อตฺตภาเว ฯ **สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวาติ** อตฺตนาเยว ปญฺญาย ปจฺจกฺขํ กตฺวา อปรปฺปจฺจเยน ญตฺวาติ อตฺโถ ฯ **อุปสมฺปชฺชาติ** ปาปุณิตฺวา สมฺปาเทตฺวาติ มูลปณฺณาสกสฺส ปฐมวคฺเค อากงฺเขยฺยสุตฺต-วณฺณนา [๒] ฯ

[๖๙] อิติ ภควา อาสวกฺขยํ ทสฺเสตฺวา อรหตฺตนิกูเฏน เทสนํ นิฏฺฐาเปสิ ฯ อิธ ฐตฺวา ปน เทวโลกา สมาเนตพฺพา ฯ ติสฺสนฺนํ ตาว ฌานภูมีนํ วเสน นว พฺรหฺมโลกา ปญฺจ สุทฺธาวาสา จตูหิ อรูเปหิ สทฺธึ นววาติ [๓] อฏฺฐารส เวหปฺผเลหิ สทฺธึ เอกูนวีสติ

๑. ป. สู. ๒/๔๔๙. ๒. ป. สู. ๑/๒๒๗. ๓. นวาติ.

เต อสญฺเญ [๑] ปกฺขิปิตฺวา วีสติ พฺรหฺมาโน [๒] โหนฺติ ฯ เอวํ ฉหิ กามาวจเรหิ สทฺธึ ฉพฺพีสติ เทวโลกา นาม ฯ เตสํ สพฺเพสมฺปิ ภควตา ทสหิ กุสลกมฺมปเถหิ นิพฺพตฺติ ทสฺสิตา ฯ ตตฺถ ฉสุ [๓] กามาวจเรสุ ติณฺณํ สุจริตานํ วิปาเกเนว นิพฺพตฺติ โหติ ฯ อุปริเทวโลกานมฺปน อิเม กมฺมปถา อุปนิสฺสยวเสน กถิตา ฯ ทสกุสล-กมฺมปถา หิ สีลํ สีลวโต ว กสิณปริกมฺมํ อิชฺฌตีติ สีเล ปติฏฺฐาย กสิณปริกมฺมํ กตฺวา ปฐมชฺฌานํ นิพฺพตฺเตตฺวา ปฐมชฺฌานภูมิยํ นิพฺพตฺตติ ทุติยาทีนิ ภาเวตฺวา ตติยชฺฌานภูมิอาทีสุ [๔] นิพฺพตฺตติ รูปาวจรชฺฌานํ ปาทกํ กตฺวา วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อนาคามิผเล ปติฏฺฐิโต ปญฺจสุทฺธาวาเสสุ [๕] นิพฺพตฺตติ รูปาวจรชฺฌานํ ปาทกํ กตฺวา อรูปาวจรสมาปตฺตึ นิพฺพตฺเตตฺวา จตูสุ อรูเปสุ นิพฺพตฺตติ รูปารูปชฺฌานํ ปาทกํ กตฺวา วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณาติ ฯ อสญฺญิภโว ปน พาหิรกานํ ตาปสปริพฺพาชกานํ อาจิณฺโณติ อิธ น นิทฺทิฏฺโฐติ สาเลยฺยกวณฺณนา [๖] ฯ

อฏฺฐกถา ฯ

[๗๐] เอกวิเธน ญาณวตฺถุนฺติอาทีสุ วิย โกฏฺฐาสตฺโถ วิธสทฺโท โหติ ฯ โส จ วิภตฺติวจนวิปลฺลาสํ กตฺวา ปจฺจตฺเตกวจนวเสน ติสทฺโทปปโท **ติวิธนฺติ** วุตฺโต ฯ อตฺโถ ปน กรณปฺฐวจนวเสน ทฏฺฐพฺโพติ อาห **ติวิธนฺติ ตีหิ โกฏฺฐาเสหีติ ฯ กาเยนาติ** เอตฺถ

๑. เตสุ อสญฺญํ. ๒. พฺรหฺมโลกา. ๓. อิโต ปรํ ตาวาติ ทิสฺสติ. ๔. ทุติยชฺฌาน-ภูมิอาทีสุ. ๕. ปญฺจสุ สุทฺธาวาเสสุ. ฌ. ว. ๖. ป. สู. ๒/๔๕๐.

กาโยติ โจปนกาโย อธิปฺเปโต ฯ โส จ ธมฺมจริยาย ทฺวารภูโต เตน วินา ตสฺสา อปฺปวตฺตนโต ฯ **กาเยนาติ** จ เหตุมฺหิ กรณวจนํ ฯ กิญฺจาปิ ธมฺมจริยสงฺขาตเจตนาสมุฏฺฐานา สา วิญฺญตฺติ น จ สา ปฏฺฐาเน อาคเตสุ จตุวีสติยา ปจฺจเยสุ เอเกนาปิ ปจฺจเยน เจตนาย ปจฺจโย โหติ ตสฺสา ปน ปวตฺตนโต ปวตฺตมานาย กายกมฺมสญฺญิตาย เจตนาย ปวตฺติ โหตีติ เตน ทฺวาเรน ลกฺขิตพฺพภาวโต ตสฺสา การณํ วิย กรณํ วิย จ สพฺโพหารมตฺตํ โหติ ฯ **กายทฺวาเรนาติ** วา กายทฺวารภูเตนาติ อิตฺถมฺภูเต กรณวจนนฺติ สาเลยฺยกฏีกา ฯ

สมนฺติ ภาวนปปสกนิทฺเทโสติ ทุกงฺคุตฺตรฏีกานโย ฯ

ปจฺจนีกสมนตฺเถน สมณภาวสฺส สทิสํ ยุตฺตนฺติ วา สมํ สุจริตํ ฯ สา เอว จริยา สมจริยาติ สาเลยฺยกฏีกานโย ฯ

[๗๑] ปชหิตฺวาติ สมาทานวเสน ปริจฺจชิตฺวา ฯ **ปหีนกาลโต ... วิรโต วา**ติ เอเตน ปหานสฺส วิรติยา จ อสมานกาลตฺตํ ทสฺเสติ ฯ ยทิ เอวํ ปหายาติ กถํ ปุริมกาลนิทฺเทโส ฯ ตถา คเหตพฺพตํ อุปาทาย ฯ ธมฺมานญฺหิ ปจฺจยปฺปจฺจยุปฺปนฺนภาเว อเปกฺขิเต สหชาตานมฺปิ ปจฺจยปฺปจฺจยุปฺปนฺนภาเวน คหณํ ปุริมปจฺฉิมภาเวเนว โหตีติ คหณปฺปวตฺติอาการวเสน ปจฺจยภูเตสุ หิโรตฺตปฺปญฺญาณาทีสุ ปหานกิริยาย ปุริมกาลโวหาโร ปจฺจยุปฺปนฺนาสุ จ วิรตีสุ วิรมณกิริยาย อปรกาลโวหาโร โหตีติ **ปหาย** ปฏิวิรโตติ วุตฺตํ ฯ ปหายาติ วา สมาทานกาลกิริยาวเสน วุตฺตํ ฯ ปจฺฉา-

วีติกฺกมิตพฺพวตฺถุสมาโยควเสน **ปฏิวิรโตติ ฯ ปหายาติ** วา

นิหนฺตฺวาน ตโมกฺขนฺธํ อุทิโตว ทิวากโร

วณฺณปฺปญฺญา ปภาเสต โอภาเสตฺวา สมุคฺคตาติ จ

เอวมาทีสุ วิย สมานกาลวเสน เวทิตพฺพํ ฯ อถวา ปาโณ อติปาติยติ เอเตนาติ ปาณาติปาโต ปาณฆาตเหตุภูโต อหิริกาโนตฺตปฺปโทสโมหวิหึสาทิโก เจตนาปธาโน สงฺกิเลสธมฺโม ฯ ตํสมาทานวเสน ปหาย ตโต ปฏิวิรโตว โหตีติ ฯ วิรโต วาติ[๑] อวธารเณน ตสฺสา วิรติยา กาลาทิวเสน อปริยนฺตตํ ทสฺเสติ ฯ ยถา หิ อญฺเญ สมาทินฺนวิรติกาปิ อนวฏฺฐิตจิตฺตตาย ลาภชีวิตาทิเหตุ สมาทานํ ภินฺทนฺติ น เอวมยํ ฯ อยมฺปน ปหีนกาลโต ปฏฺฐาย โอรโต วิรโตติ ฯ อทินฺนาทานํ ปหายาติอาทีสุปิ อิมินาว นเยน อตฺโถ เวทิตพฺโพ ฯ ทณฺฑนิปาตนํ ทณฺโฑ มุคฺคราทิปฺปหรณวิเสโสติ อิธ ปหรณวิเสโส อธิปฺเปโต ฯ เตนาห **ธเปตฺวา ทณฺฑํ สพฺพมฺปิ อวเสสํ อุปกรณนฺติ** ฯ ทณฺฑนสงฺขาตสฺส ปรวิเหจนสฺส จ วชฺชิต-ภาวทีปนตฺถํ ทณฺฑสตฺถานํ นิกฺเขปวจนนฺติ อาห ปรูปฆาตตฺถายาติ-อาที ฯ น วิเหจนภาวสฺส ฯ ลชฺชีติ เอตฺถ วุตฺตลชฺชาย โอตฺตปฺปมฺปิ วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ น หิ ปาปชิคุจฺฉนยุตฺตสฺส ตํ ปาปาภายนํ อตฺถีติ ลชฺชี อิจฺเจว วุตฺตํ ฯ **ทยํ เมตฺตจิตฺตตํ อาปนฺโนติ** กสฺมา วุตฺตํ นนุ ทยาสทฺโท อทยาปนฺโนติอาทีสุ กรุณาย วตฺตตีติ ฯ สจฺจเมตํ ฯ อยมฺปน ทยาสทฺโท อนุรกฺขนมตฺตํ

๑ (?) ปฏิวิรโต วาติ ฯ

อนุโตนีตํ กตฺวา ปวตฺตมาโน เมตฺตาย กรุณาย จ ปวตฺตตีติ อิธ เมตฺตาย ปวตฺตมาโน วุตฺโต ฯ มิชฺชติ สินิยฺหตีติ เมตฺตา เมตฺตา เอตสฺส อตฺถีติ เมตฺตํ เมตฺตํ จิตฺตํ เอตสฺสาติ เมตฺตจิตฺโต ตสฺส ภาโว เมตฺตจิตฺตตา อิจฺเจว อตฺโถ ฯ **สพฺพปฺปาณภูต-หิตานุกมฺปีติ** เอเตน ตสฺสา วิรติยา สตฺตวเสน อปริยนฺตตํ ทสฺเสติ ฯ ปาณภูเตติ ปาณชาเต ฯ อนุกมฺปโกติ กรุณายนโก ฯ ยสฺมา ปน เมตฺตา กรุณาย วิเสสปฺปจฺจโย โหติ ตสฺมา วุตฺตํ ตาย เอว ทยาปนฺนตายาติ ฯ เอวํ เยหิ ธมฺเมหิ ปาณาติปาตา วิรติ สมฺปชฺชติ เตหิ ลชฺชาเมตฺตากรุณาหิ สมงฺคิภาโว ทสฺสิโต สทฺธึ ปิฏฺฐิวฏฺฏกธมฺเมหีติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ เอตฺถาห กสฺมา **ปาณาติปาตํ ปหายาติ** เอกวจนนิทฺเทโส กโต นนุ นิรวเสสานํ ปาณานํ อติปาตโต วิรติ อิธาธิปฺเปตา ฯ ตถา หิ วุตฺตํ **สพฺพปฺปาณ-ภูตหิตานุกมฺปี วิหรตีติ** ฯ เตเนวาห อฏฺฐกถายํ **สพฺเพ ปาณภูเต หิเตน อนุกมฺปโกติ** ปุถุวจนนิทฺเทโส กตฺตพฺโพติ ฯ สจฺจเมตํ ฯ ปาณภาวสามญฺญวเสน ปเนตฺถ ปาลิยํ อาทิโต เอกวจนนิทฺเทโส กโตปิ สทฺทสนฺนิฏฺฐาเนน ปุถุตฺตํ วิญฺญายมานเมวาติ สามญฺญ-นิทฺเทสํ อกตฺวา เภทวจนิจฺฉาวเสน ตทตฺถํ ทสฺเสตุํ อฏฺฐกถายํ พหุวจนวเสน อตฺโถ วุตฺโต ฯ กิญฺจิ ภิยฺโย สามญฺญโต สํวรสมาทานํ ตพฺพิเสสโน สํวรเภโทติ อิมสฺส วิเสสสฺส ทสฺสนตฺถํ อยํ วจนเภโท กโตติ เวทิตพฺพํ ฯ วิหรตีติ วุตฺตปฺปกาโร หุตฺวา เอกสฺมึ อิริยาปเถ อุปฺปนฺนํ ทุกฺขํ อญฺเญน อิริยาปเถน วิจฺฉินฺทิตฺวา

อตฺตภาวํ หรติ ปวตฺเตติ ยาเปตีติ อตฺโถ ฯ เตนาห อิริยติ ปาเลตีติ จูฬหตฺถิปโทปมจตุกฺกงฺคุตฺตรฏีกา ฯ

[๗๒] ยสฺส วเสน **ปรสฺสาติ** สามินิทฺเทโส ตํ สาปเตยฺยํ ยนฺตนฺติ สามญฺญโต คหิตเมว สามินิทฺเทเสเนว ปกาสิตํ โหตีติ อาห **ปรสนฺตกนฺติ ฯ ปรสฺส ปรวิตฺตูปกรณนฺติ** วา เอกเมว ตํ สมาสปทํ ฯ ยงฺกิญฺจิ ปรสนฺตกํ วิเสสโต ปรสฺส วิตฺตูปกรณํ วาติ อตฺโถ ฯ **เตหิ ปเรหีติ** เยสํ สนฺตกํ เตหิ ฯ ยสฺส วเสน ปุคฺคโล เถโนติ วุจฺจติ ตํ เถยฺยนฺติ อาห อวหรณจิตฺตสฺเสตํ อธิวจนนฺติ ฯ เถยฺยสงฺขาเตน น วิสฺสาสตาวกาลิกาทิวเสนาติ อตฺโถ ฯ **มเต วาติ** วาสทฺโท อวุตฺตวิกปฺปตฺโถ ฯ เตน ปพฺพชิตาทิภาวํ สงฺคณฺหาติ ฯ **เอเตนุปาเยนาติ** ยํ มาตริ มตาย นฏฺฐาย วา ปิตา รกฺขติ สา ปิตุรกฺขิตา ยํ อุโภสุ อสนฺเตสุ ภาตา รกฺขติ สา ภาตุรกฺขิตาติ เอวมาทึ สนฺธายาห ฯ **สภาค-กุลานีติ** อาวาหวิวาหกิริยาย สภาคานิ กุลานีติ สาเลยฺยกฏีกา ฯ

[๗๓] ปาลิยญฺหิ โคตฺตรกฺขิตา ธมฺมรกฺขิตา สารกฺขาติ อิทํ น ทิฏฺฐํ สารกฺขฏฺฐาเน จ สสฺสามิกาติ อาคตํ ฯ เตน สมฺมาทิฏฺฐิสุตฺตาทิฏีกายํ สสฺสามิกา สารกฺขาติ วุตฺตํ ฯ

[๗๔] อสฺกวีถึ วา อุทฺทิสฺส จปิตา ทณฺฑา ราชาทีหิ ฯ **สมฺมาทิฏฺฐิสุตฺเตติ** อสทฺธมฺมาธิปฺปาเยน กายทฺวารปฺปวตฺตา อคมนียฏฺฐานวีติกฺกมเจตนาติ เอวํ สมฺมาทิฏฺฐิสุตฺตวณฺณนายํ วุตฺต-มิจฺฉาจารลกฺขณวเสน ฯ **หตฺถปาทาทิเหตูติ** หตฺถปาทาทิจฺเฉทน-

เหตุ ฯ **ธนเหตูติ** ธนสฺส ลาภเหตุ ชานิเหตุ จ ฯ **ลาโภติ** ฆาสจฺฉาทนาทิ ฯ ลพฺภตีติ ลาโภ ฯ **กิญฺจิกฺขนฺติ** กิญฺจิมตฺตํ อามิสชาตํ ฯ เตนาห ยํ วาติอาทึ ฯ **สมฺปชานนฺโต** วาติ มุสาภาวํ ตสฺส วตฺถุโน อตถตํ ชานนฺโตเอวาติ สาเลยฺยกฏีกา ฯ

[๗๕] **อนุปฺปทาตาติ** อนุพลปฺปทาตา อนุวตฺตนวเสน วา ปทาตา ฯ กสฺส ปน อนุวตฺตนํ ปทานญฺจาติ ฯ **สมาหิตานนฺติ** วุตฺตตฺตา สนฺธานสฺสาติ วิญฺญายติ ฯ เตนาห **สนฺธานานุปฺป-ทาตาติ** ฯ ยสฺมา ปน อนุวตฺตนวเสน สนฺธานสฺส ปทานํ อาทานํ รกฺขนํ วา ทฬฺหีกรณํ โหติ เตน วุตฺตํ เทฺว ชเน สมคฺเค ทิสฺวาติอาทิ ฯ อารมนฺติ เอตฺถาติ อาราโม รมิตพฺพฏฺฐานํ ฯ ยสฺมา ปน อาการเรน วินาปิ อยมตฺโถ ลพฺภติ ตสฺมา วุตฺตํ สมคฺคราโมติปิ ปาลิ ฯ อยเมวตฺโถติ จูฬหตฺถิปโทปมาทิฏีกา ฯ

[๗๖] **อณฺฑกาติ** วุจฺจนฺติ รุกฺเข คณฺฑสทิสา ปิณฺฑิโย ตา ยถา ถทฺธา วิสมา ทุพฺพินิเวธา จ โหนฺติ เอวเมว ขขสนวมฺภนวเสน ปวตฺตวาจาปีติ สา อณฺฑกาติ วุตฺตา ฯ เตนาห **ยถา สโทเส รุกฺเข**ติอาทินฺติ สาเลยฺยกฏีกา ฯ

สโทเส สวเณ รุกฺเข นิยฺยาสปิณฺฑิโย อหิจฺฉตฺตาทีนิ วา อุฏฺฐิตานิ อณฺฑกาติ วทนฺติ ฯ เผคฺคุรุกฺขสฺส ปน กุฏฺฐิตสฺส อณฺฑานิ วิย จิตา จุณฺณปิณฺฑิโย คนฺถิโย วา อณฺฑกา ฯ อิธ ปน พฺยาปชฺชนกกฺกสาทิภาวโต อณฺฑกปฺปฏิภาเคน วาจา อณฺฑกา ปทุมนาฬี วิย โสตํ ฆํสมานา ปวิสนฺตี กกฺกสา ทฏฺฐพฺพาติ

สงฺคีติสุตฺตทุกงฺคุตฺตรฏีกา ฯ

กกฺกสาติ ผรุสา เอว ฯ โส ปนสฺสา ผรุสภาโว พฺยาปาทนิมิตฺตตาย ตโต ปูติกาติ ฯ เตนาห ยถา นามาติอาทึ ฯ **กฏุกาติ** อนิฏฺฐา ฯ **อมนาปาติ** น มนวฑฺฒนี ฯ ตโต เอว โทสชนนี จิตฺตโทสุปฺปาทึ ฯ **มมฺเมสูติ** ฆฏฺฏเนน ทุกฺขุปฺปตฺติโต มมฺมสทิเสสุ ชาติอาทีสุ ฯ **ลคฺคนการีติ** เอวํ วทามีติ อธิปฺปาเยน ลคฺคนการี น อสญฺญาณการิวเสน ฯ โกธสฺส อาสนฺนา ตสฺส การณภาวโตติ สาเลยฺยกฏีกา ฯ

โกเธน นิพฺพตฺตา ตสฺส ปริวารภูตา โกธสามนฺตาติ สงฺคีติสุตฺตทุกงฺคุตฺตรฏีกา ฯ

สโทสวาจายาติ อตฺตโน สมุฏฺฐาปกโทสสฺส วเสน สโทสวาจาย อธิวจนานีติ สาเลยฺยกฏีกา ฯ

เอตฺถาติ

[๗๗] **เนพงฺโค เสตปจฺฉาโท เอกาโร วตฺตตี รโถ**
อนีฆํ ปสฺส อายนฺตํ ฉินฺนโสตํ อพนฺธนนฺติ [๑]

อิมิสฺสา คาถาย สีลญฺเจตฺถ เนพงฺคนฺติ วุตฺตํ ฯ เตเนวาห จิตฺโต คหปติ เนพงฺคนฺติ โข ภนฺเต สีลานเมตํ อธิวจนนฺติ [๒] ฯ **สุกุมาราติ** อผรุสตาย มุทุกา ฯ ปุริสสฺส เอสาติ เอตฺถ ปุริสทฺโท ตนฺนิวาสิวาจโก ทฏฺฐพฺโพ คาโม อาคโตติอาทีสุ วิย ฯ เตเนวาห นครวาสีนนฺติ ฯ มนํ อปฺปายติ วฑฺเฒตีติ มนาปา ฯ เตน วุตฺตํ จิตฺตวุฑฺฒิกราติ

๑. อุทาน. ขุ. ๒๕/๒๐๑ ฯ ๒. สํ. สฬายตน. ๑๘/๓๕๔ ฯ

จูฬหตฺถิปโทปมาทิฏีกา ฯ

[๗๘] **หทยมญฺชุสายาติ** อหิตตฺตา จิตฺตํ อนุปฺปเวเสตฺวา นิเธตุํ อยุตฺตํ ฯ **อนปเทสนฺติ** ภควตา อสุกสุตฺเต เอวํ วุตฺตนฺติ สุตฺตาปเทสวิรหิตํ ฯ **อปริจฺเฉทนฺติ** ปริจฺเฉทรหิตํ ฯ ยถา ปน วาจา ปริจฺเฉทรหิตา โหติ ตํ ทสฺเสตุํ **สุตฺตํ** วาติอาทิ วุตฺตํ ฯ **อุปารมฺภนฺติ** อนุโยคํ ฯ พาหิรกถาโยครหิตํ สุตฺตํ ชาตกํ วา นิกฺขิตฺตํ ตสฺส สรีรภูตํ กถํ อนามสิตฺวา ตโต พาหิรภูตํเยว กถํ ฯ สมฺปชฺชิตฺวาติ วิรุฬฺหึ อาปชฺชิตฺวา ฯ **ปเวณิชาตา** วาติ อนุชาต-ปาโรหมูลานิเยว ติฏฺฐนฺติ ฯ **อาหริตฺวาติ** นิกฺขิตฺตสุตฺตโต อญฺญมฺปิ อนุโยคอุปมาวตฺถุวเสน ตทุปโยคินํ อาหริตฺวา ฯ **ชานาเปตุนฺติ** เอตทตฺถมิทํ สุตฺตนฺติ ชานาเปตุํ โย สกฺโกติ ตสฺส กเถตุนฺติ อตฺโถ ฯ ตสฺส ตถารูปสฺส ธมฺมกถิกสฺส พหุมฺปิ กเถตุํ วฏฺฏติ ฯ อนตฺถสญฺหิตนฺติ อตฺตโน จ ปเรสญฺจ น หิตายาติ สาเลยฺยกฏีกา ฯ

[๗๙] **กาลวาทีติอาทิ** สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรตสฺส ปฏิปตฺติ-นิทสฺสนํ ฯ อตฺถสญฺหิตาปิ หิ วาจา อยุตฺตกาลปฺปโยเคน อตฺถาวหา น สิยาติ อนตฺถวิญฺญาปนวาจํ อนุโลเมติ ตสฺมา สมฺผปฺปลาปํ ปชหนฺเตน อกาลวาทิตา ปริหริตพฺพาติ วุตฺตํ กาลวาทีติ ฯ กาเล วทนฺเตนาปิ อุภยานตฺถสาธนโต อภูตํ ปริวชฺเชตพฺพนฺติ อาห ภูตวาทีติ ฯ ภูตญฺจ วทนฺเตน ยํ อิธโลกปรโลกหิตสมฺปาทกํ ตเทว วตฺตพฺพนฺติ ทสฺเสตุํ อตฺถวาทีติ วุตฺตํ ฯ อตฺถํ วทนฺเตนาปิ โลกิยธมฺมสนฺนิสฺสิตเมว อวตฺวา โลกุตฺตรธมฺมสนฺนิสฺสิตํ กตฺวา

วตฺตพฺพนฺติ ทสฺสนตฺถํ ธมฺมวาทีติ วุตฺตํ ฯ ยถา จ อตฺโถ โลกุตฺตรธมฺมสนฺนิสฺสิโต โหติ ตนฺทสฺสนตฺถํ วินยวาทีติ วุตฺตํ ฯ ปญฺจนฺนญฺหิ สํวรวินยานํ ปญฺจนฺนญฺจ ปหานวินยานํ วเสน วุจฺจมาโน อตฺโถ นิพฺพานาธิคมเหตุภาวโต โลกุตฺตรธมฺมสนฺนิสฺสิโต โหตีติ เอวํปิ คุณวิเสสยุตฺโต จ อตฺโถ วุจฺจมาโน เทสนาโกสลฺเล สติ โสภติ กิจฺจกโร จ โหติ น อญฺญถาติ ทสฺเสตุํ นิธานวตึ วาจํ ภาสิตาติ วุตฺตํ ฯ อิทานิ ตํ เทสนาโกสลฺลํ วิภาเวตุํ กาเลนาติ-อาทิมาห ฯ ปุจฺฉาทิวเสน หิ โอติณฺณวาจาวตฺถุสฺมึ เอกํสาทิพฺยา-กรณวิภาคํ สลฺลกฺเขตฺวา อุปมาเหตูทาหรณสํสนฺทนาหิ ตํตํการณานุ-รูปํ วิภาเวนฺติยา ปริมิตปริจฺฉินฺนรูปาย วิปุลตรคมฺภีโรฬารปรมตฺถ-วิตฺถารสงฺคาหิกาย กถาย ญาณพลานุรูปํ ปเร ยาถาวโต ธมฺเม ปติฏฺฐาเปนฺโต เทสนากุสโลติ วุจฺจตีติ เอวเมตฺถ อตฺถโยชนา เวทิตพฺพาติ จูฬหตฺถิปโทปมาทิฏีกา ฯ

[๘๐] อภิปุพฺโพ ฌาสทฺโท อภิชฺฌนตฺโถติ อาห ปรภณฺฑานิ อภิชฺฌายนสีลาติ ภยเภรวฏีกา ฯ

อภิชฺฌายนํ เยภุยฺเยน ปรสนฺตกสฺส ทสฺสนวเสน โหตีติ อภิชฺฌาย โอโลเกตา โหตีติ วุตฺตํ ฯ อภิชฺฌาย วา อภิชฺฌิตํ วตฺถุํ ยตฺถ กตฺถจิ ตมฺปิ ปจฺจกฺขโต ปสฺสนฺโต วิย อภิชฺฌายตีติ วุตฺตํ อภิชฺฌาย โอโลเกตา โหตีติ ฯ กมฺมปถเภโท น โหตีติ น เกวลํ โลภมตฺเตน โหติ ปริณามนวเสน อปฺปวตฺตตาย ฯ ยถา กมฺมปถเภโท โหติ ตํ ทสฺเสตุํ ยทา ปนาติอาทิ วุตฺตํ ฯ

อตฺตโน สนฺตกภาเวน ปริณาเมติ ฯ วิปนฺนจิตฺโตติ พฺยาปาเทน วิปตฺตึ อาปาทิตจิตฺโต ฯ เตนาห ปูติภูตจิตฺโตติ ฯ พฺยาปาโท หิ วิสํ วิย โลหิตํ จิตฺตปูติภาวํ ชเนติ ฯ โทเสน ทุฏฺฐจิตฺตสงฺกปฺโปติ วิเสน วิย สปฺปิอาทิ โกเปน ทูสิตจิตฺตสงฺกปฺโปติ สาเลยฺยกฏีกา ฯ

ปกติภาววิชหเนนาติ ปริสุทฺธภวงฺคสงฺขาตสฺส จ อนวชฺชภาวสงฺขาตสฺส จ ปกติภาวสฺส วิชหเนน ฯ สาวชฺชธมฺมสมุปฺปตฺติยา หิ จิตฺตสฺส อนวชฺชภาโว ชหิโต โหติ ฯ **วิปนฺนจิตฺตาติ** กิเลสาสุจิตาย ทูสิตตาย กุฏฺฐิตจิตฺตา ฯ เตนาห กิเลสานุคตญฺหิ ... ปูติกํ โหตีติ ฯ **ปทุฏฺฐจิตฺตสงฺกปฺปาติ** วิเสน สํสฏฺฐปูติมุตฺตํ วิย โทเสน ปทูสิตจิตฺตสงฺกปฺปาติ ภยเภรวฏีกา ฯ

[๘๑] **สมฺมาติ** อวิปรีตา ตโตเอว โสภนา สุนฺทรา พุทฺธาทีหิ ปสตฺถตฺตา วิญฺญุปฺปสตฺถา ฯ กมฺมปถปฺปตฺติเยว จสฺสา กมฺมปถปริยาปนฺนตาติ สลฺเลขฏีกา ฯ

ทินฺนนฺติ เทยฺยธมฺมสีเสน ทานํ วุตฺตนฺติ อาห ทานสฺส ผลาภาวํ สนฺธาย วทตีติ ฯ ทินฺนมฺปน วตฺถุํ กถํ ปฏิกฺขิปติ ฯ เอเสว นโย ยิฏฺฐํ หุตนฺติ เอตฺถาปิ ฯ **มหายาโคติ** สพฺพสาธารณํ มหาทานํ ฯ **ปโหนกสกฺการโติ** ปาหุนกานํ กตฺตพฺพสกฺกาโร ฯ ผลนฺติ อานิสํสผลํ นิสฺสนฺทผลญฺจ ฯ **วิปาโกติ** สทิสผลํ ฯ **ปรโลเก ฐิตสฺส อยํ โลโก นตฺถีติ** ปรโลเก ฐิตสฺส กมฺมุนา ลทฺธพฺโพ อยํ โลโก น โหติ ฯ **อิธ โลเก ฐิตสฺสาปิ ปรโลโก นตฺถีติ** อิธ โลเก ฐิตสฺส กมฺมุนา ลทฺธพฺโพ ปรโลโก น โหติ ฯ ตตฺถ

การณมาห สพฺเพ ตตฺถ ตตฺเถว อุจฺฉิชฺชนฺตีติ ฯ อิเม สตฺตา ยตฺถ ยตฺถ ภวโยนิคติอาทีสุ ฐิตา ตตฺถ ตตฺเถว อุจฺฉิชฺชนฺติ นิรินฺธนวินาเสน วินสฺสนฺติ ฯ **ผลาภาววเสนาติ** มาตาปิตูสุ สมฺมา-ปฏิปตฺติมิจฺฉาปฏิปตฺตีนํ ผลสฺส อภาววเสน ฯ น มาตาปิตูนํ นาปิ เตสุ สมฺมาปฏิปตฺติมิจฺฉาปฏิปตฺตีนํ อภาววเสน เตสํ โลกปฺ-ปจฺจกฺขตฺตา ฯ ปุพฺพุฬกสฺส วิย อิเมสํ สตฺตานํ อุปฺปาโท นาม เกวโลว น จวนปุพฺพโกติ ทสฺสนตฺถํ นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกาติ วุตฺตนฺติ อาห จวิตฺวา อุปฺปชฺชนกสตฺตา นาม นตฺถีติ วทตีติ ฯ สมเณน นาม ยาถาวโต ชานนฺเตน กสฺสจิ กิญฺจิ อกเถตฺวา สญฺญเตน ภวิตพฺพํ ฯ อญฺญถา อโหปุริสิกา นาม สิยา ฯ กึ หิ ปโร ปรสฺส วทิสฺสติ ฯ ตถา อตฺตโน วาทสฺส กสฺสจิ ภวสาโร [๑]เอว นตฺถิ ตตฺถ ตตฺเถว อุจฺฉิชฺชนโตติ อาห เย อิมญฺจ ... ทีเปตีติ สาเลยฺยกติกงฺคุตฺตรฏีกา ฯ

[๘๒] **มหาสาราติ** อิมินา รการสฺส ลการํ กตฺวา มหาสาลาติ วุตฺตนฺติ ทสฺเสติ ยถา ปุรตฺถิโย ปุลตฺถิโยติ ฯ **มหา-สารปฺปตฺตาติ** มหนฺตํ วิภวสารํ ปตฺตา ฯ โกฏฺฐิสตํ ธนํ ฯ อยเมว วา ปาโฐ ฯ ตุมฺพํ [๒] นาม ฉ อมฺพณานีติ วทนฺตีติ โกสลสํยุตฺตฏีกา ฯ

[๘๓] กุมฺโภ ทสมฺพณนฺติ เวสฺสวคฺเค วุตฺตํ ฯ

เอโก ปสโต กุฑุโว นาม จตฺตาโร กุฑุวา ปตฺโถ จตฺตาโร ปตฺถา อาฬฺหโก ตุมฺโพติปิ จตฺตาโร อาฬฺหกา โทณํ เอกาทส

๑. ปุราณโปตฺถเก อวสโรติ ทิสฺสติ ฯ ๒. กุมฺภนฺติ ยุตฺตตรํ ฯ ณ. ว.

โทณา อมฺพณํ อมฺมณนฺติปิ ฯ ทสาธิกสตโทณมตฺตํ ทสมฺพณํ กุมฺโภ นาม ฯ **กุมฺโภติ** ฌฏฺนาเมน เอโก ปตฺถมานวิเสโส ทสฺสิโตติ ตฏฺฏีกานโย ฯ

[๘๔] สหพฺเยติ คจฺฉตีติ สหพฺโย สหปฺปวตฺตนโก ตสฺส ภาโว สหพฺยตา สหปฺปวตฺตีติ อาห สหภาวํ อุปคจฺเฉยฺยนฺติ ฯ พฺรหฺมานํ กาโย สมุโหติ พฺรหฺมกาโย ตปฺปริยาปนฺนตาย ตตฺถ คตาติ พฺรหฺมกายิกา ฯ กามญฺเจตาย สพฺพสฺสาปิ พฺรหฺมนิกายสฺส สมญฺญาย ภวิตพฺพํ ฯ อาภานนฺติอาทินา ปน ทุติยชฺฌานภูมิกาทีนํ อุปริ คหิตตฺตา พลิวทฺทญาเยน ตทวสิฏฺฐานํ อยํ สมญฺญาติ อาห พฺรหฺมกายิกานํ เทวานนฺติ ปฐมชฺฌานภูมิเทวานนฺติ ฯ อาภา นาม วิสสเทวา นตฺถิ ปริตฺตาภาทีนํเยว อาภาวนฺตตาสามญฺเญน เอกชฺฌํ คเหตฺวา วุตฺตตฺตา ฯ เอตํ อธิวจนํ ยถา พฺรหฺมปาริสชฺชพฺรหฺมปุโรหิตมหา-พฺรหฺมานํ พฺรหฺมกายิกาติ ฯ **ปริตฺตาภานนฺติอาทิ ปนาติ** อาทิสทฺเทน อปฺปมาณาภานํ เทวานํ อาภสฺสรานํ เทวานนฺติ อิมํ ปาลึ สงฺคณฺหาติ ฯ เอกโต อคฺคเหตฺวาติ อาภา [๑]เอกตฺตกายนานตฺตสญฺญีติ วา เอกโต อคฺคเหตฺวา ฯ เตสํเยว [๒] อาภาติ วุตฺตเทวานํเยว ฯ **เภทโต คหณนฺติ** การณสฺส ภินฺทนํ เภโท ภินฺนตา ตสฺส วเสน ปริตฺตาภาทิคฺคหณนฺติ สาเลยฺยกฏีกา ฯ

[๘๕] **อาสวานํ ขยาติ** เหฏฺฐิมมคฺเคน เขปิตาวสิฏฺฐานํ อาสวานํ อรหตฺตมคฺเคน สมุจฺฉินฺทนโต ฯ ยสฺมา ปน อรหตฺตมคฺโค น เกวลํ

๑. อาภาติ วา ฯ ว. ว. ๒. เตสํเยวาตีติ ปเทน ภวิตพฺพํ ฯ ญ. ว.

อาสเวเยว เขเปติ อถโข อวสิฏฺเฐ สพฺพกฺกิเลเสปิ ตสฺมา อาห สพฺพกฺกิเลสานํ ขยาติ ฯ อุปลกฺขณมตฺตญฺเหตฺถ อาสวคฺคหณํ ฯ อาสวานํ อารมฺมณภาวสฺสาปิ อนุปคมนโต อนาสวํ ฯ ยสฺมา ปเนตฺถ อาสวานํ เสโสปิ นตฺถิ ตสฺมา วุตฺตํ อาสววิรหิตนฺติ ฯ สมาธิ วุตฺโต เจโตสีเสน ยถา จิตฺตํ ปญฺญญฺจ ภาวยนฺติ ° อธิปฺปาโย ฯ **ราคโต วิมุตฺตตฺตา อวิชฺชาย วิมุตฺตตฺตาติ** อิทํ อุชุวิปจฺจนีกปฺปฏิปฺปสฺสทฺธนิทสฺสนํ ทฏฺฐพฺพํ ตทญฺเญสํ ปาปธมฺมานํ อปฺปวตฺติปฺปสฺสทฺธตฺตา ฯ อิทานิ ตเมว สมาธิปฺปญฺญานํ ราคาวิชฺชา-ปฏิปกฺขตํ อาคเมน ทสฺเสตุํ วุตฺตญฺเหตนฺติอาทิ วุตฺตํ ฯ **สมถผลนฺติ** สมถสฺส ผลํ โลกิยสมถภาวนาย วิปสฺสนาคตาย อาหิตพลสฺส โลกุตฺตรสฺส สมถสฺส สริกฺขผลา เจโตวิมุตฺติ ฯ **วิปสฺสนาผลนฺติ** เอตฺถาปิ เอเสว นโย ฯ อตฺตนาเยวาติ สุตมยญฺญาณาทินา วิย ปรปฺปจฺจยตํ นยคฺคาหญฺจ มุญฺจิตฺวา ปรโฆสานุคฺคหิตภาวนาธิคมภูตาย อตฺตโน ปญฺญาย ปจฺจกฺขํ กตฺวา น สยมฺภูญาณภูตายาติ อธิปฺปาโย ฯ เตนาห อปรปฺปจฺจเยน ญตฺวาติ อากงฺเขยฺยฏีกา ฯ

[๘๖] **อิติ ภควา อาสวกฺขยํ ทสฺเสตฺวาติ** เอวํ ภควา ธมฺม-จริยสมจริยํ วฏฺฏนิสฺสิตํ สุคติคามิปฺปฏิปทํ วิวฏฺฏนิสฺสิตํ อาสวกฺขย-คามิปฺปฏิปทํ กตฺวา วิภชนฺโต อาสวกฺขยํ ทสฺเสตฺวา อรหตฺตนิกูเฏน เทสนํ นิฏฺฐาเปสิ ฯ **อิธ ฐตฺวาติ** อิมสฺมึ ธมฺมจริยสมจริยนิทฺเทเส ฐตฺวา ฯ **เทวโลกา สมาเนตพฺพาติ** ฉพฺพีสติ เทวโลกา

๑. สํ. ส. ๑๕/๒๐

สโมธาเนตพฺพา ฯ **วีสติ พฺรหฺมาโนติ** ตํตํภวปริยาปนฺนนิกายวเสน วีสติพฺรหฺมโลกาติ อตฺโถ ฯ **กุสลกมฺมปเถหีติ** กุสลกมฺมปเถหิ กมฺมูปนิสฺสยปฺปจฺจยภูเตหิ เกวลํ อุปนิสฺสยภูเตหิ จ นิพฺพตฺติ ทสฺสิตา ฯ **ติณฺณํ สุจริตานนฺติ** ติณฺณํ กามาวจรสุจริตานํ ฯ กามาวจรคฺคหณญฺเจตฺถ มโนสุจริตาเปกฺขาย ฯ **วิปาเกเนวาติ** อิมินา วิปากุปฺปาทเนเนว นิพฺพตฺติ โหติ น อุปนิสฺสยตามตฺเตนาติ ทสฺเสติ ฯ เกวลํ อุปนิสฺสยวเสนาติ วุตฺตมตฺถํ วิวริตุํ ทส กุสลกมฺมปถาติ-อาทิ วุตฺตํ ฯ **ทุติยาทีนิ ภาเวตฺวาติอาทีสุปิ สีเล ปติฏฺฐายาติ** ปทํ อาเนตฺวา สมฺพนฺธิตพฺพํ ฯ กสฺมา ปเนตฺถ อุปนิสฺสยวเสนาติ วุตฺตํ นนุ ปฏิสมฺภิทามคฺเค [๑] ปจเมน ฌาเนน นีวรณานํ ปหานํ สีลํ เวรมณี สีลํ เจตนา สีลํ สํวโร สีลํ อวีติกฺกโม สีลนฺติอาทินา ลทฺเธสุ ฌาเนสุ สีลํ อุทฺธฏนฺติ ตสฺส วเสน อุปริเทวโลกานมฺปิ วิปาเกน นิพฺพตฺติ ยุตฺตาติ ฯ ตสฺส ปริยาย-เทสนตฺตา ฯ ปริยายเทสนตา จสฺส เอตฺถ จ ปหานนฺติอาทินา วิสุทฺธิมคฺคตํสํวณฺณนาสุเยว ปกาสิตาเอว ฯ ตถา หิ อิธาปิสฺส กุสลกมฺมปถา หิ สีลนฺติอาทินา สีลสฺส รูปารูปภวานํ อุปนิสฺสย-ภาววิภาวินี นิพฺพตฺติ กถิตา ฯ กสฺมา ปเนตฺถ ภาวนาลกฺขณาย ธมฺมจริยาย ภววิเสสํ วิภชมาเนน อสญฺญิภโว น คหิโตติ อาห อสญฺญิภโว ปน ... น นิทฺทิฏฺโฐติ สาเลยฺยกฏีกา ฯ

[๘๗] สาเลยฺยกสุตฺเต เจว ตทนนฺตเร เวรญฺชกสุตฺเต [๒] จ

๑. ขุ. ปฏิ. ๓๑/๖๖. ๒. ม. ม. ๑๒/๕๒๘.

ธมฺมจริยา อาคตา ฯ อิติ ภควา สีลูปนิสฺสโย อรหตฺตมฺปิ ปาเปตีติ ทสฺเสติ ฯ

ขนฺธกวคฺเค [๑] ปฐมปณฺณาสกวณฺณนายนฺตุ [๒] ตโยเม อุปนิสฺสยา ทานูปนิสฺสโย สีลูปนิสฺสโย ภาวนูปนิสฺสโยติ ฯ เตสุ ทานสีลูปนิสฺสยา ทุพฺพลา ภาวนูปนิสฺสโย พลวา ฯ ทานสีลูปนิสฺสยา หิ ตโย มคฺเค จ ผลานิ จ ปาเปนฺติ ภาวนูปนิสฺสโย อรหตฺตํ ปาเปติ ฯ อิติ ทุพฺพลูปนิสฺสเย ฐิโต ภิกฺขุ ฆเฏนฺโต วายมนฺโต ปญฺโจรมฺภาคิยพนฺธนานิ เฉตฺวา ตีณิ มคฺคผลานิ นิพฺพตฺเตตีติ วตฺวา มิลกตฺเถรวตฺถุ กถิตํ ฯ

[๘๘] โส กิร คิหิกาเล ปาณาติปาตกมฺเมน ชีวิตํ กปฺเปนฺโต อรญฺเญ สูลสตญฺจ ปาสสตญฺจ อทุหลสตญฺจ โยเชตฺวา พหุปาปํ อายุหติ ฯ อเถกทิวสํ โส องฺคารปกฺกมํสํ ขาทิตฺวา ปาสฏฺฐาเนสุ วิจรนฺโต ปิปาสาภิภูโต เอกสฺส อรญฺญวาสิตฺเถรสฺส จงฺกมนฺตสฺส อวิทูเร ฐิตํ ปานิยฆฏํ วิวริตฺวา หตฺถเตมนมตฺตมฺปิ อุทกํ อปสฺสนฺโต กุชฺฌิตฺวา ภิกฺขุ ภิกฺขํ ตุมฺเห คหปติเกหิ ทินฺนํ ภุญฺชิตฺวา สุปถ ปานียฆเฏ อญฺชนมตฺตํ อุทกํ น ฐเปถ น ยุตฺตเมตนฺติ อาห ฯ เถโร มยา ปานียฆโฏ ปูเรตฺวา ฐปิโต กินฺนุ โข เอตนฺติ คนฺตฺวา โอโลเกนฺโต ปริปุณฺณฆฏํ ทิสฺวา ปานียสงฺขํ ปูเรตฺวา อทาสิ ฯ โส ทฺวตฺตึสสงฺขปูรํ [๓] ปิวิตฺวา เอวํ ปูริตฆโฏ นาม มม กมฺมํ อาคมฺม ตตฺตกปาโล วิย ชาโต กินฺนุ โข

๑. ขนฺธวารวคฺเค ฯ ๒. สา. ป. ๒/๓๓๒. ๓. ทุติยสงฺขปรนฺติปิ ปาโฐ ฯ ญ. ว.

อนาคเต อตฺตภาโว ภวิสฺสตีติ สํวิคฺคจิตฺโต ปพฺพาเชถ มํ ภนฺเตติ อาห ฯ เถโร ตจปญฺจกกมฺมฏฺฐานํ อาจิกฺขิตฺวา ตํ ปพฺพาเชสิ ฯ ตสฺส สมณธมฺมํ กโรนฺตสฺส พหูนํ มิคสูกรานํ มาริตฏฺฐานํ ปาสอทฺทุหลานญฺจ โยชิตฏฺฐานํ อุปฏฺฐาติ ตํ อนุสฺสรโต สรีเร ฑาโห อุปฺปชฺชติ ฯ [๑] กูฏโคโณ วิย กมฺมฏฺฐานวีถึ น ปฏิปชฺชติ ฯ โส กึ กริสฺสามิ ภิกฺขุภาเวนาติ อนภิรติยา ปีฬิโต เถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา น สกฺโกมิ ภนฺเต สมณธมฺมํ กาตุนฺติ อาห ฯ เถโร หตฺถกมฺมํ กโรหีติ อาห ฯ โส อุทุมฺพราทโย อลฺลรุกฺเข ฉินฺทิตฺวา มหนฺตํ ราสึ กตฺวา อิทานิ กึ กโรมีติ ปุจฺฉิ ฯ ฌาเปหิ นนฺติ ฯ โส จตูสุ ทิสาสุ อคฺคึ ทตฺวา ฌาเปตุํ นาสกฺขิ ฯ เถโร เตนหิ อเปหีติ ปจวึ ทฺวิธา กตฺวา อวีจิโต ขชฺโชปนกมตฺตํ อคฺคึ นีหริตฺวา ตตฺถ ปกฺขิปิ ฯ โส ตาวมหนฺตํ ราสึ สุกฺขปณฺณํ วิย ขเณน ฌาเปสิ ฯ อถสฺส เถโร อวีจึ ทสฺเสตฺวา สเจ วิพฺภมิสฺสติ เอตฺถ ปจฺจิสฺสสีติ สํเวคํ ชเนสิ ฯ โส อวีจิทสฺสนโต ปฏฺฐาย เวธมาโน นิยฺยานิกํ ภนฺเต พุทฺธสาสนนฺติ ปุจฺฉิ ฯ อาม อาวุโสติ ฯ ภนฺเต พุทฺธสาสนสฺส นิยฺยานิกตฺเต สติ มิลโก อตฺตโมกฺขํ กริสฺสติ มา จินฺตยิตฺถาติ ตโต ปฏฺฐาย สมณธมฺมํ กโรติ ฆฏฺติ วายมติ วตฺตปฺปฏิปตฺตึ ปูเรติ นิทฺทาย พาธมานาย ตินฺตํ ปลาสํ สีเส จเปตฺวา ปาเท โสณฺฑิยํ โอตาเรตฺวา นิสีทติ ฯ โส เอกทิวสํ ปานียํ ปริสฺสาเวตฺวา ฆฏํ

๑. อิธ จิตฺตสทฺเทน ภวิตพฺพํ ฯ

อุรุมฺหิ ชเปตฺวา อุทกมณิกานํ ปจฺเฉหิ อาคมยมาโน อฏฺฐาสิ ฯ อถโข เถโร สามเณรสฺส อิมํ อุทฺเทสํ เทติ

อุฏฺฐานวโต สตีมโต
สุจิกมฺมสฺส นิสมฺมการิโน
สญฺญตสฺส จ ธมฺมชีวิโน
อปฺปมตฺตสฺส ยโสภิวฑฺฒตีติ ฯ

โส จตุปฺปทิกมฺปิ ตํ คาถํ อตฺตนิเยว อุปเนสิ อุฏฺฐานวตา นาม มาทิเสน ภวิตพฺพํ สติมตาปิ มาทิเสเนว ฯเปฯ อปฺปมตฺเตนาปิ มาทิเสเนว ภวิตพฺพนฺติ ฯ เอวนฺตํ คาถํ อตฺตนิ อุปเนตฺวา ตสฺมึเยว ปทวาเร ฐิโต ปญฺโจรมฺภาคิยสํโยชนานิ เฉตฺวา ตีณิ มคฺคผลานิ นิพฺพตฺเตติ ฯ

มิลกตฺเถรวตฺถุ ฯ

[๘๙] ทานเมว อุปนิสฺสโย ทานูปนิสฺสโย ฯ เอเสว นโย เสเสสุปิ ฯ ตตฺถ ทานูปนิสฺสโย อนฺนาทิวตฺถูสุ พลวโลภาภิภเวน โหติ ตสฺมา ทานูปนิสฺสยพหุโล กามราคปฺปหาเน กตปริจยตฺตาติ วิปสฺสนมนุยุญฺชนฺโต นจิรสฺเสว อนาคามิผลํ ปาปุณาติ ฯ ตถา วิสุทฺธสีลูปนิสฺสโย กามโทสชิคุจฺฉเน ฯ ยทิ เอวํ กสฺมา อิเม เทฺว อุปนิสฺสยา ทุพฺพลาติ วุตฺตาติ ฯ วิชฺชูปมญฺญาณสฺเสว ปจฺจยภาวโต ฯ โส หิ ภาวนูปนิสฺสยสหายลาเภเนว น เกวลํ ภาวนา ปน ปฏิเวธสฺส วิเสสเหตุภาวโต พลวอุปนิสฺสโย ฯ ตถา หิ สา วชิรูปมญฺญาณสฺส วิเสสปฺปจฺจโย อรหตฺตํ ปาเปติ ฯ

โสติ มิลกฺเถโร ฯ อุปฏฺฐาติ เอกกฺขเณน กูฏโคโณ วิย กสนวีถึ ฯ ตตฺถาติ อลฺลกฏฺฐราสิมฺหิ ฯ **อุทกมณิกานฺติ** อุทกเถวานํ ฯ อตฺตนิเยว อุปเนสิ ปพฺพชิตโต อุทฺธํ คาถาย วุตฺตธมฺมานํ ปริปุณฺณานํ อตฺตนิ สํวิชฺชมานตฺตา ฯ เตนาห อุฏฺฐานวตา นามาติอาทึ ฯ อยญฺหิ มิลกฺเถโร สิกฺขาย สคารโว สปฺปติสฺโส วตฺตปฺปฏิวตฺตํ ปูเรนฺโต วิสุทฺธสีโล หุตฺวา จิโต ตสฺมา ทุพฺพลูปนิสฺสเย จิโตติ วุตฺตนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

ธมฺมจริยาติกถา ฯ

ญาตกสงฺคหกถา

[๘๐] ญาตกา นาม มาติโต วา ปิติโต วา ยาว สตฺตมา ปิตามหยุคา สมฺพทฺธาติ อิธ วุตฺตํ ฯ

ตตฺถ ยาว **สตฺตมา ปิตามหยุคาติ** เอตฺถ ปิตุ ปิตา ปิตามโห ปิตามหสฺส ยุคํ ปิตามหยุคํ ฯ ยุคนฺติ อายุปฺปมาณํ วุจฺจติ ฯ อภิลาปมตฺตเมว เจตํ อตฺถโต ปน ปิตามโหเยว ปิตามหยุคํ ฯ ตโต อุทฺธํ สพฺเพปิ ปุพฺพปุริสา ปิตามหคฺคหเณเนว คหิตาติ จงฺกีสุตฺตวณฺณนา [๑] จ ติกงฺคุตฺตเร ทุติยปณฺณาสกสฺส ปฐมวคฺควณฺณนา [๒] จ ปญฺจกงฺคุตฺตเร ตติยปณฺณาสกสฺส จตุตฺถ-วคฺควณฺณนา [๓] จ ฯ

ปิตา จ มาตา จ ปิตโร ปิตูนํ ปิตโร ปิตามหา เตสํ ยุโค ปิตามหยุโค ฯ ตสฺมา ยาว สตฺตมา ปิตามหยุคาติ เอวเมตฺถ อตฺโถ ทฏฺฐพฺโพ ฯ ยุคสทฺโท เจตฺถ เอกเสสนเยน ทฏฺฐพฺโพ ยุโค จ ยุโค จ ยุคาติ ฯ เอวญฺหิ ตตฺถ ตตฺถ อุทฺธํ คหิตเมว โหติ ฯ เตนาห ตโต อุทฺธํ สพฺเพปิ ปุพฺพปุริสา ปิตามหคฺ-คหเณเนว คหิตาติ ฯ ปุริสคฺคหณญฺเจตฺถ อุกฺกฏฺฐนิทฺเทสวเสน กตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ เอวญฺหิ มาติโตติ ปาลิวจนํ สมตฺถิตํ [๔] โหตีติ จงฺกีสุตฺตฏีกา ฯ

[๘๑] ปิตา จ ... เตสํ ยุโค ปิตามหยุโค ฯ ตสฺมา **ยาว สตฺตมา ปิตามหยุคา ปิตามหทฺวนฺทาติ** เอวเมตฺถ อตฺโถ ทฏฺฐพฺโพ ฯ

๑. ป. สู. ๓/๓๘๒. ๒. มโน. ปู. ๒/๑๘๗. ๓. มโน. ปู. ๓/๕๓.
๔. กิริยากิตปทมิทํ สกฺกตภาสานุโลเมน สํ-อตฺถุ อิติธาตุโต นิปฺผนฺนํ โหติ ฯ

อฏฺฐกถายมฺปน ทฺวนฺทํ อคฺคเหตฺวา ยุคนฺติ อายุปฺปมาณํ วุจฺจตีติ วุตฺตํ ฯ ยุคสทฺทสฺส อนตฺถกตา ทสฺสิตา ปิตามโหเยว ปิตามหยุคนฺติ ฯ

ปุพฺพปุริสาติ ปุริสคฺคหณญฺเจตฺถ ... สมตฺถิตํ โหตีติ ติกงฺคุตฺตรฏีกา ฯ

ปิตา จ ... ปิตามหทฺวนฺทาติ เอวเมตฺถ อตฺโถ ทฏฺฐพฺโพ ฯ เอวญฺหิ ปิตามหคฺคหเณเนว มาตามโหปิ คหิโต ฯ โส อฏฺฐกถายํ วิสุํ น อุทฺธโฏ ฯ ยุคสทฺโท เจตฺถ เอกเสสนเยน ทฏฺฐพฺโพ ยุโค จ ยุโค จ ยุคาติ ฯ เอวญฺหิ ... คหิตาติ ฯ ปุริสคฺคหณญฺเจตฺถ ... สมตฺถิตํ โหตีติ ปญฺจกงฺคุตฺตรฏีกา ฯ

[๘๒] เต สพฺเพ ญาตพฺพตฺเถน ญาตกา ฯ เตนฏฺฐกถายํ ญายนฺเต อมฺหากํ อิเมติ ญาตกาติ วุตฺตํ ฯ

อิเม อชฺฌตฺติกา เอวํ ชานนฺติ ญายนฺติ จาติ ญาตีติ ติกงฺคุตฺตเร ทุติยปณฺณาสกสฺส ตติยวคฺคฏีกา ฯ

สปกฺขาติ เปยฺยกมาตุลปิตุจฺฉามาตุจฺฉาทโย สมานปกฺขา ญาตโยติ ปณฺฑรชาตกวณฺณนา[๑]ฯ

ปิตูนํ อยฺยโก เปยฺยโก มาตุยา ภาตา มาตุโล ปิตุโน ภคินี ปิตุจฺฉา มาตุยา ภคินี มาตุจฺฉาติ นรวคฺคฏีกา ฯ

[๘๓] สงฺคโห นาม เตสํ โภคปาริชุญฺเญน วา พฺยาธิปาริชุญฺเญน วา อภิหตานํ อตฺตโน สมีปํ อาคตานํ ยถาพลํ ฆาสจฺฉาทนธนธญฺญาทีหิ สงฺคณฺหนํ ฯ โส ปสํสาทีนํ ทิฏฺฐธมฺมิกานํ

๑. ชาตกฏฺฐกถา. ๗/๒๘๑ ฯ

สุคติคมนาทีนญฺจ สมฺปรายิกานํ วิเสสานํ อธิคมเหตุโต มงฺคลนฺติ วุจฺจติ ฯ ตสฺมา โส กตฺตพฺโพว ฯ ตกฺกโร จ โพธิสตฺตํ อนุกโรติ นาม ฯ โพธิสตฺตา หิ ญาตตฺถจริยํ จรนฺตา ญาติสงฺคหํ กรึสุเยว ฯ ตตฺริมานิ วตฺถูนิ

[๘๔] อตีเต โพธิสตฺโต กุกฺกุโร หุตฺวา อเนกกุกฺกุรปริวุโต มหาสุสาเน วิหาสิ ฯ อเถกทิวสํ พาราณสีราชา อุยฺยาเน ทิวสภาคํ กีฬิตฺวา อฏฺฐงฺคเต สุริเย รถวเรน นครํ ปาวิสิ ฯ มนุสฺสา ตํ รถํ ราชงฺคเณ ฐปยึสุ ฯ รตฺตึ เทเว วสฺสนฺเต ราชปฺปาสาทโต โกเลยฺยสุนขา โอตริตฺวา รถสฺส ปริวารจมฺมญฺจ นทฺธิญฺจ ขาทึสุ ฯ ปุนทิวเส มนุสฺสา เทว นิทฺธมนมุเขน สุนขา ปวิสิตฺวา รถสฺส จมฺมนทฺธิโย ขาทึสูติ วทึสุ ฯ ตํ สุตฺวา ราชา สุนขานํ กุชฺฌิตฺวา ทิฏฺฐทิฏฺฐฏฺฐาเน สุนเข ฆาเตถาติ อาห ฯ ตโต ปฏฺฐาย สุนขา อุปฺปนฺนภยา ทิฏฺฐทิฏฺฐฏฺฐาเน ฆาติยมานา ปลายิตฺวา โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ อคมํสุ ฯ โพธิสตฺโต ตํ การณํ ญตฺวา อารกฺขนฏฺฐาเน พหิสุนขานํ โอกาโส นตฺถิ อนฺโตราชนิเวสเน โกเลยฺยสุนขานเมเวตํ กมฺมํ ภวิสฺสตีติ จินฺเตตฺวา ญาติสงฺคหํ กาตุกาโม ปารมิโย อาวชฺเชตฺวา เมตฺตาภาวนํ ปุเรจาริกํ กตฺวา มยฺหํ อุปริ เลฑฺฑุํ วา มุคฺครํ วา มา โกจิ ขิปิตุํ อุสฺสหตีติ อธิฏฺฐาย เอกโกว นครํ ปาวิสิ ฯ อถ นํ ทิสฺวา เอโกปิ กุชฺฌิตฺวา โอโลเกนฺโต นาม นาโหสิ ฯ โส ปกฺขนฺทิตฺวา วินิจฺฉเย นิสินฺนสฺส รญฺโญ อาสนสฺส เหฏฺฐา ปาวิสิ ฯ อถ นํ ราชปุริสา นีหริตุํ อารทฺธา ฯ ราชา เต

นิวาเรสิ ฯ โพธิสตฺโต โถกํ วิสฺสมิตฺวา เหฏฺฐาสนา นิกฺขมิตฺวา
ราชานํ วนฺทิตฺวา ตุมฺเห กุกฺกุเร มาเรถาติ ๑ ปุจฺฉิ ฯ อามาติ ฯ
โก เตสํ อปราโธ นรินฺทาติ ฯ รถสฺส จมฺมนทฺธิโย ขาทึสูติ ฯ
เย ขาทึสุ เต ชานาถาติ ฯ น ชานามีติ ฯ อชานิตฺวา
ทิฏฺฐทิฏฺฐฏฺฐาเนเยว มาราเปตุํ น ยุตฺตํ เทวาติ ฯ รถสฺส จมฺมสฺส
กุกฺกุเรหิ ขาทิตตฺตา ทิฏฺฐทิฏฺเฐ สพฺเพว มาเรถาติ สุนขวธํ
อาณาเปสินฺติ ฯ กิมฺปน เต มนุสฺสา สพฺเพ กุกฺกุเร มาเรนฺติ อุทาหุ
มรณํ อลภนฺตาปิ อตฺถีติ ฯ อตฺถิ อมฺหากํ ฆเร โกเลยฺยกา
มรณํ น ลภนฺตีติ ฯ โพธิสตฺโต มหาราช อิทาเนว ตุมฺเห
ทิฏฺฐทิฏฺเฐ สพฺเพว มาเรถาติ สุนขวธํ อาณาเปสินฺติ วตฺวา
อิทานิ ปุน อมฺหากํ ฆเร โกเลยฺยกา มรณํ น ลภนฺตีติ วเทถ
นนุ เอวํ สนฺเต ตุมฺเห ฉนฺทาทิวเสน อคติคมนํ คจฺฉิตฺถ อคติ-
คมนญฺจ นาม น ยุตฺตํ น จ ราชธมฺโม รญฺญา นาม
การณาการณคเวสเกน ตุลาสทิเสน จ ภวิตุํ วฏฺฏตีติ อาห ฯ
ราชา ชานาสิ ปน ตฺวํ ปณฺฑิต อสุเกหิ นาม รถจมฺมํ
ขาทิตนฺติ ปุจฺฉิ ฯ โพธิสตฺโต อาม ชานามิ ตุมฺหากํ โกเลยฺยเกหิ
ขาทิตํ โถกํ ตกฺเก จ ทพฺพติณานิ จ อาหราเปตฺวา มทฺทาเปตฺวา
เอเต สุนเข ปาเยถาติ อาห ฯ ราชา ตถา อกาสิ ฯ
ปีตปีตํ สุนขา สทฺธึ จมฺเมหิ วมึสุ ฯ ราชา สพฺพญฺญุพุทฺธสฺส
พฺยากรณํ วิยาติ ตุฏฺโฐ โพธิสตฺตํ เสตจฺฉตฺเตน ปูเชสิ ฯ โส

๑. มาราเปถาตีติ ปาโฐ ฯ ณ. ว.

ธมฺมํ จร มหาราช มาตาปิตูสุ ขตฺติยาติอาทีหิ ทสหิ ธมฺมจริยคาถาหิ รญฺโญ ธมฺมํ เทเสตฺวา อปฺปมตฺโต โหหีติ วตฺวา ราชานํ ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา เสตจฺฉตฺตํ รญฺโญ ปุน ทตฺวา ปกฺกามิ ฯ ราชา สพฺพสตฺตานํ อภยํ ทตฺวา โพธิสตฺตํ อาทึ กตฺวา สพฺเพสํ สุนขานํ อตฺตโน โภชนสทิสเมว นิจฺจภตฺตํ ปฏฺฐเปสิ ฯ โพธิสตฺโตวาเท ฐิตา ทานาทีนิ กตฺวา เทวโลกูปคา ฯ กุกฺกุโรวาโท ทสวสฺสสหสฺสานิ ปวตฺติตฺถาติ ฯ

เอกนิปาตสฺส ตติยวคฺเค กุกฺกุรชาตกวณฺณนายํ กุกฺกุรวตฺถุ [๑]ฯ

[๘๕] อตีเต โพธิสตฺโต กาโก หุตฺวา อสีติสหสฺสกากปริวุโต มหาสุสาเน วิหาสิ ฯ อเถกทิวสํ พาราณสีรญฺโญ ปุโรหิโต พหินคเร นทิยํ นหายิตฺวา นครํ ปาวิสิ ฯ ตทา นครทฺวารโตรณคฺเค เทฺว กากา นิสินฺนา โหนฺติ ฯ เตเสฺวโก สมฺม อหํ อิมสฺส พฺราหฺมณสฺส มตฺถเก วจฺจํ ปาเตสฺสามีติ อาห ฯ อิตโร มากริ อยํ อิสฺสโร อิสฺสรชเนน สทฺธึ เวรํ นาม ปาปกํ อยญฺหิ กุทฺโธ สพฺเพ กาเก วินาเสยฺยาติ นิวาเรสิ ฯ โส อนาทิยนฺโต ตถา อกาสิ ฯ พฺราหฺมโณ กุชฺฌิตฺวา กาเกสุ เวรํ พนฺธิ ฯ อเถกา อิตฺถี วีหึ อาตเป ปตฺถริตฺวา รกฺขนฺตี วีหึ ขาทนฺตํ เอฬกํ อลาเตน ปหริ ฯ อคฺคิสฺส โลมานิ คณฺหิ ฯ เอฬโก อคฺคึ นิพฺพาเปสฺสามีติ เวเคน หตฺถิสาลํ คนฺตฺวา หตฺถิสาลาสมีเป เอกิสฺสา ติณกุฏิยา สรีรํ ฆํสิ ฯ สา ปชฺชลิ ฯ ตโต อุฏฺฐิตชาลา หตฺถิสาลาโย

๑. ชาตกฏฺฐกถา. ๑/๒๖๔ ฯ

คณฺหิ ฯ หตฺถิสาลาสุ ฌายนฺตีสุ พหู หตฺถี วณิตสรีรา อเหสุํ ฯ
หตฺถิเวชฺชา ติกิจฺฉิตุํ อสกฺโกนฺตา รญฺโญ อาโรเจสุํ ฯ ราชา
ปุโรหิตํ ปุจฺฉิ อปิ กิญฺจิ เภสชฺชํ ชานาสีติ ฯ ชานามิ มหาราช
กากวสํ ลทฺธุํ วฏฺฏตีติ ฯ เตนหิ กาเก มาเรตฺวา วสํ อาหรถาติ ฯ
ตโต ปฏฺฐาย มนุสฺสา กาเก มาเรตฺวา วสํ อลภิตฺวา ตตฺถ
ตตฺเถว ราสึ กโรนฺติ ฯ กากานํ มหาภยํ อุปฺปชฺชิ ฯ โพธิสตฺโต
ตํ การณํ ญตฺวา ญาติสงฺคหํ กาตุกาโม ปารมิโย อาวชฺเชตฺวา
เมตฺตาปารมึ ปุเรจาริกํ กตฺวา เอกเวเคน ปกฺขนฺทิตฺวา วิวฏมหา-
วาตปาเนน ปวิสิตฺวา รญฺโญ อาสนสฺส เหฏฺฐา ปาวิสิ ฯ อถ
นํ เอโก มนุสฺโส คเหตุกาโม อโหสิ ฯ ราชา ตํ นิวาเรสิ ฯ
โพธิสตฺโต โถกํ วิสฺสมิตฺวา เหฏฺฐาสนา นิกฺขมิตฺวา มหาราช
รญฺญา นาม ฉนฺทาทิวเสน อคนฺตฺวา รชฺชํ กาเรตุํ วฏฺฏติ ยํ
ยญฺหิ กมฺมํ กตฺตพฺพํ โหติ ตํ ตํ สพฺพํ นิสมฺม กาตุํ วฏฺฏติ
ยญฺจ กมฺมํ กริยมานํ นิปฺปชฺชติ ตเทว กาตุํ วฏฺฏติ น
อิตรํ ปุพฺเพ หิ ราชาโน ยํ กริยมานํ น นิปฺปชฺชติ ตํ น
กโรนฺติ ปุโรหิโต เวรวสิโก หุตฺวา มุสาวาทํ อภาสิ กากานํ
วสา นาม นตฺถีติ อาห ฯ ตํ สุตฺวา ราชา ปสนฺนจิตฺโต ตํ
กาญฺจนภทฺทปีเฐ นิสีทาเปตฺวา ปกฺขนฺตรานิ สตปากสหสฺสปากเตเลหิ
มกฺขาเปตฺวา กาญฺจนตฏฺฏเก ราชารหํ สุธาโภชนํ ทาเปตฺวา ปานียํ
ปาเยตฺวา สุหิตํ นํ เอตทโวจ ปณฺฑิต เกน การเณน กากานํ
วสา นตฺถีติ ฯ โพธิสตฺโต ตสฺส การณทีปกํ ธมฺมํ เทเสนฺโต

เอกนิปาตสฺส [๑]จุทฺทสมวคฺเค กากชาตเก อิมํ คาถมาห

[๘๖] **นิจฺจํ อุพฺพิคฺคหทยา สพฺพโลกวิเหสิตา [๒]**

ตสฺมา เนสํ วสา นตฺถิ กากานสฺมากญาตินนฺติ [๓] ฯ

ตตฺถ **อุพฺพิคฺคหทยาติ** มหาราช กากา นาม นิจฺจํ อุพฺพิคฺคมานสา ภยปฺปตฺตาว วิหรนฺติ ฯ สพฺพโลกวิเหสิตาติ สพฺเพหิ โลเกหิ มนุสฺเสหิ วิเหสิตา ตสฺมา อิเมหิ ทฺวีหิ การเณหิ อสฺมากํ ญาตีนํ อมฺหากํ ญาตกานํ เนสํ กากานํ วสา นาม นตฺถิ อตีเตปิ อภูตปุพฺพา อนาคเตปิ น ภวิสฺสตีติ ฯ

ตํ สุตฺวา ราชา โพธิสตฺตํ รชฺเชน ปูเชสิ ฯ โส รชฺชํ รญฺโญเยว ปฏิทตฺวา ราชานํ ปญฺจสีเลสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา สพฺพสตฺตานํ อภยํ ยาจิตฺวา ปกฺกามิ ฯ ราชา สพฺพสตฺตานํ อภยํ ทตฺวา กากานํ นิพทฺธทานํ ปฏฺฐเปสิ ฯ เทวสิกํ ตณฺฑุลมฺพณสฺส ภตฺตํ ปจิตฺวา นานคฺครเสหิ โอมทฺทิตฺวา กากานํ ทียติ ฯ โพธิสตฺตสฺส ปน ราชโภชนเมว ทียตีติ ฯ

กากวตฺถุ ฯ

สตฺตกนิปาตสฺส ทุติยวคฺเค มหากปิชาตกมฺปิ [๔] ทฺวาทสกนิปาเต ภทฺทสาลชาตกมฺปิ [๕] กเถตพฺพํ ฯ

[๘๗] โย ปน พหุธนํ สงฺฆริตฺวา เนว อตฺตนา ปริภุญฺชติ น ญาตเก สงฺคณฺหาติ โส มยฺหกสกุเณน สโมติ วุจฺจติ ฯ

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๔๕. ตทฏฺฐกถา. ๒/๓๗๗. ๒. สพฺพโลกวิเหสกา. ๓. กากานมฺหากํ ญาตินนฺติ. ฌ. ว. ๔. ขุ. ชา. ๒๗/๕๐๓. ตทฏฺฐกถา. ๕/๑๘๘. ๕. ขุ. ชา. ๒๗/๓๒๔. ตทฏฺฐกถา. ๖/๗๕.

ตทตฺถทีปกมิทํ วตฺถุ

อตีเต พาราณสิยํ โพธิสตฺโต อสีติโกฏิวิภวเสฏฺฐิปุตฺโต หุตฺวา มาตาปิตูนมจฺจเยน กนิฏฺฐํ สงฺคณฺหิตฺวา กุฏุมฺพํ วิจาเรตฺวา เคหทฺวาเร ทานสาลํ กาเรตฺวา มหาทานํ ททนฺโต อคารํ อชฺฌาวสิตฺวา ปุตฺตสฺส ปทสา คมนกาเล กามาทีนวํ ปพฺพชฺชานิสํสญฺจ ทิสฺวา สทฺธึ ปุตฺตทาเรน สพฺพํ วิภวํ กนิฏฺฐสฺส นิยฺยาเทตฺวา อิสิปฺปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ฌานาภิญฺญาโย นิพฺพตฺเตตฺวา หิมวนฺตปฺปเทเส วิหาสิ ฯ กนิฏฺโฐปิสฺส เอกํ ปุตฺตํ ปฏิลภิตฺวา มม ภาตุ ปุตฺเต ชีวนฺเต กุฏุมฺพํ ทฺวิธา ภวิสฺสติ ภาตุ ปุตฺตํ มาเรสฺสามีติ จินฺเตตฺวา เอกทิวสํ ตํ นทิยํ โอปิฬาเปตฺวา มาเรตฺวา นหาตฺวา เคหํ คนฺตฺวา ภาตุ ชายาย ปุฏฺโฐ โส นทิยํ กีฬิ อถาหํ วิจินนฺโต นาทฺทสนฺติ อาห ฯ สา โรทิตฺวา ตุณฺหี อโหสิ ฯ โพธิสตฺโต ตํ การณํ ญตฺวา อิทํ กิจฺจํ ปากฏํ กริสฺสามีติ อากาเสน กนิฏฺฐสฺส เคหํ คนฺตฺวา เตน ทินฺนํ สุโภชนํ ภุญฺชิตฺวา กหํ โส ทารโกติ ปุจฺฉิ ฯ อุทกกีฬนฏฺฐาเน มโต ภนฺเตติ ฯ โพธิสตฺโต อสปฺปุริส ตยา กตํ กิจฺจํ มยฺหํ ปากฏํ นนุ ตฺวํ อิมินา นาม การเณน ตํ มาเรสิ กินฺนุ โข ตฺวํ ราชาทีนํ วเสน นสฺสมานํ ธนํ รกฺขิตุํ สกฺกุเณยฺยาสิ มยฺหกสกุณสฺส จ ตุยฺหํ จ กึ นานากรณนฺติ วตฺวา ตสฺส พุทฺธลีฬฺหาย ธมฺมํ เทเสนฺโต มยฺหกสกุณชาตเก[๑] อิมา คาถาโย อภาสิ

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๒๐๔. ตทฏฺฐกถา. ๕/๘๔.

[๘๘] **สกุโณ มยฺหโก นาม คิริสานุทรีจโร**
ปกฺกํ ปิปฺผลิมารุยฺห มยฺหํ มยฺหนฺติ กนฺทติ ฯ
ตสฺเสวํ วิลปนฺตสฺส ทฺวิชสงฺฆา [๑] สมาคตา
ภุตฺวาน ปิปฺผลึ ยนฺติ วิลปเตว โส ทิโช ฯ
เอวเมว อิเธกจฺโจ สงฺฆริตฺวา พหูธนํ [๒]
เนวตฺตโน น ญาตีนํ ยโถธึ ปฏิปชฺชติ
น โส อจฺฉาทนํ ภตฺตํ น มาลํ น วิเลปนํ
อนุโภติ สกึ กิญฺจิ น สงฺคณฺหาติ ญาตเก ฯ
ตสฺเสวํ วิลปนฺตสฺส มยฺหํ มยฺหนฺติ รกฺขโต
ราชาโน อถวา โจรา ทายาทา เย จ อปฺปิยา
ธนมาทาย คจฺฉนฺติ วิลปเตว โส นโร ฯ
ธีโร จ [๓] โภเค อธิคมฺม สงฺคณฺหาติ จ ญาตเก
เตน โส กิตฺตึ ปปฺโปติ เปจฺจ สคฺเค ปโมทตีติ ฯ

ตตฺถ มยฺหโกติ มยฺหํ มยฺหนฺติ วิรววเสน เอวํลทฺธนาโม ฯ **คิริสานุทรีจโรติ** คิริสานูสุ จ ทรีสุ จ จรตีติ คิริสานุทรีจโร ฯ **ปกฺกํ ปิปฺผลินฺติ** หิมวนฺตปฺปเทเส เอกํ ผลภริตํ ปิปฺผลิรุกฺขํ ฯ **กนฺทตีติ** ทิชคเณ ตํ รุกฺขํ ปริวาเรตฺวา ปกฺกานิ ขาทนฺเต นิวาเรตุํ มยฺหํ มยฺหนฺติ ปริเทวนฺโต วิจริ ฯ ตสฺเสวนฺติ ตสฺส เอวํ วิลปนฺตสฺเสว ฯ ภุตฺวาน ปิปฺผลึ ยนฺตีติ ตํ ปิปฺผลิรุกฺขํ ปริภุญฺชิตฺวา อญฺญํ ผลสมฺปนฺนรุกฺขํ คจฺฉติ ฯ **วิลปเตวาติ** โส ปน ทิโช

๑. ทิชสงฺฆา. ๒. พหุ ธนํ ฯ ๓. จสทฺโท ปาลิอฏฺฐกถาโปตฺถเกสุ น ทิสฺสติ ฯ ญ. ว.

วิลปติเยว ฯ **ยโถธินฺติ** ยถาโกฏฺฐาสํ มาตาปิตุภาตุภคินีปุตฺตธีตาทีนํ อุปโภคปริโภควเสน โย โย โกฏฺฐาโส ตํ ตํ น เทติ ฯ **สกินฺติ** เอกวารมฺปิ น อนุโภติ ฯ อตฺตโน สนฺตกนฺติปิ อตฺโถ ฯ น **สงฺคณฺหาตีติ** ภตฺตจฺฉาทนพีชนงฺคลาทิวเสน น สงฺคณฺหาติ ฯ **วิลปเตวาติ** เอเตสุ ราชาทีสุ ธนํ คเหตฺวา คจฺฉนฺเตสุ เกวลํ โส ปุริโส วิลปติเยว ฯ **ธีโรติ** ปณฺฑิโต ฯ **สงฺคณฺหาตีติ** อตฺตโน สนฺติกํ อาคเตปิ ทุพฺพลญฺญาตเก ภตฺตจฺฉาทน-พีชนงฺคลาทิทาเนน สงฺคณฺหาติ ฯ เตนาติ โส สปฺปุริโส เตน ญาตก-สงฺคเหน จตุปฺปริสมชฺเฌ กิตฺตึ อตฺตโน วณฺณภณนญฺจ ปาปุณาติ เปจฺจ สคฺเค เทวนคเร ปโมทตีติ ฯ

[๘๘] เอวํ โพธิสตฺโต ตสฺส ธมฺมํ เทเสตฺวา เตน ปจฺฉินฺทิตํ ทานํ ปากติกํ การาเปตฺวา หิมวนฺตปฺปเทสเมว คนฺตฺวา อปริ-หีนชฺฌาโน พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิ ฯ กนิฏฺโฐ ปนสฺส อิทานิ อาคนฺตุกเสฏฺฐี นาม ชาโต ฯ โส ยาวชีวํ ปุญฺญํ อกตฺวา กาลํ กตฺวา โรรุวนิรเย นิพฺพตฺติ ฯ ยสฺส อปุตฺตกํ สาปเตยฺยํ ราชปุริสา สตฺตหิ รตฺตินฺทิเวหิ ปเสนทิรญฺโญ กุลํ ปเวเสสุนฺติ มยฺหกสกุณ-ชาตกวณฺณนาโย[๑]ฯ

โกสลสํยุตฺเต[๒] ตุ ยํ โข โส มหาราช เสฏฺฐี คหปติ ภาตุ เอกปุตฺตกํ สาปเตยฺยสฺส การณา ชีวิตา โวโรเปสิ ตสฺส กมฺมสฺส วิปาเกน พหูนิ วสฺสานิ พหูนิ วสฺสสตานิ พหูนิ วสฺส-

๑. ชาตกฏฺฐกถา. ๕/๘๔. ๒. สํ. ส. ๑๕/๑๓๔.

สหสฺสานิ พหูนิ วสฺสสตสหสฺสานิ นิรเย ปจฺจิตฺถ ตสฺเสว กมฺมสฺส วิปากาวเสเสน อิทํ สตฺตมํ อปุตฺตกํ สาปเตยฺยํ ราชโกสํ ปเวเสนฺติ ฯ อชฺช ปน มหาราช เสฏฺฐี คหปติ มหาโรรุเว นิรเย ปจฺจตีติ วุตฺตํ ภควตา ฯ

[๑๐๐] **สาปเตยฺยสฺส การณา ชีวิตา โวโรเปสีติ** ตทา กิรสฺส อวิภตฺเตเยว กุฏุมฺเพ มาตาปิตโร จ เชฏฺฐภาตา จ กาลมกํสุ ฯ โส ภาตุ ชายาย สทฺธึเยว สํวาสํ กปฺเปสิ ฯ ภาตุ ปนสฺส เอโก ปุตฺโต โหติ ฯ ตํ วีถิยา กีฬนฺตํ มนุสฺสา วทนฺติ อยํ ทาโส อยํ ทาสี อิทํ ยานํ อิทํ ธนํ ตว สนฺตกนฺติ ฯ โส เตสํ กถํ คเหตฺวา อยํ ทาโส มยฺหนฺติอาทีนิ กเถติ ฯ อถสฺส จูฬปิตา จินฺเตสิ อยํ ทารโก อิทาเนว เอวํ กเถติ มหลฺลกกาเล กุฏุมฺพํ มชฺเฌ ภินฺทาเปยฺย[๑] อิทาเนวสฺส กตฺตพฺพํ กริสฺสามีติ ฯ เอกทิวสํ วาสึ อาทาย เอหิ ปุตฺต อรญฺญํ คจฺฉามาติ ตํ อรญฺญํ เนตฺวา วิรวนฺตํ วิรวนฺตํ มาเรตฺวา อาวาเฏ ปกฺขิปิตฺวา ปํสุนา ปฏิจฺฉาเทสีติ ตพฺพณฺณนา[๒] ฯ

อาคนฺตุกเสฏฺฐีปิ อยํ เสฏฺฐี วิย ตครสิขิสฺส ปจฺเจกพุทฺธสฺส ปิณฺฑปาตทาเนน เสฏฺฐิตฺตํ ปปฺโปตีติ ชาตกวณฺณนายํ วุตฺตํ ฯ

ตสฺมา ยทิ เอเต เทฺว อตฺถโต เอโก วิรุชฺฌติ ยทิ นานา ยุชฺเชยฺย วีมํสิตพฺพเมตนฺติ ฯ

มยฺหกสกุณวตฺถุ ฯ

ญาตกสงฺคหกถา ฯ

๑. สารตฺถปฺปกาสินิยนฺติ ฉินฺทาเปยฺยาติ ปาโฐ ทิสฺสติ. ณ. ว. ๒. สา. ป. ๑/๑๘๙.

อนวชฺชกมฺมกถา

[๑๐๑] อนวชฺชกมฺมานิ นาม อุโปสถงฺคสมาทานเวยฺยาวจฺจ-กรณอารามวนโรปนเสตุกรณาทีนีติ อิธ[๑] วุตฺตํ ฯ

ตตฺถ ปกติปฺปฏิชาครวเสน ทุวิธํ โหติ อุโปสถกมฺมํ ฯ ตถา หิ ติกงฺคุตฺตรสฺส ปฐมปณฺณาสเก ราชสุตฺตวณฺณนายํ[๒] อุโปสถํ อุปวสนฺตีติ มาสสฺส อฏฺฐ วาเร อุโปสถงฺคานิ อธิฏฺฐหนฺติ ฯ ปฏิชาคโรนฺตีติ ปฏิชาครอุโปสถกมฺมํ นาม กโรนฺติ ฯ ตํ กโรนฺตา เอกสฺมึ อฑฺฒมาเส จตุนฺนํ อุโปสถทิวสานํ ปจฺจุคฺคมนานุคมนวเสน กโรนฺติ ฯ ปญฺจมีอุโปสถํ ปจฺจุคฺคจฺฉนฺตา จตุตฺถิยํ อุโปสถิกา โหนฺติ อนุคจฺฉนฺตา ฉฏฺฐิยํ ฯ อฏฺฐมีอุโปสถํ ปจฺจุคฺคจฺฉนฺตา สตฺตมิยํ อนุคจฺฉนฺตา นวมิยํ ฯ จาตุทฺทสีอุโปสถํ ปจฺจุคฺคจฺฉนฺตา เตรสิยํ[๓] ปณฺณรสีอุโปสถํ อนุคจฺฉนฺตา ปาฏิปเท อุโปสถิกา โหนฺตีติ วุตฺตํ ฯ

[๑๐๒] อฏฺฐ วาเรติ เอกสฺมึ อฑฺฒมาเส จตุกฺขตฺตุํ ตถา อิตรสฺมินฺติ เอวํ อฏฺฐวาเร ฯ **อธิฏฺฐหนฺตีติ** อธิติฏฺฐนฺติ ฯ **ปฏิชาคโรนฺตีติ** ปฏิปฺปฏิชาคโรนฺติ ฯ ปุญฺญํ กโรนฺตา หิ สตฺตา ชาครนฺติ นาม กาตพฺพกิจฺจปฺปสุตตฺตา ฯ อิตเร ปน สุปนฺติ นาม สหิตปรหิตวิมุขตฺตา ฯ จาตุทฺทสีอุโปสถสฺส อนุคมนํ วิย ปณฺณ-รสุโปสถสฺส ปจฺจุคฺคมนํ น ลพฺภติ ทิวสาภาวโตติ ตฏฺฏีกา ฯ

๑. ปรมตฺถโชติกา ขุทฺทกปาฐวณฺณนา. ๑๕๖ ฯ ๒. มโน. ปู. ๒/๑๔๗ ฯ ๓. อิโต ปรํ มโนรถปูรณิยมฺปน อนุคจฺฉนฺตา ปณฺณรสิยํ ฯ ปณฺณรสีอุโปสถํ ปจฺจุคฺคจฺฉนฺตา จาตุทฺทสิยนฺติ ทิสฺสติ ฯ ณ. ว.

ชาคร นิทฺทาขเย ชาครตีติ ภูวาทิรูปํ ชาคโรตีติ ตนาท-
ิรูปนฺติ สทฺทนีติ ฯ

[๑๐๓] อิทนฺเตฺวตฺถ สนฺนิฏฺฐานํ ปญฺจมี อฏฺฐมี จาตุทฺทสี ปณฺณรสีติ ชุณฺหปกฺเข จตฺตาโร ตถา กาฬปกฺเขติ มาสสฺส อฏฺฐ ทิวสา ปกติอุโปสถสฺส กาโล ฯ จตุตฺถี ฉฏฺฐี สตฺตมี นวมี เตรสีติ ชุณฺเห ปญฺจ ปาฏิปโท จตุตฺถี ฉฏฺฐี สตฺตมี นวมี ทฺวาทสี วา เตรสี วาติ กาเฬ ฉ จาติ มาสสฺส เอกาทส ทิวสา ปฏิชาครอุโปสถสฺส กาโล ฯ ตทญฺเญ อปริปุณฺณมาเส ทส ปริปุณฺณมาเส เอกาทส ทิวสา อุโปสถสฺส กาโล น โหติ ฯ

[๑๐๔] อุโปสถํ อสมาทิยนฺเตน สกลมฺปิ มาสํ ปญฺจสีลํ รกฺขิตุํ วฏฺฏตีติ สกโล มาโส ตสฺส กาโล โหติ ฯ อิทญฺจ ปาฏิหาริก-ปกฺขํ อกโรนฺตสฺส วเสน วุตฺตํ ฯ ตกฺกรสฺส ปน จตฺตาโร วสฺสิกมาสา กาโล ฯ เตน ราชสุตฺตวณฺณนายํ [๑] ปาฏิหาริยปกฺโข นาม อนฺโตวสฺเส เตมาสํ นิพทฺธุโปสโถ ตมฺปิ อสกฺโกนฺตสฺส ทฺวินฺนํ ปวารณานํ อนฺตเร เอกมาสํ นิพทฺธุโปสโถ ตมฺปิ อสกฺโกนฺตสฺส ปฐมปฺปวารณาโต ปฏฺฐาย เอโก อฑฺฒมาโส ปาฏิหาริยปกฺโขเยว นามาติ วุตฺตํ ฯ

นิพทฺธุโปสโถ สํวจฺฉเร สํวจฺฉเร ปฏิปฺปฏิหริตพฺพโต ปวตฺเตตพฺพโต ปาฏิหาริยปกฺโข นามาติ ตฏฺฏีกา ฯ

ปาฏิหาริกปกฺขญฺจาติ อุปนีหรณกปกฺขญฺจ จาตุทฺทสีปญฺจทสี-

๑. มโน. ปู. ๒/๑๕๙ ฯ

อฏฺฐมีนํ ยถากมํ อาทิโต อนฺตโต จ ปจฺจุคฺคมนานุคมนวเสน อุโปสถสีลสฺส ปฏิชคฺคนกปกฺขญฺจ เตรสีปาฏิปทสตฺตมีนวมีสุ จาติ อตฺโถติ อุตฺตราวิมานวณฺณนา ฯ

[๑๐๕] วสฺสูปนายิกาย ปุริมภาเค อาสาฬฺหมาโส อนฺโตวสฺเส ตโย มาสา กตฺติกมาโสติ อิเม ปญฺจ มาสา ปาฏิหาริยปกฺโขติ วุจฺจนฺติ ฯ อาสาฬฺหกตฺติกผคฺคุณมาสา ตโย เอวาติ อปเร ฯ ปกฺขุโปสถทิวสานํ ปุริมปจฺฉิมทิวสวเสน ปกฺเข ปกฺเข เตรสีปาฏิปทสตฺตมีนวมีสงฺขาตา จตฺตาโร จตฺตาโร ทิวสาติ อปเร ฯ ยํ รุจฺจติ ตํ คเหตพฺพํ ฯ สพฺพํ วา ปน ปุญฺญกาเมน กาตพฺพนฺติ สุตฺตนิปาตสฺส ทุติยวคฺเค ธมฺมิกสุตฺตวณฺณนา [๑]ฯ

[๑๐๖] ยมฺปนฏฺฐกนิปาเต คงฺคมาลชาตกวณฺณนายํ [๒] สพฺเพ มาสสฺส ฉ ทิวเส อุโปสถํ อุปวสนฺตีติ วุตฺตํ ตํ พุทฺธกาลโต อญฺญถา ลทฺธุโปสถํ สนฺธาย ฯ ตทา กิร อนสนสงฺขาโต อุปวาโสเยว อุโปสโถติ วุจฺจติ น อฏฺฐงฺคํ ฯ ตญฺหิ พุทฺธุปฺปาเทเยว ลพฺภติ ฯ

[๑๐๗] ตฏฺฏีกายญฺจ อมาวาสี อฏฺฐมี เอกาทสีติ สุกฺกปกฺเข ตีณิ ตถา กณฺหปกฺเขปิ ตีเณวาติ มาสสฺส ฉ อุโปสถทิวสานีติ วุตฺตํ ฯ

เวสฺสนฺตรชาตกวณฺณนายมฺปิ [๓] อิมเมว สนฺธาย มาสสฺส ฉกฺขตฺตุนฺติ วุตฺตํ ฯ

เอตฺถ จ อมาวาสีติ เอเตน ปุณฺณมีปิ คหิตา ฯ

๑. ป. โช ขุ. สุ. ๒/๒๒๗. ๒. ขุ. ชา. ๒๗/๒๔๔. ตทฏฺฐกถา. ๕/๒๙๐.
๓. ขุ. ชา. ๒๘/๓๖๕. ตทฏฺฐกถา. ๑๐/๓๒๗ ฯ

สคฺคกณฺฑฏีกายนฺตุ [๑] กาฬปกฺขสมฺภูตา ปณฺณรสี ปน อมาวสี อมาวาสีติปิ วุจฺจเต ฯ อมา สห วสนฺติ รวิจนฺทา ยสฺสํ ติถิยํ สา อมาวสี อมาวาสี จ ทีฆํ กตฺวา ฯ อมาสทฺโท สหตฺโถ อพฺยยนฺติ วุตฺตํ ฯ

[๑๐๘] อิติ ปญฺจมีอาทโย มาสสฺส อฏฺจ ทิวสา ปกติอุโปสถสฺส เตสมาทิอนฺตภูตา จ จตุตฺถีฉฏฺฐีอาทโย เอกาทส ปฏิชาครุโปสถสฺส สกลาปิ วสฺสิกมาสา ปาฏิหาริยุโปสถสฺส กาโลติ นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํ ฯ เกจิ ตุ ยตฺถ กตฺถจิ ทิวเส อุโปสถํ กาตุํ วฏฺฏตีติ วทนฺติ ฯ ตทยุตฺตํ นิยมสฺส นิรตฺถกตฺตาปตฺติโต ฯ เอวญฺหิ สติ จาตุทฺทสีติอาทิ นิยโม นิรตฺถโก สิยา น เจส นิรตฺถโก ฯ เตน อุตฺตราวิมานวณฺณนายํ เยสุ ทิวเสสุ ตํ รกฺขิตพฺพํ ยาทิสํ ยถา รกฺขิตพฺพํ ตํ ทสฺเสนฺตี จาตุทฺทสินฺติ-อาทิมาหาติ เอวมสฺส นิยมิตทิวเสเสฺวว กตฺตพฺพตา ทสฺสิตา ฯ

[๑๐๙] ธมฺมิกสุตฺตวณฺณนายมฺปิ [๒] อิทานิ อุโปสถกาลํ ทสฺเสนฺโต อาห ตโต จ ปกฺขสฺสาติ วุตฺตํ ฯ

ตตฺรายํ [๓] ปาลิ

ตโต จ ปกฺขสฺสุปวสฺสุโปสถํ
จาตุทฺทสึ ปญฺจทสิญฺจ อฏฺฐมึ
ปาฏิหาริกปกฺขญฺจ ปสนฺนมานโส
อฏฺฐงฺคุเปตํ สุสมตฺตรูปนฺติ ฯ

๑. เวสฺสนฺตรทีปนี. ๑/๑๙๑ ฯ ๒. ป. โช. ขุ. สุ. ๒/๒๒๗ ฯ ๓. ขุ. สุ. ๒๕/๔๐๔ ฯ

ตตฺถ **ตโตติ** ปทปูรณมตฺเต นิปาโต ฯ **ปกฺขสฺสุป-วสฺสุโปสถนฺติ** เอตํ ปรปเทน โยเชตพฺพํ ปกฺขสฺส จาตุทฺทสึ ปญฺจทสึ อฏฺฐมินฺติ เอเต ตโย ทิวเส อุปวสฺส อุโปสถํ เอตํ หิ อฏฺฐงฺคิกํ อุโปสถํ อุปคมฺม วสิตฺวาติ ฯ เอวเมตํ ปาฏิหาริยปกฺขญฺจ ปสนฺน-มานโส อฏฺฐงฺคุเปตํ สุสมตฺตรูปํ สุปริปุณฺณรูปํ เอกมฺปิ ทิวสํ อปริจฺจชนฺโต อฏฺฐงฺคุเปตํ อุโปสถํ อุปวสฺสาติ สมฺพนฺธิตพฺพนฺติ ตพฺพณฺณนา [๑] ฯ

[๑๑๐] **จาตุทฺทสีติ** ปกฺขสฺส ปฐมทิวสโต ปฏฺฐาย จตุทฺทสนฺนํ ปูรณี เอกา รตฺติ ฯ เอวํ ปญฺจทสี อฏฺฐมี จ ฯ ปกฺขสฺสาติ สุกฺกปกฺขสฺส กณฺหปกฺขสฺส จ เอตา ติสฺโส ติสฺโส กตฺวา ฉ รตฺติโย ฯ ตสฺมา สพฺพตฺถ ปกฺขวจนํ โยเชตพฺพํ ปกฺขสฺส จาตุทฺทสี ปกฺขสฺส ปญฺจทสี ปกฺขสฺส อฏฺฐมีติ มูลปณฺณาสเก ภยเภรว-สุตฺตวณฺณนา [๒] ฯ

ปฐมทิวสโต ปฏฺฐายาติ ปฐมปฺปาฏิปททิวสโต ปฏฺฐายาติ ตฏฺฏีกา ฯ

กามญฺจ ปญฺจมี ปาลิยํ นาคตา สา ปน ธมฺมสงฺคาหเกหิ จปิตตฺตา คเหตพฺพาว ฯ อยมตฺโถ กาเลน ธมฺมสฺสวนนฺติ เอตฺถาวิภวิสฺสตีติ ฯ

อุโปสถกาลกถา ฯ

[๑๑๑] อฏฺฐงฺคานิ ปนสฺส ปาณาติปาตา เวรมณีอาทีนิ ฯ

๑. ป. โช. ขุ. สุ. ๒/๒๒๗ ฯ ๒. ป. สู. ๑/๑๖๓ ฯ

เตนาห ภควา ติกงฺคุตฺตเร ทุติยปณฺณาสกสฺส ทุติยวคฺเค วิสาขาย ธมฺมํ เทเสนฺโต

ปาณํ น หเน น จาทินฺนมาทิเย

มุสา น ภาเส น จ มชฺชโป สิยา

อพฺรหฺมจริยา วิรเมยฺย เมถุนา

รตฺตึ น ภุญฺเชยฺย วิกาลโภชนํ

มาลํ น ธาเร น จ คนฺธมาจเร

มญฺเจ ฉมายํ ว สเยถ สนฺถเต

เอตญฺหิ อฏฺฐงฺคิกมาหุโปสถํ

พุทฺเธน ทุกฺขนฺตคุนา ปกาสิตนฺติ ฯ

อุโปสถสุตฺตปาลิ [๑] ฯ

ตถา สุตฺตนิปาตสฺส ทุติยวคฺเค ธมฺมิกสุตฺตปาลิ [๒] ฯ

[๑๑๒] ตตฺถ **อพฺรหฺมจริยาติ** อเสฏฺฐจริยภูตา ฯ เมถุนาติ เมถุนธมฺมสมาปตฺติโตติ ธมฺมิกสุตฺตวณฺณนา [๓]

เมถุนํ ธมฺมนฺติ ราคปริยุฏฺฐาเนน สทิสานํ อุภินฺนํ ธมฺมนฺติ กงฺขาวิตรณี [๔] ฯ

ราคปริยุฏฺฐาเนน สทิสภาวาปตฺติยา มิถุนานํ อยนฺติ เมถุโนติ ธมฺโม ว วุจฺจตีติ อาห ราคปริยุฏฺฐาเนนาติอาที ฯ ตตฺถ **ราคปริยุฏฺฐาเนนาติ** ราคสฺส ปริยุฏฺฐาเนน ฯ เมถุนราคสฺส ปวตฺติยา

๑. องฺ. ติก. ๒๐/๒๗๖ ฯ ๒. ขุ. สุ. ๒๕/๔๐๔ ฯ ๓. ป. โช. ขุ. สุ. ๒/๒๒๖ ฯ
๔. กงฺ. วิ. ๑/๔๑ ฯ

ปริโยนทฺธจิตฺตตายาติ อตฺโถ ฯ **ธมฺโมติ** อชฺฌาจาโรติ ตฏฺฏีกา ฯ

มิถุนานํ วุตฺตาการาน ทฺวนฺนฺทฺวภูตานํ อยนฺติ เมถุโนติ จูฬหตฺถิปโทปมสุตฺตฏีกา ฯ

[๑๑๓] **รตฺตึ น ภุญฺเชยฺย วิกาลโภชนนฺติ** รตฺติมฺปิ น ภุญฺเชยฺย ทิวาปิ กาลาติกฺกนฺตโภชนํ น ภุญฺเชยฺย ฯ น จ **คนฺธนฺติ** เอตฺถ คนฺธคฺคหเณน วิเลปนจุณฺณาทีนิปิ คหิตาเนวาติ เวทิตพฺพานิ ฯ **มญฺเจติ** กปฺปิยมญฺเจ ฯ **สนฺถเตติ** ตฏฺฏีกาทีหิ กปฺปิยตฺถรเณหิ อตฺถเต ฯ ฉมายมฺปน โคณกาทิสนฺถตายปิ วฏฺฏตีติ ธมฺมิกสุตฺตวณฺณนา [๑] ฯ

[๑๑๔] **มญฺเจ ฉมายํ ว สเยถ สนฺถเตติ** มุฏฺฐิหตฺถปาทเก กปฺปิยมญฺเจ วา สุธาทิปริกมฺมกตาย ภูมิยํ วา ติณปณฺณปลาสาทีนิ สนฺถริตฺวา กเต สนฺถเต วา สเยถาติ อตฺโถติ อุโปสถสุตฺตวณฺณนา (๒) ฯ

อฏฺฐงฺคิกนฺติ ปญฺจงฺคิกํ วิย ตุริยํ อฏฺฐงฺควินิมุตฺตํ ฯ **ทุกฺขนฺตคุนาติ** วฏฺฏทุกฺขสฺส อนฺตคเตนาติ ธมฺมิกสุตฺตวณฺณนา [๓] ฯ

[๑๑๕] ตตฺถ กายทฺวารปฺปวตฺตา อสทฺธมฺมปฺปฏิเสวนฏฺฐานวีติกฺกมเจตนา อพฺรหฺมจริยนฺติ ขุทฺทกปาฐวณฺณนา [๔] ฯ

อสทฺธมฺมเสวนาธิปฺปาเยน กายทฺวารปฺปวตฺตา มคฺเคน มคฺคปฺปฏิปตฺติสมุฏฺฐาปิกา เจตนา อพฺรหฺมจริยํ ฯ ตสฺส เทฺว สมฺภารา เสวิตุกามตาจิตฺตํ มคฺเคน มคฺคปฺปฏิปตฺตีติ พฺรหฺมชาลฏีกา ฯ

๑. ป. โช. ขุ. สุ. ๒/๒๒๖ ฯ ๒. มโน. ปู. ๒/๒๖๔ ฯ ๓. ป. โช. ขุ. สุ. ๒/๒๒๗ ฯ ๔. ปรมตฺถโชติกา ขุทฺทกปาฐวณฺณนา. ๒๐ ฯ

ตสฺส เทฺว องฺคานิ เสวนจิตฺตญฺจ มคฺเคน จ มคฺคปฺปฏิปาทนนฺติ กงฺขาวิตรณี[๑]ฯ

อพฺรหฺมจริยสฺส ปน จตฺตาริ องฺคานิ ภวนฺติ อชฺฌาจรณียวตฺถุญฺจ โหติ ตตฺถ จ เสวนจิตฺตํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ โหติ เสวนปฺปจฺจยปฺปโยคญฺจ สมาปชฺชติ สาทิยนญฺจาติ[๒]ขุทฺทกปาจวณฺณนา[๓] ฯ

[๑๑๖] อชฺฌาจรณียวตฺถุ นาม ตึส มคฺคา ฯ วุตฺตญฺเหตํ กงฺขาวิตรณิยํ[๔] มนุสฺสามนุสฺสติรจฺฉานคตวเสน หิ ติสฺโส อิตฺถิโย ตาสํ วจฺจมคฺคปฺปสฺสาวมคฺคมุขมคฺควเสน ตโย ตโย กตฺวา นว มคฺคา ตถา อุภโตพฺยญฺชนกานํ ฯ ปุริสานมฺปน วจฺจมคฺคมุขมคฺควเสน เทฺว เทฺว กตฺวา ฉ มคฺคา ตถา ปณฺฑกานนฺติ เอวํ ตึส มคฺคาติ ฯ

เสสมิธ เจว ปฐมทุติยจตุตฺถปญฺจเมสุ จ วตฺตพฺพํ เหฏฺฐา อาคาริยวินเย วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํ ฯ

[๑๑๗] **กาโลติ** ภิกฺขูนํ โภชนกาโล อธิปฺเปโต ฯ โส จ สพฺพนฺติเมน ปริจฺเฉเทน มชฺฌนฺติโก ฯ เตเนวสฺส ปทภาชเน[๕] วิกาโล นาม มชฺฌนฺติเก วีติวตฺเต ยาว อรุณุคฺคมนาติ วุตฺตํ ฯ ฐิตมชฺฌนฺติโกปิ กาลสงฺคหํ คจฺฉติ ฯ ตโต ปฏฺฐาย ปน ขาทิตุํ วา ภุญฺชิตุํ วา น สกฺกา สหสา ปิวิตุํ สกฺกา ภเวยฺย กุกฺกุจฺจเกน ปน น กตฺตพฺพนฺติ วิกาลโภชนสิกฺขาปทวณฺณนา[๖] ฯ

๑. กงฺ. วิ. ๑/๕๐ ฯ ๒. สาทิยติ จาติ ฯ ฌ. ว. ๓. ปรมตฺถโชติกา ขุทฺทกปาจวณฺณนา. ๒๗ ฯ ๔. กงฺ. วิ. ๑/๔๒ ฯ ๕. วิ. มหาวิภงฺค. ๒/๓๓๖ ฯ ๖. สมนฺต. ๒/๔๑๒ ฯ

อรุณุคฺคมนโต ปฏฺฐาย ยาว มชฺฌนฺติกา อยํ พุทฺธาทีนํ อริยานํ อาจิณฺณสมาจิณฺโณ โภชนสฺส กาโล ตทญฺโญ วิกาโลติ พฺรหฺมชาลจูฬหตฺถิปโทปมอุโปสถสุตฺตฏีกา ฯ

ภุญฺชิตพฺพตฺเถน โภชนํ ยาคุภตฺตาทิ สพฺพํ ยาวกาลิกวตฺถุ ฯ ยถา จ รตฺตูปรโตติ เอตฺถ รตฺตึ โภชนํ รตฺตีติ อุตฺตรปท-โลเปน วุจฺจติ เอวเมตฺถ โภชนชฺโฌหรณํ โภชนนฺติ ฯ วิกาเล โภชนํ วิกาลโภชนนฺติ มหาขนฺธกฏีกา ฯ

[๑๑๘] วิกาลตา ยาวกาลิกตา อชฺโฌหรณนฺติ อิมาเนตฺถ ตีณิ องฺคานีติ กงฺขาวิตรณี ฯ

วิกาลโภชนสฺส จตฺตาริ องฺคานิ วิกาโล ยาวกาลิกํ อชฺโฌหรณํ อนุมฺมตฺตกตาติ ฯ เอเตนานุสาเรน เสสานมฺปิ องฺควิภาโค เวทิตพฺโพติ ขุทฺทกปาฐวณฺณนา [๑] ฯ

อนุมฺมตฺตกตาติ เจตํ สุนฺทรํ ฯ วุตฺตญฺเหตํ ภควตา อนาปตฺติ อุมฺมตฺตกสฺสาติ ฯ

[๑๑๙] นจฺจคีตาทิสตฺตมงฺคมฺปน ขุทฺทกปาฐพฺรหฺมชาลาทิวณฺณนายํ วิตฺถารโต โอโลเกตพฺพํ ฯ อยเมตฺถ สงฺเขโป

นจฺจาทีนิ หิ อตฺตนา ปโยเชตุํ วา ปเรหิ ปโยชาเปตุํ วา ปยุตฺตานิ ปสฺสิตุํ วา เนว ภิกฺขูนํ น ภิกฺขุนีนํ วฏฺฏนฺตีติ พฺรหฺมชาลอุโปสถสุตฺตวณฺณนา [๒] ฯ

ทสฺสนกมฺยตาย อุปสงฺกมิตฺวา ปสฺสโตเอว เจตฺถ วีติกฺกโม

๑. ปรมตฺถโชติกา ขุทฺทกปาฐวณฺณนา ๓๒ ฯ ๒. สุ. วิ. ๑/๑๐๓. มโน. ปู. ๒/๒๖๓.

โหติ ฯ ชิตนิสินฺนสยโนกาเส ปน อาคตํ คจฺฉนฺตสฺส วา อาปาถคตํ[1] ปสฺสโต สิยา สงฺกิเลโส น วีติกฺกโมติ ขุทฺทกปาจวณฺณนา[2] ฯ

[๑๒๐] อวิสูกภูตสฺส คีตสฺส สวนํ กทาจิ วฏฺฏติ ฯ ตถา หิ วุตฺตํ ปรมตฺถโชติกาย ขุทฺทกฏฺฐกถายํ ธมฺมูปสญฺหิโต คีโต วฏฺฏติ คีโตปสญฺหิโต ธมฺโม น วฏฺฏตีติ พฺรหฺมชาลจูฬหตฺถิปโทปม-อุโปสถสุตฺตฏีกา ฯ

อวิสูกภูตํ คีตญฺหิ โสตุํ วฏฺฏติ ฯ เตน สกฺกปญฺหสุตฺต-วณฺณนายํ[3] ยํ จิตฺตกฺขรจิตฺตพฺยญฺชนมฺปิ สทฺทํ สุณโต ราคาทโย อุปฺปชฺชนฺติ เอวรูโป สทฺโท น เสวิตพฺโพ ฯ ยมฺปน อตฺถนิสฺสิตํ ธมฺมนิสฺสิตํ กุมฺภทาสีคีตกมฺปิ สุณนฺตสฺส ปสาโท อุปฺปชฺชติ นิพฺพิทา วา สณฺฐาติ เอวรูโป สทฺโท เสวิตพฺโพติ วุตฺตํ ฯ

[๑๒๑] กาพฺยนาฏกาทิคีตรจนาวเสน อุจฺจารณวเสน จ วิจิตฺตสนฺนิเวสตาย ตถาปวตฺตวิกปฺปนวเสน จิตฺตวิจิตฺตภาเวน อุปติฏฺฐนกํ สนฺธายาห ยํ จิตฺตกฺขรจิตฺตพฺยญฺชนมฺปิ ... อุปฺปชฺชนฺตีติ ฯ **อตฺถนิสฺสิตนฺติ** สมฺปรายิกตฺถนิสฺสิตํ ฯ **ธมฺมนิสฺสิตนฺติ** วินิวตฺต-ธมฺมนิสฺสิตํ[4] ฯ **ปสาโทติ** รตนตฺตยสฺสทฺธาปิ กมฺมผลสฺสทฺธาปิ ฯ **นิพฺพิทา** วาติ อนิจฺจสญฺญาทิวเสน วฏฺฏโต อุกฺกณฺฐา วาติ ตฏฺฏีกา ฯ

ขุทฺทกฏฺฐกถาโปตฺถเก[5] ตุ ธมฺมูปสญฺหิตํ วาปิ เจตฺถ คีตํ

๑. อาปาถมาคตํ ฯ ณ. ว. ๒. ปรมตฺถโชติกา ขุทฺทกปาจวณฺณนา ๓๔ ๓. สุ. วิ. ๒/๔๔๕ ฯ ๔. (?) วิวฏฺฏธมฺมนิสฺสิตํ ฯ ๕. ปรมตฺถโชติกา ขุทฺทกปาจวณฺณนา ๓๔ ฯ

น วฏฺฏติ คีตูปสญฺหิโต ปน ธมฺโม วฏฺฏตีติ ลิขิตํ ฯ ตํ พฺรหฺมชาลาทิฏีกายํ อานีตวจเนน น สเมตีติ ฯ

[๑๒๒] อฏฺฐมงฺเค ปน อุจฺจาสยนนฺติ ปมาณาติกฺกนฺตํ ฯ **มหาสยนนฺติ** อกปฺปิยตฺถตนฺติ พฺรหฺมชาลอุโปสถสุตฺตวณฺณนา [๑] ฯ

อุจฺจาสยนํ มหาสยนญฺจ สมณสารุปฺปรหิตํ อธิปฺเปตนฺติ อาห ปมาณาติกฺกนฺตํ อกปฺปิยตฺถตนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

มหาสยนนฺติ อกปฺปิยสยนํ อกปฺปิยตฺถรณญฺจาติ ขุทฺทกปาจ-วณฺณนา [๒] ฯ

อุจฺจาติ อุจฺจสทฺเทน สมานตฺถํ เอกํ สทฺทนฺตรํ ฯ เสติ เอตฺถาติ สยนํ อาสนฺทาทิ ฯ อาสนญฺเจตฺถ สยเนน สงฺคหิตนฺติ พฺรหฺมชาลาทิฏีกา ฯ

[๑๒๓] **อาสนฺทีติ** ปมาณาติกฺกนฺตาสนนฺติ จมฺมกฺขนฺธก-วณฺณนา [๓] ฯ

อนุชานามิ ภิกฺขเว อุจฺจกมฺปิ อาสนฺทิกนฺติ เสนาสนกฺขนฺธก-ปาลิ [๔] ฯ

อาสนฺทิโกติ จตุรสฺสปีฐํ วุจฺจติ ฯ **อุจฺจกมฺปิ อาสนฺทิกนฺติ** วจนโต เอกโต ภาเคน ทีฆปีฐเมว หิ อฏฺฐงฺคุลปาทกํ วฏฺฏติ ฯ จตุรสฺสาสนฺทิโก ปน ปมาณาติกฺกนฺโตปิ วฏฺฏตีติ เวทิตพฺโพติ ตพฺพณฺณนา [๕] ฯ

๑. สุ. วิ. ๑/๑๐๔, มโน. ปู. ๒/๒๖๓ ฯ ๒. ปรมตฺถโชติกา ขุทฺทกปาธวณฺณนา ๓๕ ฯ
๓. สมนฺต. ๓/๑๘๓ ฯ ๔. วิ. จุลฺล. ๗/๘๑ ฯ ๕. สมนฺต. ๓/๓๕๔ ฯ

จตุรสฺสปีธนฺติ สมจตุรสฺส ฯ ปมาณาติกฺกนฺโตปีติ สมจตุรสฺสเมว สนฺธาย วุตฺตํ ฯ อายตจตุรสฺสา ปน สตฺตงฺคปญฺจงฺคาปิ อุจฺจปาทา น วฏฺฏนฺตีติ วิมติวิโนทนี ฯ

[๑๒๔] มญฺจปีธปาทา หิ สุคตงฺคุเลน อฏฺธงฺคุลปฺปมาณาเยว วฏฺฏนฺติ ฯ เตนาห [๑] นวํ ปน ภิกฺขุนา มญฺจํ วา ปีธํ วา การยมาเนน อฏฺธงฺคุลปาทกํ กาเรตพฺพํ สุคตงฺคุเลน อญฺญตฺร เหฏฺฐิมาย อฏนิยา ตํ อติกฺกามยโต เฉทนกํ ปาจิตฺติยนฺติ ฯ

[๑๒๕] ยสฺมา ปน สุคตวิทตฺถิ นาม อิทานิ มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส ติสฺโส วิทตฺถิโย วฑฺฒกีหตฺเถน ทิยฑฺฒหตฺโถ โหตีติ กงฺขาวิตรณิยํ กุฏิการสิกฺขาปทวณฺณนายํ วุตฺตํ ตสฺมา มชฺฌิมสฺส ติสฺโส องฺคุลิโย สตฺถุ เอกา องฺคุลีติ สตฺถุ อฏฺธงฺคุลิโย มชฺฌิมสฺส จตุพฺพีสติ องฺคุลิโย โหนฺติ ฯ ตา มุฏฺฐิรตนํ โหติ [๒] ฯ เตน อุโปสถสุตฺตฏีกายํ **มุฏฺฐิหตฺถปาทเกติ** ปาทตลโต ยาว อฏนิยา เหฏฺฐิมนฺโต ตาว มุฏฺฐิรตนปฺปมาณปาทเก ฯ ตญฺจ โข มชฺฌิมสฺส ปุริสสฺส หตฺเถน ยสฺสทานิ วฑฺฒกีหตฺโถติ สมญฺญาติ วุตฺตํ ฯ ยสฺมา ปน ปกติปุริสสฺส ทิยฑฺฒา องฺคุลิ มชฺฌิมสฺส เอกา องฺคุลิ โหติ ตถา วิทตฺถิ รตนํ พาหา พฺยาโม จ ตสฺมา มชฺฌิมสฺส มุฏฺฐิรตนํ ปกติสฺส วิทตฺถฺยาธิกมุฏฺฐิรตนํ โหตีติ นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํ ฯ

[๑๒๖] มญฺจปฺปฏิปาทกา ตุ มนุสฺสงฺคุเลน อฏฺธงฺคุลเมว วฏฺฏติ ฯ

๑. วิ. มหาวิภงฺค ๒/๕๐๐ ฯ ๒. โหตีติ เอกวจนนฺตํ มุฏฺฐิรตนนฺติวิกตฺยาเปกฺขํ ฯ ทิสฺสติ หิ วิกตฺยาเปกฺขํ กิริยาปทํ ฯ

เตนาห เสนาสนกฺขนฺธเก [๑] น ภิกฺขเว อุจฺจา มญฺจปฺปฏิปาทกา ธาเรตพฺพา โย ธาเรยฺย อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส ฯ อนุชานามิ ภิกฺขเว อฏฺฐงฺคุลปรมํ มญฺจปฺปฏิปาทกนฺติ ฯ

ตพฺพณฺณนายญฺจ [๒] มนุสฺสานํ ปมาณงฺคุลเมว อฏฺฐงฺคุลนฺติ วุตฺตํ ฯ

อิติ สมจตุรสฺสอาสนฺทิกโต อญฺญํ มญฺจปีฐํ วิทตฺถฺยาธิกมุฏฺฐิรตนโต อธิกุจฺจปาทกํ อฏฺฐงฺคุลโต อธิกุจฺจปฺปฏิปาทโก มญฺโจ จ อุจฺจาสยนํ นาม ฯ อุจฺจํ วา โหตุ อนุจฺจํ วา มญฺจปีฐํ อกปฺปิยปฺปจฺจตฺถรณตฺถตํ ตํ มหาสยนํ นาม ฯ ตทุภยํ น วฏฺฏติ ฯ เตน ขุทฺทกปาฐวณฺณนายํ [๓] ตทุภยมฺปิ สาทิยโต น เกนจิ ปริยาเยน วฏฺฏตีติ วุตฺตํ ฯ

[๑๒๗] อกปฺปิยปฺปจฺจตฺถรณฺหิ มญฺจปีฐตฺถตเมว น วฏฺฏติ นาญฺญํ ฯ เตน ธมฺมิกสุตฺตวณฺณนายํ [๔] ฉมายมฺปน โคณกาทิ- สนฺถตายปิ วฏฺฏตีติ วุตฺตํ ฯ

ยสฺมา ปน อาธาเร ปฏิกฺขิตฺเต ตทาธารา กิริยา ปฏิกฺขิตฺตา ว โหติ ตสฺมา อุจฺจาสยนมหาสยนา อิจฺเจว วุตฺตํ ฯ อตฺถโต ปน ตทุปโภคภูตนิสชฺชานิปชฺชเนหิ วิรติ ทสฺสิตาติ ทฏฺฐพฺพาติ พฺรหฺมชาลอุโปสถสุตฺตฏีกา ฯ

[๑๒๘] อิติ สตฺตมฏฺฐมงฺคทฺวยเมกํ กตฺวา อฏฺฐงฺคานิ โหนฺติ ฯ

๑. วิ. จุลฺล. ๗/๘๒ ฯ ๒. สมนฺต. ๓/๓๕๕ ฯ ๓. ปรมตฺถโชติกา ขุทฺทกปาฐ- วณฺณนา ๓๕ ฯ ๔. ป. โช. ขุ. สุ. ๒/๒๒๖ ฯ

เตน ขุทฺทกปาฐวณฺณนายํ [๑] อาทิโต เทฺว จตุตฺถปญฺจมานิ จ อุปาสกานํ สามเณรานญฺจ สาธารณานิ นิจฺจสีลวเสน ฯ อุโปสถวเสน อุปาสกานํ สตฺตมฏฺฐมงฺคณฺเจกํ องฺคํ กตฺวา สพฺพปจฺฉิมวชฺชานิ สพฺพานิปิ สามเณเรหิ สาธารณานิ ฯ สพฺพปจฺฉิมมฺปน สามเณรานเมว วิเสสภูตนฺติ วุตฺตํ ฯ

วิสุทฺธิมคฺเค [๒] ปน อุปาสกอุปาสิกานํ นิจฺจสีลวเสน ปญฺจ สิกฺขาปทานิ สติ วา อุสฺสาเห ทส อุโปสถงฺควเสน อฏฺฐาติ อิทํ คหฏฺฐสีลนฺติ วุตฺตํ ฯ

สติ วา อุสฺสาเหติ อุสฺสกฺกิตฺวา สีลานิ รกฺขิตุํ อุสฺสาเห สติ ฯ ทสาติ สามเณเรหิ รกฺขิตพฺพมาห ฆฏิการาทีนํ วิยาติ ตฏฺฏีกา ฯ

เอตฺถ จ ยํ สพฺพปจฺฉิมมฺปน สามเณรานเมวาติ วุตฺตํ ตํ สติ วา อุสฺสาเห ทสาติ อิมินา น สเมตีติ มหาขนฺธกฏีกายํ วุตฺตํ ฯ

อฏฺฐงฺคกถา ฯ

[๑๒๙] ตมฺปน อุปวสนฺเตน เสฺว อุโปสถิโก ภวิสฺสามีติ อชฺเชว อิทญฺจิทญฺจ กเรยฺยาถาติ อาหาราทิวิธานํ วิจาเรตพฺพํ ฯ อุโปสถทิวเส ปาโตว ภิกฺขุสฺส วา ภิกฺขุนิยา วา ทสสีล-ลกฺขณญฺญุโน อุปาสกสฺส วา อุปาสิกาย วา สนฺติเก วาจํ ภินฺทิตฺวา อุโปสถงฺคานิ สมาทาตพฺพานิ ฯ ปาลึ อชานนฺเตน ปน พุทฺธปฺ-ปญฺญตฺตํ อุโปสถํ อธิฏฺฐามีติ อธิฏฺฐาตพฺพํ ฯ อญฺญํ อลภนฺเตน อตฺตนาปิ อธิฏฺฐาตพฺพํ วจีเภโท ปน กตฺตพฺโพเยว ฯ อุโปสถํ

๑. ปรมตฺถโชติกา ขุทฺทกปาฐวณฺณนา ๑๗ ฯ ๒. วิสุทฺธิมคฺคสีลนิทฺเทส ๑/๑๘ ฯ

อุปวสนฺเตน ปโรปโรธปฏิสํยุตฺตา กมฺมนฺตา น วิจาเรตพฺพา ฯ อายุวยคณนํ กโรนฺเตน วีตินาเมตพฺพํ เคเห ปน อาหารํ ลภิตฺวา นิจฺจภตฺติกภิกฺขุนา วิย ปริภุญฺชิตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา ธมฺโม วา โสตพฺโพ อฏฺฐตฺตึสาย อารมฺมเณสุ อญฺญตรํ วา มนสิกาตพฺพนฺติ อุโปสถสุตฺตวณฺณนา ๑ฯ

[๑๓๐] สีลสมาทานโต ปฏฺฐาย อญฺญํ กิญฺจิ อกตฺวา ธมฺมสฺสวเนน วา กมฺมฏฺฐานมนสิกาเรน วา วีตินาเมตพฺพนฺติ อาห ตมฺปน อุปวสนฺเตน ฯเปฯ วิจาเรตพฺพนฺติ ฯ **วาจํ ภินฺทิตฺวาติ** อิมญฺจ รตฺตึ อิมญฺจ ทิวสนฺติ กาลปริจฺเฉทํ กตฺวา อุโปสถงฺควเสน อฏฺฐ สิกฺขาปทานิ สมาทิยามีติ เอกโต กตฺวา ปจฺเจกํ ปาณาติปาตา เวรมณีสิกฺขาปทํ สมาทิยามิ ฯเปฯ อุจฺจาสยนมหาสยนา เวรมณีสิกฺขาปทํ สมาทิยามีติ เอวํ วจีเภทํ กตฺวา ยถาปาลึ สมาทาตพฺพานิ ฯ ปาลึ อชานนฺเตน ปน อตฺตโน ภาสาย ปจฺเจกํ วา พุทฺธปฺปญฺญตฺตํ อุโปสถํ อธิฏฺฐามีติ เอกโต อธิฏฺฐานวเสน วา สมาทาตพฺพานิ อญฺญํ อลภนฺเตน สยํปิ อธิฏฺฐาตพฺพานิ ฯ อุปาสกสีลญฺหิ อตฺตนา สมาทิยนฺเตนาปิ สมาทินฺนํ ปรสนฺติเก สมาทิยนฺเตนาปิ เอกชฺฌํ สมาทินฺนมฺปิ สมาทินฺนเมว โหติ ปจฺเจกํ สมาทินฺนมฺปิ ฯ กินฺนุ นานตฺตํ ฯ เอกชฺฌํ สมาทิยโต เอกาเยว วิรติ เอกาเยว เจตนา โหติ ฯ สา ปน สพฺพวิรติเจตนานํ กิจฺจการีติ เตนาปิ สพฺพสิกฺขาปทานิ สมาทินฺนาเนว ฯ ปจฺเจกํ สมาทิยโต

๑. มโน. ปู. ๒/๒๖๔ ฯ

ปน นานา วิรติเจตนาโย ยถาสกํ กิจฺจวเสน อุปฺปชฺชนฺติ ฯ สพฺพสมาทาเน ปน วจีเภโท กาตพฺโพเยว ฯ **ปโรปโรธปฏิสํยุตฺตาติ** ปรวิหึสาปฏิสํยุตฺตาติ ตฏฺฏีกา ฯ

อุโปสถงฺคสมาทานกถา ฯ

[๑๓๑] ตํ สคฺคุปฺปตฺยาทิเหตุโต มงฺคลํ ฯ เตนาห ภควา เสยฺยถาปิ วิสาเข โย อิเมสํ โสฬสนฺนํ มหาชนปทานํ ปหูตสตฺต-รตนานํ๑ อิสฺสริยาธิปจฺจํ รชฺชํ กาเรยฺย เสยฺยถีทํ องฺคานํ มคธานํ กาสีนํ โกสลานํ วชฺชีนํ มลฺลานํ เจตีนํ วํสานํ กุรูนํ ปญฺจาลานํ มจฺฉานํ สุรเสนานํ อสฺสกานํ อวนฺตีนํ คนฺธารานํ กมฺโพชานํ อฏฺฐงฺคสมนฺนาคตสฺส อุโปสถสฺส เอตํ กลํ นาคฺฆติ โสฬสึ ฯ ตํ กิสฺส เหตุ ฯ กปณํ วิสาเข มานุสกํ รชฺชํ ทิพฺพสุขํ อุปนิธาย ฯ ยานิ วิสาเข มานุสกานิ ปญฺญาส วสฺสานิ จาตุมฺมหาราชิกานํ เทวานํ เอโส เอโก รตฺตินฺทิโว ตาย รตฺติยา ตึส รตฺติโย มาโส เตน มาเสน ทฺวาทสมาสิโย สํวจฺฉโร เตน สํวจฺฉเรน ทิพฺพานิ ปญฺจ วสฺสสตานิ จาตุมฺมหาราชิกานํ เทวานํ อายุปฺ-ปมาณํ ฯ ฐานํ โข ปเนตํ วิสาเข วิชฺชติ ยํ อิเธกจฺโจ อิตฺถี วา ปุริโส วา อฏฺฐงฺคสมนฺนาคตํ อุโปสถํ อุปวสิตฺวา กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา จาตุมฺมหาราชิกานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺเชยฺย ฯ อิทํ โข ปเนตํ วิสาเข สนฺธาย ภาสิตํ กปณํ มานุสกํ รชฺชํ ทิพฺพสุขํ อุปนิธายาติ ฯ ยํ วิสาเข มานุสกํ วสฺสสตํ

๑. ปหูตรตฺตรตนานนฺติ ปาฐวเสน อฏฺฐกถายํ วณฺณิโต ฯ

ตาวตึสานํ เทวานํ เอโส เอโก รตฺตินฺทิโว ฯเปฯ เตน สํวจฺฉเรน ทิพฺพํ วสฺสสหสฺสํ ตาวตึสานํ เทวานํ อายุปฺปมาณํ ฯ ฐานํ โข ปเนตํ วิสาเข วิชฺชติ ... อุปนิธายาติ ฯ ยานิ วิสาเข มานุสกานิ เทฺว วสฺสสตานิ ยามานํ เทวานํ เอโส เอโก รตฺตินฺทิโว ฯเปฯ เตน สํวจฺฉเรน ทิพฺพานิ เทฺว วสฺสสหสฺสานิ ยามานํ เทวานํ อายุปฺปมาณํ ฯ ฐานํ โข ปเนตํ วิสาเข วิชฺชติ ... อุปนิธายาติ ฯ ยานิ วิสาเข มานุสกานิ จตฺตาริ วสฺสสตานิ ตุสิตานํ เทวานํ เอโส เอโก รนฺตินฺทิโว ฯเปฯ เตน สํวจฺฉเรน ทิพฺพานิ จตฺตาริ วสฺสสหสฺสานิ ตุสิตานํ เทวานํ อายุปฺปมาณํ ฯ ฐานํ โข ปเนตํ วิสาเข วิชฺชติ ... อุปนิธายาติ ฯ ยานิ วิสาเข มานุสกานิ อฏฺฐ วสฺสสตานิ นิมฺมานรตีนํ เทวานํ เอโส เอโก รตฺตินฺทิโว ฯเปฯ เตน สํวจฺฉเรน ทิพฺพานิ อฏฺฐ วสฺสสหสฺสานิ นิมฺมานรตีนํ เทวานํ อายุปฺปมาณํ ฯ ฐานํ โข ปเนตํ วิสาเข วิชฺชติ ... อุปนิธายาติ ฯ ยานิ วิสาเข มานุสกานิ โสฬส วสฺสสตานิ ปรนิมฺมิตวสวตฺตีนํ เทวานํ เอโส เอโก รตฺตินฺทิโว ตาย รตฺติยา ตึส รตฺติโย มาโส เตน มาเสน ทฺวาทสมาสิโย สํวจฺฉโร เตน สํวจฺฉเรน ทิพฺพานิ โสฬส วสฺสสหสฺสานิ ปรนิมฺมิตวสวตฺตีนํ เทวานํ อายุปฺปมาณํ ฯ ฐานํ โข ปเนตํ วิสาเข วิชฺชติ ยํ อิเธกจฺโจ อิตฺถี วา ปุริโส วา อฏฺฐงฺคสมนฺนาคตํ อุโปสถํ อุปวสิตฺวา กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา ปรนิมฺมิตวสวตฺตีนํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺเชยฺย ฯ อิทํ โข ปเนตํ วิสาเข สนฺธาย ภาสิตํ กปณํ มานุสกํ รชฺชํ ทิพฺพสุขํ

อุปนิธายาติ ฯ

อุโปสถปาลิ [๑]ฯ

[๑๓๒] **ปหูตรตฺตรตนานนฺติ** ปหูเตน รตฺตสงฺขาเตน รตเนน [๒] สมนฺนาคตานํ ฯ สกลชมฺพุทีปตลํ เภริตลสทิสํ กตฺวา กฏฺฐิปฺปมาเณหิ สตฺตหิ รตเนหิ ปูริตานนฺติ อธิปฺปาโย ฯ **อิสฺสริยาธิปจฺจนฺติ** อิสฺสรภาเวน จ อธิปติภาเวน จ น กุราชภาเวน ฯ อิสฺสริยเมว วา อธิปจฺจํ เอตฺถ น สาหสิกกมฺมนฺติปิ อิสฺสริยาธิปจฺจํ ฯ **รชฺชํ กาเรยฺยาติ** เอวรูปํ จกฺกวตฺติรชฺชํ กาเรยฺย ฯ **องฺคานนฺติอาทีนิ** เตสํ ชนปทานํ นามานิ ฯ **กลํ นาคฺฆติ โสฬสินฺติ** เอกํ อโหรตฺตํ อุปวุตฺถอุโปสถปุญฺญํ โสฬส ภาเค กตฺวา ตโต เอกํ ภาคํ น อคฺฆติ ฯ เอกรตฺตุโปสถสฺส โสฬสิยา กลาย ยํ วิปากผลํ ตํเยว ตโต พหุตรํ โหตีติ อตฺโถ ฯ **กปณนฺติ** ปริตฺตกนฺติ ตพฺพณฺณนา [๓] ฯ

[๑๓๓] รตฺตสทฺโท รตนปริยาโยติ อาห **ปหูตรตฺตรตนานนฺติ** ปหูเตน รตฺตสงฺขาเตน รตเนน สมนฺนาคตานนฺติ ฯ ปาลิยมฺปน ปหูตสตฺตรตนานนฺติปิ ปาโฐ ทิสฺสติ ฯ **เภริตลสทิสํ กตฺวาติ** เภริตลํ วิย สมํ กตฺวา ฯ **ตโต เอกํ ภาคํ น อคฺฆตีติ** ยถาวุตฺตํ จกฺกวตฺติรชฺชํ ตโต โสฬสภาคโต เอกํ ภาคํ น อคฺฆติ ฯ **ตโต พหุตรนฺติ** จกฺกวตฺติรชฺชสิริโต พหุตรํ โหติ ฯ **จาตุมฺมหาราชิกานนฺ**ติอาทีสุ จาตุมฺมหาราชิกานํ เทวานํ มนุสฺสคณนาย

๑. องฺ. ติก. ๒๐/๒๖๓ ฯ ๒. ปหุตสตฺตรตนานนฺติ ปหุตรตนสงฺขาเตน รตเนน ฯ ฌ. ว.
๓. มโน. ปู. ๒/๒๖๓ ฯ น กุราชภาเวนาติ เอตฺถ จ น กุฏฺฐราชภาเวนาติ ทิสฺสติ ฯ

นวุติวสฺสสตสหสฺสานิ อายุปฺปมาณํ ฯ ตาวตึสานํ เทวานํ ติสฺโส จ วสฺสโกฏิโย สฏฺฐิญฺจ วสฺสสตสหสฺสานิ ฯ ยามานํ เทวานํ จุทฺทส จ วสฺสโกฏิโย จตฺตารีสญฺจ วสฺสสตสหสฺสานิ ฯ ตุสิตานํ เทวานํ สตฺตปญฺญาสญฺจ วสฺสโกฏิโย สฏฺฐิญฺจ วสฺสสตสหสฺสานิ ฯ นิมฺมานรตีนํ เทวานํ เทฺว จ วสฺสโกฏิสตานิ ตึสา จ วสฺสโกฏิโย จตฺตารีสญฺจ วสฺสสตสหสฺสานิ ฯ ปรนิมฺมิตวสวตฺตีนํ เทวานํ นว จ วสฺสโกฏิสตานิ เอกวีสญฺจ วสฺสโกฏิโย สฏฺฐิญฺจ วสฺสสตสหสฺสานีติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๑๓๔] อตีเต โพธิสตฺโต พาราณสีราชา สยํ ทานสีลอุโปสถกมฺเมสุ อปฺปมตฺโต เสเสปิ อมจฺจาทโย ทานาทีสุ สมาทเปสิ ฯ ปุโรหิโต ปนสฺส เตน วินิจฺฉเย ฐปิโต ลญฺจขาทเนน ปเรสํ ปิฏฺฐิมํสิโก หุตฺวา น สมาทิยิ ฯ โส เอกสฺมึ อุโปสถทิวเส ทิวา ลญฺจํ คเหตฺวา กูฏฏฺฏํ กตฺวา ราชูปฏฺฐานํ คนฺตฺวา ตฺวมฺปิ อาจริย อุโปสถิโกติ รญฺญา ปุฏฺโฐ อามาติ มุสา วทิตฺวา ปาสาทา โอตริ ฯ อถ นํ เอโก อมจฺโจ นนุ ตุมฺเห น อุโปสถิกาติ โจเทสิ ฯ โส อหํ เวลายเมว ภุญฺชิตฺวา เคหํ คนฺตฺวา มุขํ วิกฺขาเลตฺวา อุโปสถํ อธิฏฺฐาย สายํ น ภุญฺชิสฺสามิ รตฺตึ สีลํ รกฺขิสฺสามิ เอวํ เม อุปฑฺฒุโปสถกมฺมํ ภวิสฺสตีติ วตฺวา เคหํ คนฺตฺวา ตเถว อกาสิ ฯ ปุเนกสฺมึ อุโปสถทิวเส อญฺญตรา สีลวตี อิตฺถี อฏฺฏํ กโรนฺตี ฆรํ คนฺตุํ อลภมานา อุโปสถกมฺมํ นาติกฺกมิสฺสามีติ อุปกฏฺเฐ กาเล มุขํ วิกฺขาเลตุํ อารภิ ฯ โส ตสฺสา

อุโปสถิกภาวํ ญตฺวา อิมํ ขาทิตฺวา อุโปสถิกา โหหีติ ตสฺสา อมฺพผลํ อทาสิ ฯ เอตฺตกํ ปุโรหิตสฺส กมฺมํ ฯ โส อปรภาเค กาลํ กตฺวา หิมวนฺตปฺปเทเส คงฺคาตีเร ติโยชนิเก อมฺพวเน กนกวิมาเน เวมานิกปฺเปโต อโหสิ โสฬสสหสฺสเทวกญฺญาปริวุโต ฯ โส หิ รตฺติญฺเญว สมฺปตฺตึ อนุภวิตฺวา อรุเณ อุคฺคจฺฉนฺเต อมฺพวนํ ปวิสติ ฯ ปวิฏฺฐกฺขเณเยวสฺส ทิพฺพตฺตภาโว อนฺตรธายติ อสีติหตฺถตาลปฺปมาโณ อตฺตภาโว นิพฺพตฺติ ฯ สกลสรีรํ ฌายติ สุปุปฺผิตกึสุโก วิย อโหสิ ฯ ทฺวีสุ หตฺเถสุ เอเกกา ว องฺคุลิ ฯ ตตฺถ มหากุทฺทาลปฺปมาณา นขา โหนฺติ ฯ โส เตหิ นเขหิ อตฺตโน ปิฏฺฐิมํสํ ผาเลตฺวา อุทฺธริตฺวา อุทฺธริตฺวา ขาทนฺโต เวทนาปฺปตฺโต มหาวิรวํ วิรวนฺโต ทุกฺขํ อนุโภติ ฯ สุริเย อฏฺฐงฺคมิเต ตํ สรีรํ อนฺตรธายติ ทิพฺพสรีรํ นิพฺพตฺติ ฯ อลงฺกตปฺปฏิยตฺตา ทิพฺพนาฏกิตฺถิโย นานาตุริยานิ คเหตฺวา ตํ ปริวาเรนฺติ ฯ โส มหาสมฺปตฺตึ อนุภวนฺโต รมณีเย อมฺพวเน ทิพฺพปฺปาสาทํ อภิรุหติ ฯ อิติ โส อุโปสถิกาย อิตฺถิยา อมฺพผลทานนิสฺสนฺเทน ติโยชนิกํ อมฺพวนํ ปฏิลภิ ลญฺจํ คเหตฺวา กูฏฏฺฏกรณนิสฺสนฺเทน ปิฏฺฐิมํสํ อุปฺปาเฏตฺวา ขาทิ อุปฑฺฒุโปสถกมฺมนิสฺสนฺเทน รตฺตึ มหายสํ อนุโภสิ ฯ สตฺถาปิ อุโปสถิกานํ อุปาสกานํ ธมฺมํ เทเสนฺโต อุปาสกา สาธุ โว กตํ อุโปสถํ อุปวสนฺเตหิ โปราณกา อุปฑฺฒุโปสถกมฺมนิสสนฺเทน มหนฺตํ ยสํ อนุภวึสูติ วตฺวา อิมํ

วตฺถุํ วิตฺถาเรตฺวา ตึสนิปาเต สพฺพปฺปชมํ กึฉนฺทชาตกํ [๑] กเถตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ ฯ สจฺจปริโยสาเน อุปาสเกสุ เกจิ โสตาปนฺนา เกจิ สกทาคามิโน เกจิ อนาคามิโน อเหสุํ ฯ

ปุโรหิตวตฺถุ ฯ

[๑๓๕] อตีเต พาราณสิยํ สุจิปริวาโร นาม เสฏฺฐี อโหสิ อสีติโกฏิวิภโว ทานาทิปุญฺญาภิรโต ฯ ตสฺส ปุตฺตทาราปิ ปริชโนปิ อนฺตมโส ตสฺมึ ฆเร วจฺฉปาลกาปิ สพฺเพ มาสสฺส ฉ ทิวเส อุโปสถํ อุปวสนฺติ ฯ อเถโก ภติกิจฺเจน ชีวิตํ กปฺเปนฺโต ทลิทฺโท ปุริโส ตํ เสฏฺฐึ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิ ฯ กิมฺโภ อาคโตสีติ ฯ ตุมฺหากํ ฆเร ภติยา กมฺมกรณตฺถายาติ ฯ เสฏฺฐี อญฺเญสํ ภติกานํ อาคตทิวเสเยว อิมสฺมึ เคเห กมฺมํ กโรนฺตา สีลํ รกฺขิตุํ สกฺโกนฺตา กมฺมํ กโรถาติ วทติ ฯ ตสฺส ปน สีลรกฺขนาจิกฺขเน สญฺญํ อกตฺวา สาธุ ตาต อตฺตโน ภติยา ชานนกมฺมํ กโรหีติ อาห ฯ โส ตโต ปฏฺฐาย สุวโจ หุตฺวา อตฺตกิลมถํ อคเณตฺวา สพฺพกิจฺจานิ กโรติ ปาโตว กมฺมนฺตํ คนฺตฺวา สายํ อาคจฺฉติ ฯ อเถกทิวสํ เสฏฺฐี ทาสึ อาณาเปสิ อชฺช อุโปสถทิวโส เคเห กมฺมกรานํ ปาโตว ภตฺตํ ปจิตฺวา เทหิ กาลสฺเสว ภุญฺชิตฺวา อุโปสถิกา ภวิสฺสนฺตีติ ฯ สา ตถา อกาสิ ฯ โส ปน ทลิทฺโท ปาโต วุฏฺฐาย กมฺมนฺตํ คโต ฯ นาสฺส โกจิ อุโปสถทิวสํ อาจิกฺขิ ฯ เสฏฺฐฺยาทโย สพฺเพ ชนา

๑. ชาตกฏฺฐกถา. ๗/๑๗๒ ฯ

ปาโตว ภุญฺชิตฺวา อุโปสถิกา หุตฺวา สกฏฺฐาเนสุ สีลํ อาวชฺเชนฺตา นิสีทึสุ ฯ ทลิทฺโท สกลทิวสํ กมฺมํ กตฺวา สุริยฏฺฐงฺคมนเวลายํ อาคนฺตฺวา ภตฺเต อุปนามิเต อญฺเญสุ ทิวเสสุ อิมาย เวลาย มหาสทฺโท อโหสิ อชฺช กุหึ คตาติ ปุจฺฉิ ฯ ตาต สพฺเพ อุโปสถิกา สกฏฺฐานํ คตาติ ฯ โส เอตฺตกานํ สีลวนฺตานํ อนฺตเร อหเมโก ทุสฺสีโล หุตฺวา น วสิสฺสามีติ จินฺเตตฺวา ภตฺตํ อภุญฺชิตฺวา เสฏฺฐึ อุปสงฺกมิตฺวา อิทานิ สามิ อุโปสถทิวเส อธิฏฺฐิเต (๑) โหติ นุ โข อุโปสถกมฺมํ โนติ ปุจฺฉิ ฯ ตาต ปาโตว อนธิฏฺฐิตตฺตา สกลํ อุโปสถกมฺมํ น โหติ อุปฑฺฒุโปสถ-กมฺมมฺปน โหตีติ ฯ โส เอตฺตกมฺปิ โหตูติ เสฏฺฐิสฺส สนฺติเก สมาทินฺนสีโล หุตฺวา อุโปสถํ อธิฏฺฐาย สกฏฺฐานํ คนฺตฺวา สีลํ อาวชฺเชนฺโต นิปชฺชิ ฯ อถสฺส สกลทิวสํ นิราหารตาย ปจฺฉิมยาม-สมนนฺตเร อุทรวาตา ๒ สมุฏฺฐหึสุ ฯ เสฏฺฐี นานาเภสชฺชานิ อาหริตฺวา ปริภุญฺชาติ อาห ฯ โส อุโปสถํ น ภินฺทิสฺสามีติ ชีวิต-ปริยนฺติกํ กตฺวา สมาทิยินฺติ วตฺวา น ปริภุญฺชิ ฯ พลวเวทนา อุปฺปชฺชิ ฯ โส อรุณุคฺคมนเวลาย สตึ ปจฺจุปฏฺฐาเปตุํ นาสกฺขิ ฯ อถ นํ อิทานิ มริสฺสตีติ นีหริตฺวา โอสารเก นิปชฺชาเปสุํ ฯ ตสฺมึ ขเณ พาราณสีราชา นครํ ปทกฺขิณํ กโรนฺโต ตํ ฐานํ สมฺปาปุณิ ฯ ทลิทฺโท ราชานํ ทิสฺวา โลภํ อุปฺปาเทตฺวา รชฺชํ ปฏฺเฐตฺวา จวิตฺวา อุปฑฺฒุโปสถกมฺมนิสฺสนฺเทน ตสฺส อคฺคมเหสิยา

๑. อุโปสถงฺเคสุ อธิฏฺฐิเตสุ ฯ ๒. สตฺถกวาตา ฯ ฌ. ว.

กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธึ คณฺหิตฺวา ทสมาสจฺจเยน นิกฺขมิ ฯ อุทยกุมาโร-ติสฺส นามํ อกํสุ ฯ โส วยปฺปตฺโต สพฺพสิปฺเปสุ นิปฺผตฺตึ ปตฺวา ชาติสฺสรญฺญาเณน อตฺตโน ปุพฺพกมฺมํ สริตฺวา อปฺปมตฺตกสฺส กมฺมสฺส ผลํ มม อิทนฺติ อภิกฺขณํ อุทานํ อุทาเนสิ ฯ โส ปิตุ อจฺจเยน รชฺชํ ปตฺวา อุทยราชาติ ปญฺญายิตฺถ ฯ สตฺถาปิ อุโปสถิกานํ อุปาสกานํ ธมฺมํ เทเสนฺโต อุปาสกา สาธุ โว กตํ อุโปสถํ อุปวสนฺเตหิ โปราณกปณฺฑิตา เอกํ อุปฑฺฒุโปสถ-กมฺมํ นิสฺสาย มหายสํ ลภึสูติ วตฺวา อิมํ วตฺถุํ วิตฺถาเรตฺวา คงฺคมาลชาตกํ[๑]กเถสิ ฯ

อุทยราชวตฺถุ ฯ

[๑๓๖] อนาถปิณฺฑิกํ นิสฺสาย ภติยา ชีวิตํ กปฺเปตฺวา อุปฑฺฒุโปสถกมฺมนิสฺสนฺเทน อรญฺญายตเน นิโครฺธรุกฺเข เทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺตสฺส ภติกสฺสาปิ วตฺถุ กเถตพฺพํ ฯ ตํ ธมฺมปทสฺส อปฺปมาทวคฺเค อปฺปมาโท อมตํ ปทนฺติ คาถาวณฺณนาย โอโลเกตพฺพํ ฯ

[๑๓๗] อตีเต มิถิลายํ โพธิสตฺโต สาธิโน นาม ราชา หุตฺวา ฉ ทานสาลาโย กาเรตฺวา เทวสิกํ ฉสฺสตสหสฺสปริจฺจาเคน มหาทานํ ปวตฺเตสิ ปญฺจสีลมฺปิ รกฺขิ อุโปสถมฺปิ อุปวสิ ฯ รฏฺฐวาสิโนปิ ตสฺโสวาเท ฐตฺวา ทานาทิปุญฺญํ กตฺวา มตมตา เทวปุเรเยว นิพฺพตฺติตฺวา สุธมฺมเทวสภํ คนฺตฺวา นิสินฺนา รญฺโญ สีลาจาราหิ-

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๒๔๔ ฯ ตทฏฺฐกถา. ๕/๒๙๐ ฯ

คุณเมว วณฺณยนฺติ ฯ ตํสุตฺวา เสสเทวาปิ ราชานํ ทฏฺฐุกามา อเหสุํ ฯ สกฺโก เตสํ มนํ ญตฺวา มาตลึ อาณาเปสิ คจฺฉ เวชยนฺตรเถน สาธินํ อาเนหีติ ฯ โส มิถิลํ คนฺตฺวา ตํ อาเนสิ ฯ ตํ ทิสฺวา สหินฺทา (๑) เทวา หฏฺฐตุฏฺฐา ปจฺจุคฺคมนํ กรึสุ ฯ อถสฺส สกฺโก เทวนครญฺจ อฑฺฒติยา จ อจฺฉราโกฏิโย เวชยนฺตปฺปาสาทญฺจ มชฺเฌ ภินฺทิตฺวา อทาสิ ฯ ตสฺส ทิพฺพสมฺปตฺตึ อนุภวนฺตสฺส มนุสฺส-คณนาย สตฺต วสฺสสตานิ อติกฺกนฺตานิ ฯ อถสฺส เตนตฺตภาเวน เทวโลเก วสนเหตุกํ ปุญฺญํ ขีณํ อนภิรติ อุปฺปนฺนา ฯ สกฺโก ตํ ญตฺวา มาตลึ อาณาเปสิ คจฺฉ สาธินราชานํ มิถิลํ เนตฺวา อุยฺยาเน โอตาเรหีติ ฯ โส ตถา อกาสิ ฯ อุยฺยานปาโล ตํ ทิสฺวา ปุจฺฉิตฺวา นารทรญฺโญ อาโรเจสิ ฯ นารทราชา กิรสฺส สตฺตโม ปนตฺตา [๒] ฯ ตทา กิร สตฺตวสฺสสตายุกกาโลว [๓] โหติ ฯ โพธิสตฺโต ปน อตฺตโน ปุญฺญผเลน เอตฺตกํ กาลํ วีตินาเมสิ ฯ นารทราชาปิ อาคนฺตฺวา ตํ วนฺทิตฺวา รชฺเชน นิมนฺเตสิ ฯ โส ตาต น เม รชฺเชนตฺโถ นาหญฺหิ รชฺชตฺถาย อิธาคโต ปุญฺญกรณตฺถายมฺหิ อาคโต ตสฺมา สตฺต วสฺสสตานิ จิตทานํ [๔] สตฺตาเหเนว ทาตุกาโมมฺหีติ อาห ฯ นารโท สาธูติ วตฺวา มหาทานํ ปฏิยาเทสิ ฯ โพธิสตฺโต สตฺตาหํ ทานํ ทตฺวา สตฺตเม ทิวเส กาลํ กตฺวา ตาวตึสภวเนเยว นิพฺพตฺติ ฯ สตฺถาปิ อุโปสถิกานํ อุปาสกานํ ธมฺมํ เทเสนฺโต อุปาสกา อุโปสถกมฺมํ นาม

๑. สินฺทา ฯ ๒. นตฺตา ฯ ๓. สตายุกกาโล ฯ ๔. นิฏฺฐิตทานํ ฯ ณ. ว.

อุปวสิตพฺพยุตฺตกํ โปราณกปณฺฑิตา อตฺตโน อุโปสถกมฺมํ นิสฺสาย มนุสฺสสรีเรเนว เทวโลกํ คนฺตฺวา จิรํ วสึสูติ วตฺวา ปกิณฺณเก เอกาทสมํ สาธินราชชาตกํ [๑] กเถตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ ฯ สจฺจปริโยสาเน อุปาสเกสุ เกจิ โสตาปนฺนา เกจิ สกทาคามิโน อเหสุํ ฯ

สาธินราชวตฺถุ ฯ

[๑๓๘] อตีเต หิมวนฺตปฺปเทเส เอโก ตาปโส ชาตึ นิสฺสาย มานวสิโก หุตฺวา ฌานํ อุปฺปาเทตุํ นาสกฺขิ ฯ โส เอกทิวสํ อยํ เม มาโน วฑฺฒนฺโต นิรยํ อุปนยิสฺสติ นทานีมํ อนิคฺคเหตฺวา ผลาผลตฺถาย คมิสฺสามีติ จินฺเตตฺวา มานํ นิคฺคหาย อุโปสถํ สมาทิยิตฺวา นิสีทิ ฯ เอโกปิ กโปโต ราคปริฬาเหน ปริฑยฺหมาโน นทานีมํ อนิคฺคเหตฺวา โคจราย คมิสฺสามีติ ตาปสสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ราคํ นิคฺคหาย อุโปสถํ สมาทิยิตฺวา เอกมนฺเต นิปชฺชิ ฯ ตถา เอโกปิ สปฺโป โกธํ นิคฺคหาย เอโกปิ สิคาโล โลภํ นิคฺคหาย เอโกปิ อจฺโฉ อติจฺฉานิคฺคหาย ฯ อิติ อุโปสถกมฺมํ ปาปนิคฺคหาย สํวตฺตตีติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ สตฺถาปิ อุโปสถิกานํ อุปาสกานํ ธมฺมํ เทเสนฺโต อุปาสกา สาธุ โว กตํ อุโปสโถ นาเมส โปราณกปณฺฑิตานํ วํโส โปราณกปณฺฑิตา หิ ราคาทิกฺกิเลเส นิคฺคหตฺถํ อุโปสถํ อุปวสึสูติ วตฺวา ปกิณฺณเก สตฺตมํ ปญฺจุโปสถชาตกํ [๒] กเถสิ ฯ

ปญฺจชนวตฺถุ

อุโปสถกถา ฯ

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๓๙๗. ตทฏฺฐกถา. ๖/๓๕๔ ฯ ๒. ขุ. ชา. ๒๗/๓๘๔. ตทฏฺฐกถา. ๖/๓๑๕ ฯ

[๑๓๙] เวยฺยาวจฺจกรณนฺตุ วุฑฺฒตรานํ วตฺตปฺปฏิปตฺติกรณาทิวเสน ลพฺภติ ฯ เตน สงฺคีติสุตฺเต ติกวณฺณนายํ [๑] วุฑฺฒตรานํ วตฺตปฺปฏิปตฺติกรณวเสน คามํ ปิณฺฑาย ปวิฏฺฐํ ภิกฺขุํ ทิสฺวา ปตฺตํ คเหตฺวา คาเม ภิกฺขํ สมาทเปตฺวา อุปสํหรณวเสน คจฺฉ ภิกฺขูนํ ปตฺตํ [๒] อาหราติ สุตฺวา เวเคน คนฺตฺวา ปตฺตาหรณาทิวเสน จ เวยฺยาวจฺจสหคตํ เวทิตพฺพนฺติ วุตฺตํ ฯ

วยสา คุเณหิ จ วุฑฺฒตรานํ วตฺตปฺปฏิปตฺตีสุ พฺยาวโฏ โหติ ยาย เจตนาย สา เวยฺยาวจฺจํ เวยฺยาวจฺจเมว เวยฺยาวจฺจสหคตํ ฯ เวยฺยาวจฺจสงฺขาตาย วา วตฺตปฺปฏิปตฺติยา สมุฏฺฐาปนวเสน สห คตํ ปวตฺตนฺติ เวยฺยาวจฺจสหคตํ ตถาปวตฺตํ ปุญฺญกิริยาวตฺถุนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๑๔๐] ตมฺปิ วาหนวิเสสปฺปฏิลาภเหตุโต มงฺคลํ ฯ ตตฺรีทํ วตฺถุ

อตีเต เอโก อิสฺสโร พหินคเร นหาตฺวา อาคจฺฉนฺโต อนฺตรามคฺเค เอกํ ปจฺเจกพุทฺธํ อทฺทส ฯ โส กิร นคเร ปิณฺฑาย จริตฺวา สกลนครสฺส มาเรน อาวฏฺฏิตตฺตา ภิกฺขํ อลภิตฺวา ยถาโธเตน ปตฺเตน นิกฺขมิ ฯ อิสฺสโร ตํ ทิสฺวา วนฺทิตฺวา อปิ ภนฺเต กิญฺจิ ลทฺธนฺติ ปุจฺฉิ ฯ จริตฺวา นิกฺขนฺตมฺหาวุโสติ ฯ โส อยฺโย มยา ปุจฺฉิตํ อกเถตฺวา อญฺญํ วทติ น กิญฺจิ ลทฺธํ ภวิสฺสตีติ ปตฺตํ โอโลเกนฺโต ตุจฺฉํ ทิสฺวา เคเห ภตฺตสฺส นิฏฺฐิตานิฏฺฐิตภาวํ อชานนตาย สูโร หุตฺวา ปตฺตํ คเหตุํ อวิสหนฺโต

๑. สุ. วิ. ๓/๒๔๖ ฯ ๒. ปตฺเต ฯ

ภนฺเต โถกํ อธิวาเสถาติ วตฺวา เวเคน ฆรํ คนฺตฺวา ภตฺตสฺส นิฏฺฐิตภาวํ ญตฺวา เอกํ อุปฏฺฐากํ เปเสสิ คจฺฉ ตาต สีฆํ คนฺตฺวา อยฺยสฺส ปตฺตํ อาหราติ ฯ โส ปกฺขนฺทิตฺวา ปตฺตํ อาหริ ฯ อิสฺสโรปิ ภตฺตสฺส ปตฺตํ ปูเรตฺวา อิมํ สีฆํ อยฺยสฺส สมฺปาเทหิ อหนฺเต อิโต ปตฺตึ ทมฺมีติ อาห ฯ โส สีฆํ คนฺตฺวา ปจฺเจกพุทฺธสฺส ปตฺตํ ทตฺวา วนฺทิตฺวา อหํ ภนฺเต เวลา อุปกฏฺฐาติ สีเฆน ชเวน คโต จ อาคโต จ เอตสฺส เม ชวสฺส ผเลน โยชนานํ ปญฺญาสสฏฺฐิสตวีสติสตคมนสมตฺถานิ วาหนานิ นิพฺพตฺตนฺตุ อาคจฺฉนฺตสฺส เม คจฺฉนฺตสฺส จ สรีรํ สุริยเตเชน ตตฺตํ ตสฺส เม ผเลน นิพฺพตฺตฏฺฐาเน อาณา สุริยเตชสทิสา โหตุ อิมสฺมึ เม ปิณฺฑปาเต สามินา ปตฺติ ทินฺนา ตสฺสาหํ นิสฺสนฺเทน ตุมฺเหหิ ทิฏฺฐธมฺมสฺส ภาคี อสฺสนฺติ อาห ฯ ปจฺเจกพุทฺโธ เอวํ โหตูติ วตฺวา ปจฺเจกพุทฺธคาถาหิ อนุโมทิตฺวา ปกฺกามิ ฯ โส สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท อุชฺเชนีนคเร จณฺฑปฺปชฺโชโต นาม ราชา อโหสิ ฯ ตสฺส ปญฺจ วาหนานิ ตสฺเสว กมฺมสฺส นิสฺสนฺเทน นิพฺพตฺตึสุ ภทฺทวตี นาม เอกา หตฺถินี เอกทิวสํ ปญฺญาสโยชนานิ คจฺฉติ กาโก นาม ทาโส สฏฺฐิโยชนานิ เวลกํสิ มุญฺชเกสิ จาติ เทฺว อสฺสา โยชนสตํ นาฬาคิริ นาม หตฺถี วีสติโยชนสตนฺติ ฯ

อปฺปมาโท อมตํ ปทนฺติ คาถาวณฺณนายํ จณฺฑปฺปชฺโชต-
วตฺถุ ฯ

[๑๔๑] ยาจกานํ มคฺคาจิกฺขนมฺปิ เวยฺยาวจฺจํ นาม ฯ ตมฺปิ ปาณิวิเสสาทิปฺปฏิลาภเหตุโต มงฺคลํ ฯ ตตฺรีทํ วตฺถุ

อตีเต อุตฺตราปเถ อสิตญฺชนคเร มหากํสรญฺโญ เทวคพฺภา นาม ธีตา อโหสิ ฯ สา อุตฺตราธิปติโน มหาสาครสฺส นาม รญฺโญ ปุตฺตํ อุปสาครํ นาม ราชกุมารํ ปฏิจฺจ อญฺชนเทวี วาสุเทโว พลเทโว จนฺทเทโว สุริยเทโว อคฺคิเทโว วรุณเทโว อชฺชุโน ปชฺชุโน ฆตปณฺฑิโต องฺกุโร จาติ เอกาทส ปุตฺเต ปฏิลภิ ฯ เตสุ วาสุเทวาทโย ทส ภาติกา อสิตญฺชนคราทีสุ ทฺวารวตีปริโยสาเนสุ สกลชมฺพุทีเป เตสฏฺฐิยา นครสหสฺเสสุ สพฺเพ ราชาโน มาเรตฺวา ทฺวารวตีนคเร วสมานา รชฺชํ ทส โกฏฺฐาเส กตฺวา วิภชึสุ เชฏฺฐภคินึ อสรมานา ฯ ปุน สริตฺวา เอกาทส โกฏฺฐาเส กโรมาติ วุตฺเต สพฺพกนิฏฺโฐ องฺกุโร มม โกฏฺฐาสํ ตสฺสา เทถ อหํ โวหารํ กตฺวา ชีวิสฺสามิ เกวลํ ตุมฺเห อตฺตโน ชนปเท สุงฺกํ มยฺหํ วิสชฺเชถาติ อาห ฯ เต สาธูติ วตฺวา ตสฺส โกฏฺฐาสํ ภคินิยา ทตฺวา ตาย สทฺธึ ทฺวารวติยํ วสึสุ ฯ อยเมตฺถ สงฺเขโป ฯ วิตฺถาโร ตุ ทสกนิปาเต ฆตปณฺฑิตชาตเก [๑] โอโลเกตพฺโพ ฯ

[๑๔๒] องฺกุโร ปน วณิชฺชํ กโรนฺโต นิจฺจํ มหาทานํ อทาสิ ฯ ตสฺส ปเนโก ทาโส ภณฺฑาคาริโก อตฺถกาโม อโหสิ ฯ องฺกุโร ตสฺส เอกํ กุลธีตรํ อาเนตฺวา อทาสิ ฯ โส ปุตฺเต คพฺภคเตเยว กาลมกาสิ ฯ ปุตฺเต ปนสฺส วยปฺปตฺเต ทาโส น ทาโสติ

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๓๐๐. ตทฏฺฐกถา. ๕/๕๒๗ ฯ

ราชกุเล วินิจฺฉโย อุทปาทิ ฯ ตํ สุตฺวา อญฺชนเทวี เธนูปมํ กตฺวา มาตุ ภุชิสฺสาย ปุตฺโตปิ ภุชิสฺโส เอวาติ ทาสพฺยโต โมเจสิ ฯ ทารโก ปน ลชฺชาย ตตฺถ วสิตุํ อวิสหนฺโต โรรุวนครํ คนฺตฺวา ตตฺถ ตุนฺนวายธีตรํ คเหตฺวา อสยฺหสฺส นาม มหาเสฏฺฐิโน เคหสมีเป นิวาสํ กปฺเปนฺโต หุตฺวา ตุนฺนวายกมฺเมน ชีวิตํ กปฺเปสิ ฯ ตทา อสยฺหมหาเสฏฺฐี มหาชนานํ มหาทานํ ปวตฺเตสิ ฯ อถ เย ยาจกา อสยฺหเสฏฺฐิสฺส ฆรคมนมคฺคํ น ชานนฺติ เต ตํ ตุนฺนวายํ ปุจฺฉนฺติ ฯ โสปิ อหํ ปุพฺเพ อกตปุญฺญตาย อิทานิ อีทิสานํ กิญฺจิ ทาตุํ อสมตฺโถ ชาโต ทานคฺคมฺปน อิเมสํ ทสฺเสนฺโต ลาภสฺส อุปายาจิกฺขเนน ปีตึ อุปฺปาเทนฺโต เอตฺตเกนาปิ พหุํ ปุญฺญํ ปสวามีติ อาทรคารวํ อุปฺปาเทตฺวา ทกฺขิณพาหุํ ปสาเรตฺวา ทสฺเสสิ เอตฺถ คนฺตฺวา ลทฺธพฺพํ ลภนฺตูติ ฯ โส อปรภาเค กาลํ กตฺวา มรุกนฺตาเร เอโก วฏรุกฺโข สนฺทจฺฉาโย อเนกสหสฺสปาโรโห อตฺถิ อายาม-วิตฺถารุพฺเพเธหิ จตุยฺโยชนิโก ตตฺถ ภุมฺมเทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺติ ฯ ตสฺส ทกฺขิณหตฺโถ กามทโท อโหสิ ฯ อถาปรภาเค องฺกุโร ปญฺจหิ สกฏสเตหิ ภณฺฑํ อาทาย วณิชฺชาย คจฺฉนฺโต ตํ กนฺตารํ ปตฺวา มคฺคมูฬฺโห หุตฺวา พหู ทิวเส ตตฺเถว วิจรนฺโต ปริกฺขีณ-ติโณทกาหาโร อโหสิ ฯ อถ รุกฺขเทวตา องฺกุเรน ปุพฺเพ อตฺตโน กตํ อุปการํ สริตฺวา อตฺตโน วฏรุกฺขํ ตสฺส ทสฺเสสิ ฯ ตํ ทิสฺวา องฺกุโร หฏฺฐตุฏฺโฐ วฏรกฺขสฺส เหฏฺฐา วาสํ กปฺเปสิ ฯ เทวตา

ทกฺขิณหตฺถํ ปสาเรตฺวา ปฐมํ ปานีเยน สพฺพํ ชนํ สนฺตปฺเปสิ ฯ ตโต โย โย ยํ ยํ อิจฺฉติ ตสฺส ตสฺส ตํ ตํ อทาสิ ฯ ตํ ทิสฺวา องฺกุโร ปุจฺฉนฺโต องฺกุรปฺเปตวตฺถุมฺหิ [๑]คาถมาห

[๑๔๓] **ปาณิ เต สพฺพโส วณฺโณ ปญฺจธาโร มธุสฺสโว**

เกน เต พฺรหฺมจริเยน ปุญฺญํ ปาณิมฺหิ อิชฺฌตีติ ฯ

ตตฺถ **ปาณิ** เตติ ตว ทกฺขิณหตฺโถ ฯ **สพฺพโส วณฺโณติ** สพฺพโส สุวณฺณมโย ฯ **ปญฺจธาโรติ** ปญฺจหิ องฺคุลีหิ ปเรหิ กามิตวตฺถูนํ ธารา เอตสฺส สนฺตีติ ปญฺจธาโร ฯ **มธุสฺสโวติ** มธุรสวิสฺสนฺทโก ฯ ตโต หิ มธุรกฏุกกสาวาทิเภทา นานาวิธา รสา วิสฺสนฺทนฺติ ปคฺฆรนฺตีติ ฯ เกน เตติ กีทิเสน เสฏฺฐจริเยน อิทํ เอวรูปํ ตว หตฺเถ ปุญฺญผลํ อิทานิ สมิชฺฌติ นิปฺผชฺชติ ตํ กเถหีติ อตฺโถ ฯ ปุญฺญผลญฺหิ อิธ อุตฺตรปทโลเปน ปุญฺญนฺติ อธิปฺเปตํ ฯ

อถสฺส เทวตา อหํ ปุริมชาติยํ โรรุวนคเร ตุนฺนวาโย หุตฺวา อสยฺหสฺส นาม มหาเสฏฺฐิโน เคหสมีเป นิวาสํ กปฺเปสึ น จ มยฺหํ กิญฺจิ ทาตพฺพํ อตฺถิ ยาจกา อสยฺหสฺส เสฏฺฐิโน ทานคฺคคมนมคฺคํ อชานนฺตา มํ ปุจฺฉนฺติ อหนฺเตสํ มคฺคํ อาจิกฺขินฺติ อิมมตฺถํ กเถตฺวา เตน กมฺเมน อิทํ ผลํ นิปฺผชฺชตีติ ทสฺเสนฺตี คาถมาห

[๑๔๔] **เตน ปาณิ กามทโท เตน ปาณิ มธุสฺสโว**

เตน เม พฺรหฺมจริเยน ปุญฺญํ ปาณิมฺหิ อิชฺฌตีติ ฯ

๑. ขุ. เปต. ๒๖/๑๘๙ ฯ

ตตฺถ เตน ปาณิ กามทโทติ เตน ตทา ปเรน กตสฺส ทานสฺส สกฺกจฺจํ อนุโมทนมตฺเตน เหตุนา อิทานิ มยฺหํ หตฺโถ กปฺปรุกฺโข วิย กามทุโห อิจฺฉิติจฺฉิตทายโก ฯ กามทโท โหนฺโต จ มธุสฺสโว อิฏฺฐวตฺถุวิสฺสนฺทโก ชาโต ฯ

[๑๔๕] องฺกุรปฺเปตวตฺถุวณฺณนายมิธ เอวํ ตสทฺทสฺส วิสยํ ทสฺเสตฺวา ปุน ปรโต คาถาย ปรกตปุญฺญานุโมทนปุพฺพเกน ทานปตินิเวสนมคฺคาจิกฺขนมตฺเตน อยํ หตฺโถ กามทโทติ วุตฺตํ ฯ

เตน เม พฺรหฺมจริเยนาติ เตน มม ยถาวุตฺตกายเวยฺยา-วตฺติยกมฺมสงฺขาเตน เสฏฺฐจริเยนาติ มหาสีหนาทสุตฺตฏีกา ฯ

เวยฺยาวจฺจญฺเหตฺถ พฺรหฺมจริยํ นาม ฯ อยญฺจตฺโถ ตโป จ พฺรหฺมจริยญฺจาติ เอตฺถาวิภวิสฺสติ ฯ

ตํ สุตฺวา องฺกุโร ยถากามํ ปกฺกามิ ฯ อยเมตฺถ สงฺเขโป ฯ วิตฺถาโร ตุ องฺกุรปฺเปตวตฺถุมฺหิ โอโลเกตพฺโพ ฯ

ตุนฺนวายวตฺถุ ฯ

เวยฺยาวจฺจกถา ฯ

[๑๔๖] อารามวนโรปนเสตุกรณาทีนิปิ สคฺคุปฺปตฺติเหตุโต มงฺคลํ ฯ ตตฺรีมานิ วตฺถูนิ

สาวตฺถิยํ เอโก อุปาสโก อารญฺญิกานํ ภิกฺขูนํ คามํ ปิณฺฑาย อาคมนมคฺเค วิสมํ สมํ กโรติ กณฺฏเก นีหรติ คจฺฉคุมฺเพ อปเนติ อุทกกาเล มาติกาสุ เสตุํ พนฺธติ วิวนฏฺฐาเนสุ ฉายารุกฺเข โรเปติ ชลาสเยสุ มตฺติกํ อุทฺธริตฺวา เต ปุถลคมฺภีเร กโรติ ติตฺเถ

สมฺปาเทติ ยถาวิภวญฺจ ทานํ เทติ สีลานิ จ รกฺขติ ฯ โส อปรภาเค กาลํ กตฺวา ตาวตึเสสุ ทฺวาทสโยชนิเก กนกวิมาเน นิพฺพตฺติ ฯ ตํ อายสฺมา มหาโมคฺคลฺลานตฺเถโร อุปสงฺกมิตฺวา คาถาหิ ปฏิปุจฺฉิ

[๑๔๗] **อุจฺจมิทํ มณิถูณํ วิมานํ**

สมนฺตโต ทฺวาทส โยชนานิ

กูฏาคารา สตฺตสตา อุฬารา

เวฬุริยตฺถมฺภา รุจิรตฺถตา สุภา

ตตฺถจฺฉสิ ปิวสิ ขาทสิ จ

ทิพฺพา จ วีณา ปวทนฺติ วคฺคู

ทิพฺพรสา [๑] กามคุเณตฺถ ปญฺจ

นาริโย จ นจฺจนฺติ สุวณฺณฉนฺนา

เกน เตตาทิโส วณฺโณ เกน เต อิธ อิชฺฌติ [๒]

อุปฺปชฺชนฺติ จ เต โภคา เย เกจิ มนโส ปิยา ฯ

ปุจฺฉามิ ตํ เทว มหานุภาวํ [๓]

มนุสฺสภูโต กิมกาสิ ปุญฺญํ

เกนาสิ เอวญฺชลิตานุภาโว

วณฺโณ จ เต สพฺพทิสา ปภาสตีติ [๔] ฯ

ตตฺถ **อุจฺจนฺติ** อจฺจุคฺคตํ ฯ **มณิถูณนฺติ** ปทุมราคาทิมณิมยตฺถมฺภํ ฯ **สมนฺตโตติ** จตูสุ ปสฺเสสุปิ ฯ **รุจิรตฺถตาติ** ตสฺสํ

๑. ปาลิยญฺหิ ทิพฺพา รสาติ ทิสฺสติ ฯ ๒. ปาลิยํ อิธมิชฺฌตีติ ทิสฺสติ ฯ
๓. มหานุภาวาติ ฯ ฌ. ว. ๔. ขุ. วิมาน. ๒๖/๙๙ ฯ

ตสฺสํ ภูมิยํ สุวณฺณผลเกหิ อตฺถตา ฯ **ปิวสิ ขาทสีติ** กาเลน กาลํ อุปยุชฺชมานํ คนฺธปานํ สุธาโภชนญฺจ สนฺธาย วทติ ฯ **ปวทนฺตีติ** ปวชฺชนฺติ ฯ **ทิพฺพรสา กามคุเณตฺถ ปญฺจาติ** ทิพฺพรสา อนปฺปกา ปญฺจ กามคุณา เอตฺถ เอตสฺมึ ตว วิมาเน สํวิชฺชนฺตีติ อตฺโถ ฯ **สุวณฺณฉนฺนาติ** เหมาภรณวิภูสิตาติ ปญฺจมวคฺเค กกฺกฏฺรสทายกวิมานวณฺณนา ฯ

[๑๔๘] **เกนาติ** เหตุอตฺเถ กรณวจนํ ฯ เกน เหตุนาติ อตฺโถ ฯ กีทิเสน ปุญฺญวิเสเสน เหตุภูเตนาติ วุตฺตํ โหติ ฯ **เตติ** ตว ฯ **เอตาทิโสติ** เอทิโส เอตรหิ ยถาทิสฺสมาโนติ อตฺโถ ฯ วณฺโณติ ฉวิวณฺโณ ฯ ทฺวาทสโยชนานํ ผรณกสฺสโห สรีรวณฺโณติ อตฺโถ ฯ **เกน เต อิธ อิชฺฌตีติ** เกน ปุญฺญาติสเยน เต อิมสฺมึ ฐาเน อิทานิ ตยา ลพฺภมานํ อุฬารํ สุจริตผลํ อิชฺฌติ นิปฺผชฺชติ ฯ **อุปฺปชฺชนฺตีติ** นิพฺพตฺตนฺติ ฯ อวิจฺเฉทวเสน อุปรุปริ วตฺตนฺตีติ อตฺโถ ฯ **โภคาติ** ปริภุญฺชิตพฺพตฺเถน โภคาติ ลทฺธนามา วตฺถาภรณาทิวิตฺตูปกรณวิเสสา ฯ เยติ สามญฺเญน อนิยมนิทฺเทโส ฯ **เกจีติ** ปการเภทํ อามสิตฺวา อนิยมนิทฺเทโส ฯ อุภเยนาปิ ปณีต-ตราทิเภเท ตตฺถ ลพฺภมาเน ตาทิเส โภเค อนวเสสโต พฺยาเปตฺวา สงฺคณฺหาติ ฯ อนวเสสพฺยาปโก หิ อยํ นิทฺเทโส ยถา เย เกจิ สงฺขาราติ ฯ **มนโส ปิยาติ** มนสา ปิยายิตพฺพา มนาปิยาติ อตฺโถ ฯ เอตฺถ จ **เอตาทิโส วณฺโณติ** อิมินา เหฏฺฐา วุตฺตวิเสสา ตสฺส เทวปุตฺตสฺส อตฺตภาวปริยาปนฺนา วณฺณสมฺปทา ทสฺสิตา ฯ

โภคาติ อิมินา อุปโภคปริโภควตฺถุภูตา ทิพฺพรูปสทฺทคนฺธรส-โผฏฺฐพฺพปฺปเภทกามคุณสมฺปทา ฯ **มนโส ปิยาติ** อิมินา เตสํ รูปาทีนํ อิฏฺฐกนฺตมนาปตา ฯ **อิธ อิชฺฌตีติ** อิมินา ทิพฺพอายุยสสุขอธิป-เตยฺยสมฺปทา ทสฺสิตา ฯ **ปุจฺฉามีติ** ปณฺหํ กโรมิ ฯ ญาตุํ อิจฺฉามีติ อตฺโถ ฯ อยญฺหิ ปุจฺฉา [๑] ทิฏฺฐสํสนฺทนาว ฯ **มนุสฺสภูโตติ** มนุสฺเสสุ ภูโต ชาโต มนุสฺสภาวํ วา ปตฺโต ฯ **กิมกาสิ ปุญฺญนฺติ** กึ ทานสีลาทิปฺปเภเทสุ กีทิสํ ปูชภวผลนิพฺพตฺตนโต [๒] ยตฺถ สยํ อุปฺปนฺนํ ตํ สนฺตานํ ปุนาติ วิโสเธตีติ จ ปุญฺญนฺติ ลทฺธนามํ สุจริตํ กุสล-กมฺมํ อกาสิ อุปจินิ นิพฺพตฺเตสีติ อตฺโถ ฯ ชลิตานุภาโวติ สพฺพโส วิชฺโชตมานปุญฺญิทฺธิโกติ สพฺพปฺปจมปิฏฺฐวิมานวณฺณนานโย ฯ

[๑๔๙] เอวํ เถเรน ปุฏฺโฐ เทวปุตฺโต ปณฺหํ พฺยากโรนฺโต อิมา คาถา อภาสิ

อหํ มนุสฺเสสุ มนุสฺสภูโต
วิวเน ปเถ สงฺกมนํ [๓] อกาสึ
อารามรุกฺขานิ จ โรปยิสฺสํ
ปิยา จ เม สีลวนฺโต อเหสุํ
อนฺนญฺจ ปานญฺจ ปสนฺนจิตฺโต
สกฺกจฺจทานํ วิปุลํ อทาสึ ฯ

๑. ปุจฺฉาติ ติสฺโส ปุจฺฉา อทิฏฺฐโชตนา ปุจฺฉา ทิฏฺฐสํสนฺทนา ปุจฺฉา วิมติจฺเฉทนา ปุจฺฉา ฯ ๒. ปุนพฺภวผลนิพฺพตฺตนโตติปิ ปาโฐ ฯ ฌ. ว. ๓. ปาลิยมฺปน จงฺกมนฺติปิ ปาโฐ ทิสฺสติ ฯ ฌ. ว.

เตน เม ตาทิโส วณฺโณ เตน เม อิธ อิชฺฌติ
อุปฺปชฺชนฺติ จ เม โภคา เย เกจิ มนโส ปิยา ฯ
เตนมฺหิ เอวญฺชลิตานุภาโว
วณฺโณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตีติ ฯ

[๑๕๐] ตตฺถ **วิวเนติ** อรญฺเญ ฯ **อารามรุกฺขานีติ** อารามภูเต รุกฺเข อาราเม วา รุกฺเข ฯ อารามํ กตฺวา ตตฺถ รุกฺเข โรเปสินฺติ อตฺโถติ สตฺตมวคฺเค มณิถูณวิมานวณฺณนา ฯ

อนฺนญฺจ ปานญฺจ ปริจฺจชนฺโตติ วจนเสโส ฯ อถวา ทานํ วิปุลํ อทาสึ ฯ กถํ ฯ สกฺกจฺจํ ฯ กีทิสํ ฯ อนฺนญฺจ ปานญฺจาติ โยเชตพฺพนฺติ ฉฏฺฐวคฺเค อุตฺตรวิมานวณฺณนา ฯ

มณิถูณวิมานวณฺณนายํ อุปาสกวตฺถุ ฯ

[๑๕๑] อตีเต กสฺสปพุทฺธกาเล เอโก ขีณาสโว อญฺญตรสฺมึ คาเม ปิณฺฑาย จริตฺวา พหิคาเม เทวสิกํ เอกสฺมึ ปเทเส ภตฺตกิจฺจํ อกาสิ ฯ ตํ ทิสฺวา เอโก โคปาลโก อยฺโย สุริยาตเปน กิลมตีติ ปสนฺนจิตฺโต จตูหิ สิรีสตฺถมฺเภหิ สาขามณฺฑปํ กตฺวา อทาสิ ฯ มณฺฑปสฺส สมีเป สิรีสรุกฺขํ โรเปสีติปิ วทนฺติ ฯ โส กาลํ กตฺวา เตเนว ปุญฺญกมฺเมน จาตุมฺมหาราชิเกสุ นิพฺพตฺติ ฯ ตสฺส ปุริมกมฺมสฺส สูจกํ วิมานทฺวาเร สิรีสวนํ นิพฺพตฺติ วณฺณ-คนฺธสมฺปนฺเนหิ ปุปฺเผหิ สพฺพกาลํ อุปโสภมานํ ฯ เตน ตํ วิมานํ เสรีสกนฺติ ปญฺญายิตฺถ ฯ โส จ เทวปุตฺโต เอกํ พุทฺธนฺตรํ เทเวสุ เจว มนุสฺเสสุ จ สํสรนฺโต อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท ยสตฺเถรสฺส

จตูสุ วิมลาทีสุ คิหิสหาเยสุ ควมฺปติ นาม หุตฺวา ภควโต ธมฺมเทสนาย อรหตฺเต ปติฏฺจิโตติ สตฺตมวคฺเค เสรีสกวิมาน-วณฺณนายเมว วุตฺตํ ฯ

[๑๕๒] ทีฆนิกาเย มหาวคฺเค ปายาสิสุตฺตวณฺณนายนฺตุ ¹เถโร กิร ปุพฺเพ มนุสฺสกาเล โคปาลทารกานํ เชฏฺจโก หุตฺวา มหโต สิรีสรุกฺขสฺส มูลํ โสเธตฺวา วาลุกํ โอกิริตฺวา เอกํ ปิณฺฑปาติกตฺเถรํ รุกฺขมูเล นิสีทาเปตฺวา อตฺตนา ลทฺธํ อาหารํ ทตฺวา ตโต จุโต ตสฺสานุภาเวน ตสฺมึ รชตวิมาเน นิพฺพตฺติ ฯ สิรีสรุกฺโข วิมานทฺวาเร อฏฺจาสิ ฯ โส ปณฺณาสาย วสฺเสหิ ผลติ ฯ ตโต ปณฺณาส วสฺสานิ คตานีติ เทวปุตฺโต สํเวคํ อาปชฺชติ ฯ โส อมฺหากํ ภควโต กาเล มนุสฺเสสุ นิพฺพตฺติตฺวา สตฺถุ ธมฺมกถํ สุตฺวา อรหตฺตปฺปตฺโตติ วุตฺตํ ฯ

ตสฺสานุภาเวนาติ ตสฺส ทานสฺส อานุภาเวน ฯ **สิรีสรุกฺโขติ** ปภสฺสรกฺขนฺธวิฏปสาขาปลาสสมฺปนฺโน มนุญฺญทสฺสโน ทิพฺโพ สิรีส-รุกฺโข ฯ **อฏฺจาสีติ** ผลสฺส กมฺมสริกฺขตํ ทสฺเสนฺโต วิมานทฺวาเร นิพฺพตฺติตฺวา อฏฺจาสีติ ตฏฺจีกา ฯ

โคปาลกวตฺถุ ฯ

[๑๕๓] เอวํ อุโปสถงฺคสมาทานาทีนิ อนวชฺชกมฺมานิ นานปฺ-ปการสคฺคุปฺปตฺยาทิหิตสุขาธิคมเหตุโต มงฺคลนฺติ เวทิตพฺพานิ ฯ

อนวชฺชกมฺมกถา ฯ

๑. สุ. วิ. ๒/๕๔๙ ฯ

เอวมิมายปิ คาถาย ทานํ ธมฺมจริยา ญาตกสงฺคโห อนวชฺชกมฺมานีติ มงฺคลจตุกฺกํ วุตฺตํ ฯ อิธ ปฐมปาโท นวกฺขริโก ทุติโย ปจฺจยาวตฺตสฺส ทุติยปาทลกฺขณยุตฺโต ทุติยฒฺฒํ ปจฺจยาวตฺตนฺติ ฯ

ปญฺจมคาถายตฺถวณฺณนา ฯ

ฉฏฺฐคาถายตฺถวณฺณนา

[๑๕๔] ฉฏฺฐคาถายํ ฯ อารตีติ อารมฺมณํ ฯ วิรตีติ วิรมณํ วิรมนฺติ วา เอตายาติ วิรติ ฯ ปาปาติ ปาปโต อกุสลโต ฯ มชฺชปานาติ มทนียตฺเถน มชฺชวฺหยสฺส สุราเมรยสฺส ปานโต ปิวนโต ฯ สญฺญโมติ สํยมนํ ฯ อปฺปมาโทติ อปฺปมชฺชนํ ฯ ธมฺเมสูติ กุสเลสุ ฯ เอตนฺติ ยา จ ปาปา อารติ วิรติ โย จ มชฺชปานา สญฺญโม โย จ ธมฺเมสุ อปฺปมาโท อิทํ ปาปวิรตฺยาทิ ติวิธํ อุตฺตมํ มงฺคลนฺติ คณฺหาหิ เทวเตติ อยเมตฺถ สงฺเขโป ฯ อยนฺเตฺวตฺถ วิตฺถาโร

ปาปวิรติมชฺชปานสํยมกถา

[๑๕๕] อารติ นาม ปาเป อาทีนวทสฺสิโน มนสา เอว อนภิรติ ฯ วิรติ นาม กมฺมทฺวารวเสน กายวาจาหิ วิรมณํ ฯ สา สมฺปตฺตวิรติ สมาทานวิรติ สมุจฺเฉทวิรตีติ ติวิธา โหติ ฯ อิทานิ อฏฺฐสาลินฺยาทีสุ [๑]วุตฺตนเยน วิรติตฺตยํ สรูปํ วุจฺจเต ฯ

[๑๕๖] ตตฺถ อสมาทินฺนสิกฺขาปทานํอตฺตโน ชาติวยพาหุสจฺจาทีนิ ปจฺจเวกฺขิตฺวา อยุตฺตํ อมฺหากํ เอวรูปํ กาตุนฺติ สมฺปตฺตวตฺถุํ อวีติกฺกมนฺตานํ อุปฺปชฺชมานา วิรติ สมฺปตฺตวิรตีติ เวทิตพฺพา สีหลทีเป จกฺกนอุปาสกสฺส วิย ฯ ตสฺส กิร ทหรกาเลเยว มาตุยา โรโค

๑. อฏฺฐสาลินี. ๑๘๘ ฯ

อุปฺปชฺชิ ฯ เวชฺเชน จ อลฺลสสกมํสํ ลทฺธุํ วฏฺฏตีติ วุตฺตํ ฯ อถสฺส เชฏฺฐภาตา ตาต เขตฺตํ คนฺตฺวา ปริเยสาติ จกฺกนํ เปเสสิ ฯ โส ตตฺถ คโต ฯ ตทา เอโก สโส ตรุณสสฺสํ ขาทิตุํ อาคนฺตฺวา จกฺกนํ ทิสฺวา เวเคน ธาวนฺโต วลฺลิยา พทฺโธ กิริกิรีติ สทฺทมกาสิ ฯ ตํ สุตฺวา จกฺกโน คนฺตฺวา มาตุ เภสชฺชํ กริสฺสามีติ คเหตฺวา น เม ตํ ปฏิรูปํ ยฺวาหํ มาตุ ชีวิตการณา ปรํ ชีวิตา โวโรเปยฺยนฺติ จินฺเตตฺวา คจฺฉ อรญฺเญ สเสหิ สทฺธึ ติโณทกํ ขาทาติ มุญฺจิ ฯ โส เคหํ คนฺตฺวา ภาตรา ปุฏฺโฐ ตํ ปวตฺตึ กเถตฺวา เตน ปริภาสิโต มาตุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ยโตหํ ชาติยา ชาโต นาภิชานามิ สญฺจิจฺจ ปาณํ ชีวิตา โวโรเปตาติ สจฺจํ วตฺวา อฏฺฐาสิ ฯ ตาวเทวสฺส มาตา อโรคา อโหสีติ อฏฺฐ[๑]สาลินีสมฺมา[๒]ทิฏฺฐิวณฺณนาโย ฯ

ชีวมานสสกมํสํ รุธิรสมฺมิสฺสตาย อลฺลสสกมํสํ ฯ มุญฺจิ สพฺพตฺถ สมกรณตาย ฯ สจฺจํ วตฺวา เอเตน สจฺจวชฺเชน มยฺหํ มาตุ โรโค สมตูติ สมฺมาทิฏฺฐิฏีกา ฯ

[๑๕๗] โย สิกฺขาปทานิ อคฺคเหตฺวา เกวลํ อตฺตโน ชาติโคตฺต-กุลปฺปเทสาทีนิ อนุสฺสริตฺวา น เม อิทํ ปฏิรูปนฺติ ปาณาติปาตาทีนิ น กโรติ สมฺปตฺตวตฺถุํ ปริหรติ ตโต อารมติ วิรมติ ตสฺส สา วิรติ สมฺปตฺตวิรตีติ เวทิตพฺพา ฯ อชฺชตคฺเค ชีวิตเหตุปิ ปาณํ น หนามีติ วา ปาณาติปาตา วิรมามีติ วา เวรมณึ

๑. อฏฺฐสาลินี. ๑๘๘ ฯ ๒. ป. สู. ๑/๒๗๐ ฯ

สมาทิยามีติ วา เอวํ สิกฺขาปทานิ คณฺหนฺตสฺส ปน วิรติ สมาทานวิรตีติ กูฏทนฺตวณฺณนา [๑]ฯ

ปริหรตีติ อวีติกฺกมวเสน ปริวชฺเชติ ฯ น **หนามีติ** เอตฺถ อิติสทฺโท อาทฺยตฺโถ ฯ เตน อทินฺนํ นาทิยามีติ เอวมาทีนํ สงฺคโห ฯ วาสทฺเทน วา ฯ เตนาห สิกฺขาปทานิ คณฺหนฺตสฺสาติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๑๕๘] สมาทินฺนสิกฺขาปทานมฺปน สิกฺขาปทสมาทาเน ตทุตฺตรึ จ อตฺตโน ชีวิตมฺปิ ปริจฺจชิตฺวา วตฺถุํ อวีติกฺกมนฺตานํ อุปฺปชฺชมานา วิรติ สมาทานวิรตีติ เวทิตพฺพา ทนฺตรวฑฺฒมานคามวาสิอุปาสกสฺส [๒] วิย ฯ โส กิร อมฺพริยวิหารวาสิปิงฺคลพุทฺธรกฺขิตตฺเถรสฺส สนฺติเก สิกฺขาปทํ คเหตฺวา เขตฺตํ กสิตฺวา โคเณ นฏฺเฐ ตํ คเวสนฺโต ทนฺตร-วฑฺฒมานปพฺพตํ อารุหิ ฯ ตตฺร นํ มหาสปฺโป อคฺคเหสิ ฯ โส อิมายสฺส ติขิณวาสิยา สีสํ ฉินฺทิสฺสามีติ จินฺเตตฺวา ปุน น เม ตํ ปฏิรูปํ ยฺวาหํ ภาวนียสฺส ครุโน สนฺติเก สิกฺขาปทํ คเหตฺวา ภินฺเทยฺยนฺติ เอวํ ยาวตติยํ จินฺเตตฺวา ชีวิตํ ปริจฺจชามิ น สิกฺขา-ปทนฺติ อํเส ฐปิตํ ติขิณํ ทณฺฑวาสึ อรญฺเญ ฉฑฺเฑสิ ฯ ตาวเทว มหาสปฺโป มุญฺจิตฺวา อคมาสีติ สมฺมาทิฏฺฐิสุตฺตวณฺณนาทินโย [๓] ฯ

มหาสปฺโปติ อชคโร ฯ มุญฺจิตฺวา อคมาสิ สีลเตเชนาติ สมฺมาทิฏฺฐิฏีกา ฯ

๑. สุ. วิ. ๑/๓๗๗ ฯ ๒. อุตฺตรวฑฺฒมานวาสิอุปาสกสฺสาติปิ ปาโจ ฯ ฌ. ว.
๓. ป. สู. ๑/๒๗๐ ฯ

[๑๕๙] อริยมคฺคสมฺปยุตฺตา ปน วิรติ สมุจฺเฉทวิรตีติ เวทิตพฺพา ยสฺสา อุปฺปตฺติโต ปฏฺฐาย ปาณํ ฆาเตสฺสามาติ อริยปุคฺคลานํ จิตฺตมฺปิ น อุปฺปชฺชตีติ สมฺมาทิฏฺฐิวณฺณนาทิ[๑]ฯ

เอตฺถ จ จิตฺตมฺปิ น อุปฺปชฺชตีติ เอเตน ปญฺจเวรจิตฺตํ วูปสนฺตเมวาติ ทสฺเสติ ฯ เตนฏฺฐกถายํ[๒] อริยมคฺคสมฺปยุตฺตา สมุจฺเฉทวิรติ นาม ยสฺสา ปวตฺติโต ปฏฺฐาย อริยสาวกสฺส ปญฺจ ภยานิ เวรานิ วูปสนฺตานิ โหนฺตีติ วุตฺตํ ฯ ตตฺถ ภยานิ เวรานีติ ภยเวรเจตนาโย ฯ

วิรติตฺตยํ สรูปํ ฯ

[๑๖๐] ปาปํ นาม กมฺมกฺกิเลสสงฺขาตํ จตุพฺพิธมกุสลํ ฯ วุตฺตญฺเหตํ สิคาลสุตฺเต[๓] กตมสฺส จตฺตาโร กมฺมกฺกิเลสา ปหีนา โหนฺติ ฯ ปาณาติปาโต โข คหปติปุตฺต กมฺมกฺกิเลโส อทินฺนาทานํ กมฺมกฺกิเลโส กาเมสุ มิจฺฉาจาโร กมฺมกฺกิเลโส มุสาวาโท กมฺมกฺกิเลโส อิมสฺส จตฺตาโร กมฺมกฺกิเลสา ปหีนา โหนฺตีติ ฯ อิทมโวจ ภควา อิทํ วตฺวาน สุคโต อถาปรํ เอตทโวจ สตฺถา

ปาณาติปาโต อทินฺนาทานํ มุสาวาโท จ วุจฺจติ
ปรทารคมนญฺเจว[๔] นปฺปสํสนฺติ ปณฺฑิตาติ ฯ

กตมสฺสาติ กตเม อสฺสาติ ตฏฺฏีกา ฯ

ตตฺถ **อสฺสาติ** โสตาปนฺนสฺส อริยสาวกสฺส ฯ

๑. ป. สู. ๑/๒๗๐ ฯ ๒. ป. โช. ขุ. ขุ. ๑๕๗ ฯ ๓. ที. ปาฏิ. ๑๑/๑๙๕ ฯ
๔. ปุราณโปตฺถเก ปรทารคมนญฺเจตีติ ทิสฺสติ ฯ ณ. ว.

[๑๖๑] ตพฺพณฺณนายํ [๑] **กมฺมกฺกิเลสาติ** เตหิ กมฺเมหิ สตฺตา กิลิสฺสนฺติ ตสฺมา กมฺมกฺกิเลสาติ วุจฺจนฺตีติ วตฺวา ปุน กมฺมญฺจ ตํ กิเลสสมฺปยุตฺตตฺตา กิเลโส จาติ กมฺมกฺกิเลโส ฯ สกฺกิเลโสเยว หิ ปาณํ หนติ นิกฺกิเลโส น หนติ ตสฺมา ปาณาติปาโต กมฺมกฺกิเลโสติ วุตฺโต ฯ อทินฺนาทานาทีสุปิ เอเสว นโย ฯ **อถาปรนฺติ** อปรมฺปิ ตทตฺถปริทีปกเมว คาถาพนฺธนฺติ วุตฺตํ ฯ

[๑๖๒] **กมฺมกฺกิเลสาติ** กมฺมภูตา กิเลสา ฯ **กิลิสฺสนฺตีติ** กิลิฏฺฐา มลีนา วิพาธิตา อุปตาปิตา จ โหนฺตีติ อตฺโถ ฯ ตสฺมาติ กิลิสฺสนนิมิตฺตตฺตา ฯ **กิเลสสมฺปยุตฺตตฺตา กิเลโสติ** ตํโยคโต ตํสทฺทิตํ วทติ ยถา ปีติสุขํ ปฐมชฺฌานํ นีลํ วตฺถนฺติ จ ฯ สมฺปยุตฺตตา เจตฺถ ตเทกตฺถตาย เวทิตพฺพา น เอกุปฺปาทาทิตาย ฯ เอวญฺจ กตฺวา ปาณาติปาตกมฺมสฺส ทิฏฺฐิมานโลภาทีหิปิ กิลิฏฺฐตา สิทฺธา โหติ ฯ ตถา มิจฺฉาจารสฺส โทสาทีหิ กิลิฏฺฐตา ฯ เตนาห สกฺกิเลโสเยวาติอาทึ ฯ ปุพฺเพ วุตฺตอตฺถวเสน ปน สมฺมุเขนปิ เนสํ กิเลสปริยาโย ลพฺภเตว ฯ **ตทตฺถปริทีปกเมวาติ** โย ปาณาติ-ปาโต โขติอาทินา วุตฺโต ตสฺส อตฺถสฺส ปริทีปกเมว ฯ ยทิ เอวํ กสฺมา ปุน วุตฺตนฺติ อาห คาถาพนฺธนฺติ ฯ ตสฺส อตฺถสฺส สุขคฺคหณตฺถํ ภควา คาถาพนฺธํ อโวจาติ อธิปฺปาโยติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๑๖๓] กมฺมกฺกิเลสาติ วจนโต ปาณาติปาตาทโย กมฺมปถปฺ-ปตฺตาว คเหตพฺพา น ทุจฺจริตมตฺตาว ฯ อกุสลญฺหิ กายวจีกมฺมํ

๑. สุ. วิ. ๓/๑๖๘ ฯ

อหุตฺวา ทุจฺจริตนฺติ วตฺตพฺพํ อตฺถิ ฯ เตนฏฺฐสาลินิยํ ๑ วุตฺตํ
กายวจีทฺวาเรสุ หิ โจปนํ ปตฺวา กมฺมปถํ อปฺปตฺตมฺปิ อตฺถิ
มโนทฺวาเร จ สมุทาจารํ ปตฺวา กมฺมปถํ อปฺปตฺตมฺปิ อตฺถิ ตํ
คเหตฺวา ตํตํทฺวารปกฺขิกเมว อกํสุ ฯ ตตฺรายนฺนโย มิคว๋
คมิสฺสามีติ ธนน สชฺเชติ ชิยํ วฏฺเฏติ สตฺตึ นิเสติ ภตฺตํ ภุญฺชติT
วตฺถํ ปริทหติ เอตฺตาวตาว กายทฺวาเร โจปนํ ปตฺตํ โหติ ฯ
โส อรญฺเญ ทิวสํ วิจริตฺวา อนฺตมโส สสพิฬารมตฺตมฺปิ น ลภติ
อิทํ อกุสลํ กายกมฺมํ นาม โหติ น โหตีติ ฯ น โหติ ฯ กสฺมา ฯ
กมฺมปถํ อปฺปตฺตตาย ฯ เกวลมฺปน กายทุจฺจริตํ นาม โหตีติ
เวทิตพฺพํ ฯ มจฺฉคฺคหณาทิปฺปโยเคสุปิ เอเสว นโย ฯ วจีทฺวาเรปิ
มิคว๋ คมิสฺสามิ เวเคน ธนุอาทีนิ สชฺเชถาติ อาณาเปตฺวา
ปุริมนเยเนว อรญฺเญ กิญฺจิ อลภนฺตสฺส กิญฺจาปิ วจีทฺวาเรปิ โจปนํ
ปตฺตํ กมฺมปถํ อปฺปตฺตตาย ปน วจีกมฺมํ น โหติ เกวลมฺปน
วจีทุจฺจริตํ นาม โหตีติ เวทิตพฺพํ ฯ มโนทฺวาเร ปน วธกเจตนาย
อุปฺปนฺนมตฺตายเอว กมฺมปถเภโท โหติ ฯ โส จ โข พฺยาปาท-
วเสน น ปาณาติปาตวเสน ฯ อกุสลญฺหิ กายกมฺมํ กายวจี-
ทฺวาเรสุ สมุฏฺฐาติ โน มโนทฺวาเร ฯ ตถา อกุสลํ วจีกมฺมํ ฯ
อกุสลํ มโนกมฺมํ ปน ตีสุปิ ทฺวาเรสุ สมุฏฺฐาติ ฯ ตถา กุสลานิ
กายวจีมโนกมฺมานีติ ฯ

[๑๖๔] ติวิธา ภิกฺขเว กายสญฺเจตนา อกุสลํ กายกมฺมนฺติอาทินา

๑. อฏฺฐสาลินี. ๑๗๐ ฯ

กมฺมปถปฺปตฺตาว สนฺนิฏฺฐาปกเจตนา กมฺมนฺติ วุตฺตาติ ปุริมเจตนา สพฺพา กายกมฺมํ น โหตีติ วุตฺตา ฯ อาณาเปตฺวา ... อลภนฺตสฺสาติ อาณตฺเตหิ อมาริตภาวํ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ วจีทุจฺจริตํ นาม โหติ อกมฺมปถภาวโตติ อธิปฺปาโยติ ตฏฺฏีกา ฯ

สา จ สรูปํ ฯ

[๑๖๕] มชฺชํ นาม ปญฺจวิธสุราปญฺจวิธเมรยวเสน ทสวิธํ มทการณวตฺถุ ฯ วุตฺตญฺเหตํ ภควตา สุราปานสิกฺขาปทวิภงฺเค [๑]สุรา นาม ปิฏฺฐสุรา ปูวสุรา โอทนสุรา กิณฺณปกฺขิตฺตา สมฺภารสํยุตฺตา ฯ เมรโย นาม ปุปฺผาสโว ผลาสโว มธฺวาสโว คุฬาสโว สมฺภารสํยุตฺโตติ ฯ

[๑๖๖] ปิฏฺฐํ ภาชเน ปกฺขิปิตฺวา ตชฺชํ อุทกํ ทตฺวา มทฺทิตฺวา กตา สุรา ปิฏฺฐสุรา ฯ เอวํ ปูเว โอทเน จ ภาชเน ปกฺขิปิตฺวา ตชฺชํ อุทกํ ทตฺวา มทฺทิตฺวา กตา ปูวสุรา โอทนสุราติ วุจฺจติ ฯ **กิณฺณาติ** ปน ตสฺสา สุราย พีชํ ฯ เย สุราโมทกาติปิ วุจฺจนฺติ เต ปกฺขิปิตฺวา กตา กิณฺณปกฺขิตฺตา ฯ หรีตกีสาสปาทินานาสมฺภาเรหิ สํโยชิตา สมฺภารสํยุตฺตาติ สารตฺถทีปนี [๒] สิคาลสุตฺตฏีกา จ ฯ

กิณฺณปกฺขิตฺตาติ ปิฏฺฐปูวาทิมฺปกฺขิปิตฺวา กิณฺณสงฺขาตํ ธญฺญงฺกุราทิสุราพีชํ ปกฺขิปิตฺวา กตา ฯ สมฺภารสํยุตฺตาติ สาสปาทิอเนกสมฺภาเรหิ สํยุตฺตาติ วิมติวิโนทนี ฯ

[๑๖๗] สุรา นาม ปิฏฺฐกิณฺณปกฺขิตฺตา นาฬิเกราทีนมฺปิ รเสน

๑. มหาวิภงฺค. ๒/๓๘๕ ฯ ๒. สารตฺถทีปนี. ๓/๓๕๑ ฯ

กตา สุราเตฺวว สงฺขฺยํ คจฺฉติ ฯ ตสฺเสว [1]กิณฺณปกฺขิตฺตาย มณฺเฑ คหิเต เมรโยเตฺวว สงฺขฺยํ คจฺฉตีติ วทนฺติ ฯ ปุปฺผาสโว นาม มธุกปุปฺผาทีนํ รเสน กโต ฯ ผลาสโว นาม มุทฺทิกผลาทีนิ มทฺทิตฺวา เตสํ รเสน กโต ฯ มธฺวาสโว นาม มุทฺทิกานํ [2] ชาติรเสน กโต ฯ มกฺขิกามธุนาปิ กริยตีติ วทนฺตีติ สุราปานสิกฺขาปทวณฺณนา [3] ฯ

[๑๖๘] มธุกตาลนาฬิเกราทิปุปฺผรโส จิรปาริวาสิโต ปุปฺผาสโว ฯ ตถา ปนสาทิผลรโส ผลาสโว ฯ มุทฺทิกรโส มธฺวาสโว ฯ อุจฺฉุรโส คุฬาสโว ฯ หรีตกามลกกฏุกภณฺฑาทินานาสมฺภารานํ รโส จิรปาริวาสิโต สมฺภารสํยุตฺโตติ ยถาวุตฺตสพฺพฏีกา ฯ

ตํปิ สพฺพํ ทสวิธมฺปิ มทการณวเสน มชฺชํ ปิวนฺตํ มทยตีติ กตฺวาติ สาฏฺฐกถาสิคาลฏีกา ฯ

[๑๖๙] ตทุภยเมว มทนียฏฺเฐน มชฺชํ ยํ วา ปนญฺญํปิ กิญฺจิ อตฺถิ มทนียํ เยน ปีเตน มตฺโต โหติ ปมตฺโต อิทํ วุจฺจติ มชฺชนฺติ ขุทฺทกปาฐวณฺณนา [4] ฯ

มชฺชนฺติ ตเทว อุภยํ ยํ วา ปนญฺญํปิ สุราสววินิมุตฺตํ มทนียนฺติ สํยุตฺตมหาวคฺเค อามกธญฺญเปยฺยาลวณฺณนา [5] ฯ

สุราสววินิมุตฺตนฺติ ยถาวุตฺตสุราสววินิพฺพฏฺฏนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๑๗๐] ปานํ นาม ปมาทฏฺฐานสงฺขาตา ปีวนเจตนา ฯ ตถา หิ อามกธญฺญเปยฺยาลวณฺณนายํ [6] ยาย เจตนาย ตํ ปิวนฺติ สา

๑. ตสฺสาเยว ฯ ๒. มุทฺทิกาทีนนฺติ อฏฺฐกถาปาโฐ ฯ ณ. ว. ๓. สมนฺต. ๒/๔๕๐ ฯ
๔. ป. โช. ขุ. ขุ. ๒๑ ฯ ๕-๖. สา. ป. ๑/๔๑๕ ฯ

ปมาทสฺส การณตฺตา ปมาทฏฺฐานํ นามาติ วุตฺตํ ฯ ตถา ขุทฺทก-
ปาจสิคาลสุตฺตวณฺณนา ฯ

สํยโม นาม วิรติ ฯ เตนาหฏฺจกถายํ มชฺชปานสํยโม นาม
สุราเมรยมชฺชปฺปมาทฏฺฐานา เวรมณิยา เอเวตํ อธิวจนนฺติ ฯ

มชฺชปานสํยโม สรูปํ ฯ

[๑๗๑] ยถา ปน ตตฺถ กมฺมกฺกิเลสาติ เอตฺถ สุราปานํ น
คหิตํ ตถา อิธาปิ ปาปาติ เอตฺถ ตํ น คเหตพฺพํ ฯ ตสฺส ตตฺถ
อคฺคหเณ การณํ สิคาลสุตฺตฏีกายํ วุตฺตนยเมว ฯ ฏีกากาโร หิ
ยทิปิ สุราปานํ ปญฺจเวรภาเวน อุปาสเกหิ ปริวชฺชนียํ ตสฺส ปน
โภคาปายมุขภาเวน ปรโต วตฺตุกามตาย ตํ วชฺเชตฺวา ปาณาติ-
ปาตาทโยเยว สนฺธาย จตฺตาโร กมฺมกฺกิเลสาติ วุตฺตนฺติ เอวํ
วตฺวา ปุน วิสุํ อกมฺมปถภาวโต จาติ อปเร ฯ สุราปานมฺปิ
สุราปานํ ภิกฺขเว อาเสวิตํ ภาวิตํ พหุลีกตํ นิรยสํวตฺตนิกนฺติอาทิ-
วจนโต วิสุํ กมฺมปถภาเวน อาคตํ ฯ ตถา หิ ตํ ทุจฺจริตํ หุตฺวา
ทุคฺคติคามิปถภาเว นิยตนฺติ เกจิ ฯ เตสํ มเตน เอกาทส กมฺมปถา
สิยุํ ตสฺมา วุตฺเตเสฺวว กมฺมปเถสุ อุปการกตฺตสภาคตฺตวเสน
อนุปฺปเวโส ทฏฺฐพฺโพติ วิสุํ อกมฺมปถภาวโต จาติ สุวุตฺตเมตนฺติ
อาห ฯ อิธ ปน สุราปานมฺปิ กามญฺจ ปาปํ โหติ ยสฺมา
ปน ภควา ตทิตเร ปาปภาเวน วตฺวา ตํ ปรโต มชฺชปานภาเวน
วตฺตุมิจฺฉติ ตสฺมา ปาปาติ เอตฺถ น คเหตพฺพนฺติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ
อปิจ ยถา ตโป จ พฺรหฺมจริยญฺจาติ เอตฺถ ยทิปิ เมถุนวิรตฺยาทิ

เจว มคฺโค จ พฺรหฺมจริยํ นาม อริยสจฺจทสฺสเนน ปน มคฺคสฺส ปรโต คหิตตฺตา ตทวเสสํ คหิตํ เอวํ สมฺปทมิทํ ทฏฺฐพฺพํ ฯ

[๑๗๒] **อิติ ปาปา มชฺชปานาติ** อุภเยน ปาณาติปาตาทโย [1]ปญฺจ เวรเจตนาโย วุตฺตา ฯ **วิรติ สํยโมติ** อุภเยน ปญฺจ ตํเวรมณิโย ฯ ตตฺถ ปาณาติปาตาทโย จตฺตาโร เหฏฺฐา อาคาริยวินเย วุตฺตนเยน เวทิตพฺพา ฯ อปิจ มหาขนฺธกวณฺณนายํ [2] วุตฺตนเยนปิ ฯ วุตฺตญฺหิ ตตฺถ ยถา จ ภิกฺขูนํ ปาณาติปาตาทีสุ นานาอาปตฺติโย โหนฺติ น ตถา สามเณรานํ ฯ สามเณโร หิ กุญฺจกิปิลฺลิกมฺปิ มาเรตฺวา มงฺกุณณฺฑกมฺปิ ภินฺทิตฺวา นาเสตพฺพตํเยว ปาปุณาติ ฯ ตาวเทวสฺส สรณคมนานิ จ อุปชฺฌายคฺคหณญฺจ เสนาสนคฺคาโห จ ปฏิปฺปสฺสมฺภติ ฯ สงฺฆลาภํ น ลภติ ฯ ลิงฺคมตฺตเมว เอกํ อวสิฏฺฐํ โหติ ฯ อทินฺนาทาเน ติณสลากมตฺเตนปิ วตฺถุนา อพฺรหฺมจริเย ตีสุ มคฺเคสุ ยตฺถ กตฺถจิ วิปฺปฏิปตฺติยา มุสาวาเท หสฺสาธิปฺปายตายปิ มุสา ภณิเต อสฺสมโณ โหตีติ ฯ

[๑๗๓] วิมติวิโนทนิยํ เสนาสนคฺคาโห จ ปฏิปฺปสฺสมฺภตีติ อิมินา วสฺสจฺเฉทํ ทสฺเสติ ฯ อุปสมฺปนฺนานมฺปิ ปาราชิกสมาปตฺติยา สรณคมนาทิสามเณรภาวสฺสาปิ วินยนโต เสนาสนคฺคาโห จ ปฏิปฺปสฺสมฺภติ สงฺฆลาภมฺปิ เต น ลภนฺตีติ เวทิตพฺพนฺติ วุตฺตํ ฯ

[๑๗๔] มชฺชปานนฺตุ อชฺโฌหรณาธิปฺปาเยน กายทฺวารปฺปวตฺตา สุราเมรยมชฺชานํ อชฺโฌหรณเจตนา สุราเมรยมชฺชปฺปมาทฏฺฐานนฺติ

๑. ปาณาติปาตาทิกาติ ยุตฺตตรํ ฯ ณ. ว. ๒. สมนฺต. ๓/๘๕ ฯ

เวทิตพฺพํ ฯ สุราเมรยมชฺชปฺปมาทฏฺฐานสฺส ปน สุราทีนญฺจ อญฺญตรํ โหติ มทนียํ ปาตุกมฺยตาจิตฺตญฺจ ปจฺจุปฏฺฐิตํ โหติ ตชฺชญฺจ วายามํ อาปชฺชติ ปีตญฺจ [1] ปวิสตีติ อิมานิ จตฺตาริ องฺคานีติ ขุทฺทกปาฐวณฺณนายํ [2] วุตฺตนเยน เวทิตพฺพํ ฯ

สุราปานฏีกายนฺตุ มชฺชภาโว ตสฺส ปานญฺจาติ อิมานิ ปเนตฺถ เทฺว องฺคานีติ ภิกฺขุสฺส สุราปานวเสน วุตฺตํ ฯ

[๑๗๕] ยญฺจ สุราปานวณฺณนายํ [3] วตฺถุสฺส อชานนตาย เจตฺถ อจิตฺตกตา เวทิตพฺพา ฯ อกุสเลเนว ปาตพฺพตาย โลกวชฺชตาติ วุตฺตํ ฯ ตตฺถ อจิตฺตกตา ภิกฺขุวเสน ลพฺภติ ฯ เตเนว มหาขนฺธกวณฺณนายํ [4] มชฺชปาเน ปน ภิกฺขุสฺส อชานิตฺวาปิ พีชโต ปฏฺฐาย มชฺชํ ปิวนฺตสฺส ปาจิตฺติยํ ฯ สามเณโร ปน ชานิตฺวาว ปิวนฺโต สีลเภทํ อาปชฺชติ น อชานิตฺวา ฯ สามเณรานํ มชฺชปานํ สจิตฺตกํ ปาราชิกวตฺถูติ ฯ

น อชานิตฺวา ปิวนฺโต ปาณาติปาตาเวรมณีอาทึ สพฺพํ สีลเภทํ สรณเภทญฺจ อาปชฺชติ ฯ อกุสลมฺปน สุราปานเวรมณีสีลเภโทว โหติ มาลาทิธารณาทีสุ วิยาติ ทฏฺฐพฺพนฺติ ตพฺพิมติวิโนทนิยํ วุตฺตํ ฯ

[๑๗๖] ยทิ หิ สุราปานเวรมณีสีลํ ภิชฺชติ อถ อิตรํ กสฺมา น ภิชฺชติ ฯ อฏฺฐกถายญฺจ ปาราชิกวตฺถูติ วุตฺตํ ปาราชิกสฺส จ นาม น กิญฺจิ สีลมตฺถิ ฯ ขุทฺทกปาฐวณฺณนายมฺปิ [5] สามราณญฺ-

๑. ปีเต จ ฯ ฌ. ว. ๒. ป. โช. ขุ. ขุ. ๒๑ ฯ ๓. สมนฺต. ๒/๔๕๐ ฯ ๔. สมนฺต. ๓/๘๖ ฯ ๕. ป. โช. ขุ. ขุ. ๒๓ ฯ

เจตฺถ เอกสฺมึ ภินฺเน สพฺพานิปิ ภินฺนานิ โหนฺติ ฯ ปาราชิกฏฺฐานิยานิ หิ ตานีติ วุตฺตํ ฯ ตสฺมา สุราปานเวรมณี-สีลเภโท ว โหตีติ วจนํ วิจาเรตพฺพํ ฯ

[๑๗๗] สุราปานวณฺณนายํ [๑] โย อริฏฺโฐ มชฺชํ น โหติ ตสฺมึ อนาปตฺติ ฯ อามลกาทีนํเยว กิร รเสน อริฏฺฐํ กโรนฺติ โส มชฺชวณฺณคนฺธรโส เจว โหติ น จ มชฺชํ ฯ โย ปน สมฺภาร-ปกฺขิตฺโต รโส [๒] มชฺชํ โหติ พีชโต ปฏฺฐาย น วฏฺฏตีติ วุตฺตํ ฯ

พีชโตติ ยถาวุตฺตานํ ปิฏฺฐาทีนํ มชฺชตฺถาย ภาชเน ปกฺขิตฺต-กาลโต ปฏฺฐายาติ ตพฺพิมติวิโนทนี ฯ

พีชโตติ สมฺภาเร ปฏิยาเทตฺวา ปาติยํ ปกฺขิตฺตกาลโต ตาล-นาฬิเกราทีนํ ปุปฺผรเส คหิเต อภินวกาลโตเยว จ ปฏฺฐาย ฯ โลณโสจิรกสุตฺตญฺจ [๓] อเนเกหิ เภสชฺเชหิ อภิสงฺขโต อมชฺชภูโต อาสววิเสโสติ สุราปานฏีกา ฯ

เอตฺถ จ **อภินวกาลโตติ** วจนํ **จิรปาริวาสิโตติ** เอเตน วิรุชฺฌติ ฯ น เหส อภินวุปฺปนฺโน ปุปฺผรโส จิรปาริวาสิโตติ วตฺตุมรหตีติ ฯ

[๑๗๘] ยถาวุตฺตา จ จตฺตาโร ธมฺมโต เจตนาว ฯ เตน สมฺมาทิฏฺฐิสุตฺตวณฺณนาทีสุ [๔] อกุสลกมฺมปถาธิกาเร ปฏิปาฏิยา สตฺต เจตนาธมฺมา โหนฺตีติ วุตฺตํ ฯ **สตฺตาติ** กายกมฺมตฺตยวจีกมฺมจตุกฺก-

๑. สมนฺต. ๒/๔๕๐ ฯ ๒. โสติ วณฺณนาปาโฐ ฯ ๓. โสณโสจิรกสุรตฺตญฺจาติ ภวิตพฺพํ ฯ ฌ. ว. ๔. ป. สู. ๑/๒๒๘ ฯ

วเสน สตฺต กมฺมปถา ฯ

ปญฺจเวรกถา

[๑๗๙] ตํเวรมณีปิ เหฏฺฐา ตตฺเถว วุตฺตนเยน เวทิตพฺพา ฯ ตสฺสา ปน อารมฺมณํ อฏฺฐกถาสุ วุตฺตํ ฯ ตถา หิ สมฺมาทิฏฺฐิสุตฺตวณฺณนาทีสุ [๑] โลกิยวิรตึ สนฺธาย ปาณาติปาตาทีนํ อารมฺมณาเนว เอเตสํ อารมฺมณาเนว ฯ วีติกฺกมิตพฺพวตฺถุโตเยว หิ เวรมณี นาม โหตีติ วุตฺตํ ฯ

ตตฺถ ปุริมา เทฺว วิรติโย ยํ โวโรปนาทิวเสน วีติกฺกมิตพฺพํ ชีวิตินฺทฺริยาทิวตฺถุ ตํ อารมฺมณํ กตฺวา ปวตฺตนฺติ ปจฺฉิมา นิพฺพานารมฺมณา วาติ กูฏทนฺตสุตฺตวณฺณนา [๒] ฯ

[๑๘๐] สพฺพตฺถาปิ สมาทานวิรติ สิกฺขาปทคฺคหณกฺขณโต ปจฺฉา สมฺปตฺตวตฺถุโต วิรมณกาเลเยว ยุชฺชติ น ตํคหณกฺขเณ ฯ ตํขณสฺมึ หิ สมาทานวิรติ วิรมิตพฺพอกุสลารมฺมณาว ฯ เตเนว ขุทฺทกปาฐวณฺณนายํ [๓] วิรมโตติ เอตฺถาห ปาณาติปาตาทีหิ วิรมนฺโต กุโต วิรมตีติ ฯ วุจฺจเต ฯ สมาทานวเสน ตาว วิรมนฺโต อตฺตโน ปเรสํ วา ปาณาติปาตาทิอกุสลโต วิรมติ ฯ กิมารภิตฺวา ฯ ยโต วิรมติ ตเทว ฯ สมฺปตฺตวเสนาปิ วิรมนฺโต วุตฺตปฺปการากุสลโต ว ฯ กิมารภิตฺวา ฯ ปาณาติปาตาทีนํ วุตฺตารมฺมณาเนวาติ วุตฺตํ ฯ เกจิ ปน มชฺชสงฺขาตํ สงฺขารํ อารภิตฺวา มชฺชปฺปมาทฏฺฐานา วิรมติ ฯ สตฺตสงฺขาเรสุ ยมฺปน หริตพฺพํ ภณฺชิตพฺพญฺจ ตํ

๑. ป. สู. ๑/๒๘๒ ฯ ๒. สุ. วิ. ๑/๓๗๘ ฯ ๓. ป. โช. ขุ. ขุ. ๒๘.

อารภิตฺวา อทินฺนาทานมุสาวาเทหิ สตฺเตเยวารภิตฺวา ปาณาติปาตอพฺรหฺมจริเยหีติ วทนฺติ ฯ ตํ ปริยาเยน ยุชฺชติ ฯ ตทญฺเญ เอวํ สนฺเต อญฺญํ จินฺเตนฺโต อญฺญํ กเรยฺย ยญฺจ ปชหติ ตํ น ชาเนยฺยาติ วตฺวา อนิจฺฉมานา ยเทว ปชหติ ตํ อตฺตโน ปาณาติปาตาทิอกุสลเมวารภิตฺวา วิรมตีติ วทนฺติ ฯ ตทยุตฺตํ ฯ กสฺมา ฯ ตสฺส ปจฺจุปฺปนฺนาภาวโต พหิทฺธาภาวโต จ ฯ สิกฺขาปทานญฺหิ ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณา พหิทฺธารมฺมณาติ เอวํ วิภงฺคปาเจ[๑] ปจฺจุปฺปนฺนพหิทฺธารมฺมณตฺตํ วุตฺตํ ฯ ตํ อตฺตโน ปาณาติปาตาทิอกุสลํ อารภิตฺวา วิรมนฺตสฺส น ยุชฺชติ ฯ ยมฺปน อญฺญํ จินฺเตนฺโตตฺยาทิ วุตฺตํ ฯ ตนฺน ฯ น หิ กิจฺจสาธนวเสน ปวตฺเตนฺโต อญฺญํ จินฺเตนฺโต อญฺญํ กโรตีติ วา ยํ ปชหติ ตํ น ชานาตีติ วา วุจฺจติ ฯ

อารภิตฺวาน อมตํ ชหนฺโต สพฺพปาปเก
นิทสฺสนญฺเจตฺถ ภเว มคฺคฏฺฐาริยปุคฺคโล

สพฺโพปายมตฺโถ ขุทฺทกปาจวณฺณนาโต ลพฺภติ ฯ

[๑๘๑] สมฺมาทิฏฺฐิสุตฺตวณฺณนาทีสุปิ [๒] ทุสฺสีลฺยารมฺมณชีวิตินฺทฺริยาทิอารมฺมณา กถํ ทุสฺสีลฺยานิ ปชหนฺตีติ โจทนํ สนฺธาย ยถา ปน นิพฺพานารมฺมโณ อริยมคฺโค กิเลเส ปชหติ เอวํ ชีวิตินฺทฺริยาทิอารมฺมณาเปเต กมฺมปถา ปาณาติปาตาทีนิ ทุสฺสีลฺยานิ ปชหนฺตีติ เวทิตพฺพาติ วุตฺตํ ฯ

๑. อภิ. วิ. ๓๕/๓๙๗. ๒. ป. สู. ๑/๒๘๒.

[๑๘๒] สิกฺขาปทานิเปตานิ สามเณเรน ภิกฺขุสฺส สนฺติเก สมาทิยนฺเตเนว สมาทินฺนานิ โหนฺติ อุปาสเกน ปน อตฺตนา วา ปรสฺส สนฺติเก วา เอกชฺฌํ วา ปจฺเจกํ วา สมาทิยนฺเตน สมาทินฺนานิ โหนฺติ ฯ กินฺตุ นานํ ฯ เอกชฺฌํ สมาทิยโต วิรติปิ เจตนาปิ เอกา ว กิจฺจวเสน ปเนตาสํ ปญฺจตฺตํ ปญฺญาปียติ ฯ ปจฺเจกํ สมาทิยโต วิรติโยปิ เจตนาปิ ปญฺเจว ฯ สามเณรานญฺเจตฺถ เอกสฺมึ ภินฺเน สพฺพานิปิ ภินฺนานิ โหนฺติ ฯ ปาราชิกฏฺฐานิยานิ หิ ตานิ ฯ เตสํ ยนฺตํ วีติกฺกนฺตํ โหติ เตเนว กมฺมพนฺโธ ฯ คหฏฺฐานมฺปน เอกสฺมึ ภินฺเน เอกเมว ภินฺนํ โหติ ยโต เตสํ ตํสมาทาเนเนว ปุน ปญฺจงฺคิกตฺตํ สีลสฺส สมฺปชฺชติ ฯ เตสมฺปิ ยนฺตํ วีติกฺกนฺตํ เตเนว กมฺมพนฺโธ ฯ อปเร ปนาหุ วิสุํ วิสุํ สมาทินฺเนสุ เอกสฺมึ ภินฺเน เอกเมว ภินฺนํ โหติ ฯ ปญฺจงฺคสมนฺนาคตํ สีลํ สมาทิยามีติ เอวมฺปน เอกโต สมาทินฺเนสุ เอกสฺมึ ภินฺเน สพฺพานิปิ ภินฺนานิ โหติ ฯ กสฺมา ฯ สมาทานสฺสาภินฺนตฺตาติ ขุทฺทกปาฐวณฺณนาน โย [๑]ฯ

[๑๘๓] **อปเรติ** เจตํ ทีฆภาณเก สนฺธาย วุตฺตํ ฯ ตถา หิ กูฏทนฺตสุตฺตวณฺณนายํ [๒] โย ปญฺจ สิกฺขาปทานิ เอกโต คณฺหาติ ตสฺส เอกสฺมึ ภินฺเน สพฺพานิปิ ภินฺนานิ โหนฺติ โย เอเกกํ คณฺหาติ โส ยํ วีติกฺกมติ ตเทว ภิชฺชตีติ วุตฺตํ ฯ

สพฺพานิปิ ภินฺนานิ โหนฺติ เอกชฺฌสมาทินฺนตฺตา ฯ ตเทว ภิชฺชติ วิสุํ วิสุํ สมาทินฺนตฺตา ฯ คหฏฺฐวเสน เจตํ วุตฺตนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

๑. ป. โช. ขุ. ขุ. ๒๓. ๒. สุ. วิ. ๑/๓๗๘.

[๑๘๔] อิติ โลกิยาว ภิชฺชนสภาวา น โลกุตฺตรา ฯ เตเนว กูฏทนฺตวณฺณนายํ [๑] เสตุฆาตวิรติยา ปน เภโท นาม นตฺถิ ฯ ภวนฺตเรปิ หิ อริยสาวโก ชีวิตเหตุปิ เนว ปาณํ หนติ น สุรํ ปิวติ ฯ สเจปิสฺส สุรญฺจ ขีรญฺจ มิสฺเสตฺวา มุเข ปกฺขิปนฺติ ขีรเมว ปวิสติ น สุรา ยถา กิร โกญฺจสกุณานํ ขีรมิสฺสเก อุทเก ขีรเมว ปวิสติ น อุทกํ ฯ อิทํ โยนิสิทฺธํ อิตรํ ธมฺมตาสิทฺธนฺติ เวทิตพฺพนฺติ วุตฺตํ ฯ

เภโท นาม นตฺถิ ปฏิปกฺขสมุจฺฉินฺทเนน อกุปฺปสภาวโต ฯ เตนาห ภวนฺตเรปีติอาทึ ฯ **โยนิสิทฺธนฺติ** มนุสฺสติรจฺฉานานํ อุทฺธํ ติริยเมว ทีฆตา วิย ชาติสิทฺธนฺติ อตฺโถ ฯ โพธิสตฺเต กุจฺฉิคเต โพธิสตฺตมาตุ สีลํ วิย ธมฺมตาย สภาวเนว สิทฺธํ ธมฺมตาสิทฺธํ ฯ มคฺคธมฺมตาย วา อริยมคฺคานุภาเวน สิทฺธํ ธมฺมตาสิทฺธนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

ยสฺมา ปน ตํตํเวรโต วิรมเณ วิรติ ปธานา โหติ ตสฺมา สพฺพตฺถ เวรมณี นาม วิรตีติ วุตฺตา ฯ เจตนาปิ ปน เวรมณี นาม ฯ เตเนว สมฺมาทิฏฺฐิสุตฺตวณฺณนาทีสุ [๒] เอเตสุปิ ปฏิปาฏิยา สตฺต เจตนาปิ วฏฺฏนฺติ วิรติโยปีติ วุตฺตํ ฯ

[๑๘๕] เอตฺถาห นนุ วิรตีติ อิมินา ตํตํเวรมณี วุตฺตา กิมตฺถํ อารตีติ วุตฺตนฺติ ฯ จิตฺตสฺส ปาเป อนภิรติยา ทสฺสนตฺถํ ฯ เตนฏฺฐกถายํ อารติ นาม ปาเป อาทีนวทสฺสิโน มนสาเอว

๑. สุ. วิ. ๑/๓๗๘. ๒. ป. สู. ๑/๒๘๒.

อนภิรตีติ วุตฺตํ ฯ ปาปารมณวเสน จิตฺตุปฺปาทมตฺตมฺปิ หิ พหุการํ โหติ ฯ เตเนว ภควา มหาจุนฺทตฺเถรสฺส ธมฺมํ เทเสนฺโต อิธ โข ปน โว จุนฺท สลฺเลโข กรณีโย ฯ ปเร วิหึสกา ภวิสฺสนฺติ มยเมตฺถ อวิหึสกา ภวิสฺสามาติ สลฺเลโข กรณีโย ฯ ปเร ปาณาติปาตี ภวิสฺสนฺติ มยเมตฺถ ปาณาติปาตา ปฏิวิรตา ภวิสฺสามาติ สลฺเลโข กรณีโยติ เอวมาทีหิ จตฺจตฺตาฬีสาย อากาเรหิ สลฺเลขํ (๑) ทสฺเสตฺวา ปุน ตสฺมึ สลฺเลเข จิตฺตุปฺปาทสฺสาปิ พหุการตฺตํ ทสฺเสนฺโต จิตฺตุปฺปาทมฺปิโข อหํ จุนฺท กุสเลสุ ธมฺเมสุ พหุการํ วทามิ โก ปน วาโท กาเยน วาจาย อนุวิธิยนาสุ ฯ ตสฺมาติห จุนฺท ปเร วิหึสกา ภวิสฺสนฺติ มยเมตฺถ อวิหึสกา ภวิสฺสามาติ จิตฺตํ อุปฺปาเทตพฺพํ ฯ ปเร ปาณาติปาตี ภวิสฺสนฺติ มยเมตฺถ ปาณาติ-ปาตา ปฏิวิรตา ภวิสฺสามาติ จิตฺตํ อุปฺปาเทตพฺพนฺติอาทิมาห ฯ

[๑๘๖] ตตฺถ **อิธาติ** วิหึสาทิวตฺถุทีปนเมตํ [๒] ฯ **โข ปนาติ** นิปาตมตฺตํ ฯ **โวติ** กรณตฺเถ สามีวจนํ ฯ ยเทตํ ปเร วิหึสกา ภวิสฺสนฺตีติอาทินา นเยน วิหึสาทิวตฺถุํ วทามิ อิธ จุนฺท ตุมฺเหหิ สลฺเลโข กาตพฺโพติ อยเมตฺถ สงฺเขปตฺโถ ฯ สงฺเขปโต วุตฺตมตฺถํ วิตฺถาเรตุกาโม อาห ปเร วิหึสกาติอาทึ ฯ ตตฺถ ปเรติ เย เกจิ อิมํ สลฺเลขมนุยุตฺตา ฯ **วิหึสกาติ** ปาณินา วา เลฑฺฑุอาทินา วา สตฺตานํ วิเหจกา ภวิสฺสนฺติ ฯ **มยเมตฺถาติ** มยมฺปน ยตฺเถว วตฺถุสฺมึ ปเรเอว วิหึสกา ภวิสฺสนฺติ เอตฺเถว อวิหึสกา ภวิสฺสาม

๑. ม. มู. ๑๒/๗๕. ๒. อหึสาทิวตฺถุทีปนเมตนฺติปิ อตฺถโยชนา ฯ ฌ. ว.

อวิหึสํ อุปฺปาเทตฺวา วิหริสฺสาม ฯ **อิติ สลฺเลโข กรณีโยติ** เอวํ ตุมฺเหหิ อวิหึสาสงฺขาโต สลฺเลโข กาตพฺโพ ฯ อวิหึสา หิ วิหึสํ สลฺเลขติ ฉินฺทตีติ สลฺเลโขติ วุจฺจติ ฯ เอส นโย สพฺพตฺถ ฯ อนุวิธิยนาสูติ ยา ปเนตา กาเยน วาจาย จ อนุวิธิยนา ยถา ปฐมํ จิตฺตํ อุปฺปนฺนํ ตเถว เตสํ ธมฺมานํ กาเยน กรณํ วาจาย กโรถาติ อาณาปนํ วา อุคฺคหปริปุจฺฉาทีนิ วา ฯ ตตฺถ วาโทเยว โก เอกนฺตพหุการาเยว หิ ตา อนุวิธิยนาติ ทสฺเสติ ฯ กสฺมา ปเนตฺถ จิตฺตุปฺปาโทปิ พหุกาโรติ ฯ เอกนฺตหิตสุขาวหโต อนุวิธิยนานํ เหตุตฺตา จ ฯ ทานํ ทสฺสามีติ หิ จิตฺตุปฺปาโท สยมฺปิ เอกนฺต-หิตสุขาวโห อนุวิธิยนานมฺปิ เหตุ ฯ เอวํ อุปฺปนฺนจิตฺตตฺตาเยว หิ ทุติยทิวเส มหาวิธึ วิทหิตฺวา มหามณฺฑปํ กตฺวา ภิกฺขุสตสฺส วา ภิกฺขุสหสฺสสฺส วา ทานํ เทติ ภิกฺขุสงฺฆํ นิมนฺเตถ ปูเชถ ปริวิสถาติ ปริชเน อาณาเปติ เอวํ สงฺฆสฺส จีวรํ เสนาสนํ เภสชฺชํ ทสฺสามีติ จิตฺตุปฺปาโท สยมฺปิ เอกนฺตหิตสุขาวโห อนุวิธิยนานมฺปิ เหตุ ฯ เอวํ อุปฺปนฺนจิตฺตตฺตาเยว หิ จีวราทีนิ อภิสงฺขโรติ เทติ ทาเปติ จ ฯ เอส นโย สรณคมนาทีสุ ฯ สรณํ คจฺฉามีติ หิ จิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวาว ปจฺฉา กาเยน วา วาจาย วา สรณํ คณฺหาติ ฯ ตถา ปญฺจงฺคํ อฏฺฐงฺคํ ทสงฺคํ วา สีลํ สมาทิยามีติ จิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวาว กาเยน วา วาจาย วา สมาทิยติ ฯ ปพฺพชิตฺวา จตูสุ สีเลสุ ปติฏฺฐหิสฺสามีติ จิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวา ว กาเยน วา วาจาย วา ปูเรตพฺพํ สีลํ ปูเรติ ฯ พุทฺธวจนํ

อุคฺคณฺหิสฺสามีติ จิตฺตํ อุปฺปาเทตฺวาว เอกํ นิกายํ เทฺว วา ตโย วา จตฺตาโร วา ปญฺจ วา นิกาเย กาเยน วา วาจาย วา อุคฺคณฺหาติ ฯ เอวํ ธูตงฺคสมาทานกมฺมฏฺฐานุคฺคหกสิณปริกมฺมชฺฌานสมาปตฺติวิปสฺสนามคฺคผลปฺปจฺเจกโพธิสมฺมาสมฺโพธิวเสน เนตพฺพํ ฯ พุทฺโธ ภวิสฺสามีติ หิ จิตฺตุปฺปาโท เอกนฺตหิตสุขาวโห อนุวิธิยนานมฺปิ เหตุ ฯ เอวํ อุปฺปนฺนจิตฺตตฺตาเยว หิ อปเรน สมเยน กปฺปสตสหสฺสาธิกานิ จตฺตาริ อสงฺเขยฺยานิ กาเยน วา วาจาย วา ปารมิโย ปูเรตฺวา สเทวกํ โลกํ ตาเรนฺโต วิจรติ ฯ เอวํ สพฺพตฺถ จิตฺตุปฺปาโทปิ พหุกาโร กายวาจาหิ ปน อนุวิธิยนา อติพหุการาเยวาติ เวทิตพฺพา ฯ เอวํ กุสเลสุ ธมฺเมสุ จิตฺตุปฺปาทสฺสาปิ พหุการตฺตํ ทสฺเสตฺวา อิทานิ ตตฺถ นิโยเชนฺโต ตสฺมาติห จุนฺทาติอาทิมาหาติ ตพฺพณฺณนานโย ๑ฯ

[๑๘๗] อาการเรหีติ อวิหึสนาทีหิ จตุจฺจตฺตาฬีสาย ปกาเรหิ ฯ **กุสเลสุ ธมฺเมสูติ** อวิหึสาทีสุ ยถาวุตฺตอนวชฺชธมฺเมสุ ฯ **วิหึสาทิวตฺถุนฺติ** ยเทตํ วิหึสาทีนํ วตฺถุํ วทามิ อิมสฺมึ วิหึสาทิวตฺถุสฺมึ ฯ **อนุวิธิยนาติ** จิตฺตุปฺปาทสฺส กายวาจาหิ อนุวิธานานิ ฯ เตสํ **ธมฺมานนฺติ** อวิหึสาทิธมฺมานํ เตสํ วา จิตฺตุปฺปาทวเสน ปวตฺติตธมฺมานํ ฯ อิทานิ ยถาวุตฺตมตฺถํ วิตฺถารโต ทสฺเสตุํ กสฺมา ปนาติอาทิ อารทฺธํ ฯ สรณคมนํ วาจาย วิญฺญาเปตุํ อสกฺโกนฺตสฺส วเสน วุตฺตํ กาเยนาติ ฯ **สีลํ กาเยน สมาทิยตีติ** เอตฺถาปิ

๑. ป. สู. ๑/๒๔๙.

เอเสว นโยติ ตฏฺฐีกา ฯ

อยเมตฺถ สงฺเขโป ฯ วิตฺถาโร ตุ มูลปณฺณาสกสฺส ปฐมวคฺเค สลฺเลขสุตฺเต โอโลเกตพฺโพ ฯ อิติ ปาปารมณวเสน จิตฺตุปฺปาโทปิ พหุกาโร โหติ ตโต เอวสฺส มงฺคลตา ยุชฺชติ ตสฺมา อารตีติ วุตฺตมิทนฺติ ฯ

วิรตีนํ อารมฺมณาทิวิภาคกถา ฯ

[๑๘๘] ปาณาติปาตอทินฺนาทานอพฺรหฺมจริยานิ เจตฺถ กายกมฺมเมว กมฺมปถปฺปตฺตาเนว ฯ มุสาวาโท วจีกมฺมเมว ฯ โย ปน อตฺถภญฺชโก โส กมฺมปถปฺปตฺโต อิตโร กมฺมเมว ฯ สุราเมรยมชฺชปฺปมาทฏฺฐานํ กายกมฺมเมว ฯ จตสฺโสปิ เจตฺถ กาย-กมฺมเมว ฯ มุสาวาทา เวรมณี วจีกมฺมนฺติ ขุทฺทกปาฐวณฺณนา[๑]ฯ

[๑๘๙] ตตฺถ เวรเจตนา ทุคฺคติยํ อาปายิกํ ทุกฺขํ สุคติยํ อปฺปายุกตาทึ อาวหติ ฯ เตนฏฺฐกนิปาตงฺคุตฺตเร สพฺพลหุสสุตฺเต [๒] วุตฺตํ ปาณาติปาโต ภิกฺขเว อาเสวิโต ภาวิโต พหุลีกโต นิรยสํวตฺตนิโก โหติ ติรจฺฉานโยนิสํวตฺตนิโก ปิตฺติวิสยสํวตฺตนิโก โย สพฺพลหุโส ปาณาติปาตสฺส วิปาโก มนุสฺสภูตสฺส อปฺปายุก-สํวตฺตนิโก โหติ ฯ อทินฺนาทานํ ภิกฺขเว อาเสวิตํ ... ปิตฺติวิสยสํวตฺตนิกํ โย สพฺพลหุโส อทินฺนาทานสฺส วิปาโก มนุสฺสภูตสฺส โภคพฺยสนสํวตฺตนิโก โหติ ฯ กาเมสุ มิจฺฉาจาโร ภิกฺขเว อาเสวิโต ... โย สพฺพลหุโส กาเมสุ มิจฺฉาจารสฺส วิปาโก

๑. ป. โช. ขุ. ขุ. ๒๘. ๒. องฺ. อฏฺฐก. ๒๓/๒๕๑.

มนุสฺสภูตสฺส สปตฺตเวรสํวตฺตนิโก โหติ ฯ มุสาวาโท ภิกฺขเว อาเสวิโต ... โย สพฺพลหุโส มุสาวาทสฺส วิปาโก มนุสฺสภูตสฺส อภูตพฺภกฺขานสํวตฺตนิโก โหติ ฯ สุราเมรยปานํ ภิกฺขเว อาเสวิตํ ... โย สพฺพลหุโส สุราเมรยปานสฺส วิปาโก มนุสฺสภูตสฺส อุมฺมตฺตกสํวตฺตนิโก โหตีติ [๑]ฯ

[๑๙๐] ตตฺถ ปาณาติปาโตติ ปาณาติปาตเจตนา ฯ สพฺพลหุโสติ สพฺพลหุโก ฯ อปฺปายุกสํวตฺตนิโกติ เตน ปริตฺตเกน กมฺมวิปาเกน อปฺปายุโก โหติ ทินฺนมตฺตาย วา ปฏิสนฺธิยา วิลียติ มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขนฺตมตฺโต วา ฯ เอวรูโป หิ น อญฺญสฺส กสฺสจิ นิสฺสนฺโท ปาณาติปาตสฺเสว คตมคฺโค เอโสติ ฯ โภคพฺยสนสํวตฺตนิโกติ ยถา กากณิกมตฺตมฺปิ หตฺเถ น ติฏฺฐติ เอวํ โภคพฺยสนํ สํวตฺเตติ ฯ สปตฺตเวรสํวตฺตนิโกติ สห สปตฺเตหิ เวรํ สํวตฺเตติ ฯ ตสฺส หิ สปตฺตา จ พหุกา โหนฺติ โย จ โย นํ ปสฺสติ ตสฺมึ เวรเมว อุปฺปาเทติ น นิพฺพายติ ฯ เอวรูโป หิ ปรสฺส รกฺขิตโคปิตภณฺเฑ อปราธสฺส นิสฺสนฺโท ฯ อภูตพฺภกฺขานสํวตฺตนิโกติ อภูเตน อพฺภกฺขานํ สํวตฺเตติ เยน เกนจิ กตํ คนฺตฺวา ตสฺเสว อุปริ ปตติ ฯ อุมฺมตฺตกสํวตฺตนิโกติ อุมฺมตฺตกภาวํ สํวตฺเตติ ฯ เตน หิ มนุสฺโส อุมฺมาที วา ขิตฺตจิตฺโต วา เอฬมูโค วา โหติ อยํ สุราปานสฺส นิสฺสนฺโทติ ตพฺพณฺณนา [๒] ฯ

[๑๙๑] มชฺชปานาทีนโว [๓] ปน กุมฺภชาตเก เจว สิคาลสุตฺเต [๔] จ

๑. องฺ. อฏฺฐก. ๒๓/๒๕๒. ๒. มโน. ปู. ๓/๒๙๑. ๓. ขุ. ชา. ๒๗/๔๗๗.
๔. ที. ปาฏิ. ๑๑/๑๙๖

วิตฺถาเรน อาคโต ฯ ตถา หิ ภควตา สิคาลสุตฺเต สุราเมรย-
มชฺชปฺปมาทฏฺฐานานุโยโค โข คหปติปุตฺต โภคานํ อปายมุขนฺติ
วตฺวา ตสฺสาทีนวํ ทสฺเสตุํ ฉ โขเม คหปติปุตฺต อาทีนวา
สุราเมรยมชฺชปฺปมาทฏฺฐานานุโยเค สนฺทิฏฺฐิกา ธนชานิ กลหปฺ-
ปวฑฺฒนี โรคานํ อายตนํ อกิตฺติสญฺชนนี โกปีนนิทฺทํสนี ๑
ปญฺญาย ทุพฺพลีกรณีเตฺวว ฉฏฺฐํ ปทํ ภวตีติ วุตฺตํ ฯ

[๑๔๒] ตตฺถ **อปายมุขนฺติ** วินาสมุขํ ฯ **อนุโยโคติ** ตสฺส
สุราเมรยมชฺชปฺปมาทฏฺฐานสฺส อนุโยโค ปุนปฺปุนํ กรณํ ฯ ยสฺมา
ปน เอตํ อนุยุตฺตสฺส อุปฺปนฺนา เจว โภคา ปริหายนฺติ อนุปฺปนฺนา จ
นุปฺปชฺชนฺติ ตสฺมา โภคานํ อปายมุขนฺติ วุตฺตํ ฯ **สนฺทิฏฺฐิกาติ**
สามํ ปสฺสิตพฺพา อิธโลกภาวินี ฯ ธนชานีติ ธนหานิ ฯ **กลหปฺ-
ปวฑฺฒนีติ** วาจากลหสฺส เจว หตฺถปรามาสาทิกลหสฺส จ วฑฺฒนี ฯ
โรคานํ อายตนนฺติ เตสํ เตสํ อกฺขิโรคาทีนํ โรคานํ เขตฺตํ ฯ
อกิตฺติสญฺชนนีติ สุรํ ปิวิตฺวา หิ มาตรมฺปิ ปหรนฺติ ปิตรมฺปิ
อญฺญํ พหุํ อวตฺตพฺพํ วทนฺติ อกาตพฺพํ กุพฺพนฺติ เตน ครหํปิ
ทณฺฑํปิ หตฺถปาทาทิจฺเฉทมฺปิ ปาปุณนฺติ ๒ อิธโลเกปิ ปรโลเกปิ
อกิตฺตึ ปาปุณนฺติ ฯ อิติ เตสํ สา สุรา อกิตฺติสญฺชนนี นาม โหติ ฯ
โกปีนนิทฺทํสนีติ คุยฺหฏฺฐานญฺหิ วิวริยมานํ หิรึ โกเปติ ๓ ตสฺมา
โกปีนนฺติ วุจฺจติ ฯ สุรามทมตฺตา จ ตํ องฺคํ วิวริตฺวา วิจรนฺติ

๑. หิริโกปีนนิทฺทํสนีติ ปาลิ. ม. ๒. ปาปุณนฺตา. ๓. อิโต ปรํ วินาเสตีติ ปาโจ
ทิสฺสติ ฯ ฌ. ว.

เตน เนสํ สา สุรา โกปีนสฺส นิทฺทํสนโต โกปีนนิทฺทํสนีติ วุจฺจติ ฯ **ปญฺญาย ทุพฺพลีกรณีติ** สาคตตฺเถรสฺส วิย กมฺมสฺสกตปฺปญฺญํ ทุพฺพลํ กโรติ ตสฺมา ปญฺญาย ทุพฺพลีกรณีติ วุจฺจติ ฯ มคฺคปฺ-ปญฺญมฺปน ทุพฺพลํ กาตุํ น สกฺโกติ ฯ อธิคตมคฺคานญฺหิ สา อนฺโต-มุขเมว นปฺปวิสติ ฯ **ฉฏฺฐํ ปทนฺติ** ฉฏฺฐํ การณนฺติ ตพฺพณฺณนา ๑ฯ

[๑๘๓] อเปติ อปคจฺฉติ อเปนฺติ วา เอเตนาติ อปาโย ฯ อปายสฺส อปาโย เอว วา มุขํ ทฺวารนฺติ อปายมุขํ ฯ **วินาสมุขนฺติ** เอตฺถาปิ เอเสว นโย ฯ สุราเมรยมชฺเช ปมาทฏฺฐานํ สุราเมรยมชฺชปฺ-ปมาทฏฺฐานํ ฯ **อนุโยโคติ** ปุนปฺปุนํ ตํสมงฺคิตา ฯ เตนาห ปุนปฺปุนํ กรณนฺติ ฯ อปราปรํ ปวตฺตนนฺติ อตฺโถ ฯ อุปฺปนฺนา เจว โภคา ปริหายนฺติ ปานพฺยสเนน พฺยสนกรณโต ฯ อนุปฺปนฺนา จ นุปฺปชฺชนฺติ ปมตฺตสฺส กมฺมนฺเตสุ พฺยาปาราภาวโต ฯ โภคานนฺติ ภุญฺชิตพฺพตฺเถน โภคาติ ลทฺธนามานํ กามคุณานํ ฯ สยํ ทฏฺฐพฺพนฺติ สนฺทิฏฺฐํ ฯ สนฺทิฏฺฐเมว สนฺทิฏฺฐิกํ ฯ ธนชานิสทฺทาเปกฺขาย ปน อิตฺถีลิงฺคเวเสน นิทฺเทโส ฯ ทิฏฺฐธมฺมิกาติ อยเมตฺถ อตฺโถติ อาห อิธโลกภาวินีติ ฯ สมํ สห ปสฺสิตพฺพาติ วา สนฺทิฏฺฐิกา ฯ ปานสมกาลภาวินีติ อตฺโถ ฯ กลหปฺปวฑฺฒนี มตฺตสฺส กลเห อนาทีนวทสฺสิภาวโต ฯ เขตฺตํ อุปฺปตฺติฏฺฐานภาวโต ฯ อายตนนฺติ วา การณํ อากโรติ อตฺโถ ฯ ปรโลเกปิ อกิตฺตึ ปาปุณนฺติ อกิตฺติสํวตฺตนิยสฺส กมฺมสฺส ปสวนโต ฯ โกปีนํ วา ปากฏภาเวน อกตฺตพฺพํ รหสฺสกมฺมํ ฯ สุรา-

๑. สุ. วิ. ๓/๑๗๐

ทมมตฺตา จ ปุพฺเพ อตฺตนา กตํ ตาทิสํ กมฺมํ อมตฺตกาเล ฉาเทนฺตา วิจริตฺวา มตฺตกาเล ปจฺจตฺถิกานมฺปิ วิวรนฺติ ปากฏํ กโรนฺติ เตน เตสํ สา สุรา ตสฺส โกปีนสฺส นิทฺทํสนโต โกปีนนิทฺทํสนีติ วุจฺจตีติ เอวเมตฺถ อตฺโถ ทฏฺฐพฺโพ ฯ **กมฺมสฺสกตปฺปญฺญนฺติ** นิทสฺสนมตฺตํ ทฏฺฐพฺพํ ฯ ยงฺกญฺจิ โลกิยํ ปญฺญํ ทุพฺพลํ กโรติเยวาติ สกฺกา วิญฺญาตุํ ฯ ตถา หิ พฺยติเรกมุเขน ตมตฺถํ ปติฏฺฐเปตุํ มคฺคปฺ- ปญฺญมฺปนาติอาทิ วุตฺตํ ฯ **อนฺโตมุขเมว นปฺปวิสตีติ** อิมินา สุราย มคฺคปฺปญฺญาทุพฺพลีกรณสฺส ทูรสมุสฺสาริตภาวมาห ฯ นนุ เจวํ สุราย ตสฺสา ปญฺญาย ทุพฺพลีกรเณ สามตฺถิยวิฆาโต อโจทิโต โหติ อริยานํ อนุปฆาตสฺเสว ° โจทิตตฺตา ฯ นยิทเมวํ อุปโยโคปิ นามสฺสา เตสํ นตฺถิ กุโต กิจฺจกรณนฺติ อิมสฺสตฺถสฺส วุตฺตตฺตา ฯ อถ ปน อฏฺฐานปริกปฺปนวเสนสฺสา กทาจิ สิยา ปโยโค ตถาปิ สา ตสฺสา ทุพฺพลิยํ อีสกมฺปิ กาตุํ นาลเมว สมฺมเทว ปฏิปกฺข- ทูรีภาเวน สุปฺปติฏฺฐิตภาวโต ฯ เตนาห มคฺคปฺปญฺญมฺปน ทุพฺพลํ กาตุํ น สกฺโกตีติ ฯ มคฺคปฺปญฺญสีเสน เจตฺถ อริยานํ สพฺพายปิ โลกิยโลกุตฺตราย ปญฺญาย ทุพฺพลภาวาปาทเน อสมตฺถตา ทสฺสิตาติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ ปชฺชติ เอเตเนว ผลนฺติ ปทํ การณนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

กุมฺภชาตกนฺตุ ตึสนิปาเต โอโลเกตพฺพํ ฯ

[๑๘๔] อิติ อปายิกทุกฺขาทิอาวหนโต เวรเจตนา อวมงฺคลํ นาม ฯ เวรมณี ปน ตพฺพิปรีตโต มงฺคลํ นาม ฯ เตนฏฺฐกถายํ ๒

๑. อนุปโยคสฺเสวาติปิ ปทํ ฯ ฌ. ว. ๒. ป. โช. ขุ. ขุ. ๑๕๗.

ตโต สพฺพาเปสา อารติ จ วิรติ จ ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกภย-เวรปฺปหานาทินานปฺปการวิเสสาธิคมเหตุโต มงฺคลนฺติ วุจฺจติ ฯ ยสฺมา ปน มชฺชปายี อตฺถํ น ชานาติ ธมฺมํ น ชานาติ มาตุ อนฺตรายํ กโรติ ปิตุ พุทฺธปฺปจฺเจกพุทฺธตถาคตสาวกานมฺปิ อนฺตรายํ กโรติ ทิฏฺฐธมฺเม ครหํ สมฺปราเย ทุคฺคตึ อปราปริยาเย อุมฺมาทํ ปาปุณาติ มชฺชปานา ปน สํยโม เตสํ โทสานํ วูปสมํ ตพฺพิปรีตคุณสมฺปทญฺจ ปาปุณาติ ตสฺมา อยํ มชฺชปานสํยโม มงฺคลนฺติ เวทิตพฺโพติ วุตฺตํ ฯ

[๑๘๕] ภควาปิ หิ นิทานวคฺคสฺส จตุตฺถวคฺเค ปฐมภยสุตฺเต[๑] อนาถปิณฺฑิกสฺส ธมฺมํ เทเสนฺโต เอวมาห กตมานิ ปญฺจ ภยานิ เวรานิ วูปสนฺตานิ โหนฺติ ฯ ยํ คหปติ ปาณาติปาตี ปาณาติ-ปาตปฺปจฺจยา ทิฏฺฐธมฺมิกมฺปิ ภยํ เวรํ ปสวติ สมฺปรายิกมฺปิ ภยํ เวรํ ปสวติ เจตสิกมฺปิ ทุกฺขํ โทมนสฺสํ ปฏิสํเวทยติ ปาณาติ-ปาตา ปฏิวิรตสฺส เอวนฺตํ ภยํ เวรํ วูปสนฺตํ โหติ ฯ ยํ คหปติ อทินฺนาทายี อทินฺนาทานปฺปจฺจยา ... ยํ คหปติ กาเมสุ มิจฺฉาจารี กาเมสุ มิจฺฉาจารปฺปจฺจยา ... ยํ คหปติ มุสาวาที มุสาวาทปฺ-ปจฺจยา ... ยํ คหปติ สุราเมรยมชฺชปายี สุราเมรยมชฺชปฺปมาทฏฺ-ฐานปฺปจฺจยา ทิฏฺฐธมฺมิกมฺปิ ภยํ เวรํ ปสวติ สมฺปรายิกมฺปิ ภยํ เวรํ ปสวติ เจตสิกมฺปิ ทุกฺขํ โทมนสฺสํ ปฏิสํเวทยติ สุรา-เมรยมชฺชปฺปมาทฏฺฐานา ปฏิวิรตสฺส เอวนฺตํ ภยํ เวรํ วูปสนฺตํ

๑. สํ. นิ. ๑๖/๘๒.

โหติ ฯ อิมานิ ปญฺจ ภยานิ เวรานิ วูปสนฺตานิ โหนฺตีติ ฯ

[๑๙๖] ตตฺถ **ภยานิ เวรานีติ** ภยเวรเจตนาโย ฯ **ปาณาติ-ปาตปฺปจฺจยาติ** ปาณาติปาตกมฺมการณา ฯ **ภยํ เวรนฺติ** อตฺถโต เอกํ ฯ เวรญฺจ นาเมตํ ทุวิธํ โหติ พาหิรํ อชฺฌตฺติกนฺติ ฯ เอเกน หิ เอกสฺส ปิตา มาริโต โหติ ฯ โส จินฺเตสิ เอเตน กิร เม ปิตา มาริโต อหํปิ ตํเยว มาเรสฺสามีติ นิสิตํ สตฺถํ อาทาย วิจรติ ฯ ยา ตสฺส อพฺภนฺตเร อุปฺปนฺนเวรเจตนา อิทํ พาหิรเวรํ นาม ฯ ยา ปน อิตรสฺส อยํ กิร มํ มาเรสฺสามีติ[๑] วิจรติ อหเมว นํ ปฐมตรํ มาเรสฺสามีติ เจตนา อุปฺปชฺชติ อิทํ อชฺฌตฺติกเวรํ นาม ฯ อิทนฺตาว อุภยมฺปิ ทิฏฺฐธมฺมิกเมว ฯ ยา ปน ตํ นิรเย อุปฺปนฺนํ ทิสฺวา เอตํ ปหริสฺสามีติ ชลิตํ อยมุคฺครํ คณฺหโต นิรยปาลสฺส เจตนา อุปฺปชฺชติ อิทมสฺส สมฺปรายิกํ พาหิรเวรํ ฯ ยา ตสฺส อยํ นิทฺโทสํ มํ ปหริสฺสามีติ[๒] อาคจฺฉติ อหเมว นํ ปฐมตรํ ปหริสฺสามีติ เจตนา อุปฺปชฺชติ อิทมสฺส สมฺปรายิกํ อชฺฌตฺติกเวรํ ฯ ยมฺปเนตํ พาหิรเวรํ ตํ อฏฺฐ-กถายํ ปุคฺคลเวรนฺติ วุตฺตํ ฯ **ทุกฺขํ โทมนสฺสนฺติ** อตฺถโต เอกเมว ฯ ยถา เจตฺถ เอวํ เสสปเทสุปิ ฯ อิมินา มม ภณฺฑํ หตํ มยฺหํ ทาเรสุ จาริตฺตํ อาปนฺนํ มุสา วตฺวา อตฺโถ ภคฺโค สุรามทมตฺเตน อิทํ นาม กตนฺติอาทินา นเยน เวรุปฺปตฺติ เวทิตพฺพาติ ตพฺพณฺณนา[๓] ฯ

๑. มํ มาเรสฺสตีติ วา อิมํ มาเรสฺสามีติ ลิขิตพฺพํ. ๒. มํ ปหริสฺสตีติ.
๓. สา. ป. ๒/๙๒.

[๑๙๗] **ภยเวรเจตนาโยติ** ภยเวราวหา เจตนาโย ฯ ภายิตพฺพตฺเถน วา ภยํ เวรปฺปสวนตฺเถน เวรนฺติ ลทฺธนามา เจตนาโย ฯ ปาณาติปาตาทโย หิ ยสฺส ปวตฺตนฺติ ยญฺจ อุทฺทิสฺส ปวตฺติยนฺติ อุภเยสํ ภยเวราวหา ตโต เอว ภายิตพฺพา เจว เวรชนกา จาติ ฯ **ปาณาติปาตกมฺมการณาติ** ปาณาติปาตสงฺขาตปาปกมฺมกรณเหตุ ฯ เวรํ วุจฺจติ วิโรโธ ฯ ตเทว ภายิตพฺพโต ภยนฺติ อาห **ภยํ เวรนฺติ อตฺถโต เอกนฺติ** ฯ อิทํ พาหิรเวรํ นาม ตสฺส เวรสฺส มูลภูตโต เวรการปุคฺคลโต พหิ ภวตฺตา เตเนว ตสฺส เวรการปุคฺคลสฺส อุปฺปนฺนํ เวรํ สนฺธาย อิทํ อชฺฌตฺติกเวรํ นามาติ วุตฺตํ ฯ ตนฺนิสฺสิตสฺส เวรสฺส มูลภูตเวรการปุคฺคลสฺส เจตนา อุปฺปชฺชติ ปหริตุํ อสมตฺถสฺสาปีติ อธิปฺปาโย ฯ น หิ เนรยิกา นิรยปาเล ปฏิปฺปหริตุํ สกฺขิสฺสนฺติ ฯ นิรยปาลสฺส เจตนา อุปฺปชฺชตีติ เอเตน อตฺเถว นิรเย นิรยปาลาติ ทสฺเสติ ฯ ยมฺปเนตํ พาหิรเวรนฺติ ยทิทํ ทิฏฺฐธมฺมิกํ สมฺปรายิกญฺจ พาหิรเวรํ ปุคฺคลเวรนฺติ วุตฺตํ ฯ เสสปเทสูติ อทินฺนาทายีติอาทินา อาคเตสุ เสสโกฏฺฐาเสสุ ฯ ภคฺโคติ อตฺโถ นาสิโตติ ตฏฺฏีกา ฯ

ปฐมภยสุตฺตเมว จ ทสกนิปาตงฺคุตฺตเร เวรสุตฺตนาเมน [๑]สงฺคีตํ ตสฺมา ตตฺถาปิ โอโลเกตพฺพํ ฯ

[๑๙๘] อิติ ปญฺจ เวรเจตนา ภายิตพฺพาติ ตโต ภายนฺเตน วิรมิตพฺพํ ฯ เอวํ กโรนฺโต หิ ภายิตพฺพโต ภายติ นาม อสมฺ-

๑. องฺ. ทสก. ๒๔/๑๙๕.

อสมฺมูฬฺโหติ จ วุจฺจติ ฯ โย หิ อภายิตพฺพโต ภายติ โส สมฺมูฬฺโห นาม ฯ เตน สุตฺตนิปาตสฺส ทุติยวคฺเค พฺราหฺมณธมฺมิกสุตฺต-[๑] วณฺณนายํ วุตฺตํ จตฺตาโร กิร อภายิตพฺพํ ภายนฺติ คณฺฑุปฺปาทา กิกี โกนฺตินี พฺราหฺมณาติ ฯ

[๑๙๙] คณฺฑุปฺปาทา กิร มหาปฐวิกฺขยภเยน มตฺติกโภชิโน โหนฺติ น พหุํ มตฺติกํ ขาทนฺติ ฯ กิกี สกุณิกา อากาสปตนภเยน อณฺฑสฺส อุปริ อุตฺตานา เสนฺติ ฯ โกนฺตินี สกุณิกา ปฐวีกมฺปนภเยน ปาเทหิ ภูมึ น สุฏฺฐุ อกฺกมติ ฯ พฺราหฺมณา กุลวํสุปจฺเฉทภเยน ทารํ ปริเยสนฺติ ฯ อาหุ เจตฺถ

คณฺฑุปฺปาโท กิกี เจว   โกนฺโต พฺราหฺมณธมฺมิโก
เอเต อภาเย ภายนฺติ   สมฺมูฬฺหา จตุโร ชนาติ ฯ

[๒๐๐] ตสฺมา อสมฺมูฬฺเหน หุตฺวา เวรํ ปหาย เวรมณี สมาทิยิตพฺพา ฯ เอวํ กโรนฺโต หิ สีลวา นาม ฯ เตนาห ภควา ปญฺจกงฺคุตฺตเร เวรสุตฺเต[๒] อนาถปิณฺฑิกสฺส ธมฺมํ เทเสนฺโต

โย ปาณมติมาเปติ[๓]   มุสาวาทญฺจ ภาสติ
โลเก อทินฺนํ อาทิยติ   ปรทารญฺจ คจฺฉติ
สุราเมรยปานญฺจ   โย นโร อนุยุญฺชติ
อปฺปหาย ปญฺจ เวรานิ   ทุสฺสีโล อิติ วุจฺจติ
กายสฺส เภทา ทุปฺปญฺโญ   นิรยํ โส อุปปชฺชติ ฯ
โย ปาณนฺนาติมาเปติ   มุสาวาทนฺน ภาสติ

๑. ป. โช. ขุ. สุ. ๒/๑๔๗. ๒. องฺ. ปญฺจก. ๒๒/๒๒๙. ๓. ปาณมติปาเตตีติปิ เวรสุตฺตปาลิ. ฯ ณ. ว.

โลเก อทินฺนํ นาทิยติ ปรทารนฺน คจฺฉติ
สุราเมรยปานญฺจ โย นโร นานุยุญฺชติ
ปหาย ปญฺจ เวรานิ สีลวา อิติ วุจฺจติ
กายสฺส เภทา สปฺปญฺโญ สุคตึ โส อุปปชฺชตีติ ฯ

[๒๐๑] ตตฺถ ปุริมา อุปฑฺฒคาถา ธมฺมปทสฺส มลวคฺเคปิ อาคตา ฯ

ปาณนฺติ ปรสฺส ชีวิตินฺทฺริยํ ฯ **อติมาเปตีติ** อุปจฺฉินฺทติ ฯ **มุสาวาทนฺติ** ปรสฺส อตฺถภญฺชนกํ มุสาวจนํ ฯ **โลเกติ** สตฺตโลเก ฯ **อทินฺนํ อาทิยตีติ** ปเรน กายวาจาหิ อทินฺนํ ปรปริคฺคหิตํ คณฺหาติ อวหรติ ฯ ปรทารนฺติ ปรสฺส ทารํ ภริยํ ฯ คจฺฉตีติ อชฺฌาจารวเสน อุปคจฺฉติ ฯ ปรทารภูเต ปรสฺส รกฺขิตโคปิตภณฺเฑ อปรชฺฌตีติ อตฺโถ ฯ **สุราเมรยปานนฺติ** สุราย เจว เมรยสฺส จ ปิวนํ ฯ **อนุยุญฺชตีติ** เสวติ พหุลีกโรตีติ ธมฺมปทวณฺณนาโย ฯ

[๒๐๒] มาป มาปเน ปณฺณสาลํ มาเปติ โย ปาณมติ-มาเปตีติ[๑] หิ จุราทิคเณ วุตฺตํ ฯ ตสฺมา มาเปตีติ ปาโฐว ยุตฺตตโร ฯ

โย ปน เวรโต อภายิตฺวา ตํ ปุนปฺปุนํ กโรติ โส ทิฏฺฐธมฺมิกาทิทุกฺขํ ปปฺโปติ ฯ ตตฺรีมานิ วตฺถูนิ

[๒๐๓] สาวตฺถิยํ กิเรโก นนฺโท นาม โคฆาตโก ปญฺจปณฺณาสวสฺสานิ โคฆาตกกมฺมํ กตฺวา มํสวิกฺกเยน ชีวิตํ กปฺเปนฺโต เอกทิวสํ กฏจฺฉุมตฺตมฺปิ ยาคุํ วา ภตฺตํ วา พุทฺธสฺส วา

๑. สทฺทนีติยํ โส ปาณมติมาเปตีติ ทิสฺสติ ฯ ณ. ว.

สาวกสฺส วา น เทติ ฯ โส จ วินา มํเสน น ภุญฺชติ ฯ ตสฺมา โส เอกทิวสํ ทิวสภาเค อญฺญํ มํสํ วิกฺกีณิตฺวา มมตฺถาย อิมํ ปจาหีติ เอกํ มํสขณฺฑํ ภริยาย ทตฺวา นหายิตุํ อคมาสิ ฯ อถสฺเสโก สหายโก ตสฺส เคหํ อาคนฺตฺวา โถกํ เม มํสํ เทหิ เคหํ เม ปาหุนโก อาคโตติ วตฺวา นตฺถญฺญํ วิกฺกีณิตพฺพํ มํสํ อิทนฺตุ ตว สหายกสฺส ขาทิตพฺพมํสนฺติ วุตฺเต ตํ เม เทหีติ วตฺวา ตสฺส ภริยาย อเทนฺติยาปิ ตํ พลกฺกาเรน คเหตฺวา ปกฺกามิ ฯ โคฆาตโก อาคนฺตฺวา ตมตฺถํ สุตฺวา สตฺถมาทาย ปจฺฉาเคเห ฐิตสฺส เอกสฺส โคณสฺส มุเข หตฺถํ ปกฺขิปิตฺวา ชิวฺหํ นีหริตฺวา ฉินฺทิตฺวา องฺคาเรสุ ปจิตฺวา ภุญฺชิตุํ อารภติ ฯ ตสฺส เอกํ ภตฺตปิณฺฑํ ภุญฺชิตฺวา เอกํ มํสขณฺฑํ มุเข ฐปิตมตฺตกฺขเณเยว ชิวฺหา ฉิชฺชิตฺวา ภตฺตปาติยํ ปติ ฯ เอวํ โส ตํขณญฺเญว กมฺมสริกฺขกํ วิปากํ ปฏิลภติ ฯ โสปิ โข โคโณ มุขโต ปคฺฆรนฺตโลหิโต ตตฺเถว มโต ฯ โสปิ โคฆาตโก โคโณ วิย เคหมชฺเฌ วิรวนฺโต วิจริตฺวา กาลํ กตฺวา อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติ ฯ

ธมฺมปทสฺส มลวคฺเค นนฺทโคฆาตกวตฺถุ ฯ

ตสฺเสว ยมกวคฺเค จุนฺทโสกริกวตฺถุมฺปิ สมาหริตพฺพํ ฯ

[๒๐๔] อตีเต พาราณสิยํ ทิสาปาโมกฺขาจริโย พฺราหฺมโณ เอกเมฬกํ มาเรตฺวา มตกภตฺตํ อทาสิ ฯ โส เตน กมฺเมน เอกูนปญฺจอตฺตภาวสเต สีสจฺเฉทํ ปตฺวา ปญฺจสติเก[๑] อตฺตภาเว

๑. ปญฺจสติเมติ ยุตฺตตรํ ฯ ญ. ว.

ตาทิสสฺเสว พฺราหฺมณสฺส เอฬโก หุตฺวา นิพฺพตฺติ ฯ โสปิ พฺราหฺมโณ มตกภตฺตํ กาตุกาโม ตํ เอฬกํ มาเรตุํ อารภิ ฯ เอฬโก อตฺตโน กตกมฺมํ ชาติสฺสรญฺาเณน อนุสฺสริตฺวา หสิตฺวา ปุน ปโรทิตฺวา พฺราหฺมเณน ปุฏฺโจ อตฺตโน กตกมฺมํ กเถตฺวา อชฺชาหํ เอวรูปา ทุกฺขา มุจฺจิสฺสามีติ ตุฏฺโจ หสึ อยมฺปิ มํ มาเรตฺวา อหํ วิย ปญฺจ ชาติสตานิ สีสจฺเฉทํ ลภิสฺสตีติ ตยิ การุญฺเญน ปโรทินฺติ อาห ฯ พฺราหฺมโณ เอฬก มาภายิ นาหนฺตํ มาเรสฺสามีติ วตฺวา ตยิ มาเรนฺเตปิ อมาเรนฺเตปิ น สกฺกา อชฺช มยา มรณา มุจฺจิตุนฺติ วุตฺเต ตํ เอฬกํ โมเจตฺวา อิมํ กสฺสจิ มาเรตุํ น ทสฺสามีติ อนฺเตวาสิเก อาทาย เตเนว สทฺธึ วิจริ ฯ เอฬโกปิ วิสฺสฏฺจมตฺโตว เอกํ ปาสาณปิฏฺจึ นิสฺสาย ชาตคุมฺเพ คีวํ อุกฺขิปิตฺวา ปณฺณานิ ขาทิตุํ อารทฺโธ ฯ ตํขณญฺเญว ตสฺมึ ปาสาณปิฏฺเจ อสนี ปติตา ฯ เอกา ปาสาณสกลิกา ภิชฺชิตฺวา เอฬกสฺส ปสาริตํ คีวํ ฉินฺทิ ฯ โส ตตฺเถว กาลมกาสิ ฯ เอกนิปาตสฺส ทุติยวคฺเค มตกภตฺตชาตกวณฺณนายํ [1]เอฬกมารกวตฺถุ ฯ

ปาณาติปาเต วตฺถุกถา ฯ

[๒๐๕] สาวตฺถิยํเอโกสีลวีมํสโก นาม พฺราหฺมโณ โกสลราชานํ นิสฺสาย ชีวติ ติสรณคโต อขณฺฑปญฺจสีโล ฯ ราชา อยํ สีลวาติ ตสฺส อญฺเญหิ พฺราหฺมเณหิ สมฺมานํ กโรติ ฯ โส เอกทิวสํ กินฺนุ โข ราชา มม ชาติโคตฺตกุลปฺปเทสสิปฺปสมฺปตฺตึ นิสฺสาย

๑. ชาตกฏฺจกถา. ๑/๒๕๑ ฯ

สมฺมานํ กโรติ อุทาหุ สีลสมฺปตฺตึ วีมํสิสฺสามีติ จินฺเตตฺวา
ราชูปฏฺฐานํ คนฺตฺวา ฆรํ คจฺฉนฺโต เอกสฺส เหรญฺญิกสฺส ผลกโต
อนาปุจฺฉิตฺวาว เอกํ กหาปณํ คเหตฺวา อคมาสิ ฯ เหรญฺญิโก
พฺราหฺมเณ ครุภาเวน กิญฺจิ อวตฺวา นิสีทิ ฯ ทุติยทิวเส เทฺว
กหาปเณ คณฺหิ ฯ เหรญฺญิโก ตเถว อธิวาเสสิ ฯ ตติยทิวเส
กหาปณมุฏฺฐึ คณฺหิ ฯ เหรญฺญิโก กุชฺฌิตฺวา วิลุมฺปกโจโร
เม คหิโตติ ติกฺขตฺตุํ วิรวิ ฯ มนุสฺสา อิโต จิโต จ อาคนฺตฺวา
จิรนฺทานิ ตฺวํ สีลวา วิย วิจริโตติ เทฺว ตโย ปหาเร ทตฺวา
พนฺธิตฺวา รญฺโญ ทสฺเสสุํ ฯ ราชา วิปฺปฏิสารี หุตฺวา กสฺมา
พฺราหฺมณ เอวรูปํ ทุสฺสีลกมฺมํ กโรสีติ วตฺวา คจฺฉถสฺส ราชาณํ
กโรถาติ อาห ฯ พฺราหฺมโณ นาหํ มหาราช โจโร อหญฺหิ
อิมินา การเณเนวํ อกรินฺติ วตฺวา อิทานิ มยา เอกํเสน ญาตํ
สีลเมว นิสฺสาย ตยา มม สมฺมาโน กโต น ชาติอาทินฺติ
ตถา หิ เมทานิ ราชาณํ กาเรสิ สฺวาหํ อิมินา การเณน
อิมสฺมึ โลเก สีลเมว อุตฺตมํ สีลํ ปมุขนฺติ สนฺนิฏฺฐานํ คโต
อิมสฺส ปนาหํ สีลสฺส อนุจฺฉวิกํ กโรนฺโต เคเห ฐิโต กิเลเสว
ปริภุญฺชนฺโต น สกฺขิสฺสามิ กาตุนฺติ อชฺเชว สตฺถุ สนฺติเก
ปพฺพชิสฺสามิ ปพฺพชฺชํ เม เทถ เทวาติ ราชานํ อนุชานาเปตฺวา
เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ ปพฺพชฺชํ ยาจิตฺวา ปพฺพชฺชูปสมฺปทํ ลภิตฺวา
อวิสฺสฏฺฐกมฺมฏฺฐาโน วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ ฯ
ยญฺจสฺส โปเถตฺวา พนฺธนํ ตํ อทินฺนาทานสฺส ผลนฺติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ

เอกนิปาตสฺส นวมวคฺเค สีลวีมํสกชาตกวณฺณนายํ [1]พฺราหฺมณวตฺถุ ฯ

ตตฺเถว อตีตวตฺถุมฺปิ สมาหริตพฺพํ ฯ

[๒๐๖] อตีเต พาราณสิยํ เอกํ คามกํ อุปนิสฺสาย เอโก กุหกตาปโส อรญฺเญ เอเกน กุฏุมฺพิเกน กตปณฺณสาลายํ วิหรนฺโต ตสฺส เคเห นิพทฺธํ ปริภุญฺชติ ฯ กุฏุมฺพิโก สีลวา เอโสติ สทฺทหิตฺวา โจรภเยน สุวณฺณนิกฺขสตํ ตสฺส ปณฺณสาลํ เนตฺวา ภูมิคตํ กตฺวา อิมํ โอโลเกยฺยาสิ ภนฺเตติ อาห ฯ ปพฺพชิตานํ นาม อาวุโส เอวํ กาตุํ น วฏฺฏติ อมฺหากํ ปรสนฺตเก โลโภ นาม นตฺถีติ ฯ โส สาธูติ วตฺวา ปกฺกามิ ฯ กุหโก สกฺกา เอตฺตเกน ชีวิตุนฺติ กติปาหํ อติกฺกาเมตฺวา ตํ คเหตฺวา อนฺตรามคฺเค เอกสฺมึ ฐาเน ฐเปตฺวา อาคนฺตฺวา ปุนทิวเส ตสฺส เคเห ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา อาวุโส มยํ ตุมฺเห นิสฺสาย จิรํ วสิมฺหา อติจิรณฺหิ เอกสฺมึ ฐาเน วสนฺตานํ มนุสฺเสหิ สทฺธึ สํสคฺโค โหติ สํสคฺโค จ นาม ปณฺฑิตานํ [2] มลํ ตสฺมา คจฺฉามหนฺติ วตฺวา เตน ปุนปฺปุนํ ยาจิโตปิ อวสิตฺวา โถกํ คนฺตฺวา อิมํ กุฏุมฺพิกํ วญฺเจตุํ วฏฺฏตีติ จินฺเตตฺวา ชฏานมนฺตเร ติณํ ฐเปตฺวา ปฏินิวตฺติ ฯ กึ ภนฺเต นิวตฺตถาติ [3] ฯ อาวุโส ตุมฺหากํ เคหจฺฉทนโต เม ชฏาสุ เอกํ ติณํ ลคฺคํ อทินฺนาทานํ นาม ปพฺพชิตานํ น วฏฺฏตีติ อาคโตมฺหีติ ฯ กุฏุมฺพิโก ฉฑฺเฑตฺวา คจฺฉถ ภนฺเตติ วตฺวา ติณสลากมฺปิ นาม ปรสนฺตกํ

๑. ชาตกฏฺฐกถา. ๒/๑๙๙ ฯ ๒. ปพฺพชิตานนฺติปิ ชาตกวณฺณนา ฯ ๓. นิวตฺติตฺถาตีติปิ ฯ ฌ. ว.

น คณฺหาติ อโห กุกฺกุจฺจโก เม อยฺโยติ ปสีทิตฺวา วนฺทิตฺวา อุยฺโยเชสิ ฯ ตทา โพธิสตฺโต ภณฺฑตฺถาย ปจฺจนฺตํ คจฺฉนฺโต ตสฺมึ เคเห นิวาปํ คเหตฺวา ตาปสสฺส วจนํ สุตฺวา อทฺธา อิมินา ทุฏฺฐตาปเสน อิมสฺส กิญฺจิ คหิตํ ภวิสฺสตีติ จินฺเตตฺวา กุฏุมฺพิกํ ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ สุตฺวา เตนหิ สมฺม สีฆํ คจฺฉ ตํ อุปธาเรหีติ อาห ฯ กุฏุมฺพิโก ปณฺณสาลํ คนฺตฺวา สุวณฺณํ อทิสฺวา เวเคนาคนฺตฺวา นตฺถิ สมฺมาติ อาห ฯ เต อุโภปิ เวเคน ตํ อนุพนฺธิตฺวา กุหกตาปสํ หตฺเถหิ จ ปาเทหิ จ โปเถตฺวา สุวณฺณํ อาหราเปตฺวา คณฺหึสุ ฯ โพธิสตฺโต สุวณฺณํ ทิสฺวา กูฏชฏิล เอกิสฺสํ ติณสลากายํ กุกฺกุจฺจํ กุรุมาโน ตฺวํ ติณมตฺเต ลคฺโค อสิ อิมํ ปน นิกฺขสตํ หรนฺโต อลคฺโค ชาโตติ ตํ วิครหิตฺวา ตฺวํ มา ปุน กูฏชฏิล เอวรูปมกาสีติ โอวาทํ ทตฺวา ตํ มุญฺจิตฺวา ปฏินิวตฺติ ฯ

ตตฺเถว กุหกชาตกวณฺณนายํ [๑]กุหกวตฺถุ ฯ

อทินฺนาทาเน วตฺถุกถา ฯ

[๒๐๗] อตีเต สาวตฺถิยํ [๒] จตฺตาโร ราชปุตฺตา ปเรสํ รกฺขิตโคปิเต มาตุคาเม [๓] อปรชฺฌิตฺวา จิตฺตเกฬึ กีฬนฺตา พหุํ ปาปกมฺมํ กตฺวา กาลํ กตฺวา สาวตฺถีสามนฺเต จตูสุ โลหกุมฺภีสุ นิพฺพตฺตึสุ ฯ เต กุฏฺฐิเต ขารโลณฺทเก เผณุทฺเทหกํ ปจฺจมานา ตึสวสฺสสหสฺสกาเลน อโธ คนฺตฺวา กุมฺภีตลํ อาหจฺจ อุทฺธํ อาโรหนฺตา ตึสวสฺสสหสฺส-

๑. ชาตกฏฺฐกถา. ๒/๒๐๘ ฯ ๒. พาราณสิยนฺติปิ ปาโฐ ฯ ฌ. ว. ๓. พหุวจนํ กาตพฺพํ ฯ

กาเลเนว กุมฺภีมุขํ ทิสฺวา กทา นุ โข อิมมฺหา ทุกฺขา มุจฺจิสฺสามาติ จินฺเตตฺวา จตสฺโส คาถาโย ปริปุณฺณํ กตฺวา วตฺตุกามาปิ ตถา กาตุํ อสกฺโกนฺตา **ทุ ส น โสติ** เอเกกกฺขรเมว วตฺวา ปุน นิมุคฺคา อเหสุํ ฯ เตสุ ทุการํ วตฺวา นิมุคฺคสตฺโต เอวํ วตฺตกาโม อโหสิ

[๒๐๘] **ทุชฺชีวิตมชีวิมฺหา เยสํ โน น ททามฺห เส**
วิชฺชมาเนสุ โภเคสุ ทีปํ นากมฺห อตฺตโนติ ฯ

ตตฺถ **ทุชฺชีวิตนฺติ** ตีณิ ทุจฺจริตานิ จรนฺตา ทุชฺชีวิตํ ลามกชีวิตํ ชีวนฺติ นาม ฯ โส ตเทว สนฺธาเยวมาห ฯ **เยสํ** โนติ เย มยํ เทยฺยธมฺเม จ ปฏิคฺคาหเก จ วิชฺชมาเนเยว น ทานํ ททาม ฯ **ทีปํ นากมฺหาติ** ปติฏฺฐํ น กริมฺหา ฯ

สการํ วตฺวา นิมุคฺโค เอวํ วตฺตุกาโม

[๒๐๙] **สฏฺฐิ วสฺสสหสฺสานิ ปริปุณฺณานิ สพฺพโส**
นิรเย ปจฺจมานานํ กทา อนฺโต ภวิสฺสตีติ ฯ

ตตฺถ **สพฺพโสติ** สพฺพากาเรน ฯ **ปริปุณฺณานีติ** อนูนานิ อนธิกานิ ฯ **ปจฺจมานานนฺติ** อมฺหากํ อิมสฺมึ นิรเย ปจฺจมานานํ ฯ

นการํ วตฺวา นิมุคฺโค เอวํ วตฺตุกาโม

[๒๑๐] **นตฺถิ อนฺโต กุโต อนฺโต น อนฺโต ปฏิทิสฺสติ**
ตทา หิ ปกตํ ปาปํ มม ตุยฺหญฺจ มาริสาติ ฯ

ตตฺถ **นตฺถิ อนฺโตติ** อมฺหากํ อสุกกาเล นาม โมกฺโข ภวิสฺสตีติ เอวํ กาลปริจฺเฉโท นตฺถิ ฯ **กุโตติ** เกน การเณน อนฺโต ปญฺญายิสฺสติ ฯ น อนฺโตติ อนฺตํ ทฏฺฐุกามานมฺปิ โน

ทุกฺขสฺส อนฺโต น ปฏิทิสฺสติ ฯ ตทา หีติ ตสฺมึ กาเล ฯ **ตถา หี**ติปิ ปาโจ ฯ เตนาการเน [1] กตํ เยน ตสฺส อนฺโต ทฏฺฐุํ น สกฺกาติ อตฺโถ ฯ ปกตนฺติ มม จ ตุยฺหญฺจ ปาปํ ปฏิกุฏฺฐํ [2] กตํ อติพหุเมว กตํ ฯ มาริสาติ มยา สทิส ฯ ปิยาลปนเมตํ ฯ

โสการํ วตฺวา นิมฺคฺโค เอวํ วตฺตุกาโม

[๒๑๑] **โสหํ นูน อิโต คนฺตฺวา โยนึ ลทฺธาน มานุสึ**

วทญฺญู สีลสมฺปนฺโน กาหามิ กุสลํ พหุนฺติ ฯ

ตตฺถ **นูนาติ** เอกํสตฺเถ นิปาโต ฯ โส อหํ อิโต คนฺตฺวา โยนึ มานุสึ ลทฺธา วทญฺญู สีลสมฺปนฺโน หุตฺวา เอกํเสเนว พหุํ กุสลํ กริสฺสามีติ อตฺโถ ฯ

ตทา โกสลราชา รตฺติภาเค เตสํ เนรยิกานํ สทฺทํ สุตฺวา ภีโต ทุติยทิวเส สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา อาจิกฺขิ ฯ สตฺถา ตํ อตฺถุปฺปตฺตึ กตฺวา จตุกฺกนิปาตสฺส ทุติยวคฺเค โลหกุมฺภีชาตกํ [3] เทเสสิ ฯ

ราชปุตฺตวตฺถุ ฯ

ธมฺมปทสฺส ชราวคฺเค มลฺลิกาวตฺถุมฺปิ สมาหริตพฺพํ ฯ

มิจฺฉาจาเร วตฺถุกถา ฯ

[๒๑๒] อตีเต พาราณสิยํ มหุสฺสโว อโหสิ ฯ พหู นาคสุปณฺณา ภุมฺมฏฺฐกเทวา จ อาคนฺตฺวา อุสฺสวํ โอโลเกสุํ ฯ ตาวตึสโตปิ จ จตฺตาโร เทวปุตฺตา ทิพฺพานิ กกฺการุปุปฺผานิ สีเส จุมฺพิตกํ

๑. เตน การเณนาติ ชาตกวณฺณนา ฯ ๒. ปกฏฺฐนฺติปิ ปาโจ ฯ ฌ. ว.
๓. ชาตกฏฺฐกถา. ๔/๒๘๐ ฯ

กตฺวา อุสฺสวํทสฺ สนตฺถํ อาคนฺตฺวา ราชงฺคณุปริ อากาเส ทิสฺสมาเนน กาเยน อฏฺฐํสุ ฯ ทิพฺพปุปฺผคนฺโธ ทฺวาทสโยชนิกํ พาราณสีนครํ อชฺโฌตฺถริ ฯ มนุสฺสา โอโลเกตฺวา เต ทิสฺวา เต ทิพฺพปุปฺผานิ ยาจึสุ ฯ เต อิมานิ ปุปฺผานิ ทุสฺสีลานํ น อนุจฺฉวิกานิ เย ปน อิเมหิ คุเณหิ สมนฺนาคตา เตสเมตานิ อนุจฺฉวิกานีติ ทสฺเสนฺตา ปฏิปาฏิยา จตสฺโส คาถาโย อภาสึสุ ฯ เตสุ หิ เชฏฺฐกเทวปุตฺโต เอวมาห

กาเยน โย นาวหเร วาจาย น มุสา ภเณ
ยโส ลทฺธา น มชฺเชยฺย สเว กกฺการุมรหตีติ ฯ

[๒๑๓] ตตฺถ นาวหเรติ ปรสฺส สนฺตกํ ติณสลากมฺปิ น อวหรติ ฯ **มุสาติ** ชีวิตํ ปริจฺจชมาโนปิ วาจาย จ มุสาวาทํ น ภณติ ฯ เทสนาสีสเมว เจตํ ฯ กายวจีมโนทฺวาเรหิ ปน โย ทสวิธ อกุสลกมฺมปเถ น กโรตีติ อยเมตฺถ อธิปฺปาโย ฯ **ยโส ลทฺธา น มชฺเชยฺยาติ** โย จ อิสฺสริยํ ลภิตฺวา อิสฺสริยมทมตฺโต ปมาทํ นาปชฺเชยฺย ฯ สเวติ โส อิเมหิ คุเณหิ ยุตฺโต ปุคฺคโล กกฺการร นาม ทิพฺพปุปฺผํ ยาจิตุํ ปิลนฺธิตุญฺจ อรหติ ตสฺส ทสฺสามีติ อธิปฺปาโย ฯ

ทุติโย ปนาห

[๒๑๔] **ธมฺเมน วิตฺตเมเสยฺย น นิกตฺยา ธนํ หเร**
โภเค ลทฺธา น มชฺเชยฺย สเว กกฺการุมรหตีติ ฯ

ตตฺถ **ธมฺเมน** วิตฺตนฺติ ปริสุทฺเธน อาชีเวน สุวณฺณ-

รชตาทิวิตฺตํ เอเสยฺย ปริเยเสยฺย ฯ **นิกตฺยาติ** วญฺจนาย ฯ **โภ**เคติ วตฺถาภรณาทิเก โภเค ฯ

ตติโย ปนาห

[๒๑๕] **ยสฺส จิตฺตํ อหาลิทฺทํ สทฺธา จ อวิราคินี**

เอโก สาทุํ น ภุญฺเชยฺย สเว กกฺการุมรหตีติ ฯ

ตตฺถ **อหาลิทฺทนฺติ** ยสฺส ปุคฺคลสฺส จิตฺตํ หลิทฺทสมํ น โหติ หลิทฺทราโค วิย ขิปฺปํ น วิรชฺชติ ถิรเมว โหติ ฯ อวิราคินีติ กมฺมํ วา วิปากํ วา โอกปฺปนี ฯ ยสฺส วา ปุคฺคลสฺส วจนํ สทฺทหนฺตสฺส สทฺธา อปฺปมตฺตเกเนว น วิรชฺชติ น ภิชฺชติ ฯ **เอโก สาทุนฺติ** ยาจเก วา อญฺเญ วา สํวิภาครเห ปุคฺคเล พหิ กตฺวา เอโกว สาทุํ รสโภชนํ น ภุญฺชติ สํวิภชิตฺวา ภุญฺชติ ฯ

จตุตฺโถ ปนาห

[๒๑๖] **สมฺมุขา วา ปรมฺมุขา[1] วา โย สนฺเต น ปริภาสติ**

ยถาวาที ตถาการี สเว กกฺการุมรหตีติ ฯ

ตตฺถ **สนฺเตติ** สีลาทิคุณยุตฺเต วูปสนฺเต ปณฺฑิตปุริเส น ปริภาสติ น อกฺโกสติ ฯ **ยถาวาทีติ** ยํ วาจาย วทติ ตเทว กาเยน กโรติ ฯ

[๒๑๗] ตสฺส ตสฺส ปน คาถาวสาเน ปุโรหิโต มยฺหํ อิเมสุ คุเณสุ เอโกปิ นตฺถิ มุสาวาทํ กตฺวา ตานิ ยาจิตฺวา คเหตฺวา ปิลนฺธิสฺสามิ เอวํ มํ ชโน คุณสมฺปนฺโน อยนฺติ ชานิสฺสตีติ

๑. ติโรกฺขาติปิ ปาลิ ฯ ฌ. ว.

จินฺเตตฺวา ตถา อกาสิ ฯ เตปิ เทวปุตฺตา จตฺตาริ ปุปฺผจุมฺพิตกานิ ตสฺเสว ทตฺวา เทวโลกํ คตา ฯ เตสํ คตกาเล ปุโรหิตสฺส สีเส มหตี เวทนา อุปฺปชฺชิ ฯ ติณฺเหน สิขเรน นิมฺมถิตํ วิย อยยนฺเตน ปีฬิตํ วิย จสฺส สีสํ ชาตํ ฯ โส เวทนาปตฺโต มหาสทฺเทน ปริเทวนฺโต อหํ มุสาวาทํ วตฺวา อิมานิ คเหตฺวา ปิลนฺธึ นีหรเถตานิ มม สีสโตติ อาห ฯ ตานิ หรนฺตาปิ หริตุํ นาสกฺขึสุ ฯ อยปฏฺเฏน พทฺธานิ วิย ปุปฺผานิ อเหสุํ ฯ มนุสฺสา นํ อุกฺขิปิตฺวา เคหํ นยึสุ ฯ โส สตฺตาหํ ปริเทวิ ฯ สตฺตาหจฺจเยน ราชา มา ทุสฺสีโล มรีติ ปุน อุสฺสวํ กาเรสิ ฯ เตปิ เทวปุตฺตา ปุนาคตา ฯ ราชา ปุโรหิตํ อาหราเปตฺวา เต ตสฺส ขมาเปสิ ฯ เทวปุตฺตา ตุยฺหํ ทุสฺสีลสฺส อนนุจฺฉวิกาเนวาตานิ ปุปฺผานิ ตฺวํ อิเม วญฺจิสฺสามีติ สญฺญี อสิ อตฺตโน เต มุสาวาทผลํ ลทฺธนฺติ ตํ ปริสมชฺเฌ ครหิตฺวา ตสฺส สีสโต จุมฺพิตกํ อปเนตฺวา สกฏฺฐานเมว คตา ฯ

จตุกฺกนิปาตสฺส ตติยวคฺเค กกฺการุชาตกวณฺณนายํ [๑]มุสาวาทิ-พฺราหฺมณวตฺถุ ฯ

[๒๑๘] อตีเต สมุทฺทสมีเป กรมฺปิยปฏฺฏนํ [๒] นาม คามํ นิสฺสาย เอโก กรมฺปิโย [๓] นาม อเจโล ปฏิวสติ ฯ เอโก ปณฺฑโร นาม นาคราชาปิสฺส สุปณฺณราชาปิ อุปฏฺฐานํ อาคจฺฉนฺติ ฯ เตเสฺวกทิวสํ สุปณฺณราชา ปชฺฌํ อาคนฺตฺวา ภนฺเต อมฺหากํ ญาตกา นาเค คณฺหนฺตา พหู วินสฺสนฺติ นาคคฺคณฺหนนิยามํ น ชานาม คุยฺหการณํ

๑. ชาตกฏฺฐกถา. ๔/๓๓๕ ฯ ๒. กทมฺพิยปฏฺฏนนฺติปิ ปาโฐ ฯ ๓. กทมฺพิโยติปิ ฯ ฌ. ว.

กิร เตสมตฺถิ ตํ ปุจฺฉิตฺวา อมฺหากํ อาจิกฺขถาติ วตฺวา ปกฺกามิ ฯ
โส สาธูติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา นาคราชานํ ตํ ปุนปฺปุนํ ปุจฺฉิ ฯ
นาคราชา ทฺวีหํ อกเถตฺวา ตติยทิวเส เตน กสฺสจิ น กเถสฺสามิ
นิพฺภโย หุตฺวา กเถหีติ วุตฺเต เตนหิ ภนฺเต อญฺญสฺส มา
กถยิตฺถาติ ปฏิญฺญํ คเหตฺวา ภนฺเต มยํ มหนฺตมหนฺเต ปาสาเณ
คิลิตฺวา ภาริยา หุตฺวา นิปชฺชิตฺวา สุปณฺณานํ อาคมนกาเล มุขํ
นิวตฺติตฺวา ทนฺเต วิวริตฺวา เต ฑํสิตุํ อิจฺฉาม เต อาคนฺตฺวา
อมฺหากํ สีสํ คณฺหนฺติ เตสํ อมฺเห ครุภาเร นิปนฺเน อุทฺธริตุํ
วายมนฺตานญฺเญว อุทกํ โอตฺถรติ สีทนฺตา เต อนฺโตอุทเกเยว
มรนฺติ อิมินา การเณน พหู สุปณฺณา วินสฺสนฺติ เตสํ อมฺเห
คณฺหนฺตานํ กึ สีเสน ปคฺคหิเตน นงฺคุฏฺเฐน คเหตฺวา อมฺเห
เหฏฺฐาสีสเก กตฺวา คหิตโคจรํ ฉฑฺฑาเปตฺวา ลหุเก กตฺวา คนฺตุํ
สกฺโกนฺตีติ อตฺตโน รหสฺสการณํ ตสฺส มุสาวาทิโน ทุสฺสีลสฺส
กเถตฺวา ปกฺกามิ ฯ ตสฺมึ ปกฺกนฺเต สุปณฺณราชา อาคโต ฯ อเจโล
ตํ สพฺพํ ตสฺส กเถสิ ฯ ตํ สุตฺวา สุปณฺณราชา ตทเหว ตํ
นาคราชานํ นงฺคุฏฺเฐ คเหตฺวา เหฏฺฐาสีสํ กตฺวา คหิตโคจรํ
ฉฑฺฑาเปตฺวา อากาสํ ปกฺขนฺทิ ฯ นาคราชา เหฏฺฐาสีสกํ โอลมฺพนฺโต
มยาว รหสฺสํ อรกฺขิตฺวา ทุสฺสีลสฺส วทนฺเตน มม ทุกฺขมาภตนฺติ
วตฺวา นานปฺปกาเรน ปริเทวิ ฯ สุปณฺณราชา ตฺวํ อตฺตโน รหสฺสํ
อเจสกสฺส กเถตฺวา อิทานิ กิมตฺถํ ปริเทวสีติ ตํ ครหิตฺวา ตสฺมึ
ชีวิตํ ยาจนฺเต ตสฺส ชีวิตํ อทาสิ ฯ เต อุโภ ตโต ปฏฺฐาย สมคฺคา

สมฺโมทมานา อเภชฺชมิตฺตา อเหสุํ ฯ นาคราชา ปน อเจลกสฺส กุชฺฌิตฺวา ตสฺส อสฺสมปทํ คนฺตฺวา ตํ นานปฺปกาเรน ครหิตฺวา อภิสปนฺโต ตึสนิปาเต ปณฺฑรกชาตเก [๑]อิมํ คาถมาห

[๒๑๙] **อทุฏฺฐสฺส ตุวํ ทุพฺภิ ทุพฺภี จ สุปิโณ จสิ**
เอเตน สจฺจวชฺเชน มุทฺธา เต ผลตุ สตฺตธาติ ฯ

ตตฺถ **อทุฏฺฐสฺสาติ** อมฺโภ ทุพฺภิ ตุวํ มิตฺตสฺส ฯ ทุพฺภี จ อสิ ปิสุโณ จ อสีติ เอเตน สจฺจวจเนน ฯ นาคราชสฺส ปสฺสนฺตสฺเสว อเจลกสฺส สีสํ สตฺตธา ผลิ ฯ นิสินฺนฏฺฐาเนเยวสฺส ภูมิ วิวรํ อทาสิ ฯ อิติ โส มุสา วทิตฺวา ปจวิยา ทินฺนวิวโร ปจวึ ปวิสิตฺวา อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติ ฯ

กรมฺปิยอเจลกวตฺถุ ฯ

มุสาวาเท วตฺถุกถา ฯ

[๒๒๐] อตีเต พาราณสิยํ เอโก ราชา มชฺเชน วินา วตฺติตุมฺปิ อมํสกภตฺตํ ภุญฺชิตุมฺปิ นาสกฺขิ ฯ นคเร อุโปสถทิวเสสุ มาฆาโต โหติ ฯ ภตฺตการโก ปกฺขสฺส เตรสิยเมว มํสํ คเหตฺวา จเปสิ ฯ ตํ ทุนฺนิกฺขิตฺตํ สุนขา ขาทึสุ ฯ ภตฺตการโก อุโปสถทิวเส มํสํ อลภิตฺวา รญฺโญ ภตฺตํ อุปเนตุํ อสกฺโกนฺโต ตมตฺถํ เทวิยา อาโรเจสิ ฯ สา ตาต มยฺหํ ปุตฺโต รญฺโญ ปิโย มนาโป ตํ ทิสฺวา ตเมว จุมฺพนฺโต ปริสฺสชนฺโต อตฺตโน อตฺถินตฺถิภาวมฺปิ น ชานาติ อหํ ปุตฺตํ รญฺโญ อูรุมฺหิ นิสีทาเปสฺสามิ ตสฺส

๑. ชาตกฏฺฐกถา. ๗/๒๘๓ ฯ

ปุตฺเตน สทฺธึ กีฬนกาเล ตฺวํ ภตฺตํ อุปเนยฺยาสีติ วตฺวา ตถา อกาสิ ฯ ตทา ภตฺตการโก ภตฺตํ อุปนาเมสิ ฯ ราชา สุรามทมตฺโต ปาติยํ มํสํ อทิสฺวา มํสํ กหนฺติ ปุจฺฉิ ฯ อชฺช เทว อุโปสโถ มํสํ น ลทฺธนฺติ ฯ ราชา มยฺหํ มํสํ นาม ทุลฺลภนฺติ วตฺวา ปุตฺตสฺส คีวํเว เจตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา ภตฺตการกสฺส ปุรโต ขิปิตฺวา เวเคน สมฺปาเทตฺวา อาหราติ อาห ฯ โส ตถา อกาสิ ฯ เอโกปิ รญฺโญ ภเยน โรทิตุํ วา กเถตุํ วา นาสกฺขิ ฯ ราชา ปุตฺตมํเสน ภตฺตํ ภุญฺชิตฺวา นิทฺทายิตฺวา ปจฺจูสกาเล ปพุชฺฌิตฺวา วิคตมโท ปุตฺตํ เม อาเนถาติ อาห ฯ ตสฺมึ ขเณ เทวี กนฺทมานา เทว หิยฺโย เต ปุตฺตํ มาเรตฺวา ปุตฺตมํเสน ภตฺตํ ภุตฺตนฺติ อาห ฯ ราชา ปุตฺตโสเกน โรทิตฺวา อิทํ เม ทุกฺขํ สุราปานํ นิสฺสาย อุปฺปนฺนนฺติ มชฺชปาเน โทสํ ทิสฺวา อิโต ปฏฺฐาย ยาว อรหตฺตํ น ปาปุณามิ ตาว เอวรูปํ วินาสการณํ สุรํ นาม น ปิวิสฺสามีติ ปํสุํ คเหตฺวา มุขํ ปุญฺฉิตฺวา อธิฏฺฐาสิ ฯ โส ตโต ปฏฺฐาย มชฺชํ นาม น ปิวิ ฯ

ทุกนิปาตสฺส สตฺตมวคฺเค ธมฺมทฺธชชาตกวณฺณนายํ[๑] ปุตฺตขาทกวตฺถุ ฯ

[๒๒๑] อนาถปิณฺฑิกสฺส ภาคิเนยฺโย มาตาปิตูนํ สนฺตกา จตฺตาฬีส หิรญฺญโกฏิโย ปานพฺยสเนน นาเสตฺวา เสฏฺฐิสฺส สนฺติกํ อคมาสิ ฯ โสปิสฺส โวหารํ กโรหีติ สหสฺสํ อทาสิ ฯ โส ตํปิ นาเสตฺวา

๑. ชาตกฏฺฐกถา. ๓/๒๔๘ ฯ

ปุน อคมาสิ ฯ เสฏฺฐี ปุน ปญฺจ สตานิ ทตฺวา ตานิปิ นาเสตฺวา ปุนาคตสฺส เทฺว ถูลสาฏเก ทตฺวา เตปิ นาเสตฺวา ปุนาคตํ คีวายํ คาหาเปตฺวา นีหราเปสิ ฯ โส อนาโถ หุตฺวา ปรกุฑฺฑํ นิสฺสาย กาลมกาสิ ฯ ตเมนํ กฑฺฒิตฺวา พหิ ฉฑฺเฑสุํ ฯ เสฏฺฐีปิ วิหารํ คนฺตฺวา สพฺพนฺตํ ภาคิเนยฺยสฺส ปวตฺตึ สตฺถุ อาโรเจสิ ฯ สตฺถา ตฺวํ เอตํ กถํ สนฺตปฺเปสฺสสิ ยมหํ ปุพฺเพ สพฺพกามททํ กุมฺภํ ทตฺวาปิ สนฺตปฺเปตุํ นาสกฺขินฺติ วตฺวา อตีตํ อาหริ

[๒๒๒] อตีเต พาราณสิยํ โพธิสตฺโต จตฺตาฬีสโกฏิภูมิคตธโน เสฏฺฐี หุตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา จวิตฺวา สกฺโก เทวราชา อโหสิ ฯ ปุตฺโต ปนสฺเสโกว ฯ โส ปิตริ กาลกเต มณฺฑปํ กาเรตฺวา มหาชนปริวุโต สุรํ ปิวิ ฯ โส ลงฺฆนนฏนจฺจคีตาทีนิ ๑ กโรนฺตานํ สหสฺสํ สหสฺสํ ททมาโน อิตฺถีโสณฺฑสุราโสณฺฑมํส-โสณฺฑาทิภาวํ ปตฺวา นจฺจคีตวาทิตาทิสมชฺเช จิโต ปมตฺโต หุตฺวา อาหิณฺฑนฺโต นจิรสฺเสว จตฺตาฬีสโกฏิธนํ อุปโภคปริโภคุปกรณานิ จ นาเสตฺวา ทุคฺคโต กปโณ ปิโลติกํ นิวาเสตฺวา วิจริ ฯ สกฺโก ตสฺส ทุคฺคตภาวํ ญตฺวา ปุตฺตปฺเปเมนาคนฺตฺวา สพฺพกามททํ กุมฺภํ ทตฺวา ตาต ยถา อยํ กุมฺโภ น ภิชฺชติ ตถา นํ รกฺข อิมสฺมึ จ เต สติ ธนสฺส ปริจฺเฉโท นาม น ภวิสฺสติ อปฺปมตฺโต โหหีติ วตฺวา สกฏฺฐานเมว คโต ฯ โส ตโต ปฏฺฐาย สุรํ ปิวนฺโต วิจรติ ฯ อเถกทิวสํ โส มตฺโต ตํ กุมฺภํ อากาเส ขิปิตฺวา

๑. ลงฺฆนธาวนนจฺจคีตาทีนีติมิ ปทํ ฯ ญ. ว.

ขิปิตฺวา สมฺปฏิจฺฉนฺโต เอกวารํ วิรชฺฌิ ฯ กุมฺโภ ภูมิยํ ปติตฺวา ภิชฺชิ ฯ โส ตโต ปฏฺฐาย ปุน ทลิทฺโท หุตฺวา ปีโลติกํ นิวาเสตฺวา กปาลหตฺโถ ปรกุฑฺฑํ นิสฺสาย กาลมกาสิ ฯ

[๒๒๓] สตฺถา อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา เสฏฺฐิสฺส ธมฺมํ เทเสนฺโต ติกนิปาตสฺส ปญฺจมวคฺเค ภทฺรฆฏชาตเก [๑]ติสฺโส คาถาโย อภาสิ

สพฺพกามททํ กุมฺภํ　　กูฏํ ลทฺธาน ธุตฺตโก
ยาว โส อนุปาเลติ　　ตาว โส สุขเมธติ ฯ
ยทา มตฺโต จ ทิตฺโต จ　　ปมาทา กุมฺภมพฺภิทา
ตโต นคฺโค จ โปตฺโถ จ　　ปจฺฉา พาโล วิหญฺญติ
เอวเมว โย ธนํ ลทฺธา　　ปมตฺตา [๒] ปริภุญฺชติ
ปจฺฉา ตปฺปติ ทุมฺเมโธ　　กูฏํ เภตฺวาว ธุตฺตโกติ ฯ

[๒๒๔] ตตฺถ **สพฺพกามททนฺติ** สพฺเพ วตฺถุกาเม ทาตุํ สมตฺถํ กุมฺภํ ฯ **กูฏนฺติ** กุมฺภเววจนํ ฯ ยาวาติ ยตฺตกํ กาลํ ฯ **อนุปาเลตีติ** รกฺขติ ฯ มตฺโตติ สุรามเทน มตฺโต ฯ ทิตฺโตติ ทปฺเปน ทิตฺโต ฯ ปมาทา **กุมฺภมพฺภิทาติ** ปมาเทน กุมฺภํ ภินฺทิ ฯ **นคฺโค จ โปตฺโถ จาติ** กทาจิ นคฺโค กทาจิ โปตฺถกปิโลติกนิวตฺถตฺตา โปตฺโถ ฯ **ปมตฺตา**ติ ปมาเทน ฯ **ตปฺปตีติ** โสจตีติ ฯ

สุราธุตฺตวตฺถุ ฯ

ธมฺมปทสฺส ชราวคฺเค มหาธนเสฏฺฐิปุตฺตวตฺถุมฺปิ ตึสนิปาเต [๓]

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๑๒๑. ตทฏฺฐกถา. ๔/๑๔๗ ฯ ๒. ปมตฺโตติ ปาเฐน ภวิตพฺพํ ฯ ปจฺฉา โอกาเร นฏฺเฐ ปมตฺตาติ ทิสฺสติ. ฯ ตํวเสน วณฺณนา กตา ฯ ปาลิยมฺปิ ปมตฺโตติ ทิสฺสติ. ๓. ขุ. ชา. ๒๗/๔๗๗. ตทฏฺฐกถา. ๗/๑๙๑.

กุมฺภชาตกมฺปิ สมาหริตพฺพํ ฯ

มชฺชปาเน วตฺถุกถา ฯ

ยถาวุตฺตญฺเจตํ สพฺพํ วตฺถุ นานาฐานโต ลทฺธํ ฯ อิทนฺตุ เอกฏฺฐานโต

[๒๒๕] อตีเต พาราณสีรญฺโญ อคฺคมเหสี อติจริตฺวา รญฺญา ปุฏฺฐา สจาหํ ตุมฺเห อติจรามิ อสฺสมุขิยกฺขินี เหสฺสามีติ สปถํ กตฺวา กาลํ กตฺวา เอกสฺมึ ปพฺพตปาเท เลนคุหายํ อสฺสมุขิยกฺขินี หุตฺวา ตีณิ วสฺสานิ เวสฺสวณํ อุปฏฺฐหิตฺวา อายามโต ตึสโยชเน วิตฺถารโต ปญฺจโยชเน ฐาเน มนุสฺเส ขาทิตุํ ปฏิลภิ ฯ สา เอกทิวสํ อภิรูปํ พฺราหฺมณํ คเหตฺวา ปิฏฺฐิยํ นิปชฺชาเปตฺวา คุหํ เนนฺตี ปุริส-สมฺผสฺสํ ปฏิลภิตฺวา กิเลสวเสน ตสฺมึ สิเนหํ อุปฺปาเทตฺวา ตํ อขาทิตฺวา สามิกํ กตฺวา ตโต ปฏฺฐาย มนุสฺเส คณฺหนฺตี วตฺถตณฺฑุลเตลาทีนิ คเหตฺวา ตสฺส นานคฺครสโภชนํ ทตฺวา สยํ มนุสฺสมํสํ ขาทิ ฯ โคจราย คมนกาเล จ ตสฺส ปลายนภเยน มหติยา สิลาย ทฺวารํ ปิทหิตฺวา คจฺฉติ ฯ ตทา โพธิสตฺโต ตสฺสา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติ ฯ สา ทสมาสจฺจเยน ปุตฺตํ วิชายิตฺวา เตสุ ปิตาปุตฺเตสุ พลวสิเนหา หุตฺวา เต เทฺว อนฺโต กริตฺวา ทฺวารํ ปิธาย คจฺฉติ ฯ โพธิสตฺโต อนุกฺกเมน วุฑฺฒิมฺปตฺโต เอกทิวสํ ตสฺสา คตกาเล สิลํ อปเนตฺวา ปิตรํ พหิ อกาสิ ฯ สา อาคนฺตฺวา อมฺม มยา สิลา อปนีตา อนฺธกาเร นิสีทิตุํ น สกฺโกมาติ สุตฺวา ปุตฺตสิเนเหน น กิญฺจิ อวจ ฯ อเถกทิวสํ กุมาโร ตาต มยฺหํ มาตุ จ ตว จ มุขํ

อสทิสํ กึ การณนฺติ ปุจฺฉิ ฯ ปิตา ตาต ตว มาตา ยกฺขินี อุโภ มยํ มนุสฺสาติ อาห ฯ ตํ สุตฺวา กุมาโร เอกทิวสํ มาตริ คตาย ปิตรํ คเหตฺวา ปลายิ ฯ ยกฺขินี อาคนฺตฺวา เต อทิสฺวา วาตเวเคน ปกฺขนฺทิตฺวา เต คเหตฺวา นิวตฺติ ฯ เอวํ ปุนปิ กติปเย ทิวเส ปลายนฺเต อาเนสิ ฯ โพธิสตฺโต มยฺหํ มาตุ ปริจฺฉินฺเนน โอกาเสน ภวิตพฺพํ ยนฺนูนาหํ ตสฺสา อาณาปวตฺตฏฺฐานสีมํ ปุจฺฉิตฺวา ตํ อติกฺกมิตฺวา ปลาเยยฺยนฺติ จินฺเตตฺวา ตํ ปุจฺฉิ ฯ สาปิสฺส อาโรเจสิ ฯ โส กติปาหจฺจเยน ปิตรํ ขนฺเธ กตฺวา วาตเวเคน ปกฺขนฺทิตฺวา ปริจฺเฉทนทีตีรํ ปตฺวา นทีมชฺฌํ คโต ฯ สาปิ อนุ-พนฺธิตฺวา นทีตีเร ฐตฺวา เต นานปฺปการเรน ยาจิตฺวาปิ นิวตฺตาเปตุํ อสกฺโกนฺตี ตถารูเปน ทุกฺเขน อภิภูตาปิ ปุตฺตปฺเปเมน มนฺตํ ทาตุกามา เอวมาห ตาต ยทิ น นิวตฺติสฺสสิ มนุสฺสโลเก ชีวิกา นาม ทุกฺขา สิปฺปํ อชานนฺโน หิ ชีวิตุํ น สกฺโกติ อหํ เอกํ จินฺตามณึ นาม วิชฺชํ ชานามิ ตสฺสานุภาเวน ทฺวาทสสํวจฺฉร-มตฺถเก ภณฺฑํ อวหริตฺวา คตานมฺปิ ปทานุปทํ สกฺกา คนฺตุํ อยนฺเต ชีวิกา ภวิสฺสติ อุคฺคณฺห ตาต อนคฺฆํ มนฺตนฺติ ฯ โพธิสตฺโต นทีมชฺเฌ ฐิตโก ว มาตรํ วนฺทิตฺวา มนฺตํ อุคฺคเหตฺวา ตํ วนฺทิตฺวา คจฺฉถ อมฺมาติ อาห ฯ สา ตาต ตุมฺเหสุ อนิวตฺตนฺเตสุ มยฺหํ ชีวิตํ นตฺถีติ วตฺวา อุรํ ปหริตฺวา ปุตฺตโสเกน ผลิตหทยา มริตฺวา ตตฺเถว ปติตา ฯ อิติ สา ปุพฺเพ มิจฺฉาจารํ กตวา มุสา วทิตฺวา สปถพเลน ยกฺขินี หุตฺวา อนาถมรณํ ปตฺตา ฯ

อติจาริณียกฺขินีวตฺถุ ฯ

[๒๒๖] อถ โพธิสตฺโต จิตกํ กตฺวา มาตรํ ฌาเปตฺวา อาฬาหนํ นิพฺพาเปตฺวา ปุปฺผปูชํ กตฺวา วนฺทิตฺวา โรทิตฺวา ปีตรํ คเหตฺวา พาราณสึ คนฺตฺวา ราชทฺวาเร ฐตฺวา ปทกุสโล มาณโว อาคโตติ รญฺโญ นิเวเทตฺวา อาคจฺฉตูติ วุตฺเต ปวิสิตฺวา วนฺทิตฺวา เตน ปุฏฺโฐ อตฺตโน ชานนสิปฺปํ กเถตฺวา เตนหิ มํ อุปฏฺฐหาติ วุตฺเต เทวสิกํ สหสฺสํ ลภนฺโต อุปฏฺฐหิสฺสามีติ อาห ฯ ราชา สาธูติ วตฺวา เทวสิกํ สหสฺสํ ทาเปสิ ฯ อเถกทิวสํ ปุโรหิโต มหาราช อิมสฺส ตํ สิปฺปํ อตฺถิ วา นตฺถิ วาติ น ชานาม วีมํสิสฺสาม ตาว นนฺติ อาห ฯ ราชา สมฺปฏิจฺฉิ ฯ เต อุโภปิ โจรกมฺมํ กโรนฺตา รตนสารํ คเหตฺวา ปาสาทา โอรุยฺห ราชนิเวสนนฺตเร ติกฺขตฺตุํ อาวิชฺฌิตฺวา นิสฺเสณึ อตฺถริตฺวา ปาการมตฺถเกน พหิ โอตริตฺวา วินิจฺฉยสาลํ ปวิสิตฺวา ปุนาคนฺตฺวา นิสฺเสณึ อตฺถริตฺวา ปาการมตฺถเกน โอตริตฺวา โปกฺขรณีตีรํ คนฺตฺวา ติกฺขตฺตุํ ปทกฺขิณํ กตฺวา โอตริตฺวา อนฺโตโปกฺขรณิยํ ภณฺฑกํ ฐเปตฺวา ปาสาทํ อภิรุหึสุ ฯ ปุนทิวเส ราชนิเวสนโต กิร โจรา รตนํ นีหรึสูติ เอกโกลาหลํ ชาตํ ฯ ราชา อชานนฺโต วิย หุตฺวา โพธิสตฺตํ ปกฺโกสาเปตฺวา โจรํ วิจินาหีติ อาห ฯ โส สาธุ เทวาติ วตฺวา มาตรํ วนฺทิตฺวา มนฺตํ ปริวตฺเตตฺวา มหาตเล ฐิโต มหาราช ทฺวินฺนํ โจรานํ ปทํ ปญฺญายตีติ วตฺวา เตสํ ปทานุสาเรน สพฺพตฺถ คนฺตฺวา อตฺตนา ฐปิตํ วิย ภณฺฑกํ นีหริตฺวา รญฺโญ ทสฺเสตฺวา มหาราช อิเม เทฺว โจรา อภิญฺญาตาติ อาห ฯ โจเร คเหตฺวา

ทาตุํ สกฺขิสฺสสีติ ฯ เทว อิเธว โจรา น ทูเรติ ฯ โก จ โจโร โก จ โจโรติ ฯ เทว โย อิจฺฉติ โส จ ๑โจโร โหติ โหตุ ตุมฺหากํ ภณฺฑกสฺส ลทฺธกาลโต ปฏฺฐาย โจเรหิ โก อตฺโถติ ฯ ตาต อหํ ตุยฺหํ เทวสิกํ สหสฺสํ ทมฺมิ โจเร เม คเหตฺวา เทหีติ ฯ โพธิสตฺโต รญฺโญ อนุกมฺปาย ตสฺส โจรกมฺมํ ปฏิจฺฉาเทตุกาโมปิ เตน ปุนปฺปุนํ ปุฏฺโฐ อฏฺฐ อตีตวตฺถูนิ อาหริ

[๒๒๗] ๑ อตีเต พาราณสิโต อวิทูเร คามวาสี เอโก ปาตลี นาม นโฏ สุรามตฺโต นทึ ตรนฺโต วุฬฺโห มหาชนสฺส ปฏิสรณํ อุทกํ มํ มาเรตีติ วตฺวา กาลมกาสิ ฯ

[๒๒๘] ๒ อตีเต พาราณสีทฺวารคามวาสี เอโก กุมฺภกาโร เอกสฺมึ อาวาเฏ ภาชนตฺถาย มตฺติกํ คณฺหิ ฯ ตํขณญฺเญว เทโว วสฺสิ ฯ อุทกํ อวตฺถรมานํ อาวาฏปาทํ ปาเตสิ ฯ เตนสฺส มตฺถโก ภิชฺชิ ฯ โส มหาชนสฺส ปฏิสรณํ มหาปจวี มยฺหํ สีสํ ภินฺทีติ ปริเทวิ ฯ

[๒๒๙] ๓ อตีเต พาราณสิยเมโก ปุริโส เคเห ทฑฺเฒ นิกฺขมิตุํ อสกฺโกนฺโต มหาชนสฺส ปฏิสรณํ อคฺคิ มํ ทหตีติ วตฺวา กาลมกาสิ ฯ

[๒๓๐] ๔ อตีเต ตตฺเถเวโก อติพหุํ ภุญฺชิตฺวา ชิราเปตุํ อสกฺโกนฺโต มหาชนสฺส ปฏิสรณํ ภตฺตํ มํ มาเรตีติ วตฺวา มโต ฯ

[๒๓๑] ๕ อตีเต ตตฺเถเวกสฺส วาโต อุฏฺฐหิตฺวา คตฺตานิ สมฺภญฺชิ ฯ โส คิมฺหมาเส มหาชนสฺส ปฏิสรณํ วาโต เม

๑. วสทฺโท ชาตกวณฺณนายํ ทิสฺสติ ฯ ณ. ว.

คตฺตานิ ภญฺชตีติ ปริเทวิ ฯ

[๒๓๒] ๖ อตีเต หิมวนฺเต เอโก มหารุกฺโข อโหสิ อเนกสกุณ-สหสฺสานํ นิวาโส ฯ ตสฺส เทฺว สาขา อญฺญมญฺญํ ฆฏฺเฏตฺวา ธูมญฺจ อคฺคิจุณฺณานิ จ ปาเตสุํ ฯ ตํ ทิสฺวา สกุณา อยํ โน ปฏิสรณํ โส อิทานิ ภยํ อุปฺปาเทสีติ วตฺวา ปกฺกมึสุ ฯ

ฉ วตฺถูนิ ฯ

[๒๓๓] ๗ อตีเต กาสีคาเม เอโก กุลปุตฺโต ปิตริ กาลกเต มาตรํ ปฏิชคฺคิ ฯ ตสฺส มาตา อนิจฺฉนฺตสฺเสว เอกํ อิตฺถึ อาเนสิ ฯ สา จ อิตฺถี อตฺตโน มาตรํ อาทาย คนฺตฺวา ตตฺถ วสิตฺวา ปรมํ สสฺสุํ สมฺปิยายิตฺวา ปจฺฉา ปุตฺตธีตาหิ วฑฺฒมานา ตํ มาเรตุกามา สามิกสฺส อาโรเจสิ ฯ มนุสฺสมารณํ นาม ภาริยํ กถํ นํ มาเรมาติ ฯ สามิ นิทฺโทกฺกมนกาเล นํ มญฺจเกเนว คเหตฺวา อมฺหากํ ฆรสฺส ปจฺฉิมภาเค กกฺขฬสสสุมารนทิยํ ขิปิสฺสาม อถ นํ สสสุมารา ขาทิสฺสนฺตีติ ฯ ภทฺเท ตุยฺหํ มาตา กหํ สยตีติ ฯ ตุยฺหํ มาตุ สนฺติเกติ ฯ เตนหิ คจฺฉ มยฺหํ มาตุ นิปนฺนมญฺจเก รชฺชุ พนฺธิตฺวา สญฺญํ กโรหีติ ฯ สา ตถา อกาสิ ฯ อิตโร โถกํ อธิวาเสหิ (๑) มนุสฺสา ตาว สยนฺตูติ นิทฺทายนฺโต วิย นิปชฺชิตฺวา คนฺตฺวา ตํ รชฺชุกํ ภริยาย มาตุ มญฺจเก พนฺธิตฺวา ภริยํ ปโพเธสิ ฯ เต อุโภปิ ตํ มญฺจเกเนว สทฺธึ อุกฺขิปิตฺวา นทิยํ ขิปึสุ ฯ สสสุมารา นํ ขาทึสุ ฯ สา ปุนทิวเส มาตุ ปริวตฺตนภาวํ ญตฺวา

๑. อาคเมหิ ฯ

สามิ มม มาตา มาริตา อิทานิ ตว มาตรํ สุสาเน จิตกํ กตฺวา อคฺคิมฺหิ ปกฺขิปิตฺวา มาเรสฺสามาติ อาห ฯ โส สาธูติ สมฺปฏิจฺฉิ ฯ เต อุโภปิ นํ นิทฺทายมานํ เนตฺวา จปยึสุ ฯ อถ โส ภทฺเท อคฺคิ เต อาภโตติ อาห ฯ ปมฺมุฏฺฐา สามีติ ฯ เตนหิ คนฺตฺวา อาเนหีติ ฯ น สกฺโกมิ สามิ ตยิ คเตปิ จ ฐาตุํ น สกฺโกมิ อุโภปิ คจฺฉามาติ ฯ เตสุ คเตสุ มหลฺลิกา วาเตน ปโพธิตา อิเม มํ มาเรตุกามา อคฺคิอตฺถาย คตาติ ญตฺวา น เม พลํ ชานนฺตีติ เอกํ กเฬวรํ มญฺจเก นิปชฺชาเปตฺวา ปิโลติกาหิ ปฏิจฺฉาเทตฺวา คนฺตฺวา ตตฺเถว เอกํ เลนคุหํ ปาวิสิ ฯ อิติ สา อตฺตโน ปฏิสรณตฺถาย สุณิสํ คเหตฺวา ตโต อุปฺปนฺนภยา ชาตา ฯ อิตเร อคฺคึ อาเนตฺวา มหลฺลิกสญฺญาย กเฬวรํ ฌาเปตฺวา ปกฺกมึสุ ฯ ตสฺมึ ปน คุหาเลเน ปจฺฉํ เอเกน โจเรน ภณฺฑิกา ฐปิตา ฯ โส ตํ คเหตุํ อาคนฺตฺวา มหลฺลิกํ ทิสฺวา ยกฺขินีสญฺญี ภณฺฑิกา เม อมนุสฺสปริคฺคหิตาติ คนฺตฺวา ภูตเวชฺชกํ อาเนสิ ฯ เวชฺโช มนฺตํ กโรนฺโต คุหํ ปาวิสิ ฯ นาหํ ยกฺขินี เอหิ อุโภปิ อิมํ ธนํ ภาเชสฺสามาติ ฯ กถํ สทฺทหิตพฺพนฺติ ฯ ตว ชิวฺหํ มม ชิวฺหาย ฐเปหีติ ฯ โส ตถา อกาสิ ฯ สา ตสฺส ชิวฺหํ ฑํสิตฺวา ฉินฺทาเปสิ ฯ เวชฺโช อทฺธา เอสา ยกฺขินีติ วิรวนฺโต ปลายิ ฯ โจโรปิ ปลายิ ฯ สา ปุนทิวเส นานารตน-ภณฺฑิกํ คเหตฺวา เคหํ คตา ฯ ตํ ทิสฺวา สุณิสา กหนฺเต อมฺม อิทํ ลทฺธนฺติ ปุจฺฉิ ฯ อมฺม สุสาเน ทารุจิตกาย ฌาปิตา

เอวรูปํ ลภนฺตีติ ฯ อมฺม มยาปิ สกฺกา ลทฺธุนฺติ ฯ มาทิสี หุตฺวา ลภิสฺสสีติ ฯ สา พาลา ธนโลเภน พาลสฺส สามิกสฺส กเถตฺวา ตตฺถ อตฺตานํ ฌาเปตฺวา กาลมกาสิ ฯ เอวํ ปรํ มาเรตุกามตาย สา สยเมว มรณํ ปตฺตา ฯ

สสฺสุมาริกสุณฺหาวตฺถุ ฯ

[๒๓๔] ๘ อตีเต พาราณสิยเมโก ปุริโส ปุตฺตํ ปฏฺเฐตฺวา ตํ ลภิตฺวา อยํ มํ ชรากาเล โปเสสฺสตีติ โปเสสิ ฯ ปุตฺโต ปน นํ ชรปฺปตฺตํ ตุวํ กมฺมํ กาตุํ น สกฺโกสิ อิโต นิกฺขมาติ เคหโต นีหริ ฯ โส กิจฺเฉน ภิกฺขาย ชีวิตํ กปฺเปนฺโต ปุตฺโต เม มหลฺลกกาเล ปฏิสรณํ ภวิสฺสตีติ ยํ โปเสสึ ตโต เม ภยํ อุปฺปนฺนนฺติ ปริเทวิ ฯ

เอวํ โส อตีตานิ อาหริตฺวา อุทกาทีนิ วิย จ มหาชนสฺส รุกฺโข วิย จ สกุณานํ สุณิสา วิย จ สสฺสุยา ปุตฺโต วิย จ ปิตุ มหาชนสฺส ปฏิสรณภูโต เอโก ภณฺฑกํ อวหริ อิมินา การเณน อสุโก นาม โจโรติ ชานาหิ เทวาติ อาห ฯ ราชา เตนหิ อสุโก จ อสุโก จ โจโรติ ปริสมชฺเฌ ปกาเสหีติ อาห ฯ โพธิสตฺโต อยํ ราชา อตฺตานํ รกฺขิตุํ น เทติ คณฺหิสฺสามีทานิ โจรนฺติ วตฺวา สุณาถ เม โภนฺโต ราชา จ ปุโรหิโต จ โจรกมฺมํ อกํสุ อิโต ปฏฺฐาย อตฺตโน สนฺตกํ ธนธญฺญํ รกฺขถาติ อาห ฯ ตํ สุตฺวา มนุสฺสา อยํ ราชา อญฺญสฺส อุปริ โทสํ อาโรเปตุกาโม อตฺตโน ภณฺฑกํ สยเมว โปกฺขรณิยํ

ฆเปตฺวา โจเร ปริเยสาเปติ อิโตทานิ ปฏฺฐาย ปุน โจรกมฺมสฺส อกรณตฺถาย มาเรม นํ ปาปราชานนฺติ ทณฺฑมุคฺคราทิหตฺถา อุฏฺฐาย ตตฺเถว สปุโรหิตํ ราชานํ โปเถตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา โพธิสตฺตํ รชฺเช อภิสิญฺจึสุ ฯ

เตสุ ปน นาฏฺฐปาตลิ สุราโทเสน อนาถมรณํ ปตฺโต สุณิสา ปุพฺพภาเค ปาณาติปาตโทเสน อิเม เทฺว อทินฺนาทานโทเสนาติ ฯ

ยถาวุตฺตญฺเจตํ สพฺพํ วตฺถุ นวกนิปาเต ปทกุสลชาตก-วณฺณนาโต [๑]วิตฺถาเรน คเหตพฺพํ ฯ

[๒๓๕] เอวํ เวรการโก ทุกฺขํ ปปฺโปติ ฯ ตสฺมา เวรโต ภายนฺเตน ตโต วิรมิตพฺพํ ฯ อปิจ นิรยโต ภายนฺเตน เวรโต วชฺเชตพฺพํ ฯ เตนาห ภควา ปญฺจกงฺคุตฺตรสฺส จตุตฺถปณฺณาสเก คิหิสุตฺเต [๒] สารีปุตฺตสฺส [๓] ธมฺมํ เทเสนฺโต

นิรเยสุ ภยํ ทิสฺวา ปาปานิ ปริวชฺชเย
อริยธมฺมํ สมาทาย ปณฺฑิโต ปริวชฺชเย ฯ
น หึเส ปาณภูตานิ วิชฺชมาเน ปรกฺกเม
มุสา จ น ภเณ ชานํ อทินฺนํ น ปรามเส
เสหิ ทาเรหิ สนฺตุฏฺโฐ ปรทารญฺจ อารเม
เมรยํ วารุณึ ชนฺตุ น ปิเว จิตฺตโมหนินฺติ ฯ

อริยธมฺมํ สมาทายาติ เอตฺถ อริยธมฺโมติ ปญฺจสีลานิ กถิตานิ ฯ **เมรยํ วารุณินฺติ** จตุพฺพิธํ เมรยํ ปญฺจวิธญฺจ สุรนฺติ

๑. ชาตกฏฺฐกถา. ๕/๓๖๔. ๒. องฺ. ปญฺจก. ๒๒/๒๓๘. ๓. สารีปุตฺตตฺเถรสฺส.

ตพฺพณฺณนา [๑]ฯ

[๒๓๖] ตสฺมา อริยธมฺมสงฺขาตา เวรมณี สมาทิยิตพฺพา ว ฯ ตํ สมาทิยนฺโต หิ มหปฺผลตรํ วิรติสงฺขาตํ ทานํ เทติ นาม ฯ ตถา หิ ภควตา นิจฺจภตฺตทานสงฺขาโต ยญฺโญ ปกติยญฺญโต มหปฺผลตโร ตโต วิหารทานสงฺขาตยญฺโญ ตโต สรณคมน-สงฺขาตยญฺโญ ตโต ปญฺจสีลสงฺขาตยญฺโญ มหปฺผลตโรติ เอวํ ยญฺญนาเมน กูฏทนฺตสุตฺเต [๒] จตุพฺพิธํ ทานํ วุตฺตํ ฯ

[๒๓๗] ตพฺพณฺณนายญฺจ [๓] ยสฺมา สรณคมนํ ติณฺณํ รตนานํ ชีวิตปริจฺจาควเสน ยญฺญํ นาม หุตฺวา สคฺคสมฺปตฺตึ เทติ ตสฺมา วิหารทานโตปิ มหปฺผลตรํ ฯ ปญฺจสีลสทิสสฺส ปน ทานสฺส อภาวโต เอตํ ตโตปิ มหปฺผลตรนฺติ อตฺถํ วตฺวา ตํ ปาลิยา สาเธตุํ ปญฺจิมานิ ภิกฺขเว ทานานิ มหาทานานิ อคฺคญฺญานิ รตฺตญฺญานิ วํสญฺญานิ โปราณานิ อสงฺกิณฺณานิ อสงฺกิณฺณปุพฺพานิ น สงฺกิยนฺติ น สงฺกิยิสฺสนฺติ อปฺปฏิกุฏฺฐานิ สมเณหิ วา พฺราหฺมเณหิ วา วิญฺญูหิ ฯ กตมานิ ปญฺจ ฯ อิธ ภิกฺขเว อริยสาวโก ปาณาติปาตํ ปหาย ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต ภิกฺขเว อริยสาวโก อปริมาณานํ สตฺตานํ อภยํ เทติ อเวรํ เทติ อพฺยาปชฺฌํ เทติ อปริมาณานํ สตฺตานํ อภยํ ทตฺวา อเวรํ ทตฺวา อพฺยาปชฺฌํ ทตฺวา อปริมาณสฺส อภยสฺส อเวรสฺส อพฺยาปชฺฌสฺส ภาคี โหติ อิทํ ภิกฺขเว ทานํ มหาทานํ อคฺคญฺญํ

๑. มโน. ปู. ๓/๗๕. ๒. นํย. ที. สี. ๙/๑๘๕. ๓. สุ. วิ. ๑/๓๗๘.

รตฺตญฺญํ วํสญฺญํ โปราณํ อสงฺกิณฺณํ อสงฺกิณฺณปุพฺพํ น สงฺกิยติ น สงฺกิยิสฺสติ อปฺปฏิกุฏฺฐํ สมเณหิ วา พฺราหฺมเณหิ วา วิญฺญูหิ ฯ ปุน จปรํ ภิกฺขเว อริยสาวโก อทินฺนาทานํ ปหาย ... กาเมสุ มิจฺฉาจารํ ปหาย ... มุสาวาทํ ปหาย ... สุราเมรยมชฺชปฺปมาทฏฺฐานํ ปหาย ... อิมานิ โข ภิกฺขเว ปญฺจ ทานานิ มหาทานานิ ... วิญฺญูหีติ ปาลึ ทสฺเสตฺวา ปุน อิทมฺปน สีลปญฺจกํ อตฺตสิเนหญฺจ ชีวิตสิเนหญฺจ ปริจฺจชิตฺวา รกฺขิสฺสามีติ สมาทินฺนตาย ยญฺโญติ วุจฺจตีติ วุตฺตํ ฯ

[๒๓๘] อคฺคานีติ ญาตตฺตา อคฺคญฺญานิ จิรรตฺตาย ญาตตฺตา รตฺตญฺญานิ ฯ อริยานํ สาธูนํ วํสานีติ ญาตตฺตา วํสญฺญานิ ฯ โปราณานํ อาทิปุริสานํ เอตานีติ โปราณานิ ฯ สพฺพโส เกนจิปิ ปกาเรน สาธูหิ น กิณฺณานิ น ขิตฺตานิ น ฉฑฺฑิตานีติ อสงฺกิณฺณานิ ฯ อยญฺจ นโย เนสํ ยถา อตีเต เอวํ เอตรหิ อนาคเต จาติ อาห อสงฺกิณฺณปุพฺพานิ น สงฺกิยนฺติ น สงฺกิยิสฺสนฺตีติ ฯ ตโต เอว อปฺปฏิกุฏฺฐานิ น ปฏิกฺขิตฺตานิ ฯ น หิ กทาจิ วิญฺญู สมณ-พฺราหฺมณา หึสาทิปาปธมฺมํ อนุชานนฺติ ฯ **อปริมาณานํ สตฺตานํ อภยํ เทตีติ** สพฺเพสุ ภูเตสุ นิหิตทณฺฑตฺตา สกลสฺสาปิ สตฺตนิกายสฺส ภยาภาวํ เทติ ฯ น หิ อริยสาวกโต กสฺสจิ ภยํ โหติ ฯ อเวรนฺติ เวราภาวํ ฯ **อพฺยาปชฺฌนฺติ** นิทฺทุกฺขตนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๒๓๙] นนุ ปญฺจสีลํ สพฺพกาลิกํ น จ เอกนฺตโต วิมุตฺตายตนํ สรณคมนมฺปน พุทฺธุปฺปาทเหตุกํ เอกนฺตโตว วิมุตฺตายตนํ ตตฺถ กถํ สรณคมนโต ปญฺจสีลสฺส มหปฺผลตาติ ฯ เนตํ ปญฺจสีล-

มตฺตกเมว สนฺธาย วุตฺตํ ฯ สรเณ ปติฏฺฐาย รกฺขิตมฺปน ปญฺจสีลํ สนฺธาย ฯ เตน กงฺขาวิตรณียํ[๑] กิญฺจาปิ ปญฺจสีลโต สรณคมนเมว เชฏฺฐกํ อิทมฺปน สรเณ ปติฏฺฐาย รกฺขิตสีลวเสน มหปฺผลนฺติ วุตฺตนฺติ วุตฺตํ ฯ

เชฏฺฐกนฺติ อุตฺตมํ ฯ **สรเณ ปติฏฺฐายาติ** อิมินา ตสฺส สีลสฺส สรณคมเนน อภิสงฺขตตฺตมาหาติ ตฏฺฏีกา ฯ

วิรติ อวขณฺฑนตฺเถน ลวนตฺเถน จ ทานํ ฯ สา หิ อุปฺปชฺชมานา ภยเภรวาทิสงฺขาตํ ทุสฺสีลฺยเจตนํ ขณฺเฑติ ลุนาติ จาติ ทานนฺติ กถาวตฺถุวณฺณนา[๒] ฯ

ทา อวขณฺฑเน ทิยตีติ ทิวาทิคโณ ฯ

อภยทานตาย สีลสฺส ทานภาโว อนวเสสํ วา สตฺตนิกายํ ทายติ เตน รกฺขตีติ ทานํ สีลนฺติ กงฺขาวิตรณีฏีกา ฯ

เท ปาลเน ทายติ รกฺขตีติ ทานํ ทานเจตนาติ ภูวาทิคโณ ฯ

ปาปวิรติมชฺชปานสํยมกถา ฯ

๑. สุ. วิ. ๑/๓๗๙. ๒. ป. ที. อภิ. ๒๕๕.

อปฺปมาทกถา

[๒๔๐] อปฺปมาโท นาม ปมาทสฺส ปฏิปกฺขภูโต เอโก ธมฺโม ฯ ตตฺถ ปมาโทติ ปมชฺชนากาโร ฯ วุตฺตญฺเหตํ ตตฺถ กตโม ปมาโท กายทุจฺจริเต วา วจีทุจฺจริเต วา มโนทุจฺจริเต วา ปญฺจสุ วา กามคุเณสุ จิตฺตสฺส โวสฺสคฺโค โวสฺสคฺคานุปฺปทานํ กุสลานํ วา ธมฺมานํ ภาวนาย อสกฺกจฺจกิริยตา อสาตจฺจกิริยตา อนฏฺฐิตกิริยตา โอลีนวุตฺติตา นิกฺขิตฺตจฺฉนฺทตา นิกฺขิตฺตธุรตา อนธิฏฺฐานํ [1] อนนุโยโค อนาเสวนา อภาวนา อพหุลีกมฺมํ โย เอวรูโป ปมาโท ปมชฺชนา ปมชฺชิตตฺตํ อยํ วุจฺจติ ปมาโทติ ฯ

ขุทฺทกวตฺถุวิภงฺคปาลิ [2] ฯ

[๒๔๑] **จิตฺตสฺส โวสฺสคฺโคติ** อิเมสุ เอตฺตเกสุ ฐาเนสุ สติยา อนิคฺคณฺหิตฺวา จิตฺตสฺส โวสฺสชฺชนํ สติวิรโหติ อตฺโถ ฯ **โวสฺสคฺคานุปฺปทานนฺติ** โวสฺสคฺคสฺส อนุปฺปทานํ ปุนปฺปุนํ วิสฺสชฺชนนฺติ อตฺโถ ฯ **อสกฺกจฺจกิริยตาติ** เอเตสํ ทานาทีนํ กุสลธมฺมานํ ภาวนาย ปุคฺคลสฺส วา เทยฺยธมฺมสฺส วา อสกฺกจฺจกรณวเสน อสกฺกจฺจกิริยาติ วิภงฺควณฺณนา [3] ฯ

เอเตสํ ทานาทีนํ กุสลธมฺมานํ ปวตฺตเน ปุคฺคลสฺส วา เทยฺยธมฺมสฺส วา อสกฺกจฺจกิริยา ฯ สตตสฺส ภาโว สาตจฺจํ สาตจฺเจน กิริยา สาตจฺจกิริยา สาเยว สาตจฺจกิริยตา น สาตจฺจกิริยตา

๑. อนาเสวนา อภาวนา อพหุลีกมฺมํ อนธิฏฺฐานํ อนนุโยโค ปมาโท โยติ เอวํ ปาลิยมาคตํ ฯ ฌ. ว. ๒. อภิ. วิภงฺค. ๓๕/๔๗๒. ขุ. จูฬ, ๓๐/๑๒ ๓. สมฺ. วิ. ๖๑๒.

อสาตจฺจกิริยตา ฯ **อนฏฺฐิตกิริยตาติ** น อฏฺฐิตกิริยตา นิรนฺตรกรณํ อนฏฺฐิตกิริยตาติ เอกงฺคุตฺตเร ฉฏฺฐวคฺคฏีกา ฯ

[๒๔๒] น อฏฺฐิตกรณํ อนฏฺฐิตกิริยตา ฯ ยถา นาม กกณฺฏโก โถกํ คนฺตฺวา โถกํ ติฏฺฐติ น นิรนฺตรํ คจฺฉติ เอวเมว โย ปุคฺคโล เอกทิวสํ ทานํ วา ทตฺวา ปูชํ วา กตฺวา ธมฺมํ วา สุตฺวา สมณธมฺมํ วา กตฺวา ปุน จิรสฺสํ กโรติ น นิรนฺตรํ ปวตฺเตติ ตสฺส สา กิริยา อนฏฺฐิตกิริยตาติ วุจฺจติ ฯ **โอลีน-วุตฺติตาติ** นิรนฺตรกรณสงฺขาตสฺส วิปฺผารสฺส อภาเวน โอลีนวุตฺติตา ฯ **นิกฺขิตฺตจฺฉนฺทตาติ** กุสลกิริยาย วีริยจฺฉนฺทสฺส นิกฺขิตฺตภาโว ฯ **นิกฺขิตฺตธุรตาติ** วีริยธุรสฺส โอโรปนํ โอสฺสกฺกิตมานสตาติ อตฺโถ ฯ อนธิฏฺฐานนฺติ กุสลกรเณ ปติฏฺฐานาภาโวติ วิภงฺค-วณฺณนา [๑]ฯ

อนนุโยโคติ อนนุยุญฺชนํ ฯ กุสเลสุ ธมฺเมสุ อาเสวนาทีนํ อภาโว อนาเสวนาทโย ฯ **ปมาโทติ** สรูปนิทฺเทโส ฯ **ปมชฺชนาติ** อาการนิทฺเทโส ฯ **ปมชฺชิตตฺตนฺติ** ภาวนิทฺเทโสติ เอกงฺคุตฺตรฏีกา ฯ

[๒๔๓] **ปมาโทติ** ปมชฺชนํ ฯ **โย เอวรูโป ปมาโทติ** อิทํ อตฺถปริยายสฺส พฺยญฺชนปริยายสฺส จ ปริยนฺตาภาวโต อาการ-ทสฺสนํ ฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ ยฺวายํ อาทิโต ปฏฺฐาย ทสฺสิโต ปมาโท โย อญฺโญปิ เอวมากาโร เอวํชาติโก ปมาโท ปมชฺชนาการวเสน ปมชฺชนา ปมชฺชิตภาววเสน ปมชฺชิตตฺตนฺติ สงฺขํ คโต อยํ วุจฺจติ

๑. สมฺ. วิ. ๖๑๒.

ปมาโทติ ฯ ลกฺขณโต ปเนส ปญฺจสุ กามคุเณสุ สติโวสฺสคฺคลกฺขโณ ตตฺเถว สติยา วิสฺสฏฺฐากาโร เวทิตพฺโพติ วิภงฺควณฺณนา[๑]ฯ

[๒๔๔] ตตฺถ ปมาโท อกุสลุปฺปตฺติยา กุสลปริหานาย จ สํวตฺตติ อปฺปมาโท กุสลุปฺปตฺติยา อกุสลปริหานาย จ ฯ เตนาหเอกงฺคุตฺตรสฺส[๒] ฉฏฺฐวคฺเค นาหํ ภิกฺขเว อญฺญํ เอกธมฺมมฺปิ สมนุปสฺสามิ เยน อนุปฺปนฺนา วา อกุสลา ธมฺมา อุปฺปชฺชนฺติ อุปฺปนฺนา วา กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ ยถยิทํ ภิกฺขเว ปมาโท ฯ ปมตฺตสฺส ภิกฺขเว อนุปฺปนฺนา เจว อกุสลา ธมฺมา อุปฺปชฺชนฺติ อุปฺปนฺนา จ กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺตีติ จ นาหํ ภิกฺขเว อญฺญํ เอกธมฺมมฺปิ สมนุปสฺสามิ เยน อนุปฺปนฺนา วา กุสลา ธมฺมา อุปฺปชฺชนฺติ อุปฺปนฺนา วา อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺติ ยถยิทํ ภิกฺขเว อปฺปมาโท ฯ อปฺปมตฺตสฺส ภิกฺขเว อนุปฺปนฺนา เจว กุสลา ธมฺมา อุปฺปชฺชนฺติ อุปฺปนฺนา จ อกุสลา ธมฺมา ปริหายนฺตีติ จ ฯ

[๒๔๕] ตตฺถ **ยถยิทํ ภิกฺขเว ปมาโทติ** เอตฺถ **ภิกฺขเวติ** อาลปนํ ฯ ยถา อยํ ปมาโทติ อตฺโถ ฯ **ปมาโทติ** ปมชฺชนากาโร ฯ อุปฺปนฺนา จ กุสลา ธมฺมา ปริหายนฺตีติ อิทํ ฌานวิปสฺสนานํ วเสน วุตฺตํ ฯ มคฺคผลานมฺปน สกึ อุปฺปนฺนานํ ปุน ปริหานิ นาม นตฺถิ ฯ อปฺปมาโท ปมาทสฺส ปฏิปกฺขวเสน วิตฺถารโต เวทิตพฺโพติ ตทุภยสุตฺตวณฺณนา[๓] ฯ

[๒๔๖] อิทนฺติ ลิงฺควิปลฺลาเสน นิทฺเทโส นิปาตปทํ วา เอตํ

๑. สมฺ. วิ. ๖๑๒. ๒. องฺ. เอก. ๒๐/๑๓. ๓. มโน. ปู. ๑/๗๗.

ยทิทนฺติอาทีสุ วิยาติ อาห อยํ ปมาโทติ อตฺโถติ ฯ **ปมชฺชนา-กาโรติ** ปมาทาปตฺติ ฯ **ปริหายนฺตีติ** อิมินา ปมาทสฺส สาวชฺชตํ ทสฺเสติ ฯ ตยิทํ โลกิยานํ วเสน น โลกุตฺตรานนฺติ อาห อุปฺปนฺนา ฯเปฯ อิทนฺติอาทึ ฯ น ปมชฺชติ เอเตนาติ อปฺปมาโท ปมาทสฺส ปฏิปกฺโข สติยา อวิปฺปวาโส ฯ อตฺถโต นิจฺจํ อุปฏฺฐิตาย สติยา เอตนฺนามํ ฯ ปมาโท ปน สติยา สติสมฺปชญฺญสฺส วา ปฏิปกฺขภูโต อกุสลจิตฺตุปฺปาโท ทฏฺฐพฺโพ ฯ เตนาห ปมาทสฺส ปฏิปกฺขวเสน วิตฺถารโต เวทิตพฺโพติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๒๔๗] เอวเมส กุสลุปฺปตฺติยาปิ สํวตฺตตีติ อนวชฺชธมฺเมสุ พหุกาโร โหติ ฯ เตนาห ธมฺมเสนาปติ ภิกฺขูนํ ธมฺมํ เทเสนฺโต เอโก อาวุโส ธมฺโม พหุกาโร ฯ กตโม เอโก ธมฺโม พหุกาโร ฯ อปฺปมาโท กุสเลสุ ธมฺเมสุ ฯ อยํ เอโก ธมฺโม พหุกาโรติ ฯ

ปาฏิกวคฺเค ทสุตฺตรสุตฺตปาลิ [๑]ฯ

[๒๔๘] ตตฺถ อปฺปมาโท กุสเลสุ ธมฺเมสูติ สพฺพตฺถกํ อุปการกํ อปฺปมาทํ กเถสิ ฯ อยญฺหิ อปฺปมาโท นาม สีลปริปูรเณ อินฺทฺริยสํวเร โภชเน มตฺตญฺญุตาย ชาคริยานุโยเค สตฺตสุ ธมฺเมสุ [๒] วิปสฺสนาคพฺภคฺคณฺหาปเน อตฺถปฺปฏิสมฺภิทาทีสุ จตุปฺปฏิสมฺภิทาสุ สีลกฺขนฺธาทีสุ ปญฺจกฺขนฺเธสุ [๓] ฐานาฐาเนสุ มหาวิหารสมาปตฺติยํ อริยสจฺเจสุ สติปฏฺฐานาทีสุ โพธิปกฺขิเยสุ วิปสฺสนาญาณาทีสุ

๑. ที. ปาฏิ. ๑๑/๒๘๘. ๒. สทฺธมฺเมสูติปิ ปาโฐ ฯ ๓. ปญฺจสุ ธมฺมกฺขนฺเธสูติปิ ฯ ฌ. ว.

อฏฺจสุ วิชฺชาสูติ สพฺเพสุ อนวชฺชตฺเถน กุสลธมฺเมสุ พหูปกาโร ฯ เตเนว นํ ภควา ยาวตา ภิกฺขเว สตฺตา อปทา วา ทฺวิปทา วา จตุปฺปทา วา พหุปฺปทา วา รูปิโน วา อรูปิโน วา สญฺญิโน วา อสญฺญิโน วา เนวสญฺญีนาสญฺญิโน วา ตถาคโต เตสํ อคฺคมกฺขายติ เอวเมว โข ภิกฺขเว เย เกจิ กุสลา ธมฺมา สพฺเพ เต อปฺปมาทมูลกา อปฺปมาทสโมสรณา อปฺปมาโท เตสํ อคฺคมกฺขายตีติอาทินา นเยน สตฺถุหตฺถิปทาทีหิ [๑] โอปมฺเมหิ อุปเมนฺโต สํยุตฺตนิกาเย [๒] อปฺปมาทวคฺเค นานปฺปการํ โถเมสิ ฯ ตํ สพฺพํ เอกปเทเนว สงฺคเหตฺวา เถโร อปฺปมาโท กุสเลสุ ธมฺเมสูติ อาห ฯ ธมฺมปเท อปฺปมาทวคฺเคนาปิ จสฺส พหูปการตา ทีเปตพฺพา ฯ อโสกวตฺถุนาปิ ทีเปตพฺพา ฯ อโสกราชา หิ นิโคฺรธสามเณรสฺส อปฺปมาโท อมตํ ปทนฺติ กถํ สุตฺวา เอวํ [๓] ติฏฺฐ ตาต มยฺหํ ตยา เตปิฏกํ พุทฺธวจนํ กถิตนฺติ สามเณเร ปสีทิตฺวา จตุราสีติ-วิหารสหสฺสานิ กาเรสิ ฯ อิติ ถามสมฺปนฺเนน ภิกฺขุนา อปฺปมาทสฺส พหูปการตา ตีหิ ปิฏเกหิปิ ทีเปตฺวา กเถตพฺพา ฯ ยงฺกิญฺจิ สุตฺตํ วา คาถํ วา อปฺปมาททีปนตฺถํ อาหรนฺโต อฏฺฐาเน จตฺวา อาหรสิ อติตฺเถน ปกฺขนฺโตสีติ น วตฺตพฺโพ ฯ ธมฺมกถิกสฺเสเวตฺถ ถาโม จ พลญฺจ ปมาณนฺติ ตพฺพณฺณนา [๔] ฯ

[๒๔๙] **สพฺพตฺถกํ อุปการกนฺติ** สพฺพตฺถกเมว สมฺมาปฏิปตฺติยา

๑. หตฺถิปทาทีหิ ฯ ๒. สํ. มหาวาร. ๑๙/๖๒ ฯ ๓. คาถํ สุตฺวา เอว ฯ ฌ. ว.
๔. สุ. วิ. ๓/๓๒๓ ฯ

อุปการวนฺตํ ฯ อิทานิ ตมตฺถํ วิตฺถารโต ทสฺเสตุํ อยญฺหีติอาทิ วุตฺตํ ฯ **วิปสฺสนาคพฺภคฺคณฺหาปเนติ** ยถา อุปริ วิปสฺสนา ปริปจฺจติ ติกฺขวิสทา หุตฺวา มคฺเคน ฆเฏติ เอวํ ปุพฺพภาควิปสฺสนาวฑฺฒเน ฯ **อตฺถปฺปฏิสมฺภิทาทีสูติ** อตฺถปฺปฏิสมฺภิทาทีสุ นิปฺผาเทตพฺพาสุ เตสํ สมฺภารสมฺภรณนฺติ อตฺโถ ฯ เอส นโย อิโต ปเรสุปิ ฯ **ฐานาฐาเนสูติ** ฐาเน อฏฺฐาเน จ ชานิตพฺเพ ฯ **มหาวิหารสมาปตฺติยนฺติ** มหติยํ ฌานาทิวิหารสมาปตฺติยํ ฯ **วิปสฺสนาญาณาทีสูติ** อาทิสทฺเทน มโนมยิทฺธิอาทิกา สงฺคณฺหาติ ฯ **อฏฺฐสุ วิชฺชาสูติ** อมฺพฏฺฐสุตฺเต ๑ อาคตาสุ อฏฺฐสุ วิชฺชาสุ ฯ เตเนว ภควา โถเมสีติ โยชนา ฯ นนฺติ อปฺปมาทํ ฯ **ถามสมฺปนฺเนนาติ** ญาณพลสมนฺนาคเตน ฯ ทีเปตฺวาติ เอวมฺปิ อปฺปมาโท กุสลานํ ธมฺมานํ สมฺปาทเน พหูปกาโร เอวมฺปิ พหูปกาโรติ ปกาเสตฺวา ฯ ยงฺกิญฺจิ อนวชฺชปกฺขิกํ อตฺถํ อปฺปมาเท ปกฺขิปิตฺวา กเถตุํ ยุตฺตนฺติ ทสฺเสตุํ ยงฺกิญฺจีติอาทิ วุตฺตนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๒๕๐] **เอวเมว โขติ** เอตฺถ ยถา สพฺพสตฺตานํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อคฺโค เอวํ สพฺเพสํ กุสลธมฺมานํ การาปกอปฺปมาโท อคฺโคติ ทฏฺฐพฺโพ ฯ นนุ เจส โลกิโยว กุสลธมฺมา ปน โลกุตฺตราปิ อยญฺจ กามาวจโรว กุสลธมฺมา ปน จตุพฺภูมิกา กถเมส เตสมคฺโคติ ฯ ปฏิลาภกตฺเถน ฯ อปฺปมาเทน หิ เต ปฏิลพฺภนฺติ ตสฺมา โส เตสมคฺโค ฯ เตเนตํ วุตฺตํ สพฺเพ เต อปฺปมาท-

๑. ที. สี. ๙/๑๑๔ ฯ

มูลกาติอาทีติ มหาวคฺคสํยุตฺเต อปฺปมาทวคฺควณฺณนา[๑] ฯ ตถา ทสกงฺคุตฺตเร ทุติยวคฺควณฺณนา ฯ

[๒๕๑] การาปกอปฺปมาโท นาม อิเม อกุสลา ธมฺมา ปหาตพฺพา อิเม กุสลา ธมฺมา อุปสมฺปาเทตพฺพาติ ตํตํวชฺเชตพฺพวชฺชนสมฺปาเทตพฺพสมฺปาทนวเสน ปวตฺโต อปฺปมาโท ฯ เอโสติ อปฺปมาโท ฯ โลกิโยว น โลกุตฺตโร ฯ **อยญฺจ เอโสติ** จ อปฺปมาทเมว วทติ ฯ **เตสนฺติ** จตุพฺภูมิกธมฺมานํ ฯ **ปฏิลาภกตฺเถนาติ** ปฏิลาภาปนตฺเถนาติ ตทุภยฏีกา ฯ

[๒๕๒] **สตฺถุหตฺถิปทาทีหีติ** ตถาคตหตฺถิปทกูฏาคารกูฏกาฬานุ-สาริยโลหิตจนฺทนวสฺสิกปุปฺผจกฺกวตฺติราชจนฺทปฺปภาอาทิจฺจกาสิกวตฺถ-สงฺขาเตหิ ทสหิ โอปมฺเมหิ ฯ ตํ สพฺพํ มหาวคฺคสํยุตฺเต[๒] โอโลเก-ตพฺพํ ฯ ตตฺรีทํ หตฺถิปโทปมฺมํ เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว ยานิ กานิจิ ชงฺคลานํ ปาณานํ ปทชาตานิ สพฺพานิ ตานิ หตฺถิปเท สโมธานํ คจฺฉนฺติ หตฺถิปทํ เตสํ อคฺคมกฺขายติ ยทิทํ มหนฺตตฺเตน เอวเมว โข ภิกฺขเว เย เกจิ กุสลา ธมฺมา สพฺเพ เต อปฺปมาทมูลกา อปฺปมาทสโมสรณา อปฺปมาโท เตสํ อคฺคมกฺขายตีติ ฯ

[๒๕๓] ตตฺถ **ชงฺคลานนฺติ** ปถวีตลสญฺจารีนํ ฯ **ปาณานนฺติ** สปาทกปฺปาณานํ ฯ **ปทชาตานีติ** ปทานิ ฯ **สโมธานํ คจฺฉนฺตีติ** โอธานํ อุปกฺเขปํ คจฺฉนฺติ ฯ อคฺคมกฺขายตีติ เสฏฺฐํ อกฺขายติ ฯ **ยทิทํ มหนฺตตฺเตนาติ** มหนฺตภาเวน อคฺคมกฺขายติ น คุณวเสนาติ

๑. สา. ป. ๓/๒๑๕ ฯ ๒. สํ. มหาวาร. ๑๙/๖๕ ฯ

อตฺโถติ มหาวคฺค[๑]สํยุตฺตทส[๒]กงฺคุตฺตรวณฺณนา มูลปณฺณาสเก มหาหตฺถิปโทปมสุตฺตวณฺณนา[๓] จ ฯ

ชงฺคลานนฺติ ชงฺคลจารีนํ ฯ ชงฺคลสทฺโท เจตฺถ ถทฺธขรภาว-สามญฺเญน ปจวีปริยาโย น อนุปฏฺฐานวิธูรเทสวาจี ฯ เตนาห ปจวีตลสญฺจารีนนฺติ ฯ ปทานํ วุจฺจมานตฺตา สปาทกปฺปาณานนฺติ วิเสเสตฺวา วุตฺตํ ฯ **สโมธานนฺติ** อนฺโตคธภาวํ ฯ เตนาห โอธานํ อุปกฺเขปนฺติ ฯ อุปเนตฺวา ปกฺขิปิตพฺพนฺติ อตฺโถติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๒๕๔] อิจฺจสฺส พหุการตฺตา อปฺปมาโท กตฺตพฺโพว ฯ ตกฺกโร หิ มรณาภายนาทิคุณํ ปปฺโปติ ฯ เตนาห จตุกฺกงฺคุตฺตรสฺส[๔] ตติยปณฺณาสเก จตูหิ ภิกฺขเว ฐาเนหิ อปฺปมาโท กรณีโย ฯ กตเมหิ จตูหิ ฯ กายทุจฺจริตํ ภิกฺขเว ปชหถ กายสุจริตํ ภาเวถ ตตฺถ จ มา ปมาทตฺถ วจีทุจฺจริตํ ภิกฺขเว ปชหถ วจีสุจริตํ ภาเวถ ตตฺถ จ มา ปมาทตฺถ มโนทุจฺจริตํ ภิกฺขเว ปชหถ มโนสุจริตํ ภาเวถ ตตฺถ จ มา ปมาทตฺถ มิจฺฉาทิฏฺฐึ ภิกฺขเว ปชหถ สมฺมาทิฏฺฐึ ภาเวถ ตตฺถ จ มา ปมาทตฺถ ฯ ยโต โข ภิกฺขเว ภิกฺขุโน กายทุจฺจริตํ ปหีนํ โหติ กายสุจริตํ ภาวิตํ วจีทุจฺจริตํ ปหีนํ โหติ ... มโนทุจฺจริตํ ปหีนํ โหติ ... มิจฺฉาทิฏฺฐิ ปหีนา โหติ สมฺมาทิฏฺฐิ ภาวิตา โส น ภายติ สมฺปรายิกสฺส อนฺตกสฺสาติ จ จตูสุ ภิกฺขเว ฐาเนสุ อตฺตรูเปน อปฺปมาโท สติเจตโส อารกฺโข กรณีโย ฯ กตเมสุ จตูสุ ฯ มา เม

๑. สา. ป. ๓/๒๑๕ ฯ ๒. มโน. ปู. ๓/๓๖๔ ฯ ๓. ป. สู. ๒/๒๙๓ ฯ
๔. องฺ. จตุกฺก. ๒๑/๑๖๐ ฯ

รชนีเยสุ ธมฺเมสุ จิตฺตํ รชฺชีติ อตฺตรูเปน อปฺปมาโท สติเจตโส อารกฺโข กรณีโย ฯ มา เม โทสนีเยสุ ธมฺเมสุ จิตฺตํ ทุสฺสีติ ... มา เม โมหนีเยสุ ธมฺเมสุ จิตฺตํ มุยฺหีติ ... มา เม มทนีเยสุ ธมฺเมสุ จิตฺตํ มชฺชีติ อตฺตรูเปน อปฺปมาโท สติเจตโส อารกฺโข กรณีโย ฯ ยโต โข ภิกฺขเว ภิกฺขุโน รชนีเยสุ ธมฺเมสุ จิตฺตํ น รชฺชติ วีตราคตฺตา โทสนีเยสุ ธมฺเมสุ จิตฺตํ น ทุสฺสติ วีตโทสตฺตา โมหนีเยสุ ธมฺเมสุ จิตฺตํ น มุยฺหติ วีตโมหตฺตา มทนีเยสุ ธมฺเมสุ จิตฺตํ น มชฺชติ วีตมทตฺตา โส นจฺฉมฺภติ น กมฺปติ น จลติ น สนฺตาสํ อาปชฺชติ น จ ปน สมณวจนเหตุปิ คจฺฉตีติ จ ฯ

[๒๕๕] ตตฺถ **ยโต โขติ** ยทา โข ฯ **สมฺปรายิกสฺสาติ** เทสนามตฺตเมตํ ฯ ขีณาสโว ปน เนว สมฺปรายิกสฺส น ทิฏฺฐธมฺมิกสฺส มรณสฺส ภายติ ฯ โส จ อิธาธิปฺเปโต ฯ เกจิ ปน สมฺมาทิฏฺฐิ ภาวิตาติ วจนโต โสตาปนฺนํ อาทึ กตฺวา สพฺเพปิ อริยา อธิปฺเปตาติ วทนฺตีติ ฐานสุตฺตวณฺณนา[๑]ฯ

อตฺตรูเปนาติ อตฺตโน อนุรูเปน อนุจฺฉวิเกน หิตกาเมนาติ อตฺโถ ฯ **รชนีเยสูติ** ราคสฺส ปจฺจยภูเตสุ ฯ **ธมฺเมสูติ** สภาเวสุ อิฏฺฐารมฺมเณสูติ อตฺโถ ฯ เอวํ สพฺพตฺถ นโย เวทิตพฺโพ ฯ **นจฺฉมฺภตีติ** ทิฏฺฐิวเสน นจฺฉมฺภติ ฯ เสสปเทสุปิ เอเสว นโย ฯ **น จ ปน สมณวจนเหตุปิ คจฺฉตีติ** สมณานํ ปรวาทีนํ วจนเหตุปิ อตฺตโน ทิฏฺฐึ ปหาย เตสํ ทิฏฺฐิวเสน น คจฺฉตีติ อตฺโถ ฯ

๑. มโน. ปู. ๒/๔๒๘ ฯ

อิธาปิ ขีณาสโวว อธิปฺเปโตติ อารกฺขสุตฺตวณฺณนา [๑]ฯ

[๒๕๖] เอวเมส อนวชฺชธมฺเมสุ พหุกาโร หุตฺวา ตกฺกรสฺส มรณาภยาทิคุณํ อาวหติ ตสฺมา อปฺปมาโท มงฺคลํ นาม ฯ อฏฺจกถายมฺปิ อิมเมวตฺถํ สนฺธาย โส นานปฺปการกุสลาธิคมเหตุโต อมตาธิคมเหตุโต วา มงฺคลนฺติ วตฺวา **อปฺปมตฺตสฺส อาตาปิโนติ** จ **อปฺปมาโท อมตํ ปทนฺติ** จ เอวมาทิ สุตฺตปทํ ทสฺสิตํ ฯ ตตฺถ **อปฺปมตฺตสฺส อาตาปิโนติ** อิทํ อเนเกสุ สุตฺเตสุ อาคตํ ฯ อปิจ อปฺปมตฺตสฺส อาตาปิโน ปหิตตฺตสฺส วิหรโต อวิมุตฺตํ วา จิตฺตํ วิมุจฺจติ อปริกฺขีณา วา อาสวา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺตีติ ปญฺจกงฺคุตฺตเร [๒] วิมุตฺติสุตฺเต วุตฺตเมตํ ฯ

[๒๕๗] สติยา อวิปฺปวาเสน อปฺปมตฺตสฺส ฯ วีริยาตาเปน อาตาปิโน ฯ กาเย จ ชีวิเต จ อนเปกฺขตาย ปหิตตฺตสฺส เปสิตตฺตสฺสาติ อตฺโถติ อฏฺจกนิปาตงฺคุตฺตราทิวณฺณนา ฯ

กิเลสานํ อาตาปนปริตาปนตฺเถน วีริยํ อาตาโปติ อาห วีริยาตาเปน อาตาปิโนติ ฯ วีริยวโตติ อตฺโถ ฯ เปสิตตฺตสฺสาติ ยถาธิปฺเปตตฺถสิทฺธึ ปฏิวิสฺสฏฺจิตฺตสฺสาติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๒๕๘] **อปฺปมาโท อมตํ ปทํ ปมาโท มจฺจุโน ปทํ**
อปฺปมตฺตา น มียนฺติ เย ปมตฺตา ตถา มตาติ

อิทํ ธมฺมปเทปิ วุตฺตํ ภควตา ฯ ตึสนิปาตาวสาเน ภณฺฑุติณฺฑุกชาตเกปิ ปญฺจาลราชานํ โอวทนฺติยา ภณฺฑุติณฺฑุกรุกฺขเทวตาย

๑. มโน. ปู. ๒/๔๒๘ ฯ ๒. องฺ. ปญฺจก. ๒๒/๒๒ ฯ

วุตฺตํ ฯ

[๒๕๙] ตตฺถ **อปฺปมาโทติ** สติยา อวิปฺปวาโส ฯ **อมตํ ปทนฺติ** อมตสฺส นิพฺพานสฺส ปทํ อธิคมการณํ ฯ **มจฺจุโน** ปทนฺติ มรณสฺส การณํ ฯ ปมตฺโต หิ วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อปฺปฏิสนฺธิกภาวํ ปตฺตุํ อสกฺโกนฺโต ปุนปฺปุนํ สํสาเร ชายติ เจว มียติ จ ตสฺมา ปมาโท มจฺจุโน ปทนฺนาม ฯ **น มียนฺตีติ** วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อปฺปฏิสนฺธิกภาวํ ปตฺวา ปุนปฺปุนํ สํสาเร อนิพฺพตฺตตฺตา น มียนฺติ นาม ฯ เย **ปมตฺตาติ** มหาราช เย ปุคฺคลา ปมตฺตา เต ยถา มตา ตเถว ทฏฺฐพฺพา ฯ กสฺมา ฯ อกิจฺจสาธนตาย ฯ มตสฺสปิ[๑] หิ อหํ ทานํ ทสฺสามิ สีลํ รกฺขิสฺสามิ อุโปสถกมฺมํ กริสฺสามิ กลฺยาณกมฺมํ กริสฺสามีติ อาโภโค วา ปฏฺฐนา วา ปริยุฏฺฐานํ วา นตฺถิ อปคตวิญฺญาณตฺตา ปมตฺตสฺสาปิ[๒] อปฺปมาทาภาวาติ ตสฺมา อุโภเปเต เอกสทิสา วาติ ตํชาตกวณฺณนา[๓] ฯ

คหฏฺฐานํ ตาว ทานํ ทสฺสาม สีลํ รกฺขิสฺสาม อุโปสถกมฺมํ กริสฺสามาติ เอกจิตฺตมฺปิ น อุปฺปชฺชติ ปพฺพชิตานมฺปิ อาจริยูปชฺฌายวตฺตาทีนิ ปูเรสฺสาม ธูตงฺคานิ สมาทิยิสฺสาม ภาวนํ วฑฺเฒสฺสามาติ เอกจิตฺตมฺปิ น อุปฺปชฺชติ มเตหิ เต กินฺนานาการณา วาติ ธมฺมปทวณฺณนา ฯ

อปฺปมาทกถา

๑. มตสฺสาปีติ ชาตกวณฺณนา. ๒. ปมตฺตสฺส หีติ ชาตกวณฺณนา ฯ ๓. ชาตกฏฺฐกถา. ๗/๓๑๙ ฯ

[๒๖๐] เอวมิมายปิ คาถาย ปาปวิรติ ปานสญฺญโม อปฺปมาโทติ มงฺคลตฺตยํ วุตฺตํ ฯ อาธุนิกา ปน รติวิ อิติ นคณวเสน ปายโต ปรนฺติ ฯ

นาฏฺฐกฺขเรสุ ปาเทสุ สฺนาทิมฺหา โยณฺณวา วตนฺติ

เอตฺถ น สฺนาทิมฺหาติ ปฏิกฺขิตฺตตฺตา ปน นคโณ น ยุชฺชติ รตีวิ อิติ ชคโณ ว ยุชฺชติ อปฺปฏิกฺขิตฺตตฺตา ฯ โยณฺณวาติ วจนโต รตีปา อิติ ยคโณปิ ยุชฺชติ ฯ จ ธมฺเม อิติ ยคเณน สเมติ จ ฯ อิทมฺปิ ปรฺยาวตฺตนฺติ ฯ

ฉฏฺฐคาถายตฺถวณฺณนา ฯ

สตฺตมคาถายตฺถวณฺณนา

[๒๖๑] สตฺตมคาถายํ ฯ **คารโวติ** ครุภาโว ฯ **นิวาโตติ** นีจวุตฺติตา ฯ **สนฺตุฏฺฐีติ** สนฺโตโส ฯ กตญฺญุตาติ กตสฺส อุปการสฺส ชานนตา ฯ กาเลน ธมฺมสฺสวนนฺติ สมเย ธมฺมสฺสวนํ ฯ **เอตนฺติ** โย จ คารโว โย จ นิวาโต ยา จ สนฺตุฏฺฐิ ยา จ กตญฺญุตา ยญฺจ ธมฺมสฺสวนํ อิทํ คารวาทิ ปญฺจวิธํ อุตฺตมํ มงฺคลนฺติ คณฺหาหิ เทวเตติ อยเมตฺถ สงฺเขโป ฯ อยนฺเตวตฺถ วิตฺถาโร

คารวกถา

[๒๖๒] ครู นาม ครุกาตพฺพา ปุคฺคลา ฯ เตน สทฺทนีติยํ ครุ อุคฺคเม ฯ ครูติ มาตาปิตาทโย คารวยุตฺตปุคฺคลา ฯ เต หิ ครนฺติ อุคฺคจฺฉนฺติ วิวรนฺติ อุคฺคตา ปากฏา โหนฺตีติ ครูติ วุจฺจนฺติ ฯ อปิจ ปาสาณจฺฉตฺตํ วิย ภาริยตฺเถน ครูติ วุจฺจนฺตีติ วุตฺตํ ฯ ครูนํ ภาโว คารโว เตสุ ครุกรณํ ฯ เตนฏฺฐกถายํ [๑] คารโว นาม ครุการปฺปโยคารเหสุ พุทฺธปฺปจฺเจกพุทฺธตถาคตสาวกอาจริยูปชฺฌายมาตาปิตุเชฏฺฐภาติกภคินีอาทีสุ ยถานุรูปํ ครุกรณํ สคารวตาติ วุตฺตํ ฯ โส สุคติคมนาทีนํ เหตุโต มงฺคลนฺติ วุจฺจติ ฯ มงฺคลตฺตวจเนน จสฺส อคารวสฺส อมงฺคลตฺตํ ทีปิตํ โหติ ฯ อคารโวน หิ ทุคฺคติคมนาทิเหตุโต อมงฺคลนฺติ เวทิตพฺโพ ฯ เตนาห [๒] ภควา

๑. ปรมตฺถโชติกา ขุทฺทกปาฐวณฺณนา. ๑๕๘ ฯ ๒. ม. อุ. ๑๔/๓๘๒ ฯ

สุภมาณวสฺส ธมฺมํ เทเสนฺโต อิธ มาณว เอกจฺโจ อิตฺถี วา ปุริโส วา ถทฺโธ โหติ อติมานี อภิวาเทตพฺพํ น อภิวาเทติ ปจฺจุฏฺฐาตพฺพํ น ปจฺจุฏฺเฐติ อาสนารหสฺส น อาสนํ เทติ มคฺคารหสฺส น มคฺคํ เทติ สกฺกาตพฺพํ น สกฺกโรติ ครุกาตพฺพํ น ครุกโรติ มาเนตพฺพํ น มาเนติ ปูเชตพฺพํ น ปูเชติ ฯ โส เตน กมฺเมน เอวํสมตฺเตน เอวํสมาทินฺเนน กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติ โน เจ กายสฺส เภทา ... นิรยํ อุปปชฺชติ สเจ มนุสฺสตฺตํ อาคจฺฉติ ยตฺถ ยตฺถ ปจฺฉา ชายติ นีจกุลิโน โหติ นีจกุลินสํวตฺตนิกา เอสา มาณว ปฏิปทา ยทิทํ ถทฺโธ โหติ อติมานี ... ปูเชตพฺพํ น ปูเชติ ฯ อิธ ปน มาณว เอกจฺโจ อิตฺถี วา ปุริโส วา อตฺถทฺโธ โหติ อนติมานี อภิวาเทตพฺพํ อภิวาเทติ ปจฺจุฏฺฐาตพฺพํ ปจฺจุฏฺเฐติ อาสนารหสฺส อาสนํ เทติ มคฺคารหสฺส มคฺคํ เทติ สกฺกาตพฺพํ สกฺกโรติ ครุกาตพฺพํ ครุกโรติ มาเนตพฺพํ มาเนติ ปูเชตพฺพํ ปูเชติ ฯ โส เตน กมฺเมน เอวํสมตฺเตน เอวํสมาทินฺเนน กายสฺส เภทา ปรมฺมรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ โน เจ กายสฺส เภทา ... อุปปชฺชติ สเจ มนุสฺสตฺตํ อาคจฺฉติ ยตฺถ ยตฺถ ปจฺฉา ชายติ อุจฺจากุลิโน โหติ อุจฺจากุลินสํวตฺตนิกา เอสา มาณว ปฏิปทา ยทิทํ อตฺถทฺโธ โหติ อนติมานี ... ปูเชตพฺพํ ปูเชตีติ ฯ

อุปริปณฺณาสกสฺส จตุตฺถวคฺเค จูฬกมฺมวิภงฺคสุตฺตปาลิ ฯ

[๒๖๓] **อภิวาเทตพฺพนฺติ** อภิวาทนารหํ พุทฺธํ วา ปจฺเจกพุทฺธํ วา อริยสาวกํ วา ฯ ปจฺจุฏฺฐาตพฺพาทีสุปิ เอเสว นโย ฯ **สมตฺเตนาติ** ปริปุณฺเณน ฯ สมาทินฺเนนาติ คหิเตน ปรามฏฺเฐน ฯ **ยทิทนฺติ** ยํ อิทํ ถทฺโธ หุตฺวา อติมานิตากมฺมํ เอสา ปฏิปทาติ ตพฺพณฺณนาโย [๑]ฯ

สมตฺเตนาติ ปริยตฺเตน สมตฺเถน ฯ ยถา ตํ ผลทานสมตฺถํ โหติ เอวํ กเตน อุปจิเตนาติ อตฺโถ ฯ ตาทิสมฺปน อตฺตโน กิจฺเจน อนูนํ นาม โหตีติ อาห ปริปุณฺเณนาติ ฯ สมาทินฺเนนาติ เอตฺถ สมาทานํ นาม ตณฺหาทิฏฺฐีหิ คหณํ ปรามสนนฺติ อาห คหิเตน ปรามฏฺเฐนาติ ฯ ปฏิปชฺชติ เอตาย สุคตึ วา ทุคฺคตึ วาติ ปฏิปทา กมฺมนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๒๖๔] อปิจ คารโว อปริหีนภาวาธิคมเหตุโต มงฺคลํ นาม ฯ เตนาห อญฺญตรา เทวตา ภควโต สนฺติเก สตฺติเม ภนฺเต ธมฺมา ภิกฺขุโน อปริหานาย สํวตฺตนฺติ ฯ กตเม สตฺต ฯ สตฺถุคารวตา ธมฺมคารวตา สงฺฆคารวตา สิกฺขาคารวตา สมาธิคารวตา อปฺปมาทคารวตา ปฏิสณฺฐารคารวตา ฯ อิเม โข ภนฺเต สตฺต ธมฺมา ภิกฺขุโน อปริหานาย สํวตฺตนฺตีติ ฯ สา เอวํ วตฺวา ตตฺเถวนฺตรธายิ ฯ สตฺถาปิ ปุนทิวเส ตํ ตาย วุตฺตวจนํ ภิกฺขูนํ กเถตฺวา สตฺตกงฺคุตฺตเร [๒] ปฐมปณฺณาสกสฺส จตุตฺถวคฺเค อปฺปมาทสุตฺเต [๓] อิมา เทฺว คาถา อภาสิ

๑. ป. สู. ๓/๖๔๘ ฯ ๒-๓. องฺ. สตฺตก. ๒๓/๒๙ ฯ

สตฺถุครุ ธมฺมครุ สงฺเฆ จ ติพฺพคารโว
สมาธิครุ อาตาปี สิกฺขาย ติพฺพคารโว
อปฺปมาทครุ ภิกฺขุ ปฏิสณฺฐารคารโว
อภพฺโพ ปริหานาย นิพฺพานสฺเสว สนฺติเกติ ฯ

[๒๖๕] ตตฺถ **สตฺถุคารวตาติ** สตฺถริ ครุภาวกรณํ ฯ **ธมฺมคารวตาติ** นววิเธ โลกุตฺตรธมฺเม คารโว ฯ **สงฺฆคารวตาติ** สงฺเฆ ครุภาโว ฯ **สิกฺขาคารวตาติ** ตีสุ สิกฺขาสุ คารวกรณํ ฯ **อปฺปมาทคารวตาติ** อปฺปมาเท ครุภาโว ฯ **ปฏิสณฺฐารคารวตาติ** ธมฺมามิสวเสน ทุวิเธ ปฏิสณฺฐาเร คารโว ฯ คาถายํ ฯ สตฺถา ครุ อสฺสาติ สตฺถุครุ ฯ ธมฺโม ครุ อสฺสาติ ธมฺมครุ ฯ ติพฺพคารโวติ พหลคารโว ฯ ปฏิสณฺฐาเร คารโว อสฺสาติ ปฏิสณฺฐารคารโวติ ฉกฺกงฺคุตฺตเร ปฐมปณฺณาสกสฺส จตุตฺถวคฺเค อปริหานสุตฺตวณฺณนา[๑]ฯ

อภพฺโพ ปริหานายาติ โส เอวรูโป ภิกฺขุ สมถวิปสฺสนา-ธมฺเมหิ วา มคฺคผเลหิ วา ปริหานาย อภพฺโพ นาปิ ปตฺเตหิ ปริหายติ น อปฺปตฺตานิ น ปาปุณาติ ฯ **นิพฺพานสฺเสว สนฺติเกติ** กิเลสนิพฺพานสฺสาปิ อนุปาทาปรินิพฺพานสฺสาปิ สนฺติเกเยว โหตีติ ธมฺมปเท อปฺปมาทวคฺควณฺณนา ฯ

[๒๖๖] ยสฺมา ปน อคารเว ปฐมํ วุตฺเต คารโว สุวิญฺเญยฺโย โหติ ตสฺมา อคารวกถา ตาว สมาหริยเต ฯ โย ภิกฺขุ

๑. มโน. ปู. ๓/๑๒๙ ฯ

สตฺถริ ธรมาเน ตีสุ กาเลสุ อุปฏฺฐานํ น ยาติ สตฺถริ อนุปาหเน จงฺกมนฺเต สอุปาหโน จงฺกมติ นีเจ จงฺกเม จงฺกมนฺเต อุจฺเจ จงฺกเม [๑] จงฺกมติ เหฏฺฐา วสนฺเต อุปริ วสติ สตฺถุ ทสฺสนฏฺฐาเน อุโภ อํเส ปารุปติ ฉตฺตํ ธาเรติ อุปาหนํ ธาเรติ นหายติ อุจฺจารํ วา ปสฺสาวํ วา กโรติ ปรินิพฺพุเต วา ปน เจติยํ วนฺทิตุํ น คจฺฉติ เจติยสฺส ปญฺญายนฏฺฐาเน สตฺถุ ทสฺสนฏฺฐาเน วุตฺตํ สพฺพํ กโรติ อยํ สตฺถริ อคารโว นาม ฯ โย ปน ธมฺมสฺสวเน สงฺฆุฏฺเฐ สกฺกจฺจํ น คจฺฉติ สกฺกจฺจํ ธมฺมํ น สุณาติ นิทฺทายติ [๑] วา สมุลฺลปนฺโต ว นิสีทติ สกฺกจฺจํ น คณฺหาติ น ธาเรติ [๑] น วาเจติ อยํ ธมฺเม อคารโว นาม ฯ โย ปน เถเรน ภิกฺขุนา อนชฺฌิฏฺโฐ ธมฺมํ เทเสติ ปญฺหํ กเถติ วุฑฺเฒ ภิกฺขู ฆฏฺเฏนฺโต คจฺฉติ ติฏฺฐติ นิสีทติ ทุสฺสปลฺลตฺถิกํ วา หตฺถปลฺลตฺถิกํ วา กโรติ สงฺฆมชฺเฌ อุโภ อํเส ปารุปติ ฉตฺตูปาหนํ ธาเรติ อยํ สงฺเฆ อคารโว นาม ฯ เอกภิกฺขุสฺมิมฺปิ หิ อคารเว กเต สงฺเฆ อคารโว กโต ว โหตีติ อิทํ ขุทฺทกวิภงฺเค ฉกฺกนิทฺเทส- [๒] วณฺณนายญฺเจว สงฺคีติสุตฺเต ฉกฺกนิทฺเทสวณฺณนายญฺจ [๓] วุตฺตํ ฯ

[๒๖๗] ยถา เจติยํ อุทฺทิสฺส กตํ สตฺถารํ อุทฺทิสฺส กตสทิสํ เอวํ เจติยสฺส ปุรโต กตํ สตฺถุ ปุรโต กตสทิสเมวาติ อาห **ปรินิพฺพุเต วา ปนาติ**อาทึ ฯ **สกฺกจฺจํ น คจฺฉตีติ** อคารวํ อุปฺปาเทตฺวา

๑. อยํ ปาโฐ สุมงฺคลวิลาสินิยํ น ทิสฺสติ ฯ ๒. สมฺโมหวิโนทนี. ๖๖๗ ฯ
๓. สุ. วิ. ๓/๒๔๙ ฯ

อุปสงฺกมติ ฯ ยถา สิกฺขาย เอกเทเส โกปิเต อคารเว จ กเต สิกฺขา กุปฺปติ สพฺพตฺถ จ อคารวํ กตํ นาม โหติ สมุทายโต สํวรสมาทานํ อวยวโต เภโท โหติ เอวํ เอกภิกฺขุสฺมิมฺปิ ... อคารโว กโต ว โหตีติ สงฺคีติสุตฺตฏีกา ฯ

[๒๖๘] โย เจติยงฺคณํ อาโรหนฺโต ฉตฺตํ ธาเรติ อุปาหนํ ธาเรติ อญฺญโต โอโลเกตฺวา กถํ กเถนฺโต คจฺฉติ อยํ สตฺถริ อคารโวจ นาม ฯ โย ธมฺมสฺสวนกาเล สงฺฆุฏฺเฐ ทหรสามเณเรหิ ปริวาริโต นิสีทติ อญฺญานิ วา นวกมฺมาทีนิ กโรติ ธมฺมสฺสวนคฺเค นิสินฺโน นิทฺทายติ วิกฺขิตฺโต วา ปน อญฺญํ กเถนฺโต นิสีทติ อยํ ธมฺเม อคารโว นาม ฯ โย เถรูปฏฺฐานํ คนฺตฺวา อวนฺทิตฺวา นิสีทติ หตฺถปลฺลตฺถิกํ วา ทุสฺสปลฺลตฺถิกํ วา กโรติ อญฺญํ วา ปน หตฺถปาทกุกฺกุจฺจํ กโรติ วุฑฺฒานํ สนฺติเก อนชฺฌิฏฺโฐ กเถติ อยํ สงฺเฆ อคารโว นามาติ นิทานวคฺเค กสฺสปสํยุตฺตวณฺณนา[๑] ฯ

ติสฺโส สิกฺขา ปน อปริปูรยมาโนว สิกฺขาย อคารโว นามาติ สงฺคีติวณฺณนา[๒] ฯ

อนาทริยมตฺเตนปิ สิกฺขาย อปริปูรีเยวาติ อาห อปริปูรยมาโนว สิกฺขาย อคารโว นามาติ สงฺคีติฏีกา ฯ

อฏฺฐ สมาปตฺติโย อนิพฺพตฺเตนฺโต ตาสํ วา ปน นิพฺพตฺตนตฺถาย ปโยคํ อกโรนฺโต สมาธิสฺมึ อคารโว นามาติ กสฺสปสํยุตฺตวณฺณนา[๓] ฯ

อปฺปมาทลกฺขณํ อนนุพฺรูหยมาโน อปฺปมาเท อคารโว นาม ฯ

๑-๓. สา. ป. ๒/๒๕๗ ฯ ๒. สุ. วิ. ๓/๒๙๕ ฯ

ทุวิธมฺปิ ปฏิสณฺฐารํ อกโรนฺโต ปฏิสณฺฐาเร อคารโว นาม ฯ คารวา วุตฺตปฺปฏิปกฺขวเสน เวทิตพฺพาติ สงฺคีติวณฺณนา[๑]ฯ

อปฺปมาทลกฺขณํ สมฺมาปฏิปตฺตึ ฯ ทุวิธนฺติ ธมฺมามิสวเสน ทุวิธนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๒๖๙] **สณฺฐาโร ปฏิสณฺฐาโรติ** จ ปททฺวยมตฺถโต เอกํ ฯ ตถา หิ ทุกงฺคุตฺตเร ตติยปณฺณาสกสฺส จตุตฺถวคฺเค[๒] เทฺวเม ภิกฺขเว สณฺฐารา กตเม เทฺว อามิสสณฺฐาโร จ ธมฺมสณฺฐาโร จ อิเม โข ภิกฺขเว เทฺว สณฺฐารา เอตทคฺคํ ภิกฺขเว อิเมสํ ทฺวินฺนํ สณฺฐารานํ ยทิทํ ธมฺมสณฺฐาโรติ ปฐมสุตฺตํ เทฺวเม ภิกฺขเว ปฏิสณฺฐารา กตเม เทฺว อามิสปฺปฏิสณฺฐาโร จ ธมฺมปฺปฏิสณฺฐาโร จาติอาทิ ทุติยสุตฺตํ จ วุตฺตํ ฯ

[๒๗๐] จตูหิ ปจฺจเยหิ อตฺตโน จ ปรสฺส จ อนฺตรํ ปฏิจฺฉาทนวเสน สณฺฐรณํ อามิสสณฺฐาโร ฯ ธมฺเมน สณฺฐรณํ ธมฺมสณฺฐาโร ฯ ทุติเย อุปสคฺคมตฺตํ วิเสโสติ ตพฺพณฺณนา[๓] ฯ

ปฏิสณฺฐาโรติ อยํ โลกสนฺนิวาโส อามิเสน จ ธมฺเมน จาติ ทฺวีหิ ฉิทฺโท ตสฺส ตํ ฉิทฺทํ ยถา น ปญฺญายติ เอวํ ปีฐสฺส วิย ปจฺจตฺถรเณน อามิเสน จ ธมฺเมน จ ปฏิสณฺฐรณํ เอตฺถ จ อามิเสน สงฺคโห อามิสสณฺฐาโร นาม ฯ ตํ กโรนฺเตน มาตาปิตูนํ ภิกฺขุภติกสฺส[๔] เวยฺยาวจฺจกรสฺส รญฺโญ โจรานญฺจ

๑. สุ. วิ. ๓/๒๙๕ ฯ ๒. องฺ. ทุก. ๒๐/๑๑๖ ฯ ๓. มโน. ปู. ๒/๗๗ ฯ
๔. ภิกฺขุคติกสฺส ฯ

อคฺคํ อคฺคเหตฺวาปิ ทาตุํ วฏฺฏติ ฯ อามสิตฺวา ทินฺเน หิ ราชาโน จ โจรา อนตฺถมฺปิ กโรนฺติ ชีวิตกฺขยมฺปิ ปาเปนฺติ อนามสิตฺวา ทินฺเน อตฺตมนา โหนฺติ ฯ โจรนาควตฺถุอาทีนิ เจตฺถ วตฺถูนิ กเถตพฺพานิ ฯ สกฺกจฺจํ อุทฺเทสทานํ ปาลิวณฺณนา ธมฺมกถาติ[๑]เอวํ ธมฺเมน สงฺคโห ธมฺมปฺปฏิสณฺฐาโร นามาติ สงฺคีติสุตฺตวณฺณนา[๒] ฯ

อามิเสน อลพฺภมาเนน ตถา ธมฺเมน จาติ ทฺวีหิ ฉิทฺโท ฯ อามิสสฺส จ ธมฺมสฺส จ อลาเภน อตฺตโน จ ปรสฺส จ อนฺตเร สมฺภวนฺตสฺส หิ ฉิทฺทสฺส วิวรสฺส เภทสฺส ปฏิสณฺฐรณํ ปิทหนํ สงฺคณฺหนํ ปฏิสณฺฐาโร ฯ **อคฺคํ อคฺคเหตฺวาติ** อคฺคํ อตฺตโน อคฺคเหตฺวา ฯ อุทฺเทสทานนฺติ ปาลิยา อชฺฌาปนํ ฯ อุทฺทิสนํ ฯ **ปาลิวณฺณนาติ** ปาลิยา อตฺถวณฺณนา ฯ **ธมฺมกถาติ** สรภญฺญ-ปทภณนาทิวเสน ธมฺมกถนนฺติ ฏีกา ฯ

[๒๗๑] นิกฺเขปกณฺเฑปิ[๓] ตตฺถ กตโม ปฏิสณฺฐาโร เทฺว ปฏิสณฺฐารา อามิสปฺปฏิสณฺฐาโร จ ธมฺมปฺปฏิสณฺฐาโร จ อิเธกจฺโจ ปฏิสณฺฐารโก โหติ อามิสปฺปฏิสณฺฐาเรน วา ธมฺมปฺ-ปฏิสณฺฐาเรน วา อยํ วุจฺจติ ปฏิสณฺฐาโรติ ธมฺมเสนาปตินา วุตฺตํ ฯ

[๒๗๒] **ปฏิสณฺฐารโก** โหตีติ เทฺวเยว หิ โลกสนฺนิวาสสฺส ฉิทฺทานิ เตสํ ปฏิสณฺฐารโก โหติ ปฏิสณฺฐารํ นิรนฺตรํ กโรติ ฯ ปฏิสณฺฐารเกน หิ ภิกฺขุนา อาคนฺตุกํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวาว

๑. ธมฺมกถากถนนฺติ ฯ ๒. สุ. วิ. ๓/๒๑๙ ฯ ๓. อภิ. สํ. ๓๔/๓๓๓ ฯ

ปจฺจุคฺคนฺตฺวา ปตฺตจีวรํ คเหตพฺพํ อาสนํ ทาตพฺพํ ตาลปณฺเณน วีชิตพฺพํ ปาทา โธวิตฺวา เตเลน มกฺเขตพฺพา สปฺปิผาณิเต สติ เภสชฺชํ ทาตพฺพํ ปานีเยน ปุจฺฉิตพฺโพ อาวาโส ปฏิชคฺคิตพฺโพ ฯ เอวํ เอกเทเสน อามิสปฺปฏิสณฺฐาโร กโต นาม โหติ ฯ สายมฺปน นวกตเรปิ อตฺตโน อุปฏฺฐานํ อนาคเตเยว ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา นิสีทิตฺวา อวิสเย อปุจฺฉิตฺวา ตสฺส วิสเย ปญฺโห ปุจฺฉิตพฺโพ ฯ ตุมฺเห กตรภาณกาติ อปุจฺฉิตฺวา อาจริยูปชฺฌายา กตรํ คนฺถํ วลญฺเชนฺตีติ ปุจฺฉิตฺวา ปโหนกฏฺฐาเน ปญฺโห ปุจฺฉิตพฺโพ ฯ สเจ กเถตุํ สกฺโกติ อิจฺเจตํ กุสลํ โน เจ สกฺโกติ สยํ กเถตฺวา ทาตพฺพํ ฯ เอวํ เอกเทเสน ธมฺมปฺปฏิสณฺฐาโร กโต นาม โหติ ฯ สเจ อตฺตโน สนฺติเก วสติ ตํ อาทาย นิพทฺธํ ปิณฺฑาย จริตพฺพํ ฯ สเจ อคนฺตุกาโม[๑] โหติ ปุนทิวเส คมนสภาเวน ตํ อาทาย เอกสฺมึ คาเม ปิณฺฑาย จริตฺวา อุยฺโยเชตพฺโพ ฯ สเจ อญฺญสฺมึ ทิสาภาเค ภิกฺขู นิมนฺติตา โหนฺติ ตํ ภิกฺขุํ อิจฺฉมานํ อาทาย คนฺตพฺพํ ฯ น มยฺหํ เอสา ทิสา สภาคาติ อนิจฺฉนฺเต เสสภิกฺขู เปเสตฺวา ตํ อาทาย ปิณฺฑาย จริตพฺพํ ฯ อตฺตนา ลทฺธามิสํ ตสฺส ทาตพฺพํ ฯ เอวํ อามิสปฺปฏิสณฺฐาโร กโต นาม โหติ ฯ ปฏิสณฺฐารเกน ปน อตฺตนา ลทฺธํ กสฺส ทาตพฺพนฺติ ฯ อาคนฺตุกสฺส ตาว ทาตพฺพํ ฯ สเจ คิลาโน วา อวสฺสิโก วา อตฺถิ เตสมฺปิ

๑. อฏฺฐสาลินีโปตฺถเก คนฺตุกาโมติ ลิขิตํ.

ทาตพฺพํ ฯ อาจริยูปชฺฌายานํ ทาตพฺพํ ฯ ภณฺฑคฺคาหกสฺส ทาตพฺพํ ฯ สาราณียธมฺมปูรเกน ปน สตวารมฺปิ สหสฺสวารมฺปิ อาคตาคตานํ เถราสนโต ปฏฺฐาย ทาตพฺพํ ฯ ปฏิสณฺฐารเกน ปน เยน เยน น ลทฺธํ ตสฺส ตสฺส ทาตพฺพํ ฯ พหิคามํ นิกฺขมิตฺวา ชิณฺณกํ [๑] อนาถํ ภิกฺขุนึ วา ทิสฺวา เตสํปิ ทาตพฺพํ ฯ ตตฺรีทํ วตฺถุ

[๒๗๓] โจเรหิ กิร ภฺตฺตสาลคาเม [๒] ปหเฏ ตํ ขณญฺเญว เอกา นิโรธโต วุฏฺฐิตา ขีณาสวตฺเถรี ทหรภิกฺขุนิยา ภณฺฑกํ คาหาเปตฺวา มหาชเนน สทฺธึ มคฺคํ ปฏิปชฺชิตฺวา จิตฺตมชฺฌนฺติเก นงฺกุลนครคามทฺวารํ ปตฺวา รุกฺขมูเล นิสีทิ ฯ ตสฺมึ สมเย กาฬวลฺลิมณฺฑปวาสี มหานาคตฺเถโร นงฺกุลนครคาเม ปิณฺฑาย จริตฺวา นิกฺขมนฺโต เถรึ ทิสฺวา ภตฺเตน อาปุจฺฉิ ฯ สา ปตฺโต เม นตฺถีติ อาห ฯ เถโร อิมินาว ภุญฺชถาติ สห ปตฺเตน อทาสิ ฯ เถรี ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา ปตฺตํ โธวิตฺวา เถรสฺส ทตฺวา อาห อชฺช ตาว ภิกฺขาจาเรน กิลมิสฺสถ อิโต ปฏฺฐาย ปน โว ภิกฺขาจารปริตฺตาโส นาม น ภวิสฺสติ ตาตาติ ฯ ตโต ปฏฺฐาย เถรสฺส โอนกหาปณคฺฆนโก ปิณฺฑปาโต นาม น อุปฺปนฺนปุพฺโพ ฯ อยํ อามิสปฺปฏิสณฺฐาโร นาม ฯ อิมํ ปฏิสณฺฐารํ กตฺวา ภิกฺขุนา สงฺคหปกฺเข ฐตฺวา ตสฺส ภิกฺขุโน กมฺมฏฺฐานํ กเถตพฺพํ ฯ ธมฺโม วาเจตพฺโพ ฯ กุกฺกุจฺจํ วิโนเทตพฺพํ ฯ อุปฺปนฺนํ

๑. อฏฺฐสาลินี ชิณฺณกํ วา อนาถํ วา ภิกฺขุํ วา ภิกฺขุนึ วาติ ลิขิตํ. ๒. คุตฺตสาล-
คาเมติปิ ปาโฐ.

กิจฺจํ กรณียํ กาตพฺพํ ฯ อพฺภานวุฏฺฐานมานตฺตปริวาสา ทาตพฺพา ฯ ปพฺพชฺชารโห ปพฺพาเชตพฺโพ ฯ อุปสมฺปทารโห อุปสมฺปาเทตพฺโพ ฯ ภิกฺขุนิยาปิ อตฺตโน สนฺติเก อุปสมฺปทํ อากงฺขมานาย กมฺมวาจํ กาตุํ วฏฺฏติ ฯ อยํ ธมฺมปฺปฏิสณฺฐาโร นามาติ นิกฺเขปกณฺฑวณฺณนา ๑ฯ

สงฺคหปกฺเข ฐตฺวาติ สงฺคหมิจฺฉนฺเตเนว กเถตพฺพํ น ลาภสกฺการมตฺตาทีหีติ อตฺโถ ฯ อวสฺสํ กาตพฺพํ กิจฺจํ ฯ อิตรํ กรณียํ ฯ อพฺภานโต อญฺญํ อาปตฺติวุฏฺฐานํ วุฏฺฐานนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๒๗๔] อนามฏฺฐปิณฺฑปาโต มาตาปิตูนนฺตาว ทาตพฺโพ ฯ สเจปิ กหาปณคฺฆนโก โหติ สทฺธาเทยฺยวินิปาตนํ นตฺถิ ฯ มาตา-ปิตุอุปฏฺฐากานํ เวยฺยาวจฺจกรสฺส ปณฺฑุปลาสสฺสาติ เอเตสมฺปิ ทาตพฺโพ ฯ ตตฺถ ปณฺฑุปลาสสฺส ถาลเก ปกฺขิปิตฺวาปิ ทาตุํ วฏฺฏติ ฯ ตํ ฐเปตฺวา อญฺเญสํ อาคาริกานํ มาตาปิตูนมฺปิ น วฏฺฏติ ฯ ปพฺพชิตปริโภโค หิ อาคาริกานํ เจติยฏฺฐานิโย ฯ อปิจ สมฺปตฺตสฺส ทามริกโจรสฺสาปิ อิสฺสรสฺสาปิ ทาตพฺโพ ฯ กสฺมา ฯ เต หิ อทียมาเนปิ น เทตีติ อามสิตฺวา ทียมาเนปิ อุจฺฉิฏฺฐกํ เทตีติ กุชฺฌนฺติ ฯ กุทฺธา หิ ชีวิตา โวโรเปนฺติ สาสนสฺสปิ อนฺตรายํ กโรนฺติ ฯ รชฺชํ ปตฺถยมานสฺส วิจรโต โจรนาคสฺส วตฺถุ เจตฺถ กเถตพฺพํ ฯ ปฏิสณฺฐาโร วิหารสมฺปตฺตสฺส ยสฺส กสฺสจิ อาคนฺตุกสฺส วา ทลิทฺทสฺส วา โจรสฺส วา อิสฺสรสฺส วา กาตพฺโพเยว ฯ กถํ ฯ อาคนฺตุกํ ตาว ขีณปริพฺพยํ วิหารสมฺปตฺตํ ทิสฺวา ปานียํ

๑. อฏฺ. สา. ๕๖๐.

ปีวาติ ทาตพฺพํ ฯ ปาทมกฺขนเตลํ ทาตพฺพํ ฯ กาเล อาคตสฺส ยาคุภตฺตํ ฯ วิกาเล อาคตสฺส สเจ ตณฺฑุลา อตฺถิ ตณฺฑุลา ทาตพฺพา ฯ อเวลายํ สมฺปตฺโตสิ คจฺฉาติ น วตฺตพฺโพ ฯ สยนฏฺฐานํ ทาตพฺพํ ฯ สพฺพํ อปฺปจฺจาสึสนฺเตเนว กาตพฺพํ ฯ มนุสฺสา นาม จตุปฺปจฺจยทายกา เอวํ สงฺคเห กริยมาเน ปุนปฺปุนํ ปสีทิตฺวา อุปการํ กริสฺสนฺตีติ จิตฺตํ น อุปฺปาเทตพฺพํ ฯ โจรานํ สงฺฆิกมฺปิ ทาตพฺพนฺติ ตติยปาราชิเก เภสชฺชกรณวตฺถุวณฺณนา [๑]ฯ

[๒๗๕] **อนามฏฺฐปิณฺฑปาโตติ** อปพฺพชิตสฺส หตฺถโต ลทฺโธ อตฺตนา อญฺเญน วา ปพฺพชิเตน อคฺคหิตอคฺโค ปิณฺฑปาโตติ ตฏฺฐีกา [๒] ฯ

อนามฏฺฐปิณฺฑปาโตติ อคฺคหิตอคฺโค อปริภุตฺโตติ อตฺโถ ฯ ถาลเกติ สงฺฆิเก กํสาทิมเย ถาลเก ฯ ปตฺโตปิ เอตฺถ สงฺคยฺหติ ฯ น วฏฺฏตีติ อิมินา ทุกฺกฏนฺติ ทสฺเสตีติ นวฏีกา ฯ

ทามริกโจรสฺสาติ รชฺชํ ปฏฺฐยมานสฺส ปากฏโจรสฺส ฯ โจรนาคสฺส วตฺถุนฺติ เอตฺถ โจรนาคสฺส กิร อามฏฺฐํ เทนฺเต กุชฺฌิสฺสติ อนามฏฺฐํ น วฏฺฏตีติ เถโร ปตฺตคฺคหณหตฺเถเนว อคฺคํ คเหตฺวา ปตฺเต ภตฺตํ สพฺพมทาสิ ฯ โส เตน ตุสฺสีติ ตฏฺฐีกา ฯ

[๒๗๖] อิเมหิ ทฺวีหิ ปฏิสณฺฐาเรหิ ปฏิสณฺฐารโก ภิกฺขุ อนุปฺปนฺนํ ลาภํ อุปฺปาเทติ อุปฺปนฺนํ ถาวรํ กโรติ สาสงฺกฏฺฐาเน [๓]

๑. สมนฺต. มหาวิภงฺค. ๑/๕๖๖. ๒. สา. ที. ๒/๔๒๗. ๓. อฏฺฐสาลินิยํ สาหสิกฏฺฐาเนติ ปาโฐ ทิสฺสติ.

อตฺตโน ชีวิตํ รกฺขติ โจรนาครญฺโญ ปตฺตคฺคหณหตฺเถเนว อคฺคํ คเหตฺวา ปตฺเตเนว ภตฺตํ อากิรนฺโต เถโร วิย ฯ อลทฺธลาภุปฺปาทเน ปน อิโต ปลายิตฺวา ปรตีรํ คเตน มหานาครญฺญา เอกสฺส เถรสฺส สนฺติเก สงฺคหํ ลภิตฺวา ปุน อาคนฺตฺวา รชฺเช ปติฏฺฐิเตน ปตฺตมฺพงฺคเณ ยาวชีวํ ปวตฺติตมหาเภสชฺชทานวตฺถุํ กเถตพฺพํ ฯ อุปฺปนฺนลาภถาวรกรเณ ทีฆภาณกอภยตฺเถรสฺส หตฺถโต ปฏิสณฺฐารํ ลภิตฺวา เจติยปพฺพเต โจเรหิ ภณฺฑสฺส อวิลุตฺตวตฺถุํ กเถตพฺพนฺติ นิกฺเขปวณฺณนา (๑)ฯ

[๒๗๗] ปฏิสณฺฐารานิสํสทีปนตฺถํ โจรนาควตฺถุํ ภาตรา สทฺธึ ชมฺพุทีปคตสฺส มหานาครญฺโญ วตฺถุํ ปิตุราชสฺส รชฺเช จตุนฺนํ อมจฺจานํ วตฺถุํ อภยโจรวตฺถุนฺติ เอวมาทีนิ พหูนิ วตฺถูนิ มหาอฏฺฐกถายํ วิตฺถารโต วุตฺตานิ ฯ ตตฺรายํ เอกวตฺถุทีปนา

สีหลทีเป กิร อภโย นาม โจโร ปญฺจสตปริวาโร เอกสฺมึ ฐาเน ขนฺธาวารํ พนฺธิตฺวา สมนฺตา ติโยชนํ อุพฺพาเสตฺวา วสติ ฯ อนุราธปุรวาสิโน กลมฺพกนทึ น โอตรนฺติ ฯ เจติยคิริมคฺเค ชนสญฺจาโร อุปจฺฉินฺโน ฯ อเถกทิวสํ โจรา เจติยคิรึ วิลุมฺปิสฺสามาติ อคมํสุ ฯ อารามิกา ทิสฺวา ทีฆภาณกอภยตฺเถรสฺส อาโรเจสุํ ฯ เถโร สปฺปิผาณิตาทีนิ อตฺถีติ ปุจฺฉิ ฯ อตฺถิ ภนฺเตติ ฯ โจรานํ เทถาติ ฯ ตณฺฑุลา อตฺถีติ ฯ อตฺถิ ภนฺเต สงฺฆสฺส อตฺถาย อาหฏา ตณฺฑุลา จ อลฺลสากญฺจ โครโส จาติ ฯ

๑. อฏฺ. สา. ๕๖๒.

ภตฺตํ สมฺปาเทตฺวา โจรานํ เทถาติ ฯ อารามิกา ตถา กรึสุ ฯ โจรา ภตฺตํ ภุญฺชิตฺวา เกนายํ ปฏิสณฺฐาโร กโตติ ปุจฺฉึสุ ฯ อมฺหากํ อยฺเยน อภยตฺเถเรนาติ ฯ โจรา เถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา อาหํสุ มยํ สงฺฆสฺส จ เจติยสฺส จ สนฺตกํ อจฺฉินฺทิตฺวา คเหสฺสามาติ อาคตา ตุมฺหากํ ปน อิมินา ปฏิสณฺฐาเรนมฺหา ปสนฺนา อชฺชโต ปฏฺฐาย วิหาเร ธมฺมิการกฺขา อมฺหากํ อายตฺตา โหตุ นาครา อาคนฺตฺวา ทานํ เทนฺตุ เจติยํ วนฺทนฺตูติ ฯ ตโต ปฏฺฐาย จ นาคเร ทานํ ทาตุํ อาคจฺฉนฺเต นทีตีเรเยว ปจฺจุคฺคนฺตฺวา รกฺขนฺตา วิหารํ เนนฺติ วิหาเรปิ ทานํ เทนฺตานํ รกฺขํ กตฺวา ติฏฺฐนฺติ ฯ เตปิ ภิกฺขูนํ ภุตฺตาวเสสํ โจรานํ เทนฺติ ฯ คมนกาเลปิ เต โจรา นทีตีรํ ปาเปตฺวา นิวตฺตนฺติ ฯ อเถกทิวสํ ภิกฺขุสงฺเฆ ขียนกถา อุปฺปนฺนา เถโร อิสฺสรตาย สงฺฆสฺส สนฺตกํ โจรานํ อทาสีติ ฯ เถโร สนฺนิปาตํ การาเปตฺวา อาห โจรา สงฺฆสฺส ปกติวตฺตญฺจ เจติยสนฺตกญฺจ อจฺฉินฺทิตฺวา คณฺหิสฺสามาติ อาคมึสุ อถ เนสํ มยา เอวํ น หริสฺสนฺตีติ เอตฺตโก นาม ปฏิสณฺฐาโร กโต ตํ สพฺพมฺปิ เอกโต ปิณฺเฑตฺวา อคฺฆาเปถ เตน การเณน อวิลุตฺตภณฺฑํ เอกโต ปิณฺเฑตฺวา อคฺฆาเปถาติ ฯ ตโต สพฺพมฺปิ เถเรน ทินฺนกํ เจติยฆเร เอกํ วรโปตฺถกจิตฺตตฺถรกํ น อคฺฆิ ฯ ตโต อาหํสุ เถเรน กตปฺปฏิสณฺฐาโร สุกโต โจเทตุํ วา สาเรตุํ วา น ลพฺภติ คีวา วา อวหาโร วา นตฺถีติ ฯ เอวํมหานิสํโส ปฏิสณฺฐาโรติ สลฺลกฺเขตฺวา กาตพฺโพ ปณฺฑิเตน

ภิกฺขุนาติ เภสชฺชวตฺถุวณฺณนา [๑]ฯ

อุพฺพาเสตฺวาติ สมนฺตโต ติโยชนํ วิลุมฺปนฺโต มนุสฺเส ปลาเปตฺวา อญฺเญสํ อวาสํ กตฺวา ฯ **สงฺฆสฺส อตฺถาย อาหฏาติ** ปากวตฺตโต ตํทิวสสฺส อตฺถาย อาหฏา ฯ **วรโปตฺถกจิตฺตตฺถรกนฺติ** อเนกปฺปการอุตฺตมรูปวิจิตฺตอตฺถรกนฺติ ตฏฺฏีกา [๒] ฯ

อภยโจรวตฺถุ ฯ

[๒๗๘] **ปิตุราชสฺส** รชฺเชติ เอตฺถ ปนายํ วิตฺถารกถา สทฺธา-ติสฺสรญฺโญ กิร ลญฺชติสฺโส ถูลตฺถนโก ขลฺลาฏนาโค วฏฺฏ-คามณิอภโย จาติ จตฺตาโร ปุตฺตา อเหสุํ ฯ เตสุ ขลฺลาฏนาคสฺส มหาจูฬิโก นาม ปุตฺโต ฯ วฏฺฏคามณิสฺส มหานาโค นาม ปุตฺโต ฯ วฏฺฏคามณิ ปน รชฺชํ ปตฺวา อตฺตโน นตฺตารํ ปุตฺตฏฺฐาเน ฐเปสิ ฯ ตสฺมา โส ปิตุราชาติ ปญฺญายิตฺถ ฯ ตสฺมึ ปญฺจมาสํ รชฺเช ฐิเต จูฬหตฺโถ พาหิโย ปุนยมาโร ปีฬยมาโร ทาธิโย จาติ ปญฺจ ทมิฬา รชฺชตฺถาย อาคตา ฯ ราชา เตหิ สทฺธึ ยุชฺฌิตฺวา ปราชิโต อนุฬาเทวึ มหาจูฬิกํ มหานาคญฺจาติ ตโย ชเน คเหตฺวา ปลายิ ฯ โส สปุตฺตทาโร มลยเทเส เวสฺสคิริวิหารสฺส อุปวเน นิลียิ ฯ อเถโก ตสฺส กุลูปโก กุธิกฺกลมหาติสฺสเถโร รญฺโญ ภตฺตํ อทาสิ ฯ เตน วุตฺตํ มหาวํสสฺส จตุตฺตึสมปริจฺเฉเท

๑. สมนฺต. มหาวิภงฺค. ๑/๕๖๗. ๒. สา. ที. ๒/๔๒๘.

กุธิกฺกลมหาติสฺสตฺ- เถโร ทิสฺวา ตหึ ตุ ตํ

ภตฺตํ ปาทา [1]อนามฏฺธ- ปิณฺฑทานํ วิวชฺชิยาติ ฯ

ตตฺถ **ตหึ ตุ ตนฺติ** ตสฺมึ เวสฺสคิริวิหารสฺส อุปวเน ตํ ราชานํ ทิสฺวา ฯ ปาทาติ ภตฺตํปิ อทาสิ ฯ **อนามฏฺธปิณฺฑทานํ วิวชฺชิยาติ** อตฺตโน อตฺถาย ทินฺนสฺสทฺธาเทยฺยปิณฺฑปาตโต อคฺคปิณฺฑํ กตฺวา ปุพฺพเมว คิหีนํ ทานํ อนามฏฺธปิณฺฑทานํ นาม ตํ อนามฏฺธปิณฺฑทานํ วิวชฺชิย สยํ สิกฺขากามตาย ปริวชฺเชตฺวา รญฺโญ ภตฺตํ อทาสีติ อตฺโถ ฯ

[๒๗๘] ราชา ปน มลยเทเส ตตฺถ ตตฺถ วสนฺโต พลํ สํหรนฺโต มหาโยธสมฺมเต กวิสีสอุตฺติยาทโย อฏฺธ อมจฺเจ ปฏิลภิ ฯ อเถกทิวสํ ราชา กวิสีสสฺส กุชฺฌิตฺวา ตํ ฆาเตสิ ฯ อถญฺเญ สตฺต อมจฺจา อยํ มิตฺตทุพฺภีติ รญฺโญ กุชฺฌิตฺวา ตํ ฉฑฺเฑตฺวา ยถารุจึ ปลายนฺตา อนฺตรามคฺเค โจเรหิ อจฺฉินฺนวตฺถา หุตฺวา สาขานิวตฺถา หมฺพกลฺลกํ [2] นาม วิหารํ ปวิสึสุ ฯ ตตฺเถโก จตุนฺนิกายิโก ติสฺสตฺเถโร เต ทิสฺวา อตฺตโน ตทหุนิมนฺตนโต ลทฺธานิ วตฺถผาณิตาทีนิ นีหริตฺวา อุปาสกา ตุมฺเห ภิกฺขุสงฺฆสฺมึ วิสฺสาเส สติ อิมานิ คณฺหถาติ อทาสิ ฯ เต มยํ ภนฺเต ภิกฺขุสงฺเฆ วิสฺสาสิกา อมฺหากํ มาตาปิตโรปิ อุปาสกาติ วตฺวา ตานิ อคฺคเหสุํ ฯ เถโร กุหึ คจฺฉถาติ ปุจฺฉิ ฯ เต สพฺพํ ปวตฺตึ กเถสุํ ฯ โส กึ ตุมฺเหหิ อุปตฺถมฺภิโต โส ราชา สาสนปฺปคฺคหํ กาตุํ สกฺโกติ

๑. ทาทาติปิ ปาโจ. ๒. หมฺพุกลฺลกนฺติปิ ปาโจ.

อุทาหุ โนติ ปุจฺฉิ ฯ ภนฺเต รญฺโญ อิมสฺมึ ทีเป สาสนปฺปคฺคห-กรณํ ติฏฺฐตุ ตาว ชมฺพุทีเปปิ สกฺกา กาตุนฺติ ฯ ตํ สุตฺวา เถโร อิเมหิ สาสนสฺส อปฺปจฺจตฺถิเกหิ มหาโยเธหิ อุปตฺถมฺภิโต ลทฺธปกฺโข ปิตุราชา สาสนํ ปคฺคเหตุํ สกฺขิสฺสติ น อญฺเญหิ ตสฺมา อิเมสํ ราชานํ ขมาเปสฺสามีติ จินฺเตตฺวา ตตฺถาคเตน กุชิกฺกลมหาติสฺสตฺเถเรน สทฺธึ เต อมจฺเจ รญฺโญ สนฺติกํ เนสิ ฯ เต เทฺว เถรา เตสํ อญฺญมญฺญํ ขมาเปตฺวา ยถาจานํ คตา ฯ ราชาปิ มลยเทเส สตฺตมาสาธิกจุทฺทสวสฺสานิ วสิตฺวา เตหิ ปริวุโต ตโต อาคนฺตฺวา สพฺพปจฺฉิมํ รชฺชํ กาเรนฺตํ ทาธิยํ ฆาเตตฺวา ปุน ราชา หุตฺวา อภยคิริวิหารํ กาเรสิ ฯ อิติ อาทิวสฺเส เทวานํปิยติสฺเสน กตมหาวิหารโต ปจฺฉา สมฺพุทฺธปริ-นิพฺพานา มาสาธิกเตจตฺตาพีสาธิกจตุวสฺสสตมตฺถเก อภยคิริวิหาโร วฏฺฏคามณิรญฺญา กโตติ เวทิตพฺโพ ฯ โส ตํ วิหารํ นิฏฺฐาเปตฺวา ปุพฺเพ อตฺตโน ภตฺตทายกํ กุชิกฺกลมหาติสฺสตฺเถรํ อาเนตฺวา ตสฺส ตํ นิยฺยาเทตฺวา สกฺกจฺจํ อุปฏฺฐหิ ปุพฺเพ กตมนุสฺสรนฺติ ฯ

ปิตุราชวตฺถุ ฯ

[๒๘๐] เตปิ โข สตฺต อมจฺจา ปญฺจ วิหาเร กาเรสุํ ฯ เตสุ หิ อุตฺติโย นาม อมจฺโจ อนุราธนครโต ทกฺขิณทิสายํ ทกฺขิณํ นาม วิหารํ กาเรสิ ฯ มูโล นาม ทกฺขิณวิหารโต ปุรตฺถิเม มูลํ นาม วิหารํ ฯ สาลิโย นาม สาลิยํ นาม ฯ ปพฺพโต นาม ปพฺพตํ นาม ฯ ติสฺโส นาม อุตฺตรติสฺสํ นาม วิหารํ กาเรสิ ฯ เต สพฺเพ วิหาเร

นิฏฺฐาเปตฺวา อตฺตโน ปุพฺพูปการํ หมฺพกลฺลกมหาติสฺสตฺเถรํ อาเนตฺวา ตสฺส เต นิยฺยาเทสุํ ฯ เตน วุตฺตํ มหาวํเส

ตุมฺหากํ ปฏิสณฺฐาร- วเสนมฺเหหิ การิเต
วิหาเร เทม ตุมฺหากํ อิติ วตฺวา อทํสุ จ
เถโร สพฺพตฺถ วาเสสิ เต เต ภิกฺขู ยถารหํ
อมจฺจาทํสุ สงฺฆสฺส วิวิเธ สมณารเหติ ฯ

ตตฺถ **ปฏิสณฺฐารวเสนาติ** อมฺหากํ ภนฺเต อนาถานํ ตุมฺเหหิ กตสฺส ปุพฺพปฺปฏิสณฺฐารสฺส วเสน อมฺเหหิ การิเต วิหาเร ตุมฺหากํ เทม อิติ วตฺวา อทํสุ จาติ อตฺโถ ฯ สพฺพตฺถาติ สพฺเพสุ วิหาเรสุ เต เต ปญฺจนิกาเย ภิกฺขู ยถารหํ วาเสสิ ฯ สมณารเหติ สมณานํ อนุจฺฉวิเก กปฺปิเย จีวราทิเก จตุปฺปจฺจเย สงฺฆสฺส อมจฺจา อทํสูติ ฯ

ปิตุราชามจฺจวตฺถุ ฯ

[๒๘๑] ปิตุราชา ปน ปุน รชฺเช ปติฏฺฐาย มหาปุญฺญานิ กตฺวา เตปิฏกญฺจ พุทฺธวจนํ โปตฺถเกสุ ลิขาเปตฺวา ยาวตายุกํ ฐตฺวา กาลมกาสิ ฯ ตสฺมึ มเต อมจฺจา ตสฺส นตฺตารํ มหาจูฬิกํ รชฺเช อภิสิญฺจึสุ ฯ อถสฺส ปุตฺโต มหานาโค กุชฺฌิตฺวา รชฺชเหตุ โจรกมฺมํ กโรนฺโต ชนปเท ตตฺถ ตตฺถ วิหาสิ โส ยตฺถ ยตฺถ วิหาเร นิวาสํ ลภิตฺวา ตุสฺสิ ฯ ยตฺถ ยตฺถ ปนสฺส ภิกฺขู นิวาสํ น อทํสุ โส กุชฺฌิตฺวา เวรํ พนฺธิตฺวา ปจฺฉา รชฺชํ กาเรตฺวา เต [๑] สพฺเพ วิหาเร วิทฺธํสาเปสิ ฯ เตน วุตฺตํ มหาวํสสฺส ปญฺจตฺตึสม-

๑. เต เตติ ภวิตพฺพํ.

ปริจฺเฉเท

วฏฺฏคามณิโน ปุตฺโต โจรนาโคติ วิสฺสุโต
มหาจูฬสฺส รชฺชมฺหิ โจโร หุตฺวาจรี ตทา
มหาจูเฬ อุปรเต รชฺชํ กาเรสิ [๑]อาคโต
อตฺตโน โจรกาเล โส นิวาสํ เยสุ นาลภิ
อฏฺฐารส วิหาเร เต วิทฺธํสาเปสิ ทุมฺมตีติ ฯ

ตตฺถ **อาคโตติ** ชนปทโต อนุราธปุรมาคโต ฯ **เยสูติ** เยสุ วิหาเรสุ ฯ โส ปาปราชา อตฺตโน เทวิยา วิสํ ขาทาปิโต กาลํ กตฺวา โลกนฺตริกนิรเย [๒] นิพฺพตฺตตีติ ฯ

โจรนาควตฺถุ ฯ

ปฏิสณฺฐารกถา ฯ

[๒๘๒] อปิจ คหฏฺเฐน นาม องฺคชนปเท อสฺสปุรวฺหยนิคมวาสีหิ วิย พุทฺธาทีสุ สคารเวน ภวิตพฺพํ ฯ

ตสฺมึ กิร นิคเม มนุสฺสา สทฺธา ปสนฺนา พุทฺธมามกา ธมฺมมามกา สงฺฆมามกา ตทหุปฺปพฺพชิตสามเณรมฺปิ วสฺสสติกตฺเถรสทิสํ กตฺวา ปสฺสนฺติ ปุพฺพณฺหสมเย ภิกฺขุสงฺฆํ ปิณฺฑาย ปวิสนฺตํ ทิสฺวา พีชนงฺคลาทีนิ คเหตฺวา เขตฺตํ คจฺฉนฺตาปิ ผรสุอาทีนิ คเหตฺวา อรญฺญํ ปวิสนฺตาปิ ตานิ อุปกรณานิ นิกฺขิปิตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส นิสีทนฏฺฐานํ อาสนสาลํ วา มณฺฑปํ วา รุกฺขมูลํ วา สมฺมชฺชิตฺวา อาสนานิ ปญฺญาเปตฺวา อาธารเก จ ปานียญฺจ [๓]

---

๑. การยีติปิ ปาโฐ. ๒. โลกนฺตนิรเยติปิ ปาโฐ. ๓. อาวรเก จ ปานียํ.

ปจฺจุปฏฺฐเปตฺวา ภิกฺขุสงฺฆํ นิสีทาเปตฺวา ยาคุขชฺชกาทีนิ ทตฺวา กตภตฺตกิจฺจํ ภิกฺขุสงฺฆํ อุยฺโยเชตฺวา ตโต ตานิ อุปกรณานิ อาทาย เขตฺตํ วา อรญฺญํ วา คนฺตฺวา อตฺตโน กมฺมานิ กโรนฺติ ฯ กมฺมนฺตฏฺฐาเนปิ เนสํ อญฺญา กถา นาม นตฺถิ ฯ จตฺตาโร มคฺคฏฺฐา จตฺตาโร ผลฏฺฐาติ อฏฺฐ ปุคฺคลา อริยสงฺโฆ นาม เต เอวรูเปน สีเลน เอวรูเปน อาจาเรน เอวรูปาย ปฏิปตฺติยา สมนฺนาคตา ลชฺชิโน เปสลา อุฬารคุณาติ ภิกฺขุสงฺฆสฺเสว วณฺณํ กเถนฺติ ฯ กมฺมนฺตโต อาคนฺตฺวา ภุตฺตสายมาสา ฆรทฺวาเรสุ นิสินฺนาปิ สยนฆรํ ปวิสิตฺวา นิสินฺนาปิ ภิกฺขุสงฺฆสฺเสว วณฺณํ กเถนฺติ ฯ ภควา เตสํ มนุสฺสานํ นิปจฺจการํ ทิสฺวา ตํ นิคมํ นิสฺสาย วสนฺโต มูลปณฺณาสกสฺส จตุตฺถวคฺเค มหาอสฺสปุรสุตฺตํ [๑]เทเสสีติ ตพฺพณฺณนานโย [๒] ฯ

[๒๘๓] **เอวรูเปน สีเลนาติ**อาทีสุ สีลคฺคหเณน วาริตฺตสีล-มาห ฯ เตน สมฺมาวาจากมฺมนฺตาชีเว ทสฺเสติ ฯ อาจารคฺคหเณน จาริตฺตสีลํ ฯ เตน สุปริสุทฺธํ กายวจีสมาจารํ ฯ ปฏิปตฺติคฺคหเณน สมถวิปสฺสนามคฺคผลสงฺคหํ สมฺมาปฏิปตฺตึ ฯ **ลชฺชิโนติ** อิมินา ยถาวุตฺตสีลาจารมูลการณํ ฯ **เปสลาติ** อิมินา ปาริสุทฺธึ ฯ **อุฬารคุณาติ** อิมินา ปฏิปตฺติยา ปาริปูรึ ฯ **ภิกฺขุสงฺฆสฺเสว วณฺณํ กเถนฺตีติ อิทํ** เตสํ อุปาสกานํ เยภุยฺเยน ภิกฺขูนํ คุณกิตฺติปฺปสุตตาย วุตฺตํ ฯ เต ปน สทฺธมฺเมปิ สมฺมาสมฺพุทฺเธปิ อภิปฺปสนฺนา เอว ฯ เตนาห **พุทฺธมามกา ธมฺมมามกา สงฺฆมามกาติ** ฯ

๑. ม. มู. ๑๒/๔๙๖. ๒. ป. สู. ๒/๔๒๐.

วตฺถุตฺตเย หิ เอกสฺมึ อภิปฺปสนฺนา อิตรทฺวเยปิ อภิปฺปสนฺนา เอว ตทวินาภาวโตติ ตฏฺฐีกา ฯ

[๒๘๔] ปพฺพชิเตน ปน ตีหิ สหาเยหิ วิย อญฺญมญฺญํ สคารเวน ภวิตพฺพํ ฯ

อตีเต กิร หิมวนฺตปฺปเทเส เอกํ มหานิโคฺรธํ อุปนิสฺสาย ตโย สตฺตา สหายา วสึสุ ติตฺติโร มกฺกโฏ หตฺถี จาติ ฯ เต ปรมํ อยํ มหลฺลกตโรติ อชานนฺโต อญฺญมญฺญํ อคารวา วิหรนฺตา เอกทิวสํ น ยุตฺตํ โน เอวํ วิหริตุํ ยนฺนูน มยํ โย โน มหลฺลกตโร ตสฺส อภิวาทนาทีนิ กโรนฺตา ตสฺโสวาเท ติฏฺเฐยฺยามาติ จินฺเตตฺวา อญฺญมญฺญํ ปุจฺฉึสุ สมฺมา อิมํ นิโคฺรธรุกฺขํ กีวกาลโต ปฏฺฐาย ชานาถาติ ฯ ตโต หตฺถี อาห สมฺมา อหํ ตรุณโปตกกาเล อิมํ นิโคฺรธคจฺฉํ อนฺตรสตฺถีสุ กตฺวา คจฺฉามิ อุตฺตริตฺวา ฐิตกาเล จ ปน เม เอตสฺส อคฺคสาขา นาภึ ฆเฏติ เอวาหํ อิมํ คจฺฉกาลโต ปฏฺฐาย ชานามีติ ฯ มกฺกโฏ อาห อหํ สมฺมา มกฺกฏจฺฉาปโก สมาโน ภูมิยํ นิสีทิตฺวา คีวํ อนุกฺขิปิตฺวา ว อิมสฺส นิโคฺรธโปตกสฺส องฺกุรํ ขาทามิ เอวาหํ อิมํ ขุทฺทกกาลโต ชานามีติ ฯ ตโต ติตฺติโร อาห สมฺมา ปุพฺเพ อสุกฏฺฐาเน มหานิโคฺรโธ อตฺถิ อหํ ตสฺส ผลานิ ขาทิตฺวา อิธ วจฺจํ ปาเตสึ ตโต เอส ชาโต เอวาหํ อิมํ ชาตกาลโต ชานามิ ตสฺมา อหํ ตุมฺเหหิ มหลฺลกตโรติ ฯ ตโต ปฏฺฐาย เต เทฺวปิ ตํ สกฺการครุการวนฺทนาทีหิ อปจายนฺตา

ตสฺโสวาเท อฏฺฐํสุ ฯ โสปิ เต ปญฺจสีเล ปติฏฺฐาเปตฺวา สยมฺปิ ปญฺจสีลํ สมาทิยิ ฯ ตโยปิ เต สตฺตา ปญฺจสีเล ปติฏฺฐาย อญฺญมญฺญํ สคารวา สปฺปติสฺสา อายุปริโยสาเน เทวโลกูปคา ฯ เตสํ ติณฺณํ สมาทินฺนํ ติตฺติรพฺรหฺมจริยํ นาม อโหสิ ฯ

สตฺถาปิ เอวํ อตีตํ อาหริตฺวา ภิกฺขู โอวทนฺโต เต หิ นาม ภิกฺขเว ติรจฺฉานคตา อญฺญมญฺญํ สคารวา สปฺปติสฺสา วิหรึสุ ตุมฺเหปิ เอวํสฺวากฺขาเต ธมฺมวินเย ปพฺพชิตฺวา กสฺมา อญฺญมญฺญํ อคารวา อปฺปติสฺสา วิหรถาติ วตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต เอกนิปาตสฺส จตุตฺถวคฺเค ติตฺติรชาตเก[๑] อิมํ คาถมาห

[๒๘๕] **เย วุฑฺฒมปจายนฺติ นรา ธมฺมสฺส โกวิทา**
ทิฏฺเฐ ธมฺเม จ ปาสํสา สมฺปราโย จ สุคฺคตีติ ฯ

ตตฺถ **วุฑฺฒนฺติ** ชาติวุฑฺโฒ วโยวุฑฺโฒ คุณวุฑฺโฒติ ตโย วุฑฺฒา ฯ เตสุ ชาติสมฺปนฺโน ชาติวุฑฺโฒ นาม ฯ วเย ฐิโต วโยวุฑฺโฒ นาม ฯ คุณสมฺปนฺโน คุณวุฑฺโฒ นาม ฯ เตสุ คุณสมฺปนฺโน วโยวุฑฺโฒ อิธ วุฑฺโฒติ อธิปฺเปโต ฯ **อปจายนฺตีติ** เชฏฺฐาปจายนกมฺเมน ปูเชนฺติ ฯ **ธมฺมสฺส โกวิทาติ** เชฏฺฐาปจายนธมฺเม กุสลา ฯ **ทิฏฺเฐ ธมฺเม** จาติ อิมสฺมึเยว อตฺตภาเว ฯ **ปาสํสาติ** ปสํสารหา ฯ **สมฺปราโย จ สุคฺคตีติ** สมฺปเรตพฺโพ อิมํ โลกํ หิตฺวา คนฺตพฺโพติ สมฺปราโย ปรโลโก เตสํ สุคติเอว โหตีติ ฯ อยมฺปเนตฺถ ปิณฺฑตฺโถ ภิกฺขเว ขตฺติยา

๑. ขุ. ชา. เอก. ๒๗/๑๒. ตทฏฺฐกถา. ๑/๓๒๘.

วา โหนฺตุ พฺราหฺมณา วา เวสฺสา วา สูทา วา คหฏฺฐา วา ปพฺพชิตา วา ติรจฺฉานคตา วา เย เกจิ สตฺตา เชฏฺฐาปจายนธมฺเม เฉกา กุสลา คุณสมฺปนฺนานํ วโยวุฑฺฒานํ อปจิตึ กโรนฺติ เต อิมสฺมึ อตฺตภาเว เชฏฺฐาปจิติกาติ ปสํสนํ วณฺณนํ โถมนญฺจ ลภนฺติ กายสฺส เภทา จ สคฺเค นิพฺพตฺตนฺตีติ ฯ

สหายกวตฺถุ ฯ

คารโวติปทกถา ฯ

นิวาตกถา

[๒๘๖] นิวาโต นาม นีจมนตา นิวาตวุตฺติตา ฯ ยาย สมนฺนาคโต ปุคฺคโล นิหตมาโน นิหตทปฺโป ปาทปุปุญฺฉนโจฬกสทิโส ฉินฺนวิสาณุสภสโม อุทฺธฏทาฐสปฺปสโม จ หุตฺวา สณฺโห สขิโล สุขสมฺภาโส โหติ อยํ นิวาโตติ อฏฺจกถายํ [๑]วุตฺตํ ฯ

[๒๘๗] ปญฺจกงฺคุตฺตรวณฺณนายนฺตุ [๒] นิวาตวุตฺตินฺติ วุตฺตํ ฯ

ปณิปาตสีลนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

สณฺหาติ นิปุณา อมฺม ตาต ภคินีติ เอวํ อุปาสกชนํ ยุตฺตฏฺฐาเน อุปเนตุํ เฉกา ฯ **สขิลาติ** สาขเลฺยน ยุตฺตา ฯ **สุขสมฺภาสาติ** อิทํ ปุริมสฺส การณวจนํ ฯ เยสณฺหิ สุขสมฺภาสา สมฺโมทนกถา เนฬา โหติ กณฺณสุขา เต สขิลาติ วุจฺจนฺตีติ กุลทูสกสิกฺขาปทวณฺณนา [๓] ฯ

สาขลฺยนฺติ สณฺหวาจาวเสน สมฺโมทมานภาโวติ ทุกงฺคุตฺตร-วณฺณนา [๔] ฯ

สขิโล วุจฺจติ สณฺหวาโจ ฯ ตสฺส ภาโว สาขลฺยํ สณฺหวาจตา ฯ เตนาห สณฺหวาจาวเสน สมฺโมทมานภาโวติ ฯ สณฺหวาจาวเสน หิ สมฺโมทมานสฺส ปุคฺคลสฺส ภาโว นาม สณฺหวาจตาติ ตฏฺฏีกา ฯ

๑. ปรมตฺถโชติกา ขุทฺทกปาจวณฺณนา ๑๕๙. ๒. มโน. ปู. ๓/๒๘. ๓. สมนฺต. ๒/๑๓๘.
๔. มโน. ปู. ๒/๗๙.

สาขลฺยนฺติ สมฺโมทกมุทุกภาโวติ สงฺคีติสุตฺตวณฺณนา [๑]ฯ

สมฺโมทกสฺส ปุคฺคลสฺส มุทุกภาโว มทฺทวํ สมฺโมทกมุทุกภาโวติ ตฏฺฏีกา ฯ

ยา ตตฺถ สณฺหวาจตา สขิลวาจตา อผรุสวาจตา อิทํ วุจฺจติ สาขลฺยนฺติ นิกฺเขปกณฺฑปาลิ [๒] ฯ

ยา ตตฺถาติ ยา ตสฺมึ ปุคฺคเล ฯ **สณฺหวาจตาติ** มฏฺฐวาจตา ฯ สขิลวาจตาติ มุทุกวาจตา ฯ อผรุสวาจตาติ อกกฺขฬวาจตาติ ตพฺพณฺณนา [๓] ฯ

[๒๘๘] อติมานวเสน ถทฺธตาโทสํ ปสฺสนฺเตน หิ เกนจิปิ นิวาตวุตฺติเกน อตฺถทฺเธน ภวิตพฺพํ ฯ ถทฺธตา หิ วินาสเหตุ ฯ เตนาห

ชาติตฺถทฺโธ ธนตฺถทฺโธ โคตฺตตฺถทฺโธ จ โย นโร
สญฺญาตึ อติมญฺเญติ ตํ ปราภวโต มุขนฺติ [๔] ฯ

ตตฺถ ชาติตฺถทฺโธ นาม โย อหํ ชาติสมฺปนฺโนติ มานํ ชเนตฺวา วาตปูริตภสฺตา วิย อุทฺธุมาโต หุตฺวา น กสฺสจิ โอนมติ ฯ เอส นโย ธนโคตฺตตฺถทฺเธสุ ฯ **สญฺญาตึ อติมญฺเญตีติ** อตฺตโน ญาติมฺปิ ชาติยา อติมญฺเญติ สกฺยา วิย วิฑูฑภํ ธเนนาปิจ กปโณ ทลิทฺโทติ อติมญฺเญติ สามีจิมตฺตมฺปิ น กโรติ ฯ ตสฺส เต ญาตโย ปราภวเมว อิจฺฉนฺติ ฯ อิมาย คาถาย วตฺถุโต จตุพฺพิธํ ลกฺขณโต เอกเมว ปราภวมุขํ วุตฺตนฺติ ตพฺพณฺณนา [๕] ฯ

๑. สุ. วิ. ๓/๒๑๙. ๒. อภิ. สํ. ๓๔/๓๓๓. ๓. อฏฺ. สา. ๕๕๙. ๔. ขุ. สุ. ๒๕/๓๔๗.
๕. ปรมตฺถโชติกา สุตฺตนิปาตวณฺณนา ๑/๒๑๖.

เอตฺถ จ **สกฺยา** วิย วิฑูฑภนฺติ วิฑูฑภํ นาม ราชกุมารํ อติมญฺญนฺตา สกฺยราชาโน วิย ฯ

[๒๘๙] สตฺถุ กิร จูฬปิตุ ปุตฺโต อนุรุทฺธสฺส เสฏฺฐภาตา มหานาโม นาม สากิยราชา อตฺตโน มุณฺฑาย นาม ทาสิยา สทฺธึ วสิตฺวา วาสภขตฺติยํ นาม ธีตรํ ปฏิลภิตฺวา โสฬสวสฺสุทฺเทสิกํ ปเสนทิโกสลรญฺโญ อทาสิ ฯ สา ราชานํ ปฏิจฺจ วิฑูฑภํ นาม ปุตฺตํ ปฏิลภิ ฯ วิฑูฑโภ โสฬสวสฺสิกกาเล อตฺตโน ญาตโย ปสฺสิตุกาโม กปิลวตฺถุํ คนฺตฺวา ตตฺถ กติปาหํ วสิตฺวา ปจฺจาคญฺฉิ ฯ อเถกา สากิยราชูหิ อาณตฺตา ทาสี อิทํ ทาสีปุตฺตสฺส นิสินฺนผลกนฺติ อกฺโกสิตฺวา อกฺโกสิตฺวา เตน [๑]นิสินฺนผลกํ ขีโรทเกน โธวติ ฯ ตสฺมึ ขเณ วิฑูฑภปุริโส อาวุธํ ปมฺมุสิตฺวา ตํ คเหตุํ นิวตฺติตฺวา ตํ อกฺโกสนสทฺทํ สุตฺวา ปุจฺฉิตฺวา ตตฺตโต ญตฺวา อนุคนฺตฺวา พลกายสฺส กเถสิ ฯ วาสภขตฺติยา กิร ทาสีธีตาติ มหาโกลาหลํ ชาตํ ฯ ตํ สุตฺวา วิฑูฑโภ เอเต ตาว มม นิสินฺนผลกํ ขีโรทเกน โธวนฺตุ อหํ ปน รชฺเช ปติฏฺฐาย เอเตสํ คลโลหิเตน ตํ โธวาเปสฺสามีติ เวรํ พนฺธิตฺวา ปจฺฉา ราชา หุตฺวา มหนฺเตน พลนิกาเยน กปิลวตฺถุํ คนฺตฺวา เย เย ภเณ สากิยมฺหาติ วทนฺติ เต เต สพฺเพ มาเรถ เย ปน มาตามหสฺส มหานามสฺส สนฺติเก จิตา เตสํ ชีวิตํ เทถาติ วตฺวา ขีรปีเต ทารเก อาทึ กตฺวา สพฺเพ สากิเย ฆาตาเปตฺวา เตสํ คลโลหิเตน ตํ ผลกํ

๑. ตสฺส อิติ ยุตฺตตรํ.

โธวาเปสิ ฯ เอวํ สากิยวํโส วิฑูฑเภน อุปจฺฉินฺโน อโหสิ ฯ อิติ เต สากิยา ชาติยา มานตฺถทฺธตาวเสน วินาสํ ปาปุณึสุ ฯ อยเมตฺถ สงฺเขโป ฯ วิตฺถาโร ตุ ธมฺมปทสฺส ปุปฺผวคฺควณฺณนายญฺเจว ทฺวาทสนิปาเต [๑]ภทฺทสาลชาตกวณฺณนายญฺจ โอโลเกตพฺโพ ฯ

สากิยวตฺถุ ฯ

[๒๙๐] อติมานีจนามอุปฺปนฺนิยสํปริหาเปติเยว ฯ ตตฺรีทํ วตฺถุ ฯ

อตีเต พาราณสีรญฺโญ ปุโรหิโต ปจวีชยมนฺตชานนโก อโหสิ ฯ ปจวีชยมนฺโตติ อาวฏฺฏนมนฺโต วุจฺจติ ฯ โส เอกทิวสํ มนฺตํ สชฺฌายิสฺสามีติ อรญฺเญ เอกสฺมึ องฺคณฏฺฐาเน ปิฏฺฐิปาสาเณ นิสีทิตฺวา สชฺฌายํ กตฺวา ปกฺกามิ ฯ สชฺฌายกรณกาเล จสฺส เอโก สิคาโล เอกสฺมึ พิเล นิปนฺโน ตํ มนฺตํ สุตฺวา ปคุณํ อกาสิ ฯ โส กิร อนนฺตราตีเต อตฺตภาเว ปคุณปจวีชยมนฺโต เอโก พฺราหฺมโณ อโหสิ ฯ โส อรญฺญํ ปวิสิตฺวา ตํ มนฺตํ ปริวตฺเตตฺวา อเนกานิ สิคาลสตานิ อาณาเปตฺวา สพฺเพปิ หตฺถิ-อสฺสสีหพฺยคฺฆสูกรมิคาทโย จตุปฺปเท อตฺตโน วเส กตฺวา สพฺพ-ทาโฐ นาม ราชา หุตฺวา เอกํ สิคาลึ อคฺคมเหสึ อกาสิ ฯ ทฺวินฺนํ หตฺถีนํ ปิฏฺฐิเจ สีโห ติฏฺฐติ ฯ สีหปิฏฺฐิเจ สพฺพทาโฐ สิคาลราชา สิคาลีอคฺคมเหสิยา สทฺธึ นิสีทติ ฯ มหนฺโต ยโส อโหสิ ฯ โส ยสมหตฺเตน ปมชฺชิตฺวา มานํ อุปฺปาเทตฺวา พาราณสีรชฺชํ คณฺหิสฺสามีติ สพฺพจตุปฺปทปริวุโต อคมาสิ ฯ ปริสา

๑. ชาตกฏฺฐกถา. ๖/๗๕.

ทฺวาทสโยชนา อโหสิ ฯ โส นครโต อวิทูเร ทูเตน รชฺชํ เทตุ ยุทฺธํ วาติ รญฺโญ สาสนํ เปเสสิ ฯ มนุสฺสา ภีตตสิตา นครทฺวารานิ ปิทหึสุ ฯ ปุโรหิโต ราชานญฺจ สพฺเพ จ มนุสฺเส อสฺสาเสตฺวา มา ภายิตฺถ เตน สทฺธึ ยุทฺธํ มม ภาโรติ วตฺวา ทฺวารฏฺฏาลกํ อารุยฺห สมฺม สพฺพทาจ กินฺติ กตฺวา อิมํ รชฺชํ คณฺหิสฺสสีติ ฯ สีหนาทํ นทาเปตฺวา มนุสฺเส ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา คณฺหิสฺสามีติ ฯ โส อฏฺฏาลกา โอรุยฺห สพฺเพ กณฺณจฺฉิทฺทานิ มาสปิฏฺเฐน ปิทหนฺตูติ เภริญฺจาราเปสิ ฯ มนุสฺสา อนฺตมโส วิฬาเร อุปาทาย จตุปฺปทานญฺเจว อตฺตโน จ กณฺณจฺ-ฉิทฺทานิ มาสปิฏฺเฐน ปิทหึสุ ฯ ปุโรหิโต ปุน อฏฺฏาลกํ อารุยฺห สพฺพทาจ สีหนาทํ นทาเปตุํ น สกฺขิสฺสสิ ชาติสมฺปนฺนา หิ สุรตฺตหตฺถปาทา เกสรสีหา ตาทิสสฺส ชรสิคาลสฺส อาณํ น กริสฺสนฺติ ยทิ สกฺโกสิ นทาเปหีติ อาห ฯ โส มานตฺถทฺโธ หุตฺวา อญฺเญ ตาว สีหา ติฏฺฐนฺตุ ยสฺสาหํ ปิฏฺเฐ นิสินฺโน ตญฺเญว นทาเปสฺสามีติ วตฺวา ปาเทน สญฺญํ อทาสิ ฯ สีโห หตฺถิกุมฺเภ มุขํ อุปฺปีเฬตฺวา ติกฺขตฺตุํ อปฺปฏิวตฺติยํ สีหนาทํ นทิ ฯ หตฺถี สนฺตาสปฺปตฺตา หุตฺวา สิคาลสฺส ปาทมูเล ปติตสฺส สีสํ อกฺกมิตฺวา จุณฺณวิจุณฺณํ กตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปสุํ ฯ เตปิ หตฺถี อญฺญมญฺญํ วิชฺฌิตฺวา กาลมกํสุ ฯ ฐเปตฺวา สีเห เสสา สพฺเพ จตุปฺปทา ตตฺเถว มรึสุ ฯ สีหา ปลายิตฺวา อรญฺญํ คตา ฯ ทฺวาทสโยชนิโก มํสราสิ อโหสิ ฯ ปุโรหิโต มํสตฺถิกา

มํสํ หรนฺตูติ เภรึ จาราเปสิ ฯ มนุสฺสา มํสํ ขาทิตฺวา เสสํ สุกฺขาเปตฺวา วลฺลูรมกํสุ ฯ ตทา กิร วลฺลูรกรณํ อุทปาทีติ วทนฺติ ฯ ภูวาทิคเณ ตุ วลฺล สํวรเณ วลฺลนฺติ สํวรนฺติ รกฺขนฺติ อิโต กากเสนาทโย สตฺเต อขาทนตฺถายาติ วลฺลูโรติ วุตฺตํ ฯ อูโร วิทาทิโตติ สทฺทนีติสุตฺเตน อูรปฺปจฺจโย ฯ

[๒๙๑] เอวํ โส มานตฺถทฺธตาวเสน อุปฺปนฺนํ ยสํ ปริหาเปตฺวา สยมฺปิ มรณทุกฺขํ ปตฺโต ฯ เตนาห ภควา ภิกฺขูนํ ธมฺมํ เทเสนฺโต

สิคาโล มานถทฺโธ จ ปริวาเรน อตฺถิโก
ปาปุณิ มหตึ ภูมึ ราชาสิ สพฺพทาธินํ
เอวเมว มนุสฺเสสุ โย โหติ ปริวารวา
โส หิ ตตฺถ มหา โหติ สิคาโล วิย ทาธินนฺติ ฯ

ตตฺถ **มานถทฺโธติ** ปริวารํ นิสฺสาย อุปฺปนฺเนน มาเนน ถทฺโธ ฯ **อตฺถิโกติ** อุตฺตรึปิ ปริวาเรน อตฺถิโก หุตฺวา ฯ **มหตึ ภูมินฺติ** มหนฺตํ สมฺปตฺตึ ฯ **ราชาสิ สพฺพทาธินนฺติ** สพฺเพสํ ทาฐีนํ ราชา อาสิ ฯ **โส หิ ตตฺถ มหาติ** โส ปริวารสมฺปนฺโน ปุริโส เตสุ ปริวาเรสุ มหา นาม โหติ ฯ **สิคาโล วิย ทาธินนฺติ** ยถา สิคาโล ทาฐีนํ มหา อโหสิ เอวํ มหา โหติ อถ โส สิคาโล วิย มานํ อาปชฺชิตฺวา ตํ ปริวารํ นิสฺสาย วินาสํ ปาปุณาตีติ ฯ

ทุกนิปาตสฺส ทสมวคฺเค สพฺพทาฐิชาตกวณฺณนายํ ๑สิคาลวตฺถุ ฯ

[๒๙๒] เอวํ ถทฺธตา วินาสเหตุโต อวมงฺคลนฺติ เวทิตพฺพา ฯ

๑. ขุ. ชา. เอก. ๒๗/๙๓ ตทฏฺฐกถา. ๓/๓๒๖. ตตฺถ ปน สพฺพทาฐชาตกนฺติ ทิสฺสติ.

อตฺถทฺธตาสงฺขาโต นิวาโต ตุ ยสาทิคุณปฺปฏิลาภเหตุโต มงฺคลํ ฯ เตนาห ภควา สิคาลสุตฺเต[๑]

ปณฺฑิโต สีลสมฺปนฺโน สณฺโห จ ปฏิภานวา[๒]
นิวาตวุตฺตี อตฺถทฺโธ ตาทิโส ลภเต ยสนฺติ ฯ

ตตฺถ **ปณฺฑิโตติ** ทิสานมสฺสนฏฺฐาเน ปณฺฑิโต หุตฺวา ฯ สณฺโหติ สุขุมตฺถทสฺสเนน สณฺหวาจาภณเนน วา สณฺโห หุตฺวา ฯ **ปฏิภานวาติ** ทิสานมสฺสนฏฺฐาเนน[๓] ปฏิภานวา หุตฺวา ฯ **นิวาตวุตฺตีติ** นีจวุตฺตี ฯ อตฺถทฺโธติ ถมฺภรหิโตติ ตพฺพณฺณนา[๔] ฯ

ทิสานมสฺสนฏฺฐาเนติ ยถาวุตฺตทิสานํ ปจฺจุปฏฺฐานสญฺญิเต นมสฺสนการเณ ปณฺฑิโต หุตฺวา กุสโล เฉโก ลภเต ยสนฺติ โยชนา ฯ

สณฺหคุณโยคโต สณฺโห สณฺหคุโณติ ปเนตฺถ สุขุมนิปุณปฺปญฺญา มุทุวาจาติ ทสฺเสตุํ สุขุม ... ภณเนน วาติ วุตฺตํ ฯ **ทิสานมสฺสนฏฺฐาเนนาติ** เยน ญาเณน ยถาวุตฺตา ทิสา วุตฺตนเยน ปฏิปชฺชนฺโต นมสฺสติ นาม ตํ ญาณํ ทิสานมสฺสนฏฺฐานํ เตน ปฏิภานวา เตน หิตํ วา กิจฺจํ ยุตฺตปฺปยุตฺตวเสน ปฏิปชฺชนฺโต อิธ ปฏิภานวาติ วุตฺโต ฯ **นิวาตวุตฺตีติ** ปณิปาตสีโล ฯ **อตฺถทฺโธติ** น ถทฺโธ ฯ **ถมฺภรหิโตติ** จิตฺตสฺส อุทฺธุมาตลกฺขเณน ถมฺภิตภาเวน วิรหิโตติ ตฏฺฐีกา ฯ

นิวาโตติปทกถา ฯ

๑. ที. ปาฏิ. ๑๑/๒๐๖. ๒. เยภุยฺเยน ปฏิภาณวาติ ปาโฐ. ๓....ฐาเนติปิ ปาโฐ.
๔. สุ. วิ. ๓/๑๘๗.

สนฺตุฏฺฐิกถา

[๒๙๓] สนฺตุฏฺฐิ นาม อิตรีตรปฺปจฺจยสนฺโตโส ฯ ตตฺถ ฯ อิตรีตเรน ปจฺจเยน สนฺตุสฺสตีติ สนฺตุฏฺโฐ ฯ สนฺติ หิ อุปสคฺคมตฺตํ ฯ อถวา สนฺติมสฺส สกํ สนฺตํ สมนฺติ อตฺถตฺตยมฺปิ ยุชฺชติ ฯ เตน สุตฺตนิปาตสฺส ปฐมวคฺเค เมตฺตสุตฺตวณฺณนายํ ๑ วุตฺตํ ทฺวาทสวิเธน สนฺโตเสน สนฺตุสฺสตีติ สนฺตุสฺสโก ฯ อถวา ตุสฺสตีติ ตุสฺสโก ฯ สเกน ตุสฺสโก สนฺเตน ตุสฺสโก สเมน ตุสฺสโกติ สนฺตุสฺสโก ฯ ตตฺถ สกํ นาม ยํ ปิณฺฑิยาโลปโภชนํ นิสฺสายาติ อุปสมฺปทมณฺฑเล อุทฺทิฏฺฐํ อตฺตนาว สมฺปฏิจฺฉิตํ จตุปฺปจฺจยชาตํ เตน สุนฺทเรน วา อสุนฺทเรน วา สกฺกจฺจมสกฺกจฺจํ วา ทินฺเนน ปฏิคฺคหณกาเล ปริโภคกาเล จ วิการมทสฺเสตฺวา ยาเปนฺโต สเกน ตุสฺสโกติ วุจฺจติ ฯ สนฺตํ นาม ยํ ลทฺธํ โหติ อตฺตโน วิชฺชมานํ เตน สนฺเตเนว ตุสฺสนฺโต ตโต ปรํ อปฺปฏฺเฐนฺโต อตฺริจฺฉตํ ปชหนฺโต สนฺเตน ตุสฺสโกติ วุจฺจติ ฯ สมํ นาม อิฏฺฐานิฏฺเฐสุ อนุนยปฺปฏิฆปฺปหานํ เตน สเมน สพฺพารมฺมเณสุ ตุสฺสนฺโต สเมน ตุสฺสโกติ วุจฺจตีติ ฯ

[๒๙๔] กสฺสปสํยุตฺตฏีกายมฺปิ สนฺตุฏฺโฐติ สเกน อุจฺจาวเจน ปจฺจเยน สนฺเตน สมเมว วา ตุสฺสนโกติ วุตฺตํ ฯ

ตุสฺสนํ ตุฏฺฐิ สมเกน วา ตุฏฺฐิ เอตสฺสาติ สนฺตุฏฺฐิ อิติ เอกงฺคุตฺตรฏีกา ฯ

๑. ปรมตฺถโชติกา สุตฺตนิปาตวณฺณนา. ๑/๒๕๔.

สนฺตุฏฺฐิโน สนฺตุฏฺฐสฺส วา ปุคฺคลสฺส ภาโว สนฺตุฏฺฐิ ฯ ณวิสมาทีหีติ ภาวตฺเถ โณ ฯ ณวณิกเณยฺยณนฺตูหีติ [๑]ณปฺ- ปจฺจยนฺตโต อิตฺถิยํ วตฺตมานลิงฺคโต อิปฺปจฺจโย [๒] ฯ

[๒๙๕] กสฺส[๓]ปสํยุตฺตสงฺคีติสุตฺต[๔]จตุกฺกงฺ[๕]คุตฺตรวณฺณนาสุ ปน **อิตรีตเรนาติ** น ถูลสุขุมลูขปฺปณีตถิรชิณฺณานํ เยน เกนจิ อถโข ยถาลทฺธาทีนํ อิตรีตเรน เยน เกนจิ สนฺตุฏฺโฐติ วุตฺตํ ฯ

ตตฺถ ทุวิธํ อิตรีตรํ ปากติกํ ญาณสญฺชานิตญฺจาติ ฯ ตตฺถ ปากติกํ ปฏิกฺขิปิตฺวา ญาณสญฺชานิตเมว ทสฺเสนฺโต น ถูล- สุขุมาติอาทิมาหาติ กสฺสปสํยุตฺตฏีกา ฯ

อิตรีตเรนาติ อิตเรน อิตเรน ฯ อิตรสทฺโท นิยมานิยมวจโน ทฺวิตฺติกฺขตฺตุํ วุจฺจมาโน ยงฺกิญฺจิสทฺเทหิ สมานตฺโถ โหตีติ วุตฺตํ เยน เกนจีติ ฯ สฺวายํ อนิยมวาจิตายเอว ยถา ถูลาทีนํ อญฺญตรวจโน เอวํ ยถาลทฺธาทีนมฺปิ อญฺญตรวจโนติ ฯ ตตฺถ ทุติยปกฺขสฺเสว อิธ อิจฺฉิตภาวํ ทสฺเสนฺโต อถโขติอาทิมาห ฯ นนุ จ ยถาลทฺธาทโยปิ ถูลาทโยเอว ฯ สจฺจเมตํ ฯ ตถาปิ อตฺถิ วิเสโส โย หิ ยถาลทฺเธสุ ถูลาทีสุ สนฺโตโส โส ยถาลาภสนฺโตโส ว น อิตโร ฯ น หิ โส ปจฺจยมตฺตสนฺนิสฺสโย อิจฺฉิโต อถโข อตฺตโน กายพลสารุปฺปภาวสนฺนิสฺสโยติ ฯ ถูลาทโย จ ตโย จีวเร ลพฺภนฺติ ฯ มชฺฌิโม จตุปฺปจฺจยสาธารโณ

๑. ณวณิกเณยฺยณวนฺตูหีติ ยุตฺตตรํ. ๒. อีปจฺจโย. ๓. สา. ป. ๒/๒๐๓ ๔. สุ. วิ. ๓/๒๖๐. ๕. มโน. ปู/๓๖๒.

ปจฺฉิมา ปน จีวเร เสนาสเน จ ลพฺภนฺตีติ ทฏฺฐพฺพนฺติ สงฺคีติ-
จตุกฺกงฺคุตฺตรฏีกา ฯ

[๒៩๖] สามญฺญผลกสฺสปสํยุตฺตเอกงฺคุตฺตรฏีกาสุ ปน อถวา
อิตรํ วุจฺจติ หีนํ ปณีตโต อญฺญตฺตา ตถา ปณีตมฺปิ อิตรํ หีนโต
อญฺญตฺตา อเปกฺขาสิทฺธา หิ อิตรตาติ วุตฺตํ ฯ

อิตรญฺจ อิตรญฺจ อิตรีตรํ ตเทว ปจฺจโย เตน สนฺโตโส
อิตรีตรปฺปจฺจยสนฺโตโส โส อโลโภว ฯ เตน เอกงฺคุตฺตร-[๑]
วณฺณนายํ สนฺตุฏฺฐิตาติ อโลภสงฺขาโต สนฺโตโสติ วุตฺตํ ฯ

เยน ธมฺเมน หีเนน วา ปณีเตน วา จีวราทิปฺปจฺจเยน
สนฺตุสฺสติ โส ตถาปวตฺโต อโลโภ อิตรีตรปฺปจฺจยสนฺโตโสติ
ตฏฺฏีกา สามญฺญผลกสฺสปสํยุตฺตฏีกา จ ฯ

[๒៩๗] ยทิปิ อโลโภ เอโกว อารมฺมณเภทโต ปน
จตุปฺปจฺจยวเสน จตุพฺพิโธ จตูสุ เอเกกสฺมึ ปจฺจเย ยถาลาภ-
ยถาพลยถาสารุปฺปวเสน ตโย ตโย สนฺโตสาติ กตฺวา จตุนฺนํ
ติกานํ เภเทน ทฺวาทสวิโธ จ โหติ ฯ เตน สพฺพวณฺณนาสุ
โส ทฺวาทสวิโธ โหตีติ วุตฺตํ ฯ

[๒៩๘] ทีฆนิกาเย สามญฺญผลวณฺณนายํ [๒] มชฺฌิเม
มูลปณฺณาสกสฺส ตติยวคฺเค รถวินีตสุตฺตวณฺณนายํ [๓] สํยุตฺตเก กสฺสป-
สํยุตฺตวณฺณนายํ [๔] องฺคุตฺตเร เอกนิปาตวณฺณนายํ [๕] ขุทฺทเก

๑. มโน. ปู. ๑/๘๑. ๒. สุ. วิ. ๑/๒๕๕. ๓. ป. สู. ๒/๑๘៩. ๔. สา. ป. ๒/๒๐๓.
๕. มโน. ปู. ๑/๘๑.

ขุทฺทกปาจสุตฺตนิปาเตสุ มงฺคลสุตฺตวณฺณนายนฺติ [๑] เอเตสุ หิ ฐาเนสุ ทฺวาทส สนฺโตสา วุตฺตา ฯ กถํ ฯ อิธ ภิกฺขุ จีวรํ ลภติ สุนฺทรํ วา อสุนฺทรํ วา โส เตเนว ยาเปติ อญฺญํ น ปฏฺเฐติ ลภนฺโตปิ น คณฺหาติ อยมสฺส จีวเร ยถาลาภสนฺโตโส ฯ อถ ปน อาพาธิโก โหติ ครุจีวรํ ปารุปนฺโต โอนมติ กิลมติ วา โส สภาเคน ภิกฺขุนา สทฺธึ ตํ ปริวตฺเตตฺวา ลหุเกน ยาเปนฺโตปิ สนฺตุฏฺโฐว โหติ อยมสฺส จีวเร ยถาพลสนฺโตโส ฯ อปโร ภิกฺขุ ปณีตปฺปจฺจยลาภี โหติ โส ปตฺตจีวราทีนํ อญฺญตรํ มหคฺฆจีวรํ ลภิตฺวา อิทํ เถรานํ จิรปฺปพฺพชิตานํ อิทํ พหุสฺสุตานํ อนุรูปนฺติ เตสํ ทตฺวา อตฺตนา สงฺการกูฏา วา อรญฺญโต วา กุโตจิ นนฺตกานิ อุจฺจินิตฺวา เตหิ สงฺฆาฏึ กตฺวา ธาเรนฺโตปิ สนฺตุฏฺโฐว โหติ อยมสฺส จีวเร ยถาสารุปฺปสนฺโตโส ฯ อิธ ปน ภิกฺขุ ปิณฺฑปาตํ ลภติ ลูขํ วา ปณีตํ วา โส เตเนว ยาเปติ อญฺญํ น ปฏฺเฐติ ลภนฺโตปิ น คณฺหาติ อยมสฺส ปิณฺฑปาเต ยถาลาภสนฺโตโส ฯ อถ ปน อาพาธิโก โหติ ลูขํ ภุญฺชิตฺวา พาฬฺหํ โรคาตงฺกํ ปาปุณาติ โส ตํ สภาคสฺส ภิกฺขุโน ทตฺวา ตสฺส หตฺถโต สปฺปิทธิมธุขีราทีนิ ภุญฺชิตฺวา สมณธมฺมํ กโรนฺโตปิ สนฺตุฏฺโฐ ว โหติ อยมสฺส ปิณฺฑปาเต ยถาพลสนฺโตโส ฯ อปโร ภิกฺขุ ปณีตํ ปิณฺฑปาตํ ลภติ โส อยํ ปิณฺฑปาโต เถรานํ จิรปฺปพฺพชิตานํ อญฺเญสํ จ ปณีตปิณฺฑปาตํ วินา

๑. ปรมตฺถโชติกา ขุทฺทกปาจวณฺณนา. ๑๕๙. สุตฺตนิปาตวณฺณนา. ๒/๒๕๕.

อยาเปนฺตานํ สพฺรหฺมจารีนํ อนุรูโปติ เตสํ ตํ ทตฺวา อตฺตนา ปิณฺฑาย จริตฺวา มิสฺสกาหารํ ภุญฺชนฺโตปิ สนฺตุฏฺโฐว โหติ อยมสฺส ปิณฺฑปาเต ยถาสารุปฺปสนฺโตโส ฯ อิธ ปน ภิกฺขุโน เสนาสนํ ปาปุณาติ โส เตเนว สนฺตุสฺสติ ปุน อญฺญํ สุนฺทรตรมฺปิ ปาปุณนฺตํ น คณฺหาติ อยมสฺส เสนาสเน ยถาลาภสนฺโตโส ฯ อถ ปน อาพาธิโก โหติ นิวาตเสนาสเน วสนฺโต อติวิย ปิตฺตโรคาทีหิ อาตุริยติ โส ตํ สภาคสฺส ภิกฺขุโน ทตฺวา ตสฺส ปาปุณเก ปวาตสีตลเสนาสเน วสิตฺวา สมณธมฺมํ กโรนฺโตปิ สนฺตุฏฺโฐว โหติ อยมสฺส เสนาสเน ยถาพลสนฺโตโส ฯ อปโร ภิกฺขุ สุนฺทรํ เสนาสนํ ปตฺตมฺปิ น สมฺปฏิจฺฉติ สุนฺทรํ เสนาสนํ นาม ปมาทฏฺฐานนฺติ ตตฺร นิสินฺนสฺส ถีนมิทฺธํ โอกฺกมติ นิทฺทาภิภูตสฺส จ ปุน ปฏิพุชฺฌโต ปาปกา วิตกฺกา สมุทาจรนฺตีติ โส ตํ ปฏิกฺขิปิตฺวา อพฺโภกาสรุกฺขมูลปณฺณกุฏีสุ ยตฺถ กตฺถจิ วสนฺโตปิ สนฺตุฏฺโฐว โหติ อยมสฺส เสนาสเน ยถาสารุปฺป-สนฺโตโส ฯ อิธ ปน ภิกฺขุ คิลานเภสชฺชํ ลภติ ลูขํ วา ปณีตํ วา โส เตน ยาเปติ อญฺญํ น ปฏฺเจติ ลภนฺโตปิ น คณฺหาติ อยมสฺส คิลานปฺปจฺจเย ยถาลาภสนฺโตโส ฯ อถ ปน อาพาธิโก เตเลนตฺถิโก ผาณิตํ ลภติ โส ตํ สภาคสฺส ภิกฺขุโน ทตฺวา ตสฺส หตฺถโต เตเลน เภสชฺชํ กตฺวา สมณธมฺมํ กโรนฺโตปิ สนฺตุฏฺโฐว โหติ อยมสฺส คิลานปฺปจฺจเย ยถาพลสนฺโตโส ฯ อปโร ภิกฺขุ เอกสฺมึ ภาชเน มุตฺตหรีตกํ ฐเปตฺวา เอกสฺมึ จตุมฺมธุรํ คณฺหาหิ ภนฺเต

ยทิจฺฉสีติ วุจฺจมาโน สจสฺส เตสํ ทฺวินฺนมญฺญตเรนปิ พฺยาธิ วูปสมฺมติ อถ มุตฺตหรีตกํ นาม พุทฺธาทีหิ วณฺณิตํ อยํ จ ปูติมุตฺตเภสชฺชํ นิสฺสาย ปพฺพชฺชา ตตฺถ เต ยาวชีวํ อุสฺสาโห กรณีโยติ วุตฺตํ จินฺเตนฺโต จตุมฺมธุรเภสชฺชํ ปฏิกฺขิปิตฺวา ปูต-ิมุตฺตหรีตเกน เภสชฺชํ กโรนฺโต ปรมสนฺตุฏฺโฐว โหติ อยมสฺส คิลานปฺปจฺจเย ยถาสารุปฺปสนฺโตโสติ ขุทฺทกปาฐาทีสุ มงฺคลสุตฺต-วณฺณนา ฯ

[๒๙๙] สามญฺญผลาทิวณฺณนา อีสกํ วิสทิสา ทิสฺสติ ฯ ตาปิ โอโลเกตพฺพา ฯ

สามญฺญผลาทิฏีกาสุ ยถาลาภํ อตฺตโน ลาภานุรูปํ สนฺโตโส ยถาลาภสนฺโตโส ฯ เสสปททฺวเยปิ เอเสว นโย ฯ ลพฺภตีติ ลาโภ ฯ โย โย ลาโภ ยถาลาภํ ฯ เตน สนฺโตโส ยถาลาภ-สนฺโตโส ฯ พลนฺติ กายพลํ ฯ สารุปฺปนฺติ ภิกฺขุโน อนุจฺฉวิกตา ฯ ยถาลทฺธโต อญฺญสฺส อปฺปฏฺฐนา นาม สิยา อปฺปิจฺฉตายปิ ปวตฺติอาการโรติ ตโต วินิวตฺติตเมว สนฺโตสสฺส สรูปํ ทสฺเสนฺโต ลภนฺโตปิ น คณฺหาตีติ อาหาติ วุตฺตํ ฯ

อาพาธิโก โหตีติ อิธ วุตฺตํ ฯ

[๓๐๐] สามญฺญผลาทิวณฺณนายนฺตุ โย ปน ปกติทุพฺพโล วา โหติ อาพาธชราภิภูโต วา ครุจีวรํ ปารุปนฺโต กิลมตีติ วุตฺตํ ฯ

ตํ ปริวตฺเตตฺวาติ ปกติทุพฺพลาทีนํ ครุจีวรํ น ผาสุภาวาวหํ

ปรมตฺถโชติกา สุตฺตนิปาตวณฺณนา. ๒/๑๑๒.

สรีรเขทาวหญฺจ โหตีติ ปโยชนวเสน นาตฺริจฺฉตาทิวเสน ตํ ปริวตฺเตตฺวา ฯ ลหุกจีวรปริโภโค สนฺโตสวิโรธี น โหตีติ อาห ลหุเกน ยาเปนฺโตปิ สนฺตุฏฺโฐว โหตีติ ฯ

มหคฺฆจีวรํ ลภิตฺวาติ อิธ วุตฺตํ ฯ

มหคฺฆจีวรํ ลหูนิ วา ปตฺตจีวรานิ ลภิตฺวาติ อิตรวณฺณนา ฯ

มหคฺฆจีวรํ ลหูนิ วา จีวรานิ ลภิตฺวา ตานิ วิสฺสชฺเชตฺวา ตทญฺญคฺคหณํ ยถาสารุปฺปนเย จิตฺตฺตา น สนฺโตสวิโรธีติ อาห เตสํ ... ธาเรนฺโตปิ สนฺตุฏฺโจ ว โหตีติ ฯ เอวํ เสสปฺ-ปจฺจเยสุปิ ยถาพลยถาสารุปฺปนิทฺเทเสสุ อปิสทฺทคฺคหเณน อธิปฺปาโย เวทิตพฺโพติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๓๐๑] อาพาธิโก โหติ ลูขํ ภุญฺชิตฺวา พาฬฺหํ โรคาตงฺกํ ปาปุณาตีติ อิธ วุตฺตํ

โย ปน อตฺตโน ปกติวิรุทฺธํ วา พยาธิวิรุทฺธํ วา ปิณฺฑปาตํ ลภติ เยนสฺส ปริภุตฺเตน อผาสุ โหติ โส สภาคสฺส ภิกฺขุโน ตํ ทตฺวา ตสฺส หตฺถโต สปฺปายโภชนํ ภุญฺชิตฺวาติ อิตรวณฺณนา [๑] ฯ

ปกตีติ วาตปกติอาทิกา ฯ นิทฺทาย อภิภูตตฺตา ปฏิพุชฺฌโต สหสา ปาปกา วิตกฺกา ปาตุภวนฺตีติ กสฺสปสํยุตฺตฏีกา ฯ

ตสฺส หตฺถโต เตเลน เภสชฺชํ กตฺวาติ อิธ วุตฺตํ ฯ

ตสฺส หตฺถโต เตลํ คเหตฺวา อญฺญเทว วา ปริเยสิตฺวา เภสชฺชํ กโรนฺโตปีติ อิตรวณฺณนา [๒] ฯ

๑-๒ สฺ. วิ. ๑/๒๕๔-๒๕๕.

มุตฺตหรีตกนฺติ โคมุตฺตปริภาวิตํ ปูติภาเวน ฉฑฺฑิตหรีตกํ ฯ **พุทฺธาทีหิ วณฺณิตนฺติ** อปฺปิจฺฉตาสนฺตุฏฺฐีสุ ภิกฺขู นิโยเชตุํ ปูติมุตฺตเภสชฺชํ นิสฺสาย ปพฺพชฺชาติอาทิ สมฺมาสมฺพุทฺธาทีหิ ปสตฺถํ ฯ ปรมสนฺตุฏฺโฐ ว โหติ ปรเมน อุกฺกํสคเตน สนฺโตเสน สมนฺนาคตตฺตาติ สามญฺญผลาทิฏีกา ฯ

อิเมสมฺปน ปจฺเจกปฺปจฺจเยสุ ติณฺณํ สนฺโตสานํ ยถาสารุปฺปสนฺโตโส ว อคฺโคติ เอกงฺคุตฺตร[๑]รถวินีต[๒]สุตฺตวณฺณนา ฯ

ตตฺถ ตตฺถ ภิกฺขุ สารุปฺปํเยว นิสฺสาย สนฺตุสฺสนวเสน ปวตฺตนโต อคฺโคติ ตฏฺฏีกา ฯ

ทฺวาทสสนฺโตสกถา ฯ

[๓๐๒] อิมินา ปน ทฺวาทสวิเธน อิตรีตรปฺปจฺจยสนฺโตเสน สมนฺนาคตสฺส ภิกฺขุโน อฏฺฐ ปริกฺขารา วฏฺฏนฺติ ตีณิ จีวรานิ ปตฺโต ทนฺตกฏฺฐจฺเฉทนวาสี เอกา สูจิ กายพนฺธนํ ปริสฺสาวนนฺติ ฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ

ติจีวรญฺจ ปตฺโต จ วาสี สูจิ จ พนฺธนํ
ปริสฺสาวเนน อฏฺเฐเต ยุตฺตโยคสฺส ภิกฺขุโนติ ฯ

เต สพฺเพ กายปริหาริยาปิ โหนฺติ กุจฺฉิปริหาริยาปิ ฯ กถํ ฯ จีวรํ ตาว นิวาเสตฺวา ปารุปิตฺวา จ วิจรณกาเล กายํ ปริหรติ โปเสตีติ กายปริหาริยํ โหติ จีวรกณฺเณน อุทกํ ปริสฺสาเวตฺวา ปิวนกาเล ขาทิตพฺพผลคฺคหณกาเล จ กุจฺฉึ ปริหรติ

๑. มโน. ปู. ๑/๘๔. ๒. ป. สู. ๒/๑๙๑.

โปเสตีติ กุจฺฉิปริหาริยํ โหติ ฯ ปตฺโตปิ เตน อุทกํ อุทฺธริตฺวา นหานกาเล กุฏีปริภณฺฑกรณกาเล จ กายปริหาริโย โหติ อาหารํ คเหตฺวา ภุญฺชนกาเล กุจฺฉิปริหาริโย ฯ วาสีปิ ๑ทนฺตกฏฺจฺเฉทนกาเล มญฺจปีฐานํ องฺคปาทจีวรกุฏีทณฺฑกสชฺชนกาเล จ กายปริหาริยา โหติ อุจฺฉุจฺเฉทนนาฬิเกราทิตจฺฉนกาเล กุจฺฉิปริหาริยา ฯ สูจิปิ จีวรสิพฺพนกาเล กายปริหาริยา โหติ ปูวํ วา ผลํ วา วิชฺฌิตฺวา ขาทนกาเล กุจฺฉิปริหาริยา ฯ กายพนฺธนมฺปิ พนฺธิตฺวา จรณกาเล กายปริหาริยํ อุจฺฉุอาทีนิ พนฺธิตฺวา คหณกาเล กุจฺฉิปริหาริยํ ฯ ปริสฺสาวนมฺปิ เตน อุทกํ ปริสฺสาเวตฺวา นหานกาเล เสนาสน-ปริภณฺฑกรณกาเล จ กายปริหาริยํ ปานียปานกปริสฺสาวนกาเล เตเนว ติลตณฺฑุลปุถุกาทีนิ คเหตฺวา ขาทนกาเล จ กุจฺฉิปริหาริยํ ฯ อยนฺตาว อฏฺฐปริกฺขาริกสฺส ปริกฺขารมตฺตา ฯ นวปริกฺขาริกสฺส ปน เสยฺยํ ปวิสนฺตสฺส ตตฺรฏฺฐกปฺปจฺจตฺถรณํ วา กุญฺจิกา วา วฏฺฏติ ฯ ทสปริกฺขาริกสฺส นิสีทนํ วา จมฺมขณฺฑํ วา วฏฺฏติ ฯ เอกาทสปริกฺขาริกสฺส กตฺตรยฏฺฐิ วา เตลนาฬิกา วา วฏฺฏติ ฯ ทฺวาทสปริกฺขาริกสฺส ฉตฺตํ วา อุปาหนํ วา วฏฺฏติ ฯ เอเตสุ จ อฏฺฐปริกฺขาริโก ว สนฺตุฏฺโฐ อิตเร อสนฺตุฏฺฐา มหิจฺฉา มหาเอชฺชาติ ๒ น วตฺตพฺพา ฯ เอเต สพฺเพปิ ๓ อปฺปิจฺฉาว สนฺตุฏฺฐา ว สุภรา ว สลฺลหุกวุตฺติโน วาติ สามญฺญ๔ผลจูฬ๕หตฺถิปโทปม-

๑. เอตฺถนฺตเร ตายาติ ทิสฺสติ. ๒. ทุพฺภราติ. ๓. เอเตปิ. ๔. สุ. วิ. ๑/๒๕๕.
๕. ป. สู. ๒/๒๘๕.

จตุกฺกงฺคุตฺตเร จตุตฺถปณฺณาสกวณฺณนา[๑] จ ฯ

[๓๐๓] จีวรปิณฺฑปาตานํ ยถากมํ กายกุจฺฉิปริหรณมตฺตโจทนาย อวิเสสโต อฏฺฐนฺนํ ปริกฺขารานํ อนฺตเร ตปฺปโยชนตา สมฺภวตีติ ทสฺเสนฺโต เอเต สพฺเพปีติอาทิมาห ฯ **เอเตปีติ** นวปริกฺขาริกาทโยปิ อปฺปิจฺฉาว สนฺตุฏฺฐาว น หิตตฺตเกน มหิจฺฉตา อสนฺตุฏฺฐิตา วา โหตีติ ตฏฺฐีกา ฯ

อฏฺฐปริกฺขาริโก ปน ขุทฺทกวาสึ สูจิญฺจ ปริสฺสาวเน ปกฺขิปิตฺวา ปตฺตสฺส อนฺโต จเปตฺวา ปตฺตํ อํสกูเฏ ลคฺเคตฺวา ติจีวรํ กายพนฺธนํ กตฺวา เยนิจฺฉกํ[๒] สุขํ ปกฺกมติ ฯ ปฏินิวตฺเตตฺวา[๓] คเหตพฺพํ นามสฺส น โหติ ฯ ตสฺมา สามญฺญผลสุตฺตาทีสุ อฏฺฐปริกฺขาริกสฺเสว วเสน เทสนา อาคตา น นวปริกฺขาริกาทีนนฺติ ตพฺพณฺณนานโย[๔] ฯ

[๓๐๔] ยทิปิ สนฺโตสา ทฺวาทส สงฺเขปโต ปน ยถาลาภยถาพลยถาสารุปฺปวเสน ตโย ฯ เตหิ ตีหิ สนฺตุสฺสนฺโต อิตรีตรปฺปจฺจยสนฺตุฏฺโฐ นาม ฯ เตน สงฺคีติสุตฺเต อริยวํสจตุกฺกวณฺณนายญฺเจว[๕] จตุกฺกงฺคุตฺตรสฺส ปฐมปณฺณาสเก อริยวํสสุตฺตวณฺณนายญฺจ[๖] อิเม ตโย สนฺโตเส สนฺธาย สนฺตุฏฺโฐ โหติ อิตรีตเรน[๗] ยถาลทฺธาทีสุ เยน เกนจิ จีวเรน สนฺตุฏฺโฐ โหตีติ วุตฺตนฺติ วุตฺตํ ฯ

๑. มโน. ปู. ๒/๔๙๒. ๒. ยถิจฺฉกํ. ๓. ปฏินิวตฺติตฺวา.
๔. สุ. วิ. ๑/๑๕๗. ๕. สุ. วิ. ๓/๒๖๑. ๖. มโน. ปู. ๒/๓๖๒. ๗. อิตรีตเรน จีวเรน.

อิเม ตโย สนฺโตเสติ อิทํ สพฺพสงฺคาหิกวเสน วุตฺตํ ฯ เย หิ ปรโต คิลานปฺปจฺจยํ ปิณฺฑปาเต เอวํ ปกฺขิปิตฺวา จีวเร วีสติ ปิณฺฑปาเต ปณฺณรส เสนาสเน ปณฺณรสาติ สมปณฺณาส สนฺโตสา วุจฺจนฺติ เต สพฺเพปิ ยถารหํ อิเมสุ เอว ตีสุ สนฺโตเสสุ สงฺคหํ สโมสรณํ คจฺฉนฺตีติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๓๐๕] จีวเร หิ วิตกฺกสนฺโตโส คมนปริเยสนปฺปฏิลาภมตฺตปฺ-ปฏิคฺคหณโลลุปฺปวิวชฺชนยถาลาภยถาพลยถาสารุปฺปอุทกโธวนกรณ-ปริมาณสุตฺตสิพฺพนรชนกปฺปปริโภคสนฺนิธิปริวชฺชนวิสฺสชฺชนสนฺโตโสติ วีสติ สนฺโตสา ฯ ตตฺถ สาทกภิกฺขุนา เตมาสํ นิพทฺธวาสํ วสิตฺวา เอกมาสมตฺตํ วิตกฺเกตุํ วฏฺฏติ ฯ โส หิ ปวาเรตฺวา จีวรมาเส จีวรํ กโรติ ฯ ปํสุกูลิโก อฑฺฒมาเสเนว กโรติ ฯ อิติ มาสฑฺฒ-มาสมตฺตํ วิตกฺกนํ วิตกฺกสนฺโตโส นาม ฯ

[๓๐๖] วิตกฺกสนฺโตเสน ปน สนฺตุฏฺเฐน ภิกฺขุนา ปาจีนขณฺฑ-ราชิวาสิกปํสุกูลิกตฺเถรสทิเสน ภวิตพฺพํ ฯ

เถโร กิร เจติยปพฺพตวิหาเร เจติยํ วนฺทิสฺสามีติ อาคโต เจติยํ วนฺทิตฺวา จินฺเตสิ มยฺหํ จีวรํ ชิณฺณํ พหูนํ วสนฏฺฐาเน ลภิสฺสามีติ ฯ โส มหาวิหารํ คนฺตฺวา สงฺฆตฺเถรํ ทิสฺวา วสนฏฺฐานํ ปุจฺฉิตฺวา ตตฺถ วุตฺโถ ปุนทิวเส จีวรํ อาทาย อาคนฺตฺวา เถรํ วนฺทิ ฯ เถโร กึ อาวุโสติ อาห ฯ คามทฺวารํ ภนฺเต คมิสฺสามีติ ฯ อหมฺปาวุโส คมิสฺสามีติ ฯ สาธุ ภนฺเตติ คจฺฉนฺโต มหาโพธิทฺวารโกฏฺฐเก ฐตฺวา ปุญฺญวนฺตานํ วสนฏฺฐาเน มนาปํ

ลภิสฺสามีติ จินฺเตตฺวา อปริสุทฺโธ เม วิตกฺโกติ ตโต ปฏินิวตฺติ ปุนทิวเส เปณฺณมฺพงฺคณสมีปํ [๑] คโต ปุนทิวเส มหาเจติยสฺส อุตฺตรทฺวารโต ตเถว ปฏินิวตฺติตฺวา จตุตฺถทิวเสปิ เถรสฺส สนฺติกํ อคมาสิ ฯ เถโร อิมสฺส ภิกฺขุโน วิตกฺโก น ปริสุทฺโธ ภวิสฺสตีติ จีวรํ คเหตฺวา เตน สทฺธึเยว ปญฺหํ ปุจฺฉมาโน คามํ ปาวิสิ ฯ ตญฺจ รตฺตึ เอโก มนุสฺโส อุจฺจารปลิพุทฺโธ สาฏเกเยว วจฺจํ กตฺวา ตํ สงฺการฏฺฐาเน ฉฑฺเฑสิ ฯ ปํสุกูลิกตฺเถโร ตํ นีลมกฺขิกาหิ สมฺปริกิณฺณํ ทิสฺวา อญฺชลึ ปคฺคเหสิ ฯ มหาเถโร กึ อาวุโส สงฺการฏฺฐานสฺส อญฺชลึ ปคฺคณฺหาสีติ ฯ นาหํ ภนฺเต สงฺการฏฺฐานสฺส อญฺชลึ ปคฺคณฺหามิ มยฺหํ ปิตุ ทสพลสฺส ปคฺคณฺหามิ ปุณฺณทาสิยา [๒]- ปารุปิตฺวา ฉฑฺฑิตํ ปํสุกูลํ ตุมฺพมตฺเต ปาณเก วิธูนิตฺวา สุสานโต คณฺหนฺเตน ทุกฺกรํ กตํ ภนฺเตติ ฯ มหาเถโร ปริสุทฺโธ วิตกฺโก ปํสุกูลิกสฺสาติ จินฺเตสิ ฯ ปํสุกูลิกตฺเถโรปิ ตสฺมึเยวฏฺฐาเน ฐิโต วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา ตีณิ ผลานิ ปตฺโต ตํ สาฏกํ คเหตฺวา จีวรํ กตฺวา ปารุปิตฺวา ปาจีนขณฺฑราชึ คนฺตฺวา อคฺคผลํ อรหตฺตํ ปาปุณิ ฯ

[๓๐๗] จีวรตฺถาย คจฺฉนฺตสฺส ปน กตฺถ ลภิสฺสามีติ อจินฺเตตฺวา กมฺมฏฺฐานสีเสเนว คมนํ คมนสนฺโตโส นาม ฯ ปริเยสนฺตสฺส ปน เยน วา เตน วา สทฺธึ อปริเยสิตฺวา ลชฺชึ เปสลํ ภิกฺขุํ คเหตฺวา ปริเยสนํ ปริเยสนสนฺโตโส นาม ฯ เอวํ ปริเยสนฺตสฺส

๑. อมฺพงฺคณสมีปํ. ๒. เอตฺถนฺตเร สรีรนฺติ ปาโฐ ทิสฺสติ.

อาหริยมานํ จีวรํ ทูรโต ทิสฺวา เอตํ มนาปํ ภวิสฺสติ เอตํ อมนาปนฺติ เอวํ อวิตกฺเกตฺวา ถูลสุขุมาทีสุ ยถาลทฺเธเนว สนฺตุสฺสนํ ปฏิลาภสนฺโตโส นาม ฯ เอวํ ลทฺธํ คณฺหนฺตสฺสาปิ เอตฺตกํ ทุปฏฺฏสฺส ภวิสฺสติ เอตฺตกํ เอกปฏฺฏสฺสาติ อตฺตโน ปโหนกมตฺเตเนว สนฺตุสฺสนํ มตฺตปฺปฏิคฺคหณสนฺโตโส นาม ฯ จีวรํ ปริเยสนฺตสฺส ปน อุสฺกสฺส ฆรทฺวาเร มนาปํ ลภิสฺสามีติ อจินฺเตตฺวา ทฺวารปฺปฏิปาฏิยา จรณํ โลลุปฺปวิวชฺชนสนฺโตโส นาม ฯ ลูขปฺปณีเตสุ เยน เกนจิ ยาเปตุํ สกฺโกนฺตสฺส ยถาลทฺเธเนว ยาปนํ ยถาลาภสนฺโตโส นาม ฯ อตฺตโน ถามํ ชานิตฺวา เยน ยาเปตุํ สกฺโกติ เตน ยาปนํ ยถาพลสนฺโตโส นาม ฯ มนาปํ อญฺญสฺส ทตฺวา อตฺตโน[๑] เยน เกนจิ ยาปนํ ยถาสารุปฺปสนฺโตโส นาม ฯ กตฺถ อุทกํ มนาปํ กตฺถ อมนาปนฺติ อวิจาเรตฺวา เยน เกนจิ โธวนูปเคน อุทเกน โธวนํ อุทกสนฺโตโส นาม ฯ ปณฺฑุมตฺติกเครุกปูติปณฺณรสกิลิฏฺฐานิ[๒] อุทกานิ วชฺเชตุํ วฏฺฏติ ฯ โธวนฺตสฺส ปน มุคฺคราทีหิ อปฺปหริตฺวา หตฺเถหิ มทฺทิตฺวา โธวนํ โธวนสนฺโตโส นาม ฯ ตถา อสุชฺฌนฺตํ ปณฺณานิ ปกฺขิปิตฺวา ตาปิตอุทเกนาปิ โธวิตุํ วฏฺฏติ ฯ เอวํ โธวิตฺวา กโรนฺตสฺส อิทํ ถูลํ อิทํ สุขุมนฺติ อโกเปตฺวา ปโหนกนีหาเรเนว กรณํ กรณสนฺโตโส นาม ฯ ติมณฺฑลปฺปฏิจฺ-ฉาทนมตฺตสฺเสว กรณํ ปริมาณสนฺโตโส นาม ฯ จีวรกรณตฺถาย

๑. อตฺตนา. ๒.....ปูติติณปณฺณรสสงฺกิลิฏฺฐานิ.

ปน มนาปํ สุตฺตํ ปริเยสิสฺสามีติ อวิจริตฺวา รถิกาทีสุ วา เทวฏฺฐาเนน วา อาหริตฺวา ปาทมูเล วา ฐปิตํ ยงฺกิญฺจิเทว สุตฺตํ คเหตฺวา กรณํ สุตฺตสนฺโตโส นาม ฯ กุสิพนฺธนกาเล ปน องฺคุลิมตฺเต สตฺต วาเร วิชฺฌิตพฺพํ ฯ เอวํ กโรนฺตสฺส หิ โย ภิกฺขุ สหาโย น โหติ ตสฺส วตฺตเภโทปิ นตฺถิ ฯ ติองฺคุลิมตฺเต ปน สตฺต วาเร วิชฺฌิตพฺพํ ฯ เอวํ กโรนฺตสฺส มคฺคปฺปฏิปนฺเนนาปิ สหาเยเนว ภวิตพฺพํ ฯ โย น โหติ ตสฺส วตฺตเภโท ฯ อยํ สิพฺพนสนฺโตโส นาม ฯ รชนฺเตน ปน กาฬกจฺฉกาทีนิ ปริเยสนฺเตน น จริตพฺพํ ฯ โสมวกฺกลาทีสุ ๑ ยํ ลภติ เตน รชิตพฺพํ ฯ อลภนฺเตน มนุสฺเสหิ อรญฺเญ วากํ คเหตฺวา ฉฑฺฑิตรชนํ วา ภิกฺขูหิ ปจิตฺวา ฉฑฺฑิตกสฏํ วา คเหตฺวา รชิตพฺพํ ฯ อยํ รชนสนฺโตโส นาม ฯ นีลกทฺทมกาฬสาเมสุ ยงฺกิญฺจิ คเหตฺวา หตฺถิปิฏฺเฐ นิสินฺนสฺส ปญฺญายมานกปฺปกรณํ กปฺปสนฺโตโส นาม ฯ หิริโกปินปฺปฏิจฺฉาทนมตฺตวเสเนว ปริภุญฺชนํ ปริโภคสนฺโตโส นาม ฯ ทุสฺสมฺปน ลภิตฺวา สุตฺตํ วา สูจึ วา การกํ วา อลภนฺเตน ฐเปตุํ วฏฺฏติ ลภนฺเตน น วฏฺฏติ ฯ กตมฺปิ สเจ อนฺเต-วาสิกาทีนํ ทาตุกาโม โหติ เต จ อสนฺนิหิตา ยาว อาคมนา ฐเปตุํ วฏฺฏติ อาคตมตฺเตสุ ทาตพฺพํ ทาตุํ อสกฺโกนฺเตน อธิฏฺฐาตพฺพํ ฯ อญฺญสฺมึ จีวเร สติ ปจฺจตฺถรณมฺปิ อธิฏฺฐาตุํ วฏฺฏติ ฯ อนธิฏฺฐิตเมว หิ สนฺนิธิ โหติเยว อธิฏฺฐิตํ น โหตีติ

๑. โสมวณฺณนีลาทีสูติปิ ปาโจ.

มหาสิวตฺเถโร อาห ฯ อยํ สนฺนิธิปริวชฺชนสนฺโตโส นาม ฯ
วิสฺสชฺเชนฺเตน ปน มุขํ โอโลเกตฺวา น ทาตพฺพํ สาราณียธมฺเม
ฐตฺวา วิสฺสชฺชิตพฺพนฺติ อยํ วิสฺสชฺชนสนฺโตโส นาม โหตีติ ฯ
ปิณฺฑปาเต ปน วิตกฺกสนฺโตโส คมนปริเยสนปฺปฏิลาภปฺปฏิคฺคหณ-
มตฺตปฺปฏิคฺคหณโลลุปฺปวิสชฺชนยถาลาภยถาพลยถาสารุปฺปอุปการ-
ปริมาณปริโภคสนฺนิธิปริวชฺชนวิสฺสชฺชนสนฺโตโสติ ปณฺณรส สนฺโตสา ฯ
ตตฺถ สาทโก ภิกฺขุ มุขํ โธวิตฺวา วิตกฺเกติ ฯ ปิณฺฑปาติเกน
ปน คเณน สทฺธึ จริตฺวา (๑) สายํ เถรุปฏฺฐานกาเล เสฺว กตฺถ
ปิณฺฑาย จริสฺสามาติ อสุกคาเม ภนฺเตติ เอตฺตกํ จินฺเตตฺวา
ตโต ปฏฺฐาย น วิตกฺเกตพฺพํ ฯ เอกจาริเกน วิตกฺกมาฬเก
ฐตฺวา วิตกฺเกตพฺพํ ฯ ตโต ปฏฺฐาย วิตกฺเกนฺโต อริยวํสา
จุโต โหติ ปริพาหิโร ฯ อยํ วิตกฺกสนฺโตโส นาม ฯ ปิณฺฑาย
ปวิสนฺเตน ปน กุหึ ลภิสฺสามีติ อจินฺเตตฺวา กมฺมฏฺฐานสีเสน
คนฺตพฺพํ ฯ อยํ คมนสนฺโตโส นาม ฯ ปริเยสนฺเตน ยํ วา ตํ
วา อคฺคเหตฺวา ลชฺชึ เปสลเมว คเหตฺวา ปริเยสิตพฺพํ ฯ อยํ
ปริเยสนสนฺโตโส นาม ฯ ทูรโตว อาหริยมานํ ทิสฺวา เอตํ
มนาปํ เอตํ อมนาปนฺติ จิตฺตํ น อุปฺปาเทตพฺพํ ฯ อยํ ปฏิลาภ-
สนฺโตโส นาม ฯ อิทํ มนาปํ คณฺหิสฺสามิ อิทํ อมนาปํ
น คณฺหิสฺสามีติ อจินฺเตตฺวา ยงฺกิญฺจิ ยาปนมตฺตํ คเหตพฺพเมว ฯ
อยํ ปฏิคฺคหณสนฺโตโส นาม ฯ เอตฺถ ปน เทยฺยธมฺโม พหุ
ทายโก อปฺปํ ทาตุกาโม อปฺปํ คเหตพฺพํ ฯ เทยฺยธมฺโมปิ

๑. จรเกนาติปิ จรตาติปิ ปาโฐ ทิสฺสติ.

พหุ ทายโกปิ พหุํ ทาตุกาโม ปมาเณเนว คเหตพฺพํ ฯ
เทยฺยธมฺโม น พหุ ทายโกปิ อปฺปํ ทาตุกาโม อปฺปํ คเหตพฺพํ ฯ
เทยฺยธมฺโม น พหุ ทายโก ปน พหุํ ทาตุกาโม ปมาเณเนว
คเหตพฺพํ ฯ ปฏิคฺคหณสฺมิญฺหิ มตฺตํ อชานนฺโต มนุสฺสานํ ปสาทํ
มกฺเขติ สทฺธาเทยฺยํ วินิปาเตติ สาสนํ น กโรติ วิชาตมาตุยาปิ
จิตฺตํ คเหตุํ น สกฺโกติ ฯ อิติ มตฺตํ ชานิตฺวา ว
ปฏิคฺคเหตพฺพนฺติ อยํ มตฺตปฺปฏิคฺคหณสนฺโตโส นาม ฯ
อฑฺฒกุลานิเยว อคนฺตฺวา ทฺวารปฺปฏิปาฏิยา คนฺตพฺพํ ฯ อยํ
โลลุปฺปวิวชฺชนสนฺโตโส นาม ฯ ยถาลาภสนฺโตสาทโย จีวเร วุตฺต-
นยาเอว ฯ ปิณฺฑปาตํ ปริภุญฺชิตฺวา สมณธมฺมํ อนุปาเลสฺสามีติ เอวํ
อุปการํ ญตฺวา ปริภุญฺชนํ อุปการสนฺโตโส นาม ฯ ปตฺตํ ปูเรตฺวา
อานีตํ น ปฏิคฺคเหตพฺพํ ฯ อนุปสมฺปนฺเน สติ เตน คาหาเปตพฺพํ
อสติ หราเปตฺวา ปฏิคฺคหณมตฺตํ คเหตพฺพํ ฯ อยํ ปริมาณสนฺโตโส
นาม ฯ ชิฆจฺฉาย ปฏิวิโนทนํ อิทเมตฺถ นิสฺสรณนฺติ เอวํ
ปริภุญฺชนํ ปริโภคสนฺโตโส นาม ฯ นิทหิตฺวา นิทหิตฺวา น
ปริภุญฺชิตพฺพนฺติ อยํ สนฺนิธิปริวชฺชนสนฺโตโส นาม ฯ มุขํ
อโนโลเกตฺวา สาราณียธมฺเม ฐิเตน วิสฺสชฺเชตพฺพํ ฯ อยํ วิสฺสชฺชน-
สนฺโตโส นาม ฯ เสนาสเนปิ วิตกฺกสนฺโตสาทโย ปณฺณรส สนฺโตสา ฯ
เต ปิณฺฑปาเต วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพา ฯ คิลานปฺปจฺจโย ปน
ปิณฺฑปาตํเยว [1]ปวิฏฺโฐ ฯ ตตฺถ ยถาลาภยถาพลยถาสารุปฺปสนฺโตเสเนว
สนฺตุสฺสิตพฺพนฺติ สงฺคีติสุตฺต[2]จตุกฺกงฺคุตฺตรวณฺณนา[3] ฯ

ปญฺญาสสนฺโตสฏฺฐกถา

๑. ปิณฺฑปาเตเยว. ๒. สุ. วิ. ๓/๒๖๒. ๓. มโน. ปู. ๒/๓๖๓.

[๓๐๘] **สาทกภิกฺขุนาติ** คหปติจีวรสฺส สาทิยนกภิกฺขุนา ฯ **เอกมาสมตฺตนฺติ** จีวรมาสสญฺญิตํ เอกมาสมตฺตํ วิตกฺเกตฺวา วฏฺฏติ น ตโต ปรนฺติ อธิปฺปาโย ฯ สพฺพสฺสาปิ หิ ตณฺหานิคฺคหณตฺถาย สาสเน ปฏิปตฺตีติ ปํสุกูลิโก อชฺฌมาเสเนว กโรติ อปรปฺปฏิพทฺธตฺตา ปฏิลาภสฺส ฯ อิตรสฺส ปน ปรปฺปฏิพทฺธตฺตา มาสมตฺตํ อนุญฺญาตํ อิติ มาสชฺฌ ... วิตกฺกสนฺโตโส นาม วิตกฺกนสฺส ปริมิตกาลิกตฺตา ฯ มหาเถรํ ตตฺถ อตฺตโน สหายํ อิจฺฉนฺโตปิ ครุคารเวน คามทฺวารํ ภนฺเต คมิสฺสามิ อิจฺเจวมาห ฯ เถโรปิ ตสฺส อชฺฌาสยํ ญตฺวา อหมฺปาวุโส คมิสฺสามีติ อาห ฯ อิมสฺส ภิกฺขุโน วิตกฺกสฺส อวสโร มา โหตูติ ปญฺหํ ปุจฺฉมาโน คามํ ปาวิสิ ฯ อุจฺจารปลิพุทฺโธติ อุจฺจาเรน ปีฬิโต ฯ ตทา ภควโต ทุกฺกรกิริยานุสฺสรณมุเขน ตถาคเต อุปฺปนฺนสฺส ปีติโสมนสฺสเวคสฺส พลวภาเวน กิเลสานํ วิกฺขมฺภิตตฺตา ตสฺมึเยวฏฺ ... ตีณิ ผลานิ ปตฺโต ฯ กตฺถ ลภิสฺสามีติ จินฺตนาปิ ลาภาสาปุพฺพิกาติ ตตฺถ อจินฺเตตฺวาติ วุตฺตํ ฯ สุนฺทรํ ลภิสฺสามิ มนาปํ ลภิสฺสามีติ เอวมาทิจินฺตนาย กา นาม กถา ฯ กถมฺปน คนฺตพฺพนฺติ อาห กมฺมฏฺฐานสีเสเนว คมนนฺติ ฯ เตน จีวรํ ปฏิจฺจ กิญฺจิปิ น จินฺเตตพฺพเมวาติ ทสฺเสติ ฯ อเปสโล อปฺปฏิรูปายปิ ปริเยสนาย ปจฺจโย ภเวยฺยาติ เปสลํ ภิกฺขุํ คเหตฺวาติ วุตฺตํ ฯ **อาหริยมานนฺติ** สุสาเน ปติตกํ วตฺถํ อิเม ภิกฺขู ปํสุกูลปริเยสนํ จรนฺตีติ ญตฺวา เกนจิ ปุริเสน ตโต อานียมานํ ฯ **เอวํ ลทฺธํ**

คณฺหนฺตสฺสาปีติ เอวํ ปฏิลาภสนฺโตสํ อโกเปตฺวาว ลทฺธํ คณฺหนฺตสฺสาปิ ฯ **อตฺตโน ปโหนกมตฺเตเนวาติ** ยถาลทฺธานํ ปํสุกูลวตฺถานํ เอกปฏฺฏทุปฏฺฏานํ อตฺถาย อตฺตโน ปโหนกปฺปมาเณเนว ฯ อวธารเณน อุปริปฺปจฺจาสํ นิวตฺเตติ ฯ คาเม ภิกฺขาย อาหิณฺฑนฺเตน สปทานจารินา วิย ทฺวารปฺปฏิปาฏิยา จรณํ โลลุปฺปวิวชฺชนํ นาม จีวรโลลุปฺปสฺส ทูรสมุสฺสาริตตฺตา[๑]ฯ **ยาเปตุนฺติ** อตฺตภาวํ ปวตฺเตตุํ ฯ **โธวนูปเคนาติ** โธวนโยคฺเคน ฯ ปณฺณานีติ อมฺพชมฺพุปณฺณาทีนิ ฯ **อโกเปตฺวาติ** สนฺโตสํ อโกเปตฺวา ฯ **ปโหนกนีหาเรเนวาติ** อนฺตรวาสกาทีสุ ยํ กาตุกาโม ตสฺส ปโหนกนิยาเมเนว ยถาลทฺธํ ถูลสุขุมาทึ คเหตฺวา กรณํ ฯ **ติมณฺฑลปฺปฏิจฺฉาทนมตฺตสฺเสวาติ** นิวาสนญฺเจ นาภิมณฺฑลํ ชานุมณฺฑลํ อิตรญฺเจ คลวาฏมณฺฑลํ ชานุมณฺฑลนฺติ เอวํ ติมณฺฑลปฺปฏิจฺฉาทนมตฺตสฺเสว กรณํ ฯ ตมฺปน อตฺถโต ติณฺณํ จีวรานํ เหฏฺฐิมนฺเตน วุตฺตปริมาณเมว โหติ ฯ **อวิจริตฺวาติ** น วิจริตฺวา ฯ **กุสิพนฺธนกาเลติ** มณฺฑลานิ โยเชตฺวา สิพฺพนกาเล ฯ **สตฺต วาเรติ** สตฺต สิพฺพนวาเร ฯ กปฺปพินฺทุอปเทเสน กสฺสจิ วิการสฺส อกรณํ กปฺปสนฺโตโส ฯ สีตปฺปฏิฆาตาทิอตฺถาปตฺติโต สิชฺฌตีติ มุขฺยเมว จีวรปริโภเค ปโยชนํ ทสฺเสตุํ หิริโกปินปฺปฏิจฺฉาทนมตฺตวเสนาติ วุตฺตํ ฯ เตนาห ภควา ยาวเทว หิริโกปินปฺปฏิจฺฉาทนตฺถนฺติ ฯ วฏฺฏตีติ น ตาว สนฺโตโส กุปฺปติ

๑. ทูรสมุสฺสาตีตตฺตาติปิ ปาโฐ. สี. ทูรสมฺผสฺสาตีตตฺตา.

สมฺภารานํ ทกฺขิเณยฺยานญฺจ อลาภโต ฯ **สาราณียธมฺเม ฐตฺวาติ** สีลวนฺเตหิ ภิกฺขูหิ สาธารณโภคิภาเว ฐตฺวา ฯ วิตกฺเกติ กตฺถ นุ โข อหํ อชฺช ปิณฺฑาย จริสฺสามีติ ฯ เสฺว กตฺถ ปิณฺฑาย จริสฺสามาติ เถเรน วุตฺเต อสุกคาเม ภนฺเตติ กามเมตํ ปฏิวจนทานํ เยน ปน จิตฺเตน จินฺเตตฺวา ตํ วุตฺตํ ตํ สนฺธายาห เอตฺตกํ จินฺเตตฺวาติ ฯ **ตโต ปฏฺฐายาติ** วิตกฺกมาฬเก ฐตฺวา วิตกฺกิตกาลโต ปฏฺฐาย ตโต ปรํ ฯ อริยวํสา จุโต โหตีติ อิทํ ติณฺณมฺปิ อริยวํสิกานํ วเสน คเหตพฺพํ น เอกจาริกสฺเสว ฯ สพฺโพปิ หิ อริยวํสิโก เอกวารเมว วิตกฺกิตุํ ลภติ น ตโต ปรํ ฯ **ปริพาหิโรติ** อริยวํสิกภาวโต พหิภูโต ฯ สฺวายํ วิตกฺกสนฺโตโส กมฺมฏฺฐาน-มนสิกาเรน น กุปฺปติ วิสุชฺฌติ จ ฯ อิโต ปเรสุปิ เอเสว นโย ฯ เตเนวาห กมฺมฏฺฐานสีเสน คนฺตพฺพนฺติ ฯ คเหตพฺพเมวาติ อฏฺฐานปฺปยุตฺโต เอวสทฺโท ยาปนมตฺตเมว คเหตพฺพนฺติ โยเชตพฺพํ ฯ **เอตฺถาติ** เอตสฺมึ ปิณฺฑปาตปฺปฏิคฺคหเณ ฯ **อปฺปนฺติ** อตฺตโน ยาปนปฺปมาณโตปิ อปฺปํ คเหตพฺพํ ทายกสฺส จิตฺตาราธนตฺถํ ฯ **ปมาเณเนวาติ** อตฺตโน ยาปนปฺปมาเณเนว ฯ อปฺปํ คเหตพฺพํ ปมาเณน คเหตพฺพนฺติ เอตฺถ การณํ ทสฺเสตุํ ปฏิคฺคหณสฺมินฺติอาทิ วุตฺตํ ฯ **มกฺเขตีติ** วิทฺธํเสติ ฯ **วินิปาเตตีติ** วินาเสติ อฏฺฐานวิโยเคน ฯ **สาสนนฺติ** สตฺถุ สาสนํ อนุสิฏฺฐึ ฯ **น กโรตีติ** น ปฏิปชฺชติ ฯ สปทานจารินา วิย ทฺวารปฺปฏิปาฏิยา จรณํ โลลุปฺปวิวชฺชนสนฺโตโสติ อาห ทฺวารปฺปฏิปาฏิยา คนฺตพฺพนฺติ ฯ

หราเปตฺวาติ อธิกํ อปเนตฺวา ฯ อาหารเคธโต นิสฺสรติ เอเตนาติ นิสฺสรณํ ชิฆจฺฉาย ปฏิวิโนทนตฺถิกตา ฯ กายสฺส ฐิติอาทิปฺปโยชนมฺปิ อตฺถาปตฺติโต อาคตเมวาติ อาห ชิฆจฺฉาย ... สนฺโตโส นามาติ ฯ นิทหิตฺวา นิทหิตฺวา น ปริภุญฺชิตพฺพํ ตทหุปีติ อธิปฺปาโย ฯ อิตรตฺถํ ปน สิกฺขาปเทเนว วาริตํ ฯ **สาราณียธมฺเม ฐิเตนาติ** สีลวนฺเตหิ ภิกฺขูหิ สาธารณโภคิภาเว ฐิเตน ฯ **ปิณฺฑปาเต วุตฺตนเยเนวาติ** สาทโก ภิกฺขุ อชฺช กตฺถ วสิสฺสามีติ วิตกฺเกตีติอาทินา ยถารหํ ปิณฺฑปาเต วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพา ฯ ตโต ปรํ วิตกฺเกนฺโต อริยวํสา จุโต โหติ ปริพาหิโร ฯ เสนาสนํ คเวสนฺเตนาปิ กุหึ ลภิสฺสามีติ อจินฺเตตฺวา กมฺมฏฺฐานสีเสเนว คนฺตพฺพนฺติ จ เอวมาทิ สพฺพํ ปุริมนยเมว ฯ กสฺมา ปเนตฺถ ปจฺจยาสนฺโตสํ ทสฺเสนฺเตน ภควตา คิลานปฺปจฺจยสนฺโตโส น คหิโตติ ฯ น โข ปเนตํ เอวํ ทฏฺฐพฺพนฺติ ทสฺเสนฺโต คิลานปฺปจฺจโย ปน ปิณฺฑปาตํเยว ปวิฏฺโฐติ อาห ฯ อาหริตพฺพตาสามญฺเญนาติ อธิปฺปาโย ฯ ยทิ เอวํ ตตฺถาปิ ปิณฺฑปาเต วิย วิตกฺกสนฺโตสาทโยปิ ปณฺณรส สนฺโตสา อิจฺฉิตพฺพาติ โนติ ทสฺเสนฺโต อาห ตตฺถาติอาทินฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

ปญฺญาสสนฺโตสฏีกา ฯ

[๓๐๔] เอวมฺปเภโท สพฺโพเปโส สนฺโตโส สนฺตุฏฺฐีติ วุจฺจติ ฯ สา อตฺริจฺฉตามหิจฺฉตาปาปิจฺฉตาทีนํ ปาปธมฺมานํ ปหานาธิคมเหตุโต สุคติเหตุโต อริยมคฺคสมฺภารภาวโต จาตุทฺทิสาทิภาวเหตุโต จ

มงฺคลนฺติ เวทิตพฺพาติ อิธ [๑]วุตฺตํ ฯ

จีวราทีสุ ยํ ยํ ลทฺธํ โหติ เตน เตน อสนฺตุฏฺฐสฺส คิหิโน วา ปน รูปสทฺทคนฺธรสโผฏฺฐพฺเพสุ ยํ ยํ ลทฺธํ โหติ เตน เตน อสนฺตุฏฺฐสฺส อตฺตโน ลาภํ อติจฺฉนภาโว [๒] อติจฺฉตา ฯ อตฺริจฺฉตาติปิ เอติสฺสา เอว นามนฺติ ขุทฺทกวิภงฺควณฺณนา [๓] ฯ

[๓๑๐] อติจฺจ อิจฺฉตีติ อติจฺจิจฺโฉ ฯ ตสฺส ภาโว อติจฺจิจฺฉตาติ วตฺตพฺเพ จการโลปํ กตฺวา อติจฺฉตาติ วุตฺตํ ฯ อตฺริจฺฉตา จ สา เอว วุจฺจตีติ ตตฺราปิ เนรุตฺติวิธาเนน ปทสิทฺธิ เวทิตพฺพา ฯ ยถาลทฺธํ วา อติกฺกมิตฺวา อตฺร อตฺร อิจฺฉนํ อตฺริจฺฉตา ฯ สา เอว ตฺรการสฺส ตการํ กตฺวา อติจฺฉตาติ วุตฺตนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

เนรุตฺติวิธาเนนาติ ตฺรการานํ ตการตาปาทเนนาติ ตทนุฏีกา ฯ

อตฺริจฺฉตา นาม อตฺร อตฺร อิจฺฉาติ เอกงฺคุตฺตราทิฏีกา ฯ

สกลาเภ อติตฺตสฺส ปรลาภปฺปฏฺฐนา อตฺริจฺฉตา นามาติ รถวินีตสุตฺต[๔]เอกงฺคุตฺต[๕]รวณฺณนาทิ ฯ

[๓๑๑] อตฺริจฺฉปุคฺคลสฺส หิ อตฺตนา ลทฺธํ ปณีตมฺปิ ลามกํ วิย ขายติ ปเรน ลทฺธํ ลามกมฺปิ ปณีตํ วิย ขายติ ฯ เอกภาชเน ปกฺกยาคุ วา ภตฺตํ วา ปูโว วา อตฺตโน ปตฺเต ปกฺขิตฺโต ลามโก วิย ปรสฺส ปตฺเต ปณีโต วิย ขายติ ฯ อยญฺจ อตฺริจฺฉตา คหฏฺฐปฺปพฺพชิตานมฺปิ โหติ ติรจฺฉานคตานมฺปิ ฯ ตตฺรีมานิ วตฺถูนิ

๑. ปรมตฺถโชติกา ขุทฺทกปาฐวณฺณนา. ๑๖๒. ๒. สมฺโมหวิโนทนิยมฺปน อติจฺจ อิจฺฉนภาโวติปิ ทิสฺสติ. ๓. สมฺโมหวิโนทนี. ๖๑๔. ๔. ป. สู. ๒/๑๘๕. ๕. มโน. ปู. ๑/๗๘.

เอโก กิร กุฏุมฺพิโก ตีส ภิกฺขุนิโย นิมนฺเตตฺวา สปฺปึ ภตฺตํ อทาสิ ฯ สงฺฆตฺเถรี ภิกฺขุนีนํ ปตฺเต ปูวํ ปริวตฺตาเปตฺวา ปจฺฉา อตฺตนา ลทฺธเมว ขาทิ ฯ

ขุทฺทกวิภงฺควณฺณนายมิทํ [๑] วตฺถุ ฯ

[๓๑๒] อตีเต พาราณสีรญฺโญ ปุตฺโต ปิตรา ปพฺพาชิโต อสิตาภู นาม อตฺตโน เทวึ อาทาย หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา มจฺฉมํสผลานิ ขาทนฺโต ปณฺณสาลายํ วิหาสิ ฯ โส เอกํ กินฺนรึ ทิสฺวา ปฏิพทฺธจิตฺโต เทวึ ปหาย ตสฺสา อนุปทํ คโต ฯ เทวี อยํ มํ อคเณตฺวา กินฺนรึ อนุพนฺธตีติ เอกํ ตาปสํ อุปสงฺกมิตฺวา กสิณปริกมฺมํ อุคฺคณฺหิตฺวา ฌานาภิญฺญาโย นิพฺพตฺเตตฺวา อาคนฺตฺวา อตฺตโน ปณฺณสาลาทฺวาเร อฏฺฐาสิ ฯ โสปิ กินฺนรึ อนุพนฺธนฺโต ตสฺสา คตมคฺคํ อทิสฺวา ฉินฺนาโส หุตฺวา อาคโต ฯ เทวี ตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา อากาเส อุปฺปติตฺวา อญฺญตฺถ คตา ฯ โส ตสฺสา คตกาเล ปริเทวนฺโต ทุกนิปาตสฺส นวมวคฺเค อสิตาภุชาตเก [๒] อิมํ คาถมาห

อตฺริจฺฉํ [๓] อติโลเภน อติโลภมเทน จ
เอวํ หายติ อตฺถมฺหา อหํว อสิตาภุยาติ ฯ

ตตฺถ **อตฺริจฺฉํ อติโลเภนาติ** อตฺริจฺฉา วุจฺจติ อตฺร อตฺร อิจฺฉาสงฺขาตา อปริยนฺตตณฺหา อติโลโภ วุจฺจติ อติกฺกมิตฺวา ปวตฺตโลโภ ฯ **อติโลภมเทน** จาติ ปุริสมทํ อุปฺปาทนฺโต อติโลภมโท นาม ชาโต ฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ อตฺริจฺฉาวเสน

๑. สมฺโมหวิโนทนี. ๖๑๕. ๒. ชาตกฏฺฐกถา. ๓/๓๐๗. ๓. อตฺริจฺฉาติปิ ปาลิ.

อตฺริจฺฉมาโน ปุคฺคโล อติโลเภน จ อติโลภมเทน จ ยถา อหํ อสิตาภุยา ราชธีตาย ปริหีโน เอวํ อตฺถา หายตีติ ฯ

[๓๑๓] โส ตโต ปฏฺฐาย เอกโกว อรญฺเญ วสิตฺวา ปิตุ อจฺจเยน คนฺตฺวา รชฺชํ อคฺคเหสิ ฯ วิภงฺควณฺณนายนฺตุ [๑] รุกฺเข อธิวตฺถา เทวตา อิมํ คาถมาห

อตฺริจฺฉํ อติโลเภน อติโลภมเทน จ
เอวํ โส หายตตฺตานํ จนฺทํว อสิตาภุยาติ ฯ

ยถา จนฺทกินฺนรึ ปฏฺฐยนฺโต อสิตาภุยา ราชเทวิยา หีโน [๒] เอวํ อตฺริจฺฉํ อติโลเภน อตฺตานํ หายติ ชิยฺยตีติ เทวตา รญฺญา สทฺธึ เกฬึ อกาสีติ วุตฺตํ ฯ

อตฺริจฺฉนฺติ อตฺริจฺฉํ อตฺร อิจฺฉนฺโต ฯ เกน ฯ อติโลเภน อติโลภิจฺฉาสงฺขาเตน อติโลภมเทน จ ฯ อตฺตหิตํ อตฺตาติ วุตฺตํ ฯ **หายติ ชิยฺยตีติ** อาทินฺโน วา อตฺโถ ปตฺโต วา อตฺโถติ อตฺตา ตํ ชิยฺยติ จนฺทกินฺนรึ ปฏฺฐยิตฺวา อสีตาภุยา เทวิยา ปริหีโน วิยาติ ตฏฺฏีกา ฯ

อตฺตหิตํ อตฺตาติ อุตฺตรปทโลเปน นิทฺเทสมาห ยถา รูปภโว รูปํ ภีมเสโน ภีโมติ จ ฯ อาทินฺโน ปตฺโต วา อตฺโถติ อตฺตาติ นิรุตฺตินเยน ปทสิทฺธิ เวทิตพฺพาติ ตทนุฏีกา ฯ

ตํ สพฺพํ สาฏฺฐกถาย ยถาวุตฺตชาตกปาลิยา วิรุชฺฌติ ฯ

ราชปุตฺต วตฺถุ ฯ

๑. สมฺโมหวิโนทนี. ๖๑๕. ๒. ราชธีตาย ปริหีโนติ ปาฐทฺวยํ ทิสฺสติ.

[๓๑๔] กสฺสปพุทฺธกาเล มิตฺตวินฺทุโก นาม เสฏฺฐิปุตฺโต อสฺสทฺโธ อปฺปสนฺโน มาตรา ตาต อชฺช อุโปสถิโก หุตฺวา วิหาเร สพฺพรตฺตึ ธมฺมํ สุณ สหสฺสํ เต ทสฺสามีติ วุตฺโต ธนโลเภน อุโปสถํ สมาทาย อิทํ ฐานํ อกุโตภยนฺติ สลฺลกฺเขตฺวา ธมฺมาสนสฺส เหฏฺฐา สพฺพรตฺตึ นิทฺทายิตฺวา ปาโต เคหํ คนฺตฺวา สหสฺสํ คเหตฺวาว ยาคุํ ปิวิ ฯ โส ธนํ สํหริสฺสามีติ นาวาย สมุทฺทํ ปกฺขนฺทิตุมิจฺฉติ ฯ อถ นํ มาตา ตาต อิมสฺมึ กุเล จตฺตาฬีสโกฏิธนํ อตฺถิ อลํ คมเนนาติ วาเรสิ ฯ โส อนาทยิตฺวา คจฺฉติเอว ฯ สา ปุรโต อฏฺฐาสิ ฯ โส กุชฺฌิตฺวา อยํ ปุรโต ติฏฺฐตีติ ปาเทน ปหริตฺวา ปาติตํ มาตรํ อนฺตรํ กตฺวา คโต ฯ ตสฺส นาวํ อารุยฺห คจฺฉโต สตฺตเม ทิวเส นาวา อฏฺฐาสิ ฯ มนุสฺสา กาฬกณฺณิสลากํ วิจาเรสุํ ฯ สา ตสฺเสว ติกฺขตฺตุํ ปตฺตา ฯ เต ตสฺส อุฬุมฺปํ ทตฺวา สมุทฺเท ขิปึสุ ฯ โส เอกํ ทีปํ คนฺตฺวา วิมานปฺเปตีหิ สทฺธึ สมฺปตฺตึ อนุภวนฺโต ตาหิ ปรโต ปรโต มา อคมาสีติ วุจฺจมาโนปิ ตทฺวิคุณํ ตทฺวิคุณํ สมฺปตฺตึ ปสฺสนฺโต อนุปุพฺเพน ขุรจกฺกธรํ เอกํ อทฺทส ฯ ตสฺส ตํ จกฺกํ ปทุมปุปฺผํ วิย อุปฏฺฐาสิ ฯ มิตฺตวินฺทุโก ตํ ปทุมํ เม เทหีติ ยาจิ ฯ นยิทํ สามิ ปทุมํ ขุรจกฺกเมตนฺติ ฯ โส ตฺวํ มยฺหํ อทาตุกาโม มํ วญฺเจสิ กึ มยา ปทุมํ น ทิฏฺฐปุพฺพนฺติ อาห ฯ อิตโร อยมฺปิ มยา กตสทิสํ กมฺมํ กตฺวา ตสฺส ผลํ อนุภวิตุกาโมติ จินฺเตตฺวา ตสฺส มตฺถเก จกฺกํ

ปกฺขิปิตฺวา ปลายีติ ขุทฺทกวิ[๑]ภงฺคสงฺคีติ[๒]วณฺณนานโย ฯ

[๓๑๕] ธนโลเภน น ธมฺมจฺฉนฺเทนาติ อธิปฺปาโย ฯ อกุโตภยํ เกนจิ อนุฏฺฐาปนียตาย ฯ วาเรสิ สมุทฺทยาตฺรา นาม พหฺวนฺตรายาติ อธิปฺปาเยน ฯ **อนฺตรํ กตฺวาติ** อติกฺกมนวเสน ทฺวินฺนํ ปาทานํ อนฺตเร กตฺวา ฯ นาวา อฏฺฐาสิ ตสฺส ปาปกมฺมพเลน วาตสฺส อวายนโต ฯ เอกทิวสํ รกฺขิตอุโปสถกมฺมานุภาเวน สมฺปตฺตึ อนุภวนฺโต ยถา ปุริมาหิ ปรโต ปรโต มา อคมาสีติ วุตฺโต เอวํ ปราหิ ปราหิปีติ อาห ตาหิ ปรโต ปรโต มา อคมาสีติ วุจฺจมาโนติ ฯ **ขุรจกฺกธรนฺติ** ขุรธารุปมธารจกฺกธรํ เอกํ ปุริสํ ฯ อุปฏฺฐาสิ ปาปกมฺมสฺส พเลนาติ สงฺคีตฏีกา ฯ

[๓๑๖] ตทา โพธิสตฺโต เอโก เทวราชา[๓] หุตฺวา อุสฺสุทนิรเย จาริกญฺจรมาโน ตํ ฐานํ ปาปุณิ ฯ มิตฺตวินฺทุโก ตํ ทิสฺวา สามิ เทวราช อิทํ จกฺกํ สณฺหกรณี วิย ติลานิ ปีสมานํ โอตฺถรติ กินฺนุ โข มยา ปาปํ กตนฺติ ปุจฺฉิ ฯ อถสฺส โพธิสตฺโต เตน กตกมฺมํ ทสฺเสนฺโต ทสกนิปาเต จตุทฺทฺวารชาตเก[๔] คาถาตฺตยมาห

ลทฺธา สตสหสฺสานิ อติเรกานิ วีสติ
อนุกมฺปานํ ญาตีนํ วจนํ สมฺม นากริ
ลงฺฆิตํ[๕] สมุทฺทํ ปกฺขนฺทิ สาครํ อปฺปสิทฺธิยํ
จตุพฺภิ อฏฺฐชฺฌคมา อฏฺฐาภิปิ จ โสฬส

๑. สมฺโมหวิโนทนี. ๖๑๖ ฯ ๒. สุ. วิ. ๓/๒๔๐ ฯ ๓. รุกฺขเทวตาติปิ ปาโฐ ฯ
๔. ชาตกฏฺฐกถา. ๕/๔๒๓ ฯ ๕. ลงฺฆึ ฯ

โสฬสาภิ จ พตฺตึส อตฺริจฺฉํ จกฺกมาสโท
อิจฺฉาหตสฺส โปสสฺส จกฺกํ ภมติ มตฺถเกติ ฯ

[๓๑๗] ตตฺถ **ลทฺธาติ** ตฺวํ อุโปสถกมฺมํ กตฺวา มาตุ สนฺติกโต สหสฺสํ คเหตฺวา จ โวหารํ กโรนฺโต สหสฺสญฺจ สตสหสฺสานิ จ อติเรกานิ วีสติ ลภิตฺวา ฯ **นากรีติ** เตน ธเนน อสนฺตุฏฺโฐ นาวาย สมุทฺทํ ปวิสนฺโต สมุทฺเท อาทีนวํ กเถตฺวา มาตรา วาริยมาโนปิ อนุกมฺปานํ ญาตีนํ สมฺมา วจนํ นากริ ลงฺฆิตํ นาวํ อุลฺลงฺฆนสมตฺถํ ปกฺขนฺโนสิ ฯ **อปฺปสิทฺธิยนฺติ** มนฺทสิทฺธึ วินาสพหุลํ ฯ **จตุพฺภิ อฏฺฐาติ** มาตรํ นิสฺสาย เอกทิวสํ กตสฺส อุโปสถกมฺมสฺส นิสฺสนฺเทน ผลิกวิมาเน จตสฺโส อิตฺถิโย ลภิ ตโต รชตวิมาเน อฏฺฐ มณิวิมาเน โสฬส กนกวิมาเน ทฺวตฺตึส อธิคโต อสีติ ชาตกวณฺณนา [๑]ฯ

[๓๑๘] **จตุพฺภีติ** จตูหิ อจฺฉราสทิสีหิ วิมานปฺเปตีหิ สทฺธึ ฯ สมฺปตฺตึ อนุภวิตฺวาติ วจนเสโส ฯ **อฏฺฐชฺฌคมาติ** รูปาทิคุเณหิ ตโต วิสิฏฺฐตรา อฏฺฐ วิมานปฺเปติโย อธิคจฺฉิ ฯ อตฺริจฺฉนฺติ อตฺริจฺฉาสงฺขาเตน อติโลเภน สมนฺนาคตตฺตา อตฺร อตฺร กามคุเณ อิจฺฉนฺโตติ สงฺคีติฏีกา ฯ

อตฺริจฺฉํ จกฺกมาสโทติ ยถาลทฺเธน อสนฺตุฏฺโฐ อตฺร อุตฺตริตรํ ลภิสฺสามีติ เอวํ ลทฺธลทฺธอติกฺกมนโลภสงฺขาตาย อตฺริจฺฉาย สมนฺนาคตตฺตา อตฺริจฺโฉ ปาปปุคฺคโล ตสฺส อุโปสถกมฺมสฺส ขีณตฺตา ทฺวตฺตึส อิตฺถิโย อติกฺกมิตฺวา อิมํ เปตนครํ คนฺตฺวา

๑. ชาตกฏฺฐกถา ๕/๔๒๓ ฯ

ตสฺส มาตุปฺปหารทานอกุสลสฺส นิสฺสนฺเทน ขุรจกฺกํ สมฺปตฺโตสิ ฯ อติจฺฉนฺติปิ ปาโฐ ฯ อติจฺฉํ [1]อิจฺฉมาโนติ อตฺโถติ ชาตกวณฺณนา [2] ฯ

จกฺกนฺติ ขุรจกฺกํ ฯ **อาสโทติ** อนตฺถาวหภาเวน อาสาเทตีติ สงฺคีติฏีกา ฯ

อิจฺฉาหตสฺสาติ อิจฺฉาย อุปทฺทุตสฺส [3] วาติ วิภงฺคฏีกา ฯ

ภมตีติ ตสฺส เต อิจฺฉาหตสฺส โปสสฺส อิทํ จกฺกํ มตฺถกํ ปีสมานํ อิทานิ กุมฺภการจกฺกํ วิย มตฺถเก ภมตีติ ชาตกวณฺณนา [4] ฯ

เอกนิปาตสฺส นวมวคฺเค เจว ปญฺจกนิปาตสฺส ทุติยวคฺเค จ มิตฺตวินฺทุกชาตเกสุปิ มิตฺตวินฺทุกวตฺถุํ [5] โอโลเกตพฺพํ ฯ

[๓๑๙] อตีเต เอโกปิ อจฺโฉ เอกสฺส ตาปสสฺส ปณฺณสาลาสมีเป วนคุมฺเพ วสนฺโต อตฺริจฺฉาภิภูโต อรญฺญา นิกฺขมฺม ปจฺจนฺตคามํ คนฺตฺวา คุมฺพํ ปาวิสิ ฯ มนุสฺสา ธนุทณฺฑาทิหตฺถา ตํ คุมฺพํ ปริวาเรตฺวา ตํ นิกฺขมิตฺวา ปลายมานํ ธนูหิ เจว ทณฺเฑหิ จ โปเถสุํ ฯ โส ภินฺนสีโส ปคฺฆริตโลหิโต หุตฺวา สกฏฺฐานํ คนฺตฺวา อิทํ ทุกฺขํ มม อตฺริจฺฉาโลภวเสน อุปฺปนฺนํ นทานิ อนิคฺคเหตฺวา โคจรํ คณฺหิสฺสามีติ อสฺสมํ คนฺตฺวา อุโปสถงฺคํ อธิฏฺฐาย นิปนฺโน ตาปเสน กิมตฺถมชฺช อุโปสถิโกติ ปุฏฺโฐ ปกิณฺณเก ปญฺจุโปสถชาตเก [6] อิมา เทฺว คาถา อภาสิ

๑. อติจฺจาติ ยุตฺตตรํ ฯ ๒-๔. ชาตกฏฺฐกถา. ๕/๔๒๔ ฯ ๓. สี. อุปทฺทุตสฺส มทฺทิตสฺส ฯ ๕. สี. มิตฺตวินฺทุกวตฺถุํ ฯ ๖. ชาตกฏฺฐกถา. ๕/๓๒๒.๓๒๓ ฯ

สกํ นิเกตํ อติหีพยาโน[๑]
อตฺริจฺฉตาย ชนตํ อคญฺฉึ ฯ
ตโต ชนา นิกฺขมิตฺวาน คามา
โกทณฺฑเกน ปริโปถยึสุ มํ ฯ
โส ภินฺนสีโส รุหิรมกฺขิตงฺโค
ปจฺจาคมาสึ วุสิตํ นิเกตํ ฯ
ตสฺมา อหํ อุโปสถํ ปาลยามิ
อตฺริจฺฉตา มา ปุนราคมาสีติ ฯ

ตตฺถ **อติหีพยาโนติ** อติมญฺญนฺโต ครหนฺโต ฯ **โกทณฺฑเกนาติ** ธนูนํ ทณฺฑเกหิ เจว มุคฺคเรหิ จาติ ชาตกวณฺณนา[๒] ฯ

มลตํ อคญฺฉินฺติ ขุทฺทกวิภงฺควณฺณนา[๓] ฯ

อติเหพยาโนติ อวมญฺญมาโน ฯ มลตนฺติ เอวนฺนามํ ชนปทํ อพฺโภกาสํ วา ฯ **โกทณฺฑเกนาติ** โกทณฺฑสฺส ทณฺฑเกน ฯ คทฺธเลนาติ วทนฺติ ฯ **รุหิรมกฺขิตงฺโคติ** รุหิรสินฺนคตฺโตติ วิภงฺคฏีกา ฯ

อจฺฉวตฺถุ ฯ

อตฺริจฺฉตาย วตฺถุกถา ฯ

[๓๒๐] **มหิจฺฉตาติ** มหาโลโภ ยํ สนฺธาย วุตฺตํ ตตฺถ กตมา มหิจฺฉตา อิตรีตรจีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปจฺจยเภสชฺช-ปริกฺขาเรหิ ปญฺจหิ วา กามคุเณหิ อสนฺตุฏฺฐสฺส ภิยฺโยกมฺยตา

๑. อติเหพยาโนติปิ ปาลิ ฯ ๒. ชาตกฏฺฐกถา ๕/๓๒๒.๓๒๓ ฯ ๓. สมฺโมห-วิโนทนี. ๖๑๗ ฯ

ยา เอวรูปา อิจฺฉา อิจฺฉาคตํ มหิจฺฉตา ราโค สาราโค จิตฺตสฺส อยํ วุจฺจติ มหิจฺฉตาติ เอกงฺคุตฺตรวณฺณนา[๑]ฯ

มหตี อิจฺฉา เอตสฺสาติ มหิจฺโฉ ฯ ตสฺส ภาโว มหิจฺฉตา ฯ **มหาโลโภติ** มหาวิสโย โลโภ มหนฺตานํ วตฺถูนํ พหูนญฺจ อภิคิชฺฌนโต ฯ **อิตรีตราติอาทินา** ปพฺพชิตานํ อุปฺปชฺชนมหิจฺฉตา วุตฺตา ฯ **ปญฺจหิ วา กามคุเณหีติอาทิ** คหฏฺฐานํ วเสน วุตฺตนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

ภิยฺโยกมฺยตาติ วิเสสกมฺยตา ฯ อิจฺฉนกวเสน อิจฺฉา อิจฺฉา ว อิจฺฉาคตํ อิจฺฉนากาโร วาติ วิภงฺควณฺณนา[๒] ฯ

อิจฺฉาคตนฺติ อิจฺฉปฺปวตฺติ ฯ **มหิจฺฉตาติ** มหาอิจฺฉตา ฯ อตฺถโต ปนายํ ราโค เอวาติ วุตฺตํ ราโค สาราโคติอาทีติ เอกงฺคุตฺตรฏีกา ฯ

สารชฺชตีติ สาราโคติ อฏฺฐสาลินี ฯ

มหนฺตานิ วตฺถูนิ อิจฺฉติ มหตี วา ปนสฺส อิจฺฉาติ มหิจฺโฉ ฯ ตสฺส ภาโว มหิจฺฉตาติ วิภงฺควณฺณนา[๓] ฯ

[๓๒๑] สนฺตคุณปฺปภาวนตา ปน ปฏิคฺคหเณ จ อมตฺตญฺญุตา มหิจฺฉตา นาม ฯ สาปิ อิเธกจฺโจ สทฺโธ สมาโน สทฺโธติ มํ ชโน ชานาตูติ อิจฺฉติ สีลวา สมาโน สีลวาติ มํ ชโน ชานาตูติ อิมินา นเยน อาคตาเยวาติ รถวินีต[๔]เอกงฺคุตฺต[๕]รวณฺณนา ฯ

๑. มโน. ปู. ๑/๗๘ ฯ ๒. สมฺโมหวิโนทนี. ๖๑๔ ฯ ๓. สมฺโมหวิโนทนี. ๖๑๘ ฯ
๔. ป. สู. ๒/๑๘๖ ฯ ๕. มโน. ปู. ๑/๗๘ ฯ

สนฺตคุณปฺปภาวนตาติ อิจฺฉาจาเร ฐตฺวา อตฺตนิ วิชฺชมานสีลธูตงฺคธมฺมาทิวิภาวนา ฯ ตาทิสสฺส ปฏิคฺคหเณ อมตฺตญฺญุตาปิ โหติ ฯ สาปิ อภิธมฺเม อาคตาเยวาติ สมฺพนฺโธติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๓๒๒] มหิจฺโฉ หิ ปุคฺคโล ยถา นาม กจฺฉปูฏวาณิโช ปิลนฺธนภณฺฑกํ หตฺเถน คเหตฺวา อุจฺฉงฺเคปิ ปกฺขิปิตพฺพยุตฺตกํ ปกฺขิปิตฺวา มหาชนสฺส ปสฺสนฺตสฺเสว อสุกํ อสุกํ คณฺหถาติ มุเขน สํวิทหติ เอวเมว อปฺปมตฺตกมฺปิ อตฺตโน สีลํ วา คนฺถํ วา ธูตคุณํ วา อนฺตมโส อรญฺญวาสมตฺตกมฺปิ มหาชนสฺส ชานนฺตสฺเสว ปภาเวตุกาโม โหติ ปภาเวตฺวา จ ปน สกเฏหิปิ อุปนีเต ปจฺจเย อลนฺติ อวตฺวา คณฺหาติ ฯ ตโย หิ ปูเรตุํ น สกฺกา อคฺคิ อุปาทาเนน สมุทฺโท อุทเกน มหิจฺโฉ ปจฺจเยหีติ ฯ

อคฺคิกฺขนฺโธ สมุทฺโท จ มหิจฺโฉ จาปิ ปุคฺคโล
พหุเกปิ ปจฺจเย เทนฺโต[๑] ตโยเปเต น ปูรเยติ

วิภงฺควณฺณนา[๒] ฯ

ชานนฺตสฺเสว ภิยฺโย ภิยฺโย โจเทนฺโต วิย ปภาเวตุกาโม โหติ ฯ **ปจฺจเยติ** อุปาทานาทิปฺปจฺจเยติ ตฏฺฏีกา ฯ

อุปาทานาทิปฺปจฺจเยติ อินฺธนูทกจีวราทิเก ปริปูรเหตุเกติ อนุฏีกา ฯ

[๓๒๓] มหิจฺฉปุคฺคโล หิ วิชาตมาตุยาปิ มนํ คณฺหิตุํ น สกฺโกติ ปเคว อุปฏฺฐากานํ ฯ ตตฺรีมานิ วตฺถูนิ ฯ

เอโก กิร ทหรภิกฺขุ ปิฏฺฐปูเว ปิยายติ ฯ อถสฺส มาตา

๑. พหุเก ปจฺจเย เทนฺเตติปิ ทิสฺสติ ฯ ๒. สมฺโมหวิโนทนี. ๖๑๘ ฯ

ปฏิปตฺตึ วีมํสมานา สเจ เม ปุตฺโต ปฏิคฺคหเณ มตฺตํ ชานาติ สกลมฺปิสฺส เตมาสํ ปูเว ทสฺสามีติ วสฺสูปนายิกทิวเส ปจมํ เอกํ ปูวํ ทตฺวา ตสฺมึ ขาทิเต ทุติยํ ตสฺมึปิ ขาทิเต ตติยํ อทาสิ ฯ ทหโร อลนฺติ อวตฺวา ขาทิเยว ฯ มาตา ตสฺส อมตฺตญฺญุภาวํ ญตฺวา อชฺเชว เม ปุตฺเตน สกลเตมาสสฺส ปูวา ขาทิตาติ ทุติยทิวสโต ปฏฺฐาย เอกํ ปูวํปิ นาทาสิ ฯ

ทหร วตฺถุ ฯ

[๓๒๔] ติสฺสมหาราชาปิ เทวสิกํ เจติยปพฺพเต ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทานํ ททมาโน มหาราช กึ เอกเมวฏฺฐานํ ภชสิ กิมญฺญตฺถ ทานํ ทาตุํ น วฏฺฏตีติ ชานปเทหิ วุตฺโต ทุติยทิวเส อนุราธปุเร มหาทานํ ทาเปสิ ฯ เอกภิกฺขุปิ ปฏิคฺคหณมตฺตํ น ชานาติ ฯ เอกเมเกน ปฏิคฺคหิตขาทนียโภชนียํ เทฺว ตโย ชนา อุกฺขิปึสุ ฯ ราชา ทุติยทิวเส เจติยปพฺพเต ภิกฺขุสงฺฆํ นิมนฺตาเปตฺวา ราชนฺเตปุรํ อาคตกาเล ปตฺตํ เทถาติ อาห ฯ อลํ มหาราช อตฺตโน ปมาเณน ภิกฺขํ คณฺหิสฺสนฺตีติ เอกภิกฺขุปิ ปตฺตํ น อทาสิ ฯ สพฺเพ ปมาณยุตฺตกเมว ปฏิคฺคเหสุํ ฯ ราชา ปสฺสถ ตุมฺหากํ ภิกฺขูสุ เอโกปิ มตฺตํ น ชานาติ หิยฺโย กิญฺจิ อวเสสํ นาโหสิ อชฺช คหิตํ มนฺทํ อวเสสเมว พหุนฺติ เตสํ มตฺตญฺญุตาย อตฺตมโน อิตเรสญฺจ อมตฺตญฺญุตาย อนตฺตมโน อโหสิ ฯ

ติสฺสราช วตฺถุ ฯ

ขุทฺทกวิภงฺควณฺณนาย [๑]วตฺถุทฺวยํ ฯ

๑. สมฺโมหวิโนทนี. ๖๑๘ ฯ

[๓๒๕] สาวตฺถิยํ อญฺญตโร อุปาสโก ภิกฺขุนีสงฺฆํ ลสุเณน ปวาเรตฺวา เขตฺตปาลํ อาณาเปสิ สเจ ภิกฺขุนิโย อาคจฺฉนฺติ เอเกกาย ภิกฺขุนิยา เทฺว ตโย ภณฺฑิกา เทหีติ ฯ อเถกทิวสํ ถูลนนฺทา นาม ภิกฺขุนี สปริวารา เขตฺตํ คนฺตฺวา มตฺตํ อชานิตฺวา พหุํ ลสุณํ หราเปสิ ฯ เขตฺตปาโลปิ อุชฺฌายิ ฯ สตฺถา ตมตฺถํ ญตฺวา ถูลนนฺทํ วิครหิตฺวา ภิกฺขเว มหิจฺฉปุคฺคโล นาม วิชาตมาตุยาปิ อปฺปิโย โหติ อมนาโป อปฺปสนฺเน ปสาเทตุํ ปสนฺนานํ วา ภิยฺโยโส มตฺตาย ปสาเทตุํ อนุปฺปนฺนํ ลาภํ อุปฺปาเทตุํ อุปฺปนฺนํ วา ปน ถิรํ กาตุํ น สกฺโกติ อปฺปิจฺโฉ ปน สกฺโกตีติ วตฺวา น ภิกฺขเว ถูลนนฺทา อิทาเนว มหิจฺฉา ปุพฺเพปิ มหิจฺฉาเยวาติ วตฺวา อตีตํ อาหริ

[๓๒๖] อตีเต พาราณสิยํ เอโก พฺราหฺมโณ กาลํ กตฺวา สุวณฺณหํสโยนิยํ นิพฺพตฺติ ฯ โส ชาติสฺสรญฺญาเณน อุปธาเรนฺโต ภริยญฺเจว ธีตโร จ ปเรสํ ภตึ กตฺวา ชีวนฺติโย ทิสฺวา ตาสุ เปเมน ตตฺถ คนฺตฺวา สพฺพํ ปวตฺตึ กเถตฺวา ตาสํ เอกํ ปตฺตํ ทตฺวา อิโต ปฏฺฐาย มา ปเรสํ ภตึ กริตฺถ อิมํ วิกฺกีณิตฺวา สุเขน ชีวถาติ วตฺวา ปกฺกามิ ฯ ตํ กิร ปตฺตํ สุวณฺณมยํ โกฏฺฐนฆฏฺฏฺฐนโยคฺคํ โหติ ฯ โส อิมินา นิยาเมน อนฺตรนฺตรา คนฺตฺวา เอเกกํ ปตฺตํ เทติ ฯ พฺราหฺมณิโย อฑฺฒา อเหสุํ ฯ อเถกทิวสํ พฺราหฺมณี อมฺมา ติรจฺฉานานํ จิตฺตํ นาม ทุชฺชานํ กทาจิ โว ปิตา อิธ

นาคจฺเฉยฺย [๑] อิทานิสฺส อาคตกาเล สพฺพานิ ปตฺตานิ ลุญฺจิตฺวา คณฺหามาติ อาห ฯ ธีตโร นํ นิวาเรสุํ ฯ สา ปน มหิจฺฉตาย ปุเนกทิวสํ ตสฺมึ อาคเต ตถา อกาสิ ฯ หํสสฺส รุจึ วินา พลกาเรน คหิตตฺตา สพฺพานิ ปตฺตานิ พกปตฺตสทิสานิ อเหสุํ ฯ หํโส คนฺตุํ นาสกฺขิ ฯ พฺราหฺมณี นํ มหาจาฏิยา [๒] ปกฺขิปิตฺวา โปเสสิ ฯ ตสฺส ปุนุฏฺฐหนฺตปตฺตานิ เสตานิ สมฺปชฺชึสุ ฯ โส สญฺชาตปกฺโข สกฏฺฐานํ คนฺตฺวา น ปุนาคมิ ฯ

[๓๒๗] สตฺถา อตีตํ อาหริตฺวา น ภิกฺขเว ถูลนนฺทา อิทาเนว มหิจฺฉา ปุพฺเพปิ มหิจฺฉาเยว มหิจฺฉตาย จ ปน ปุพฺเพ สุวณฺณมฺหา ปริหีนา อิทานิ ปน อตฺตโน มหิจฺฉตาย เอวํ ลสุณมฺหา ปริหายติ ตสฺมา อิโต ปฏฺฐาย ลสุณํ ขาทิตุํ น ลภิสฺสติ ยถา จ ถูลนนฺทา เอวนฺตํ นิสฺสาย เสสภิกฺขุนิโยปิ ตสฺมา พหุํ ลภิตฺวาปิ ปมาณเมว ชานิตพฺพํ อปฺปํ ลภิตฺวา ปน ยถาลทฺเธเนว สนฺโตโส กาตพฺโพ อุตฺตรึ น ปฏฺเฐตพฺพนฺติ วตฺวา เอกนิปาตสฺส จุทฺทสมวคฺเค สุวณฺณหํสชาตเก [๓] อิมํ คาถมาห

ยํ ลทฺธํ เตน ตุฏฺฐพฺพํ อติโลโภ หิ ปาปโก
หํสราชํ คเหตฺวาน สุวณฺณา ปริหายตีติ ฯ

ตตฺถ **ตุฏฺฐพฺพนฺติ** ตุสิตพฺพํ ฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ยา ปน ภิกฺขุนี ลสุณํ ขาเทยฺย

๑. อิโต ปรํ กึ กริสฺสามาติ วุตฺตํ ฯ ๒. มหาปาฏิยาติปิ ปาโธ ฯ>
๓. ขุ. ชา. ๒๗/๔๔. ตทฏฺฐกถา. ๒/๓๖๓ ฯ

ปาจิตฺติยนฺติ สิกฺขาปทํ ปญฺญาเปสิ ฯ

ถูลนนฺทาวตฺถุ ฯ

[๓๒๘] ปญฺจุโปสถชาตกวณฺณนายํ [๑] เอกํ มตหตฺถึ ทิสฺวา มหิจฺฉตาวเสน ตสฺส วจฺจมคฺเคน อนฺโตกุจฺฉึ ปวิสิตฺวา มคฺเค ปิทหิเต นิกฺขมิตุํ อสกฺกุณิตฺวา ตตฺถ จิรํ ทุกฺขํ วสิตฺวา เอกทิวสํ เทเว วุฏฺเฐ มคฺเค วิวเฏ นิกฺขมิตฺวา เอกสฺส ตาปสสฺส อสฺสมํ คนฺตฺวา โลภํ นิคฺคหตฺถาย อุโปสถงฺคํ สมาทิยิตฺวา นิปชฺชนฺตสฺส สิคาลสฺส วตฺถุมฺปิ สมาหริตพฺพํ. ฯ

มหิจฺฉตาย วตฺถุกถา ฯ

[๓๒๙] อสนฺตคุณปฺปภาวนตา ปน ปฏิคฺคหเณ จ อมตฺตญฺญุตา ปาปิจฺฉตา นาม ฯ สา อิเธกจฺโจ อสฺสทฺโธ สมาโน สทฺโธติ มํ ชโน ชานาตูติ จินฺเตสีติอาทินา นเยน อภิธมฺเม อาคตาเยว ฯ ตาย สมนฺนาคโต ปุคฺคโล โกหญฺเญว ปติฏฺฐาตีติ รถวินีต- [๒] เอกงฺคุตฺตรวณฺณนา [๓] ฯ

อสนฺตคุณปฺปภาวตาย ปาปา ลามิกา นิหีนา อิจฺฉา ปาปิจฺฉตา ฯ **อสนฺตคุณปฺปภาวนตาติ** อตฺตนิ อวิชฺชมานานํ คุณานํ วิชฺชมานานํ วิย ปเรสํ ปกาสนาติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๓๓๐] อสฺสทฺโธ สมาโนติอาทีสุ ปน โย อสฺสทฺโธ สทฺธาการํ อกฺขีณาสโว ขีณาสวาการํ ทสฺเสติ โส ปาปิจฺโฉ นาม ฯ กถํ ทสฺเสติ ฯ อสฺสทฺโธ ตาว วิหารมหทิวเส มนุสฺสานํ วิหาราคมนกาเล

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๓๘๔. ตทฏฺฐกถา ๖/๓๑๕ ฯ ๒. ป. สู. ๒/๑๘๕ ฯ ๓. มโน. ปู. ๑/๗๘ ฯ

วิหารํ สมฺมชฺชติ กจวรํ ฉฑฺเฑติ เตหิ ทิฏฺฐภาวํ ญตฺวา เจติยงฺคณํ คนฺตฺวา สมฺมชฺชิตฺวา กจวรํ ฉฑฺเฑติ วาลุกํ สมํ กโรติ อาสนานิ โธวติ โพธิมฺหิ อุทกํ สิญฺจติ ฯ มนุสฺสา ตํ ทิสฺวา นตฺถิ มญฺเญ อญฺโญ ภิกฺขุ วิหารชคฺคนโก อยเมว วิหารํ ปฏิชคฺคติ สทฺโธ เถโรติ คมนกาเล นิมนฺเตตฺวา คจฺฉนฺติ ฯ อกฺขีณาสโวปิ คามทารเก ทิสฺวา ตุมฺหากํ มาตาปิตโร อมฺเห กึ วทนฺตีติ ปุจฺฉิตฺวา อรหาติ วทนฺติ ภนฺเตติ วุตฺเต ยาว เฉกา คหปติกา น สกฺกา วญฺเจตุนฺติ อตฺตโน ขีณาสวภาวํ ทีเปติ ฯ อญฺเญปิ เจตฺถ จาฏุอรหนฺตปาโรหอรหนฺตาทโย เวทิตพฺพา ฯ

[๓๓๑] เอโก กิร กุหโก อนฺโตคพฺเภ จาฏึ นิขนิตฺวา มนุสฺสานํ อาคมนกาเล ปวิสติ ฯ มนุสฺสา กหํ เถโรติ ปุจฺฉิตฺวา อนฺโต-คพฺเภติ วุตฺเต ปวิสิตฺวา วิจินนฺตาปิ อทิสฺวา นิกฺขมนฺติ ฯ ตํขณํ โส จาฏิโต นิกฺขมฺม ปีเฐ นิสีทติ ฯ เต นตฺถิ เถโรติ วตฺวา อนฺโตคพฺเภเยว เถโรติ วุตฺเต ปุน ปวิสิตฺวา ตํ ทิสฺวา มยํ ภนฺเต ปุเร อทิสฺวา นิกฺขนฺตา กุหึ ตุมฺเห คตาติ ปุจฺฉนฺติ ฯ โส สมณา นาม อตฺตโน อิจฺฉิติจฺฉิตฏฺฐานํ คจฺฉนฺตีติ วจเนน อตฺตโน ขีณาสวภาวํ ทีเปติ ฯ

จาฏุอรหนฺต วตฺถุ ฯ

[๓๓๒] อปโร กุหโก เอกสฺมึ ปพฺพเต ปณฺณสาลายํ วสติ ฯ ปณฺณสาลาย วสฺส ปจฺฉโต เอโก กจฺฉกรุกฺโข อตฺถิ ฯ ตสฺส ปาโรโห คนฺตฺวา อปรภาเค ภูมิยํ ปติฏฺฐิโต ฯ มนุสฺสา มคฺเคน

คนฺตฺวา ตํ นิมนฺเตนฺติ ฯ โส ปตฺตจีวรํ อาทาย ปาโรเหน โอตริตฺวา คามทฺวาเร อตฺตานํ ทสฺเสสิ ฯ มนุสฺสา ปจฺฉา อาคนฺตฺวา กตเรน มคฺเคนาคตตฺถ ภนฺเตติ ปุจฺฉนฺติ ฯ โส สมณานํ อาคตมคฺโค นาม ปุจฺฉิตุํ น วฏฺฏติ อตฺตโน อิจฺฉิติจฺฉิตฏฺฐานเมว[1] อาคจฺฉนฺตีติ วจเนน ขีณาสวภาวํ ทีเปติ ฯ อเถโก ตํ ปริคฺคณฺหนฺโต ปาโรเหน โอตรนฺตํ ทิสฺวา ปจฺฉโต ฉินฺทิตฺวา อปฺปมตฺตเกน ธเปสิ ฯ กุหโก ตํ อชานิตฺวา ปาโรเหน โอตรนฺโต ปติ ฯ มตฺติกาปตฺโต ภิชฺชิ ฯ โส ฌาโตมฺหีติ นิกฺขมิตฺวา ปลายิ ฯ

ปาโรหอรหนฺต วตฺถุ ฯ

วิตฺถาโร ปเนตฺถ ขุทฺทกวิภงฺควณฺณนาโต คเหตพฺโพ ฯ

ปาปิจฺฉตาย วตฺถุกถา ฯ

[๓๓๓] เอวมฏฺจกถาสุ ปาปิจฺฉมหิจฺฉานํ อมตฺตญฺญุตาปิ ทสฺสิตา ฯ เต หิ ปฏิคฺคหเณ ปมาณสฺส อชานนภาเวน ปาปิจฺฉ-มหิจฺฉตํ อุปฺปาเทนฺติ ตสฺมา ปฏิคฺคาหกปุคฺคเลน มตฺตญฺญุนา ภวิตพฺพํ ฯ เตนาห ภควา เอกงฺคุตฺตเร เอกธมฺมปาลิยํ เตรสมวคฺเค ปฏิคฺคาหกสุตฺเต[2] ภิกฺขูนํ ธมฺมํ เทเสนฺโต ปฏิคฺคาหเกน มตฺตา ชานิตพฺพาติ ฯ

ตตฺถ **มตฺตา ชานิตพฺพาติ** ปฏิคฺคาหกปุคฺคเลน ปมาณํ ชานิตพฺพํ ฯ กถํ ฯ เตน หิ ทายกสฺส วโส เวทิตพฺโพ เทยฺยธมฺมสฺส วโส เวทิตพฺโพ อตฺตโน ถาโม เวทิตพฺโพติ ตพฺพณฺณนา[3] ฯ

๑. อิจฺฉิติจฺฉิตฏฺฐาเนเนว ฯ ๒. องฺ. เอก. ๒๐/๔๕ ฯ ๓. มโน. ปู. ๑/๕๒๕ ฯ

ทายกสฺส วโส นาม อุฬารานุฬารตาเภโท อชฺฌาสโย ฯ เทยฺยธมฺมสฺส วโส นาม โถกพหุตาว ฯ อตฺตโน ถาโมติ ยาปนปฺปมาณนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๓๓๔] โย หิ มตฺตํ ชานาติ โส ปจฺจยปฺปิจฺโฉ ธูตงฺคปฺปิจฺโฉ ปริยตฺติอปฺปิจฺโฉ อธิคมปฺปิจฺโฉติ อิเมสุ จตูสุ อปฺปิจฺฉปุคฺคเลสุ ปจฺจยปฺปิจฺโฉ นาม โหติ ฯ เตน เอกงฺคุตฺตเร สตฺตมวคฺเค อปฺปิจฺฉตาสุตฺตวณฺณนายญฺเจว [๑] รถวินีตสุตฺตวณฺณนายญฺจ [๒] จตูสุ ปจฺจเยสุ อปฺปิจฺโฉ ปจฺจยปฺปิจฺโฉ นาม ฯ โส ทายกสฺส วสํ ชานาติ เทยฺยธมฺมสฺส วสํ ชานาติ อตฺตโน ถามํ ชานาติ ฯ ยทิ หิ เทยฺยธมฺโม พหุ โหติ ทายโก อปฺปํ ทาตุกาโม ทายกสฺส วเสน อปฺปํ คณฺหาติ ฯ เทยฺยธมฺโม อปฺโป ทายโก พหุํ ทาตุกาโม เทยฺยธมฺมสฺส วเสน อปฺปํ คณฺหาติ ฯ เทยฺยธมฺโมปิ พหุ ทายโกปิ พหุํ ทาตุกาโม โส อตฺตโน ถามํ ญตฺวา ปมาเณเนว คณฺหาตีติ วุตฺตํ ฯ

ปจฺจยปฺปิจฺโฉ พหุํ เทนฺเต อปฺปํ คณฺหาติ อปฺปํ เทนฺเต อปฺปตรํ วา คณฺหาติ น วา คณฺหาติ น อนวเสสคฺคาหี โหตีติ ปาฏิกวคฺเค ทสุตฺตรสุตฺตวณฺณนา [๓] ฯ

[๓๓๕] เอวํ มตฺตํ ญตฺวา ปฏิคฺคณฺหนฺโต หิ อปฺปิจฺฉปฺปฏิปทํ ปูเรติ ฯ อนุปฺปนฺนสฺส ลาภํ อุปฺปชฺชติ อุปฺปนฺโน ถาวโร โหติ

๑. มโน. ปู. ๑/๘๐. ๒. ป. สู. ๒/๑๘๔. ๓. สุ. วิ. ๓/๓๓๑.

อปฺปสนฺนา ปสีทนฺติ ปสนฺนา ภิยฺโย ปสาทมาปชฺชนฺติ ๑ มหาชนสฺส จกฺขุภูโต โหติ สาสนมฺปิ จิรฏฺฐิติกํ กโรติ ฯ ตตฺรีมานิ วตฺถูนิ

[๓๓๖] โรหณชนปเท กิร กุฬุมฺพริยวิหาเร เอโก ทหโร ทุพฺภิกฺข-สมเย ตสฺมึ คาเม เอกสฺส ลมฺพกณฺณกสฺส เคเห ภุญฺชนตฺถาย กฏจฺฉุภตฺตํ คเหตฺวา คมนตฺถาย จ กฏจฺฉุภตฺตเมว ลภติ ฯ โส เอกทิวสํ ตสฺมึ เคเห เอกํ อาคนฺตุกํ ทิสฺวา เอกเมว กฏจฺฉุภตฺตํ คณฺหิ ฯ อถสฺส เตน การเณน โส กุลปุตฺโต ปสีทิตฺวา อมฺหากํ กุลูปกภทนฺโต เอวรูโป นามาติ ราชทฺวาเร มิตฺตามจฺจานํ กเถสิ ฯ เต สพฺเพปิ ตสฺส อปฺปิจฺฉคุเณ ปสนฺนา เอกทิวเสเนว สฏฺฐิ ธุวภตฺตานิ ปฏฺฐเปสุํ ฯ เอวํ อปฺปิจฺโฉ อนุปฺปนฺนํ ลาภํ อุปฺปาเทติ ฯ

[๓๓๗] สทฺธาติสฺสมหาราชา ปน จูฬุปฏฺฐากํ ติสฺสอมจฺจํ วีมํสิตฺวา เตน เอกํ ติตฺติรํ ปจาเปตฺวา อาหราเปสิ ฯ อถ ปริโภคสมเย อคฺคํ ทตฺวา ปริภุญฺชิสฺสามีติ กณฺฑกสลปริเวณ (๒) สามเณรสฺส ติตฺติรมํสํ เทนฺโต ตสฺมึ โถกํเยว ปฏิคฺคณฺหนฺเต ตสฺส อปฺปิจฺฉคุเณ ปสีทิตฺวา ปสนฺโนสฺมิ ตาต อฏฺฐ เต ธุวภตฺตานิ ทมฺมีติ อาห ฯ อหํ มหาราช อุปชฺฌายสฺส ทมฺมีติ ฯ อปรานิปิ อฏฺฐ ทมฺมีติ ฯ ตานิ อาจริยสฺส ทมฺมีติ ฯ อปรานิปิ ทมฺมีติ ฯ ตานิ สมานุปชฺฌายานํ ทมฺมีติ ฯ อปรานิปิ ทมฺมีติ ฯ ตานิ ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทมฺมีติ ฯ อปรานิปิ อฏฺฐ ทมฺมีติ ฯ สามเณโร อธิวาเสสิ ฯ เอวมสฺส

๑. ปสีทนฺตีติปิ ปาโฐ ฯ ๒. กณฺฑกสลฺลปริเวณติปิ ปาโฐ ฯ สี. กนฺถกสาล-ปริเวณ ฯ

อุปฺปนฺโน ลาโภ ถาวโร โหติ ฯ

[๓๓๘] ทีฆพฺราหฺมโณ กิร นาม พฺราหฺมเณ โภเชนฺโต ปญฺจ ปญฺจ ภตฺตสรกานิ ทตฺวา สนฺตปฺเปตุํ นาสกฺขิ ฯ โส เอกทิวสํ สมณา กิร นาม อปฺปิจฺฉาติ กถํ สุตฺวา วีมํสนตฺถาย ภตฺตํ คาหาเปตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส ภตฺตกิจฺจกรณเวลาย วิหารํ คนฺตฺวา ตึสมตฺเต ภิกฺขู โภชนสาลายํ ภุญฺชนฺเต ทิสฺวา เอกํ ภตฺตสรกํ คเหตฺวา สงฺฆตฺเถรสฺส สนฺติกํ คโต ฯ เถโร องฺคุลึ จาเลตฺวา โถกเมว อคฺคเหสิ ฯ เอเตเนว นิยาเมน เอกํ ภตฺตสรกํ สพฺเพสํ ปาปุณิ ฯ ตโต พฺราหฺมโณ สจฺจาเยว กิร เอเตสํ สมณานํ คุณาติ อปฺปิจฺฉตาย ปสนฺโน สหสฺสํ วิสฺสชฺเชตฺวา ตสฺมึเยว วิหาเร เจติยํ กาเรสิ ฯ เอวํ อปฺปสนฺนา ปสีทนฺติ ฯ

[๓๓๙] ปสนฺนา ภิยฺโย ปสาทมาปชฺชนฺตีติ เอตฺถ วตฺถุนา กิจฺจํ นตฺถิ ฯ ปสนฺนานญฺหิ อปฺปิจฺฉํ ทิสฺวา ปสาโท ภิยฺโย วฑฺฒติเยว ฯ มชฺฌนฺติกตฺเถราทิสทิเส ปน อปฺปิจฺเฉ ทิสฺวา มหาชโน อปฺปิจฺโฉ ภวิตุํ มญฺญตีติ อปฺปิจฺโฉ มหาชนสฺส จกฺขุภูโต นาม โหติ ฯ

[๓๔๐] อปฺปิจฺฉตา ภิกฺขเว สทฺธมฺมสฺส ฐิติยา อสมฺโมสาย อนนฺตรธานาย สํวตฺตตีติ วจนโต [๑] ปน อปฺปิจฺโฉ สาสนํ จิรฏฺฐิติกํ กโรติ นามาติ ปฏิคฺคาหกสุตฺตวณฺณนา [๒] ฯ

[๓๔๑] **อนุปฺปนฺนสฺสาติ** อนุปฺปนฺโน อสฺส ปุคฺคลสฺส ฯ **จกฺขุภูโต โหตีติ** มหาชนสฺส จกฺขุ วิย โหติ ฯ **จิรฏฺฐิติกนฺติ**

๑. องฺ. เอก. ๒๐/๒๔ ฯ ๒. มโน. ปู. ๑/๕๒๕ ฯ

อนุปฺปนฺนลาภุปฺปาทเนน มหาชนสฺส ปสาทุปฺปาทเนน จ จิรฏฺฐิติกํ กโรติ ฯ **กุฬุมฺพริยวิหาเรติ** กุฬุมฺพริยคามสนฺนิสฺสิตวิหาเร ฯ **ภุญฺชนตฺถายาติ** ตสฺมึเยว เคเห นิสีทิตฺวา ภุญฺชนตฺถาย ฯ **คเหตฺวา คมนตฺถายาติ** เคหโต พหิ คเหตฺวา คมนตฺถาย ฯ **ธุวภตฺตานีติ** นิจฺจภตฺตานิ ฯ **จูฬุปฏฺฐากนฺติ** เวยฺยาวจฺจกรํ ฯ **อปฺปิจฺโฉ ภวิตุนฺติ** มหาชโน สยํ อปฺปิจฺโฉ ภวิตุํ มญฺญติ ทิฏฺฐานุคตึ อาปชฺชเนนาติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๓๔๒] อปฺปิจฺฉตา ภิกฺขเว สทฺธมฺมสฺส ฐิติยาติ อยํ เอกงฺคุตฺตรสฺส ทสมวคฺเค อปฺปิจฺฉตาสุตฺตปาลิ ฯ [๑]

ตสฺมา สาสนสฺส จิรฏฺฐิติกาเมน ภิกฺขุนา นิคมคามวาสิติสฺสตฺเถเรน วิย กณฺหตาปเสน วิย จ อปฺปิจฺเฉน สนฺตุฏฺเฐน ภวิตพฺพํ ฯ

[๓๔๓] ติสฺสตฺเถโร กิร สาวตฺถิโต อวิทูเร นิคมคาเม กุลปุตฺโต หุตฺวา ปพฺพชิตฺวา อปฺปิจฺโฉ สนฺตุฏฺโฐ นิพทฺธํ ญาติฆเรเยว ปิณฺฑาย จรติ ฯ ภิกฺขู อยํ ญาติสํสคฺโค วิหรติ อนาถปิณฺฑิกาทีสุ มหาทานํ เทนฺเตสุ โกสลรญฺญา อสทิสทาเน ทินฺเนปิ เนว สาวตฺถึ อาคจฺฉตีติ สตฺถุ อาโรเจสุํ ฯ สตฺถา ตสฺส สาธุการํ ทาตุกาโม ตํ ปกฺโกสาเปตฺวา ปุจฺฉิ ฯ โส เอเต นิสฺสาย อชฺโฌหรณียมตฺตํ ลภามิ ยาปนมตฺเต ลทฺเธ ปุน กึ อาหารปริเยสเนนาติ นาคจฺฉินฺติ อาห ฯ สตฺถา สาธุ สาธูติ วตฺวา อยํ ภิกฺขเว อปฺปิจฺฉตา

๑. องฺ. เอก. ๒๐/๒๔ ฯ

นาม มม ตนฺติ ปเวณีติ วตฺวา จูฬสุวกชาตกํ กเถตฺวา ภิกฺขุนา นาม นิคมคามวาสิติสฺเสน วิย อปฺปิจฺเฉน ภวิตพฺพนฺติ วตฺวา ธมฺมปทสฺส อปฺปมาทวคฺเค **อปฺปมาทรโต ภิกฺขูติ** คาถํ กเถสิ ฯ คาถาปริโยสาเน ติสฺสตฺเถโร สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺโต ฯ

[๓๔๔] กณฺหตาปโสปิ หิมวนฺตปฺปเทเส เอกํ อินฺทวารุณิกรุกฺขํ โคจรคามํ กตฺวา ปณฺณสาลํ อกตฺวา ตสฺเสว รุกฺขสฺส มูเล วิหาสิ ฯ ปรมปฺปิจฺโฉ โส ตตฺเถว วสติ ผลาผลตฺถมฺปิ อญฺญตฺถ น คจฺฉติ รุกฺขสฺส ผลิตกาเล ผลํ ปุปฺผิตกาเล ปุปฺผํ ปตฺตกาเล ปตฺตํ ปปฺปฏิกกาเล ปปฺปฏิกํ ขาทติ ฯ โส เอกทิวสํ ตสฺส ผลานิ คณฺหนฺโต โลลุปฺปจาเรน อุฏฺฐาย อญฺญตรสฺมึ ปเทเส น คณฺหาติ ยถานิสินฺโนว หตฺถํ ปสาเรตฺวา หตฺถปฺปมาณฏฺฐาเนฯ จิตผลานิ สํหรติ เตสุปิ มนาปามนาปํ อวิจินิตฺวา สมฺปตฺตเมว คณฺหาติ ฯ เอวํ ปรมสนฺตุฏฺฐสฺส ตสฺส สีลเตเชน สกฺกสฺส อาสนํ อุณฺหํ ชาตํ ฯ สกฺโก ตํ ญตฺวา ตตฺถาคนฺตฺวา ปสนฺโน ตสฺส วรํ ทตฺวา ตํ รุกฺขํ มธุรธุวผลํ กตฺวา สกฏฺฐานเมว คโต ฯ

ทสกนิปาเต กณฺหชาตเก กณฺหตาปสวตฺถุ [๑] ฯ

ปจฺจยปฺปิจฺฉวตฺถุ ฯ

[๓๔๕] ธูตงฺคปฺปิจฺโฉ ธูตงฺคปริหรณภาวํ อญฺเญสํ ชานิตุํ น เทติ เทฺวภาติกตฺเถเรสุ เชฏฺฐกตฺเถโร วิยาติ ทสุตฺตรวณฺณนา [๒] ฯ

เจติยปพฺพเต เทฺว ภาติกตฺเถรา วสึสุ ฯ กนิฏฺโฐ อุปฏฺฐาเกน

๑. ชาตกฏฺฐกถา. ๕/๔๒๗ ฯ ๒. สุ. วิ. ๓/๓๓๑ ฯ

เปสิตา อุจฺฉุขณฺฑิกา คเหตฺวา เชฏฺฐสฺส สนฺติกํ อคมาสิ ปริโภคํ ภนฺเต กโรถาติ ฯ เถรสฺส จ ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา มุขํ วิกฺขาลิตกาโล อโหสิ ฯ โส อลํ อาวุโสติ อาห ฯ กจฺจิ ภนฺเต เอกาสนิกตฺถาติ ฯ อาหร อาวุโส อุจฺฉุขณฺฑิกาติ ปณฺณาส วสฺสานิ เอกาสนิโก สมาโนปิ ธูตงฺคํ นิกฺขุหมาโน ปริโภคํ กตฺวา ปุน ธูตงฺคํ อธิฏฺฐาย คโต ฯ

เองฺคุตฺ[๑]ตรรถวินีต[๒]สุตฺตวณฺณนาสุ เทฺวภาติกวตฺถุ ฯ

โสสานิกมหากุมารกสฺสปตฺเถรวตฺถุ ตาสุ โอโลเกตพฺพํ ฯ

ธูตงฺคปฺปิจฺฉวตฺถุ ฯ

[๓๔๖] ปริยตฺติอปฺปิจฺโฉ เตปิฏฺโกปิ สมาโน น พหุสฺสุตภาวํ ชานาเปตุกาโม โหติ สาเกตกติสฺสตฺเถโร วิยาติ ทสุตฺตรวณฺณนา[๓] ฯ

เถโร กิร ขโณ นตฺถีติ อุทฺเทสปริปุจฺฉาสุ โอกาสํ อกโรนฺโต กทา มรณกฺขณํ ภนฺเต ลภิสฺสถาติ โจทิโต คณํ วิสฺสชฺเชตฺวา กณฺณิการวาลิกสมุทฺทวิหารํ คโต ตตฺร อนฺโตวสฺสํ เถรนวมชฺฌิมานํ อุปกาโร หุตฺวา มหาปวารณาย อุโปสถทิวเส ธมฺมกถาย ชนปทํ โขเภตฺวา คโตติ เอกงฺคุตฺตรวณฺณนาทิ[๔] ฯ

อุปกาโร หุตฺวาติ อุคฺคหปริปุจฺฉาทีหิ ปริยตฺติธมฺมวเสน อุปกาโร หุตฺวา ฯ **ชนปทํ โขเภตฺวาติ** โลมหํสนสาธุการทาน-เจลุกฺเขปาทิวเสน สนฺนิปติตํ อิตรญฺจ กถนฺนุ โข อยฺยสฺส สนฺติเก

๑. มโน. ปู. ๑/๘๐ ฯ ๒. ป. สู. ๒/๑๘๗ ฯ ๓. สุ. วิ. ๓/๓๓๑ ฯ ๔ . มโน. ปู. ๑/๘๑ ฯ

ธมฺมํ โสสฺสามีติ โกลาหลวเสน มหาชนํ โฆเสตฺวา ฯ ยทิ เถโร พหุสฺสุตภาวํ ชานาเปตุํ อิจฺเฉยฺย ปุพฺเพว ชนปทํ โฆเสนฺโต ธมฺมํ กเถยฺย ฯ คโตติ อยํ โส เยน รตฺติยํ ธมฺมกถา กตาติ ชานนภาเวน ปริยตฺติอปฺปิจฺฉตาย ปุรารุณา ว คโตติ ตฏฺฏีกา ฯ

ปริยตฺติอปฺปิจฺฉวตฺถุ ฯ

[๓๔๗] อธิคมปฺปิจฺโฉ มชฺฌนฺติกตฺเถโร วิย อตฺตโน อธิคมํ อญฺเญสํ ชานิตุํ น เทตีติ ทสุตฺตรวณฺณนา [๑] ฯ

เถโร กิร มหาขีณาสโว อโหสิ ฯ ปตฺตจีวรมฺปนสฺส ปาทมตฺตเมว อคฺฆติ ฯ โส อโสกสฺส ธมฺมรญฺโญ วิหารมหทิวเส สงฺฆตฺเถโร อโหสิ ฯ อถสฺส อติลูขภาวํ ทิสฺวา มนุสฺสา ภนฺเต โถกํ พหิ โหถาติ อาหํสุ ฯ เถโร มาทิเส ขีณาสเว รญฺโญ สงฺคหํ อกโรนฺเต อญฺโญ โกจิ [๒] กริสฺสตีติ ปฐวิยํ นิมฺมุชฺชิตฺวา สงฺฆตฺเถรสฺส อุกฺขิตฺตปิณฺฑํ คณฺหนฺโตเยว อุมฺมุชฺชีติ เอกงฺคุตฺตรวณฺณนาทิ [๓] ฯ

อติลูขภาวนฺติ ปตฺตจีวรวเสน อติวิยลูขภาวํ ทิสฺวา มนุสฺสา อยํ มงฺคลทิวโส สุทฺธสินิทฺธปตฺตจีวโร อยฺโย ปุพฺพงฺคโม กาตพฺโพติ จินฺเตตฺวา ภนฺเต โถกํ พหิ โหถาติ อาหํสุ ฯ มนุสฺสานํ อชานนฺตานํเยว ปฐวิยํ นิมฺมุชฺชิตฺวา คณฺหนฺโตเยว อุมฺมุชฺชิ ฯ ยทิ เถโร ขีณาสวภาวํ ชานนฺตูติ อิจฺเฉยฺย น นํ มนุสฺสา พหิ โหถาติ วเทยฺยุํ ฯ ขีณาสวานํ ปน ตถาจิตฺตเมว น อุปฺปชฺเชยฺยาติ

๑. สุ. วิ. ๓/๓๓๑ ฯ ๒. โก. ๓. มโน. ปู. ๑/๗๔ ฯ

ตฏฺฐีกา ฯ

อธิคมปฺปิจฺฉวตฺถุ ฯ

[๓๔๘] สพฺเพปิ เหเต ปจฺจยาทีสุ อิจฺฉาย อภาเวน อปฺปิจฺฉาติ วุตฺตา ฯ อภาวตฺโถ เหตฺถ อปฺปสทฺโท ฯ เตน เอกงฺคุตฺตร-วณฺณนายํ[๑] **อปฺปิจฺฉสฺสาติ** อนิจฺฉสฺส ฯ เอตฺถ หิ พฺยญฺชนํ สาวเสสํ วิย อตฺโถ ปน นิรวเสโส ฯ น หิ อปฺปมตฺตกาย[๒] อิจฺฉาย อตฺถิภาเวน โส อปฺปิจฺโฉติ วุตฺโต ฯ อิจฺฉาย ปน อภาเวน ปุนปฺปุนํ อาเสวิตสฺส อโลภสฺเสว ภาเวน อปฺปิจฺโฉติ วุตฺโตติ วุตฺตํ ฯ

[๓๔๙] อปฺปสทฺโท อภาวตฺโถ อปฺปาพาโธ อปฺปาตงฺโกติอาทีสุ วิยาติ อาห อนิจฺฉสฺสาติ ฯ โลเก ปากฏสฺส หิ อกฺขิโรคกุจฺฉิ-โรคาทิเภทสฺส อาพาธสฺส อภาวํ สนฺธาย อปฺปาพาโธ อปฺปา-ตงฺโกติ วุตฺตํ ฯ อิทานิ วุตฺตเมวตฺถํ ปากฏตรํ กาตุํ เอตฺถ หีติอาทิ วุตฺตํ ฯ พฺยญฺชนํ สาวเสสํ วิย ปริตฺตเกปิ อปฺปสทฺทสฺส ทิสฺสมานตฺตา ฯ อตฺโถ ปน นิรวเสโส สพฺพโส ปจฺจยิจฺฉาย อภาวสฺส อธิปฺเปตตฺตา ฯ เตนาห น หีติอาทินฺติ ตฏฺฐีกา ฯ

รถวินีตสุตฺตทสุตฺตรสุตฺตวณฺณนาสุ ตฏฺฐีกาสุ จ อปฺปสทฺทสฺส อภาวตฺถตา โอโลเกตพฺพา ฯ

อปฺปิจฺฉจตุกฺกํ ฯ

[๓๕๐] เอวํ ปจฺจยปฺปิจฺฉปฺปฏิปทํ ปูเรตุกาเมน ปฏิคฺคหเณ มตฺตญฺญุนา ภวิตพฺพํ ฯ เอวํ โหนฺโต หิ สนฺตุฏฺโฐ นาม สนฺตุฏฺฐสฺส

๑. มโน. ปู. ๑/๗๘ ๒. อปฺปมตฺติกายาติปิ ปาโฐ ฯ

จ อตฺริจฺฉตาทโย ปาปธมฺมา ปหียนฺติ ฯ เตนสฺส สนฺตุฏฺฐิ มงฺคลนฺติ วุจฺจติ ฯ สนฺตุฏฺฐา หุตฺวา สุคตึ คจฺฉนฺตา ปน คณนปถํ วีติกฺกนฺตา ฯ กึ วตฺถุนา ฯ สนฺตุฏฺฐิยํ ฐิโต ปน อริยมคฺคํ ปาปุณาติ ฯ เตนสฺส สา อริยมคฺคสมฺภาโรติ วุจฺจติ ฯ ปาจีนขณฺฑราชิวาสิกปํสุกูลิกตฺเถโร เจตฺถ นิทสฺสนํ ฯ วตฺถุํ เหฏฺฐา จีวรสนฺโตเส วุตฺตเมว ฯ

[๓๕๑] สนฺตุฏฺโฐ จ นาม ขคฺควิสาณสทิโส โหติ ฯ เตน สามญฺญผลาทิวณฺณนายํ[๑] โส ฐิยา มุตฺโต สโร วิย ยูถา ปกฺกนฺโต มตฺตหตฺถี วิย จ อิจฺฉิติจฺฉิตํ เสนาสนํ วนสณฺฑํ รุกฺขมูลํ วนปพฺภารํ ปริภุญฺชนฺโต เอโก ติฏฺฐติ เอโก นิสีทติ สพฺพิริยาปเถสุ เอโก อทุติโย

จาตุทฺทิโส อปฺปฏิโฆ จ โหติ
สนฺตุสฺสมาโน อิตรีตเรน
ปริสฺสยานํ สหิตา อฉมฺภี
เอโก จเร ขคฺควิสาณกปฺโปติ

เอวํ วณฺณิตํ ขคฺควิสาณกปฺปตํ อาปชฺชตีติ วุตฺตํ ฯ

เกเนว วณฺณิตาติ ฯ เอเกน ปจฺเจกสมฺพุทฺเธน ฯ โส กิร พาราณสีราชา หุตฺวา ราชปลฺลงฺเก นิสินฺโน วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา ปจฺเจกโพธึ ปตฺวา จาตุทฺทิโสตฺยาทิกํ อุทานคาถํ อภาสิ ฯ สา สุตฺตนิปาตสฺส ปฐมวคฺเค ขคฺควิสาณสุตฺเต[๒] อาคตา ฯ

[๓๕๒] ตตฺถ **จาตุทฺทิโสติ** จตูสุ ทิสาสุ ยถาสุขวิหารี ฯ เอกํ

๑. สุ. วิ. ๑/๒๕๗ ฯ ๒. ขุ. สุ. ๒๕/๓๓๓ ฯ

ทิสํ ผริตฺวา วิหรตีติอาทินา นเยน พฺรหฺมวิหารภาวนา ผริตา ฯ จตสฺโส ทิสา อสฺส สนฺตีติปิ จาตุทฺทิโส ฯ ตาสุ ทิสาสุ กตฺถจิ สตฺเต วา สงฺขาเร วา ภเยน น ปฏิหญฺญตีติ อปฺปฏิโฆ ฯ สนฺตุสฺสมาโนติ ทฺวาทสวิธสฺส สนฺโตสสฺส วเสน สนฺตุสฺสโก ฯ อิตรีตเรนาติ อุจฺจาวเจน ปจฺจเยน ฯ ปริสฺสยานํ สหิตาติ เอตฺถ ปริสฺสยนฺติ กายจิตฺตานิ ตาเสนฺติ[๑]เตสํ สมฺปตฺติตานิ วา ปริสฺสยานิ ฯ พาหิรานํ สีหพฺยคฺฆาทีนํ อพฺภนฺตรานญฺจ กามจฺฉนฺทาทีนํ กายจิตฺตูปทฺทวานเมตํ อธิวจนํ ฯ เต ปริสฺสเย อธิวาสนกฺขนฺติยา จ วีริยาทีหิ ธมฺเมหิ จ สหตีติ ปริสฺสยานํ สหิตา ฯ ถทฺธภาวกรณ-ภยาภาเวน อจฺฉมฺภีติ ขคฺควิสาณวณฺณนา[๒] ฯ

เอโก อสหาโย คโต เอว ขคฺคมิคสิงฺคสทิสตาย ขคฺควิสาณกปฺโป จเรยฺยาติ อตฺโถติ จูฬหตฺถิปโทปมจตุกฺกงฺคุตฺตรฏีกา ฯ

ขคฺควิสาณํ นาม ขคฺคมิคสิงฺคํ ฯ กปฺปสทฺโท ปฏิภาคตฺโถ ขคฺควิสาณสทิโสติ วุตฺตํ โหตีติ ขคฺควิสาณวณฺณนา[๓] ฯ

[๓๕๓] อปิจ อสนฺตุฏฺโจ ธนโตปิ ชีวิตโตปิ ปริหายติ สนฺตุฏฺโจ น ปริหายตีติ อยมตฺโถ ติกนิปาตสฺส ปจมวคฺเค ชรูทปานชาตเกนาปิ[๔] ทีเปตพฺโพ ฯ สนฺตุฏฺจสฺส หิ นฏฺจมฺปิ ธนํ ปุน ปากติกํ ภวติ ฯ ตตฺรีทํ วตฺถุ ฯจ

อตีเต โพธิสตฺโต คงฺคาตีเร อุทุมฺพรวเน สุวราชา หุตฺวา

๑. ปริหาเปนฺติ วา เตสํ สมฺปตฺตึ ตานิ ปริจฺจ สยนฺตีติ ปริสสยา ฯ ๒. ปรมตฺถโชติกา สุตฺตนิปาตวณฺณนา ๑/๑๐๖ ฯ ๓. ป. โช. ขุ. สุ. ๑/๘๐ ฯ ๔. ชาตกฏฺจกถา. ๔/๒๙ ฯ

อตฺตโน รุกฺขสฺส ผเลสุ ขีเณสุ ยํ ยเทว อวสิฏฺจํ โหติ องฺกุโร วา ปตฺตํ วา ตโจ วา ปปฺปฏิกา วา ตํ ตํ ขาทิตฺวา คงฺคาย ปานียํ ปิวิตฺวา ปรมปฺปิจฺฉสนฺตุฏฺโจ หุตฺวา อญฺญตฺถ น คจฺฉติ ฯ ตสฺส อปฺปิจฺฉสนฺตุฏฺจภาวคุเณน สกฺกสฺส ภวนํ กมฺปิ ฯ สกฺโก ตํ การณํ ญตฺวา ตสฺส วีมํสนตฺถํ อตฺตโน อานุภาเวน ตํ รุกฺขํ สุกฺขาเปสิ ฯ รุกฺโข ขานุมตฺโต หุตฺวา ฉิทฺโท วาเต ปหรนฺเต อาโกฏฺฏิโต วิย สทฺทํ นิจฺฉาเรนฺโต อฏฺฐาสิ ฯ ตสฺส ฉิทฺเทหิ จุณฺณานิ นิกฺขมนฺติ ฯ ตานิ ขาทิตฺวา สุวราชา อญฺญตฺถ อคนฺตฺวา วาตาตปํ อคเณตฺวา อุทุมฺพรขานุมตฺถเก นิสีทิ ฯ สกฺโก ปสีทิตฺวา คงฺโคทกํ คเหตฺวา ตํ ขานุกํ โอสิญฺจิ ฯ ตาวเทว สาขาวิฏปสมฺปนฺโน มธุรผโล รุกฺโข อุฏฺฐาสีติ ฯ

นวกนิปาเต จูฬสุวกชาต๑กวณฺณนายํ สุวราชวตฺถุ ฯ

[๓๕๔] ตสฺมา สาสนสฺสปิ จิรฏฺฐิติกาเมน ภิกฺขุนา สนฺตุฏฺเฐน ภวิตพฺพํ ฯ สนฺตุฏฺฐิตา หิ สาสนสฺส อวินาสาย สํวตฺตติ อสนฺตุฏฺฐิตา วินาสาย ฯ เตนาห เอกงฺคุตฺตรสฺส ๒ ทสมวคฺเค นาหํ ภิกฺขเว อญฺญํ เอกธมฺมมฺปิ สมนุปสฺสามิ โย เอวํ สทฺธมฺมสฺส สมฺโมสาย อนฺตรธานาย สํวตฺตติ ยถยิทํ ภิกฺขเว อสนฺตุฏฺฐิตา อสนฺตุฏฺฐิตา ภิกฺขเว สทฺธมฺมสฺส สมฺโมสาย อนฺตรธานาย สํวตฺตตีติ จ นาหํ ภิกฺขเว อญฺญํ เอกธมฺมมฺปิ สมนุปสฺสามิ โย เอวํ สทฺธมฺมสฺส จิติยา อสมฺโมสานาย อนนฺตรธาย สํวตฺตติ ยถยิทํ ภิกฺขเว สนฺตุฏฺฐิตา

๑. ชาตกฏฺจกถา. ๕/๓๕๕ ฯ ๒. องฺ. เอก. ๒๐/๒๔ ฯ

สนฺตุฏฺฐิตา ภิกฺขเว สทฺธมฺมสฺส ฐิติยา ... สํวตฺตตีติ จ ฯ

[๓๕๕] ตตฺถ **สทฺธมฺมสฺสาติ** สุธมฺมสฺส สาสนสฺสาติ อตฺโถ ฯ สมฺโมสายาติ วินาสาย ฯ **อนฺตรธานายาติ** อปฺปญฺญาปนตฺถาย ฯ ฐิติยาติ จิรฏฺฐิตตฺถํ ฯ อสมฺโมสาย อนนฺตรธานายาติ วุตฺตปฺปฏิปกฺขนเยเนว เวทิตพฺพนฺติ ตทฺภยสุตฺตวณฺณนา [๓]ฯ

วุตฺตปฺปฏิปกฺขนเยนาติ อวินาสายาติ เอวมาทินา อตฺโถ คเหตพฺโพติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๓๕๖] สพฺพญฺเจตํ จีวราทีสุ ปจฺจเยสุ สนฺตุฏฺฐิตํ อสนฺตุฏฺฐิตญฺจ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ อนวชฺเชสุ ทานสีลาทีสุ ธมฺเมสุ ปน สนฺตุฏฺฐิตา น ยุตฺตา อสนฺตุฏฺฐิตา ว ยุตฺตา ฯ เตนาห ภควา ทุกงฺคุตฺตรสฺส (๒) ตติยปณฺณาสเก ภิกฺขูนํ ธมฺมํ เทเสนฺโต อสนฺตุฏฺฐิตา จ กุสเลสุ ธมฺเมสูติ ฯ

[๓๕๗] ตพฺพณฺณนายํ [๒] **อสนฺตุฏฺฐิตาติ** อญฺญตฺร อรหตฺตปฺปตฺตา กุสเลสุ ธมฺเมสุ อสนฺตุฏฺฐิภาโวติ วุตฺตํ ฯ

อญฺญตฺร อรหตฺตปฺปตฺตาติ อรหตฺตปฺปตฺตึ วินาติ ตฏฺฏีกา ฯ

อสนฺตุฏฺฐิตา จ กุสเลสุ ธมฺเมสูติ ยา กุสลานํ ธมฺมานํ ภาวนาย อสนฺตุฏฺฐสฺส ภิยฺโยกมฺยตาติ นิกฺเขปกณฺฑปาลิ [๔] ฯ

กุสลานํ ธมฺมานนฺติ สีลาทีนํ อนวชฺชธมฺมานํ ฯ **ภาวนายาติ** อุปฺปาทเนน จ วฑฺฒเนน จ ฯ **อสนฺตุฏฺฐสฺสาติ** อลเมตฺตาวตา

๑. มโน. ปู. ๑/๘๘ ฯ ๒. องฺ. ทุก. ๒๐/๑๑๙ ฯ ๓. มโน. ปู. ๒/๘๐ ฯ
๔. อภิ. สํ. ๓๔/๓๓๘ ฯ

อลเมตฺตาวตาติ สงฺโกปาปตฺติวเสน น สนฺตุฏฺฐสฺส ฯ **ภิยฺโยกมฺยตาติ** ภิยฺโย ภิยฺโย อุปฺปาทนิจฺฉาติ สงฺคีติสุตฺตฏีกา ฯ

[๓๕๘] **ภิยฺโยกมฺยตาติ** วิเสสกมฺยตา ฯ อิเธกจฺโจ อาทิโต ว ปกฺขิกภตฺตํ วา สลากภตฺตํ วา [๑] เทติ โส เตน อสนฺตุฏฺโฐ หุตฺวา ปุน ธุวภตฺตํ สงฺฆภตฺตํ วสฺสาวาสิกํ เทติ อาวาสํ กาเรติ จตฺตาโรปิ ปจฺจเย เทติ ตตฺราปิ อสนฺตุฏฺโฐ หุตฺวา สรณานิ คณฺหาติ ปญฺจ สีลานิ สมาทิยติ ตตฺราปิ อสนฺตุฏฺโฐ หุตฺวา ปพฺพชติ ปพฺพชิตฺวา เอกํ นิกายํ เทฺว นิกาเย เตปิฏกํ พุทฺธวจนํ คณฺหาติ อฏฺฐ สมาปตฺติโย ภาเวติ วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตํ คณฺหาติ อรหตฺตปฺปตฺติโต ปฏฺฐาย มหาสนฺตุฏฺโฐ นาม โหติ ฯ เอวํ อรหตฺตวิเสสกมฺยตา หิ ภิยฺโยกมฺยตา นามาติ นิกฺเขปกณฺฑวณฺณนา [๒] ฯ

ตาย หิ สมงฺคีภูโต ปุคฺคโล สีลํ ปูเรตฺวา ฌานํ อุปฺปาเทติ ฌานํ ลภิตฺวา วิปสฺสนํ อารภติ อารทฺธวิปสฺสโก อรหตฺตํ คเหตฺวา [๓] อนฺตรา โวสานํ นาปชฺชตีติ สงฺคีติสุตฺตวณฺณนา [๔] ฯ

[๓๕๙] ตสฺมา กุสลุปฺปาทเนน สนฺตุฏฺฐิตา น กาตพฺพา ฯ ปุนปฺปุนํ ปุญฺญํ กโรนฺโต หิ โลกุตฺตรสุขมฺปิ ปาปุณาติ สาวตฺถีวาสี อญฺญตรพฺราหฺมโณ วิย ฯ

โส กิร เอกทิวสํ ปาโตว นิกฺขมิตฺวา เอกสฺมึ วิรูฬฺห- ติณฏฺฐาเน จีวรํ ปารุปนฺเต ภิกฺขู โอโลเกนฺโต เอกสฺส จีวรกณฺณํ

๑. อิโต ปรํ อุโปสถิกํ วา ปาฏิปทิกํ วาติ ทิสฺสติ ฯ ๒. อฏฺ. สา. ๕๗๑ ฯ
๓. อคฺคเหตฺวาติ ปาโฐ ทิสฺสติ ฯ ๔. สุ. วิ. ๓/๒๒๔ ฯ

ติเณสุ ปวตฺตํ อุสฺสาวพินฺทูหิ เตเมนฺตํ ทิสฺวา อิมํ ฐานํ อปหริตํ กาตุํ วฏฺฏตีติ จินฺเตตฺวา ปุนทิวเส กุทฺทาเลน ตํ ฐานํ ตจฺเฉตฺวา ขลมณฺฑลสทิสํ กตฺวา ปุนทิวเสปิ ตตฺถ คนฺตฺวา เอกสฺส จีวรกณฺณํ ภูมิยํ ปติตฺวา ปํสูหิ มกฺขิตํ ทิสฺวา อิธ วาลุกํ โอกิริตุํ วฏฺฏตีติ จินฺเตตฺวา ตถา อกาสิ ฯ อเถกทิวสํ ปุเรภตฺเต จณฺโฑ อาตโป ชาโต ฯ ตโตปิ โส ตตฺถ คนฺตฺวา จีวรํ ปารุปนฺตานํ สรีรโต มุญฺจนฺตํ เสทํ ทิสฺวา ตตฺถ มณฺฑปํ กาเรสิ ฯ ปุเนกทิวสํ ปาโต วทฺทลิกํ ชาตํ[๑] ฯ ตทาปิ โส ตตฺถ คนฺตฺวา ตินฺตจีวรเก ภิกฺขู ทิสฺวา ตตฺถ มณฺฑปํ หาเรตฺวา สาลํ กาเรตฺวา สาลาย มหํ กาตุกาโม สสงฺฆํ สตฺถารํ นิมนฺเตตฺวา ตตฺถ นิสีทาเปตฺวา ทานํ ทตฺวา ภตฺตกิจฺจาวสาเน สตฺถุ อาทิโต ปฏฺฐาย สพฺพํ อตฺตนา กตกมฺมํ อาจิกฺขิ ฯ สตฺถา พฺราหฺมณ ปณฺฑิตา นาม ขเณ ขเณ โถกํ โถกํ กุสลํ กโรนฺตา อนุปุพฺเพน อตฺตโน มลํ นีหรนฺติเยวาติ ทสฺเสนฺโต ธมฺมปทสฺส มลวคฺเค อิมํ คาถมาห ฯ

[๓๖๐] **อนุปุพฺเพน เมธาวี โถกํ โถกํ ขเณ ขเณ**
กมฺมาโร รชตสฺเสว นิทฺธเม มลมตฺตโนติ ฯ

ตตฺถ **อนุปุพฺเพนาติ** อนุกฺกเมน ปฏิปาฏิยา ฯ เมธาวีติ ธมฺโมชปฺปญฺญาย สมนฺนาคโต ขเณ ขเณ โอกาเส โอกาเส โถกํ โถกํ กุสลํ กโรนฺโต ฯ **กมฺมาโร** รชตสฺเสวาติ สุวณฺณสฺส[๒] มลํ นิทฺธมนฺโต สุวณฺณกาโร วิย ฯ **นิทฺธเมติ** อตฺตโน ราคาทิมลํ

๑. วทฺทลิกา ชาตาติ ภวิตพฺพํ ฯ ๒. รชตสฺสาติ ยุตฺตตรํ. สุวณฺณญฺหิ นิมฺมลํ โหติ ฯ

นิทฺธเมยฺย นีหเรยฺย ยถา หิ สุวณฺณกาโร เอกวารเมว สุวณฺณํ ตาเปตฺวา โกฏฺเฏตฺวา มลํ นีหริตฺวา ปิลนฺธนวิกตึ กาตุํ น สกฺโกติ ปุนปฺปุนํ ปจนฺโต โกฏฺเฏนฺโต ปน มลํ นีหรติ ตโต อเนกวิธํ ปิลนฺธนวิกตึ กโรติ เอวเมว ปุนปฺปุนํ กุสลํ กโรนฺโต ปณฺฑิโต อตฺตโน มลํ นีหริตฺวา นิทฺธนฺตมโล นิกฺกิเลโส โหตีติ ฯ

คาถาวสาเน โส พฺราหฺมโณ โสตาปนฺโน ฯ

อญฺญตรพฺราหฺมณวตฺถุ ฯ

สนฺตุฏฺฐีติปทกถา ฯ

กตญฺญุตากถา

[๓๖๑] กตญฺญุตา นาม อปฺปสฺส วา พหุสฺส วา เยน เกนจิ กตสฺส อุปการสฺส ปุนปฺปุนํ อนุสฺสรณภาเวน ชานนตา ฯ อปิจ เนรยิกาทิทุกฺขปริตฺตาณโต ปุญฺญานิเอว ปาณีนํ พหูปการานิ ยโต เตสมฺปิ อุปการานุสฺสรณตา กตญฺญุตาติ เวทิตพฺพา ฯ ตตฺถ กตญฺญู ทุลฺลโภ โหติ ฯ เตนาห ทุกงฺคุตฺตเร [๑] ตติยปณฺณาสกสฺส ปฐมวคฺเค เทฺวเม ภิกฺขเว ปุคฺคลา ทุลฺลภา โลกสฺมึ กตเม เทฺว โย จ ปุพฺพการี โย จ กตญฺญูกตเวที อิเม โข ภิกฺขเว เทฺว ปุคฺคลา ทุลฺลภา โลกสฺมินฺติ ฯ

[๓๖๒] ตตฺถ ปุพฺพการีติ ปฐมํ อุปการสฺส การโก ฯ กตญฺญุกตเวทีติ เตน กตํ ญตฺวา ปจฺฉา การโก ฯ เตสุ ปุพฺพการี อิณํ เทมีติ สญฺญํ กโรติ ฯ ปจฺฉา การโก อิณํ ชิราเปมีติ สญฺญํ กโรตีติ ตพฺพณฺณนา [๒] ฯ

อิณํ เทมีติ สญฺญํ กโรตีติ เอวํ สญฺญํ กโรนฺโต วิย โหตีติ อตฺโถติ ตฏฺฏีกา ปุคฺคลปฺปญฺญตฺติฏีกา จ ฯ

เอตฺถ จ สญฺญํ กโรตีติ เอวํ วิยสทฺทรหิโต อตฺโถปิ ยุชฺชเตว ฯ เตนาห ภควา สุวราชภูโต เกทารชาตเก [๓] โกสิยโคตฺตสฺส พฺราหฺมณสฺส ธมฺมํ เทเสนฺโต

๑. องฺ. ทุก. ๒๐/๑๐๘ ฯ ๒. มโน. ปู. ๒/๗๓ ฯ ๓. ชาตกฏฺฐกถา. ๖/๒๕๔ ฯ

อชาตปกฺขา สกุณา ปุตฺตกา มยฺห โกสิย
เต มํ ภตา ภริสฺสนฺติ ตสฺมา เตสํ อิณํ ททे
มาตา ปิตา จ เม วุฑฺฒา ชิณฺณกา คตโยพฺพนา
เตสํ ตุณฺเฑน หาตูน มุญฺเจ ปุพฺพกตํ อิณนฺติ ฯ

[๓๖๓] **ทุลฺลภาติ** น สุลภา ฯ **ปุพฺพการีติ** ปฐมเมว การโก ฯ **กตเวทีติ** กตํ เวเทติ วิทิตํ ปากฏํ กโรติ ฯ เต อาคาริย- อนาคาริเยหิ ทีเปตพฺพา ฯ อาคาริเยสุ หิ มาตาปิตโร ปุพฺพการิโน นาม ฯ ปุตฺตธีตโร ปน มาตาปิตโร ปฏิชคฺคนฺตา อภิวาทนาทีนิ จ เตสํ กุรุมานา กตเวทิโน นาม ฯ อนาคาริเยสุ อาจริยูปชฺฌายา ปุพฺพการิโน นาม ฯ อนฺเตวาสิกสทฺธิวิหาริกา อาจริยูปชฺฌาเย ปฏิชคฺคนฺตา อภิวาทนาทีนิ จ เนสํ กุรุมานา กตเวทิโน นาม ฯ เตสํ อาวิภาวนตฺถาย อุปชฺฌายโปสกโสณตฺเถราทีนํ วตฺถูนิ กเถตพฺพานิ ฯ อปโร นโย ฯ ปเรน ๑อกเตเยว อุปกาเร อตฺตนิ กตํ อุปการํ อนเปกฺขิตฺวา การโก ปุพฺพการี เสยฺยถาปิ มาตาปิตโร เจว อาจริยูปชฺฌายา จ ฯ โส ทุลฺลโภ สตฺตานํ ตณฺหาภิภูตตฺตา ฯ ปเรน กตสฺส อุปการสฺส อนุรูปปฺปวตฺตึ อตฺตนิ กตํ อุปการํ อุปการโต ชานนฺโต เวทิยนฺโต กตญฺญูกตเวที เสยฺยถาปิ มาตาปิตุอาจริยูปชฺฌาเยสุ สมฺมาปฏิปนฺโน ฯ โสปิ ทุลฺลโภ สตฺตานํ อวิชฺชาภิภูตตฺตา ฯ อปิจ อการณวจฺฉโล ปุพฺพการี สการณวจฺฉโล กตญฺญูกตเวที ฯ ภวิสฺสติ เมติ

๑. ปเรน กเตเยว อุปกาเร น อตฺตนิ....ปุพฺพการีติปิ ทิสฺสติ ฯ

เอวมาทิการณนิรเปกฺขกิริโย [1] ปุพฺพการี ฯ กริสฺสติ เมติ เอว-
มาทิการณสาเปกฺขกิริโย [1] กตญฺญุกตเวที ฯ ตโม โชติปรายโน
ปุพฺพการี ฯ โชติ โชติปรายโน กตญฺญุกตเวที ฯ เทเสตา ปุพฺพการี ฯ
ปฏิปชฺชิตา กตญฺญุกตเวที ฯ สเทวเก โลเก อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ
ปุพฺพการี ฯ อริยสาวโก กตญฺญุกตเวทีติ ปุคฺคลปฺปญฺญตฺติวณฺณนา [2] ฯ

[๓๖๔] ตตฺถ **อาจริยูปชฺฌายาติ** เอตฺถ อาจริยูปชฺฌายลกฺขณํ
อโสกธมฺมรญฺญา ปุฏฺเฐน ขีณาสวภูเตน นิโคฺรธสามเณเรน วุตฺตํ ฯ
วุตฺตญฺหิ นิทานกถายํ [3] โก อยํ ตาต อุปชฺฌาโย นามาติ ฯ
วชฺชาวชฺชํ ทิสฺวา โจเทตา สาเรตา จ มหาราชาติ ฯ โก อยํ
ตาต อาจริโย นามาติ ฯ อิมสฺมึ สาสเน สิกฺขิตพฺพธมฺเมสุ
ปติฏฺฐาเปตา มหาราชาติ ฯ

[๓๖๕] วชฺชาวชฺชํ อุปนิชฺฌายตีติ อุปชฺฌาโยติ อาห วชฺชา-
วชฺชํ ทิสฺวา โจเทตา สาเรตา จาติ ฯ ตตฺถ วชฺชาวชฺชนฺติ
ขุทฺทกํ มหนฺตญฺจ วชฺชนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

วุฑฺฒิอตฺโถ หิ อยมกาโร ผลาผลนฺติอาทีสุ วิยาติ มหา-
ขนฺธกฏีกา ฯ

โจเทตาติ อิทํ ตยา ทุกฺกฏํ อิทํ ทุพฺภาสิตนฺติอาทีนิ วตฺวา
โจเทตา ฯ **สาเรตาติ** อตฺตโน วชฺชํ อสรนฺตสฺส สตึ อุปฺปาเทตา
สมฺมาปฏิปตฺติยํ วา สาเรตา ปวตฺเตตาติ อตฺโถ ฯ เอวํ ตยา
พุทฺธวจนํ สชฺฌายิตพฺพํ เอวํ อภิกฺกมิตพฺพํ เอวํ ปฏิกฺกมิตพฺพนฺติ-

๑. กรณสทฺโท ทิสฺสติ ฯ ๒. ป. ที. อภิ. ๗๑ ฯ ๓. สมนฺต. ๑/๔๖.

ิอาทินา อาจารสิกฺขาปนโต อาจริโย นามาติ อาห อิมสฺมึ สาสเน สิกฺขิตพฺพธมฺเมสุ ปติฏฺฐาเปตาติ ฯ ตตฺถ สิกฺขิตพฺพธมฺโม นาม สกลํ พุทฺธวจนํ สีลาทโย จ ธมฺมาติ นิทานกถาฏีกา ฯ

อตฺถโตเปเตสุ ครุ อุปชฺฌาโย นาม ฯ เตน มหาขนฺธกวณฺณนายํ[๑] **อนุปชฺฌายกาติ** วชฺชาวชฺชํ อุปนิชฺฌายเกน ครุนา วิรหิตาติ วตฺวา ปรมํ อุปชฺฌํ คาหาเปตพฺโพติ เอตฺถ วชฺชาวชฺชํ อุปนิชฺฌายตีติ อุปชฺฌาติ วุตฺตํ ฯ

วชฺชาวชฺชํ อุปนิชฺฌายตีติ อุปชฺฌาติ อิมินา อุปชฺฌายสทฺทสมานตฺโถ อุปชฺฌาสทฺโทติ ทสฺเสตีติ ตฏฺฏีกา ฯ

อุปชฺฌาติ อุปชฺฌายสทฺทสมานตฺโถ อาการนฺโต อุปชฺฌาสทฺโทติ ทสฺเสติ ฯ อุปชฺฌาสทฺโท[๒] เอว วา อุปโยคปฺปจฺจตฺตวจเนสุ ยการโลปํ กตฺวา เอวํ วุตฺโต กรณวจนาทีสุ อุปชฺฌาสทฺทสฺส ปโยคาภาวาติ ทฏฺฐพฺพนฺติ นวฏีกา ฯ

[๓๖๖] อาทเรน จริตพฺโพติ อาจริโย ฯ โส จตุพฺพิโธ โหติ ฯ เตน วิสุทฺธิมคฺเค ญาติปลิโพธกถายํ[๓] ปพฺพชฺชาจริโย อุปสมฺปทาจริโย นิสฺสยาจริโย อุทฺเทสาจริโย จาติ อตฺโถ วุตฺโต ฯ

เอตฺถ จ อุทฺเทสาจริโย นาม ธมฺมาจริโย ฯ เตน มหาขนฺธกฏีกายํ เยน สิกฺขาปทานิ ทินฺนานิ อยํ ปพฺพชฺชาจริโย ฯ เยน อุปสมฺปทกมฺมวาจา วุตฺตา อยํ อุปสมฺปทาจริโย ฯ โย อุทฺเทสํ ปริปุจฺฉํ วา เทติ อยํ ธมฺมาจริโยติ วุตฺตํ ฯ

๑. สมนฺต. ๓/๓๔. ๒. กตฺถจิ อุปชฺฌายสทฺโทติ ลิขิยติ ฯ ๓. วิสุทฺธิมคฺค. ๑/๑๑๘.

ยสฺส ปน สนฺติเก อุกฺกุฏิกํ นิสีทิตฺวา ภิกฺขุนา อาจริโย เม ภนฺเต โหหิ อายสฺมโต นิสฺสาย วจฺฉามีติ ติกฺขตฺตุํ วตฺวา นิสฺสโย คหิโต อยํ นิสฺสยาจริโย นาม ฯ

[๓๖๗] **อนฺเตวาสิกสทฺธิวิหาริกาติ** เอตฺถ ปน ยสฺส สนฺติเก สามเณเรน เจว อุปชฺฌํ คเหตฺวา อุปสมฺปนฺนภิกฺขุนา จ อุปชฺฌาโย เม ภนฺเต โหหีติ วตฺวา นิสฺสโย คหิโต โส เตสํ อุปชฺฌาโย เต ตสฺส สทฺธิวิหาริกา ฯ อนฺเตวาสิกา ปน อาจริยวเสน จตุพฺพิธา ปพฺพชฺชนฺเตวาสิโก อุปสมฺปทนฺเตวาสิโก นิสฺสยนฺเตวาสิโก ธมฺมนฺเต-วาสิโก จาติ ฯ ปเรน กตสฺส อุปการสฺส อนุรูปปฺปวตฺตินฺติ อิทนฺตุ ติกงฺคุตฺตรวณฺณนาย สเมติ ฯ

[๓๖๘] ตตฺถ หิ กตญฺญุกตเวทีติ อิมินา มยฺหํ กตนฺติ เตน กตกมฺมํ ญตฺวา วิทิตํ ปากฏํ กตฺวา ปฏิกรณปุคฺคโลติ วุตฺตํ[๑]ฯ

ปเรน กตสฺส อุปการสฺส อนุรูปปฺปวตฺตึ อตฺตนิ กตํ อุปการํ อุปการโต ชานนฺโต เวทิยนฺโต กตญฺญุกตเวทีติ อาห อิมินา มยฺหํ กตนฺติอาทินฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

การเณน วินา ปวตฺตหิตจิตฺโต อการณวจฺฉโล ฯ อนาคตมฺปิ ปโยชนํ อเปกฺขมาโน ปุริมคฺคหิตํ ตํ กตํ อุปาทาย กตญฺญูเอว นาม โหติ น ปุพฺพการีติ อาห กริสฺสติ เมติอาทินฺติ ปุคฺคลปฺปญฺญตฺติฏีกา ฯ

ปุริมคฺคหิตนฺติ กริสฺสติ เมติอาทินา จิตฺเตน ปฐมํ คหิตํ ฯ

๑. มโน. ปู. ๒/๓๐๗. ตตฺถ ปฏิกรณปุคฺคโลติ ทิสฺสติ.

ตํ **กตนฺติ** ตํ ตาทิสํ อุปการนฺติ อนุฏีกา ฯ

[๓๖๙] **ตโมติ** อนฺธการภูโต ฯ **ตมปรายโนติ** ตมเมว ปรํ อยนํ คติ อสฺสาติ ตมปรายโน ฯ เอวํ สพฺพปเทสุ อตฺโถ เวทิตพฺโพ ฯ เอตฺถ จ ปจโม นีเจ จณฺฑาลาทิกุเล ทุชฺชีวิเก[๑] หีนตฺตภาเว นิพฺพตฺเตตฺวา ตีณิ ทุจฺจริตานิ ปริปูเรติ ฯ ทุติโย ตถาวิโธ หุตฺวา ตีณิ สุจริตานิ ปริปูเรติ ฯ ตติโย อุฬาเร ขตฺติยาทิกุเล พหุนฺนปาเน สมฺปนฺนตฺตภาเว นิพฺพตฺเตตฺวา[๒] ตีณิ ทุจฺจริตานิ ปริปูเรติ ฯ จตุตฺโถ ตถาวิโธ[๓] หุตฺวา ตีณิ สุจริตานิ ปริปูเรตีติ สงฺคีติสุตฺตวณฺณนา[๔] ฯ

ตโมติ อปฺปกาสภาเวน ตโม ฯ เตนาห อนฺธการภูโตติ ฯ **อนฺธการภูโตติ** อนฺธการํ วิย ภูโต ชาโต อปฺปกาสภาเวน อนฺธการาวตฺถํ วา ปตฺโตติ อตฺโถ ฯ **ตมเมวาติ** วุตฺตลกฺขณํ ตมเมว ปรํ ปรโต อยนํ คติ นิฏฺฐาติ อตฺโถ ฯ นีเจ ... นิพฺพตฺเตตฺวาติ เอเตน ตสฺส ตมภาวํ ทสฺเสติ ฯ ตีณิ ทุจฺจริตานิ ปริปูเรตีติ เอเตน ตมปรายนภาวํ ทสฺเสติ ฯ ปกาสภาวาปตฺติโต อิตรทฺวเย วุตฺตนยานุสาเรน อตฺโถ เวทิตพฺโพติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๓๗๐] นีจกุลปจฺฉาชาติอาทิเกน ตเมน ยุตฺโตติ ตโม ฯ กายทุจฺจริตาทีหิ ปุน นิรยตมูปคมนโต ตมปรายโน ฯ อิติ อุภเยนาปิ ขนฺธตโมว กถิโต โหติ ฯ อฑฺฒกุลปจฺฉาชาติอาทิเกน[๕]

๑. ทุชฺชีวิเต. ๒. นิพฺพตฺติตฺวา. ๓. ตาทิโสว. ๔. สุ. วิ. ๓/๒๘๓.
๕. อฑฺฒกุเล ปจฺฉาชาติอาทิเกนาติ อฏฺฐกถาปาโฐ. โกสลสํยุตฺตปาลิยมฺปน อุจฺเจ กุเล ปจฺฉาชาโต โหตีติ ทิสฺสติ.

โชตินา ยุตฺโต โชติ อาโลกภูโตติ วุตฺตํ โหติ ฯ กายสุจริตาทีหิ ปุน สคฺคูปปตฺติโชติภาวูปคมนโต โชติปรายโนติ โกสลสํยุตฺเต ตติยวคฺควณฺณนา [๑]จตุกฺกงฺคุตฺตเร ทุติยปณฺณาสกวณฺณนา [๒] จ ฯ

นีจกุลปจฺฉาชาติอาทิอปฺปกาสภาเวน ตโม วิยาติ ตโม ฯ เตน ตเมน ยุตฺโตติ ตโม ปุคฺคโล ฯ วุจฺจติ หิ ตํโยคโต ปุคฺคลสฺส ตพฺโพหาโร ยถา มญฺเจรโยคโต มญฺเจโรติ ฯ ตสฺมา ตโมติ อปฺปกาสภาเวน ตโมภูตํ อนฺธการํ วิย ชาโต อนฺธการาวตฺถํ วา ปตฺโตติ อตฺโถ ฯ วุตฺตลกฺขณํ ตมเมว ปรํ ปรโต อยนํ คติ นิฏฺฐา เอตสฺสาติ ตมปรายโนติ ฯ อุภเยนาปิ ตมคฺคหเณน ขนฺธตโมว กถิโต น อนฺธการตโม ฯ ขนฺธตโมติ จ สมฺปตฺติรหิตา ขนฺธูปปตฺติเยว ทฏฺฐพฺพา ฯ อฑฺฒกุลปจฺฉาชาติอาทิปฺปกาสภาเวน โชเตตีติ โชติ ฯ เตน โชตินา ยุตฺโตติอาทิ สพฺพํ วุตฺตนเยน เวทิตพฺพนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

ตโม โชติปรายโน ปุญฺญผลํ อนูปชีวนฺโตเอว ปุญฺญานิ กโรตีติ ปุพฺพการีติ วุตฺโตติ ปุคฺคลปฺปญฺญตฺติฏีกา ฯ

ปุญฺญผลํ อุปชีวนฺโต กตญฺญุปกฺเข ติฏฺฐตีติ วุตฺตํ ปุญฺญผลํ อนูปชีวนฺโตติ อนุฏีกา ฯ ตถา ทุกงฺคุตฺตรฏีกา ฯ

[๓๗๑] เอวํ กตญฺญู ปุคฺคโล ทุลฺลโภ โหติ ยทคฺเคน ปุคฺคโล ทุลฺลโภ ตทคฺเคน กตญฺญุตาปิ ทุลฺลภา โหติ ฯ สา จสฺส ทุลฺลโภ อยนฺติ ปสํสนียตํ ปาเปติ ฯ ตโตเยว สา มงฺคลํ ฯ

๑. สา. ป. ๑/๑๙๐. ๒. มโน. ปู. ๒/๔๑๘.

เตนฏฺจกถายํ ๑ สา สปฺปุริโสติ๒ ปสํสนียาทินานปฺปการวิเสสาธิคม-
เหตุโต มงฺคลนฺติ เวทิตพฺพาติ ๓ วุตฺตํ ฯ กตญฺญู หิ ทุลฺลโภ เอว
น อกตญฺญู วิย สุลโภ ฯ อกตญฺญโน หิ พหู โหนฺตีติ ฯ

ตตฺถ กตญฺญู อิธ ปสํสาทิหิตํ ปาปุณาติ อกตญฺญู อิธ
นินฺทาทิอหิตํ ฯ ตตฺรีมานิ วตฺถูนิ

[๓๗๒] อตีเต พาราณสีรญฺโญ สตฺต ปุตฺตา อเหสุํ ฯ เตสํ
สพฺพเชฏฺจโก ปทุโม นาม กุมาโร โพธิสตฺโต ฯ ราชา อิเม มํ
วธิตฺวา รชฺชมฺปิ คณฺเหยฺยุนฺติ เตสุ อาสงฺกํ อุปฺปาเทตฺวา ตาตา
มายิธ วสิตฺถ อญฺญตฺถ คนฺตฺวา มมจฺจเยนาคนฺตฺวา รชฺชํ คณฺหถาติ
อาห ฯ เต อตฺตโน ปชาปตีหิ สทฺธึ ปกฺกนฺตา อนฺตรามคฺเค
เอกสฺมึ กนฺตาเร อนฺนปานํ อลภนฺตา สพฺพกนิฏฺจสฺส ภริยํ มาเรตฺวา
เตรส โกฏฺจาเส กตฺวา มํสํ ขาทึสุ ฯ โพธิสตฺโต ปน อตฺตนา
จ ภริยาย จ ลทฺเธสุ ทฺวีสุ โกฏฺจาเสสุ เอกํ ฐเปตฺวา ภริยาย
สทฺธึ เอกเมว ขาทิ ฯ อิมินา นเยน เต ฉทฺทิวเสสุ ฉ อิตฺถิโย
มาเรตฺวา ขาทึสุ ฯ โพธิสตฺโตปิ เทวสิกํ เอเกกํ โกฏฺจาสํ ฐเปสิ ฯ
อิติ สตฺตเม ทิวเส โพธิสตฺตสฺส ฉ โกฏฺจาสา อวสิฏฺจา ฯ โส
เตสํ อตฺตโน ภริยํ มาเรตุกามานํ ฉ โกฏฺจาเส ทตฺวา อชฺช
ตาตา อิเม ขาทถ เสฺว ชานิสฺสามาติ วตฺวา เตสํ นิทฺทายนกาเล
ภริยํ คเหตฺวา ปลายนฺโต คนฺตุํ อสกฺโกนฺตํ ภริยํ ขนฺเธนาทาย

๑. ปรมตฺถโชติกา ขุทฺทกปาจวณฺณนา. ๑๖๒. ๒. สปฺปุริเสหีติ อฏฺจกถาโปตฺถเก
ลิขิตํ. ๓. วุตฺตาติ.

อรุณุคฺคมนเวลาย กนฺตารา นิกฺขมฺม ปิปาสิตา สามีติ วุตฺเต อุทกํ อลภนฺโต ขคฺเคน ทกฺขิณชานุน ปหริตฺวา โลหิตํ ปาเยสิ ฯ เต อุโภ อนุปุพฺเพน มหาคงฺคํ ปตฺวา คงฺคานิวตฺตเน ปณฺณสาลํ กตฺวา วาสํ กปฺเปสุํ ฯ ตทา มนุสฺสา เอกํ ราชาปราธึ โจรํ หตฺถปาทกณฺณนาสานิ ฉินฺทิตฺวา เอกสฺมึ อมฺพณเก ปกฺขิปิตฺวา คงฺคาย ฉฑฺเฑสุํ ฯ โกณฺโฑ อฏฺฏสฺสรํ กุรุมาโน ตํ ฐานํ ปตฺโต ฯ ตํ สุตฺวา โพธิสตฺโต การุญฺเญน ตํ อุกฺขิปิตฺวา ปณฺณสาลํ อาเนตฺวา กสาวโธวนเลปนาทีหิ วณปฺปฏิกมฺมํ อกาสิ ฯ ภริยา ปนสฺส โกณฺฑํ ชิคุจฺฉมานา นุฏฺฐุภนฺตี วิจรติ ฯ โพธิสตฺโต ภริยาย สทฺธึ โกณฺฑํ อสฺสมปเท ฐเปตฺวา สยํ ผลาผลํ อาหริตฺวา โปเสสิ ฯ สา โกณฺเฑ ปฏิพทฺธจิตฺตา เตน สทฺธึ มิจฺฉาจริตฺวา โพธิสตฺตํ อุปาเยน มาเรตุกามา สามิ อหํ ตุมฺหากํ อํเส นิสีทิตฺวา กนฺตารา นิกฺขมมานา เอกํ ปพฺพตํ ทิสฺวา อยฺเย ปพฺพตเทวเต สจาหํ สามิเกน สทฺธึ อโรคา ชีวิตํ ลภิสฺสามิ พลิกมฺมํ เต กริสฺสามีติ อายาจึ อิทานิสฺสา พลิกมฺมํ กริสฺสามีติ วตฺวา โพธิสตฺตํ คเหตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา สามิ ตฺวญฺเญว อุตฺตมเทวตา ตํ ตาว ปทกฺขิณํ กตฺวา วนฺทิตฺวา ปจฺฉา เทวตาย พลิกมฺมํ กริสฺสามีติ วตฺวา โพธิสตฺตํ ปปาตาภิมุขํ ฐเปตฺวา ปุปฺเผหิ ปูเชตฺวา วนฺทิตุกามา วิย หุตฺวา ปิฏฺฐิปสฺเส ฐตฺวา ปิฏฺฐิยํ ปหริตฺวา ปปาเต ปาเตตฺวา ปจฺจาคนฺตฺวา โกณฺฑสฺส สนฺติกํ อคมาสิ ฯ โพธิสตฺโต ปน ปตนฺโต อุทุมฺพรรุกฺขมตฺถเก เอกสฺมึ อกณฺฏเก คุมฺเพ ปติตฺวา

อญฺญตฺถ คนฺตุมสกฺโกนฺโต อุทุมฺพรผลํ ขาทิตฺวา สาขนฺตเร นิสีทิ ฯ ตสฺส จ รุกฺขสฺส ปพฺพตปาทโต อารุยฺห ผลํ ขาทิตปุพฺโพ เอโก มหาสรีโร โคธราชา อตฺถิ ฯ โส ผลํ ขาทิตุํ อารุยฺห โพธิสตฺตํ ทิสฺวา เตน สทฺธึ วิสฺสาสํ อาปชฺชิตฺวา ตสฺส ตตฺถาคตการณํ ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ สุตฺวา ตํ อตฺตโน ปิฏฺฐิยํ นิสีทาเปตฺวา ปปาตา อุตฺตริตฺวา อรญฺญา นิกฺขมิตฺวา มหามคฺเค ฐเปตฺวา อรญฺญเมว ปาวิสิ ฯ โพธิสตฺโต ปจฺจนฺตคามํ คนฺตฺวา ตตฺถ วสนฺโต ปิตุ อจฺจเยน รชฺชํ คเหตฺวา ปทุมราชา นาม หุตฺวา ฉ ทานสาลาโย กาเรตฺวา เทวสิกํ ฉ สตสหสฺสานิ วิสฺสชฺเชตฺวา ทานํ อทาสิ ฯ สาปิ ปาปิตฺถี ตํ โกณฺฑํ ขนฺเธนาทาย อรญฺญา นิกฺขมฺม มนุสฺสปเถ ภิกฺขํ จริตฺวา ตํ โกณฺฑํ โปเสนฺตี มนุสฺเสหิ กินฺเต อยํ โหตีติ ปุฏฺฐา อหํ เอตสฺส มาตุลธีตา ปิตุจฺฉาปุตฺโต เม เอส เอตสฺเสว มํ อทํสุ สาหํ วชฺฌปฺปตฺตมฺปิ อตฺตโน สามิกํ ปริหรนฺตี ภิกฺขํ จริตฺวา โปเสมีติ อาห ฯ มนุสฺสา อยํ ปติพฺพตาติ พหุตรํ ยาคุภตฺตํ ทตฺวา ถิรํ เวตฺตปจฺฉิญฺจ อทํสุ ตว สามิกํ อิธ นิสีทาเปตฺวา คจฺฉาติ ฯ สาปิ ตถา กตฺวา จรมานา พาราณสี คนฺตฺวา ทานสาลาสุ ภุญฺชมานา วิจริ ฯ โพธิสตฺโต ทานคฺเค อฏฺฐนฺนํ วา ทสนฺนํ วา สหตฺถา ทานํ ทตฺวา ปจฺจาคจฺฉนฺโต คมนมคฺเค ตํ ทิสฺวา กิเมตนฺติ ปุจฺฉิ ฯ เอกา เทว ปติพฺพตาติ ฯ โส ตํ ปกฺโกสาเปตฺวา สญฺชานิตฺวา โกณฺฑํ ปจฺฉิโต นีหราเปตฺวา ปุจฺฉิ ฯ สา ปุริมนเยเนว กเถสิ ฯ ราชา นนุ ตฺวํ ปทุมกุมารสฺส

ภริยา อสุกรญฺโญ ธีตา อสุกา นาม มม ชานุโลหิตํ ปิวิตฺวา อิมสฺมึ โกณฺเฑ ปฏิพทฺธจิตฺตา มํ ปปาเต ปาเตสิ สาทานิ ตฺวํ นลาเฏ มจฺจุํ คเหตฺวา มํ มโตติ มญฺญมานา อาคตาติ วตฺวา อิมํ โกณฺฑํ มุสเลน โปเถตฺวา มาเรถ อิมิสฺสา ปาปิตฺถิยา กณฺณนาสํ ฉินฺทถาติ อมจฺเจ อาณาเปสิ ฯ กามญฺเจส โกธํ อธิวาเสตุํ อสกฺโกนฺโต เอวํ เตสํ ทณฺฑํ อาณาเปสิ น ปน ตถา กาเรสิ ฯ ราชา โกธํ มนฺทํ กตฺวา ยถา สา ปจฺฉึ สีสโต โอโรเปตุํ น สกฺโกติ เอวํ คาฬฺหํ พนฺธาเปตฺวา โกณฺฑํ ตตฺถ ปกฺขิปาเปตฺวา อตฺตโน วิชิตา นีหราเปสิ ฯ ทุกนิปาตสฺส ปญฺจมวคฺเค จูฬปทุมชาตกวณฺณนายํ ปทุมราชวตฺถุ ๑ฯ

[๓๗๓] อตีเต โพธิสตฺโต ตาปโส หุตฺวา คงฺคาตีเร ปณฺณสาลายํ ฌานสุเขน วิหาสิ ฯ ตทา พาราณสีเสฏฺฐิธีตา ทุฏฺฐกุมารี นาม จณฺฑา ผรุสา กมฺมกเร อกฺโกสติ ปหรติ ฯ อเถกทิวสํ นํ กมฺมกรา คเหตฺวา คงฺคาย กีฬิสฺสามาติ คนฺตฺวา ตตฺถ ฉฑฺเฑสุํ ฯ สา วิรวนฺตี อุทเกน วุยฺหมานา อฑฺฒรตฺติยํ โพธิสตฺตสฺส สาลาสมีปํ ปาปุณิ ฯ ตาปโส ตสฺสํ การุญฺเญน ตํ อุกฺขิปิตฺวา อคฺคึ กตฺวา ทตฺวา สีเต วิคเต ผลาผลํ ทตฺวา กตฺถ วาสิกาสีติ ปุจฺฉิ ฯ พาราณสีวาสิกาติ ฯ อิทานิ คจฺฉาติ ฯ สา อิมํ ตาปสํ สีลเภทํ ปาเปตฺวา ตํ คเหตฺวา คมิสฺสามีติ จินฺเตตฺวา ตถา กตฺวา อคมาสิ ฯ ตาปโสปิ ภินฺนสีโล ปริหีนชฺฌาโน ตาย สทฺธึ เอกํ ปจฺจนฺตคามํ

๑. ชาตกฏฺฐกถา. ๓/๑๕๔.

คนฺตฺวา ตกฺกํ วิกฺกีณนฺโต ตํ โปเสติ ฯ ตสฺมาสฺส ตกฺกปณฺฑิโตติ นามํ อกํสุ ฯ มนุสฺสา จสฺส ปริพฺพยํ ทตฺวา อมฺหากํ สุยุตฺตํ วา ทุยฺยุตฺตํ วา อาจิกฺขนฺโต เอตฺถ วสาติ คามทฺวาเร กุฏิกาย วาเสสุํ ฯ อเถกทิวสํ โจรา ตํ คามํ วิลุมฺปิตฺวา ตกฺกปณฺฑิตสฺส ภริยํ อคฺคเหสุํ ฯ โจรเชฏฺฐโก ตํ ภริยํ อกาสิ ฯ สา ตกฺกปณฺฑิตํ ฆาตาเปตุกามา โจเรหิ อานีตา อหํ ทุกฺขํ วสามิ อาคนฺตฺวา มํ เนหีติ ตสฺส สาสนํ เปเสตฺวา ตํ ตตฺถาคตํ ทิสฺวา สเจ มยํ อิทานิ คจฺฉิสฺสาม โจโร อนุพนฺธิตฺวา อุโภปิ อมฺเห ฆาเตสฺสติ รตฺติภาเค คจฺฉิสฺสามีติ ตํ โกฏฺฐเก นิสีทาเปตฺวา สายํ เชฏฺฐกสฺส อาคนฺตฺวา สุรํ ปิวิตฺวา มตฺตกาเล อาจิกฺขิ ฯ โจโร ตํ คเหตฺวา ปาเตตฺวา กปฺปุราทีหิ ยถารุจึ โปเถตฺวา พนฺธิตฺวา นิปชฺชาเปสิ ฯ โส โปถิยมาโน อญฺญํ กิญฺจิ อวตฺวา โกธนา อกตญฺญู จ ปิสุณา มิตฺตทุพฺภิกาติ อิทเมว วทติ ฯ โจโรปิ สยิตฺวา ปพุทฺโธ ชิณฺณาย สุราย ปุน ตํ โปเถตุํ อารภิ ฯ โสปิ ตเถว วทติ ฯ โจโรปิ อยํ อิมเมว วทติ นาญฺญํ กิมิทนฺติ จินฺเตตฺวา ปุจฺฉิตฺวา สพฺพํ ปวตฺตึ สุตฺวา อยํ เอวรูเป อุปการเก วิปฺปฏิปชฺชติ มยฺหมฺปิ อุปทฺทวํ กเรยฺย มาเรตพฺพา เอสาติ จินฺเตตฺวา ตํ อิตฺถึ ปโพเธตฺวา เอหิ เอตํ ปุริสํ ฆาเตสฺสามาติ พหิคามํ คนฺตฺวา ตํ อิตฺถึ มาเรตฺวา ตกฺกปณฺฑิตํ คเหตฺวา เคหํ คนฺตฺวา อิทานิ กหํ คมิสฺสสีติ อาห ฯ ตกฺกปณฺฑิโต ปพฺพชิตฺวา อรญฺเญ วสิสฺสามีติ อาห ฯ อหํปิ ปพฺพชิสฺสามีติ ฯ เต อุโภ

ปพฺพชิตฺวา ฌานาภิญฺญาโย นิพฺพตฺเตตฺวา พฺรหฺมโลกูปคา ฯ เอกนิปาตสฺส สตฺตมวคฺเค ตกฺกชาตกวณฺณนายํ [๑] ตกฺกปณฺฑิตวตฺถุ ฯ

[๓๗๔] อตีเต โพธิสตฺโต ตาปโส หุตฺวา คงฺคาตีเร ปณฺณสาลายํ วิหาสิ ฯ ตทา พาราณสีรญฺโญ ปุตฺโต ทุฏฺฐกุมาโร นาม อโหสิ กกฺขโฬ ผรุโส สพฺเพสํ อกฺขิมฺหิ ปติตรโช [๒] วิย ขาทิตุํ อาคตปิสาโจ วิย จ อมนาโป ฯ โส เอกทิวสํ คงฺคาย กีฬนฺโต เอถ ภเณ มํ นทีมชฺฌํ เนตฺวา อาเนถาติ อโวจ ฯ เต ตํ เนตฺวา ฉฑฺเฑตฺวา ปลายึสุ ฯ โส อุทเกน วุยฺหมาโน เอกํ ทารุกฺขนฺธํ ทิสฺวา ตตฺถ นิสีทิตฺวา ปริเทวมาโน คจฺฉติ ฯ ตทา พาราณสีวาสี เอโก เสฏฺฐี นทีตีเร จตฺตาฬีสโกฏิธนํ นิทหิตฺวา ธนตณฺหาย ธนปิฏฺเฐ สปฺโป หุตฺวา นิพฺพตฺติ ฯ อปโรปิ ตสฺมึเยว ปเทเส ตึส โกฏิโย นิทหิตฺวา ธนตณฺหาย ตตฺเถว อุนฺทูโร หุตฺวา นิพฺพตฺติ ฯ เตสํ วสนฏฺฐานํ อุทกํ ปาวิสิ ฯ เต นิกฺขมิตฺวา ตํ เตน นิสินฺนํ [๓] ทารุกฺขนฺธํ ทิสฺวา อารุยฺห ขนฺธปิฏฺเฐเยว นิปชฺชึสุ ฯ นทีตีเร จ เอโก สิมฺพลีรุกฺโข อตฺถิ ฯ ตตฺเถโก สุวโปตโก วสติ ฯ รุกฺโข อุทกปิฏฺเฐ ปติ ฯ สุวโปตโก ตํ ทารุกฺขนฺธํ ทิสฺวา นิลียิ ฯ เอวนฺเต จตฺตาโร ชนา คจฺฉมานา อฑฺฒรตฺติยํ ตาปสสฺส ปณฺณสาลาสมีปํ ปตฺตา ฯ ตาปโส ราชปุตฺตสฺส ปริเทวนสทฺทํ สุตฺวา นทีตีรํ คนฺตฺวา เตสุ การุญฺเญน เต อุกฺขิปิตฺวา อสฺสมํ เนตฺวา

๑. ชาตกฏฺฐกถา. ๒/๘๘. ๒. ปติตรชนฺติปิ ปาํ.
๓. ปมาทลิขิตํ มญฺเญ. นิสินฺนนฺติ หิ น กมฺมวาจกํ อฏฺฐกถายํ อภินิสินฺนนฺติ ปาโจ.

อคฺคึ ชาเลตฺวา อิเม ทุพฺพลตราติ ปฐมํ สปฺปาทีนํ สรีรํ เสเทตฺวา ปจฺฉา ราชปุตฺตสฺส สรีรํ เสเทตฺวา อาหารํ เทนฺโตปิ ปฐมํ สปฺปาทีนเมว ทตฺวา ปจฺฉา ตสฺส ผลาผลํ อทาสิ ฯ กุมาโร อยํ กูฏตาปโส มํ อคเณตฺวา ติรจฺฉานคตานํ สมฺมานํ กโรตีติ ตสฺมึ อาฆาตํ พนฺธิตฺวา กติปาหํ วสิตฺวา คจฺฉนฺโต เอตํ อตฺตโน สนฺติกํ อาคตํ มาเรสฺสามีติ จินฺเตตฺวา ภนฺเต มยิ รชฺเช ปติฏฺฐิเต อาคจฺเฉยฺยาถ อหํ โว จตูหิ ปจฺจเยหิ อุปฏฺฐหิสฺสามีติ วตฺวา ปกฺกามิ ฯ สปฺโป ปน คจฺฉนฺโต ตํ วนฺทิตฺวา ภนฺเต ตุมฺเหหิ มยฺหํ มหาอุปกาโร กโต อสุกฏฺฐาเน เม เอตฺตกํ ธนํ นิทหิตํ กิจฺเจ โว ธเนน สติ ตตฺถ คนฺตฺวา ทีฆาติ ปกฺโกเสยฺยาถาติ วตฺวา ปกฺกามิ ฯ อุนฺทูโรปิ ตเถว วตฺวา กิจฺเจ โว ธเนน สติ ตตฺถ คนฺตฺวา อุนฺทูราติ ปกฺโกเสยฺยาถาติ วตฺวา ปกฺกามิ ฯ สุวโปตโกปิ ตาปสํ วนฺทิตฺวา ภนฺเต มยฺหํ ธนํ นตฺถิ รตฺตสาลีหิ ปน โว อตฺเถ สติ มยฺหํ วสนฏฺฐานํ คจฺเฉยฺยาถาติ วตฺวา ปกฺกามิ ฯ ราชปุตฺโต คนฺตฺวา นจิรสฺเสว รชฺเช ปติฏฺฐาติ ฯ โพธิสตฺโต ปฐมํ สปฺปาทโย วีมํสิตุกาโม เตสํ วสนฏฺฐานํ คโต ฯ เตปิ สกฏฺฐานา นิกฺขมิตฺวา ตํ วนฺทึสุ ฯ โส ตโต นิวตฺติตฺวา ราชานํ วีมํสิตุกาโม ราชุยฺยานํ คนฺตฺวา ตตฺถ วสิตฺวา ปุนทิวเส ภิกฺขาจารวตฺเตน นครํ ปาวิสิ ฯ ตสฺมึ ขเณ ราชา หตฺถิกฺขนฺธวรคโต นครํ ปทกฺขิณํ กโรนฺโต ตํ ทูรโตว ทิสฺวา อยํ กูฏตาปโส มม สนฺติเก ภุตฺวา วสิตุกาโม อาคโต ยาว ปริสมชฺเฌ อตฺตนา

มยฺหํ กตคุณํ น ปกาเสติ ตาวสฺส สีสํ ฉินฺทาเปสฺสามีติ ปุริเส อาณาเปสิ ฯ เต คนฺตฺวา โพธิสตฺตํ วนฺทิตฺวา [๑]จตุกฺเก จตุกฺเก ปหรนฺตา อาฆาตนํ นยึสุ ฯ โส ปหฏปฺปหฏฐาเน อิมเมว คาถมาห

[๓๗๕] **สจฺจํ กิเรวมาหํสุ นรา เอกจฺจิยา อิธ**
กฏฺฐํ ปลฺลวิตํ [๒] เสยฺโย น เตฺวเวกจฺจิโย นโรติ ฯ

ตตฺถ **สจฺจํ กิเรวมาหํสูติ** อวิตถเมว กิร เอวํ วทนฺติ ฯ นรา เอกจฺจิยา อิธาติ อิเธกจฺเจ ปณฺฑิตปุริสา ฯ **กฏฺฐํ ปลฺลวิตํ เสยฺโยติ** นทิยา วุยฺหมานํ สุกฺขทารุ อุตฺตาเรตฺวา ถเล ฐปิตํ สุนฺทรํ ฯ กึการณา ฯ ตํ หิ ยาคุภตฺตาทีนํ ปจนตฺถาย สีตาตุรานํ วิสีวนตฺถาย อญฺเญสํปิ จ ปริสฺสยานํ หรณตฺถาย อุปการํ โหติ ฯ น **เตฺวเวกจฺจิโย** นโรติ เอกจฺโจ ปน มิตฺตทุพฺภี อกตญฺญู ปาปปุริโส โอเฆน วุยฺหมาโน หตฺเถ คเหตฺวา อุตฺตาริโต น เตฺวว วรํ ฯ ตถา หิ อหํ อิมํ ปาปปุริสํ อุตฺตาเรตฺวา ทุกฺขํ อาหรินฺติ ฯ

ตํ สุตฺวา เตสุ เย ปณฺฑิตา เต กึ โภ ปพฺพชิต ตยา อมฺหากํ รญฺโญ อตฺถิ โกจิ คุโณ กโตติ ปุจฺฉึสุ ฯ โส สพฺพํ ปวตฺตึ กเถสิ ฯ ตํ สุตฺวา มนุสฺสา อยํ มิตฺตทุพฺภี ราชา อตฺตโน ชีวิตทายกสฺส คุณมตฺตมฺปิ น ชานาติ ตํ นิสฺสาย กุโต อมฺหากํ สุขํ [๓] คณฺหถ นนฺติ กุปิตา สมนฺตโต อุฏฺฐหิตฺวา อุสฺสตฺติปาสาณมุคฺคราทีหิ หตฺถิกฺขนฺธคตเมว นํ ฆาเตตฺวา ปาเท กฑฺฒิตฺวา ปริขาปิฏฺเฐ ฉฑฺเฑตฺวา โพธิสตฺตํ อภิสิญฺจึสุ ฯ โส

๑. พนฺธิตฺวาติ ปเทน ภวิตพฺพํ. ๒. นิปฺผวิตนฺติ ปาลิ. ๓. วุฑฺฒีติปิ ปทํ.

ธมฺเมน รชฺชํ กาเรนฺโต เตสํ สปฺปาทีนํ วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา สปฺปอุนฺทูเรหิ ทินฺนา สตฺตติ หิรญฺญโกฏิโย เต ตโย ชเน จ คเหตฺวา ปจฺฉา คนฺตฺวา [๑] สปฺปสฺส วสนตฺถาย สุวณฺณนาฬึ อุนฺทูรสฺส วสนตฺถาย ผลิกคุหํ สุวกสฺส สุวณฺณปญฺชรํ กาเรตฺวา สปฺปสุวกานํ มธุลาเช อุนฺทูรสฺส คนฺธสาลิตณฺฑุเล ทาเปสีติ ฯ

เอกนิปาตสฺส อฏฺฐมวคฺเค สจฺจํกิรชาตกวณฺณนายํ [๒] จตุชฺชนวตฺถุ ฯ

[๓๗๖] อตีเต ราชคเห มหาเสฏฺฐี อตฺตโน ปุตฺตสฺสตฺถาย ชนปทเสฏฺฐิโน ธีตรํ อาเนสิ ฯ สา ปน วญฺฌา หุตฺวา คพฺภินิยาลยํ ทสฺเสนฺตี หตฺถปาทปิฏฺฐิโย โกเฏตฺวา พหลํ กาเรตฺวา เทวสิกํ ปิโลติกเวฐเนน อุทรวฑฺฒนํ ทสฺเสตฺวา เอกิสฺสา ธาติยา ตํ กิจฺจํ ชานาเปตฺวา นวมาสจฺจเยน อิทานิ ชนปเท ปิตุ ฆรํ คนฺตฺวา วิชายิสฺสามีติ สสฺสุสสฺสุเร อาปุจฺฉิตฺวา ปกฺกามิ ฯ อเถกา ทุคฺคติตฺถี สตฺเถน สทฺธึ มคฺคํ คจฺฉนฺตี อนฺตรามคฺเค เอกสฺมึ นิโคฺรธมูเล ปุตฺตํ วิชายิตฺวา ปาโตว สตฺเถ คจฺฉนฺเต อหํ วินา สตฺเถน คนฺตุํ น สกฺขิสฺสามีติ ตตฺเถว คพฺภมลญฺจ ปุตฺตญฺจ ฉฑฺเฑตฺวา คตา ฯ เทวตา ทารกํ รกฺขึสุ ฯ โส กิร โพธิสตฺโต ว ฯ เสฏฺฐิธีตา ปน ตํ ฐานํ ปตฺวา สรีรกิจฺจํ กริสฺสามีติ ตาย ธาติยา สทฺธึ นิโคฺรธมูลํ คนฺตฺวา สุวณฺณวณฺณํ ทารกํ ทิสฺวา อมฺม นิปฺผนฺนํ โน กิจฺจนฺติ ปิโลติกา อปเนตฺวา อุจฺฉงฺคปฺปเทสํ โลหิเตน คพฺภมเลน จ มกฺขิตฺวา อตฺตโน คพฺภวุฏฺฐานภาวํ

๑. ปจฺจาคนฺตฺวาติ ยุตฺตตรํ. ๒. ชาตกฏฺฐกถา ๒/๑๒๙.

ปริชนสฺส กเถตฺวา ทารกํ คเหตฺวา ตโตว ปฏินิวตฺติ ฯ ตสฺส นิโคฺรโธติ นามํ กรึสุ ฯ ตํทิวสญฺเญว อนุเสฏฺฐิสฺส สุณิสาปิ วิชายนตฺถาย กุลฆรํ คจฺฉนฺตี อนฺตรามคฺเค เอกิสฺสา รุกฺขสาขาย เหฏฺฐา ปุตฺตํ วิชายิตฺวา ปฏินิวตฺติ ฯ ตสฺส สาโขติ นามํ ฯ ตํ ทิวสญฺเญว มหาเสฏฺฐึ นิสฺสาย วสนฺตสฺส ตุนฺนการสฺส ภริยาปิ ปิโลติกนฺตเร ปุตฺตํ วิชายิ ฯ ตสฺส โปติโกติ นามํ ฯ มหาเสฏฺฐี อุโภเปเต นิโคฺรธกุมารสฺส ชาตทิวเส อาหราเปตฺวา เตเนว สทฺธึ วฑฺเฒสิ ฯ เต เอกโต วฑฺฒิตฺวา วยปฺปตฺตา ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา อุคฺคหิตสิปฺปา ชนปทจาริกญฺจรนฺตา อนุปุพฺเพน พาราณสีสมีปํ คนฺตฺวา เอกสฺมึ รุกฺขมูเล นิปชฺชึสุ ฯ ตสฺมิญฺจ รุกฺเข กุกฺกุฏา วสึสุ ฯ เตสุ อุปริโม เหฏฺฐิมสฺส สรีเร วจฺจํ ปาเตสิ ฯ เกนิทํ ปาติตนฺติ ฯ สมฺม มา กุชฺฌ มยา อชานนฺเตน ปาติตนฺติ ฯ อเร ตฺวํ มม สรีรํ อตฺตโน วจฺจฏฺฐานํ มญฺญสิ กึ มม ปมาณํ น ชานาสิ โย หิ มํ มาเรตฺวา มํสํ ขาทติ โส ปาโตว สหสฺสํ ลภตีติ ฯ อเร ตฺวํ อชานนฺเตนาติ วุตฺเตปิ กุชฺฌสิ เอตฺตกมตฺเตน มานํ กโรสิ มํ ปน มาเรตฺวา โย ถูลมํสํ ขาทติ โส ปาโตว ราชา โหติ โย มชฺฌิมมํสํ โส เสนาปติ โย อฏฺฐิมํสํ โส ภณฺฑาคาริโกติ ฯ โปติโก ปจฺจูสกาเล อุฏฺฐาย นิโคฺรธกุมารสฺส ปาเท ปริมชฺชนฺโต นิสินฺโน เตสํ วจนํ สุตฺวา สณิกํ อารุยฺห อุปริมํ กุกฺกุฏํ คเหตฺวา มาเรตฺวา องฺคาเรสุ ปจิตฺวา ถูลมํสํ นิโคฺรธสฺส มชฺฌิมมํสํ สาขสฺส ทตฺวา อตฺตนา อฏฺฐิมํสํ

ขาทิตฺวา สพฺพํ ปวตฺตึ กเถสิ ฯ เต ตโยปิ ปาตราสเวลายํ พาราณสึ ปวิสิตฺวา เอกสฺส พฺราหฺมณสฺส เคเห ปายาสํ ภุญฺชิตฺวา นครา นิกฺขมิตฺวา อุยฺยานํ ปวิสึสุ ฯ นิโคฺรธกุมาโร สิลาปฏฺเฏ นิปชฺชิ ฯ อิตเร เทฺว พหิ นิปชฺชึสุ ฯ ตทา พาราณสีราชา สตฺตาหํ กาลกโต ฯ อถ ปุโรหิตาทโย ปุสฺสรถํ วิสฺสชฺเชสุํ ฯ กสฺสปสํยุตฺต-ฏฺฐีกายํ ปุสฺสรถนฺติ มงฺคลรถนฺติ วุตฺตํ ฯ ปุสฺสรโถ อุยฺยานํ คนฺตฺวา อาโรหณสชฺโช หุตฺวา อฏฺฐาสิ ฯ ปุโรหิโต ปาเทสุ ลกฺขณานิ อุปธาเรตฺวา สพฺพตุริยานิ ปคฺคณฺหาเปตฺวา ตตฺเถว รตนราสิมฺหิ นิโคฺรธํ ฐเปตฺวา อภิสิญฺจิ ฯ โส สาขสฺส เสนาปติฏฺฐานํ ทตฺวา นครํ ปาวิสิ ฯ โปติโกปิ เตน สทฺธึเยว ปาวิสิ ฯ ราชา เอกทิวสํ มาตาปิตโร สริตฺวา คจฺฉ เต อาเนหีติ ราชคหนครํ โปติกเมว เปเสสิ ฯ โส คนฺตฺวา เตสุ อนาคเตสุ สยเมว ปจฺจาคนฺตฺวา เสนาปติสฺส ฆเร มคฺคกิลมถํ วิโนเทตฺวา ปจฺฉา ราชานํ ปสฺสิสฺสามีติ ตตฺถ คนฺตฺวา ตว สหายโก โปติโก นามาคโตติ อาโรจาเปสิ ฯ สาโข อยํ มยฺหํ รชฺชํ อทตฺวา นิโคฺรธสฺส อทาสีติ ตสฺมึ เวรํ พนฺธิ ฯ ตสฺมา โส ทูตสฺส วจนํ สุตฺวาว กุทฺโธ โก อิมสฺส สหาโย อุมฺมตฺตโก ทาสีปุตฺโต คณฺหถ นนฺติ วตฺวา หตฺถปาทชานุกปฺปุเรหิ โกฏฺฏาเปตฺวา คีวายํ คาหาเปตฺวา นีหราเปสิ ฯ โปติโกปิ อยํ อกตญฺญู มิตฺตทุพฺภี นิโคฺรธปณฺฑิโต กตญฺญู สปฺปุริโส ตสฺเสว สนฺติกํ คมิสฺสามีติ คนฺตฺวา รญฺโญ มาตาปิตูนํ อนาคตภาวํ กเถสิ ฯ สาโขปิ โปติโก

มํ รญฺโญ สนฺติเก ภินฺเทยฺย มยิ ปน คเต กิญฺจิ วตฺตุํ น สกฺขิสฺสตีติ ตตฺเถว คโต ฯ โปติโก เตน กตกมฺมํ รญฺโญ กเถสิเยว ฯ ตํ สุตฺวา ราชา กุชฺฌิตฺวา ตํ มาเรตุํ อาณาเปสิ ฯ โปติโก ขมถ มหาราช อสปฺปุริสสฺสาติ วาเรสิ ฯ ราชา สาขสฺส ขมิตฺวา เสนาปติฏฺฐานํ โปติกสฺเสว ทาตุกาโม ตสฺมึ อนิจฺฉนฺเต สพฺพเสนานํ[๑] วิจารณารหํ ภณฺฑาคาริกฏฺฐานํ นาม อทาสิ ฯ ปุพฺเพ กิร ตํ ฐานนฺตรํ นาโหสิ ตโต ปฏฺฐาย ชาตํ ฯ อปรภาเค โปติโก ภณฺฑาคาริโก ปุตฺตธีตาหิ วฑฺฒมาโน ปุตฺตธีตโร โอวทนฺโต ทสกนิปาเต นิโคฺรธชาตเก[๒] อิมํ คาถมาห

[๓๗๗] **นิโคฺรธเมว เสเวยฺย น สาขมุปสํวเส**
นิโคฺรธสฺมึ มตํ เสยฺโย ยญฺเจ สาขสฺมิ ชีวิตนฺติ ฯ

ติชนวตฺถุ

[๓๗๘] เอวํ อกตญฺญู นินฺทาทึ ปาปุณาติ ฯ กตญฺญู ปน สตฺถาราปิ ปสํสิโต ฯ ตตฺรีทํ วตฺถุ

ราชคเห กิร ราโธ นาม มหลฺลกพฺราหฺมโณ ปุตฺตทาเรน อพหุมโต[๓] เวฬุวนํ คนฺตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิ ฯ ชิณฺโณ อยนฺติ น เกจิ ปพฺพาเชตุํ อิจฺฉึสุ ฯ สตฺถา ตํ ญตฺวา โก ภิกฺขเว ตสฺส พฺราหฺมณสฺส อธิการํ สรตีติ อาห ฯ ตตฺถ อธิการนฺติ อธิกกิริยํ สกฺการนฺติ วุตฺตํ โหติ ฯ อถายสฺมา มหาสารีปุตฺโต อิธ เม ภนฺเต โส พฺราหฺมโณ ราชคเห ปิณฺฑาย จรนฺตสฺส กฏจฺฉุภิกฺข
๐

๑. สพฺพเสนีนํ. ๒. ชาตกฏฺฐกถา. ๕/๔๗๖. ๓. อพหุมาโนติปิ.

ทาเปสิ อิมํ โข อหํ ภนฺเต ตสฺส พฺราหฺมณสฺส อธิการํ สรามีติ อาห ฯ สาธุ สาธุ สารีปุตฺต กตญฺญูโน หิ สารีปุตฺต สปฺปุริสา๗ กตเวทิโน เตนหิ ตฺวํ สารีปุตฺต ตํ พฺราหฺมณํ ปพฺพาเชหิ อุปสมฺปาเทหีติ ฯ เถโร ตํ ปพฺพาเชตฺวา อาทาย คามกาวาสํ คโต ฯ ตตฺรสฺส อธุนา ปพฺพชิตตฺตา กิจฺฉลาภสฺส เถโร อตฺตโน ปตฺตํ อาวาสมฺปิ ปณีตปิณฺฑปาตมฺปิ ราธตฺเถรสฺเสว ทตฺวา สยํ ปิณฺฑาย จรติ ฯ ราธตฺเถโร เสนาสนโภชนสปฺปายานิ ลภิตฺวา เถรสฺเสว สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา นจิรสฺเสว อรหตฺตํ ปาปุณิ ฯ

เอกงฺคุตฺตเร เอตทคฺควคฺควณฺณนายญฺเจว ๑ มหาขนฺธเก จ ราธพฺราหฺมณวตฺถุ ฯ

[๓๗๙] อถ สารีปุตฺตตฺเถโร กตญฺญูกตเวทีติ สงฺฆมชฺเฌ กถา อุทปาทิ ฯ ตํ สุตฺวา สตฺถา ปุพฺเพเปส หตฺถี หุตฺวา กตญฺญูกตเวทีเยวาติ วตฺวา ทุกนิปาตสฺส ปฐมวคฺเค อลีนจิตฺตชาตกํ ๒ กเถสิ ฯ ตสฺมา ธมฺมเสนาปตินา วิย กตญฺญุนา ภวิตพฺพํ อานนฺทตฺเถเรน วิย จ ฯ

เถรสฺส กิร ปญฺจสตมตฺตา สทฺธิวิหาริกา ฯ เตเสฺวโก ทหรภิกฺขุ เถรสฺส พหูปกาโร ปริเวณํ สมฺมชฺชติ ปานียปริโภชนียํ อุปฏฺฐเปติ ทนฺตกฏฺฐมุโขทกนหาโนทกํ เทติ วจฺจกุฏีชนฺตาฆร-เสนาสนานิ ปฏิชคฺคติ หตฺถปริกมฺมปาทปริกมฺมปิฏฺฐิปริกมฺมาทีนิ กโรติ ฯ เถโร ปน อตฺตโน ธมฺมกถาย ปสนฺเนน โกสลรญฺญา

๑. มโน. ปู. ๑/๓๕๔. ๒. ชาตกฏฺฐกถา. ๓/๒๓.

ทินฺนานิ ปญฺจ สาฏกสตานิ อยเมว พหูปกาโรติ ยุตฺตวเสน สพฺพานิ ตสฺเสว อทาสิ ฯ โส สพฺเพเต สาฏเก ภาเชตฺวา อตฺตโน สมานูปชฺฌายานํ อทาสิ ฯ เต ภิกฺขู จีวรํ กตฺวา นิวาเสตฺวา ปารุปิตฺวา จ สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ภนฺเต โสตาปนฺนสฺส มุโขโลกนทานํ นาม อตฺถีติ อาหํสุ ฯ นตฺถิ ภิกฺขเวติ ฯ ภนฺเต อมฺหากํ อุปชฺฌาโย อานนฺทตฺเถโร ปญฺจ สาฏกสตานิ เอกสฺเสว ทหรภิกฺขุโน อทาสิ โสปิ อตฺตนา ลทฺเธ อมฺหากํ อทาสีติ ฯ น ภิกฺขเว อานนฺโท มุโขโลกเนน เทติ โส ปนสฺส ภิกฺขุ พหูปกาโร ตสฺมา อตฺตโน อุปการกสฺส อุปการวเสน คุณวเสน ยุตฺตวเสน จ อุปการกสฺส นาม ปจฺจุปกาโร กาตุํ วฏฺฏตีติ กตญฺญุกตเวทิภาเวน อทาสิ โปราณกปณฺฑิตาปิ อตฺตโน อุปการกานญฺเญว ปจฺจุปการํ กรึสูติ วตฺวา ทุกนิปาตสฺส ปฐมวคฺเค คุณชาตกํ[๑]กเถสิ ฯ สิคาลชาตกนฺติปิ เอตสฺเสว นามํ ฯ ปุน สตฺถา ตเถว วตฺวา ติกนิปาตสฺส ปฐมวคฺเค ติริติวจฺฉชาตกํ[๒] กเถสิ ฯ อุภยตฺถ อตีตวตฺถุ ชาตเก โอโลเกตพฺพํ ฯ

อานนฺทตฺเถรวตฺถุ ฯ

[๓๘๐] อปิจ กตญฺญุสฺส สมฺปราโย สุคติ อกตญฺญุสฺส ทุคฺคตีติ ฯ อยมตฺโถ จตุกฺกงฺคุตฺตรสฺส ปญฺจมปณฺณาสเก ทุติยวคฺคสฺส ตติเยน อกตญฺญุตาสุตฺเตน[๓] ทีเปตพฺโพ ฯ อกตญฺญู หิ ทุคฺคติปรายโนว ฯ ตตฺรีทํ วตฺถุ

อตีเต พาราณสีวาสี เอโก วนจรโก หิมวนฺเต อตฺตโน

๑. ชาตกฏฺฐกถา. ๓/๓๐. ชาตกฏฺฐกถา. ๔/๕๒. ๓. องฺ. จตุกฺก. ๒๑/๓๐๙.

อาชีวภณฺฑกํ คเวสมาโน มคฺคมูโฬฺห หุตฺวา ปริเทวมาโน วิจริ ฯ ตทา โพธิสตฺโต สีลวนฺตตาย สีลวนาคราชา นาม สพฺพเสโต หตฺถี หุตฺวา ตสฺส ปริเทวนํ สุตฺวา การุญฺญโจทิโต ตํ ปิฏฺฐิยํ นิสีทาเปตฺวา อรญฺญา เนตฺวา มนุสฺสปถํ ปาเปตฺวา โภ ปุริส อิมินา มคฺเคน คจฺฉ มยฺหํ ปน วสนฏฺฐานํ ปุจฺฉิโตปิ มา กสฺสจิ อาจิกฺขีติ (๑) อาห ฯ โส ปน มิตฺตทุพฺภี อกตญฺญู โพธิสตฺตสฺส ปิฏฺเฐ นิสินฺนกาเลเยว รุกฺขปพฺพตนิมิตฺตานิ สลฺลกฺเขตฺวา พาราณสึ คนฺตฺวา ทนฺตกาเร ทิสฺวา กึ โภ ชีวทนฺตมฺปิ ลภิตฺวา คณฺเหยฺยาถาติ วตฺวา ชีวทนฺโต นาม มตหตฺถิทนฺตโต มหคฺฆตโรติ สุตฺวา ปาเถยฺยํ ขรกกจญฺจ คเหตฺวา โพธิสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ทนฺเต ยาจิ ฯ โพธิสตฺโต เตน เทฺว อคฺคทนฺเต ฉินฺทาเปตฺวา เต โสณฺฑาย คเหตฺวา นาหํ อิเม มยฺหํ อปฺปิยาติ ทมฺมิ อิเมหิ ปน เม สตคุเณน สหสฺสคุเณน สตสหสฺสคุเณน สพฺพญฺ-ญุตญฺญาณํ ปิยตรํ ตสฺส เม ทนฺตทานํ สพฺพญฺญุตญฺญาณปฺ-ปฏิวิชฺฌนตฺถาย โหตูติ ปณิธานํ กตฺวา อทาสิ ฯ โส เต อาทาย ปจฺจาคนฺตฺวา วิกฺกีณิตฺวา ตสฺมึ มูเล ขีเณ ปุน คนฺตฺวา อวเสสทนฺเต ยาจิ ฯ หตฺถีปิสฺส อทาสิ ฯ ปุน ตสฺมึปิ ขีเณ คนฺตฺวา ยาจิ ฯ หตฺถีปิ สาธูติ วตฺวา โคนิสินฺนกํ นิสีทิ ฯ โสปิ อกตญฺญู หตฺถิกุมฺภํ อารุยฺห อุโภ โกฏิโย ปณฺหิยา ปหรนฺโต มํสํ วิยูหิตฺวา กกเจน มูลทาเฐ กปฺเปตฺวา ปกฺกามิ ฯ ตสฺมึ หตฺถิโน ทสฺสนูปจารํ

๑. อาจิกฺขาติ.

วิชหนฺเตเยว มหาปจวี สิเนรุยุคนฺธราทโย มหาภาเร ธาเรตุํ สมตฺถาปิ ตสฺส อคุณราสึ ธาเรตุํ อสกฺโกนฺตี วิย ภิชฺชิตฺวา วิวรมทาสิ ฯ ตาวเทว อวีจิชาลา นิกฺขมิตฺวา ตํ อกตญฺญุ มิตฺตทุพฺภึ ปริกฺขิปิตฺวา คณฺหิ ฯ อถ ตสฺมึ วนสณฺเฑ อธิวตฺถา รุกฺขเทวตา เอกนิปาตสฺส อฏฺฐมวคฺเค สีลวชาตเก [๑]อิมํ คาถมาห

[๓๘๑] **อกตญฺญุสฺส โปสสฺส นิจฺจํ วิวรทสฺสิโน**
สพฺพญฺเจ ปจวึ ทชฺชา เนว นํ อภิราธเยติ ฯ

ตตฺถ **อกตญฺญุสฺสาติ** อตฺตโน กตคุณํ อชานนฺตสฺส ฯ **โปสสฺสาติ** ปุริสสฺส ฯ **วิวรทสฺสิโนติ** ฉิทฺทเมว โอกาสเมว โอโลเกนฺตสฺส ฯ **สพฺพญฺเจ ปจวึ ทชฺชาติ** สเจปิ สกลํ จกฺกวตฺติรชฺชํ อิมํ วา ปน มหาปจวึ ปริวตฺเตตฺวา ปจโวชํ ทเทยฺย ฯ **เนว นํ อภิราธเยติ** เอวํ กโรนฺโตปิ โกจิ ปริโตเสตุํ วา ปสาเทตุํ วา น สกฺกุเณยฺยาติ ฯ

หตฺถี ยาวตายุกํ จตฺวา ยถากมฺมํ คโต ฯ

วนจรกวตฺถุ ฯ

เอวํ อกตญฺญุสฺส ทุคฺคติ สมฺปราโย โหติ ฯ กตญฺญู ปน สุคตึ อุปปนฺโน คณนปถํ วีติวตฺโต ฯ กึ วตฺถุนาติ ฯ

กตญฺญุตาติปทกถา

๑. ชาตกฏฺฐกถา. ๒/๑๒๔.

ธมฺมสฺสวนกถา

[๓๘๒] กาเลน ธมฺมสฺสวนํ นาม ยสฺมึ กาเล อุทฺธจฺจสหคตํ จิตฺตํ โหติ กามวิตกฺกาทีนํ วา อญฺญตเรน อภิภูตํ ตสฺมึ กาเล เตสํ วิโนทนตฺถํ ธมฺมสฺสวนนฺติ อฏฺฐกถา [๑]ฯ

กามปฺปฏิสํยุตฺโต วิตกฺโก กามวิตกฺโก ฯ พฺยาปาทปฺปฏิสํยุตฺโต วิตกฺโก พฺยาปาทวิตกฺโก ฯ วิหึสาปฏิสํยุตฺโต วิตกฺโก วิหึสาวิตกฺโก ฯ เตสุ เทฺว สตฺเตสุปิ สงฺขาเรสุปิ อุปฺปชฺชนฺติ ฯ กามวิตกฺโก หิ ปิเย มนาเป สตฺเต วา สงฺขาเร วา วิตกฺเกนฺตสฺส อุปฺปชฺชติ ฯ พฺยาปาทวิตกฺโก อปฺปิเย อมนาเป สตฺเต วา สงฺขาเร วา กุชฺฌิตฺวา โอโลกนโต [๒] ปฏฺฐาย ยาว วินาสนา อุปฺปชฺชติ ฯ วิหึสาวิตกฺโก สงฺขาเรสุ น อุปฺปชฺชติ ฯ สงฺขาโร หิ ทุกฺขาเปตพฺโพ นาม นตฺถิ ฯ อิเม สตฺตา หญฺญนฺตุ วา อุจฺฉิชฺชนฺตุ วา วินสฺสนฺตุ วา มา วา อเหสุนฺติ จินฺตนกาเล ปน สตฺเตสุ อุปฺปชฺชตีติ สงฺคีติสุตฺเต ติกวณฺณนา ฯ [๓]

กามปฺปฏิสํยุตฺโตติ เอตฺถ เทฺว กามา วตฺถุกาโม จ กิเลสกาโม จ ฯ ตตฺถ วตฺถุกามปกฺเข [๔] อารมฺมณกรณวเสน กาเมหิ ปฏิสํยุตฺโต วิตกฺโก กิเลสกามปกฺเข [๔] ปน สมฺปโยควเสน กาเมน ปฏิสํยุตฺโตติ โยเชตพฺพํ ฯ **พฺยาปาทปฺปฏิสํยุตฺโต**ติอาทีสุ สมฺปโยควเสน อตฺโถ เวทิตพฺโพ ฯ พฺยาปาทวตฺถุปฺปฏิสํยุตฺโต พฺยาปาทปฺปฏิสํยุตฺโตติ คยฺหมาเน น อุภยถาปิ โยชนา ลพฺภเตว ฯ วิหึสาปฏิสํยุตฺโตติ

๑. ปรมตฺถโชติกา ขุทฺทกปาฐวณฺณนา. ๑๒๖. ๒. โอโลกนกาลโต. ๓. สุ. วิ. ๓/๒๒๖.
๔. กตฺถจิ...เปกฺเขติ ลิขิตํ.

เอตฺถาปิ เอเสว นโย ฯ วิหึสนฺติ เอตาย สตฺเตว วิหึสนํ วา เอตํ สตฺตานนฺติ วิหึสา ตาย ปฏิสํยุตฺโต วิหึสาปฏิสํยุตฺโตติ เอวํ สทฺทตฺโถ เวทิตพฺโพ ฯ อปฺปิเย อมนาเป สงฺขาเร อารพฺภ พฺยาปาทวิตกฺกุปฺปตฺติ อฏฺฐานฆาตวเสน ทีเปตพฺพา ฯ พฺยาปาทวิตกฺกสฺส อวธึ ทสฺเสตุํ ยาว วินาสนาติ วุตฺตํ ฯ วินาสเน ปน ปาณาติปาโต เอวาติ ฯ สงฺขาโร ทุกฺขาเปตพฺโพ นาม นตฺถีติ กสฺมา วุตฺตํ นนุ เย ทุกฺขาเปตพฺพาติ อิจฺฉิตา สตฺตสญฺญิตา เตปิ อตฺถโต สงฺขารา เอวาติ ฯ สจฺจเมตํ ฯ เย ปน อินฺทฺริยพทฺธา สวิญฺญาณกตาย ทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺติ ตสฺมา เต วิหึสาวิตกฺกสฺส วิสยา อิจฺฉิตา สตฺตสญฺญิตา ฯ เย ปน น ทุกฺขํ ปฏิสํเวเทนฺติ วุตฺตลกฺขณาโยคโต เต สนฺธาย วิหึสาวิตกฺโก สงฺขาเรสุ น อุปฺปชฺชตีติ วุตฺตํ ฯ ยตฺถ ปน อุปฺปชฺชติ ยถา จ อุปฺปชฺชติ ตํ ทสฺเสตุํ อิเม สตฺตาติอาทิ วุตฺตนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๓๘๓] อปเร อาหุ ปญฺจเม ปญฺจเม ทิวเส ธมฺมสฺสวนํ กาเลน ธมฺมสฺสวนํ นาม ฯ ยถาห ฯ อายสฺมา อนุรุทฺโธ ปญฺจาหิกํ โข ปน มยํ ภนฺเต สพฺพรตฺตึ[๑] ธมฺมิยา กถาย สนฺนิสีทามาติ อฏฺฐกถา[๒] ฯ

ตตฺถ **ปญฺจาหิกนฺตฺยาทิ** มูลปณฺณาสกสฺส จตุตฺถวคฺเค จูฬโคสิงฺคสุตฺเต[๓] เตน เถเรน สตฺถุ สนฺติเก วุตฺตํ ฯ

ปญฺจาหิกํ โข ปนาติ จาตุทฺทเส ปณฺณรเส อฏฺฐมิยนฺติ

๑. สพฺพรตฺติยา วา สพฺพรตฺติกํ วาติ ปาลิยํ ทิสฺสติ. ๒. ป. โช. ขุ. ขุ. ๑๖๒.
๓. ม. ม. ๑๒/๓๘๖.

อิทนฺตาว ปกติธมฺมสฺสวนเมว ฯ ตํ อขณฺฑํ กตฺวา ปญฺจเม[๑] ทิวเส เทฺว เถรา นาติวิกาเล นหายิตฺวา อนุรุทฺธตฺเถรสฺส วสนฏฺฐานํ คจฺฉนฺติ ตตฺถ ตโยปิ นิสีทิตฺวา ติณฺณํ ปิฏกานํ อญฺญตรสฺมึ อญฺญมญฺญํ ปญฺหํ ปุจฺฉนฺติ อญฺญมญฺญํ วิสฺสชฺเชนฺติ เตสํ เอวํ กเถนฺตานํเยว อรุณํ[๒] อุคฺคจฺฉติ ฯ ตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตนฺติ จูฬโคสิงฺควณฺณนา[๓] ฯ

ตํ อขณฺฑนฺติ ตํ ตีสฺปิ ทิวเสสุ ธมฺมสฺสวนํ ปวตฺตนวเสน อขณฺฑิกํ กตฺวา ฯ **เอตนฺติ** ปญฺจาหิกํ โข ปนาติอาทิ วจนํ ฯ ปญฺจเม ปญฺจเม อหนิ ภวนฺติ ปญฺจาหิกนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๓๘๔] อปิจ ยสฺมึ กาเล กลฺยาณมิตฺเต อุปสงฺกมิตฺวา สกฺกา โหติ อตฺตโน กงฺขาวิโนทกํ ธมฺมํ โสตุํ ตสฺมึ กาเลปิ ธมฺมสฺสวนํ กาเลน ธมฺมสฺสวนนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ เตนาห ภควา ติกงฺคุตฺตเร ปฐมปณฺณาสกสฺส ทุติยวคฺเค ปาปณิกสุตฺเต[๔] ภิกฺขูนํ ธมฺมํ เทเสนฺโต เต กาเลน กาลํ อุปสงฺกมิตฺวา ปริปุจฺฉติ ปริปญฺหติ อิทํ ภนฺเต กถํ อิมสฺส โก อตฺโถติ ฯ ตสฺส เต อวิวฏญฺเจว วิวรนฺติ อนุตฺตานีกตญฺจ อุตฺตานีกโรนฺติ อเนกวิหิเตสุ จ กงฺขฏฺฐานิเยสุ ธมฺเมสุ กงฺขํ ปฏิวิโนเทนฺตีติ ฯ

ตตฺถ เตติ กลฺยาณมิตฺตภูเต พหุสฺสุเต ภิกฺขู กาเลน กาลํ อุปสงฺกมิตฺวา ภิกฺขุ ฯ

๑. ปญฺจเม ปญฺจเมติ ยมกํ กตํ. ๒. อรุโณติ ยุตฺตตรํ. ๓. ป. สู.๒/๓๒๗.
๔. องฺ. ติก. ๒๐/๑๔๗.

ตพฺพณฺณนายํ[๑] **ปริปุจฺฉตีติ** อตฺถานตฺถํ การณาการณํ ปุจฺฉติ ฯ **ปริปญฺหตีติ** อิมํ นาม ปุจฺฉิสฺสามีติ อญฺญาตํ ตุลติ[๒] ปริคฺคณฺหตีติ วุตฺตํ ฯ

ปริปุจฺฉตีติ สพฺพภาเคน ปุจฺฉิตพฺพํ ปุจฺฉติ ฯ เตนาห อตฺถานตฺถํ การณาการณํ ปุจฺฉตีติ ฯ **ปริปญฺหตีติ** วิจาเรตีติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๓๘๕] ติกงฺคุตฺตเร ปฐมปณฺณาสกสฺส ตติยวคฺเค คิลานสุตฺต-วณฺณนายนฺตุ[๓] มาสสฺส อฏฺฐ วาเร ธมฺมกถา อนุญฺญาตาติ วุตฺตํ ฯ

ตตฺถ อฏฺฐ วารา นาม ปญฺจมี อฏฺฐมี จาตุทฺทสี ปุณฺณมีติ ชุณฺหปกฺเข จตฺตาโร ตถา กาฬปกฺเขปิ ปญฺจมี อฏฺฐมี จาตุทฺทสี อมาวาสีติ อฏฺฐ ปกติอุโปสถทิวสา ฯ นนุ สพฺพปาลีสุ ปญฺจมี นาคตาติ ฯ สจฺจํ ฯ สา ปน ธมฺมสงฺคาหเกหิ ฐปิตา ฯ วุตฺตญฺหิ ภยเภรวสุตฺตวณฺณนายํ[๔] ปุพฺเพ กิร ภควติ อนุปฺปนฺเนปิ อุปฺปชฺชิตฺวา อปรินิพฺพุเตปิ ปญฺจมี อนภิลกฺขิตาเยว ปรินิพฺพุเต ปน ธมฺมสงฺคาหกตฺเถรา จินฺเตสุํ ธมฺมสฺสวนํ จิเรน โหตีติ ฯ ตโต สมฺมนฺนิตฺวา ปญฺจมีติ ธมฺมสฺสวนทิวสํ ฐเปสุํ ฯ ตโต ปฏฺฐาย สา อภิลกฺขิตา ชาตา[๕] ฯ เอวํ อสพฺพกาลิกตฺตา เอตฺถ น คหิตาติ ฯ

จาตุทฺทสีติ อิทนฺตุ ปกฺขทฺวเยปิ ลพฺภติ ฯ เตน ภยเภรว-สุตฺตวณฺณนายเมว[๖] **จาตุทฺทสีติ** ปกฺขสฺส ปฐมทิวสโต ปฏฺฐาย จตุทฺทสนฺนํ ปูรณี เอกา รตฺติ ฯ เอวํ ปญฺจทสี อฏฺฐมี จ ฯ

๑. มโน. ปู. ๒/๑๐๙. ๒. อญฺญาตุํ ลภตีติ ปาฐทฺวยํ ทิสฺสติ. ๓. มโน. ปู. ๒/๑๑๒. ๔. ป. สู. ๑/๑๖๔. ๕. ชาตาติ. ๖. ป. สู. ๑/๑๖๓.

ปกฺขสฺสาติ สุกฺกปกฺขสฺส กณฺหปกฺขสฺส จ เอตา ติสฺโส ติสฺโส กตฺวา ฉ รตฺติโย ฯ ตสฺมา สพฺพตฺถ ปกฺขวจนํ โยเชตพฺพํ ปกฺขสฺส จาตุทฺทสี ปกฺขสฺส ปญฺจทสี ปกฺขสฺส อฏฺฐมีติ วุตฺตํ ฯ

ปฐมทิวสโต ปฏฺฐีติ ปฐมปฺปาฏิปททิวสโต ปฏฺฐายาติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๓๘๖] ตสฺมา มาสสฺส อฏฺฐสุ ทิวเสสุปิ ธมฺมสฺสวนํ กาเลน ธมฺมสฺสวนํ นามาติ ฯ ตเทตํ กาเลน ธมฺมสฺสวนํ นีวรณปฺปหานจตุรานิสํสอาสวกฺขยาธิคมาทินานปฺปการวิเสสาธิคมเหตุโต มงฺคลํ ฯ วุตฺตญฺหิ ยสฺมึ ภิกฺขเว สมเย อริยสาวโก อฏฺฐิกตฺวา มนสิกตฺวา สพฺพเจตสา [1] สมนฺนาหริตฺวา โอหิตโสโต ธมฺมํ สุณาติ อิมสฺส ปญฺจ [2] นีวรณา ตสฺมึ สมเย น โหนฺติ สตฺต [3] โพชฺฌงฺคา ตสฺมึ สมเย ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉนฺตีติ ฯ

มหาวคฺเค โพชฺฌงฺคสํยุตฺตปาลิ ฯ [4]

[๓๘๗] อฏฺฐิกตฺวาติ อตฺตานํ เตน ธมฺเมน อฏฺฐิกํ กตฺวา ตํ วา ธมฺมํ เอส มยฺหํ อตฺโถติ อตฺถํ กตฺวา ฯ มนสิกตฺวาติ จิตฺเต ฐเปตฺวา ฯ สพฺพเจตสา สมนฺนาหริตฺวาติ จิตฺตสฺส โถกมฺปิ พหิ คนฺตุํ อเทนฺโต สพฺเพน สมนฺนาหารจิตฺเตน สมนฺนาหริตฺวา ฯ โอหิตโสโตติ ฐปิตโสโตติ กสฺสปสํยุตฺตวณฺณนา [5] ฯ

อาทิโต ปฏฺฐาย ยาว ปริโยสานา สวนจิตฺตํ สพฺพเจโตติ

๑. สพฺพเจตโส. ๒. ปญฺจสฺส. ๓. อิเม สตฺตาติ ปาลิยํ ทิสฺสติ. ๔. สํ. มหา. ๑๙/๑๓๔.
๕. สา. ป. ๒/๒๔๙.

อธิปฺเปตนฺติ อาห จิตฺตสฺส โถกมฺปิ พหิ คนฺตุํ อเทนฺโตติ ฯ เตน สโมธานํ ทสฺเสติ ฯ **สพฺเพน ... สมนฺนาหริตฺวาติ** อารมฺภโต ปฏฺฐาย ยาว เทสนานิฏฺฐานา อนฺตรนฺตรา ปวตฺเตน สพฺเพน สมนฺนาหารจิตฺเตน ธมฺมํเยว สมนฺนาหริตฺวา ฯ **ธปิตโสโตติ** ธมฺเม นิหิตโสโตติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๓๘๘] **ปญฺจ นีวรณา ตสฺมึ สมเย น โหนฺติ สตฺต โพชฺฌงฺคา ตสฺมึ สมเย ภาวนาปาริปูรึ** คจฺฉนฺตีติ อริยสาวกสฺส หิ สปฺปายธมฺมสฺสวนํ สุณนฺตสฺส ปญฺจ นีวรณา ทูเร โหนฺติ ฯ โส สเจ ตสฺมึเยว จ [๑] ธาเน วิเสสํ นิพฺพตฺเตตุํ สกฺโกติ เอวมสฺส สตฺต โพชฺฌงฺคา ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉนฺติ ฯ โน เจ สกฺโกติ ตโต ปฏฺฐาย รตฺติฏฺฐานทิวาฐานคโต ตเมว ปีตึ อวิชหนฺโต ปญฺจ นีวรเณ วิกฺขมฺภิตฺวา วิเสสํ นิพฺพตฺเตสฺสติ ตตฺถ อสกฺโกนฺโตปิ ยาว สตฺตทิวสพฺภนฺตรา ตเมว ปีตึ อวิชหนฺโต นีวรเณ วิกฺขมฺภิตฺวา วิเสสํ นิพฺพตฺเตสฺสติ ฯ อิทํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํ ฯ ธมฺมสฺสวนวเสน สกึ ปีติปฺปาโมชฺชปฺปจฺจยา [๒] ปฏิลทฺธโพชฺฌงฺคา หิ กมฺมารามตาทีนิ อาคมฺม นสฺสนฺติ ฯ ตถารูปมฺปน อุตุสปฺปายาทึ ลภิตฺวา ปุน อุปฺปชฺชนฺตาปิ ตสฺมึ สมเย ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉนฺติ อิจฺเจว วุจฺจนฺตีติ โพชฺฌงฺคสํยุตฺตวณฺณนา [๓] ฯ

[๓๘๙] ปญฺจ นีวรณา ทูเร โหนฺติ อวสรณโต ฯ **ตเมว ปีตินฺติ** สปฺปายธมฺมสฺสวนวเสน อุปฺปนฺนํ ปีตึ ตสฺสา ตทา

๑. จกาโร น ทิสฺสติ. ๒. ปีติปฺปาโมชฺชปกฺขิยา. ๓. สา. ป. ๓/๒๓๕.

อุปฺปนฺนาการสลฺลกฺขเณน อวิชหนฺโต ปุนปฺปุนํ ตสฺสา นิพฺพตฺตเนน ฯ เตนาห ปญฺจ นีวรเณ วิกฺขมฺภิตฺวาติ ฯ **อิทํ สนฺธายาติ** ยตฺตเก ทิวเส อวินสฺสนฺตี สา ธมฺมปฺปีติ ลทฺธปฺปจฺจยา หุตฺวา วิเสสาวหา โหติ ฯ อิมมตฺถํ สนฺธาย เอตํ ปญฺจ นีวรณา ตสฺมึ สมเย น โหนฺตีติอาทิ วุตฺตํ ฯ **ปีติปฺปาโมชฺชปฺปจฺจยา ... นสฺสนฺตีติ** วิโรธิปฺปจฺจยวเสน อปฺปวตฺตนโต น ทิสฺสนฺติ ฯ สภาคปฺปจฺจยวเสน ปุน อุปฺปชฺชนฺตาปิ ... วุจฺจนฺติ กิจฺจสาธนวเสน ปวตฺตนโตติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๓๙๐] เอวํ ธมฺมสฺสวนํ นีวรณปฺปหานาธิคมเหตุ โหติ ฯ ปญฺจสตา กิร พฺราหฺมณา ปพฺพชิตา สมฺมาสมฺพุทฺโธ ลิงฺควจนวิภตฺติปทพฺยญฺชนาทีหิ กเถนฺโต อมฺเหหิ ญาตเมว กเถสฺสติ อญฺญาตํ กึ กเถสฺสตีติ ธมฺมสฺสวนตฺถํ น คจฺฉนฺติ ฯ สตฺถา ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา เต ปกฺโกสาเปตฺวา กสฺมา เอวํ กโรถ สกฺกจฺจํ ธมฺมํ สุณาถ สกฺกจฺจํ ธมฺมํ สุณนฺตานญฺจ สชฺฌายนฺตานญฺจ อิเม เอตฺตกา อานิสํสาติ ทสฺเสนฺโต จตุกฺกงฺคุตฺตเร จตุตฺถปณฺณาสกสฺส ปญฺจมวคฺเค โสตานุคตสุตฺตํ[๑] กเถสิ โสตานุคตานํ ภิกฺขเว ธมฺมานํ วจสา ปริจิตานํ มนสานุเปกฺขิตานํ ทิฏฺฐิยา สุปฺปฏิวิทฺธานํ จตฺตาโร อานิสํสา ปาฏิกงฺขา ฯ กตเม จตฺตาโร ฯ อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺมํ ปริยาปุณาติ สุตฺตํ เคยฺยํ เวยฺยากรณํ คาถํ อุทานํ อิติวุตฺตกํ ชาตกํ อพฺภุตธมฺมํ เวทลฺลํ ฯ ตสฺส เต ธมฺมา โสตานุคตา โหนฺติ วจสา ปริจิตา มนสานุเปกฺขิตา ทิฏฺฐิยา สุปฺปฏิวิทฺธา ฯ

๑. องฺ. จตุกฺก. ๒๑/๒๕๑.

โส มุฏฺฐสฺสติ กาลํ กุรุมาโน อญฺญตรํ เทวนิกายํ อุปปชฺชติ ฯ ตสฺส ตตฺถ สุขิโน ธมฺมปทาปิลปนฺติ ฯ ทนฺโธ ภิกฺขเว สตุปฺปาโท อถ โส สโต ขิปฺปํเยว วิเสสคามี โหติ ฯ โสตานุคตานํ ภิกฺขเว ธมฺมานํ ... ทิฏฺฐิยา สุปฺปฏิวิทฺธานํ อยํ ปฐโม อานิสํโส ปาฏิกงฺโข ฯ ปุน จ ปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺมํ ปริยาปุณาติ สุตฺตํ ... เทวนิกายํ อุปปชฺชติ ฯ ตสฺส ตตฺถ น เหว โข สุขิโน ธมฺมปทาปิลปนฺติ อปิจ โข ภิกฺขุ อิทฺธิมา เจโตวสิปฺปตฺโต เทวปริสาย ธมฺมํ เทเสติ ฯ ตสฺส เอวํ โหติ อยํ วา โส ธมฺมวินโย ยตฺถาหํ ปุพฺเพ พฺรหฺมจริยํ อจรินฺติ ฯ ทนฺโธ ภิกฺขเว สตุปฺปาโท อถ โส สโต ขิปฺปํเยว วิเสสคามี โหติ ฯ เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว ปุริโส กุสโล เภริสทฺทสฺส โส อทฺธานมคฺคปฺ-ปฏิปนฺโน เภริสทฺทํ สุเณยฺย ตสฺส น เหว โข อสฺส กงฺขา วา วิมติ วา เภริสทฺโท นุ โข น นุ โข เภริสทฺโทติ อถโข เภริสทฺโทเตฺวว นิฏฺฐํ คจฺเฉยฺย เอวเมว โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺมํ ปริยาปุณาติ สุตฺตํ ... อถ โส สโต ขิปฺปํเยว วิเสสคามี โหติ ฯ โสตานุคตานํ ภิกฺขเว ธมฺมานํ ... สุปฺปฏิวิทฺธานํ อยํ ทุติโย อานิสํโส ปาฏิกงฺโข ฯ ปุน จ ปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺมํ ปริยาปุณาติ สุตฺตํ ... เทวนิกายํ อุปปชฺชติ ตสฺส ตตฺถ น เหว โข สุขิโน ธมฺมปทาปิลปนฺติ ฯ นปิ ภิกฺขุ อิทฺธิมา เจโตวสิปฺปตฺโต เทวปริสาย ธมฺมํ เทเสติ ฯ อปิจ โข เทวปุตฺโต เทวปริสาย ธมฺมํ เทเสติ ฯ ตสฺส เอวํ โหติ อยํ วา โส

ธมฺมวินโย ... วิเสสคามี โหติ ฯ เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว ปุริโส กุสโล สงฺขสทฺทสฺส โส อทฺธานมคฺคปฺปฏิปนฺโน ... อถ โส สโต ขิปฺปํเยว วิเสสคามี โหติ ฯ โสตานุคตานํ ภิกฺขเว ธมฺมานํ ... สุปฺปฏิวิทฺธานํ อยํ ตติโย อานิสํโส ปาฏิกงฺโข ฯ ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺมํ ปริยาปุณาติ สุตฺตํ ... เทวนิกายํ อุปปชฺชติ ฯ ตสฺส ตตฺถ น เหว โข สุขิโน ... นปิ ภิกฺขุ อิทฺธิมา ... นปิ เทวปุตฺโต เทวปริสาย ธมฺมํ เทเสติ ฯ อปิจ โข โอปปาติโก โอปปาติกํ สาเรติ สรสิ ตฺวํ มาริส ยตฺถ มยํ ปุพฺเพ พฺรหฺมจริยํ อจริมฺหาติ ฯ โส เอวมาห สรามิ มาริส สรามิ มาริสาติ ฯ ทนฺโธ ภิกฺขเว สตุปฺปาโท อถ โส สโต ขิปฺปํเยว วิเสสคามี โหติ ฯ เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว เทฺว สหายกา สหปํสุกีฬกา เต กทาจิ กรหจิ กตฺถจิ อญฺญมญฺญํ สมาคจฺเฉยฺยุํ ตเมนํ สหายโก สหายกํ เอวํ วเทยฺย อิทมฺปิ สมฺม สรสิ อิทมฺปิ สมฺม สรสีติ โส เอวํ วเทยฺย สรามิ สมฺม สรามิ สมฺมาติ เอวเมว โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ ธมฺมํ ปริยาปุณาติ สุตฺตํ ... อปิจ โข โอปปาติโก โอปปาติกํ สาเรติ สรสิ ตฺวํ มาริส ... อถโข โส สโต ขิปฺปํเยว วิเสสคามี โหติ ฯ โสตานุคตานํ ภิกฺขเว ธมฺมานํ ... สุปฺปฏิวิทฺธานํ อยํ จตุตฺโถ อานิสํโส ปาฏิกงฺโข ฯ โสตานุคตานํ ภิกฺขเว ธมฺมานํ วจสา ปริจิตานํ มนสานุเปกฺขิตานํ ทิฏฺฐิยา สุปฺปฏิวิทฺธานํ อิเม จตฺตาโร อานิสํสา ปาฏิกงฺขาติ ฯ

[๓๙๑] **โสตานุคตานนฺติ** ปสาทโสตํ โอทหิตฺวา ญาณโสเตน ววตฺถาปิตานํ ฯ **อานิสํสา ปาฏิกงฺขาติ** คุณานิสํสา ปาฏิกงฺขิตพฺพา ฯ **ธมฺมํ ปริยาปุณาตีติ** สุตฺตํ เคยฺยนฺติอาทิกํ นวงฺคสตฺถุสาสนภูตํ ตนฺติธมฺมํ วลญฺเชติ ฯ **โสตานุคตาติ** โสตํ อนุคตา อนุปฺปวิฏฺฐา ฯ **มนสานุเปกฺขิตาติ** จิตฺเตน โอโลกิตา ฯ **ทิฏฺฐิยา สุปฺปฏิวิทฺธาติ** อตฺถโต จ การณโต จ ปญฺญาย สุฏฺฐุ ปฏิวิทฺธา ปจฺจกฺขีกตา ฯ **มุฏฺฐสฺสติ กาลํ กุรุมาโนติ** นยิทํ พุทฺธวจนานุสฺสรณสฺสติยา อภาเวน วุตฺตํ ปุถุชฺชนกาลกิริยํ ปน สนฺธาย วุตฺตํ ฯ ปุถุชฺชโน หิ มุฏฺฐสฺสติ กาลํ กโรติ นาม ฯ **อุปปชฺชตีติ** สุทฺธสีเล ปติฏฺฐิโต เทวโลเก นิพฺพตฺตติ ฯ **ธมฺมปทาปิลปนฺตีติ** อนฺเต ภเว นิพฺพตฺตสฺส สุขิโน เยปิ ปุพฺเพ สชฺฌายมูฬฺหกา วาจาปริหีนา พุทฺธวจนธมฺมา เต สพฺเพ ปสนฺเน อาทาเส ฉายา วิย อปิลปนฺติ อุปฏฺฐหนฺติ ปากฏา หุตฺวา ปญฺญายนฺติ ฯ **ทนฺโธ ภิกฺขเว สตุปฺปาโทติ** พุทฺธวจนานุสฺสรณสฺสติยา อุปฺปาโทว ทนฺโธ ครุ ฯ **อถ โส สโต ขิปฺปํเยว วิเสสคามี โหตีติ** นิพฺพานคามี โหตีติ อตฺโถ ฯ **อิทฺธิมา เจโตวสิปฺปตฺโตติ** อิทฺธิสมฺปนฺโน จิตฺตสฺส วสิภาวปฺปตฺโต ขีณาสโว ฯ อยํ วา โส ธมฺมวินโยติ เอตฺถ วิภาวนตฺโถ วาสทฺโท ฯ ยตฺถาติ ยสฺมึ ธมฺมวินเย ฯ **พฺรหฺมจริยํ อจรินฺติ** พฺรหฺมจริยวาสํ วสึ ฯ อิทํปิ พุทฺธวจนํ มยา ปุพฺเพ วลญฺชิตนฺติ พุทฺธวจนานุสฺสรณวเสเนเวตํ วุตฺตํ ฯ **เทวปุตฺโตติ** ปญฺจาลจณฺโฑ วิย หตฺถกมหาพฺรหฺมา วิย สนงฺกุมารมหาพฺรหฺมา วิย จ เอโก

ธมฺมกถิกเทวปุตฺโต ฯ **โอปปาติโก โอปปาติกนฺติ** ปจฺฉิมํ อุปฺปนฺโน เทวปุตฺโต ปจฺฉา อุปฺปนฺนํ สาเรติ ฯ **สหปํสุกีฬกาติ** เอเตน เนสํ ทีฆรตฺตํ กตปริจยภาวํ ทสฺเสติ ฯ **สมาคจฺเฉยฺยุนฺติ** สาลายํ วา รุกฺขมูเล วา สมฺมุขีภาวํ คจฺเฉยฺยุํ ฯ **เอวํ วเทยฺยาติ** สาลายํ วา รุกฺขมูเล วา ปจฺฉิมตรํ นิสินฺโน ปจฺฉา อาคตํ เอวํ วเทยฺยาติ ตพฺพณฺณนา[๑]ฯ

[๓๘๒] **โสตานุคตานนฺติ** ปสาทโสตํ อนุคนฺตฺวา ธตานํ ปคุณานํ วาจุคฺคตานนฺติ อตฺโถ ฯ เอวมฺภูตา จ ปสาทโสตํ โอทหิตฺวา ญาณโสเตน สุฏฺฐุ ววตฺถาปิตา นาม โหนฺตีติ อาห ปสาทโสตนฺติอาทึ ฯ เอกจฺจสฺส หิ อุคฺคหิตํ พุทฺธวจนํ ธตํ ปคุณํ นิจฺจลิตํ สุฏฺฐุ ววตฺถาปิตํ น โหติ ฯ อสุกสุตฺตํ วา ชาตกํ วา กเถหีติ วุตฺเต สชฺฌายิตฺวา สํสนฺทิตฺวา สมนุคฺคาหิตฺวา ชานิสฺสามีติ วทติ ฯ เอกจฺจสฺส ธตํ ปคุณํ ภวงฺคโสตสทิสํ โหติ ฯ อสุกสุตฺตํ วา ชาตกํ วา กเถหีติ วุตฺเต อุทฺธริตฺวา ตเมว กเถติ ฯ ตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํ ญาณโสเตน ววตฺถาปิตานนฺติ ฯ **วลญฺเชตีติ** ปาลิอนุสนฺธิปุพฺพาปรวเสน วาจุคฺคตํ กโรนฺโต ธาเรติ ฯ **วจสา ปริจิตาติ** สุตฺตทสกวคฺคทสกปณฺณาสกทสกวเสน วาจาย สชฺฌายิตา ทสสุตฺตานิ คตานิ ทสวคฺคานิ คตานีติอาทินา สลฺลกฺเขตฺวา วาจาย สชฺฌายิตาติ อตฺโถ ฯ วคฺคาทิวเสน อิธ วจสา ปริจโย อธิปฺเปโต น ปน สุตฺเตกเทสสฺส สุตฺตมตฺตสฺส จ วจสา

๑. มโน. ปู. ๒/๔๗๐.

ปริจโย ฯ **มนสานุเปกฺขิตาติ** ภาคโส นิชฺฌายิตา จินฺติตา มนสา อนุเปกฺขิตา ฯ ยสฺส วาจาย สชฺฌายิตํ พุทฺธวจนํ มนสา จินฺเตนฺตสฺส ตตฺถ ตตฺถ ปากฏํ โหติ มหาทีปํ ชาเลตฺวา จิตสฺส รูปคตํ วิย วิภูตํ หุตฺวา ปญฺญายติ ตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํ สุปฺปฏิวิทฺธาติ ฯ นิชฺชฏํ นิคฺคุมฺพํ กตฺวา สุฏฺฐุ ยาถาวโต ปฏิวิทฺธาติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๓๙๓] เอวํ ธมฺมสฺสวนํ จตุรานิสํสาธิคมเหตุ โหติ ฯ ธมฺมํ สุตฺวาว อาสวกฺขยํ อธิคจฺฉนฺตา ปน คณนปถํ วีติวตฺตา ฯ ตสฺมา เกนจิ อนลเสน หุตฺวา ธมฺโม โสตพฺโพ อปิ ทีฆมคฺคํ คเตน ทหรภิกฺขุอาทินา วิย ฯ

มหาคาเม กิร ติสฺสมหาวิหารวาสี เอโก ทหโร ทีฆวาปิยํ มหาชาตกภาณกตฺเถโร คาถาสหสฺสํ มหาเวสฺสนฺตรํ กเถสฺสตีติ สุตฺวา ตโต นิกฺขมิตฺวา เอกทิวเสเนว นวโยชนมคฺคํ [๑] อาคโต ฯ ตํขณญฺเญว เถโร ธมฺมกถํ อารภิ ฯ ทหโร ทูรมคฺคาคมเนน สญฺชาตกายทรถตฺตา ปฏฺฐานคาถาย สทฺธึ อวสานคาถํเยว ววตฺถเปสิ ฯ ตโต เถรสฺส อิทมโวจาติ วตฺวา อุฏฺฐานกาเล มยฺหํ อาคมนกมฺมํ โมฆํ ชาตนฺติ โรทมาโน อฏฺฐาสิ ฯ อเถโก มนุสฺโส ภนฺเต ตุมฺหากํ ธมฺมกถํ โสตุํ เอโก ทหรภิกฺขุ ติสฺสมหาวิหารา อาคโต โส กายทรถภาเวน เม อาคมนํ โมฆํ ชาตนฺติ โรทมาโน จิโตติ เถรสฺส อาจิกฺขิ ฯ เถโร คจฺฉถ สญฺญาเปถ

๑. เอกาเหเนว โยชนมคฺคนฺติ ปาฐทฺวยํ ทิสฺสติ.

นํ ปุน เสฺว กเถสฺสามีติ วตฺวา ทุติยทิวเส กเถสิ ฯ ทหโร ตํ สุตฺวา โสตาปนฺโน ชาโต ฯ

ทหรภิกฺขุ วตฺถุ ฯ

[๓๙๔] อุลภโกลกณฺณิวาสิกา [1] เอกาปิ อิตฺถี ปุตฺตกํ ปายมานา ทีฆภาณกมหาอภยตฺเถโร อริยวํสปฺปฏิปทํ กเถสฺสตีติ สุตฺวา ปญฺจโยชนมคฺคํ คนฺตฺวา ทิวากถิกตฺเถรสฺส นิสินฺนกาเลเยว วิหารํ ปวิสิตฺวา ภูมิยํ ปุตฺตํ นิปชฺชาเปตฺวา ทิวากถิกตฺเถรสฺส จิตกาว ธมฺมํ อสฺโสสิ ปทภาณมฺปิ จิตกาว อสฺโสสิ ฯ ปทภาณกตฺเถเร อุฏฺฐิเต ทีฆภาณกมหาอภยตฺเถโร จตุปฺปจฺจยสนฺโตสภาวนาราม-มหาอริยวํสํ อารภิ ฯ สา จิตกาว ปคฺคณฺหาติ ฯ เถโรปิ ยาว อรุณุคฺคมนา ธมฺมํ กเถสิ ฯ อรุณุคฺคมนญฺจ เถรสฺส อิทมโวจาติ วจนญฺจ อุปาสิกาย โสตาปตฺติผลปฺปตฺติ จ เอกกฺขเณเยว อโหสิ ฯ

ปายนฺติตฺถี วตฺถุ ฯ

อิทํ วตฺถุทฺวยํ ติกงฺคุตฺตเร ปฐมปณฺณาสกสฺส ปญฺจมวคฺเค ฐานสุตฺตวณฺณนายํ [2] วุตฺตํ ฯ

[๓๙๕] **คาถาสหสฺสนฺติ** คาถาสหสฺสวนฺตํ ฯ **ปฏฺฐานคาถายาติ** ปฏฺฐนคาถาย อาทิคาถายาติ อตฺโถ ฯ ปฏฺฐานา จ สา คาถา จาติ ปฏฺฐานคาถา ฯ ววตฺเถปสิ น ทฺวินฺนมนฺตเร วุตฺตํ กิลนฺตกายตฺตา ฯ ปทภาณํ สายณฺหธมฺมกถา ฯ ปคฺคณฺหาตีติ ปจฺจกฺขํ กโรนฺตี คณฺหาติ สกฺกจฺจํ สุณาตีติ อตฺโถติ ตฏฺฏีกา ฯ

๑. อุลฺลงฺคโกลิกณฺณิวาสิกาติปิ ปาโจ. ๒. มโน. ปู. ๒/๑๗๔.

[๓๙๖] เอวํ อุปนิสฺสยสมฺปนฺนสฺส ปุคฺคลสฺส ธมฺมสฺสวนํ ทิฏฺเฐว ธมฺเม มคฺคุปฺปตฺติยา การณํ โหติ อุปนิสฺสยรหิตสฺส ปน อนาคเต ฯ สจฺจกนิคฺคณฺฐาทโย เจตฺถ นิทสฺสนํ ฯ

เวสาลิยํ กิร สจฺจโก นาม นิคฺคณฺโฐ ราชกุมาเร สิปฺปํ สิกฺขาเปนฺโต ปณฺฑิโต ปณฺฑิตวาโท ตทา ปญฺญาย อติปูริตตฺตา กุจฺฉิ เม ภิชฺเชยฺยาติ ภีโต อยปฏฺเฏน กุจฺฉึ ปริกฺขิปิตฺวา วิจรติ ฯ อคฺคิเวสฺสโนติปิ ตสฺเสว นามํ ฯ โส เอกทิวสํ สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา จูฬสจฺจกสุตฺตํ สุตฺวา ปุเนกทิวสํ อุปสงฺกมิตฺวา มหาสจฺจกสุตฺตํ อสฺโสสิ ฯ ตานิ สุตฺตานิ มูลปณฺณาสกสฺส จตุตฺถวคฺเค [๑] ฯ โส ตานิ สุตฺวาปิ เนว อภิสมยปฺปตฺโต น ปพฺพชิโต น สรเณสุ ปติฏฺฐิโต ฯ กสฺมา เอตสฺส ภควา [๒] เทเสสีติ ฯ อนาคเต วาสนตฺถาย ฯ ปสฺสติ หิ ภควา อิมสฺส อิทาเนว อุปนิสฺสโย นตฺถิ มยฺหํ ปน ปรินิพฺพานโต อฏฺฐารสมาธิกานํ [๓] ทฺวินฺนํ วสฺสสตานํ อจฺจเยน ตมฺพปณฺณิทีเป สาสนํ ปติฏฺฐหิสฺสติ ตตฺรายํ กุลฆเร นิพฺพตฺติตฺวา สมฺปตฺเต กาเล ปพฺพชิตฺวา ตีณิ ปิฏกานิ อุคฺคเหตฺวา วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺวา กาฬพุทฺธรกฺขิโต นาม มหาขีณาสโว ภวิสฺสตีติ ฯ อิทํ ทิสฺวา อนาคเต วาสนตฺถาย ธมฺมํ เทเสสิ ฯ โสปิ ตเถว ตมฺพปณฺณิทีปมฺหิ สาสเน ปติฏฺฐิเต เทวโลกโต จวิตฺวา ทกฺขิณาคิริวิหารสฺส ภิกฺขาจารคาเม เอกสฺมึ

๑. ม. มู. ๑๒/๔๒๒. ม. มู. ๑๒/๔๓๗. ๒. อิโต ปรํ ธมฺมนฺติ ปทํ อฏฺฐกถาโปตฺถเก ลิขิตํ. ๓. สมาธิกานนฺติ ทิสฺสติ.

อมจฺจกุเล นิพฺพตฺโต สมฺปตฺเต กาเล ปพฺพชิตฺวา เตปิฏกํ พุทฺธวจนํ อุคฺคเหตฺวา คณํ ปริหรนฺโต มหาภิกฺขุสงฺฆปริวุโต อุปชฺฌายํ ปสฺสิตุํ คโต ฯ อุปชฺฌาโย ตํ โจเทตุกาโม กถามตฺตมฺปิ น อกาสิ ฯ โส ปจฺจูสสมเย วุฏฺฐาย อุปชฺฌายํ อุปสงฺกมิตฺวา ภนฺเต ตุเมฺห มยิ คนฺถกมฺมํ กตฺวา อาคเต กถามตฺตมฺปิ น กริตฺถ โก มยฺหํ โทโสติ ปุจฺฉิ ฯ เถโร อาห อาวุโส พุทฺธรกฺขิต เอตฺตเกเนว ปพฺพชิตกิจฺจํ เม มตฺถกมฺปตฺตนฺติ สญฺญํ มา กโรสีติ ฯ กึ กโรมิ ภนฺเตติ ฯ คณํ วิโนเทตฺวา ปปญฺจํ ภินฺทิตฺวา สมณธมฺมํ กโรหีติ ฯ โส ตสฺโสวาเท จตฺวา ตถา กตฺวา สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณิ ฯ อยเมตฺถ สงฺเขโป ฯ วิตฺถาโร ตุ มหาสจฺจกวณฺณนายํ [๑] โอโลเกตพฺโพ ฯ

สจฺจกวตฺถุ ฯ

วิมานวตฺถุสฺส ปญฺจมวคฺเค มณฺฑูกเทวปุตฺตวตฺถุมฺปิ กเถตพฺพํ ฯ

[๓๙๗] เอกจฺโจ ปน อยํ คมฺภีโร สุณนฺตํ มํ น ปฏิภาตีติ คมฺภีรธมฺมํ น โสตุมิจฺฉติ ฯ ตทยุตฺตํ ฯ คมฺภีโรปิ หิ โสตพฺโพว อปิ ปาลิมตฺโต ฯ ตาทิสสฺสาปิ หิ สวนํ อนาคเต วาสนา โหติ ฯ อชคราทโย เจตฺถ นิทสฺสนํ ฯ

กสฺสปพุทฺธกาเล กิร เอโก อชคโร อาภิธมฺมิกภิกฺขูนํ อายตนกถํ สชฺฌายนฺตานํ สเร นิมิตฺตํ คเหตฺวา กาลํ กตฺวา สคฺเค นิพฺพตฺติตฺวา ยาว อมฺหากํ สตฺถุ ปรินิพฺพานา สคฺคสมฺปตฺตึ อนุภวิตฺวา

๑. ป. สู. ๒/๓๙๕.

สตฺถริ ปรินิพฺพุเต พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติ ฯ โส วยปฺปตฺโต อาชีวกสาสเน ปพฺพชิตฺวา ชนโสโณ นาม อาชีวโก หุตฺวา พินฺทุสารรญฺโญ ธมฺมาย นาม อคฺคมเหสิยา กุลูปโก อโหสิ ฯ ตทา ธมฺมา เทวี อโสกกุมารํ ธารยมานา เอเกน ปาเทน จนฺทํ เอเกน สุริยํ อกฺกมิตฺวา ตารกรูปํ วลาหกปนฺตึ คณฺฑุปฺปาเท กานนญฺจ ขาทิตุมิจฺฉามีติ เอวํ อุปฺปนฺนโทหฬินี อโหสิ ฯ ตํ สุตฺวา ราชา อุปายกุสลตาย มหนฺตํ กปาลปูวทฺวยํ กาเรตฺวา อยํ จนฺโท อยํ สุริโยติ วตฺวา ตารกสณฺฐานํ อาวฏฺฏโมทกญฺจ วลาหกสฺส ปนฺตฺยาการํ สกฺขลิกญฺจ กานนํ ขชฺชกญฺจ กาเรตฺวา ราชงฺคเณ โสธาเปตฺวา อุปริ ฉิทฺทกิลญฺชํ อตฺถราเปตฺวา กิลญฺชจฺ-ฉิทฺทโต อุคฺคตุคฺคตํ ขชฺชกํ คเหตฺวา อิเม คณฺฑุปฺปาทาติ วตฺวา เทวิยา ยถากามํ การาเปสิ ฯ สาปิ ยถากามํ อกาสิ ฯ โทหโฬ ปฏิปฺปสฺสมฺภิ ฯ ราชา โทหฬสฺส นิปฺผตฺตึ ชานิตุกาโม ชนโสณาชีวกํ ปุจฺฉิ ฯ โส มหาราช เทวี ธญฺญลกฺขณสมฺปนฺนํ ปุตฺตวรํ ลภิสฺสตีติ เอตฺตกเมว รญฺโญ กเถตฺวา ปุน เทวึ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาห เทวิ ตุยฺหํ ปุตฺโต ราชา ภวิสฺสติ ตว จนฺทสุริยกฺกมนํ ตสฺส สกลชมฺพุทีเป เอกสตราชูนํ ปริจาริกภาวสฺส ปุพฺพนิมิตฺตํ ตารกขาทนํ อปฺปิยทายาทเวมาติกภาตุฆาตสฺส วลาหกขาทนํ มิจฺฉาลทฺธึ ฉินฺทิตฺวา พุทฺธสาสนปฺปคฺคหณสฺส คณฺฑุปฺปาทขาทนํ ปจวิยา เหฏฺฐา โยชนปฺปมาเณ อาณปฺปวตฺติยา มหิรุหปาทปคหนสงฺขาตํ กานนขาทนํ ๑ อุปริอากาเส โยชนปฺปมาเณ อาณปฺปวตฺติยา

๑. สี. มหีรุหปาทปคฺคหณสฺส ขาทนํ.

ปุพฺพนิมิตฺตนฺติ ฯ โส ตโต โยชนสตํ คนฺตฺวา เอกสฺมึ ฐาเน วิหาสิ ฯ อปรภาเค อโสกกุมาโร รชฺเช ปติฏฺฐาย มาตรา กถิตํ สพฺพํ ปวตฺตึ สุตฺวา ชนโสณาชีวกสฺส สกฺการํ กาตุกาโม สุวณฺณสิวิกาย สทฺธึ ปุริเส เปเสสิ ฯ โส เตหิ อาหริยมาโน อนฺตรามคฺเค อสฺสคุตฺตตฺเถรสฺส วสนฏฺฐานํ ทิสฺวา อยํ ปพฺพชิตานํ วสโนกาโสติ สิวิกาย โอตริตฺวา ตํ ฐานํ คนฺตฺวา เถรสฺส เมตฺตานุภาเวน อญฺญมญฺญํ อวิเหสเก ปฏิลทฺธเมตฺตจิตฺเต ตตฺถ ตตฺถ วคฺควคฺคภูเต สีหพฺยคฺฆาทโย สตฺเต ทิสฺวา เก นาม อิเมติ ปุจฺฉิ ฯ เถโร ตสฺส ปุพฺพเหตุสมฺปตฺตึ โอโลเกนฺโต ปุพฺเพ อายตนกถาสวนํ ทิสฺวา ตเมว ตสฺส อุปนิสฺสโยติ จินฺเตตฺวา อายตนา เอเต อาวุโสติ อาห ฯ โส อายตนาติ ปทํ สุตฺวา หิโรตฺตปฺปํ ปจฺจุปฏฺฐเปตฺวา อุกฺกุฏิกํ นิสีทิ ฯ เถโร ตสฺส อุทกสาฏกํ อทาสิ ฯ โส เถรสฺส สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา กมฺมฏฺฐานํ อุคฺคเหตฺวา วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ ฯ

มหาวํสฏีกายํ อชครวตฺถุ ฯ

อฏฺฐสาลินิยํ ขุทฺทกวคฺคุลิวตฺถุมฺปิ กเถตพฺพํ ฯ

[๓๙๘] กกุสนฺธพุทฺธกาเล กิร เอกา กุกฺกุฏี อาสนสาลาย สมีเป วิหาสิ ฯ สา เอกสฺส วิปสฺสกสฺส ภิกฺขุโน วิปสฺสนากมฺมฏฺฐานํ สชฺฌายนฺตสฺส ธมฺมโฆสํ สุตฺวา ธมฺโม เอโสติ สเร นิมิตฺตํ คเหตฺวา เอเกน เสเนน มาริตา จวิตฺวา อุพฺพรี นาม ราชธีตา หุตฺวา ปริพฺพาชิกาสุ ปพฺพชิ ฯ สา อปรภาเค วจฺจกุฏึ ปวิฏฺฐา

ปุพฺวกราสึ ทิสฺวา ปุพฺวกสญฺญํ อุปฺปาเทตฺวา ปฐมชฺฌานํ ปฏิลภิตฺวา ตโต จุตา พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺติตฺวา ตโต จุตา เสฏฺฐิกุเล นิพฺพตฺติตฺวา นจิรสฺเสว จวิตฺวา อิมสฺมึ พุทฺธุปฺปาเท ราชคเห สูกรโปติกา หุตฺวา นิพฺพตฺติ ฯ สตฺถา ตํ ทิสฺวา สิตํ กตฺวา อานนฺทตฺเถเรน ปุฏฺโฐ สพฺพํ กเถตฺวา ธมฺมปทสฺส ตณฺหาวคฺเค ยถาปิ มูเล อนุปทฺทเว ทฬฺเหติ คาถาโย เทเสสิ ฯ สา ปน ตโต จุตา สุวณฺณภูมิยํ ราชธีตา ตโต จุตา วนวาสิยํ นิพฺพตฺติตฺวา ตโต จุตา พาราณสิยํ ตโต จุตา สุปฺปารกปฏฺฏเน อสฺสวาณิชธีตา ตโต จุตา กาวีรปฏฺฏเน[๑] นาวิกธีตา ตโต จุตา อนุราธปุเร อิสฺสรธีตา ตโต จุตา อนุราธปุรสฺเสว ทกฺขิณทิสายํ โสกนฺตคาเม[๒] สุมนกุฏุมฺพิกสฺส สุมนา นาม ธีตา อโหสิ ฯ อิจฺจสฺสา กุกฺกุฏิ-อตฺตภาวโต ยาว กุฏุมฺพิกธีตุอตฺตภาวา ทฺวาทส ชาติโย ฯ สา อปรภาเค ทุฏฺฐคามิมณีรญฺโญ ลกุณฺฏกอติมฺพรสฺส นาม มหามตฺตสฺส เคหํ คตา ฯ ตทา โกฏิปพฺพตมหาวิหารวาสี มหาอตุลตฺเถโร ตตฺถ ปิณฺฑาย จรนฺโต ตํ ทิสฺวา ภิกฺขู อามนฺเตสิ อาวุโส สูกรโปติกา นิพฺพตฺติตฺวา มหามตฺตสฺส ภริยตฺตํ ปตฺตา อโห อจฺฉริยนฺติ ฯ สา ตํ สุตฺวา ชาติสฺสรญฺญาเณน อตฺตโน อตีตตฺตภาเว ญตฺวา อุปฺปนฺนสํเวคา สามิกํ ยาจิตฺวา ภิกฺขุนีสุ ปพฺพชิตฺวา ติสฺสมหาวิหาเร มหาสติปฏฺฐานสุตฺตํ สุตฺวา โสตาปนฺนา อปรภาเค กลฺลกมหาวิหาเร อาสีวิโสปมสุตฺตํ สุตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ ฯ

ธมฺมปทวณฺณนายํ กุกฺกุฏิวตฺถุ ฯ

๑. คาวิรปฏฺฏเน. ๒. เภกฺกนฺตคาเมติ ธมฺมปทวณฺณนายํ ทิสฺสติ.

[๓๙๙] เอวํ ธมฺมสฺสวนํ สมฺมาภาวิตํ อรหตฺตํ ปาเปติ ฯ เตนาห จตุกฺกงฺคุตฺตเร [๑] ตติยปณฺณาสกสฺส ปญฺจมวคฺเค จตฺตาโรเม ภิกฺขเว กาลา สมฺมาภาวิยมานา สมฺมาอนุปริวตฺติยมานา อนุปุพฺเพน อาสวานํ ขยํ ปาเปนฺติ ฯ กตเม จตฺตาโร ฯ กาเลน ธมฺมสฺสวนํ กาเลน ธมฺมสากจฺฉา กาเลน ธมฺมเทสนา [๒] กาเลน วิปสฺสนา ฯ อิเม โข ภิกฺขเว จตฺตาโร กาลา ... ปาเปนฺติ ฯ เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว อุปริปพฺพเต ถูลผุสิตเก เทเว วสฺสนฺเต อุทกํ ยถานินฺนํ ปวตฺตมานํ ปพฺพตกนฺทรปทรสาขา ปริปูเรติ ปพฺพตกนฺทรปทรสาขา ปริปูรา กุสฺุพฺเภ [๓] ปริปูเรนฺติ กุสฺุพฺภา [๔] ปริปูรา มหาโสพฺเภ ปริปูเรนฺติ มหาโสพฺภา ปริปูรา กุนฺนทิโย ปริปูเรนฺติ กุนฺนทิโย ปริปูรา มหานทิโย ปริปูเรนฺติ มหานทิโย ปริปูรา สมุทฺทสาครํ ปริปูเรนฺติ เอวเมว โข ภิกฺขเว อิเม จตฺตาโร กาลา ... ปาเปนฺตีติ ฯ

สตฺตมสุตฺตํ ฯ

[๔๐๐] **กาลาติ** ตสฺมึ ตสฺมึ กาเล ธมฺมสฺสวนทิวเส [๕] ปวตฺตานํ กุสลธมฺมานํ เอตํ อธิวจนํ ฯ เต ภาวิยนฺติ เจว อนุปริวตฺติยนฺติ จ ฯ **อาสวานํ ขยนฺติ** อรหตฺตนฺติ ตพฺพณฺณนา [๖] ฯ

ปรมตฺถโต อวิชฺชมานสภาวสฺส กาลสฺส ภาวนาทิโยโค น สมฺภวตีติ อาห กาลาติ ตสฺมึ ตสฺมึ ... เอตํ อธิวจนนฺติ ฯ กาลสหจริตา หิ กุสลธมฺมา อิธ กาลสทฺเทน สทฺทิตา [๗] อปรสฺส

๑. องฺ. จตุกฺก. ๒๑/๑๘๘. ๒. ปาลิยํ สมโถติ ปาโฐ ทิสฺสติ. ๓. กุโสพฺเภติ.
๔. กุโสพฺภาติ. ๕. ธมฺมสฺสวนาทิวเสน. ๖. มโน.ปู. ๒/๔๓๙. ๗. สทฺท. สทฺทเนติ ธาตุ.

อสมฺภวโตติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๔๐๑] **ถูลผุสิตเกติ** มหาผุสิตเก ฯ **ปพฺพตกนฺทรปทรสาขาติ** เอตฺถ กนฺทรํ นาม กนฺติลทฺธนาเมน อุทเกน ทริโต อุทกภินฺโน ปพฺพตปฺปเทโส โย นิตมฺโพติปิ นทีนิกุญฺโชติปิ วุจฺจติ ฯ ปทรํ นาม อฏฺจ มาเส เทเว อวสฺสนฺเต ผลิโต ภูมิปฺปเทโส ฯ สาขาติ กุสฺพฺภคามินิโย ขุทฺทกมาติกาโย ฯ **กุสุพฺภาติ** ขุทฺทกอาวาฏา ฯ **มหาโสพฺภาติ** มหาอาวาฏา ฯ **กุนฺนทิโยติ** ขุทฺทกนทิโย ฯ **มหานทิโยติ** คงฺคายมุนาทิกา มหาสริตาติ ติกงฺคุตฺตรสฺส ทุติยปณฺณาสเก ปญฺจมวคฺคสฺส จตุตฺถสุตฺตวณฺณนา [๑]ฯ

เกน อุทเกน ทริโต ปพฺพตปฺปเทโสติ กตฺวา อาห กนฺทโรติ ฯ นิตมฺโพติปิ วุจฺจติ อุทกสฺส ยถานินฺนํ นิพฺพตฺติยา นทีนิพฺพตฺตภาเวน ฯ นทีนิกุญฺโชติปิ วุจฺจติ ปภวตฺตา นทิยา ฯ **อฏฺจ มาเสติ** เหมนฺตคิมฺหอุตฺวเสน อฏฺจ มาเส ฯ ขุทฺทกา อุทกวาหินิโย สาขา วิยาติ สาขา ฯ ขุทฺทกา โสพฺภา กุสุพฺภา โอการสฺส อุการํ กตฺวา ฯ ยตฺถ อุปริอุนฺนตปฺปเทสโต อุทกํ อาคนฺตฺวา ติฏฺจติ เจว สนฺทติ จ เต กุสุพฺภา ขุทฺทกอาวาฏา ฯ **ขุทฺทกนทิโยติ** ปพฺพตปาทาทิโต นิกฺขนฺตา ขุทฺทกา นทิโยติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๔๐๒] โย หิ น สกฺกจฺจํ ธมฺมํ สุณาติ โส สาสนนฺตรธานาย ปฏิปชฺชติ นาม สกฺกจฺจํ สุณนฺโต ตุ อนนฺตรธานาย ฯ เตนาห ปญฺจกงฺคุตฺตเร [๒] จตุตฺถปณฺณาสกสฺส ปฐมวคฺเค ปญฺจิเม ภิกฺขเว

๑. มโน. ปู. ๒/๒๙๖. ๒. องฺ. ปญฺจก. ๒๒/๑๙๗.

ธมฺมา สทฺธมฺมสฺส สมฺโมสาย อนฺตรธานาย สํวตฺตนฺติ ฯ กตเม ปญฺจ ฯ อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขู น สกฺกจฺจํ ธมฺมํ สุณนฺติ น สกฺกจฺจํ ธมฺมํ ปริยาปุณนฺติ น สกฺกจฺจํ ธมฺมํ ธาเรนฺติ น สกฺกจฺจํ ธตานํ ธมฺมานํ อตฺถํ อุปปริกฺขนฺติ น สกฺกจฺจํ อตฺถมญฺญาย ธมฺมมญฺญาย ธมฺมานุธมฺมํ ปฏิปชฺชนฺติ อิเม โข ภิกฺขเว ปญฺจ ธมฺมา ... สํวตฺตนฺตีติ ฯ

จตุตฺถสุตฺตํ ฯ

น สกฺกจฺจํ ธมฺมํ สุณนฺตีติ โอหิตโสตา สุกตการิโน หุตฺวา น สุณนฺติ ฯ **น ปริยาปุณนฺตีติ** ยถาสุตํ ธมฺมํ วลญฺเชนฺตาปิ สกฺกจฺจํ น วลญฺเชนฺตีติ ตพฺพณฺณนา[๑]ฯ

กาเลน ธมฺมสฺสวนกถา ฯ

[๔๐๓] เอวมิมาย คาถาย คารโว นิวาโต สนฺตุฏฺฐิ กตญฺญุตา กาเลน ธมฺมสฺสวนนฺติ มงฺคลปญฺจกํ วุตฺตํ ฯ อิทํปิ ปจฺยาวตฺตํ ฯ ตติยปาเท ปน ปญฺจมํ ลหุ สพฺพตฺถาติ วุตฺตตฺตา มสว อิติ นคโณติ เอเก ฯ ยถา ปน สพฺพตฺถ โสตุํ คจฺฉนฺตีติ เอตฺถ พินฺทาคมํ กตฺวา ปญฺจมสฺส ครุตา อิจฺฉิตา เอวมิธาปิ สการสฺส ทฺวิตฺตํ กตฺวา ปญฺจมสฺส ครุตา อิจฺฉิตพฺพา ฯ เอวญฺหิ มสฺสว อิติ ภคโณ ภวติ ฯ น หิ ปญฺจมํ ลหุ สพฺพตฺถาติ วุตฺโตทเย วุตฺตเมตํ ฯ อาจริเยน หิ ปฏฺฐาเร สพฺพเค ปาเทติ วทตา สพฺเพสุ วุตฺเตสุ ปฐมปฏฺฐารสฺส สพฺพครุตา อิจฺฉิตา กุโต ตตฺถ ปญฺจมสฺส

๑. มโน. ปู. ๓/๖๕.

ลหุตา ฯ โม โม โค โค วิชฺชุมฺมาลาตฺยาทิ เอตฺถ นิทสฺสนํ ฯ ตสฺมา น สารโต ปจฺเจตพฺพเมตํ ปญฺจมํ ลหุ สพฺพตฺถาติ ฯ

สตฺตมคาถายตฺถวณฺณนา ฯ

อฏฺฐมคาถายตฺถวณฺณา

[๔๐๔] อฏฺฐมคาถายํ ฯ ขนฺตีติ ขมนํ ฯ **โสวจสฺสตาติ** โสวจสฺส[๑] ภาโว ฯ **สมณานญฺจ ทสฺสนนฺติ** สมิตกฺกิเลสานํ เปกฺขนํ ฯ **กาเลนาติ** ยุตฺตปฺปตฺตกาเล ฯ **ธมฺมสากจฺฉาติ** ธมฺมสฺส สากจฺฉา สหกถนํ ฯ **เอตนฺติ** ยา จ ขนฺติ ยา จ โสวจสฺสตา ยญฺจ สมณทสฺสนํ ยา จ ธมฺมสากจฺฉา อิทํ ขนฺตฺยาทิ จตุพฺพิธํ อุตฺตมํ มงฺคลนฺติ คณฺหาหิ เทวเตติ อยเมตฺถ สงฺเขโป ฯ อยนฺเตฺวตฺถ วิตฺถาโร ฯ

ขนฺติกถา

[๔๐๕] ขนฺติ นาม อธิวาสนกฺขนฺติ ยาย สมนฺนาคโต ภิกฺขุ ทสหิ อกฺโกสวตฺถูหิ อกฺโกสนฺเต วธพนฺธาทีหิ วา วิเหสนฺเต[๒] ปุคฺคเล อสฺสุณนฺโต วิย อปสฺสนฺโต วิย จ นิพฺพิกาโร โหติ ขนฺติวาที วิย ภทฺรกโต มนสิกโรติ ตโต อุตฺตรึ อปราธาภาเวน อายสฺมา ปุณฺณตฺเถโร วิยาติ อฏฺฐกถายํ[๓] วุตฺตํ ฯ

[๔๐๖] ตตฺถ ขนฺติวาทีติ ฯ

อตีเต พาราณสิยํ โพธิสตฺโต กุณฺโฑ นาม พฺราหฺมโณ หุตฺวา ตาปสปฺปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา จิรํ หิมวติ วสิตฺวา โลณมฺพิลเสวนตฺถํ พาราณสึ คนฺตฺวา ราชุยฺยาเน วิหาสิ เสนาปตินา อุปฏฺฐหิโต ฯ อเถกทิวสํ กลาปุ นาม ราชา สุรามทมตฺโต

๑. โสวจสฺสสฺสาติ ยุตฺตตรํ. ๒. วิหึสนฺเต. ๓. ปรมตฺถโชติกา ขุทฺทกปาฐวณฺณนา ๑๖๓.

นาฏกปริวุโต อุยฺยานํ คนฺตฺวา เอกิสฺสา ปิยมนาปิตฺถิยา องฺเก สีสํ กตฺวา นิทฺทายิ ฯ อถญฺญา อิตฺถิโย ราชานํ ฉฑฺเฑตฺวา อุยฺยาเน วิจรนฺตา ๑ สุปุปฺผิตสาลมูเล นิสินฺนํ โพธิสตฺตํ ทิสฺวา ตํ วนฺทิตฺวา ธมฺมํ สุณนฺตา ๒ นิสีทึสุ ฯ ราชา ปพุชฺฌิตฺวา ตา อปสฺสนฺโต กุชฺฌิตฺวา ขคฺคหตฺโถ อคมาสิ ฯ อเถกา วลฺลภตรา ตสฺส หตฺถโต ขคฺคํ อคฺคเหสิ ฯ ราชา กึวาที ตฺวํ สมณาติ ปุจฺฉิ ฯ ขนฺติวาที มหาราชาติ ฯ กา เอสา ขนฺติ นามาติ ฯ ปเรสุ อกฺโกสนฺเตสุ ปหรนฺเตสุ ปริภวนฺเตสุ จ อกุชฺฌนภาโวติ ฯ ราชา ปสฺสามีทานิ เต ขนฺติยา อตฺถิภาวนฺติ โจรฆาตกํ ปกฺโกสาเปตฺวา อิมํ ทุฏฺฐตาปสํ กฑฺฒิตฺวา ภูมิยํ ปาเตตฺวา ปุรโต จ ปจฺฉโต จ ทฺวีสุ จ ปสฺเสสูติ จตูสุ ปสฺเสสุ เทฺว ปหารสหสฺสานิ เทหีติ อาห ฯ โส ตถา อกาสิ ฯ ปุน ราชา กึวาที ตฺวนฺติ ฯ ขนฺติวาที มหาราช ตฺวมฺปน มยฺหํ จมฺมนฺตเร ขนฺตีติ มญฺญสิ นตฺเถสา เอตฺถ มยฺหญฺเหสา คมฺภีเร หทยพฺภนฺตเร ปติฏฺฐิตาติ ฯ อิมสฺส หตฺถปาเท ฉินฺทาติ ฯ โส ตถา อกาสิ ฯ ปุนปิ ราชา ปุจฺฉิ ฯ ขนฺติวาที มหาราช ตฺวมฺปน มยฺหํ หตฺถปาทโกฏีสุ ขนฺตีติ มญฺญสิ นตฺเถสา เอตฺถาติ ฯ อิมสฺส กณฺณนาสํ ฉินฺทาติ ฯ โส ตถา อกาสิ ฯ ปุน ราชา ตเถว ปุจฺฉิตฺวา ตสฺมึ วุตฺตนเยน กเถนฺเต กุชฺฌิตฺวา โพธิสตฺตสฺส อุรมชฺฌํ ปณฺหิยา ปหริตฺวา ปกฺกนฺโต อุยฺยานทฺวาเรเยว ปฐวิยา ทินฺนวิวโร อวีจิมฺหิ

๑. วิจรนฺติโยติ ภวิตพฺพํ. ๒. สุณนฺติโยติ.

นิพฺพตฺติ ฯ ตสฺมิมฺปน ปกฺกนฺตมตฺเต เสนาปติ โพธิสตฺตสฺส โลหิตํ ปุญฺฉิตฺวา สณิกํ นิสีทาเปตฺวา เอวมาห สเจ ภนฺเต กุชฺฌิตุกามา ตุมฺเหสุ กตาปราธสฺส รญฺโญเยว กุชฺเฌยฺยาถ มา อญฺเญสนฺติ ฯ ตํ สุตฺวา ตาปโส จตุกฺกนิปาตสฺส ทุติยวคฺเค ขนฺติวาทิชาตเก[๑]อิมํ คาถมาห

[๔๐๗] **โย เม หตฺเถ จ ปาเท จ กณฺณนาสญฺจ เฉทยิ**
จิรํ ชีวตุ โส ราชา น หิ กุชฺฌนฺติ มาทิสาติ ฯ

ตตฺถ **มาทิสาติ** มม สทิสา ขนฺติพเลน สมนฺนาคตา ปณฺฑิตา อยํ มํ อกฺโกสิ[๒] ปหริ ปริภวิ ฉินฺทีติ น กุชฺฌนฺติ ฯ

เอวํ วตฺวา ตาปโส ตํทิวสเมว ตตฺเถว กาลมกาสิ ฯ

เตนาห ภควา ตตฺเถว ชาตเก

พหุ อตีตมทฺธาเน สมโณ ขนฺติทีปโน
ตํ ขนฺติยาเยว ฐิตํ กาสีราชา อเฉทยีติ ฯ

ตตฺถ อตีตมทฺธาเนติ อตีเต อทฺธาเน ฯ ขนฺติทีปโนติ อธิวาสนกฺขนฺติสํวณฺณโก ฯ อเฉทยีติ มาราเปสีติ ตพฺพณฺณนา ฯ[๓]

[๔๐๘] อายสฺมา ปุณฺณตฺเถโรติ ฯ

สุนาปรนฺตรฏฺเฐ กิร ปุณฺโณ นาม กุฏุมฺพิโก สกฏวณิชฺชาย สาวตฺถึ คนฺตฺวา สตฺถุ เทสนํ สุตฺวา ปพฺพชิตุกาโม ภณฺฑาคาริกํ ปกฺโกสาเปตฺวา อิมํ สพฺพํ ธนํ มยฺหํ จูฬปุณฺณสฺส นาม

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๑๓๗ ตทฏฺฐกถา. ๔/๒๗๘. ๒. อิโต ปรํ ปริภาสิ ปริภวิ ปหริ ฉินฺทิ ภินฺทีติ น กุชฺฌนฺตีติ. ๓. ชาตกฏฺฐกถา. ๔/๒๗๙.

กนิฏฺฐสฺส เทหีติ สพฺพํ นิยฺยาเทตฺวา สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา กมฺมฏฺฐานปรายโน อโหสิ ฯ อถสฺส สาวตฺถิยํ วสิตฺวา กมฺมฏฺฐานํ มนสิกโรนฺตสฺส ตํ น อุปฏฺฐาติ ฯ ตโต โส อยํ ชนปโท อสปฺปาโยติ จินฺเตตฺวา สุนาปรนฺตรฏฺฐเมว คนฺตุกาโม สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา โอวาทํ ยาจิ ฯ สตฺถา อุปริปณฺณาสกสฺส ปญฺจมวคฺเค สฬายตนสฺส ทุติยปณฺณาสเก จตุตฺถวคฺเค จ ปุณฺโณวาทสุตฺเต [๑] วุตฺตนเยนสฺส โอวาทํ ทตฺวา กตรสฺมึ ชนปเท วิหริสฺสสีติ ปุจฺฉิ ฯ อตฺถิ ภนฺเต สุนาปรนฺโต นาม ชนปโท ตตฺถาหํ วิหริสฺสามีติ ฯ อถสฺส สตฺถา อธิวาสนกฺขนฺติยา สมนฺนาคตภาวํ ญตฺวา ปุณฺณตฺเถรํ สตฺตสุ ฐาเนสุ สีหนาทํ นทาเปตฺวา ตสฺส สาธุการํ ทตฺวา ตตฺถ คมนํ อนุชานิ ฯ

[๔๐๙] ตตฺรายํ ปาลิ จณฺฑา โข ปุณฺณ สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา ผรุสา โข ปุณฺณ สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา สเจ ตํ ปุณฺณ สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา อกฺโกสิสฺสนฺติ ปริภาสิสฺสนฺติ ตตฺถ เต ปุณฺณ กินฺติ ภวิสฺสตีติ ฯ สเจ มํ ภนฺเต สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา อกฺโกสิสฺสนฺติ ปริภาสิสฺสนฺติ ตตฺถ เม เอวํ ภวิสฺสติ ภทฺทกา วติเม สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา สุภทฺทกา วติเม สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา ยํ เม นยิเม ปาณินา ปหารํ เทนฺตีติ เอวเมตฺถ ภควา ภวิสฺสติ เอวเมตฺถ สุคต ภวิสฺสตีติ ฯ สเจ ปน เต ปุณฺณ สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา ปาณินา ปหารํ ทสฺสนฺติ ตตฺถ

๑. ม. อุ. ๑๔/๔๘๒. สํ. สฬา. ๑๘/๗๗.

ปน เต ปุญฺญ กินฺติ ภวิสฺสตีติ ฯ สเจ เม ภนฺเต สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา ปาณินา ปหารํ ทสฺสนฺติ ตตฺถ เม เอวํ ภวิสฺสติ ภทฺทกา วติเม ... มนุสฺสา ยํ เม นยิเม เลฑฺฑุนา ปหารํ เทนฺตีติ เอวเมตฺถ ... ภวิสฺสตีติ ฯ สเจ ปน เต ปุญฺญ สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา เลฑฺฑุนา ปหารํ ทสฺสนฺติ ... ทณฺเฑน ปหารํ ทสฺสนฺติ ... สตฺเถน ปหารํ เทนฺตีติ ... สเจ ปน เต ปุญฺญ สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา สตฺเถน ปหารํ ทสฺสนฺติ ตตฺถ ปน เต ปุญฺญ กินฺติ ภวิสฺสตีติ ฯ สเจ เม ภนฺเต สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา สตฺเถน ปหารํ ทสฺสนฺติ ตตฺถ เม เอวํ ภวิสฺสติ ภทฺทกา วติเม สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา สุภทฺทกา วติเม สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา ยํ มํ นยิเม ติณฺเหน สตฺเถน ชีวิตา โวโรเปนฺตีติ เอวเมตฺถ ภควา ภวิสฺสติ เอวเมตฺถ สุคต ภวิสฺสตีติ ฯ สเจ ปน ตํ ปุญฺญ สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา ติณฺเหน สตฺเถน ชีวิตา โวโรเปสฺสนฺติ ตตฺถ ปน เต ปุญฺญ กินฺติ ภวิสฺสตีติ ฯ สเจ มํ ภนฺเต สุนาปรนฺตกา มนุสฺสา ติณฺเหน สตฺเถน ชีวิตา โวโรเปสฺสนฺติ ตตฺถ เม เอวํ ภวิสฺสติ สนฺติ โข ภควโต สาวกา กาเยน จ ชีวิเตน จ อฏฺฏิยมานา หรายมานา ชิคุจฺฉมานา สตฺถหารกํ ปริเยสนฺติ ตํ เม อิทํ อปริยิฏฺฐญฺเญว สตฺถหารกํ ลทฺธนฺติ เอวเมตฺถ ภควา ภวิสฺสติ เอวเมตฺถ สุคต ภวิสฺสตีติ ฯ สาธุ สาธุ ปุญฺญ สกฺขิสฺสสิ โข ตฺวํ ปุญฺญ อิมินา ทมูปสเมน สมนฺนาคโต สุนาปรนฺตสฺมึ ชนปเท วิหริตุํ ยสฺสทานิ ตฺวํ ปุญฺญ กาลํ มญฺญสีติ ฯ

[๔๑๐] ตตฺถ **จณฺฑาติ** ทุฏฺฐา กิพฺพิสา ฯ **ผรุสาติ** กกฺขฬา ฯ **อกฺโกสิสฺสนฺตีติ** ทสหิ อกฺโกสวตฺถูหิ อกฺโกสิสฺสนฺติ ฯ **ปริภาสิสฺสนฺตีติ** กึ สมโณ นาม[๑] อิทญฺจ เต อิทญฺจ กริสฺสามาติ ตชฺเชสฺสนฺติ ฯ **เอวเมตฺถาติ** เอวํ มยฺหํ เอตฺถ ภวิสฺสติ ฯ ทณฺเฑนาติ จตูหตฺถทณฺเฑน วา ฆฏิกมุคฺคเรน วา ฯ **สตฺเถนาติ** เอกโต-ธาราทินา ฯ สตฺถหารกนฺติ ชีวิตหารกสตฺถํ ปริเยสนฺติ ฯ อิทํ เถโร ตติยปาราชิกวตฺถุสฺมึ อสุภกถํ สุตฺวา อตฺตภาเวน ชิคฺจฺฉนฺตานํ ภิกฺขูนํ สตฺถหารกปริเยสนํ สนฺธายาห ฯ **ทมูปสเมนาติ** เอตฺถ ขนฺติ ทโมติ เวทิตพฺพา ฯ **อุปสโมติ** ตสฺเสว เววจนนฺติ ตพฺพณฺณนา[๒] ฯ

[๔๑๑] **ทุฏฺฐาติ** โกธนา ฯ เต ปน โทเสน ทูสิตตาย ทุฏฺฐาติ วุตฺตา ฯ **กิพฺพิสาติ** ปาปา ฯ ผรุสาติ อีสกมฺปิ ปสาทนสิเนหาภาเวน ลุทฺทา ผรุสวจนตาย วา ผรุสา ฯ ตถาภูตา ปน เต ลุทฺทา นาม โหนฺติ ตสฺมา วุตฺตํ กกฺขฬาติ ฯ **อิทญฺจ** เตติ เต หตฺถจฺเฉทํ ปาทจฺเฉทํ นาสิกจฺเฉทนฺติเอวมาทึ อิทญฺจ เต อนิฏฺฐํ กริสฺสามาติ ภยทสฺสเนน ตชฺเชสฺสนฺติ ฯ **ฆฏิกมุคฺคเรนาติ** รสฺสทณฺเฑน ฯ ตสฺส กิร อคฺคปสฺเส ฆฏิกาการํ ทสฺเสนฺติ ฯ เตน ฆฏิกมุคฺคโรติ วุจฺจติ ฯ เอกโตธาราทินา สตฺถภณฺเฑน ฯ สตฺตานํ สสนโต หึสนโต สตฺถํ ฯ ตเทว ชีวิตสฺส หรณโต หารกญฺจาติ สตฺถหารกํ ฯ ขนฺติ ทโมติ เวทิตพฺพา อกฺขนฺติยา ทมนโต วูปสมนโต ฯ เตนาห อุปสโมติ ตสฺเสว เววจนนฺติ สพายตนวคฺคฏีกา ฯ

๑. เอตฺถนฺตเร ตฺวนฺติ ทิสฺสติ ฯ ๒. ป. สู. ๓/๗๒๗ ฯ

พฺยาปาทวิเหสามกฺขมานทปฺปาทิเก ทเมติ วิเนตีติ ทโม ขนฺตีติ อาห ขนฺติ ทโมติ เวทิตพฺพาติ ฯ ทโม จ โส พฺยาปาทาทีนํ วินยนตฺเถน เตสญฺเญว อุปสมนตฺเถน อุปสโม จาติ ทมูปสโม อธิวาสนกฺขนฺตีติ อุปริปณฺณาสกฏีกา ฯ

เอวํ เถโร ปเรสํ อกฺโกสเน ปริภาสเน ปาณิปฺปหาเร เลฑฺฑุปฺปหาเร ทณฺฑปฺปหาเร สตฺถปฺปหาเร ชีวิตา โวโรปเนติ อิเมสุ สตฺตสุ ฐาเนสุ ภทฺทกา วติเมติอาทินา ขนฺติยา ปฏิสํยุตฺตํ สีหนาทํ นทิตฺวา ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา มกุฬการาเม วสฺสูปคโต ตสฺมึเยว อนฺโตวสฺเส วิชฺชาตฺตยํ ปตฺวา ปรินิพฺพายิ ฯ อยเมตฺถ สงฺเขโป ฯ วิตฺถาโร ตุ สาฏฺฐกถาฏีเก ปุณฺโณวาทสุตฺเต โอโลเกตพฺโพ ฯ

[๔๑๒] เอวํ ปุณฺณตฺเถรกฺขนฺติวาทิอิสิสทิสสฺส ปุคฺคลสฺสุปฺปนฺนา อธิวาสนกฺขนฺติ ขนฺติ นาม ฯ

สงฺคีติสุตฺตวณฺณนายมฺปิ[๑] ขนฺตีติ ตตฺถ กตมา ขนฺติ ยา ขนฺติ ขมนตา อธิวาสนตา อจณฺฑิกฺกํ อนสฺสุโรโป อตฺตมนตา จิตฺตสฺสาติ เอวํ[๒] วุตฺตา อธิวาสนกฺขนฺตีติ วุตฺตํ ฯ

อธิวาสนํ ขมนํ ปเรสํ ทุกฺกฏํ ทุรุตฺตญฺจ ปฏิวิโรธากรเณน อตฺตโน อุปริ อาโรเปตฺวา วาสนตา ฯ **อจณฺฑิกฺกนฺติ** อกุชฺฌนํ ฯ โรสนวเสน ปเรสํ อกฺขีสุ อสฺสูนํ อนนุปฺปาทนา อนสฺสุโรโป ฯ **อตฺตมนตาติ** สกมนตา จิตฺตสฺส อพฺยาปนฺโน สโก มโนภาโว

๑. สุ. วิ. ๓/๒๑๙ ฯ ๒. อภิ. สํ. ๓๔/๓๓๓ ฯ

อตฺตมนตา ฯ **จิตฺตนฺติ** วา จิตฺตปฺปพนฺธนํ เอกคฺเคน คเหตฺวา ตสฺส อนฺตรา อุปฺปนฺเนน ปีติสหคตมเนน สกมนตา อตฺตมนตา ฯ อตฺตมโน วา ปุคฺคโล ตสฺส ภาโว อตฺตมนตา ฯ สา น สตฺตสฺสาติ ปุคฺคลาทินิวารณตฺถํ จิตฺตสฺสาติ วุตฺตนฺติ ตฏฺฏีกา ฯะ

[๔๑๓] อธิวาเสติ ขมติ เอตายาติ อธิวาสนา สีตาทีนํ ขมนาการเรน ปวตฺโต อโทโส ตปฺปธานา วา จตฺตาโร กุสลกฺขนฺธาติ มูลปณฺณาสเก สพฺพาสวสุตฺตฏีกา ฯ

อธิวาสนา จ สา ขนฺติ จาติ อธิวาสนกฺขนฺติ ฯ ทุกงฺคุตฺตรฏีกายนฺตุ อธิวาสนลกฺขณา ขนฺติ อธิวาสนกฺขนฺตีติ วุตฺตํ ฯ

[๔๑๔] อยํ ขนฺติ สีตาทโย ธมฺเม อธิวาเสติ อตฺตโน อุปริ อาโรเปตฺวา วาเสติเยว น อสหมานา หุตฺวา นิรสฺสติ ตสฺมา อธิวาสนาติ วุจฺจตีติ สพฺพาสวสุตฺตวณฺณนา [1]ฯ

สีตาทิเก อุปคเต สหนฺตี ขนฺติ เต อตฺตโน อุปริ วาเสนฺตี วิย โหตีติ วุตฺตํ อาโรเปตฺวา วาเสติเยวาติ ฯ น นิรสฺสตีติ น วิธุนาติ ฯ โย หิ สีตาทิเก น สหติ โส เต นิรสฺสนฺโต วิธุนนฺโต วิย โหตีติ ตฏฺฏีกา ฯ

สีตาทโยติ อาทิสทฺเทน อุณฺหฑํสมกสวาตาตปสิรึสปฺปสมฺผสฺสชิฆจฺฉาปิปาสทุรุตฺตวจนปถทุกฺขเวทนาทโย คหิตา ฯ

[๔๑๕] โย หิ สีตํ ขมติ สหติ น อวีรปุริโส วิย อปฺปมตฺตเกนาปิ สีเตน จลติ กมฺปติ กมฺมฏฺฐานํ วิชหติ โส

๑. ป. สู. ๑/๑๑๐ ฯ

สีตสฺส ขโม นาม โหติ โลมสนาคตฺเถโร วิย ฯ

เถโร กิร เจติยปพฺพเต ปิยงฺคุคุหายํ ปธานฆเร วิหรนฺโต อนฺตรฏฺจเก หิมปาตสมเย โลกนฺตริกนิรยํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา กมฺมฏฺฐานํ อวิชหนฺโตว อพฺโภกาเส วีตินาเมสิ ฯ โย ปน อธิมตฺตมฺปิ อุณฺหํ สหติ เสฺวว เถโร วิย อยํ อุณฺหสฺส ขโม นาม ฯ เถโร กิร คิมฺหสมเย ปจฺฉาภตฺตํ พหิจงฺกเม นิสีทิ กมฺมฏฺฐานํ มนสิกโรนฺโต ฯ เสทาปิสฺส กจฺเฉหิ มุญฺจนฺติ ฯ อถ นํ อนฺเตวาสิโก อิธ ภนฺเต นิสีทถ สีตโล โอกาโสติ อาห ฯ เถโร อุณฺหภเยเนวมฺหิ อาวุโส อิธ นิสินฺโนติ อวีจิมหานิรยํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา นิสีทิเยว ฯ

โลมสนาควตฺถุ ฯ

[๔๑๖] กมฺมฏฺฐานิกสฺส จลนํ นาม กมฺมฏฺฐานปริจฺจาโคติ อาห จลติ กมฺปติ กมฺมฏฺฐานํ วิชหตีติ ฯ อุณฺหํ สหตีติ อุณฺหํ สหนฺโต จ น นคฺคสมณาทโย วิย สหติ อถโข กมฺมฏฺฐานาวิชหเนนาติ อาห เสฺวว เถโร วิยาติ ฯ พหิจงฺกเมติ เลนโต พหิจงฺกเม ฯ อุณฺหภเยเนว อาห อวีจิมหานิรยํ ปจฺจเวกฺขิตฺวาติ ฯ ตมฺปิ มยา อเนกกฺขตฺตุํ อนุภูตฺตํ อิทมฺปน ตโต มุทุตรนฺติ เอวํ ปจฺจเวกฺขิตฺวาติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๔๑๗] โย ปน เทฺว ตโย วาเร ภตฺตํ วา ปานียํ วา อลภนฺโต วา อนมตคฺเค สํสาเร อตฺตโน ปิตฺติวิสยูปปตฺตึ อธิมตฺเตหิ ฑํสมกสวาตาตปสมฺผสฺเสหิ ผุฏฺโฐ วา ติรจฺฉานูปปตฺตึ สิรึสปฺป-สมฺผสฺเสน ผุฏฺโฐ วา อนมตคฺเค สีหพฺยคฺฆาทิมุเขสุ อเนกวารํ

ปริวตฺติตปุพฺพตฺตภาวํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา อเวธนฺโต กมฺมฏฺฐานํ น วิชหติเยว ปธานิยตฺเถโร วิย อยํ ชิฆจฺฉาทีนํ ขโม นาม ฯ

[๔๑๘] เถรํ กิร ขณฺฑเวลวิหาเร กณฺณิการปฺปธานฆเร [1]อริยวํสํ สุณนฺตํ โฆรวิโส สปฺโป ฑํสิ ฯ เถโร ชานิตฺวา ปสนฺนจิตฺโต นิสินฺโน ธมฺมํเยว สุณาติ ฯ วิสเวโค ถทฺโธ อโหสิ ฯ เถโร อุปสมฺปทมาฬกํ อาทึ กตฺวา สีลํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา ปริสุทฺธสีโลมฺหีติ ปีตึ อุปฺปาเทสิ ฯ สห จิตฺตุปฺปาทา วิสํ นิวตฺติตฺวา ปถวึ ปาวิสิ ฯ เถโร ตตฺเถว จิตฺเตกคฺคตํ ลภิตฺวา วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ ฯ

ปธานิยตฺเถรวตฺถุ ฯ

[๔๑๙] **ปริสุทฺธสีโลมฺหีติ** สพฺพตฺถาปิ วิสุทฺธสีโลหมสฺมีติ มรณํ อคเณตฺวา อวิปฺปฏิสารมูลกํ ปีตึ อุปฺปาเทสิ ฯ สห **จิตฺตุปฺปาทาติ** ผรณปฺปีติยา อุปฺปาเทน สเหว ฯ วิสํ นิวตฺติตฺวาติ ปีติเวเคน อชฺโฌตฺถฏํ วิสํ ทฏฺฐมุเขเนว ภสิตฺวา ฯ ตตฺเถวาติ สปฺเปน ทฏฺฐฏฺฐาเนเยว ฯ จิตฺเตกคฺคตํ ลภิตฺวาติ ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสมฺภตีติอาทินา นเยน สมาธานํ ปาปุณิตฺวาติ ตฏฺฏีกา ฯ

ยถาวุตฺตตฺเถรทฺวยวตฺถุ สพฺพาสวสุตฺตวณฺณนายํ [2] ฯ

[๔๒๐] ครวาลองฺคณสฺมึ กิร ตึส ภิกฺขู วสฺสูปคตา อนฺวฑฺฒมาสํ อุโปสถทิวเส จตุปฺปจฺจยสนฺโตสภาวนารามํ มหาอริยวํสํ กเถนฺติ ฯ เอโก ปิณฺฑปาติกตฺเถโร ปจฺฉาภาเคน อาคนฺตฺวา ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐาเน นิสีทิ ฯ อถ นํ เอโก โคณโส ชงฺฆปิณฺฑิกมํสํ

๑. กณฺณิการปฺปธานิยฆเรติปิ ปาโฐ ฯ ๒. ป. สู. ๑/๑๐๗ ฯ

สณฺฐาเสน คณฺหนฺโต วิย ฐิตํสิ ฯ เถโร อชฺช ธมฺมสฺสวนนฺตรายํ น กริสฺสามีติ โคณสํ คเหตฺวา ถวิกาย ปกฺขิปิตฺวา ธมฺมํ สุณาเตว ฯ อรุณุคฺคมนญฺจ วิสํ วิกฺขมฺภิตฺวา เถรสฺส ติณฺณํ ผลานํ ปาปุณนญฺจ วิสสฺส ทฏฺฐฏฺฐาเนเนว โอตริตฺวา ปฐวีปเวสนญฺจ ธมฺมกถิกตฺเถรสฺส ธมฺมกถานิฏฺฐาปนญฺจ เอกกฺขเณเยว อโหสิ ฯ เถโร ถวิกํ มุญฺจิตฺวา โคณสํ วิสฺสชฺเชสิ ฯ

ติกงฺคุตฺตเร ปฐมปณฺณาสกสฺส ปญฺจมวคฺเค ฐานสุตฺต-วณฺณนายํ[๑] ปิณฺฑปาติกตฺเถรวตฺถุ ฯ

[๔๒๑] **ปจฺฉาภาเคนาติ** ธมฺมกถิกตฺเถรสฺส ปิฏฺฐิปสฺเสน ฯ โคณโสติ มณฺฑลสปฺโป ฯ ธมฺมสฺสวนนฺตราเย พหุนฺนํ สคฺคมคฺคปฺปฏิลาภนฺตราโย ภเวยฺยาติ อธิปฺปาเยน ธมฺมสฺสวนนฺตรายํ น กริสฺสามีติ จินฺเตสิ ฯ วิสนฺติ วิปสฺสนาเตเชน วิสเวคํ วิกฺขมฺภิตฺวาติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๔๒๒] โย ปน อกฺโกสนวเสน ทุรุตฺเต วจนปเถ สุตฺวา ขนฺติคุณํ ปจฺจเวกฺขิตฺวา น เวธติ ทีฆภาณกอภยตฺเถโร วิย อยํ ทุรุตฺตานํ ขโม นาม ฯ

เถโร กิร ปจฺจยสนฺโตสภาวนารามตาย มหาอริยวํสปฺปฏิปทํ กเถสิ ฯ สพฺโพ มหาคาโม อาคจฺฉติ ฯ เถรสฺส มหาสกฺกาโร อุปฺปชฺชิ ฯ ตํ อญฺญตโร มหาเถโร อธิวาเสตุํ อสกฺโกนฺโต ทีฆภาณโก อริยวํสํ กเถมีติ สพฺพรตฺตึ โกลาหลํ กโรตีติอาทีหิ

๑. มโน. ปู. ๒/๑๗๓ ฯ

อกฺโกสิ ฯ อุโภปิ จ อตฺตโน วิหารํ คจฺฉนฺตา คาวุตมตฺตํ เอกปเถน อคมํสุ ฯ สกลคาวุตมฺปิ โส ตํ อกฺโกสิเยว ฯ ตโต ยตฺถ ทฺวินฺนํ วิหารมคฺโค ภิชฺชติ ตตฺถ ฐตฺวา ทีฆภาณกตฺเถโร ตํ วนฺทิตฺวา เอส ภนฺเต ตุมฺหากํ มคฺโคติ อาห ฯ โส อสฺสุณนฺโต วิย คโต ฯ เถโรปิ วิหารํ คนฺตฺวา อนฺเตวาสิเกหิ กึ ภนฺเต สกลคาวุตํ ปริภาสนฺตํ น กิญฺจิ อวจุตฺถาติ ปุฏฺโฐ ขนฺติเยว อาวุโส มยฺหํ ภาโร น อกฺขนฺติ เอกปทุทฺธาเรปิ กมฺมฏฺฐานวิโยคํ น ปสฺสามีติ อาห ฯ

ทีฆภาณกอภยตฺเถรวตฺถุ ฯ

[๔๒๓] ปจฺจเยสุ สนฺโตโส ภาวนา จ อารมิตพฺพฏฺฐานตาย อาราโม เอตสฺสาติ ปจฺจยสนฺโตสภาวนาราโม ฯ ตสฺส ภาโว ปจฺจย ... รามตา ฯ ตายาติ ตฏฺฐีกา ฯ

[๔๒๔] โย ปน ทุกฺขเวทนา อธิวาเสติเยว น เวธติ จิตฺตลตาปพฺพเต ปธานิยตฺเถโร วิย อยํ เวทนานํ ขโม นาม ฯ

เถรสฺส กิร รตฺตึ ปธาเนน วีตินาเมตฺวา ชิตสฺส อุทรวาโต อุปฺปชฺชิ ฯ โส ตํ อธิวาเสตุํ อสกฺโกนฺโต อาวตฺตติ ปริวตฺตติ ฯ ตเมนํ จงฺกมนปสฺเส ฐิโต ปิณฺฑปาติกตฺเถโร อาห อาวุโส ปพฺพชิโต นาม อธิวาสนสีโล โหตีติ ฯ โส สาธุ ภนฺเตติ อธิวาเสตฺวา นิจฺจโลว สยิ ฯ วาโต นาภิโต ยาว หทยํ ผาเลสิ ฯ เถโร เวทนํ วิกฺขมฺภิตฺวา วิปสฺสนฺโต มุหุตฺเตเนว อนาคามี หุตฺวา

ปรินิพฺพายิ ฯ

ปธานิยตฺเถรวตฺถุ ฯ

[๔๒๕] มุหุตฺเตน ขเณน วาเต หทยํ ผาเลตุํ อารทฺเธเยว อนาคามี หุตฺวา ฯ **ปรินิพฺพายีติ** อรหตฺตํ ปตฺวา ปรินิพฺพายีติ ตฏฺฏีกา ฯ

ยถาวุตฺตตฺเถรทฺวยวตฺถุ สพฺพาสวสุตฺตวณฺณนายํ[๑]ฯ

ทีฆนิกายมหาวคฺเค มหาสติปฏฺฐานวณฺณนายญฺเจว[๒] มูล-ปณฺณาสเก สติปฏฺฐานสุตฺตวณฺณนายญฺจ[๓] เวทนํ อธิวาเสตฺวา สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปตฺวา สมสีสี หุตฺวา ปรินิพฺพายโต อญฺญตรตฺเถรสฺส วตฺถุมฺปิ กเถตพฺพํ ฯ

[๔๒๖] เอวํ อธิวาสนกฺขนฺติยา ยุตฺโต ปุคฺคโล ยถาวุตฺเต คุเณ อธิคณฺฉิ ฯ ตสฺมาสฺส สา ขนฺติ ยถาวุตฺตคุณานญฺเจว ปสํสสฺส[๔] จ อธิคมเหตุโต มงฺคลนฺติ เวทิตพฺพา ฯ ตาทิโส หิ ปุคฺคโล อิสิเทวตาพุทฺเธหิ ปสํสนีโย โหติ ฯ ตถา หิ สรภงฺคตาปโส สกฺกสฺส เทวรญฺโญ ธมฺมํ เทเสนฺโต สรภงฺคชาตเก[๕] อิมํ คาถมาห

โกธํ วธิตฺวา น กทาจิ โสจติ
มกฺขปฺปหานํ อิสโย วณฺณยนฺติ
สพฺเพสํ วุตฺตํ ผรุสํ ขเมถ
เอตํ ขนฺตึ อุตฺตมมาหุ สนฺโตติ ฯ

๑. ป. สู. ๑/๘๑ ฯ ๒. สุ. วิ. ๒/๔๕๒ ฯ ๓. ป. สู. ๑/๓๑๐ ฯ
๔. ปสํสายาติ ยุตฺตตรํ ฯ ๕. ชาตกฏฺฐกถา. ๗/๓๗๙ ฯ

ตตฺถ **โกธํ วธิตฺวาติ** โกธํ ฉฑฺเฑตฺวา น โสจติ ฯ โสจนฺโต หิ ปฏิฆจิตฺเตเนว โสจติ ฯ โกธาภาวา กุโต โสโก ฯ เตน วุตฺตํ น กทาจิ โสจตีติ ฯ **มกฺขปฺปหานนฺติ** ปเรหิ อตฺตโน กตคุเณ มกฺขนลกฺขณสฺส อกตญฺญุตาสงฺขาตสฺส มกฺขสฺส ปหานํ อิสโย วณฺณยนฺติ ฯ **สพฺเพสนฺติ** หีนมชฺฌิมุกฺกฏฺฐานํ สพฺเพสมฺปิ ผรุสํ วจนํ ขเมถ ฯ **เอตํ ขนฺตินฺติ** ยํ สพฺเพสํ วจนกฺขมนํ เอตํ ขนฺตึ อุตฺตมนฺติ อาหุ สนฺโต โปราณกปณฺฑิตา วทนฺตีติ อตฺโถ ฯ ยสฺมา ปน น สกฺกา รูปทสฺสนมตฺเตน สตฺตานํ เสฏฺฐาทิภาโว ญาตุํ สนฺโตปิ หิ ลามกปุคฺคลวณฺณรูเปน วิจรนฺตา ทิสฺสนฺติ ฯ มชฺฌนฺติกตฺเถโร เจตฺถ นิทสฺสนํ ฯ ตสฺมา สพฺเพสํ วจนกฺขมนํ อุตฺตมนฺติ วุตฺตํ ฯ

[๔๒๗] โย ปน อยํ มยา หีโนติ ญาโต ตสฺส ผรุส-วจนกฺขมนํ อุตฺตมตรํ ฯ เตนาห สรภงฺคตาปโส

ภยา หิ เสฏฺฐสฺส วโจ ขเมถ
สารมฺภเหตุ ปน สาทิสสฺส
โย จีธ หีนสฺส วโจ ขเมถ
เอตํ ขนฺตึ อุตฺตมมาหุ สนฺโตติ ฯ

ตตฺถ **เอตํ ขนฺตินฺติ** ยญฺจ เอตํ ชาติโคตฺตาทีหิ หีนสฺส วจนกฺขมนํ เอตํ ขนฺตึ อุตฺตมนฺติ โปราณกปณฺฑิตา วทนฺติ ฯ ยมฺปเนตํ ชาติอาทีหิ เสฏฺฐสฺส ภเยน สทิสสฺส การณุตฺตริยลกฺขเณ สารมฺเภ อาทีนวทสฺสเนน ขมนํ เนสา อธิวาสนกฺขนฺติ นามาติ

อตฺโถติ ชาตกวณฺณนา[๑]ฯ

[๔๒๘] ภูตปุพฺพํ เทวาสุรสงฺคาโม อโหสิ ฯ เทวา ชินิตฺวา เวปจิตฺติอสุรินฺทํ พนฺธิตฺวา สกฺกสฺส สนฺติกํ อาเนสุํ ฯ โส สกฺกํ เทวินฺทํ โจโรสิ พาโลสิ มูฬฺโหสิ โคโณสิ คทฺรโภสิ โอฏฺโฐสิ เนรยิโกสิ ติรจฺฉานคโตสิ นตฺถิ ตุยฺหํ สุคติ ทุคฺคติเยว ตุยฺหํ ปาฏิกงฺขาติ อิเมหิ ทสหิ อกฺโกสวตฺถูหิ อกฺโกสติ เจว ชรสกฺก น ตฺวํ สพฺพกาลํ ชินิสฺสสิ ยทา อสุรานํ ชโย ภวิสฺสติ ตทา ตมฺปิ เอวํ พนฺธิตฺวา อสุรภวนสฺส ทฺวาเร นิปชฺชาเปตฺวา โปถาเปสฺสามีติอาทินา ปริภาสติ จ ฯ สกฺโก วิชิตวิชโย น ตํ มนสิกโรติ ทีฆรตฺตํ ขนฺติโสรจฺเจสุ นิวิฏฺฐ-อชฺฌาสยตฺตา ฯ อถ มาตลิ กินฺนุ โข เอส อิมานิ ผรุสวจนานิ ภเยน ติติกฺขติ อุทาหุ อธิวาสนกฺขนฺติยา สมนฺนาคตตฺตาติ จินฺเตตฺวา ตมตฺถํ ปุจฺฉิ ฯ

[๔๒๙] อถ สกฺโก นาหํ ภยา น ทุพฺพลฺยา ขมามิ เวปจิตฺติโนติ วตฺวา

สทตฺถปรมา อตฺถา ขนฺตฺยา ภิยฺโย น วิชฺชติ
โย หเว พลวา สนฺโต ทุพฺพลสฺส ติติกฺขติ
ตมาหุ ปรมํ ขนฺตึ นิจฺจํ ขิปติ[๒] ทุพฺพโลติ อาห[๓] ฯ

ตตฺถ **สทตฺถปรมาติ** สกตฺถปรมา ฯ **ขนฺตฺยา ภิยฺโย น วิชฺชตีติ** เตสุ สกตฺถปรเมสุ ขนฺติโต อุตฺตริตโร อตฺโถ น

๑. ชาตกฏฺฐกถา. ๗/๓๘๐ ฯ ๒. ขมตีติ ปาลิ ฯ ๓. สํ. ส. ๑๕/๓๒๕ ฯ

วิชฺชติ ฯ **ตมาหุ ปรมนฺติ** โย พลวา ติติกฺขติ ตสฺส ตํ ขนฺตึ ปรมํ อาหูติ ตพฺพณฺณนา #ฯ

ขนฺติโต อุตฺตริตโร อญฺโญ อตฺโถ น วิชฺชติ อนฺตเรน อสฺสารมฺมณํ อนตฺถํ ปฏิพาหิตฺวา ทิฏฺฐธมฺมิกสฺส เจว สมฺปรายิกสฺส จ หิตสฺส อวิชหนโต ฯ ขนฺตึ ปรมํ อาหุ เสฏฺฐพลํ วิโรธิปฺปจฺจยํ อภิภุยฺย วตฺตนโตติ ตฏฺฏีกา ฯ

อยเมตฺถ สงฺเขโป ฯ วิตฺถาโร ตุ สกฺกสํยุตฺเต โอโลเกตพฺโพ ฯ

อนุมานสุตฺตฏีกายนฺตุ **อปสาเทตีติ** ขิปติ ตชฺเชติ วาติ วุตฺตํ ฯ ตสฺมา อิธ **ขิปตีติ** อปสาเทติ ตชฺเชตีติ อตฺโถ ยุชฺชติ ฯ

[๔๓๐] จตฺตาโร กิร พฺราหฺมณา ภาติกา พฺราหฺมณสํยุตฺเต วุตฺตนเยน สตฺถุ กุชฺฌิตฺวา สตฺถารํ นานปฺปกาเรน อกฺโกสนฺตา สตฺถารา วินีตา ปพฺพชิตฺวา นจิรสฺเสว อรหตฺตํ ปตฺตา ฯ ภิกฺขู อจฺฉริยา วตาวุโส พุทฺธคุณา เตหิ อกฺโกสิโตปิ หิ สตฺถา กิญฺจิ อวตฺวา เตสํเยว ปติฏฺฐา ชาโตติ วทึสุ ฯ ตํ สุตฺวา สตฺถา อหํ ภิกฺขเว ขนฺติพเลน สมนฺนาคตตฺตา ทุฏฺเฐสุ อทุสฺสนฺโต มหาชนสฺส ปติฏฺฐา โหมิเยวาติ วตฺวา ธมฺมปทสฺส พฺราหฺมณวคฺเค อิมํ คาถมาห

> **อกฺโกสํ วธพนฺธญฺจ อทุฏฺโฐ โย ติติกฺขติ**
> **ขนฺติพลํ พลานีกํ ตมหํ พฺรูมิ พฺราหฺมณนฺติ ฯ**

ตตฺถ **อทุฏฺโฐติ** เอตํ ทสหิ อกฺโกสวตฺถูหิ อกฺโกสนํ

๑. สา. ป. ๑/๔๐๑ ฯ

ปาณิอาทีหิ โปถนญฺจ อทฺทุพนฺธนาทีหิ พนฺธนญฺจ โย อกุทฺธมานโส หุตฺวา อธิวาเสติ ขนฺติพเลน สมนฺนาคตตฺตา ขนฺติพลํ ปุนปฺปุนํ อุปฺปตฺติยา อนีกภูเตเนว ขนฺติพลานีเกน สมนฺนาคตตฺตา พลานีกํ ตํ เอวรูปํ อหํ พฺราหฺมณํ วทามีติ ธมฺมปทวณฺณนา ฯ

ติติกฺขตีติ ขมติ ฯ **ขนฺติพลนฺติ** อธิวาสนกฺขนฺติพลํ ฯ สา ปน สกึ อุปฺปนฺนา พลานีกํ นาม น โหติ ปุนปฺปุนํ อุปฺปนฺนา ปน โหติ ฯ ตสฺสา อตฺถิตาย ปน พลานีกนฺติ มชฺฌิมปณฺณาสเก วาเสฏฺฐสุตฺตวณฺณนา[๑]ฯ

อธิวาสนลกฺขณา ขนฺติ พลํ เอตสฺสาติ ขนฺติพลํ ฯ ตสฺสา อตฺถิตายาติ ตสฺสา อปราปรุปฺปตฺติสมุปจิตาย มารเสนาวิธมนิยา ขนฺติเสนาย อตฺถิตาย ฯ พลานีกํ พลสมูโห เอตสฺส อตฺถีติ พลานีกนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

จกฺกาทิติกํ สามญฺเญน เสนายํ เสนงฺเค จ ฯ กริยเต วิคฺคโห เยเนติ[๒] จกฺกํ ฯ พล สํวรเณ ฯ อนสทฺเท อีโกติ[๓] ขตฺติยวคฺคฏีกา ฯ

[๔๓๑] เอวํ ขนฺติยุตฺโต ปุคฺคโล อิสิอาทีหิ ปสํสิโต โหติ ฯ ตสฺมา อตฺตโน กุทฺธสฺส น ปฏิกุชฺฌิตพฺพํ ฯ กุทฺธสฺส ปฏิกุชฺฌนฺโต หิ ปาปิโย โหติ ฯ เตนาห สกฺโก

ตสฺเสว เตน ปาปิโย โย กุทฺธํ ปฏิกุชฺฌติ
กุทฺธํ อปฺปฏิกุชฺฌนฺโต สงฺคามํ เชติ ทุชฺชยนฺติ ฯ

๑. ป. สู. ๓/๔๐๐ ฯ ๒. เยนาติปิปาโฐ ฯ ๓. สี. กริยฺยเต วิคฺคโห เยเนติ-จกฺกํ. พล-สํวรณ: `อน' สทฺทโต อิโก `ติ.

ตตฺถ **ตสฺเสว เตน** ปาปิโยติ เตน โกเธน ตสฺเสว ปุคฺคลสฺส ปาปกตรสฺส [๑] โย กุทฺธํ ปฏิกุชฺฌตีติ สกฺกสํยุตฺต-วณฺณนา [๒] ฯ

[๔๓๒] ตสฺมา อกฺขนฺติยา โทสํ สมฺปสฺสนฺเตน อธิวาสนกฺขนฺติยํ ฐาตพฺพํ ฯ ตตฺถฏฺฐิโตเยว หิ โสรตาทีนามํ ลาภี โหติ ฯ อยมตฺโถ เวเทหิกาวตฺถุนา ทีเปตพฺโพ ฯ

อตีเต กิร สาวตฺถิยํ เวเทหิกา นาม คหปตานี อโหสิ โสรตา นิวาตา อุปสนฺตา ฯ ตสฺสา เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคจฺฉิ โสรตา เวเทหิกา นิวาตา เวเทหิกา อุปสนฺตา เวเทหิกาติ ฯ ตสฺสา ปน กาฬี นาม เอกา ทาสี อโหสิ ทกฺขา อนลสา สุสํวิหิตกมฺมนฺตา ฯ สา กินฺนุ โข เม อยฺยา สนฺตํ โกปํ น ปาตุกโรติ อุทาหุ อสนฺตํ ยนฺนูนาหํ อยฺยํ วีมํเสยฺยนฺติ จินฺเตตฺวา ทิวา อุฏฺฐาสิ ฯ เช กาฬิ กึ ทิวา อุฏฺฐาสิ กินฺเต อผาสุ อตฺถีติ ฯ นตฺถยฺเย เม กิญฺจิ อผาสูติ ฯ อเร ยทิ เต กิญฺจิ อผาสุกํ นตฺถิ กสฺมา ปาปทาสิ ทิวา อุฏฺฐาสีติ กุปิตา อนตฺตมนา ภกุฏึ อกาสิ ฯ อถ กาฬี อยฺยาย เม อชฺฌตฺตํ สนฺโตเยว โกโป โน อสนฺโต ยนฺนูนาหํ ภิยฺโยโส มตฺตาย วีมํเสยฺยนฺติ ปุนทิวเส ทิวาตรํ อุฏฺฐาสิ ฯ เวเทหิกา อติกุชฺฌิตฺวา อคฺคฬสูจึ คเหตฺวา สีเส ปหารํ อทาสิ ฯ สีสํ ภิชฺชิ ฯ กาฬี ภินฺนสีสา คลนฺตโลหิตา ปฏิวิสฺสกานํ

๑. ปาปี โหติ. กตรสฺสาติ. โย กุทฺธํ ปฏิกุชฺฌตีติ สารตฺถปฺปกาสินิยํ ลิขิยติ ฯ
๒. สา. ป. ๑/๔๐๓ ฯ

อุชฺฌาเปสิ ปสฺสถยฺเย โสรตาย กมฺมํ ปสฺสถยฺเย นิวาตาย กมฺมํ ปสฺสถยฺเย อุปสนฺตาย กมฺมนฺติ ฯ ตโต ปเรน เวเทหิกาย เอวํ ปาปโก กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคญฺฉิ จณฺฑี เวเทหิกา อนิวาตา เวเทหิกา อนุปสนฺตา เวเทหิกาติ ฯ

[๔๓๓] อิติ ยตฺตกา คุณา ตโต ทฺวิคุณา โทสา อุปฺปชฺชึสุ ฯ คุณา นาม สณิกํ สณิกํ อาคจฺฉนฺติ ฯ โทสา เอกทิวเสเนว ปตฺถฏา โหนฺติ ฯ ภควาปิ ภิกฺขูนํ อกฺขนฺติยา โทสํ ทสฺเสตฺวา ขนฺติยํ นิโยเชตุกาโม อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา ปุเนวมาห เอวเมว โข ภิกฺขเว อิเธกจฺโจ ตาวเทว โสรตโสรโต โหติ นิวาตนิวาโต โหติ อุปสนฺตุปสนฺโต โหติ ยาว ตํ อมนาปา วจนปถา ผุสนฺติ ยโต จ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุํ อมนาปา วจนปถา ผุสนฺติ อถ ภิกฺขุ โสรโตติ เวทิตพฺโพ นิวาโตติ เวทิตพฺโพ อุปสนฺโตติ เวทิตพฺโพติ ฯ

มูลปณฺณาสกสฺส ตติยวคฺเค กกจุปมสุตฺเต [๑]เวเทหิกาวตฺถุ ฯ

[๔๓๔] **โสรตาติ** โสรจฺเจน สมนฺนาคตา ฯ **นิวาตาติ** นิวาตวุตฺติ ฯ **อุปสนฺตาติ** นิพฺพุตา ฯ **ทกฺขาติ** ภตฺตปจนสยนตฺถรณทีปุชฺชลนาทิกมฺเมสุ เฉกา ฯ อนลสาติ อุฏฺฐาหิกา ฯ **สุสํวิหิตกมฺมนฺตาติ** สุฏฺฐุ ฐปิตกมฺมนฺตา ฯ **ปฏิวิสฺสกานนฺติ** สามนฺตเคหวาสีนํ ฯ **อุชฺฌาเปสีติ** อวชานาเปสิ ฯ **จณฺฑีติ** อโสรตา กิพฺพิสา ฯ **โสรตโสรโตติ** อติวิย โสรโต โสตาปนฺโน นุ โข

๑. ม. มู. ๑๒/๒๕๒ ฯ

สกทาคามี อนาคามี อรหา นุ โขติ วตฺตพฺพตํ อาปชฺชติ ฯ ผุสนฺตีติ ผุสนฺตา ฆเฏนฺตา วา อาปาถํ อาคจฺฉนฺติ ฯ **อถ ภิกฺขุ โสรโตติ เวทิตพฺโพติ** อถ อธิวาสนกฺขนฺติยํ ฐิโต ภิกฺขุ โสรโตติ เวทิตพฺโพติ ตพฺพณฺณนา[๑]ฯ

โสรจฺเจนาติ สณฺณเมน ฯ นิวาตวุตฺตีติ ปณิปาตการี ฯ นิพฺพุตาติ นิพฺพุตทุจฺจริตปริฬาหา ฯ อุฏฺฐาหิกาติ อุฏฺฐานวีริยวตี ฯ กิมฺพิสาติ กุรุราติ ตฏฺฏีกา ฯ

ขนฺตีติปทกถา

๑. ป. สู. ๒/๑๓๑ ฯ

โสวจสฺสตากถา

[๔๓๕] โสวจสฺสตา นาม สหธมฺมิกํ วุจฺจมาเน [๑]วิกฺเขปํ วา ตุณฺหีภาวํ วา คุณโทสจินฺตนํ วา อนาปชฺชิตฺวา อติวิย อาทรญฺจ คารวญฺจ นีจมนตญฺจ ปุรกฺขิตฺวา สาธูติ วจนกรณตาติ อฏฺฐกถายํ [๒] วุตฺตํ ฯ

ตตฺถ สุวโจ โสวจสฺสํ โสวจสฺสตาติ อยํ วิภาโค ฯ ตตฺถ **สุวโจติ** สุเขน วตฺตพฺพปุคฺคโล ฯ **โสวจสฺสนฺติ** สุวจสฺส ปุคฺคลสฺส อาทรวเสน ปวตฺตเจตนา ฯ โสวจสฺสตาติ โสวจสฺส อตฺถิภาโว ฯ เตน สงฺคีติสุตฺเต ทุกวณฺณนายํ [๓] ทุกฺขํ วโจ เอตสฺมึ วิปฺปฏิกูลคฺ-คาหิมฺหิ วิปฺปจฺจนีกสาเต อนาทเร ปุคฺคเลติ ทุพฺพโจ ฯ ตสฺส กมฺมํ โทวจสฺสํ ฯ ตสฺส ภาโว โทวจสฺสตา ฯ สา อตฺถโต สงฺขารกฺขนฺโธ โหติ ฯ จตุนฺนํ ขนฺธานํ เอเตนาการน ปวตฺตานํ เอตํ อธิวจนนฺติ วทนฺติ ฯ โสวจสฺสตา วุตฺตปฺปฏิปกฺขนเยน เวทิตพฺพาติ วุตฺตํ ฯ

[๔๓๖] **วิปฺปฏิกูลคฺคาหิมฺหีติ** ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปตฺติวิโลมคฺ-คาหเก ฯ ตสฺสา เอว วิปฺปจฺจนีกํ ทุปฺปฏิปตฺติ สาตํ อิฏฺฐํ เอตสฺสาติ วิปฺปจฺจนีกสาโต ฯ ตสฺมึ ฯ เอวํภูโต จ โอวาทภูเต สาสนกฺกเม โอวาทเก จ อาทรคารวรหิโต โหตีติ อาห อนาทเรติ ฯ **ตสฺส กมฺมนฺติ** ตสฺส ทุพฺพจสฺส ปุคฺคลสฺส อนาทริยวเสน ปวตฺตเจตนา โทวจสฺสํ ฯ **ตสฺส ภาโวติ** ตสฺส ยถาวุตฺตสฺส โทวจสฺสสฺส อตฺถิภาโว

๑. วุจฺจมาเนนาติปิ ทิสฺสติ ฯ ๒. ปรมตฺถโชติกา ขุทฺทกปาฐวณฺณนา. ๑๖๕
๓. สุ. วิ. ๓/๒๑๕ ฯ

โทวจสฺสตา ฯ เตเนวาห สา อตฺถโต สงฺขารกฺขนฺโธ โหตีติ ฯ เจตนาปธานตาย หิ สงฺขารกฺขนฺธสฺส เอวํ วุตฺตํ ฯ เอเตนากาเรนาติ อปฺปทกฺขิณคฺคาหิตากาเรน ฯ สุขํ วโจ เอตสฺมึ ปทกฺขิณคฺคาหิมฺหิ อนุโลมสาเต สาทเร ปุคฺคเลติ สุวโจติอาทินา วุตฺตปฺปฏิปกฺขนเยนาติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๔๓๗] สา นาถกรโณติ วุจฺจติ ฯ เตนาห ทสกงฺคุตฺตรสฺส[๑] ทุติยวคฺเค สตฺตมสุตฺเต ยมฺปิ ภิกฺขเว ภิกฺขุ สุวโจ โหติ โสวจสฺสกรเณหิ ธมฺเมหิ สมนฺนาคโต ขโม ปทกฺขิณคฺคาหี อนุสาสนึ อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณติ ฯ

[๔๓๘] ตตฺถ **สุวโจติ** สุเขน วตฺตพฺโพ อนุสาสิตพฺโพ โหติ ฯ **ขโมติ** คาฬฺเหน ผรุเสน กกฺขเฬน วุตฺโต ขมติ น กุปฺปติ ฯ **ปทกฺขิณคฺคาหี อนุสาสนินฺติ** ยถา เอกจฺโจ โอวทิยมาโน วามโต คณฺหาติ ปฏิปฺผรติ วา อสฺสุณนฺโต วา คจฺฉติ เอวํ อกตฺวา โอวทถ ภนฺเต อนุสาสถ ตุมฺเหสุ อโนวทนฺเตสุ โก อญฺโญ โอวทิสฺสตีติ ปทกฺขิณํ คณฺหาตีติ ตพฺพณฺณนา[๒] สงฺคีติสุตฺเต ทสกวณฺณนา[๓] จ ฯ

ขโมติ ขนฺตา ฯ ตเมวสฺส ขมภาวํ ทสฺเสตุํ คาฬฺเหนาติอาทิ วุตฺตํ ฯ **วามโตติ** มิจฺฉา อโยนิโส วา ฯ **ปฏิปฺผรตีติ** ปฏานิภาเวน ติฏฺฐติ ฯ **ปทกฺขิณนฺติ** สมฺมา โยนิโส วา คณฺหาตีติ ตฏฺฏีกา ฯ

ปฏิปฺผรตีติ ปฏิวิรุทฺโธ ปจฺจนีโก หุตฺวา ติฏฺฐตีติ

๑. องฺ. ทสก. ๒๔/๒๖ ฯ ๒. มโน. ปู. ๓/๓๖๕ ฯ ๓. สุ. วิ. ๓/๓๑๑ ฯ

มูลปณฺณาสกสฺส ทุติยวคฺเค อนุมานสุตฺตวณฺณนา[๑]ฯ

ปฏิสทฺโท ปจฺจตฺถิกปริยาโย ผรณํ วายมนํ อิธ ตถาวฏฺฐานนฺติ อาห **ปฏิปฺผรตีติ** ปฏิวิรุทฺโธ ... ติฏฺฐตีติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๔๓๙] สา สพฺรหฺมจารีนํ สนฺติกา โอวาทานุสาสนีปฏิลาภเหตุโต โทสปฺปหานคุณาธิคมเหตุโต จ มงฺคลนฺติ วุจฺจติ ฯ เตนาห อนุมานสุตฺเต[๒] มหาโมคฺคลฺลาโน ภิกฺขูนํ ธมฺมํ เทเสนฺโต ปวาเรติ เจปิ อาวุโส ภิกฺขุ วทนฺตุ มํ อายสฺมนฺโต วจนีโยมฺหิ อายสฺมนฺเตหีติ ฯ โส จ โหติ ทุพฺพโจ โทวจสฺสกรเณหิ ธมฺเมหิ สมนฺนาคโต อกฺขโม อปฺปทกฺขิณคฺคาหี อนุสาสนึ อถโข นํ สพฺรหฺมจารี น เจว วตฺตพฺพํ มญฺญนฺติ น จ อนุสาสิตพฺพํ มญฺญนฺติ น จ ตสฺมึ ปุคฺคเล วิสฺสาสํ อาปชฺชิตพฺพํ มญฺญนฺตีติ จ โน เจปิ อาวุโส ภิกฺขุ ปวาเรติ วทนฺตุ มํ อายสฺมนฺโต วจนีโยมฺหิ อายสฺมนฺเตหีติ ฯ โส จ โหติ สุวโจ โสวจสฺสกรเณหิ ธมฺเมหิ สมนฺนาคโต ขโม ปทกฺขิณคฺคาหี อนุสาสนึ อถโข นํ สพฺรหฺมจารี วตฺตพฺพญฺเจว มญฺญนฺติ อนุสาสิตพฺพญฺจ มญฺญนฺติ ตสฺมิญฺจ ปุคฺคเล วิสฺสาสํ อาปชฺชิตพฺพํ มญฺญนฺตีติ จ ฯ

[๔๔๐] ตตฺถ **อปฺปทกฺขิณคฺคาหี อนุสาสนินฺติ** โย ปเรหิ[๓] วุจฺจมาโน ตุมฺเห มํ กสฺมา วทถ อหํ อตฺตโน กปฺปิยากปฺปิยํ วชฺชาวชฺชํ[๔] อตฺถานตฺถํ ชานามีติ วทติ อยํ อนุสาสนึ ปทกฺขิณโต น คณฺหาติ วามโต คณฺหาติ ตสฺมา อปฺปทกฺขิณคฺคาหีติ วุจฺจตีติ

๑. ป. สู. ๒/๘๗ ฯ ๒. ม. ม. ๑๒/๑๘๙.๑๙๑ ฯ ๓. หิ ฯ ๔. สาวชฺชานวชฺชํ ฯ

ตพฺพณฺณนา [๑]ฯ

ปทกฺขิณคฺคาหี ปทกฺขิณโต คหณสีโล ฯ น ปทกฺขิณคฺคาหี อปฺปทกฺขิณคฺคาหี ฯ **วามโตติ** อปพฺยาสโต [๒] วุตฺตวิปริยายโตติ อธิปฺปาโยติ ตฏฺฏีกา ฯ

ตตฺถ ปาปิจฺฉตาทโย โสฬส ธมฺมา ทุพฺพจภาวกรณโต โทวจสฺสกรณา นาม ฯ อปฺปิจฺฉตาทโย โสฬส ตพฺพิปรีตโต โสวจสฺสกรณา นาม ฯ เต สพฺเพ อนุมานสุตฺเต [๓] โอโลเกตพฺพา ฯ

[๔๔๑] สุวโจ จ นาม อตฺตโนปิ ปรสฺสาปิ โทสปฺปหานาย ปฏิปชฺชติ นาม ฯ ตสฺมาสฺส โสวจสฺสตา โทสปฺปหานคุณาธิคมเหตุ โหติ ฯ อปิจ วิเสสาธิคมสฺส อทูริภาวโต มงฺคลํ ฯ เตน วุตฺตํ เมตฺตสุตฺตวณฺณนายํ [๔] โย หิ ปุคฺคโล อิทํ น กาตพฺพนฺติ วุตฺโต กินฺเต ทิฏฺฐํ กินฺเต สุตํ โก เม หุตฺวา วทสิ กึ อุปชฺฌาโย อาจริโย สนฺทิฏฺโฐ สมฺภตฺโตติ วา วทติ ตุณฺหีภาเวน วา วิเหเจติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา วา น ตถา กโรติ โส วิเสสาธิคมสฺส ทูเร โหติ ฯ โย ปน โอวทิยมาโน สาธุ ภนฺเต สุฏฺฐุ วุตฺตํ อตฺตโน วชฺชํ นาม ทุทฺทสํ โหติ ปุนปิ มํ เอวรูปํ ทิสฺวา วเทยฺยาถ อนุกมฺปํ อุปาทาย จิรสฺสํ เม ตุมฺหากํ สนฺติกา โอวาโท ลทฺโธติ วทติ ยถานุสิฏฺฐญฺจ ปฏิปชฺชติ โส วิเสสาธิคมสฺส อทูเร โหติ ฯ

๑. ป. สู. ๒/๘๗ ฯ ๒. อปพฺยามโตติ ยุตฺตตรํ ธมฺมปทฏฺฐกถายํ สุปฺปพุทฺธกุฏฺฐิวตฺถุมฺหิ อปพฺยามํ กตฺวาติ ปาโจปิ ทิสฺสติ ฯ ๓. ม. มู. ๑๒/๑๘๙ ฯ ๔. ปรมตฺถโชติกา ขุทฺทกปาฐวณฺณนา. ๒๖๘/๒๖๙ ฯ

ตสฺมา เอวํ ปรสฺส วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา กโรนฺโต สุวโจติ ฯ

[๔๔๒] สุวโจ จ ปน ทุวิโธ โหติ เอกจฺโจ ปสํสิตพฺโพ เอกจฺโจ น ฯ เตนาห กกจูปมสุตฺเต [๑] นาหนฺตํ ภิกฺขเว ภิกฺขุํ สุวโจติ วทามิ โย จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปฺปจฺจยเภสชฺช-ปริกฺขารเหตุ สุวโจ โหติ โสวจสฺสตํ อาปชฺชติ ฯ ตํ กิสฺส เหตุ ฯ ตณฺหิ โส ภิกฺขเว ภิกฺขุ จีวร ... ปริกฺขารํ อลภมาโน น สุวโจ โหติ น โสวจสฺสตํ อาปชฺชติ ฯ โย จ โข ภิกขเว ภิกฺขุ ธมฺมํเยว สกฺกโรนฺโต ธมฺมํ ครุกโรนฺโต ธมฺมํ อปจายมาโน สุวโจ โหติ โสวจสฺสตํ อาปชฺชติ ตมหํ สุวโจติ วทามิ ฯ ตสฺมาติห ภิกฺขเว เอวํ สิกฺขิตพฺพํ ธมฺมํเยว สกฺกโรนฺตา ธมฺมํ ครุกโรนฺตา ธมฺมํ อปจายมานา สุวจา ภวิสฺสาม โสวจสฺสตํ อาปชฺชิสฺสามาติ เอวญฺหิ โว ภิกฺขเว สิกฺขิตพฺพนฺติ ฯ

[๔๔๓] ตตฺถ **โย จีวร ... ปริกฺขารเหตูติ** โย เอตานิ จีวราทีนิ ปณีตปฺปณีตานิ ลภนฺโต ปาทปริกมฺมปิฏฺฐิปริกมฺมาทีนิ เอกวจเนเนว กโรติ ฯ **อลภมาโนติ** ยถา ปุพฺเพ ลภติ เอวํ อลภนฺโต ฯ **ธมฺมํเยว สกฺกโรนฺโตติ** ธมฺมํเยว สกฺการํ สุกตการํ กโรนฺโต ฯ **ครุกโรนฺโตติ** ครุ ภาริยํ กโรนฺโต ฯ **อปจายมาโนติ** ธมฺมสฺเสว อปจิตึ นีจวุตฺตึ ทสฺเสนฺโตติ ตพฺพณฺณนา (๒) ฯ

[๔๔๔] ตสฺมา ธมฺมครุํ กตฺวา สุวเจน ภวิตพฺพํ ราชตฺเถเรน วิย ฯ

๑. ม. มู. ๑๒/๒๕๕ ฯ ๒. ป. สู. ๒/๑๓๒ ฯ

โส กิร กตญฺญุตากถายํ วุตฺตนเยน สารีปุตฺตตฺเถรสฺส สนฺติเก ปพฺพชิ ฯ เถโร ตํ อาทาย คามกาวาสํ คนฺตฺวา ตตฺถ วสนฺโต อภิกฺขณํ ตํ อิทนฺเต กตฺตพฺพํ อิทนฺเต น กตฺตพฺพนฺติ โอวทิ อนุสาสิ ฯ โส สุวโจ อโหสิ ปทกฺขิณคฺคาหี ตสฺมา ยถานุสิฏฺฐํ ปฏิปชฺชมาโน กติปาเหเนว อรหตฺตํ ปาปุณิ ฯ เถโร ตํ อาทาย สตฺถารํ วนฺทิตฺวา นิสินฺโน สุวโจ นุ โข สารีปุตฺต อนฺเตวาสิโกติ ปุฏฺโฐ อาม ภนฺเต อติวิย สุวโจ กิสฺมิญฺจิ โทเส วุจฺจมาเน น กุทฺธปุพฺโพติ อาห ฯ สตฺถา ตํ นิทสฺสนํ กตฺวา ภิกฺขู โอวทนฺโต ภิกฺขเว ภิกฺขุนา นาม ราเธน วิย สุวเจน ภวิตพฺพํ โทสํ ทสฺเสตฺวา โอวทิยมาเนนปิ น กุชฺฌิตพฺพนฺติ วตฺวา ปุน อปเรนาปิ ปริยาเยน โอวทนฺโต โอวาททายโก ปน นิธิอาจิกฺขนโก วิย ทฏฺฐพฺโพติ อาห ฯ ยถา หิ ทุคฺคตมนุสฺโส อิมํ คณฺหาหีติ ตชฺเชตฺวาปิ โปเถตฺวาปิ นิธึ ทสฺเสนฺเต โกปํ น กโรติ ปมุทิโตเอว โหติ เอวเมว เอวรูเป ปุคฺคเล อสารุปฺปํ วา ขลิตํ วา ทิสฺวา อาจิกฺขนฺเต โกโป น กาตพฺโพ ตุฏฺเฐเนว ภวิตพฺพํ ภนฺเต มหนฺตํ โว กมฺมํ กตํ มยฺหํ อาจริยุปชฺฌายฏฺฐาเน ฐตฺวา โอวทนฺเตหิ ปุนปิ มํ โอวเทยฺยาถาติ ปวาเรตพฺพเมวาติ อธิปฺปาโย ฯ

ธมฺมปทสฺส ปณฺฑิตวคฺเค นิธีนํว ปวตฺตารนฺติ คาถาวณฺณนายํ ราธตฺเถรวตฺถุ ฯ

[๔๔๕] เอวํ สุวโจ สุขํ วินฺทติ ฯ เอกนิปาตสฺส ทุติยวคฺเค

ติปลฺลตฺถชาตกํ[๑] ฉกฺกนิปาตสฺส ทุติยวคฺเค ภิสปุปฺผชาตก[๒]ญฺจ[๓] อิธ กเถตพฺพํ ฯ ทุพฺพโจ ตุ ทุกฺขํ วินฺทติ ฯ เอกนิปาตสฺส ปญฺจมวคฺเค เวฬุกชาตกํ[๔] เวทพฺพชาตกํ[๕] ตสฺเสว ปณฺณรสมวคฺเค โคธชาตกํ[๖] ทุกนิปาตสฺส ทุติยวคฺเค อินฺทสมานโคตฺตชาตกญฺจ[๗] อิธ กเถตพฺพํ ฯ

[๔๔๖] โย หิ อตฺตโน สุวจตาย โอวาทกสฺส วจนํ กโรติ โส สุขํ วินฺทติ ฯ โย น กโรติ โส ทุกฺขํ ฯ อตีเต ปญฺจสตวาณิชา เจตฺถ นิทสฺสนํ ฯ

อตีเต ตมฺพปณฺณิทีเป สิรีสวตฺถุ นาม ยกฺขนครํ อโหสิ ฯ ตตฺถ ยกฺขินิโย ภินฺนนาเวสุ วาณิเชสุ อาคเตสุ เตสํ ยาคุภตฺตาทีนิ ทตฺวา เกน กมฺเมน อิธาคตตฺถาติ ปุจฺฉึสุ ฯ ภินฺนนาวา หุตฺวา อิธาคตมฺหาติ ฯ ตา สาธุ อยฺยา อมฺหากํ สามิกานํ นาวํ อภิรุหิตฺวา คตานํ ติวสฺสํ อติกฺกนฺตํ เต มตา ภวิสฺสนฺติ ตุมฺเหปิ วาณิชาเยว มยํ ตุมฺหากํ ปชาปติโย ภวิสฺสามาติ วตฺวา เต ปโลเภตฺวา ยกฺขนครํ เนตฺวา สเจ ปฐมคฺคหิตา มนุสฺสา อตฺถิ เต เทวสงฺขลิกาย พนฺธิตฺวา กรณฆเร ปกฺขิปิตฺวา ปจฺฉาคหิเต อตฺตโน สามิเก กโรนฺติ อตฺตโน วสนฏฺฐาเน ภินฺนนาเว มนุสฺเส อลภนฺติโย ปน ปรโต กลฺยาณึ โอรโต นาคทีปนฺติ เอวํ สมุทฺทตีรํ อนุวิจรนฺติ ฯ อยนฺตาสํ ธมฺมตา ฯ อเถกทิวสํ ปญฺจสตา ภินฺนนาวา วาณิชา ตาสํ

๑. ชาตกฏฺฐกถา. ๑/๒๔๓ ฯ ๒. ชาตกฏฺฐกถา. ๖/๒๘๖ ฯ ๓. อุปสิงฺฆชาตกนฺติ ชาตกฏฺฐกถายํ ทิสฺสติ ฯ ๔. ชาตกฏฺฐกถา. ๒/๑๕ ฯ ๕. ชาตกฏฺฐกถา. ๒/๒๘ ฯ ๖. ชาตกฏฺฐกถา. ๒/๓๗๙ ฯ ๗. ชาตกฏฺฐกถา. ๓/๕๓ ฯ

นครสมีเป อุตฺตรึสุ ฯ ตา เต ปโลเภตฺวา อาเนตฺวา ปธมคฺคหิต-มนุสฺเส พนฺธิตฺวา กรณฆเร ปกฺขิปึสุ ฯ อถ เชฏฺฐยกฺขินี เชฏฺฐวาณิชํ อวเสสยกฺขินิโย อวเสสวาณิเช สามิเก กตฺวา รตฺติภาเค เตสุ นิทฺทูปคเตสุ อุฏฺฐาย คนฺตฺวา กรณฆเร มนุสฺเส ขาทิตฺวา อาคมึสุ ฯ เชฏฺฐวาณิโช ปริคฺคณฺหนฺโต อตฺตโน ภริยาย ยกฺขินีภาวํ ญตฺวา อญฺเญสํ กเถตฺวา เอถ ปลายิสฺสามาติ อาห ฯ เตสุ อฑฺฒเตยฺยสตา มยํ เอตา วิชหิตุํ น สกฺขิสฺสามาติ น คตา ฯ โส อตฺตโน วจนกเร อฑฺฒเตยฺยสเต คเหตฺวา ปลายิ ฯ ตทา ปน โพธิสตฺโต วลาหกอสฺสราชา หุตฺวา สพฺพสฺเสโต อิทฺธิมา เวหาสงฺคโม หิมวนฺตโต ตมฺพปณฺณิทีปํ คนฺตฺวา สยญฺชาตสาลึ ขาทิตฺวา คจฺฉติ คจฺฉนฺโตปิ ชนปทํ คนฺตุกาโม อตฺถีติ ติกฺขตฺตุํ กรุณาปริภาวิตํ มานุสีวาจํ ภาสติ ฯ เต ตสฺส วจนํ สุตฺวา อญฺชลึ ปคฺคยฺห มยํ คมิสฺสามาติ อาหํสุ ฯ เตนหิ มยฺหํ ปิฏฺฐึ อภิรุหถาติ ฯ อเถกจฺเจ ปิฏฺฐึ อภิรุหึสุ เอกจฺเจ วาลธึ คณฺหึสุ เอกจฺเจ อญฺชลึ ปคฺคยฺห อฏฺฐํสุ ฯ โส อนฺตมโส อญฺชลึ ปคฺคยฺห ฐิเตปิ สพฺเพ อตฺตโน อานุภาเวน เนตฺวา สกสกฏฺฐาเนสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา สกฏฺฐานเมว คโต ฯ อปลายนกา ปน เต อฑฺฒเตยฺยสตา มนุสฺสา ยกฺขินีหิ อญฺเญสํ ภินฺนนาวานํ อาคตกาเล ขาทิตา ฯ

[๔๔๗] สตฺถาปิ อิมํ อตีตํ ทสฺเสตฺวา ภิกฺขเว ยถา เต ยกฺขินีนํ วสํ คตา วาณิชา ชีวิตกฺขยํ ปตฺตา วลาหกอสฺสราชวจนกรา สกสกฏฺฐาเนสุ ปติฏฺฐิตา เอวเมว พุทฺธานํ โอวาทํ อกโรนฺตา

จตสฺโส ปริสา จตูสุ อปาเยสุ ปญฺจวิธพนฺธนกมฺมกรณฏฺฐานาทีสุ มหาทุกฺขํ ปาปุณนฺติ โอวาทกรา ปน ติสฺโส กุสลสมฺปตฺติโย ฉ กามสคฺเค วีสติ พฺรหฺมโลเกติ อิมานิ เจว ฐานานิ อมตมหานิพฺพานญฺจ ปตฺวา มหนฺตํ สุขํ อนุภวนฺตีติ วตฺวา ทุกนิปาตสฺส[๑] ปญฺจมวคฺเค คาถาทฺวยมาห

เย น กาหนฺติ โอวาทํ นรา พุทฺเธน เทสิตํ
พฺยสนนฺเต คมิสฺสนฺติ รกฺขสีหิว วาณิชา ฯ
เย จ กาหนฺติ โอวาทํ นรา พุทฺเธน เทสิตํ
โสตฺถิปารํ คมิสฺสนฺติ วลาเหเนว วาณิชาติ ฯ

ตตฺถ น **กาหนฺตีติ** น กริสฺสนฺติ ฯ **พฺยสนนฺเต คมิสฺสนฺตีติ** เต มหาวินาสํ ปาปุณิสฺสนฺติ ฯ **รกฺขสีหิว วาณิชาติ** รกฺขสีหิ ปโลภิตา วาณิชา วิย ฯ **โสตฺถิปารํ คมิสฺสนฺตีติ** อนนฺตราเยน นิพฺพานํ ปาปุณิสฺสนฺติ ฯ วลาเหเนว **วาณิชาติ** วลาเหน อาคจฺฉถาติ วุตฺตา ตสฺส วจนกรา วาณิชา วิย ฯ ยถา หิ เต สมุทฺทปารํ คนฺตฺวา สกสกฏฺฐานานิ อคมํสุ เอวํ พุทฺธาทีนํ โอวาทกรา สํสารปารํ นิพฺพานํ คจฺฉนฺตีติ ฯ

วลาหกชาตกวณฺณนายํ วาณิชวตฺถุ ฯ

[๔๔๘] ตสฺมา อิมํ สุคโตวาทํ อนุสฺสรนฺเตน สุวเจเนว ภวิตพฺพํ น ทุพฺพเจน ฯ อปิจ สาสนสฺส จิรฏฺฐิติกาเมน สุวเจเนว ภวิตพฺพํ ฯ โสวจสฺสตา หิ สาสนสฺส อสมฺโมสาย สํวตฺตติ

๑. ชาตกฏฺฐกถา. ๓/๑๗๒ ฯ

โทวจสฺสตา ตุ สมฺโมสาย ฯ เตนาห ปญฺจกงฺคุตฺตเร [๑]จตุตฺถ-
ปณฺณาสกสฺส ปจมวคฺเค ฉฏฺจสุตฺเต ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขู
ทุพฺพจา โหนฺติ โทวจสฺสกรเณหิ ธมฺเมหิ สมนฺนาคตา อกฺขมา
อปฺปทกฺขิณคฺคาหิโน อนุสาสนึ อยํ ภิกฺขเว ทุติโย ธมฺโม
สทฺธมฺมสฺส สมฺโมสาย อนฺตรธานาย สํวตฺตตีติ จ ปุน จปรํ
ภิกฺขเว ภิกฺขู สุวจา โหนฺติ โสวจสฺสกรเณหิ ธมฺเมหิ สมนฺนาคตา
ขมา ปทกฺขิณคฺคาหิโน อนุสาสนึ อยํ ภิกฺขเว ทุติโย ธมฺโม
สทฺธมฺมสฺส จิติยา อสมฺโมสาย อนนฺตรธานาย สํวตฺตตีติ จ ฯ

โสวจสฺสตาติปทกถา ฯ

๑. องฺ. ปญฺจก. ๒๒/๑๙๙-๒๐๐ ฯ

สมณทสฺสนกถา

[๔๔๙] สมณานํ ทสฺสนํ นาม อุปสมิตกฺกิเลสานํ ภาวิตกายวจี-จิตฺตปฺปญฺญานํ อุตฺตมทมถสมนฺนาคตานํ [๑] ปพฺพชิตานํ อุปสงฺกมนุปฏฺ-ฐานานุสฺสรณสฺสวนทสฺสนํ ฯ สพฺพมฺปิ ลามิกเทสนาย [๒] ทสฺสนนฺติ วุตฺตํ ฯ ตํ มงฺคลนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ กสฺมา ฯ พหุการตฺตา ฯ เตนาห มหาวคฺเค โพชฺฌงฺคสํยุตฺเต [๓] เย เต ภิกฺขเว ภิกฺขู สีลสมฺปนฺนา สมาธิสมฺปนฺนา ปญฺญาสมฺปนฺนา วิมุตฺติสมฺปนฺนา วิมุตฺติญาณ-ทสฺสนสมฺปนฺนา ทสฺสนมฺปหํ ภิกฺขเว เตสํ ภิกฺขูนํ พหุการํ [๔] วทามิ ฯ สวนมฺปหํ ... อุปสงฺกมนมฺปหํ ... ปยิรุปาสนมฺปหํ ... อนุสฺสติมฺปหํ ... อนุปฺปพฺพชฺชมฺปหํ ภิกฺขเว เตสํ ภิกฺขูนํ พหุการํ วทามิ ฯ ตํ กิสฺส เหตุ ฯ ตถารูปานํ ภิกฺขเว ภิกฺขูนํ ธมฺมํ สุตฺวา ทฺวเยน วูปกฏฺโฐ วิหรติ กายวูปกาเสน จ จิตฺตวูปกาเสน จ ฯ โส ตถาวูปกฏฺโฐ วิหรนฺโต ตํ ธมฺมํ อนุสฺสรติ อนุวิตกฺเกติ จ ฯ ยสฺมึ สมเย ภิกฺขเว ภิกฺขุ ตถาวูปกฏฺโฐ วิหรนฺโต ตํ ธมฺมํ อนุสฺสรติ อนุวิตกฺเกติ สติสมฺโพชฺฌงฺโค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน อารทฺโธ โหติ ฯ สติสมฺโพชฺฌงฺคํ ยสฺมึ [๕] สมเย ภิกฺขุ ภาเวติ สติสมฺโพชฺฌงฺโค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉติ ฯ โส ตถาสโต วิหรนฺโต ตํ ธมฺมํ ปญฺญาย ปวิจินติ ปริจรติ [๖] ปริวีมํสมาปชฺชติ ฯ ยสฺมึ สมเย ภิกฺขเว ภิกฺขุ ตถาสโต วิหรนฺโต

๑. อุตฺตมทมถสมถสมนฺนาคตานนฺติปิ ปาโฐ ฯ ๒. สี. โอมกเทสนาย ฯ ๓. สํ. มหา. ๑๙/๘๘ ฯ ๔. ปาลิยมฺปน พหูปการํ ฯ ๕. ตสฺมินฺติ ทิสฺสติ ฯ ๖. ปวิจรติ ฯ

ตํ ธมฺมํ ปญฺญาย ปวิจินติ ปริจรติ ปริวีมํสมาปชฺชติ ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน อารทฺโธ โหติ ... ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉติ ฯ ตสฺส ตํ ธมฺมํ ปญฺญาย ปวิจินโต ปริจรโต (๑) ปริวีมํสมาปชฺชโต อารทฺธํ โหติ วิริยํ อสลฺลีนํ ฯ ยสฺมึ สมเย ภิกฺขเว ภิกฺขุโน ตํ ธมฺมํ ปญฺญาย ปวิจินโต ... อสลฺลีนํ วิริยสมฺโพชฺฌงฺโค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน อารทฺโธ โหติ ... ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉติ ฯ อารทฺธวิริยสฺส อุปฺปชฺชติ ปีติ นิรามิสา ฯ ยสฺมึ สมเย ภิกฺขเว ภิกฺขุโน อารทฺธวิริยสฺส อุปฺปชฺชติ ปีติ นิรามิสา ปีติสมฺโพชฺฌงฺโค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน อารทฺโธ โหติ ... ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉติ ฯ ปีติมนสฺส กาโยปิ ปสฺสมฺภติ จิตฺตมฺปิ ปสฺสมฺภติ ฯ ยสฺมึ สมเย ภิกฺขเว ภิกฺขุโน ปีติมนสฺส กาโยปิ ... ปสฺสมฺภติ ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺโค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน อารทฺโธ โหติ ... ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉติ ฯ ปสฺสทฺธกายสฺส สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยติ ฯ ยสฺมึ สมเย ภิกฺขเว ภิกฺขุโน ปสฺสทฺธกายสฺส สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยติ สมาธิสมฺโพชฺฌงฺโค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขเว ภิกฺขุโน อารทฺโธ โหติ ... ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉติ ฯ โส ตถาสมาหิตํ จิตฺตํ สาธุกํ อชฺฌุเปกฺขิตา โหติ ฯ ยสฺมึ สมเย ภิกฺขเว ภิกฺขุ ตถาสมาหิตํ จิตฺตํ สาธุกํ อชฺฌุเปกฺขิตา โหติ อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน อารทฺโธ โหติ อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺคํ ยสฺมึ สมเย ภิกฺขุ ภาเวติ อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค

๑. ปวิจรโตติ ปาลิยํ ทิสฺสติ ฯ

ตสฺมึ สมเย ภิกฺขุโน ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉตีติ ฯ

สมฺปนฺนสีลสุตฺเต ปาลิ ฯ

[๔๕๐] ทสฺสนมฺปหํ ภิกฺขเว เตสํ ภิกฺขูนํ ... สวนมฺปหํ ... อุปสงฺกมนมฺปหํ ... ปยิรุปาสนมฺปหํ ... อนุสฺสรณมฺปหํ [๑] ... อนุปฺปพฺพชฺชมฺปหํ ภิกฺขเว เตสํ ภิกฺขูนํ พหุการํ วทามิ ฯ ตํ กิสฺส เหตุ ฯ ตถารูเป ภิกฺขเว ภิกฺขู เสวโต ภชโต ปยิรุปาสโต อปริปูโรปิ สีลกฺขนฺโธ ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉติ อปริปูโรปิ สมาธิกฺขนฺโธ ... อปริปูโรปิ ปญฺญากฺขนฺโธ ... อปริปูโรปิ วิมุตฺติกฺขนฺโธ ... อปริปูโรปิ วิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขนฺโธ ภาวนาปาริปูรึ คจฺฉตีติ อิติวุตฺตเก จตุกฺกนิปาตสฺส ปฐมวคฺเค สมฺปนฺนสีลสุตฺเต [๒] ปาลิ ฯ

[๔๕๑] **สีลสมฺปนฺนาติ** เอตฺถ ขีณาสวสฺส โลกิยโลกุตฺตรสีลํ คหิตํ ฯ เตน สมฺปนฺนาติ อตฺโถ ฯ สมาธิปฺปญฺญาสุปิ เอเสว นโย ฯ วิมุตฺติ ปน ผลวิมุตฺติเยว ฯ วิมุตฺติญาณทสฺสนํ ปจฺจเวกฺขณญาณํ ฯ เอวเมตฺถ สีลาทโย ตโย โลกิยโลกุตฺตรา วิมุตฺติ โลกุตฺตราว วิมุตฺติญาณทสฺสนํ โลกิยเมว ฯ **ทสฺสนมฺปหนฺติ** ทสฺสนมฺปิ อหํ ฯ ตมฺปเนตํ จกฺขุทสฺสนํ ญาณทสฺสนนฺติ ทุวิธํ ฯ ตตฺถ ปสนฺเนหิ จกฺขูหิ อริยานํ ทสฺสนํ โอโลกนํ จกฺขุทสฺสนํ นาม ฯ อริเยหิ ปน ทิฏฺฐสฺส ลกฺขณสฺส ทสฺสนํ ปฏิวิทฺธสฺส จ ปฏิวิชฺฌนํ ญาเณน วา [๓] มคฺคผเลหิ วา

๑. อนุสฺสติมฺปหนฺติปิ. ปาลิ ฯ ๒. ขุ. อิติ. ๒๕/๓๑๒ ฯ ๓. เอตฺถนฺตเร วิปสฺสนาย วาติ อฏฺฐกถายํ ลิขิตํ ฯ

ญาณทสฺสนํ นามาติ โพชฺฌงฺคสํยุตฺตวณฺณนา [๑]ฯ

[๔๕๒] อริยภาวกรานมฺปน ธมฺมานํ อริยภาวสฺส จ วิปสฺสนา-มคฺคผเลหิ อธิคโม ญาณทสฺสนํ นามาติ อิติวุตฺตกวณฺณนา [๒] ฯ

อิมสฺมึ ปนตฺเถ จกฺขุทสฺสนํ อธิปฺเปตํ ฯ อริยานญฺหิ ปสนฺเนหิ จกฺขูหิ โอโลกนมฺปิ พหุการเมว ฯ สวนนฺติ อสุโก นาม ขีณาสโว อสุกสฺมึ นาม รฏฺเฐ วา ชนปเท วา คาเม วา นิคเม วา วิหาเร วา เลเน วา วสตีติ กเถนฺตานํ โสเตน สวนํ เอตมฺปิ พหุการเมว ฯ **อุปสงฺกมนนฺติ** ทานํ วา ทสฺสามิ ปญฺหํ วา ปุจฺฉิสฺสามิ ธมฺมํ วา โสสฺสามิ สกฺการํ วา กริสฺสามีติ เอวรูเปน จิตฺเตน อริยานํ อุปสงฺกมนํ ฯ **ปยิรุปาสนนฺติ** ปญฺหาปยิรุปาสนํ ฯ อริยานํ คุเณ สุตฺวา เต อุปสงฺกมิตฺวา นิมนฺเตตฺวา ทานํ ทตฺวา กึ ภนฺเต กุสลนฺติอาทินา นเยน ปญฺหาปุจฺฉนนฺติ อตฺโถติ ตทุภยวณฺณนา [๓] ฯ

[๔๕๓] เวยฺยาวจฺจาทิกรณํ ปยิรุปาสนํเยว ฯ อนุสฺสรณนฺติ รตฺติฏฺฐานทิวาฐาเนสุ นิสินฺนสฺส อิทานิ อริยา คุมฺพเลนมณฺฑปาทีสุ ฌานวิปสฺสนามคฺคผลสุเขหิ วีตินาเมนฺตีติ เตสํ ทิพฺพวิหาราทิคุณ-วิเสสารมฺมณํ อนุสฺสรณํ โย วา เตสํ สนฺติกา โอวาโท ลทฺโธ โหติ ตํ อาวชฺชิตฺวา อิมสฺมึ ฐาเน สีลํ กถิตํ อิมสฺมึ สมาธิ อิมสฺมึ วิปสฺสนา อิมสฺมึ มคฺโค อิมสฺมึ ผลนฺติ เอวํ

๑. สา. ป. ๓/๒๒๔ ฯ ๒. ป. ที. อิติ. ๔๓๓ ฯ ๓. สา. ป. ๓/๒๒๔. ป. ที. อิติ. ๔๓๓ ฯ

อนุสฺสรณนฺติ อิติวุตฺตกวณฺณนา [๑]ฯ

[๔๕๔] **อนุสฺสรณนฺติ** รตฺติฏฺฐานทิวาฐาเนสุ นิสินฺนสฺส อิทานิ อริยา เลนคุหามณฺฑปาทีสุ ฌานวิปสฺสนามคฺคผลสุเขหิ วีตินาเมนฺตีติ อนุสฺสรณํ โย วา เตสํ สนฺติกา โอวาโท ลทฺโธ ... อิมสฺมึ ผลนฺติ เอวํ อนุสฺสรณํ ฯ **อนุปฺปพฺพชฺชนฺติ** อริเยสุ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา ฆรา นิกฺขมฺม เตสํ สนฺติเก ปพฺพชฺชํ ฯ อริเยสุ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา เตสํเยว สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา เตสํเยว โอวาทานุสาสนึ ปจฺจาสึสมานสฺส จรโตปิ ปพฺพชฺชา อนุปฺปพฺพชฺชา นาม ฯ อญฺเญสํ สนฺติเก โอวาทานุสาสนึ ปจฺจาสึสมานสฺส จรโตปิ ปพฺพชฺชา อนุปฺปพฺพชฺชา นาม ฯ อญฺเญสุ ปสาเทน อญฺเญสํเยว สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา อญฺเญสํเยว โอวาทานุสาสนึ ปจฺจาสึสมานสฺส จรโตปิ ปพฺพชฺชา อนุปฺปพฺพชฺชา นาม น โหตีติ สํยุตฺตวณฺณนา [๒] ฯ

อริเยสุ ปสาเทน อญฺญตฺถ ปพฺพชิตฺวา อริยานํ สนฺติเก โอวาทานุสาสนึ ปจฺจาสึสมานสฺส จรโตปิ ปพฺพชฺชา อนุปฺปพฺพชฺชา วาติ อิติวุตฺตกวณฺณนา ฯ [๓]

[๔๕๕] เอวํ ปพฺพชิเตสุ ปน มหากสฺสปตฺเถรสฺส ตาว อนุปฺปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตา สตสหสฺสมตฺตา อเหสุํ ฯ ตถา เถรสฺเสว สทฺธิวิหาริกสฺส จนฺทคุตฺตตฺเถรสฺส ตาว ฯ ตสฺสาปิ สทฺธิวิหาริกสฺส สุริยคุตฺตตฺเถรสฺส ฯ ตสฺสาปิ สทฺธิวิหาริกสฺส อสฺสคุตฺตตฺเถรสฺส ฯ ตสฺสาปิ สทฺธิวิหาริกสฺส โยนกธมฺมรกฺขิตตฺเถรสฺส ฯ ตสฺส ปน

๑. ป. ที. อิติ. ๔๓๓ ฯ ๒. สา. ป. ๓/๒๒๕ ฯ ๓. ป. ที. อิติ. ๔๓๔ ฯ

สทฺธิวิหาริโก อโสกรญฺโญ กนิฏฺฐภาตา ติสฺสตฺเถโร นาม อโหสิ ฯ ตสฺส อนุปฺปพฺพชํ ปพฺพชิตา อฑฺฒเตยฺยโกฏิสงฺขา อเหสุํ ฯ มหินฺทตฺเถรสฺส ปน อนุปฺปพฺพชิตานํ คณนปริจฺเฉโท นตฺถิ ฯ ยาวชฺชทิวสา หิ ลงฺกาทีเป สตฺถริ ปสาเทน ปพฺพชนฺตา มหินฺทตฺเถรสฺเสว ปพฺพชฺชํ อนุปฺปพฺพชนฺติเยว นาม ฯ **ตํ ธมฺมนฺติ** ตํ เตสํ โอวาทานุสาสนีธมฺมํ ฯ **อนุสฺสรตีติ** สรติ ฯ **อนุวิตกฺเกตีติ** วิตกฺกาหตํ กโรติ ฯ **อารทฺโธติ** ปริปุณฺโณ โหติ ฯ **ปวิจินตีติอาทิ** สพฺพํ ตตฺถ ญาณจารวเสน วุตฺตํ ฯ อถวา **ปวิจินตีติ** เตสํ เตสํ ธมฺมานํ ลกฺขณํ ปวิจินติ ฯ **ปริจรตีติ** ตตฺถ ญาณํ จราเปติ ฯ **ปริวีมํสมาปชฺชตีติ** วีมํสนํ โอโลกนํ คเวสนํ อาปชฺชตีติ โพชฺฌงฺคสํยุตฺตวณฺณนา [๑]ฯ

[๔๕๖] ขีณาสวสฺส โลกุตฺตรสีลํ นาม มคฺคผลปริยาปนฺนา สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมนฺตา สมฺมาอาชีวา สลฺเลขปฺปตฺตา ตทญฺเญ จ เจตนาทโย ฯ โลกิยมฺปน กิริยาพฺยากตปริยาปนฺนํ ฯ ตํ จาริตฺตสีลํ นาม ฯ จาริตฺตสีลสฺส ปน สมฺภโว เอว นตฺถิ วิรมณวเสน ปวตฺติยา อภาวโต ฯ ปุพฺพภาคสีลํ โลกิยสีลนฺติ เกจิ ฯ **ลกฺขณสฺส ทสฺสนนฺติ** สภาวธมฺมานํ สงฺขตานํ ปจฺจตฺตลกฺขณสฺส ตีรณปริญฺญาย จ ทสฺสนํ อนิจฺจาทิสามญฺญลกฺขณสฺส ตีรณปริญฺญาย ทสฺสนํ ฯ ปชหนฺโตปิ หิ เต ปหาตพฺพาการโต ปสฺสติ นาม ฯ นิพฺพานสฺส ตถลกฺขณํ มคฺคผเลหิ ทสฺสนํ [๒]

๑. สา. ป. ๓/๓๒๕. ๒. สี. ทสฺสนํ ญาณํ ปริวชฺชนํ ญาเณน ปจฺวีกฺสิณาทิ.

ฌานปริวชฺชานํ ฌาเนน ปจฺวีกสิณาทึ ๑ อภิญฺญาหิ ทสฺสนมฺปิ ญาณทสฺสนเมว ฯ จกฺขุทสฺสนํ อธิปฺเปตํ สวนปยิรุปาสนานํ ปุรโต คหิตตฺตา ฯ **ปญฺหาปยิรุปาสนนฺติ** ปญฺหาปุจฺฉนวเสน ปยิรุปาสนํ เกวลสฺส อุปสงฺกมเนเนว โจทิตตฺตา ฯ อริยานํ อนุสฺสติ นาม คุณวเสน ตตฺถาปิ ตโต ลทฺธโอวาทาภิชฺชนมฺเขน ยถาสุตสีลาทิคุณานุสฺสรณนฺติ ทสฺเสตุํ ฌานวิปสฺสนาติอาทิ วุตฺตํ ฯ **อญฺเญสํ สนฺติเกติ** อริเยหิ อญฺเญสํ สาสนิกานํเยว สนฺติเก ฯ เตนาห อนุปฺปพฺพชฺชา นามาติ ฯ **อญฺเญสูติ** สาสนิเกหิ อญฺเญสุ ตาปสปริพฺพาชกาทีสุ ฯ ตสฺสา พาหิรปฺปพฺพชฺชตา อริยานํ อนุปฺ-ปพฺพชฺชา นาม น โหตีติ วุตฺตํ ฯ สตสหสฺสมตฺตา อเหสุํ สมนฺตปาสาทิกตฺตา ปหฏฺจสฺส ฯ **ลงฺกาทีเปติ** นิสฺสยสีเสน นิสฺสิตูปลกฺขณํ ฯ น หิ ปพฺพชฺชา ทีปปฺปฏิพทฺธา อถโข ทีปนิวาสิอาจริยปฺปฏิพทฺธา มหินฺท ... ปพฺพชนฺติ นาม ตสฺส ปรมฺปราคตา หิ ปพฺพชฺชาติ ฯ **สรตีติ** ตํ โอวาทานุสาสนีธมฺมํ จินฺเตติ จิตฺเต กโรติ ฯ **วิตกฺกาหตํ กโรตีติ** ปุนปฺปุนํ ปริวิตกฺกิเตน ตทตฺถํ วิตกฺกนิปฺผาทิตํ กโรติ ฯ **อารํทฺโธติ** สํสาธิโต โหติ ฯ ตมฺปนสฺส สํสาธนํ ปริปูริ เอวาติ อาห ปริปุณฺโณ โหตีติ ฯ ตตฺถาติ ยถาวุตฺเต ธมฺเม ฯ **ญาณจารวเสนาติ** ญาณสฺส ปวตฺตนวเสน ฯ **เตสํ เตสํ ธมฺมานนฺติ** ตสฺมึ โอวาทธมฺเม อาคตานํ รูปารูปธมฺมานํ ฯ **ลกฺขณนฺติ** สลกฺขณํ สามญฺญ-

๑. สี. ทสฺสนํ ฌานํ ปริวชฺชนํ ฌาเนน ปจฺวีกสิณาทิ.

ลกฺขณญฺจ ฯ **ปวิจินตีติ** อิทํ รูปนฺติอาทินา วิจยํ อาปชฺชติ ฯ ญาณํ **จราเปตีติ** อนิจฺจํ อทฺธุวํ ปโลกิกํ ปภงฺคูติอาทินา ญาณํ ปวตฺตาเปติ ฯ **วีมํสนํ ... อาปชฺชตีติ** รูปสตฺตการูปสตฺตกเมว วิปสฺสนํ ปจฺจกฺขโต วิย อนิจฺจตาทีนํ ทสฺสนํ สมฺมสนํ อาปชฺชตีติ โพชฺฌงฺคสํยุตฺตฏีกา ฯ

[๔๕๗] อิทานิ เยน การเณน เตสํ อริยานํ ทสฺสนาทิ พหุการนฺติ วุตฺตํ ตํ ทสฺเสตุํ ตถารูเปติอาทิมาห ฯ ตตฺถ **ตถารูเปติ** ตาทิเส สีลสมฺปนฺเน[๑]อริเย ฯ ยสฺมา ทสฺสนสฺสวนานุสฺสรณานิ อุปสงฺกมนปยิรุปาสนตฺถานิ ตสฺมา ตานิ อนามสิตฺวา อุปสงฺกมนปยิรุปาสนานิเยว ทสฺเสตุํ เสวโต ภชโต ปยิรุปาสโตติ วุตฺตํ ฯ ทสฺสนสฺสวนานุสฺสรณโต หิ อริเยสุ อุปฺปนฺนสฺสทฺธา เต อุปสงฺกมิตฺวา ปยิรุปาสิตฺวา ปญฺหํ ปุจฺฉิตฺวา ลทฺธสฺสวนานุตฺตริยา อปริปูเร สีลาทิคุเณ ปริปูเรสฺสนฺตีติ ฯ ตถา หิ วุตฺตํ สทฺธาชาโต อุปสงฺกมติ อุปสงฺกมิตฺวา ปยิรุปาสตีติอาทิ[๒] ฯ ตตฺถ เสวโตติ วตฺตปฺปฏิวตฺตกรณวเสน กาเลน กาลํ อุปสงฺกมโต ฯ ภชโตติ สมฺปิยายเนน ภตฺติวเสน ภชโตติ ฯ **ปยิรุปาสโต** ปญฺหาปุจฺฉเนน ปฏิปตฺติอนุกรเณน จ ปยิรุปาสโตติ ติณฺณมฺปิ ปทานํ อตฺถวิภาโค เวทิตพฺโพ ฯ วิมุตฺติญาณทสฺสนปาริปูริ เอกูนวีสติมสฺส ปจฺจเวกฺขณญาณสฺส อุปฺปตฺติยา เวทิตพฺพาติ อิติวุตฺตกวณฺณนา[๓] ฯ

[๔๕๘] ตสฺมา ภิกฺขู ทิสฺวา อนุตมโส ปสนฺนจิตฺเตน

๑. สีลาทิคุณสนฺปนฺเน. ๒. ม. ม. ๑๓/๖๐๕. ๓. ป. ที. อิติ. ๔๓๕.

โอโลเกตพฺพา ฯ เตนาหฏฺฐกถายํ [๑] หิตกาเมน กุลปุตฺเตน สีลวนฺเต ภิกฺขู ฆรทฺวารํ สมฺปตฺเต ทิสฺวา ยทิ เทยฺยธมฺโม อตฺถิ ยถาพลํ เทยฺยธมฺเมน ปฏิมาเนตพฺพา ยทิ นตฺถิ ปญฺจปฺปติฏฺฐิตํ กตฺวา วนฺทิตพฺพา ตสฺมึ อสมฺปชฺชมาเน อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวา นมสฺสิตพฺพา ตสฺมิมฺปิ อสมฺปชฺชมาเน ปสนฺนจิตฺเตน ปิยจกฺขูหิ สมฺปสฺสิตพฺพาติ ฯ

ตตฺถ **ปิยจกฺขูหีติ** ปสนฺเนหิ เมตฺตจกฺขูหีติ ติกงฺคุตฺตรสฺส ทุติยปณฺณาสเก ปญฺจมวคฺคสฺส จตุตฺถสุตฺตวณฺณนา [๒] ฯ

เมตฺตจิตฺตํ ปจฺจุปฏฺฐาเปตฺวา โอโลกนจกฺขูนิ ปิยจกฺขูนิ นามาติ จูฬโคสิงฺคสุตฺตวณฺณนา [๓] ฯ

ปิยภาวทีปกานิ จกฺขูนิ ปิยจกฺขูนีติ ตทฺภยฏีกา ฯ

[๔๕๙] เอวํ ทสฺสนมูลเกนาปิ หิ ปุญฺเญน อเนกานิ ชาติสหสฺสานิ จกฺขุมฺหิ โรโค วา โทโส วา อุสฺสทา วา ปีฬกา วา น โหนฺติ วิปฺปสนฺนปญฺจวณฺณสสฺสิริกานิ โหนฺติ จกฺขูนิ รตนวิมาเน อุคฺฆาฏิตมณิกวาฏสทิสานิ สตสหสฺสกปฺปมตฺตํ เทเวสุ จ มนุสฺเสสุ จ สพฺพสมฺปตฺตีนํ ลาภี โหติ ฯ อนจฺฉริยญฺเจตํ [๔] ยํ มนุสฺสภูโต สปฺปญฺญชาติโก สมฺมา ปวตฺติเตน สมณทสฺสนมเยน ปุญฺเญน เอวรูปึ วิปากสมฺปตฺตึ อนุภเวยฺย ยตฺถ ติรจฺฉานคตานมฺปิ เกวลํ สทฺธามตฺตกชนิตสฺส สมณทสฺสนสฺส เอวํ วิปากสมฺปตฺตึ วณฺณยนฺตีติ อิธ วตฺวา อญฺญถา คาถา ทสฺสิตา ฯ มูลปณฺณาสกสฺส

๑. ปรมตฺถโชติกา ขุทฺทกปาจวณฺณนา. ๑๖๕. ๒. มโน. ปู. ๒/๒๙๕. ๓. ป. สู. ๒/๓๒๒. ๔. ปรมตฺถโชติกา ขุทฺทกปาจวณฺณนา. ๑๖๕-๑๖๖.

ทุติยวคฺเค จูฬสีหนาทสุตฺตวณฺณนายนฺตุ [๑]วิตฺถาร โต วุตฺตํ ฯ

[๔๖๐] วุตฺตญฺหิ ตตฺถ ภควา กิร เวทิยกปพฺพเต อินฺทสาลคุหายํ ปฏิวสติ ฯ อเถโก อุลูกสกุโณ ภควติ คามํ ปิณฺฑาย ปวิสนฺเต อุปฑฺฒมคฺคํ อนุคจฺฉติ นิกฺขมนฺเต อุปฑฺฒมคฺคํ ปจฺจุคฺคมนํ กโรติ ฯ โส เอกทิวสํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ สายณฺหสมเย ภิกฺขุสงฺฆปริวุตํ นิสินฺนํ ปพฺพตา โอรุยฺห วนฺทิตฺวา ปกฺเข ปณาเมตฺวา อญฺชลึ ปคฺคยฺห สีสํ เหฏฺฐา กตฺวา ทสพลํ นมสฺสมาโน อฏฺฐาสิ ฯ ภควา ตํ โอโลเกตฺวา สิตํ อกาสิ ฯ อานนฺทตฺเถโร โก นุ โข ภนฺเต เหตุ โก ปจฺจโย สิตสฺส ปาตุกมฺมายาติ ฯ ปสฺสานนฺท อิมํ อุลูกสกุณํ อยํ มยิ จ ภิกฺขุสงฺเฆ จ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา สตสหสฺสกปฺเป เทเว จ มนุสฺเส จ สํสริตฺวา โสมนสฺโส นาม ปจฺเจกพุทฺโธ ภวิสฺสตีติ อาห ฯ

[๔๖๑] **อุลูก มณฺฑลกฺขิก**
เวทิยเก [๒] จิรทีฆวาสิก
สุขิโตสิ ตุวํ อยฺย โกสิย
กาลุฏฺฐิตํ ปสฺสสิ พุทฺธวรํ ฯ

มยิ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา ภิกฺขุสงฺเฆ อนุตฺตเร
กปฺปานํ สตสหสฺสานิ ทุคฺคเตโส [๓] น คจฺฉติ ฯ
เทวโลกา จวิตฺวาน กุสลมูเลน โจทิโต
ภวิสฺสติ อนนฺตญาโณ โสมนสฺโสติ วิสฺสุโตติ ฯ

อฏฺฐกถา ฯ

๑. สา. ป. ๒/๒๒. ๒. อฏฺฐกถายมฺปน เวทิสฺสเก. ๓. ทุคฺคตึ โสติ ทิสฺสติ.

นมสฺสมาโน อฏฺฐาสิ โน เทฺว อสงฺเขยฺยานิ ปจฺเจกโพธิปารมีนํ ปูรเณน ตสฺส พุทฺธสาสเน ปริจเยน ภควติ ปสนฺนจิตฺตตาย จ ฯ **อุลูกาติ** คาถา รุกฺขเทวตาย ภาสิตา ฯ **กาลุฏฺฐิตนฺติ** สายณฺหกาเล ทิวาวิหารโต อุฏฺฐิตํ ฯ **ทุคฺคเตโส น คจฺฉตีติ** ทุคฺคตึ เอโส น คมิสฺสตีติ ตฏฺฏีกา ฯ

อุลูกสกุณวตฺถุ ฯ

[๔๖๒] ตสฺมา สมเณ ปสฺสนฺเตน กุสลจิตฺตเมว อุปฏฺฐเปตพฺพํ น ทุฏฺฐจิตฺตํ ฯ ทุฏฺฐจิตฺโต หิ ทุกฺขํ วินฺทติ อิตโร สุขํ ฯ ตตฺรีมานิ วตฺถูนิ

เอกทา กิร เทฺว อคฺคสาวกา กโปตกนฺทรนามเก วิหาเร วิหรนฺติ ฯ เตสุ อายสฺมา สารีปุตฺโต ชุณฺหาย รตฺติยา นโวโรปิเตหิ เกเสหิ สมาปตฺตึ สมาปนฺโน อพฺโภกาเส นิสีทิ ฯ อเถโก นนฺโท นาม ยกฺโข เอเกน ยกฺเขน สทฺธึ อากาเสน คจฺฉนฺโต เถรํ ตถานิสินฺนํ ทิสฺวา ปทุฏฺฐจิตฺตํ อุปฺปาเทสิ ฯ โส กิร ปุริม-ชาติยํ เถเร พนฺธาฆาโต ฯ เตนสฺส เถรํ ทิสฺวา ปทุฏฺฐจิตฺตํ อุปฺปชฺชติ ฯ โส ปทุฏฺฐจิตฺโต หุตฺวา เถรํ สีเส ปหริตุกาโม อิตรสฺส ยกฺขสฺส ตมตฺถํ กเถตฺวา เตน วาริโตปิ วจนํ อนาทยิตฺวา ว สพฺพตฺถาเมน อุสฺสาหํ ชเนตฺวา อากาเส ฐิโต ว สีเส ปหารํ อทาสิ ฯ อตีวมหา อโหสิ ปหาโร ฯ โส เตน ปหาเรน สตฺต-รตนํ วา อฑฺฒฏฺฐรตนํ ๑ วา นาคํ โอสาเทยฺย มหนฺตํ วา

๑. ปาลิยํ อฑฺฒรตนนฺติ ทิสฺสติ.

ปพฺพตกูฏํ ปทาเลยฺย ฯ เถรสฺส ปน สมาปตฺติพเลน อุปตฺถมฺภิต-
สีสสฺส น โกจิ วิกาโร อโหสิ ฯ สมาปตฺติโต อวุฏฺฐิตกาเล
หิ นํ ยกฺโข ปหริ ฯ ตถาปหรนฺตํ นํ ทิพฺพจกฺขุนา ทิสฺวา
มหาโมคฺคลฺลาโน เถรํ อุปสงฺกมิ ฯ อุปสงฺกมนสมกาลเมว จ
โส สมาปตฺติโต วุฏฺฐาสิ ฯ อถ นํ มหาโมคฺคลฺลาโน สรีราวตฺตํ
ปุจฺฉิ ฯ โส ขมนียํ เม อาวุโส โมคฺคลฺลาน ยาปนียํ เม
อาวุโส โมคฺคลฺลาน อปิจ สีเส โถกํ ทุกฺขนฺติ อาห ฯ กสฺมา
ปน สมาปตฺติพเลน สรีเร อุปตฺถมฺภิเต เถรสฺส สีเส โถกํ ทุกฺขํ
โหตีติ ฯ อจิเรเนว วุฏฺฐิตตฺตา ฯ อนฺโตสมาปตฺติยํ อปฺปญฺญาย-
มานทุกฺขญฺหิ กายนิสฺสิตตฺตา นิทฺทํ อุปคตสฺส มกสาทิชนิตํ วิย
ปฏิพุทฺธสฺส โถกํ ปญฺญายิตฺถ ฯ ตาวเทว ยกฺโข สรีเร อุปฺปนฺน-
มหาปริฬาโห ฑยฺหามิ ฑยฺหามีติ วทนฺโต อากาสโต ภูมิยํ
ปติตฺวา ปฐวิยา ทินฺนวิวโร อวีจิชาลาหิ อุฏฺฐหิตฺวา อากฑฺฒิยมาโน
นิรยํ อุปคญฺฉิ ฯ กิมฺปน โส ยกฺขตฺตภาเวเนว นิรยํ อุปคญฺฉีติ ฯ
ยญฺเหตฺถ ทิฏฺฐธมฺมเวทนียํ ปาปกมฺมํ อโหสิ ตสฺส พเลน
ยกฺขตฺตภาเว มหนฺตํ ทุกฺขํ อนุภวิ ฯ ยมฺปน อุปปชฺชเวทนียํ
อนนฺตริยกมฺมํ เตน จุติอนนฺตรํ นิรยํ อุปปชฺชิ ฯ

อุทานสฺส จตุตฺถวคฺเค สารีปุตฺตสุตฺเต [๑]นนฺทยกฺขวตฺถุ ฯ

[๔๖๓] เอโก กิร พฺราหฺมโณ ปาฏลิปุตฺตนครทฺวาเร สาลายํ
นิสินฺโน โรหณชนปเท กาฬวลฺลีมณฺฑปวิหารวาสิโน มหานาคตฺ-

๑. ขุ. อุ. ๒๕/๑๓๑.

เถรสฺส คุณกถํ สุตฺวา ตํ ทฏฺฐุกาโม สมุทฺทตีรํ คนฺตฺวา นาวํ อารุยฺห อนุปุพฺเพน เถรสฺส วสนฏฺฐานํ ปตฺวา จูฬนครคาเม ธูรฆเร นิวาสํ คเหตฺวา เถรสฺส อาหารํ สมฺปาเทตฺวา ปาโต วุฏฺฐาย เถรสฺส วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา ปริยนฺเต ฐิโต เถรํ ทูรโต ทิสฺวา สกึ ตตฺเถว ฐิโต วนฺทิตฺวา ปุน อุปคนฺตฺวา โคปฺผเกสุ ทฬฺหํ คเหตฺวา วนฺทนฺโต อุจฺจา ภนฺเต ตุมฺเหติ อาห ฯ เถโร จ นาติอุจฺโจ นาติรสฺโส ปมาณยุตฺโตว ฯ ตสฺมา โส ปุนาห นาติอุจฺจา ภนฺเต ตุมฺเห ตุมฺหากมฺปน คุณา เมฆวณฺณสฺส สมุทฺทสฺส มตฺถกมตฺถเกน คนฺตฺวา สกลชมฺพุทีปตลํ อชฺโฌตฺถริตฺวา คตา อหํ ปาฏลิปุตฺตนครทฺวาเร นิสินฺโน ตุมฺหากํ คุณกถํ สุตฺวา ตโต อาคญฺฉินฺติ ฯ โส เถรสฺส ปิณฺฑปาตํ ทตฺวา อตฺตโน ปตฺตจีวรํ ปฏิยาเทตฺวา เถรสฺส สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา ตสฺโสวาเท ฐตฺวา กติปาเหเนว อรหตฺตํ ปาปุณิ ฯ

ติกงฺคุตฺตเร ฐานสุตฺตวณฺณนายํ[1] ปาฏลิปุตฺตกพฺราหฺมณวตฺถุ ฯ

ธมฺมปทสฺส ปาปวคฺเค โกกสุนขลุทฺทกวตฺถุํ ทุฏฺฐจิตฺตาธิการ กเถตพฺพํ ฯ วิมานวตฺถุสฺส ปญฺจมวคฺเค สตฺตมาณวกวตฺถุํ[2] ตสฺเสว สตฺตมวคฺเค มฏฺฐกุณฺฑลิวตฺถุญฺจ[3] อุทานสฺส ปญฺจมวคฺเค สุปฺปพุทฺธกุฏฺฐิวตฺถุนฺติ[4] อิมานิ อทุฏฺฐจิตฺตาธิการ ฯ

สมณทสฺสนกถา ฯ

๑. มโน. ปู. ๒/๗๑. ๒. ขุ. วิมาน. ๒๖/๔๔. ๓. ขุ. วิมาน. ๒๖/๑๓๙. ๔. ขุ. อุ. ๒๕/๑๔๕-๑๔๙.

ธมฺมสากจฺฉากถา

[๔๖๔] กาเลน ธมฺมสากจฺฉา นาม ปโทเส วา ปจฺจูเส วา เทฺว สุตฺตนฺติกา ภิกฺขู อญฺญมญฺญํ สุตฺตํ[๑] สากจฺฉนฺติ วินยธรา วินยํ อาภิธมฺมิกา อภิธมฺมํ ชาตกภาณกา ชาตกํ อฏฺจกถิกา อฏฺจกถํ ลีนุทฺธตวิจิกิจฺฉาปเรตจิตฺตวิโสธนตฺถํ วา ตมฺหิ ตมฺหิ กาเล สากจฺฉนฺติ อยํ กาเลน ธมฺมสากจฺฉา ฯ สา อาคม-พฺยตฺติอาทีนํ คุณานํ เหตุโต มงฺคลนฺติ วุจฺจตีติ อิธ[๒] วุตฺตํ ฯ

[๔๖๕] ตตฺถ **กาเลนาตีมสฺส** อตฺถํ ทสฺเสตุํ ปโทเส วา ปจฺจูเส วาติ วุตฺตํ ฯ ตตฺถ **ปโทเสติ** อภิปฺปโทเส รตฺติยา ปารมฺเภติ อตฺโถ ฯ

สคฺคกณฺฑฏีกายญฺหิ โทสาย รตฺติยา ปารมฺโภ ปโทโส อภิธานโต ปสทฺทสฺส ปุพฺพนิปาโต อปฺปธานรสฺโส จ ฯ อถวา ปทุสฺสนฺติ ยตฺถ สพฺพกมฺมานีติ ปโทโสติ วุตฺตํ ฯ

ปจฺจูเสติ ปภาเต ฯ

สคฺคกณฺฑฏีกายญฺหิ อุส รุชายํ ฯ ปจฺจูเสติ ติมิรนฺติ ปจฺจูโส อโหมุขนฺติ วุตฺตํ ฯ

จิตฺตํ ยสฺมึ กาเล ลีนญฺจ ยสฺมึ อุทฺธตญฺจ ยสฺมึ วิจิกิจฺฉา-ปเรตํ ตาย อุปทฺทูตญฺจ โหติ ตสฺมึ ตสฺมึ กาเลปิ ธมฺมสากจฺฉา กาเลน ธมฺมสากจฺฉา นามาติ ทสฺเสตุํ ลีนุทฺธตอิจฺจาทินา ทุติยนโย วุตฺโต ฯ

๑. สุตฺตนฺตํ. ๒. ปรมตฺถโชติกา ขุทฺทกปาจวณฺณนา. ๑๖๖.

[๔๖๖] จตุกฺกงฺคุตฺตรวณฺณนายนฺตุ [1] **กาเลนาติ** ยุตฺตปฺปยุตฺตกาเล ฯ ธมฺมสากจฺฉาติ ปญฺหาปุจฺฉนวิสฺสชฺชนวเสน ปวตฺตา สงฺกถาติ [2] วุตฺตํ ฯ

[๔๖๗] สงฺกจฺฉาติ หิ วตฺตพฺเพ สารตฺโตตฺยาทีสุ วิย พินฺทุลุตฺตึ ปุพฺพทีฆญฺจ กตฺวา สากจฺฉาติ วุตฺตํ ฯ เตน สนฺธิกปฺปสทฺทนีติยํ สํสทฺเท ปรโลเป ปุพฺเพ ทีฆํ [3] ฯ สํรตฺโต สารตฺโต เอวํ สาราโคตฺยาทินา โสทาหรณํ สุตฺตํ ปจิตํ ฯ

กิพฺพิธานสทฺทนีติยนฺตุ รุชาทิโต โสติ [4] สุตฺตํ ปจิตฺวา สหกถนํ สากจฺฉาติ อุทาหรณํ ทสฺสิตํ ฯ ตสฺมา นิปาตนสุตฺเตน สหสทฺทสฺส สาเทโสปิ ยุชฺชติ ฯ **สหกจฺฉา สงฺกจฺฉาติ** ปทฺทฺวยสฺส สทฺธึ กถนนฺติ อยเมวตฺโถ ฯ สํสทฺโท จ สหสทฺทตฺโถ ทิสฺสติ ฯ เตน สนฺธิพาลาวตารฏีกายํ ทฺวินฺนํ ติณฺณํ วา พฺยญฺชนานเมกสฺสเรน สหโยคตา สํโยโค ฯ สหสทฺทตฺโถ หิ อยํ สํสทฺโท ปุพฺเพ ว สนฺนิวาเสนาติอาทีสุ วิยาติ วุตฺตํ ฯ

[๔๖๘] **อาคมพฺยตฺติอาทีนนฺติ** เอตฺถ ปน อาคโม นาม สุตฺตสมุทาโย ฯ เตน สีลกฺขนฺธมูลปณฺณาสกาทิฏีกายํ สุตฺตานิ ปน อุปาทาย ปญฺญตฺโต อาคโม ฯ ยเถว หิ อตฺถพฺยญฺชนสมุทาเย สุตฺตนฺติ โวหาโร เอวํ สุตฺตสมุทาเย อาคโมติ โวหาโร ฯ อาคมิยนฺติ เอตฺถ เอเตน เอตสฺมา วา อตฺตตฺถปรตฺถาทโยติ

๑. มโน. ปู. ๒/๔๓๘. ๒. สํสนฺทนกถาติปิ ปาโฐ. ๓. สี. สํสทฺเท ปรโลเป ปุพฺเพ ทีฆํ. ๔. สี. รุชาทิโต โวติ.

อาคโมติ วุตฺตํ ฯ

อตฺถโต ปญฺจ นิกายา อาคมา ฯ เตน ติกงฺคุตฺตเร ปาปณิกสุตฺตวณฺณนายํ ° เอโก นิกาโย เอโก อาคโม นาม เทฺว นิกายา เทฺว อาคมา นาม ... ปญฺจ นิกายา ปญฺจ อาคมา นามาติ วุตฺตํ ฯ

อาคเมสุ พฺยตฺติ วิยตฺติ โกสลฺลํ อาคมพฺยตฺติ ฯ สา อาทิ เยสํ เต อาคมพฺยตฺติอาทโย ฯ เตสํ ฯ อาทิสทฺเทน อรหตฺตมฺปิ สงฺคหิตํ ฯ

ธมฺมสากจฺฉา หิ อรหตฺตสฺสาปิ อธิคมเหตุ โหติเยว ฯ จตฺตาโรเม ภิกฺขเว กาลา สมฺมาภาวิยมานาติ สุตฺตเมตฺถ สาธกํ ฯ ตํ เหฏฺฐา ธมฺมสฺสวนกถายํ ทสฺสิตเมวาติ ฯ

ธมฺมสากจฺฉาติปทกถา ฯ

เอวมิมายปิ คาถาย ขนฺติ โสวจสฺสตา สมณทสฺสนํ ธมฺมสากจฺฉาติ มงฺคลจตุกฺกํ วุตฺตํ ฯ อิทมฺปิ ปจฺยาวตฺตนฺติ ฯ

อฏฺฐมคาถายตฺถวณฺณนา ฯ

๑. มโน. ปู. ๒/๑๐๙.

นวมคาถายตฺถวณฺณนา

[๔๖๙] นวมคาถายํ ฯ ตโปติ อินฺทฺริยสํวราทิ ฯ **พฺรหฺม-จริยนฺติ** เมถุนวิรตฺยาทิ ฯ **อริยสจฺจานทสฺสนนฺติ** จตุนฺนํ อริย-สจฺจานํ อภิสมยวเสน มคฺคทสฺสนํ ฯ **นิพฺพานสจฺฉิกิริยาติ** อรหตฺต-สงฺขาตสฺส นิพฺพานสฺส ปตฺติ ปจฺจเวกฺขณา วา ฯ เอตนฺติ โย จ ตโป ยญฺจ พฺรหฺมจริยํ ยญฺจ อริยสจฺจาภิสมยวเสน มคฺคทสฺสนํ ยา จ นิพฺพานสจฺฉิกิริยา อิทํ ตปาทิ จตุพฺพิธํ อุตฺตมํ มงฺคลนฺติ คณฺหาหิ เทวเตติ อยเมตฺถ สงฺเขโป ฯ อยนฺเตฺวตฺถ วิตฺถาโร ฯ

ตปกถา

[๔๗๐] ตโป นาม ปาปตาปนโก ธมฺโม ฯ เตนฏฺฐกถายํ [๑] ปาปเก ธมฺเม ตปตีติ ตโปติ วุตฺตํ ฯ

ตตฺถ ตปตีติ สนฺตาเปตีติ อตฺโถ ฯ เตน ภูวาทิคเณ ตป สนฺตาเป ตปตีติ วุตฺตํ ฯ ตป ทาเห ตเปติ การิเต ตาเปตีติ จุราทิคโณ ฯ ตปสทฺโท ธมฺมวตฺเตสุ วตฺตติ ฯ เตน ปทาเนกตฺเถ [๒] ตโป ธมฺเม วเต เจวาติ วุตฺตํ

วเต ทิฏฺฐิสมาจาเรติ [๓] ตฏฺฏีกา ฯ

[๔๗๑] ธมฺโม นาม ขนฺตฺยาทิ ฯ ตถา หิ ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกฺขาติ เอตฺถ ขนฺติ ตโป นาม ฯ ตโป กริสฺสามิ

๑. ป. โช. ขุ. ขุ.๑๖๖. ๒. สี. เตน อเนกตฺเถ. ๓. สี. เต ทิฏฺฐิสมาจาเรติ.

ปหาย กาเมติ โลมสกสฺสปชาตเก[๑] สีลํ ฯ ทานํ สีลํ ปริจฺจาคํ อาชฺชวํ มทฺทวํ ตปนฺติ มหาหํสชาตเก[๒] อุโปสถกมฺมํ ฯ สมคฺคานํ ตโป สุโขติ เอตฺถ พุทฺธวจนุคฺคหณาทิ ฯ เตน ธมฺมปทวณฺณนายํ สมคฺคานมฺปน เอกจิตฺตานํ ยสฺมา พุทฺธวจนํ วา อุคฺคหิตุํ ธูตงฺคานิ วา ปริหริตุํ สมณธมฺเม วา กาตุํ สุขํ ตสฺมา สมคฺคานํ ตโป สุโขติ วุตฺตนฺติ วุตฺตํ ฯ

[๔๗๒] เทวปุตฺตสํยุตฺตฏีกายนฺตุ ธูตงฺคธมฺโม หิ ตณฺหาโลลุปฺปสฺส ตปนโต ตโปติ อตฺโถ วุตฺโต ฯ จุราทิคเณ ตโปติ อกุสลานํ ตาปนตฺเถน ตโป สีลนฺติ วุตฺตํ ฯ

อิธ ปน อินฺทฺริยสํวราทิ ฯ เตนฏฺจกถายํ[๓] ตโป นาม อภิชฺฌาโทมนสฺสาทีนํ ตปนโต อินฺทฺริยสํวโร โกสชฺชสฺส วา ตปนโต วิริยนฺติ วุตฺตํ ฯ

ตตฺถ อินฺทฺริยสํวโรติ สติสํวโร ฯ โส จตฺถโต สติ ฯ เตน มูลปริยายสุตฺตฏีกายํ สติสํวโรติ อินฺทฺริยสํวรตา สา จ ตถาปวตฺตา เอวาติ วุตฺตํ ฯ

สํวรณโต สํวโร ปิทหนโต ถกนโตติ วุตฺตํ โหติ ฯ สติยา เอตํ อธิวจนนฺติ สพฺพาสวสุตฺตวณฺณนา[๔] ฯ

[๔๗๓] อินฺทฺริยสํวรวุโต หิ อภิชฺฌาทโย ปชหิตุํ อินฺทฺริยานิ รกฺขติ ฯ เตนาห จตุกฺกงฺคุตฺตเร[๕] ปรมปณฺณาสกสฺส จตุตฺถวคฺเค

๑. ชาตกฏฺจกถา. ๕/๓๘๖. ๒. ชาตกฏฺจกถา. ๘/๒๗๘. ๓.ป. โช. ขุ. ขุ.๑๖๗
๔. ป. สู. ๑/๑๐๔. ๕. องฺ. จตุกฺก. ๒๑/๕๐.

กถญฺจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร โหติ ฯ อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ นานุพฺยญฺชนคฺคาหี ยตฺวาธิกรณเมนํ จกฺขุนฺทฺริยํ อสํวุตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุํ ตสฺส สํวราย ปฏิปชฺชติ รกฺขติ จกฺขุนฺทฺริยํ จกฺขุนฺทฺริเย สํวรํ อาปชฺชติ ฯ โสเตน สทฺทํ สุตฺวา ... ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา ... ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา ... กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา ... มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย น นิมิตฺตคฺคาหี ... มนินฺทฺริเย สํวรํ อาปชฺชติ เอวํ โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร โหตีติ ฯ

อปริหานิสุตฺตปาลิ ฯ

[๔๗๔] **อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโรติ** มนจฺฉฏฺเฐสุ อินฺทฺริเยสุ ปิหิตทฺวาโรติ ติกงฺคุตฺตรวณฺณนา[๑]ฯ

อคุตฺตทฺวาโรติ อปิหิตทฺวาโร ฯ กตฺถ ปน อคุตฺตทฺวาโรติ อาห อินฺทฺริเยสูติ อิติวุตฺตเก ทุกนิปาตวณฺณนา[๒] ฯ

จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวาติ การณวเสน จกฺขูติ ลทฺธโวหาเรน รูปทสฺสนสมตฺเถน จกฺขุวิญฺญาเณน รูปํ ทิสฺวา ฯ **น นิมิตฺตคฺคาหีติ** อิตฺถีปุริสนิมิตฺตํ วา สุภนิมิตฺตาทิกํ วา กิเลสวตฺถุภูตํ นิมิตฺตํ น คณฺหาติ ทิฏฺฐมตฺเตเยว สณฺฐาติ ฯ **นานุพฺยญฺชนคฺคาหีติ** กิเลสานํ อนุพฺยญฺชนโต ปากฏภาวกรณโต อนุพฺยญฺชนนฺติ ลทฺธ-

๑. มโน. ปู.๒/๑๐๔. ๒. ป. ที. อิติ. ๑๒๗.

โวหารํ หตฺถปาทสิตหสิตกถิตวิโลกิตาทิเภทํ[๑] อาการํ น คณฺหาติ ยํ ตตฺถ ภูตํ ตเทว คณฺหาติ ฯ **ยตฺวาธิกรณเมนนฺติ**อาทิมฺหิ ยํ การณา ยสฺส จกฺขุนฺทฺริยาสํวรสฺส เหตุ เอนํ ปุคฺคลํ สติกวาเฏน จกฺขุนฺทฺริยํ อสํวุตํ อปิทหิตจกฺขุทฺวารํ หุตฺวา วิหรนฺตํ เอเต อภิชฺฌาทโย ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุํ อนุพนฺเธยฺยุํ ฯ **ตสฺส สํวราย ปฏิปชฺชตีติ** ตสฺส จกฺขุนฺทฺริยสฺส สติกวาเฏน ปิทหนตฺถาย ปฏิปชฺชติ ฯ เอวํ ปฏิปชฺชนฺโตเยว จ รกฺขติ จกฺขุนฺทฺริยํ จกฺขุนฺทฺริเย สํวรํ อาปชฺชตีติปิ วุจฺจตีติ วิสุทฺธิมคฺโค[๒] ฯ

[๔๗๕] **การณวเสนาติ** อสาธารณสฺส การณสฺส วเสน ฯ อสาธารณการณวเสน หิ ผลํ อปทิสฺสิยติ ยถา ยวงฺกุโร เภริสทฺโทติ ฯ นิสฺสยโวหาเรน วา เอตํ นิสฺสิตวจนํ ยถา มญฺจา อุกฺกุฏฺฐึ กโรนฺตีติ ฯ **อิตฺถีปุริสนิมิตฺตํ** วาติ เอตฺถ อิตฺถีสนฺตานนิสฺสิตํ รูปมุเขน คยฺหมานํ สณฺฐานํ ถนมํสวิปฺผรตา[๓] นิมฺมสฺสุมุขตา เกสพนฺธนวตฺถคฺคหณํ อวิสทฏฺฐานคมนาทิ จ สพฺพํ อิตฺถีติ สญฺชานนสฺส การณภาวโต อิตฺถีนิมิตฺตํ ฯ วุตฺตวิปริยายโต ปุริสนิมิตฺตํ เวทิตพฺพํ ฯ **สุภนิมิตฺตาทิกํ วาติ** เอตฺถ ราคุปฺปตฺติเหตุภูโต อิฏฺฐาการโร สุภนิมิตฺตํ ฯ อาทิสทฺเทน ปฏิฆนิมิตฺตาทีนํ สงฺคโห ฯ โส ปน โทสุปฺปตฺติอาทิเหตุภูโต อนิฏฺฐาทิอาการโร เวทิตพฺโพ ฯ กามญฺเจตฺถ ปาลิยํ อภิชฺฌาโทมนสฺสาว สรูปโต

๑. หตฺถปาทสีสหสิตกถิตลปิตวิโลกิตาทิเภทนฺติ วิสุทฺธิมคฺเค ทิสฺสติ. ๒. วิ. ม. ๑/๒๔.
๓. ถนมํสวิสทตาติ ตฏฺฏีกาปาโฐ. สี. อิตฺถีสณฺฐานนิยตรูปมุเขน คยฺหมานสณฺฐานํ ถนมํสนิสทตา.

อาคตา ฯ อุเปกฺขานิมิตฺตสฺสาปิ ปน สงฺคโห อิจฺฉิตพฺโพ อสมเปกฺขเณน อุปฺปชฺชนกโมหสฺสาปิ อสํวรภาวโต ฯ ตถา หิ วกฺขติ มุฏฺฐสจฺจํ วา อญฺญาณํ วาติ ฯ อุเปกฺขานิมิตฺตนฺติ เจตฺถ อญฺญาณุเปกฺขาย วตฺถุภูตํ อารมฺมณํ ฯ ตญฺจสฺส อสมเปกฺขณวเสน เวทิตพฺพํ ฯ เอวํ สงฺเขปโต ราคโทสโมหานํ การณํ สุภนิมิตฺตาทิกนฺติ วุตฺตํ ฯ เตนาห กิเลสวตฺถุภูตํ นิมิตฺตนฺติ ฯ **ทิฏฺฐมตฺเตเยว สณฺฐาตีติ** วณฺณายตเน จกฺขุ-วิญฺญาเณน วีถิจิตฺเตหิ จ คหิตมตฺเตเยว ติฏฺฐติ น ตโต ปรํ กญฺจิ สุภาทิอาการํ ปริกปฺเปติ ฯ **ปากฏภาวกรณโตติ** ปริพฺยตฺตภาวกรณโต วิภูตภาวกรณโต ฯ วิสภาควตฺถุโน หิ หตฺถาทิอวยเว สุภาทิโต ปริกปฺเปนฺตสฺส อปราปรํ ตตฺถ อุปฺปชฺชมานา กิเลสา ปริพฺยตฺตา โหนฺตีติ เต เตสํ อนุพฺยญฺชนา นาม ฯ เต ปน ยสฺมา ตถา ตถา สนฺนิวิฏฺฐานํ ภูตุปาทายรูปานํ สนฺนิเวสากาโร น หิ ตํ มุญฺจิตฺวา ปรมตฺถโต หตฺถาทิ นาม โกจิ อตฺถิ ตสฺมา วุตฺตํ หตฺถปาท ... อาการํ น คณฺหาตีติ ฯ กิมฺปน คณฺหาตีติ อาห ยํ ตตฺถ ภูตํ ตเทว คณฺหาตีติ ฯ ยํ ตสฺมึ สรีเร วิชฺชมานํ เกสโลมาทิ ภูตุปาทายมตฺตํ วา ตเทว ยาถาวโต คณฺหาติ ฯ ยสฺส จกฺขุนฺทฺริยาสํวรสฺส เหตูติ วตฺวา ปุน ตสฺส จกฺขุนฺทฺริยสฺส สติกวาเฏน ปิทหนตฺถายาติ วุตฺตํ น อสํวรสฺสาติ ฯ ตทิทํ ยํ จกฺขุนฺทฺริยาสํวรณสฺส เหตุ อภิชฺฌาทิ-อนฺวาสฺสวนํ ทสฺสิตํ ตํ อสํวุตจกฺขุนฺทฺริยสฺเสว เหตุ ปวตฺตํ ทสฺสิตนฺติ กตฺวา วุตฺตํ ฯ จกฺขุทฺวาริกสฺส หิ อภิชฺฌาทิอนฺวาสฺสวนสฺส

ตํทฺวาริกวิญฺญาณสฺส วิย จกฺขุนฺทฺริยํ การณํ ฯ จกฺขุนฺทฺริยสฺส อสํวุตตฺเต สติ เต อนฺวาสฺสวนฺตีติ อสํวริยมานจกฺขุนฺทฺริยเหตุโก[๑] อสํวโร ตถา วุตฺโตติ ฯ **ยตฺวาธิกรณนฺติ** หิ ยสฺส จกฺขุนฺทฺริยสฺส การณาติ อตฺโถ ฯ กีทิสสฺส จ การณาติ ฯ อสํวุตสฺส ฯ กิญฺจิ อสํวุตํ ฯ ยสฺส จกฺขุนฺทฺริยาสํวรณสฺส เหตุ อภิชฺฌาทโย อนฺวาสฺสวนฺติ ตทนฺวาสฺสวนูปลกฺขิตํ[๒] ตสฺส สํวรายาติ อยเมตฺถ โยชนาติ วิสุทฺธิมคฺคฏีกา[๓] ฯ

[๔๗๖] ตตฺถ กิญฺจาปิ จกฺขุนฺทฺริเย สํวโร วา อสํวโร วา นตฺถิ ฯ น หิ จกฺขุปฺปสาทํ นิสฺสาย สติ วา มุฏฺฐสจฺจํ วา อุปฺปชฺชติ ฯ อปิจ ยทา รูปารมฺมณํ จกฺขุอาปาถํ อาคจฺฉติ ตทา ภวงฺเค ทฺวิกฺขตฺตุํ อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุทฺเธ กิริยามโนธาตุ อาวชฺชนกิจฺจํ สาธยมานา อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌติ ตโต จกฺขุ-วิญฺญาณํ ทสฺสนกิจฺจํ ตโต วิปากมโนธาตุ สมฺปฏิจฺฉนฺนกิจฺจํ ตโต วิปากาเหตุกมโนวิญฺญาณธาตุ สนฺตีรณกิจฺจํ ตโต กิริยา-เหตุกมโนวิญฺญาณธาตุ โวฏฺฐพฺพนกิจฺจํ สาธยมานา อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌติ ฯ ตทนนฺตรํ ชวนํ ชวติ ฯ ตตฺถาปิ เนว ภวงฺคสมเย น อาวชฺชนาทีนมญฺญตรสมเย สํวโร วา อสํวโร วา อตฺถิ ฯ ชวนกฺขเณ ปน สเจ ทุสฺสีลฺยํ วา มุฏฺฐสจฺจํ วา อญฺญาณํ วา อกฺขนฺติ วา โกสชฺชํ วา อุปฺปชฺชติ อสํวโร โหติ ฯ เอวํ โหนฺโตปิ โส จกฺขุนฺทฺริเย อสํวโรติ วุจฺจติ ฯ กสฺมา ฯ

๑. เอตฺถนฺตเร โสติ ทิสฺสติ. ๒. ตทนฺวาสฺสวูปรกฺขิตํ. ๓. ป. มญฺ ๑/๖๙-๗๔.

ยสฺมา ตสฺมึ สติ ทฺวารมฺปิ อคุตฺตํ โหติ ภวงฺคมฺปิ อาวชฺชนาทีนิ วีถิจิตฺตานิปิ ฯ ยถา กึ ฯ ยถา นคเร จตูสุ ทฺวาเรสุ อสํวุเตสุ กิญฺจาปิ อนฺโตฆรทฺวารโกฏฺฐกคพฺภาทโย สุสํวุตา ตถาปิ อนฺโตนคเร สพฺพํ ภณฺฑํ อรกฺขิตํ อโคปิตเมว โหติ นครทฺวาเรน หิ ปวิสิตฺวา โจรา ยทิจฺฉนฺติ ตํ กเรยฺยุํ เอวเมว ชวเน ทุสฺสีลฺยาทีสุ อุปฺปนฺเนสุ ตสฺมึ อสํวเร สติ ทฺวารมฺปิ อคุตฺตํ โหติ ภวงฺคมฺปิ อาวชฺชนาทีนิ วีถิจิตฺตานิปิ ฯ ตสฺมิมฺปน สีลาทีสุ อุปฺปนฺเนสุ ทฺวารมฺปิ คุตฺตํ โหติ ภวงฺคมฺปิ อาวชฺชนาทีนิ วีถิจิตฺตานิปิ ฯ ยถา กึ ฯ ยถา นครทฺวาเรสุ สํวุเตสุ กิญฺจาปิ อนฺโตฆราทโย อสํวุตา ตถาปิ อนฺโตนคเร สพฺพํ ภณฺฑํ สุรกฺขิตํ สุโคปิตเมว โหติ นครทฺวาเรสุ หิ ปิทหิเตสุ โจรานํ ปเวโส นตฺถิ เอวเมว ชวเน สีลาทีสุ อุปฺปนฺเนสุ ทฺวารมฺปิ คุตฺตํ โหติ ภวงฺคมฺปิ อาวชฺชนาทีนิ วีถิจิตฺตานิปิ ฯ ตสฺมา ชวนกฺขเณ อุปฺปชฺชมาโน สํวโร จกฺขุนฺทฺริเย สํวโรติ วุตฺโตติ สพฺพาสวสุตฺตวณฺณนา[๑] วิสุทฺธิมคฺโค[๒] จ ฯ

[๔๗๗] มุฏฺฐสจฺจํ สติปฺปฏิปกฺขากุสลธมฺโม ฯ ยทิปิ อญฺญตฺถ อสงฺเขยฺยํ ภวงฺคจิตฺตํ นิรนฺตรํ อุปฺปชฺชติ ปสาทฆฏฺฏนาวชฺชนุปฺปาทานมฺปิ อนฺตเร เทฺวเอว ภวงฺคจิตฺตานิ อุปฺปชฺชนฺตีติ อยํ จิตฺตนิยโมติ อาห ภวงฺเค ทฺวิกฺขตฺตุํ อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุทฺเธติ ฯ ชวนกฺขเณ ทุสฺสีลฺยํ วาติอาทิ ปุน อวจนตฺถํ อิเธว สพฺพํ วุตฺตนฺติ

๑. ป. สู. ๑/๑๐๔. ๒. วิ. ม. ๑/๒๖.

ฉสุ ทฺวาเรสุ ยถาสมฺภวํ โยเชตพฺพํ ฯ น หิ ปญฺจทฺวาเร กาย-
วจีทุจฺจริตสงฺขาตํ ทุสฺสีลฺยํ อตฺถิ ตสฺมา ทุสฺสีลฺยาสํวโร มโน-
ทฺวารวเสน อิตโร ฉนฺนมฺปิ ทฺวารานํ วเสน โยเชตพฺโพ ฯ มุฏฺจ-
สจฺจาทีนญฺหิ สติปฺปฏิปกฺขาทิลกฺขณานํ อกุสลธมฺมานํ สิยา
ปญฺจทฺวาเร อุปฺปตฺติ ฯ น เตฺวว กายิกวาจสิกวีติกฺกมภูตสฺส ทุสฺสีลฺยสฺส
ตตฺถ อุปฺปตฺติ ปญฺจทฺวาริกชวนานํ อวิญฺญตฺติชนกตฺตาติ ฯ **ยถา กินฺติ**
เยน ปกาเรน ชวเน อุปฺปชฺชมาโน อสํวโร จกฺขุทฺวาเร อสํวโรติ
วุจฺจติ ตํนิทสฺสนํ กินฺติ อตฺโถ ฯ ยถา หิ นครทฺวาเร อสํวุเต
สติ ตํสมฺพนฺธานํ ฆราทีนํ อสํวุตตา เอวํ ชวเน อสํวเร สติ
ตํสมฺพนฺธานํ ทฺวาราทีนํ อสํวุตตาติ อญฺญาสํวเร อญฺญาสํวุตาติ[๑]
สามญฺญเมว ทสฺเสติ น ปุพฺพาปรสามญฺญํ อนฺโตพหิสามญฺญํ วา ฯ
สมฺพนฺโธ จ ชวเนน ทฺวาราทีนํ เอกสนฺตติปริยาปนฺนตาย เอวํ
ทฏฺฐพฺโพ ฯ ปจฺจยภาเวน ปุริมนิปฺผนฺนํ ชวนกาเล อสนฺตมฺปิ
ภวงฺคาทิ ผลนิปฺผตฺติยา จกฺขาทิ วิย สนฺตํเยว นาม ฯ น หิ
ธรมานํเยว สนฺตนฺติ วุจฺจติ ฯ ตสฺมา สติ ทฺวารภวงฺคาทิเก
ปจฺฉา อุปฺปชฺชมานํ ชวนํ พาหิรํ วิย กตฺวา นครทฺวารสมานํ
วุตฺตํ ฯ อิตรญฺจ อนฺโตนครสมานํ วุตฺตํ ฯ ชวนสฺส หิ ปรมตฺถโต
อสติปิ พาหิรภาเว อิตรสฺส จ อพฺภนฺตรภาเว ปภสฺสรมิทํ ภิกฺขเว
จิตฺตํ ตญฺจ โข อาคนฺตุเกหิ อุปกฺกิเลเสหิ อุปกฺกิลิฏฺฐนฺติอาทิวจนโต[๒]
อาคนฺตุกภูตสฺส กทาจิ อุปฺปชฺชมานสฺส ชวนสฺส พาหิรภาโว ตพฺพิธุร-

๑. อญฺญาสํวุตตาติ ยุตฺตตรํ. ๒. องฺ. เอก. ๒๐/๑๑.

สภาวสฺส อิตรสฺส อพฺภนฺตรภาโว จ ปริยายโต เวทิตพฺโพ ฯ ชวเน วา อสํวเร อุปฺปนฺเน ตโต ปรํ ทฺวารภวงฺคาทีนํ อสํวร-เหตุภาวาปตฺติโต นครทฺวารสทิเสน ชวเนน ปวิสิตฺวา ทุสฺสีลฺยาทิ-โจรานํ ทฺวารภวงฺคาทีสุ มุสนํ[๑] กุสลภณฺฑวินาสนํ ทฏฺฐพฺพํ ฯ อุปฺปนฺเน หิ อสํวเร ทฺวาราทีนํ ตสฺส เหตุภาโว ปญฺญายติ ฯ โส จ อุปฺปชฺชมาโนเยว ทฺวาราทีนํ สํวรูปนิสฺสยภาวํ ปฏิพาหนฺโตเยว ปวตฺตตีติ ฯ อยญฺเหตฺถ อสํวรานํ ปวตฺติกฺกโม ฯ ปญฺจทฺวาเร รูปาทิอารมฺมเณ อาปาถคเต ยถาปจฺจยํ อกุสลชวเน อุปฺปชฺชิตฺวา ภวงฺคํ โอติณฺเณ มโนทฺวาริกชวนํ ตํเยว อารมฺมณํ กตฺวา ภวงฺคํ โอตรติ ฯ ปุน ตสฺมึเยว ทฺวาเร อิตฺถี ปุริโสติอาทินา วิสยํ ววตฺถเปตฺวา ชวนํ ภวงฺคํ โอตรติ ฯ ปุนวาเร รชนาทิวเสน ชวนํ ชวติ ฯ ปุนปิ ตาทิสมารมฺมณมาปาถมาคจฺฉติ ฯ ตํสทิสเมว ปญฺจทฺวาเร รูปาทีสุ ชวนํ อุปฺปชฺชติ ฯ ตํ สนฺธาย วุตฺตํ เอวเมว ชวเน ทุสฺสีลฺยาทีสุ อุปฺปนฺเนสุ ตสฺมึ อสํวเร สติ ทฺวารมฺปิ อคุตฺตนฺติอาทิ ฯ อยนฺตาว อสํวรปกฺเข อตฺถวณฺณนา ฯ สํวรปกฺเขปิ อิมินาว นเยน อตฺโถ เวทิตพฺโพติ มูลปณฺณาสเก สพฺพาสวสุตฺตฏีกา ฯ วิสุทฺธิมคฺคฏีกาปิ โอโลเกตพฺพา ฯ

[๔๗๘] เอวํ อินฺทฺริยสํวรสํยุตฺโต อภิชฺฌาทโย ปชหิตุํ อินฺทฺริยานิ รกฺขติ ฯ ยสฺมา ตสฺส โส อินฺทฺริยสํวโร เต ตปติ นาม ตสฺมา อภิชฺฌาทิปฺปหานาย อินฺทฺริยสํวโร สมฺปาเทตพฺโพ ฯ โส จ

๑. มุสฺ เถยฺเยติ ธาตุ.

หิโรตฺตปฺปูปนิสฺสโย ฯ เตนาห สตฺตกงฺคุตฺตเร[๑] ทุติยปณฺณาสกสฺส ทุติยวคฺเค เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว รุกฺโข สาขาปลาสวิปนฺโน ตสฺส ปปฺปฏิกาปิ น ปาริปูรึ คจฺฉติ ตโจปิ เผคฺคุปิ สาโรปิ น ปาริปูรึ คจฺฉติ เอวเมว โข ภิกฺขเว หิโรตฺตปฺเป อสติ อินฺทฺริยสํวโร น โหติ หิโรตฺตปฺปวิปนฺนสฺส หตูปนิโส อินฺทฺริยสํวโร อินฺทฺริยสํวเร อสติ สีลํ น โหติ อินฺทฺริยสํวรวิปนฺนสฺส หตูปนิสํ สีลํ สีเล อสติ สมฺมาสมาธิ น โหติ สีลวิปนฺนสฺส หตูปนิโส สมฺมาสมาธิ สมฺมาสมาธิมฺหิ อสติ ยถาภูตญฺญาณทสฺสนํ น โหติ สมฺมาสมาธิวิปนฺนสฺส หตูปนิสํ ยถาภูตญฺญาณทสฺสนํ ยถาภูตญฺญาณทสฺสเน อสติ นิพฺพิทาวิราโค น โหติ ยถาภูตญฺญาณทสฺสนวิปนฺนสฺส หตูปนิโส นิพฺพิทาวิราโค นิพฺพิทาวิราเค อสติ วิมุตฺติญฺญาณทสฺสนํ น โหติ นิพฺพิทาวิราควิปนฺนสฺส หตูปนิสํ วิมุตฺติญฺญาณทสฺสนนฺติ จ เสยฺยถาปิ ภิกฺขเว รุกฺโข สาขาปลาสสมฺปนฺโน ตสฺส ปปฺปฏิกาปิ ปาริปูรึ คจฺฉติ ตโจปิ เผคฺคุปิ สาโรปิ ปาริปูรึ คจฺฉติ เอวเมว โข ภิกฺขเว หิโรตฺตปฺเป สติ อินฺทฺริยสํวโร โหติ หิโรตฺตปฺปสมฺปนฺนสฺส อุปนิสฺสยสมฺปนฺโน อินฺทฺริยสํวโร ... นิพฺพิทาวิราเค สติ วิมุตฺติญฺญาณทสฺสนํ โหติ นิพฺพิทาวิราคสมฺปนฺนสฺส อุปนิสฺสยสมฺปนฺนํ โหติ วิมุตฺติญฺญาณทสฺสนนฺติ จ ฯ

หิริสุตฺตปาลิ ฯ

๑. องฺ. สตฺตก. ๒๓/๑๐๐.

[๔๗๙] **หิโรตฺตปฺเปติ** หิริยา จ โอตฺตปฺเป จ ฯ ตตฺถ ลชฺชนาการสณฺฐิตา หิริ ภยนาการสณฺฐิตํ โอตฺตปฺปํ ฯ หตูปนิโสติ ขตูปนิโส[๑] ฉินฺนปฺปจฺจโย ฯ **ยถาภูตญฺญาณทสฺสนนฺติ** ตรุณ-วิปสฺสนา ฯ นิพฺพิทาวิราโคติ พลววิปสฺสนา เจว มคฺโค จ ฯ **วิมุตฺติญฺญาณทสฺสนนฺติ** อรหตฺตวิมุตฺติ เจว ปจฺจเวกฺขณา จาติ ตพฺพณฺณนา[๒] ฯ

[๔๘๐] เอวํ หิโรตฺตปฺปสมฺปนฺนสฺส อินฺทฺริยสํวโร โหติ น ตพฺพิรหิตสฺส ฯ ตตฺรีทํ วตฺถุ

อตีเต โพธิสตฺโต หิมวนฺเต โลมสกสฺสโป นาม ตาปโส อโหสิ โฆรตโป ฯ ตสฺส ตปเตเชน สกฺกสฺส ภวนํ กมฺปิ ฯ สกฺโก อาวชฺเชนฺโต ตํ การณํ ญตฺวา อฑฺฒรตฺติสมเย พาราณสีรญฺโญ สิริคพฺภํ ปวิสิตฺวา อุฏฺเฐหิ มหาราช สกฺโกหมสฺมิ สเจ ตฺวํ สกลชมฺพุทีเป เอกรชฺชํ อิจฺฉสิ อตฺตโน ธีตรํ จนฺทวตึ กุมารึ เสยฺหสฺส อมจฺจสฺส หตฺเถ ทเปตฺวา เปเสตฺวา โลมสกสฺสปํ อาเนตฺวา ปสุฆาตยญฺญํ ยชาเปสิ สกฺกสโม อชรามโร หุตฺวา สกลชมฺพุทีเป เอกรชฺชํ กาเรสฺสสีติ วตฺวา ปกฺกามิ ฯ ราชาปิ ทุติยทิวเส จนฺทวติยา สทฺธึ เสยฺหํ เปเสสิ ฯ เสยฺโหปิ คนฺตฺวา อิสึ วนฺทิตฺวา เทวจฺฉรปฺปฏิภาคํ จนฺทวตึ ทสฺเสสิ ฯ อิสิ อินฺทฺริยานิ ภินฺทิตฺวา หิโรตฺตปฺปํ ปหาย ตํ โอโลเกสิ สห โอโลกเนน ปฏิพทฺธจิตฺโต หุตฺวา ฌานโต ปริหายิ ฯ เสยฺโห ภนฺเต สเจ

๑. หตอุปนิโสติ ทิสฺสติ. ๒. มโน. ปู. ๓/๒๒๒.

กิร รญฺโญ ยญฺญํ ยชิสฺสถ ราชา อิมํ เต ทสฺสตีติ อาห ฯ โส สาธูติ วตฺวา สเหว ชฏาหิ พาราณสึ คนฺตฺวา ยญฺญํ ยชิตุํ อารภิ ฯ อถ นํ ตตฺถ สนฺนิปติโต มหาชโน ทิสฺวา อยุตฺตนฺเต กตนฺติ วตฺวา ปริเทวนฺโต นวกนิปาเต โลมสกสฺสปชาตเก [๑]คาถาทฺวยมาห

[๔๘๑] **พลํ จนฺโท พลํ สุริโย　　พลํ สมณพฺราหฺมณา**
พลํ เวลา สมุทฺทสฺส　　พลาติพลมิตฺถิโย
ยถา อุคฺคตปํ สนฺตํ　　อิสึ โลมสกสฺสปํ
ปิตุ อตฺถาย จนฺทวตี　　วาชเปยฺยํ อยาชยีติ ฯ

ตตฺถ **พลํ จนฺโท พลํ สุริโยติ** มหนฺธการวิทฺธํสเน อญฺญํ พลํ นาม นตฺถิ จนฺทิมสุริยาว ตตฺถ พลวนฺโตติ อตฺโถ ฯ **สมณพฺราหฺมณาติ** อิฏฺฐานิฏฺฐวิสยเวคสหเนน ขนฺติพลญฺญาณพเลน สมนฺนาคตา สมิตปาปา วาหิตปาปา สมณพฺราหฺมณา ฯ **พลํ เวลา สมุทฺทสฺสาติ** มหาสมุทฺทสฺส อุตฺตริตุํ อทตฺวา อุทกํ อวตฺถริตฺวา ฐาตุํ สมตฺถตาย เวลา พลํ นาม ฯ **พลาติพลมิตฺถิโยติ** อิตฺถิโย ปน วิสุทฺธิญฺญาเณปิ อวีตราเค อตฺตโน วสํ อาเนตฺวา วินาเสตุํ สมตฺถตาย เอเตหิ สพฺเพหิ พเลหิ อติพลํ นาม สพฺพพเลหิ อิตฺถีพลเมว มหนฺตตรนฺติ อตฺโถ ฯ **ยถาติ** ยสฺมา ฯ ปิตุ อตฺถายาติ ปิตุ วุฑฺฒิอตฺถาย ฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ ยสฺมา อิมํ อุคฺคตตปํ สมณํ สีลาทีนํ คุณานํ เอสิตตฺตา อิสึ อยํ จนฺทวตี นิสฺสีลํ กตฺวา ปิตุ อตฺถาย วาชเปยฺยํ ยญฺญํ ยาเชติ ตสฺมา ชานิตพฺพเมตํ พลาติพลมิตฺถิโยติ ฯ

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๒๖๑. ตทฏฺฐกถา. ๕/๓๘๔.

[๔๘๒] ตทา ตาปโส มงฺคลหตฺถึ คีวายํ ปหริสฺสามีติ ขคฺครตนํ อุกฺขิปิ ฯ หตฺถี ตํ ทิสฺวา มรณภยตชฺชิโต มหารวํ รวิ ฯ ตสฺส สทฺทํ สุตฺวา เสสาปิ หตฺถิอสฺสอุสภา วิรวึสุ ฯ มหาชโนปิ วิรวิ ฯ ตาปโส ตํ สุตฺวา สํเวคปฺปตฺโต อตฺตโน ชฏาทีนิ โอโลเกตฺวา วิปฺปฏิสารี หุตฺวา อยุตฺตํ วต เม ปาปกมฺมนฺติ ตํขณญฺเญว หิโรตฺตปฺปํ ปจฺจุปฏฺฐาเปตฺวา กสิณํ สมนฺนาหริตฺวา นฏฺฐมฺปิ ฌานํ อุปฺปาเทตฺวา อากาเส ปลฺลงฺเกน นิสีทิตฺวา รญฺโญ ธมฺมํ เทเสตฺวา โอวทิตฺวา ยญฺญาวาฏํ วิทฺธํสาเปตฺวา มหาชนสฺส อภยทานํ ทาเปตฺวา สกฏฺฐานเมว คนฺตฺวา อปริหีนชฺฌาโน พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิ ฯ

โลมสกสฺสปวตฺถุ ฯ

อยเมว สงฺเขโป ฯ วิตฺถาโร ตุ เหฏฺฐา อนาคาริยวินเย วุตฺโตว ฯ

อินฺทฺริยสํวรกถา ฯ

[๔๘๓] โกสชฺชสฺส วา ตปนโต วิริยนฺติ เอตฺถ ฯ โกสชฺชํ อฏฺฐหิ การเณหิ เวทิตพฺพํ ตถา วิริยํ ฯ เตนาห อฏฺฐกงฺคุตฺตเร[๑] ทุติยปณฺณาสกสฺส ตติยวคฺเค อฏฺฐิมานิ ภิกฺขเว กุสีตวตฺถูนิ ฯ กตมานิ อฏฺฐ ฯ อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุนา กมฺมํ กตฺตพฺพํ โหติ ฯ ตสฺส เอวํ โหติ กมฺมํ โข เม กตฺตพฺพํ ภวิสฺสติ กมฺมํ โข ปน เม กโรนฺตสฺส กาโย กิลมิสฺสติ หนฺทาหํ นิปชฺชามีติ ฯ โส นิปชฺชติ น วิริยํ อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย

๑. องฺ. อฏฺฐก. ๒๓/๓๔๓.

อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย ฯ อิทํ ภิกฺขเว ปธมํ กุสีตวตฺถุ ฯ ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุนา กมฺมํ กตํ โหติ ฯ ตสฺส เอวํ โหติ อหํ โข กมฺมํ อกาสึ กมฺมํ โข ปน เม กโรนฺตสฺส กาโย กิลนฺโต หนฺทาหํ นิปชฺชามีติ ฯ โส นิปชฺชติ ... สจฺฉิ-กิริยาย ฯ อิทํ ภิกฺขเว ทุติยํ กุสีตวตฺถุ ฯ ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุนา มคฺโค คนฺตพฺโพ โหติ ฯ ตสฺส เอวํ โหติ มคฺโค โข เม คนฺตพฺโพ ภวิสฺสติ มคฺคํ โข ปน เม คจฺฉนฺตสฺส กาโย กิลมิสฺสติ หนฺทาหํ นิปชฺชามีติ ฯ โส นิปชฺชติ ... ตติยํ กุสีตวตฺถุ ฯ ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุนา มคฺโค คโต โหติ ฯ ตสฺส เอวํ โหติ อหํ โข มคฺคํ อคมาสึ มคฺคํ โข ปน เม คจฺฉนฺตสฺส กาโย กิลนฺโต หนฺทาหํ นิปชฺชามีติ ฯ โส นิปชฺชติ ... จตุตฺถํ กุสีตวตฺถุ ฯ ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต น ลภติ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึ ฯ ตสฺส เอวํ โหติ อหํ โข คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต นาลตฺถํ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึ ตสฺส เม กาโย กิลนฺโต อกมฺมญฺโญ หนฺทาหํ นิปชฺชามีติ ฯ โส นิปชฺชติ ... ปญฺจมํ กุสีตวตฺถุ ฯ ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต ลภติ ลูขสฺส วา ... ปาริปูรึ ฯ ตสฺส เอวํ โหติ อหํ โข คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต อลตฺถํ ลูขสฺส วา ... ปาริปูรึ ตสฺส

เม กาโย ครุโก อกมฺมญฺโญ มาสาจิตํ มญฺเญ หนฺทาหํ นิปชฺชามีติ ฯ โส นิปชฺชติ ... ฉฏฺฐํ กุสีตวตฺถุ ฯ ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน อุปฺปนฺโน โหติ อปฺปมตฺตโก อาพาโธ ฯ ตสฺส เอวํ โหติ อุปฺปนฺโน โข เม อยํ อปฺปมตฺตโก อาพาโธ อตฺถิ กปฺโป นิปชฺชิตุํ หนฺทาหํ นิปชฺชามีติ ฯ โส นิปชฺชติ ... สตฺตมํ กุสีตวตฺถุ ฯ ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ คิลานา วุฏฺฐิโต โหติ อจิรวุฏฺฐิโต เคลญฺญา ฯ ตสฺส เอวํ โหติ อหํ โข คิลานา วุฏฺฐิโต อจิรวุฏฺฐิโต เคลญฺญา ตสฺส เม กาโย ทุพฺพโล อกมฺมญฺโญ หนฺทาหํ นิปชฺชามีติ ฯ โส นิปชฺชติ น วิริยํ อารภติ ... สจฺฉิกิริยาย ฯ อิทํ ภิกฺขเว อฏฺฐมํ กุสีตวตฺถุ ฯ อิมานิ โข ภิกฺขเว อฏฺฐ กุสีตวตฺถูนีติ ฯ

[๔๘๔] อฏฺฐิมานิ ภิกฺขเว อารพฺภวตฺถูนิ ฯ กตมานิ อฏฺฐ ฯ อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุนา กมฺมํ กตฺตพฺพํ โหติ ตสฺส เอวํ โหติ กมฺมํ โข เม กตฺตพฺพํ ภวิสฺสติ กมฺมํ โข ปน เม กโรนฺเตน น สุกรํ พุทฺธานํ สาสนํ มนสิกาตุํ หนฺทาหํ ปฏิกจฺเจว วิริยํ อารภามิ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยายาติ ฯ โส วิริยํ อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา ... อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยาย ฯ อิทํ ภิกฺขเว ปฐมํ อารพฺภวตฺถุ ฯ ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุนา กมฺมํ กตํ โหติ ฯ ตสฺส เอวํ โหติ อหํ โข กมฺมํ อกาสึ กมฺมํ โข ปนาหํ กโรนฺโต นาสกฺขึ พุทฺธานํ สาสนํ มนสิกาตุํ หนฺทาหํ ปฏิกจฺเจว วิริยํ อารภามิ

... ทุติยํ อารพฺภวตฺถุ ฯ ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุนา มคฺโค คนฺตพฺโพ โหติ ฯ ตสฺส เอวํ โหติ มคฺโค โข เม คนฺตพฺโพ ภวิสฺสติ มคฺคํ โข ปน เม คจฺฉนฺเตน น สุกรํ พุทฺธานํ สาสนํ มนสิกาตุํ หนฺทาหํ ... ตติยํ อารพฺภวตฺถุ ฯ ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุนา มคฺโค คโต โหติ ฯ ตสฺส เอวํ โหติ อหํ โข มคฺคํ อคมาสึ มคฺคํ โข ปนาหํ คจฺฉนฺโต นาสกฺขึ พุทฺธานํ สาสนํ มนสิกาตุํ หนฺทาหํ ... จตุตฺถํ อารพฺภวตฺถุ ฯ ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต น ลภติ ลูขสฺส วา ... ปาริปูรึ ฯ ตสฺส เอวํ โหติ อหํ โข คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต นาลตฺถํ ลูขสฺส วา ... ปาริปูรึ ตสฺส เม กาโย ลหุโก กมฺมญฺโญ หนฺทาหํ วิริยํ อารภามิ ... ปญฺจมํ อารพฺภวตฺถุ ฯ ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุ คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต ลภติ ลูขสฺส วา ... ปาริปูรึ ฯ ตสฺส เอวํ โหติ อหํ โข คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต อลตฺถํ ลูขสฺส วา ... ปาริปูรึ ฯ ตสฺส เม กาโย พลวา[๑]กมฺมญฺโญ หนฺทาหํ วิริยํ อารภามิ ... ฉฏฺฐํ อารพฺภวตฺถุ ฯ ปุน จปรํ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน อุปฺปนฺโน โหติ อปฺปมตฺตโก อาพาโธ ฯ ตสฺส เอวํ โหติ อุปฺปนฺโน โข เม อยํ อปฺปมตฺตโก อาพาโธ ฐานํ โข ปเนตํ วิชฺชติ ยํ เม อาพาโธ ปวฑฺเฒยฺย หนฺทาหํ ปฏิกจฺเจว วิริยํ อารภามิ ... สตฺตมํ อารพฺภวตฺถุ ฯ ปุน จปรํ ภิกฺขเว

๑. ลหุโกติปิ ปาลิ.

ภิกฺขุ คิลานา วุฏฺฐิโต โหติ อจิรวุฏฺฐิโต เคลญฺญา ฯ ตสฺส เอวํ โหติ อหํ โข คิลานา วุฏฺฐิโต อจิรวุฏฺฐิโต เคลญฺญา ฐานํ โข ปเนตํ วิชฺชติ ยํ เม อาพาโธ ปจฺจุทาวตฺเตยฺย หนฺทาหํ ปฏิกจฺเจว วิริยํ อารภามิ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา ... อิทํ ภิกฺขเว อฏฺฐมํ อารพฺภวตฺถุ ฯ อิมานิ โข ภิกฺขเว อฏฺฐ อารพฺภวตฺถูนีติ ฯ

กุสีตารพฺภวตฺถุสุตฺตํ ฯ

[๔๘๕] **กุสีตวตฺถูนีติ** กุสีตสฺส อลสสฺส วตฺถูนิ ปติฏฺฐานิ [๑] โกสชฺชการณานีติ อตฺโถ ฯ **กมฺมํ กตฺตพฺพํ โหตีติ** จีวรวิจารณาทิ กมฺมํ กตฺตพฺพํ โหติ ฯ น **วิริยํ อารภตีติ** ทุวิธมฺปิ วิริยํ นารภติ ฯ **อปฺปตฺตสฺสาติ** ฌานวิปสฺสนามคฺคผลธมฺมสฺส อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา ฯ **อนธิคตสฺสาติ** ตสฺเสว อนธิคตสฺส อธิคมตฺถาย ฯ **อสจฺฉิกตสฺสาติ** ตสฺเสว อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกรณตฺถาย ฯ **อิทํ ปฐมนฺติ** อิทํ หนฺทาหํ นิปชฺชามีติ เอวํ โอสีทนํ ปฐมํ กุสีตวตฺถุ ฯ อิมินา นเยน สพฺพตฺถ อตฺโถ เวทิตพฺโพ ฯ มาสาจิตํ มญฺเญติ เอตฺถ ปน มาสาจิตํ นาม ตินฺตมาโส ฯ ยถา ตินฺตมาโส ครุโก โหติ เอวํ ครุโกติ อธิปฺปาโย ฯ **คิลานา วุฏฺฐิโต โหตีติ** คิลาโน หุตฺวา ปจฺฉา วุฏฺฐิโต ฯ **อารพฺภวตฺถูนีติ** วิริยการณานิ ฯ เตสมฺปิ อิมินาว นเยน อตฺโถ เวทิตพฺโพติ ตพฺพณฺณนา [๒] สงฺคีติสุตฺตวณฺณนา [๓] จ ฯ

[๔๘๖] กุจฺฉิตํ สีทตีติ กุสีโต ทการสฺส ตการํ กตฺวา ฯ ยสฺส ธมฺมสฺส วเสน ปุคฺคโล กุสีโต วุจฺจติ โส กุสีตภาโว

๑. ปติฏฺฐา. ๒. มโน. ปู. ๓/๓๑๘. ๓. สุ. วิ. ๓/๓๐๗.

อิธ กุสีตสทฺเทน วุตฺโต ฯ วินาปิ หิ ภาวโชตนํ สทฺทํ ภาวตฺโถ[๑] วิญฺญายติ ยถา ปฏสฺส สุกฺกนฺติ[๑] ฯ ตสฺมา กุสีตภาววตฺถูนีติ อตฺโถ ฯ เตนาห โกสชฺชการณานีติ อตฺโถติ ฯ กมฺมํ นาม ภิกฺขุสารุปฺปํ อีทิสนฺติ อาห จีวรวิจารณาทีติ ฯ **วิริยนฺติ** ปธานวิริยํ ฯ ตมฺปน จงฺกมนวเสน กรเณ กายิกนฺติปิ วตฺตพฺพตํ ลภตีติ อาห ทุวิธมฺปีติ ฯ **ปตฺติยาติ** ปาปุณนตฺถํ ฯ **โอสีทนนฺติ** ภาวนานุโยเค สงฺโกโป ฯ มาเสหิ อาจิตํ นิจิตํ วิยาติ มาสาจิตํ มญฺเญ ฯ ยสฺมา มาสา ตินฺตา วิเสเสน ครุกา โหนฺติ ตสฺมา ยถา ตินฺตมาโสติอาทิ วุตฺตํ ฯ **วุฏฺฐิโต โหตีติ** คิลานาภาโวติ อธิปฺปาโย ฯ เตสนฺติ อารพฺภวตฺถูนํ ฯ **อิมินา ว นเยนาติ** อิมินา กุสีตวตฺถูสุ วุตฺเตเนว นเยน ทุวิธมฺปิ วิริยํ อารภตีติอาทินา อิทํ **ปฐมนฺติ** อิทํ หนฺทาหํ อารภามีติ เอวํ ภาวนายํ อพฺภุสฺสหนํ ปฐมํ อารพฺภวตฺถูติอาทินา จ อตฺโถ เวทิตพฺโพ ฯ ยถา ตถา ปฐมํ ปวตฺตํ อพฺภุสฺสหนํ หิ อุปริ วิริยารมฺภสฺส การณํ โหติ ฯ อนุรูปปฺปจฺจเวกฺขณสหิตานิ หิ อพฺภุสฺสหนานิ ฯ ตํมูลกานิ ปจฺจเวกฺขณานิ อฏฺฐ อารพฺภวตฺถูนิ เวทิตพฺพานีติ ตทฺภยฏีกา ฯ

[๔๘๗] เอวํ อฏฺฐหิ การเณหิ ตทุภยํ ญตฺวา โกสชฺชํ ปหาย วิริยํ กาตพฺพํ ฯ กโรนฺเตน จ ตํ จาตุรงฺคิกํ กาตพฺพํ ฯ จตุรงฺคญฺจ ทุกงฺคุตฺตเร ปฐมปณฺณาสกสฺส ปฐมวคฺเค[๒] อาคตํ ฯ วุตฺตญฺหิ

๑. สุตฺตนฺติปิ ปาโจ. สี. ปฏสฺส สุตฺตตา. ๒. องฺ. ทุก. ๒๐/๖๔.

ตตฺถ อปฺปฏิวานี [1]สุทาหํ ภิกฺขเว ปทหามิ

กามํ ตโจ นหารู จ อฏฺฐิ จ อวสิสฺสตุ

อวสุสฺสฺสตุ เม สรีเร สพฺพนฺตํ มํสโลหิตํ [2]

ยนฺตํ ปุริสตฺถาเมน ปุริสวิริเยน ปุริสปรกฺกเมน ปตฺตพฺพํ น ตํ อปาปุณิตฺวา วิริยสฺส สณฺฐานํ ภวิสฺสตีติ ฯ ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว อปฺปมาทาธิคตา โพธิ อปฺปมาทาธิคโต อนุตฺตโร โยคกฺเขโม ตุมฺเห เจปิ ภิกฺขเว อปฺปฏิวานี ปทเหยฺยาถ กามํ ตโจ นหารู จ ... วิริยสฺส สณฺฐานํ ภวิสฺสตีติ ตุมฺเห ภิกฺขเว นจิรสฺเสว ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสถ ฯ ตสฺมาติห ภิกฺขเว เอวํ สิกฺขิตพฺพํ อปฺปฏิวานี ปทหิสฺสาม กามํ ตโจ นหารู จ ... วิริยสฺส สณฺฐานํ ภวิสฺสตีติ เอวญฺหิ โว ภิกฺขเว สิกฺขิตพฺพนฺติ ฯ

จตุรงฺควิริยสุตฺตปาลิ ฯ

[๔๘๘] **อปฺปฏิวานี สุทาหํ ภิกฺขเว ปทหามีติ เอตฺถ สุทนฺติ** นิปาตมตฺตํ ฯ อหํ ภิกฺขเว อโนสฺสกฺกนาย จิโต โพธิสตฺตกาเล สพฺพญฺญุตํ ปฏฺเฐนฺโต ปธานมกาสินฺติ อยเมตฺถ อตฺโถ ฯ อิทานิ ยถาเนน ตํ ปธานํ กตํ ตํ ทสฺเสนฺโต กามํ ตโจติ-อาทิมาห ฯ ตตฺถ **ยนฺตนฺติ** อิมินา ปตฺตพฺพํ สพฺพํ คุณชาตํ ทสฺเสติ ฯ **ปุริสตฺถาเมนาติ**อาทีสุ ปุริสสฺส ญาณตฺถาโม ญาณวิริยํ

๑. อปฺปฏิวาณํ. ๒. สรีเร อุปสุสฺสตุ มํสโลหิตนฺติ ปาลิยํ ทิสฺสติ.

ญาณปรกฺกโม จ กถิโต ฯ **สณฺฐานนฺติ** ฐปนา อปฺปนา อปฺปวตฺตนา โอสฺสกฺกนา ปฏิปฺปสฺสทฺธีติ อตฺโถ ฯ เอตฺตาวตาเนน จตุรงฺค-สมนฺนาคตํ วิริยาธิฏฺฐานํ นาม กถิตํ ฯ เอตฺถ หิ **กามํ ตโจติ** เอกํ องฺคํ **นหารู จาติ เอกํ อฏฺฐิ จาติ** เอกํ **มํสโลหิตนฺติ** เอกํ อิมานิ จตฺตาริ องฺคานิ ฯ **ปุริสตฺถาเมนาติ**อาทีนิ อธิมตฺตวิริยาธิวจนานิ ฯ อิติ ปุริเมหิ จตูหิ องฺเคหิ สมนฺนาคตํ หุตฺวา เอวํ อธิฏฺฐิตํ วิริยํ จตุรงฺคสมนฺนาคตํ วิริยาธิฏฺฐานํ นามาติ เวทิตพฺพํ ฯ เอตฺตาวตาเนน โพธิปลฺลงฺเก อตฺตโน อาคมนียปฺปฏิปทา กถิตา ฯ อิทานิ ตาย ปฏิปทาย ปฏิลทฺธคุณํ กเถตุํ ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเวติอาทิมาห ฯ ตตฺถ **อปฺปมาทาธิคตาติ** สติอวิปฺปวาสสงฺขาเตน อปฺปมาเทน อธิคตา น สุตฺตปฺปมตฺเตน ลทฺธา ฯ โพธีติ จตุมฺมคฺคญาณญฺเจว สพฺพญฺญุตญฺญาณญฺจ ฯ น หิ สกฺกา เอตํ สุตฺตปฺปมตฺเตน อธิคนฺตุนฺติ ฯ เตนาห อปฺปมาทาธิคตา โพธีติ ฯ **อนุตฺตโร** โยคกฺเขโมติ น เกวลํ โพธิเยว อรหตฺตผลนิพฺพานสงฺขาโต อนุตฺตโร โยคกฺเขโมปิ อปฺปมาทาธิคโตว ฯ อิทานิ อตฺตนา ปฏิลทฺธคุเณสุ ภิกฺขุสงฺฆํ สมาทเปนฺโต ตุมฺเห เจปิ ภิกฺขเวติ-อาทิมาห ฯ ตตฺถ ยสฺสตฺถายาติ ยสฺส อตฺถาย ยํ อุปสมฺปชฺช วิหริตุกามา หุตฺวาติ อตฺโถ ฯ ตทนุตฺตรนฺติ ตํ อนุตฺตรํ ฯ **พฺรหฺมจริยปริโยสานนฺติ** มคฺคพฺรหฺมจริยสฺส ปริโยสาเน ภูตํ อริยผลํ ฯ **อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวาติ** อภิญฺญาย อุตฺตมปฺปญฺญาย ปจฺจกฺขํ กตฺวา ฯ **อุปสมฺปชฺชาติ** ปฏิลภิตฺวา ปาปุณิตฺวา

วิหริสฺสถ ฯ ตสฺมาติ ยสฺมา อปฺปฏิวานปฺปธานํ นาเมตํ พหูปการํ อุตฺตมตฺถสาธกํ ตสฺมาติ ตพฺพณฺณนา[๑]

[๔๘๙] วิริยปฺปวาเห วตฺตมาเน อนฺตราเอว ปฏิคมนํ นิวตฺตนํ ปฏิวานํ ฯ ตทสฺส อตฺถีติ ปฏิวานี ฯ น ปฏิวานี อปฺปฏิวานี ฯ **อาคมนียปฺปฏิปทาติ** สมถวิปสฺสนาสงฺขาตา ปุพฺพ-ภาคปฺปฏิปตฺติ ฯ สา หิ อาคจฺฉนฺติ วิเสสมธิคจฺฉนฺติ เอตาย อาคจฺฉติ วา วิเสสาธิคโม เอตายาติ อาคมนียา ฯ สาเอว ปฏิปชฺชิตพฺพโต ปฏิปทาติ อาคมนียปฺปฏิปทา ฯ **อปฺปฏิวานปฺป-ธานนฺติ** โอสฺสกฺกนารหิตปฺปธานํ อนฺตรา อโนสฺสกฺกิตฺวา กต-วิริยนฺติ อตฺโถติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๔๙๐] ตสฺมา เกนจิ วิริยํ น โอสฺสชฺชิตพฺพํ ฯ ยทิ ตาทิสํ ปจฺจยมาคมฺม ปุพฺเพ โอสฺสชฺชิตํ ปจฺฉา สมฺปคฺคณฺหิตพฺพเมว โอสฺสฏฺฐวิริยภิกฺขุนา วิย ฯ

โส กิร สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา เตมาสํ วายมนฺโตปิ กิญฺจิ วิเสสํ อุปฺปาเทตุํ อสกฺโกนฺโต เย เต สตฺถารา จตฺตาโร ปุคฺคลา กถิตา เตสุ มยา ปทปรเมน ภวิตพฺพํ นตฺถิ มญฺเญ มยฺหํ อิมสฺมึ อตฺตภาเว มคฺคผลํ กึ อรญฺญวาเสน สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา พุทฺธรูปํ โอโลเกนฺโต มธุรธมฺมํ สุณนฺโต วิหริสฺสามีติ จินฺเตตฺวา เชตวนํ ปจฺจาคญฺฉิ ฯ อถ นํ ภิกฺขู ตํ การณํ ญตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ เนตฺวา ภนฺเต

๑. มโน. ปู. ๒/๗ ฯ

อยํ วิริยํ โอสฺสชฺชิตฺวา อาคโตติ อาหํสุ ฯ สตฺถา ตํ อุปตฺถมฺเภนฺโต กึ ตฺวํ ภิกฺขุ เอวรูเป นิยฺยานิเก สาสเน ปพฺพชิตฺวา อปฺปิจฺโฉติ วา สนฺตุฏฺโฐติ วา ปวิวิตฺโตติ วา อสํสฏฺโฐติ วา อารทฺธ-วิริโยติ วา เอวํ อตฺตานํ อชานาเปตฺวา โอสฺสฏฺฐวิริยภิกฺขูติ ชานาเปสิ นนุ ตฺวํ ปุพฺเพ วิริยวา อโหสิ ตยา เอเกน กตํ วิริยํ นิสฺสาย มรุกนฺตาเร พหู ชนา ปานียํ ลภิตฺวา สุขิตา ชาตา อิทานิ กสฺมา วิริยํ โอสฺสชฺเชสีติ อาห ฯ โส ภิกฺขุ เอตฺตเกน อุปตฺถมฺภิโต อโหสิ ฯ อถ สตฺถา ภิกฺขูหิ ปุฏฺโฐ อตีตํ อาหริ

[๔๘๑] อตีเต พาราณสิยํ โพธิสตฺโต สตฺถวาหเชฏฺฐโก หุตฺวา ปญฺจหิ สกฏสเตหิ วาณิชกมฺมํ กตฺวา วิจรนฺโต เอกํ สฏฺฐิโยชนิกํ มรุกนฺตารํ ปาปุณิ ฯ ตสฺมึ ปน กนฺตาเร สุขุมา วาลุกา มุฏฺฐินา คหิตา หตฺเถ น ติฏฺฐนฺติ สุริยุคฺคมนโต ปฏฺฐาย จ องฺคารราสิ วิย อุณฺหา โหนฺติ น สกฺกา อกฺกมิตุํ ฯ ตสฺมา ตํ ปฏิปชฺชนฺตา ทารุอุทกเตลตณฺฑุลาทีนิ สกเฏหิ อาทาย รตฺติเมว คนฺตฺวา อรุณุคฺคมเน สกฏปริวตฺตกํ กตฺวา มตฺถเก มณฺฑปํ กตฺวา นิสินฺนา อฏฺฐงฺคเต สุริเย สายมาสํ ภุญฺชิตฺวา ภูมิยา สีตลชาตาย คจฺฉนฺติ ฯ โพธิสตฺโตปิ อิมินาว นิยาเมน ตํ กนฺตารํ คจฺฉนฺโต เอกูนสฏฺฐิ โยชนานิ คนฺตฺวา อิทานิ เอกรตฺเตเนว มรุกนฺตารา นิกฺขมนํ ภวิสฺสตีติ สายมาสํ ภุญฺชิตฺวา สพฺพํ อุทกํ เขเปตฺวา ปายาสิ ฯ นิยฺยามโก ปุริมสกเฏ นิปนฺโน อากาเส ตารกํ โอโลเกนฺโต อิโต โคเณ ปาเชถ เอโต โคเณ ปาเชถาติ วทมาโน ทีฆ-

มทฺธานํ นิทฺทาภาเวน กิลนฺโต นิทฺทํ โอกฺกมิตฺวา โคเณ นิวตฺติตฺวา อาคตมคฺคเมว คณฺหนฺเต นาญฺญาสิ ฯ โคณา สพฺพรตฺตึ อคมํสุ ฯ นิยฺยามโก อรุณุคฺคมนเวลาย ปพุทฺโธ ตมตฺถํ ญตฺวา สกฏานิ นิวตฺเตถาติ อาห ฯ เต สพฺเพ หิยฺโย นิวุตฺถํ ฐานํ ปตฺวา อุทกมฺปิ โน ขีณํ อิทานิ วินฏฺฐมฺหาติ อนุโสจนฺตา อตฺตโน สกฏสฺส เหฏฺฐา นิปชฺชึสุ ฯ โพธิสตฺโต ปาโต สีตลเวลายเมว อาหิณฺฑนฺโต เอกํ ทพฺพติณคจฺฉํ ทิสฺวา อิมานิ ติณานิ เหฏฺฐา อุทกสีตเลน อุฏฺฐิตานิ ภวิสฺสนฺตีติ จินฺเตตฺวา ตํ ปเทสํ ขนาเปสิ ฯ สฏฺฐิหตฺถฏฺฐานํ ขนิตฺวา ปหรนฺตานํ เหฏฺฐา ปาสาโณ[๑] ปฏิหญฺญิ ฯ สพฺเพ วิริยํ โอสฺสชฺชึสุ ฯ โพธิสตฺโต อิมสฺส ปาสาณสฺส เหฏฺฐา อุทเกน ภวิตพฺพนฺติ โอกฺกมิตฺวา โสตํ โอทหิตฺวา อุทกสทฺทํ สุตฺวา อุตฺตริตฺวา ตาต ตยา วิริเย โอสฺสฏฺเฐ สพฺเพ วินสฺสิสฺสาม อิมํ อยกูฏํ คเหตฺวา โอตริตฺวา ปาสาณํ ปหราติ จูฬุปฏฺฐากํ อาณาเปสิ ฯ โส ตถา อกาสิ ฯ ปาสาโณ ทฺวิธา ภิชฺชิตฺวา โสตํ สนฺนิรุมฺหิ ฯ ตาลกฺขนฺธปฺปมาณา อุทกวฏฺฏิ อุคฺคญฺฉิ ฯ สพฺเพปิ ปานียํ ปิวิตฺวา ยถิจฺฉกํ อคมํสุ ฯ

เอวํ สตฺถา อตีตํ อาหริตฺวา ภิกฺขู โอวทนฺโต เอกนิปาตสฺส ทุติยวคฺเค[๒] วณฺณุปถชาตเก[๓] อิมํ คาถมาห

๑. ปาสาเณ ฯ ๒. ปฐมวคฺเค ทุติเยติ ยุชฺชติ ฯ ๓. ขุ. ชา. ๒๗/๑ ตทฏฺฐกถา. ๑/๑๖๙ ฯ

[๔๙๒] **อกิลาสุโน วณฺณปเถ ขนนฺตา**

อุทงฺคเณ ตตฺถ ปปํ อวินฺทุํ

เอวํ มุนิ วิริยพลูปปนฺโน

อกิลาสุ วินฺเท หทยสฺส สนฺตินฺติ ฯ

ตตฺถ **อกิลาสุโนติ** นิกฺโกสชฺชา อารทฺธวิริยา ฯ **วณฺณปเถติ** วณฺณํ วุจฺจติ วาลุกา วาลุกามคฺเคติ อตฺโถ ฯ ขนนฺตาติ ภูมึ ขนมานา ฯ **อุทงฺคเณติ** เอตฺถ อุท อิติ นิปาโต องฺคเณ มนุสฺสานํ สญฺจรณฏฺฐาเน ภูมิภาเคติ อตฺโถ ฯ ตตฺถาติ ตสฺมึ วณฺณปเถ ฯ **ปปนฺติ** อุทกํ ฯ อุทกญฺหิ ปิวนภาเวน ปปนฺติ วุจฺจติ ฯ ปวตฺตํ วา อาปิ มโหทกนฺติ อตฺโถ ฯ **อวินฺทุนฺติ** ลภึสุ ฯ **เอวนฺติ** โอปมฺมปฺปฏิปาทนํ ฯ **มุนีติ** โมเนยฺยสงฺขาตาย ปญฺญาย สมนฺนาคโต ปุคฺคโล ฯ **วิริยพลูปปนฺโนติ** วิริเยน เจว กายพลญฺญาณพเลน จ สมนฺนาคโต ฯ **อกิลาสูติ** นิกฺโกสชฺโช ฯ

กามํ ตโจ นหารู จ อฏฺฐิ จ อวสิสฺสตุ

อวสุสฺสตุ เม สรีเร สพฺพนฺตํ มํสโลหิตนฺติ

เอวํ วุตฺตจตุรงฺคสมนฺนาคเตน วิริเยน สมนฺนาคตตฺตา อกิลาสุ ฯ วินฺเท **หทยสฺส สนฺตินฺติ** จิตฺตสฺสปิ หทยรูปสฺสปิ สีตลภาวกรเณน สนฺตีติ สงฺขตํ ฌานวิปสฺสนาภิญฺญาอรหตฺตมคฺคญฺญาณสงฺขาตํ อริยธมฺมํ วินฺทติ ปฏิลภตีติ อตฺโถ ฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ ฯ สจฺจปริโยสาเน โส ภิกฺขุ สตฺถารา อุปตฺถมฺภิโต วิริยํ สมฺปคฺคเหตฺวา วิปสฺสนํ

วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ ฯ

โอสฺสฏฺฐวิริยภิกฺขุวตฺถุ ฯ

เอกนิปาตสฺส ตติยวคฺเค โภชาชานียชาตกํ [๑] อาชญฺญชาตกญฺจ [๒] ตสฺเสว ฉฏฺฐวคฺเค มหาสีลวชาตกญฺจ [๓] กเถตพฺพํ ฯ

วิริยกถา ฯ

เอวํ วิริยอินฺทฺริยสงฺขาโต ตโป อภิชฺฌาทิปฺปหานชฺฌานาทิปฺปฏิลาภเหตุโต มงฺคลนฺติ เวทิตพฺโพ ฯ

ตโปติปทกถา ฯ

๑-๒. ขุ. ชา. ๒๗/๘. ตทฏฺฐกถา. ๑/๒๖๘-๒๗๒ ฯ ๓. ขุ. ชา. ๒๗/๑๗. ตทฏฺฐกถา. ๒/๔๑ ฯ

พฺรหฺมจริยกถา

[๔๙๓] พฺรหฺมจริยํ นาม ทานเวยฺยาวจฺจปญฺจสีลอปฺปมญฺญาเมถุนวิรติสทารสนฺโตสวิริยอุโปสถงฺคอริยมคฺคสาสนวเสน ทสวิธํ โหติ ฯ ตถา หิ

[๔๙๔] อหญฺจ ภริยา จ มนุสฺสโลเก
สทฺธา อุโภ ทานปตี อหุมฺหา ...
อจฺฉาทนํ สยนํ อนฺนปานํ
สกฺกจฺจ ทานานิ อทมฺห ตตฺถ ฯ
ตํ เม วตํ ตมฺปน พฺรหฺมจริยํ
ตสฺส สุจิณฺณสฺส อยํ วิปาโก
อิทฺธี ชุตี พลวิริยูปปตฺติ
อิทญฺจ เม ธีร มหาวิมานนฺติ ฯ

วิธูรชาตกสงฺขาเต ปุณฺณกชาตเก [1] ทานํ พฺรหฺมจริยํ นาม ฯ

[๔๙๕] ตตฺถ **มนุสฺสโลเกติ** องฺครฏฺเฐ กาฬจมฺปกนคเร ฯ ตํ เม วตนฺติ ตํ สกฺกจฺจํ ทินฺนทานเมว มยฺหํ วตฺตํ สมาทินฺนญฺจ [2] พฺรหฺมจริยญฺจ อโหสิ ฯ ตสฺส จ สุจิณฺณสฺส อยํ อิทฺธาทิโก วิปาโกติ ตพฺพณฺณนา [3] ฯ

มจฺฉริยมลาทิปาปธมฺมวิคมนโต เมตฺตาทิคุณานุพฺรูหนโต จ พฺรหฺมํ เสฏฺฐํ จริยนฺติ พฺรหฺมจริยํ ทานํ ฯ **อิทฺธีติ** อานุภาโว ฯ ชุตีติ วตฺถาภรโณภาสสมุชฺชลา สรีรปฺปภา ฯ **พลวิริยูปปตฺตีติ**

๑. ขุ. ชา. มหา. ๒๘/๓๕๓ ฯ ๒. วตฺตสมาทานํ ฯ ๓. ชาตกฏฺฐกถา. ๑๐/๒๙๔ ฯ

กายพเลน เจว อุสฺสาเหน จ สมนฺนาคตตาติ มหาสีหนาทสุตฺตฏีกา ฯ

ธีราติ วิธุรํ อาลปติ วรุโณ นาคราชา ฯ

[๔๙๖] เตน ปาณิ กามทโท เตน ปาณิ มธุสฺสโว

เตน เม พฺรหฺมจริเยน ปุญฺญํ ปาณิมฺหิ อิชฺฌตีติ

องฺกุรปฺเปตวตฺถุมฺหิ เวยฺยาวจฺจํ [๑] ฯ

อิมิสฺสา คาถาย อตฺโถ เหฏฺฐา อนวชฺชกมฺเมสุ วิตฺถาริโต สทฺธึ วตฺถุนา ฯ

[๔๙๗] อิทํ โข ตํ ภิกฺขเว ติตฺติริยํ นาม พฺรหฺมจริยํ อโหสีติ ติตฺติรชาตเก ปญฺจสีลํ ฯ

[๔๙๘] ตํ โข ปน ปญฺจสิข พฺรหฺมจริยํ น นิพฺพิทาย น วิราคาย น นิโรธาย [๒] ยาวเทว พฺรหฺมโลกูปปตฺติยาติ ทีฆนิกายมหาวคฺเค มหาโควินฺทสุตฺเต [๓] อปฺปมญฺญาโย ฯ

[๔๙๙] อพฺรหฺมจริยํ ปหาย พฺรหฺมจารีติ ติกงฺคุตฺตเร อุโปสถ-สุตฺเต [๔] พฺรหฺมชาลสุตฺตาทีสุ [๕] จ เมถุนวิรติ ฯ

ตตฺถ **อพฺรหฺมจริยนฺติ** อเสฏฺฐจริยํ ฯ พฺรหฺมํ เสฏฺฐํ อาจารํ จรตีติ พฺรหฺมจารีติ ตพฺพณฺณนา [๖] ฯ

อเสฏฺฐจริยนฺติ อเสฏฺฐานํ นิหีนานํ อเสฏฺฐํ วา ลามกํ นิหีนํ วุตฺตึ เมถุนนฺติ อตฺโถ ฯ พฺรหฺมํ เสฏฺฐํ อาจารนฺติ เมถุนวิรติมาหาติ ตฏฺฏีกา ฯ

๑. ขุ. เปต. ๒๖/๑๙๐ ฯ ๒. เอตฺถนฺตเร น อุปสมาย...น นิพฺพานาย สํวตฺตตีติ ฯ
๓. ที. มหา. ๑๐/๒๘๕ ฯ ๔. องฺ. ติก. ๒๐/๒๗๑ ฯ ๕. ที. สี. ๙/๕ ฯ
๖. มโน. ปู. ๒/๒๖๑ ฯ

[๕๐๐] **มยญฺจ ภริยา นาติกฺกมาม**

อมฺเห จ ภริยา นาติกฺกมนฺติ

อญฺญตฺร ตาหิ พฺรหฺมจริยํ จราม

ตสฺมา หิ อมฺหํ ทหรา น มิยฺยเรติ

ทสกนิปาเต มหาธมฺมปาลชาตเก [๑]สทฺทารสนฺโตโส ฯ

[๕๐๑] ตตฺถ **นาติกฺกมามาติ** อตฺตโน ภริยํ อติกฺกมิตฺวา พหิ มิจฺฉาจารํ น กโรม ฯ **อญฺญตฺร ตาหีติ** ตา อตฺตโน ภริยาโย ฐเปตฺวา เสสอิตฺถีสุ พฺรหฺมจริยํ จราม อมฺหากํ ภริยาโยปิ เสสปุริเสสุ เอวเมว วตฺตนฺติ ฯ **ตสฺมา หิ อมฺหนฺติ** เอตฺถ หิการโร นิปาตมตฺโต ฯ เตน การเณน อมฺหากํ ทหรา น มิยฺยนฺติ อนฺตรา อกาลมรณํ นาม นตฺถีติ อตฺโถติ ตพฺพณฺณนา [๒] ฯ

นาติกฺกมามาติ น อติจราม อคมนียฏฺฐาเนปิ อิตรตฺถาปิ น วีติกฺกมาม ฯ เตนาห อญฺญตฺร ตาหีติ มหาสีหนาทฏีกา ฯ

[๕๐๒] อภิชานามิ โข ปนาหํ สารีปุตฺต จตุรงฺคสมนฺนาคตํ พฺรหฺมจริยํ จริตฺวา [๓] ตปสฺสี สุทํ โหมีติ มหาสีหนาทสุตฺตสงฺขาเต โลมหํสสุตฺเต [๔] วิริยํ [๕] ฯ

[๕๐๓] ตตฺถ วิริยํ พฺรหฺมจริยนฺติ อธิปฺเปตํ ฯ วิริยพฺรหฺมจริยสฺส หิ อิทเมว สุตฺตํ [๖] ฯ ตเมตํ เอตสฺมึ อตฺตภาเว จตุพฺพิธสฺส ทุกฺกรสฺส กตตฺตา จตุรงฺคสมนฺนาคตนฺติ วุตฺตํ ฯ ตปสฺสี สุทํ โหมีติ สุทนฺติ

๑. ขุ. ชา. ทสก. ๒๗/๒๘๙ ฯ ๒. ชาตกฏฺฐกถา. ๕/๔๙๒ ฯ ๓. จริตาติ ปาลิ ฯ ๔. ม. มู. ๑๒/๑๕๕ ฯ ๕. สี. มหาสีหนาทสุตฺเต วิริยํ ฯ ๖. สี. วิริยพฺรหฺมจริยสฺสาติ อิทเมว ยุตฺตํ ฯ

นิปาตมตฺตํ ฯ ตปนิสฺสิตโก โหมีติ อตฺโถติ ตพฺพณฺณนา [๑] ฯ

อิทเมว สุตฺตํ อาคตฏฺฐานนฺติ อธิปฺปาโย ฯ เตปิฏเก พุทฺธวจเน อิทเมว สุตฺตปทํ วิริยพฺรหฺมจริยสฺส อาคตฏฺฐานนฺติ อตฺโถ ฯ วิริยญฺหิ ตสฺมึ วิสเย อุตฺตมํ ปรมุกฺกํสคตํ ตาทิสจริยเหตุ จาติ พฺรหฺมจริยนฺติ อิธ วุตฺตํ ฯ จตุรงฺคสมนฺนาคตนฺติ จตุพฺพิธทุกฺกรกิริยาย สาธกสฺส จตุพฺพิธสฺส อตฺตโน ปวตฺตติอาการสฺส วเสน จตุรงฺคสมนฺนาคตนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

จตุพฺพิธํ ทุกฺกรนฺตุ มหาสีหนาทสุตฺเต โอโลเกตพฺพํ ฯ

[๕๐๔] หีเนน พฺรหฺมจริเยน ขตฺติเย อุปฺปชฺชติ
มชฺฌิเมน จ เทวตฺตํ อุตฺตเมน วิสุชฺฌตีติ

นิมิชาตเก [๒] อตฺตทมนวเสน กโต อฏฺฐงฺคิโก อุโปสโถ ฯ

[๕๐๕] ตตฺถ ปุถุติตฺถายตเนสุ เมถุนวิรติมตฺตํ สีลํ หีนํ นาม เตน ขตฺติเย อุปฺปชฺชติ ฯ ฌานสฺส อุปจารมตฺตํ มชฺฌิมํ นาม เตน เทวตฺตํ อุปฺปชฺชติ ฯ อฏฺฐสมาปตฺตินิพฺพตฺตกมฺปน อุตฺตมํ นาม เตน พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺตติ ฯ ตํ พาหิรกา นิพฺพานนฺติ กเถนฺติ ฯ เตนาห [๓] วิสุชฺฌตีติ ฯ อิมสฺมึ ปน สาสเน ปริสุทฺธสีลสฺส ภิกฺขุโน อญฺญตรํ เทวนิกายํ ปฏฺฐเรนฺตสฺส พฺรหฺมจริยํ เจตนาหีนตาย หีนํ นาม เตน ยถาปฏฺฐิเต เทวโลเก นิพฺพตฺตติ ฯ ปริสุทฺธสีลสฺส ปน อฏฺฐสมาปตฺตินิพฺพตฺตนํ มชฺฌิมํ นาม เตน พฺรหฺมโลเก นิพฺพตฺตติ ฯ ปริสุทฺธสีลสฺส วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา อรหตฺตปฺปตฺติ

๑. ป. สู. ๒/๕๗ ฯ ๒. ขุ. ชา. มหา. ๒๘/๑๙๙ ฯ ๓. เตน ฯ

อุตฺตมํ นาม เตน วิสุชฺฌตีติ ตพฺพณฺณนา [๑]ฯ

อตฺตทมนวเสนาติ ยถาปฏิญฺญํ อรหนฺตานํ อนุกรณากาเรน ปวตฺตทมนวเสน มนจฺฉฏฺฐานํ อินฺทฺริยานํ ทมเนนาติ อตฺโถติ มหาสีหนาทฏีกา ฯ

[๕๐๖] กตมญฺจ ภิกฺขเว พฺรหฺมจริยํ อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค เสยฺยถีทํ สมฺมาทิฏฺฐีติ สํยุตฺตมหาวคฺเค พฺรหฺมจริยสุตฺเต [๒] อริยมคฺโค ฯ

มหาสีหนาทฏีกายํ สิกฺขาปตฺตเสฏฺฐจริยตาย อริยมคฺโค พฺรหฺมจริยนฺติ วุตฺตํ ฯ

[๕๐๗] น ตาวาหํ ปาปิม ปรินิพฺพายิสฺสามิ ยาว น เม อิทํ พฺรหฺมจริยํ อิทฺธญฺเจว ภวิสฺสติ ผีตญฺจ วิตฺถาริกํ พหุชญฺญํ ปุถุภูตํ ยาว เทวมนุสฺเสหิ สุปฺปกาสิตนฺติ มหาปรินิพฺพานสุตฺเต [๓] สาสนํ พฺรหฺมจริยํ นาม ฯ

[๕๐๘] พฺรหฺมจริยนฺติ สิกฺขาตฺตยสงฺคหิตํ สกลสาสนํ พฺรหฺมจริยํ ฯ อิทฺธนฺติ สมิทฺธํ ฌานสฺสาทวเสน [๔] ฯ ผีตนฺติ วุฑฺฒิปฺปตฺตํ สพฺพผาลิผุลฺลํ วิย อภิญฺญาสมฺปตฺติวเสน ฯ **วิตฺถาริกนฺติ** วิตฺถตํ ตสฺมึ ตสฺมึ ทิสาภาเค ปติฏฺฐิตวเสน ฯ **พหุชญฺญนฺติ** พหูหิ ญาตํ ปฏิวิทฺธํ มหาชนาภิสมยวเสน ฯ **ปุถุภูตนฺติ** สพฺพาการวเสน ปุถุลภาวปฺปตฺตํ ฯ กถํ ฯ **ยาว เทวมนุสฺเสหิ สุปฺปกาสิตนฺติ**

๑. ชาตกฏฺฐกถา. ๙/๑๖๖ ฯ ๒. สํ. มหา. ๑๙/๓๑ ฯ ๓. ที. มหา.๑๐/๑๒๔ ฯ
๔. ฌานาทิวเสนาติ อฏฺฐกถายํ ทิสฺสติ ฯ

ยตฺตกา วิญฺญชาติกา เทวา เจว มนุสฺสา จ อตฺถิ สพฺเพหิ สุฏฺฐุ ปกาสิตนฺติ อตฺโถติ ตพฺพณฺณนา [๑]อฏฺฐกงฺคุตฺตเร ทุติยปณฺณาสกวณฺณนา [๒] จ ฯ

[๕๐๙] **สิกฺขาตฺตยสงฺคหิตนฺติ** อธิสีลสิกฺขาทิสิกฺขาตฺตยสงฺคหํ ฯ **สกลสาสนํ พฺรหฺมจริยนฺติ** อนวเสสํ สตฺถุสาสนภูตํ เสฏฺฐจริยํ ฯ **สมิทฺธนฺติ** สมฺมเทว วฑฺฒิตํ ฯ **ฌานสฺสาทวเสนาติ** เตหิ เตหิ ภิกฺขูหิ สมธิคตชฺฌานสุขวเสน ฯ **วุฑฺฒิปฺปตฺตนฺติ** อุฬารปฺปณีตภาวูปคมเนน สพฺพโส ปริวุฑฺฒิมุปคตํ สพฺพผาลิผุลฺลํ วิย อภิญฺญาสมฺปตฺติวเสน อภิญฺญาสมฺปทาหิ สาสนาภิวุฑฺฒิยา มตฺถกปฺปตฺติโต ฯ **ปติฏฺฐิตวเสนาติ** ปติฏฺฐานวเสน ปติฏฺฐปฺปตฺติยาติ อตฺโถ ฯ ปฏิเวธวเสน พหุโน ชนสฺส หิตนฺติ พหุชญฺญํ ฯ เตนาห พหูหิ ... ชนาภิสมยวเสนาติ ฯ ปุถุ ปุถุลํ ภูตํ ชาตํ ปุถุ วา ปุถุตฺตํ ภูตํ ปวตฺตนฺติ ปุถุภูตํ ฯ เตนาห สพฺพา ... ภาวปฺปตฺตนฺติ ฯ **สุฏฺฐุ ปกาสิตนฺติ** สมฺมเทว อาทิกลฺยาณาทิภาเวน ปเวทิตนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

เอวํ สามญฺญผลอิติวุตฺตกวณฺณนานเยน ทสวิธํ โหติ พฺรหฺมจริยํ ฯ

[๕๑๐] มหาสีหนาทวณฺณนายนฺตุ ธมฺมเทสนชฺฌาสเย ปกฺขิปิตฺวา ทฺวาทสวิธํ วุตฺตํ ฯ

เอกสฺมึ พฺรหฺมจริยสฺมึ สหสฺสํ มจฺจุหายิโนติ
เอตฺถ หิ ธมฺมเทสนา พฺรหฺมจริยํ นาม ฯ

๑. สุ. วิ. ๒/๒๐๓ ฯ ๒. มโน. ปู. ๓/๓๑๓ ฯ

ตตฺถ **พฺรหฺมจริยสฺมินฺติ** ธมฺมเทสนายํ ฯ สา หิ เวเนยฺยานํ พฺรหฺมภาวาวหนโต พฺรหฺมํ เสฏฺฐํ จริยํ พฺรหฺมุโน วา ภควโต วาจสิกํ จริยนฺติ พฺรหฺมจริยนฺติ วุจฺจติ ฯ **สหสฺสํ มจฺจุหายิโนติ** สหสฺสมตฺตา อรหตฺตสมธิคเมน มจฺจุวิสยาติกฺกเมน มจฺจุปฺปหายิโน ชาตาติ มหาสีหนาทฏีกา ฯ

[๕๑๑] **อปิ อตรมานานํ ผลาสา ว สมิชฺฌติ**
วิปกฺกพฺรหฺมจริโยสฺมิ เอวํ ชานาหิ คามณีติ

เอตฺถ อชฺฌาสโย ฯ

ตตฺถ **อตรมานานนฺติ** น ตรมานานํ เทสนากาลํ อุทิกฺขนฺตานํ ฯ ผลาสา ว **สมิชฺฌตีติ** สุทุลฺลภผลาปิ อาสา สมฺมาปโยคมนฺวาย อิชฺฌติเอว ฯ **วิปกฺกพฺรหฺมจริโยสฺมีติ** วิเสเสน นิปฺผนฺนปฺปณีตชฺฌาสโย ปริปุณฺณอุฬารมโนรโถ ฯ โส หิ เสฏฺฐจมโน สมาจารตาย พฺรหฺมจริยปริยาเยน วุตฺโตติ มหาสีหนาทฏีกา ฯ

[๕๑๒] ตตฺถ ธมฺมเทสนา อตฺถโต สิกฺขาตฺตยสงฺคหิตสาสนธมฺโมว กิมสฺสา วิสุงฺคหเณนาติ สามญฺญผลาทิวณฺณนายํ วุตฺตา ฯ ยญฺจ อชฺฌาสโย พฺรหฺมจริยนฺติ วุตฺตํ ตํ เอกนิปาตสฺส ปฐมวคฺเค คามณิชาตกวณฺณนาย น สเมติ ฯ

ตตฺถ[๑] หิ อปีติ นิปาตมตฺตํ ฯ **อตรมานานนฺติ** ปณฺฑิตานํ โอวาเท ฐตฺวา อตฺริตฺวา อเวคายิตฺวา อุปาเยน กมฺมํ กโรนฺตานํ ฯ ผลาสา วาติ อาสาผลํ ยถาปฏฺฐิตํ ผลํ สมิชฺฌติเยวาติ อตฺโถ ฯ

๑. ชาตกฏฺฐกถา. ๑/๒๐๘ ฯ

วิปกฺกพฺรหฺมจริโยสฺมีติ เอตฺถ จตฺตาริ สงฺคหวตฺถูนิ เสฏฺฐจริยตฺตา พฺรหฺมจริยํ นาม ฯ ตญฺจ ตมฺมูลิกาย ยสสมฺปตฺติยา ปฏิลทฺธตฺตา วิปกฺกํ นาม ฯ โย จ ยโส นิปฺผนฺโน โสปิ เสฏฺฐตฺเถน พฺรหฺมจริยํ นามาติ วุตฺตํ ฯ

[๕๑๓] อตีเต หิ พาราณสีรญฺโญ ปุตฺตสตสฺส สพฺพกนิฏฺโฐ คามณิ นาม ราชกุมาโร โพธิสตฺตํ สิปฺปสิกฺขาปกาจริยํ นิสฺสาย ปิตุ อจฺจเยน รชฺชํ ปตฺวา ตุฏฺโฐ อุทานวเสน ตํ คาถํ อภาสิ ฯ ตสฺมา คามณีติ อตฺตานํ สนฺธายาห อมฺโภ คามณิ ตฺวํ เอตํ การณํ เอวํ ชานาหิ อาจริยํ นิสฺสาย ภาติกสตํ อติกฺกมิตฺวา อิมํ มหารชฺชํ ปตฺโตสฺมีติ ฯ

[๕๑๔] อิธฏฺฐกถายนฺตุ ภควติ โน อาวุโส พฺรหฺมจริยํ วุสฺสตีติ เอวมาวุโสติ รถวินีตสุตฺเต [1] สมณธมฺโม พฺรหฺมจริยํ นามาติ อตฺโถ วุตฺโต ฯ

ตตฺถ **ภควติ โนติ** อาวุโส อมฺหากํ ภควโต สนฺติเก อายสฺมตา พฺรหฺมจริยํ วุสฺสตีติ รถวินีตสุตฺตวณฺณนา [2] ฯ

วุสฺสตีติ วสิยตีติ อิติวุตฺตเก ทุกนิปาตวณฺณนา [3] ฯ

วุสฺสตีติ วุสิยตีติ อตฺโถติ จตุกฺกงฺคุตฺตเร ปฐมปณฺณาสกสฺส ตติยวคฺเค พฺรหฺมจริยสุตฺตฏีกา ฯ

วส นิวาเส วสติ กมฺเม อุตฺตํ ปุพฺพรูปตฺตญฺจ ฯ **วุสฺสตีติ** อาขฺยาตรูปสิทฺธิ ฯ ตตฺถ ปุจฺฉา ธมฺมเสนาปติสฺส เอวมาวุโสติ

๑. ม. มู. ๑๒/๒๙๐ ฯ ๒. ป. สู. ๒/๒๐๙ ฯ ๓. ป. ที. อิติ. ๑๔๔ ฯ

ปฏิญฺญา ปุณฺณตฺเถรสฺสาติ ฯ

[๕๑๕] อิติ อิมญฺเจว สามญฺญผลาทิวณฺณนายํ วุตฺตญฺจ คเหตฺวา เอกาทสวิธํ พฺรหฺมจริยํ ภวติ ฯ ตตฺถ ปน ทานํ เหฏฺฐา สรูปโต อาคตํ ฯ เวยฺยาวจฺจุโปสถงฺคานิ อนวชฺชกมฺเมหิ สงฺคหิตานิ ฯ ปญฺจสีลสทารสนฺโตสา ปาปวิรติมชฺชสญฺญเมหิ ฯ วิริยํ ตเปน สงฺคหิตํ โหติ ฯ อปฺปมญฺญาเมถุนวิรติอริยมคฺคสาสนสมณธมฺเมสุ ปน อปฺปมญฺญา ขนฺติยา สงฺคเหตพฺพา ฯ อโทโส หิ ขนฺติ นาม อโทเสน จ เมตฺตา คหิตา ฯ ตาย คหิตาย อิตราปิ ติสฺโส คหิตาวาว โหนฺตีติ ฯ อริยมคฺโค ปรโต วกฺขมาเนน อริยสจฺจ-ทสฺสเนนฤ คยฺหมานตฺตา อิธ น ลพฺภติ ฯ ยถา หิ สุราปานํ ปรโต มชฺชปาเนน คยฺหมานตฺตา อารตี วิรตี ปาปาติ เอตฺถ น คหิตํ เอวํ สมฺปทมิทํ ทฏฺฐพฺพํ ฯ เตนฏฺฐกถายํ พฺรหฺมจริยํ นาม เมถุนวิรติสมณธมฺมสาสนมคฺคานํ อธิวจนํ ฯ อิธ ปน อริยสจฺจ-ทสฺสเนน ปรโต มคฺคสฺส คหิตตฺตา อวเสสํ สพฺพมฺปิ วฏฺฏตีติ วุตฺตํ ฯ ตตฺถ ยทิ สาสนมิธ คยฺหติ ปุน รุตฺตโทโส อาปชฺชติ ฯ ปริยตฺติสาสนญฺหิ สุภาสิตวาจาย คหิตเมว ฯ ปุพฺเพปิ หิ ปเรสํ ธมฺมเทสนา วาจา อิธ สุภาสิตา วาจาติ เวทิตพฺพาติ วุตฺตํ ฯ ตสฺมา ยถา นิโรธสจฺจํ อริยสจฺจานทสฺสนนฺติ เอตฺถ คหิตตฺตา ปจฺฉา นิพฺพานสจฺฉิกิริยาติ เอตฺถ น คยฺหติ เอวํ สมฺปทมิทํ เวทิตพฺพํ ฯ

[๕๑๖] อิติ ปาริเสสนเยน เมถุนวิรติสมณธมฺมพฺรหฺมจริยเมว ลพฺภติ ตญฺเจตํ อุปรูปริ นานปฺปการวิเสสาธิคมเหตุโต มงฺคลํ ฯ

ตตฺรีมานิ วตฺถูนิ

ราชคเห กิร กปิลพฺราหฺมณสฺส ปุตฺโต ปิปฺผลิ นาม มาณโว อโหสิ วีสติวสฺสิโก มหาปุญฺโญ ฯ อถ นํ มาตาปิตโร ฆรพนฺเธน พนฺธิตุกามา ลกฺขณสมฺปนฺนํ อิตฺถึ ปริเยสาเปตุํ อฏฺฐ พฺราหฺมเณ เปเสสุํ ฯ เต ปณฺณาการํ คเหตฺวา สาคลนครํ อคมํสุ ฯ ตสฺมิญฺจ นคเร ภทฺทกาปิลานี นาม โกสิยโคตฺตพฺราหฺมณสฺส ธีตา อโหสิ โสฬสวสฺสิกา อุตฺตมรูปธรา มหาปุญฺญา ฯ เต ตตฺถ คนฺตฺวา ตสฺสา มาตาปิตูนํ สพฺพํ ปวุตฺตึ กเถตฺวา ปณฺณาการํ ทตฺวา ลทฺธา ทาริกาติ กปิลพฺราหฺมณสฺส สาสนํ เปเสสุํ ฯ มาณโวปิ สาสนํ สุตฺวา อนตฺถิโกว รโหคโต ปณฺณํ ลิขิ ภทฺทา อตฺตโน ชาติโคตฺตโภคานุรูปํ ฆราวาสํ ลภตุ อหํ ปพฺพชิสฺสามิ มา ปจฺฉา วิปฺปฏิสาริณี อโหสีติ ฯ ภทฺทาปิ เตเนว นเยน ปณฺณํ ลิขิ ฯ เทฺว ปณฺณานิ คเหตฺวา อาคจฺฉนฺตา อนฺตรามคฺเค สมาคนฺตฺวา เทฺวปิ วาเจตฺวา ผาเลตฺวา อรญฺเญว ฉฑฺเฑตฺวา สมานปณฺณํ ลิขิตฺวา อคมํสุ ฯ อิติ เตสํ อนิจฺฉนฺตานํเยว สมาคโม อโหสิ ฯ ตํทิวสํเยว เต เทฺวปิ ภูตฺตสายมาสา สยนํ อารุหนฺตาปิ น เอกโต อารุหนฺติ ฯ มาณโว ทกฺขิณปสฺเสน สยนํ อารุหิ ฯ ภทฺทาปิ วามปสฺเสน ฯ เต อญฺญมญฺญํ สรีรสมฺผสฺสภเยน สยนมชฺเฌ เทฺว ปุปฺผทามานิ ฐเปตฺวา ติยามรตฺตึ อสุปนฺตาว วีตินาเมนฺติ ฯ ทิวา ปน หสิตมตฺตํ น โหติ ฯ เต โลกามิเสน อสํสฏฺฐา อคารํ อชฺฌาวสนฺตา มาตาปิตูนมจฺจเยน สมานจฺฉนฺทา หุตฺวา อาทิตฺต-

ปณฺณกุฏึ วิย ตโย ภวา ปพฺพชิสฺสามาติ วตฺวา อนฺตราปณโต
กาสายานิ มตฺติกาปตฺเต จ อาหราเปตฺวา อญฺญมญฺญํ เกเส
โอหาเรตฺวา เย โลเก อรหนฺโต เต อุทฺทิสฺส อมฺหากํ ปพฺพชฺชาติ
ปพฺพชิตฺวา ถวิกาสุ ปตฺเต โอสาเมตฺวา อํเส ลคฺเคตฺวา ปาสาทโต
โอตริตฺวา ปกฺกมึสุ ฯ ปิปฺผลิ ปุรโต คจฺฉนฺโต เทฺวธาปถํ
ทิสฺวา ตสฺส มตฺถเก ฐิโต ภทฺเท อิเม ปพฺพชิตฺวาปิ วินา
ภวิตุํ น สกฺโกนฺตีติ จินฺเตตฺวา อเมฺหสุ ทุฏฺฐจิตฺโต มหาชโน
อปายปูรโก ภเวยฺย อิมสฺมึ เทฺวธาปเถ เอกํ คณฺห อหํ เอเกน
คมิสฺสามีติ อาห ฯ อาม อยฺย ปพฺพชิตานํ มาตุคาโม นาม มลํ
ปพฺพชิตฺวาปิ วินา น ภวนฺตีติ อมฺหากํ โทสํ ทสฺสนฺติ วินา
ภวิสฺสามาติ ติกฺขตฺตุํ ปทกฺขิณํ กตฺวา จตูสุ ฐาเนสุ ปญฺจปฺปติฏฺฐิเตน
วนฺทิตฺวา อญฺชลึ ปคฺคยฺห สตสหสฺสกปฺปปฺปมาเณ อทฺธาเน
กโต มิตฺตสนฺถโว อชฺช ภิชฺชติ ตุมฺเห ทกฺขิณา นาม ตุมฺหากํ
ทกฺขิณมคฺโค วฏฺฏฏิ มยํ มาตุคามา นาม วามชาติกา อมฺหากํ
วามมคฺโคติ วนฺทิตฺวา มคฺคํ ปฏิปชฺชิ ฯ เตสํ เทฺวธาภูตกาเล อยํ
มหาปฐวี ตุมฺหากํ คุเณ ธาเรตุํ น สกฺโกมีติ วทนฺตี วิย
วิรวมานา อกมฺปิ ฯ อากาเส อสนีสทฺโท วิย วตฺตติ ฯ จกฺกวาฬ-
ปพฺพโต อุนฺนทติ ฯ สตฺถา เวฬุวเน คนฺธกุฏิยํ นิสินฺโน ปฐวี-
กมฺปนสทฺทํ สุตฺวา อาวชฺเชนฺโต ตํ การณํ ญตฺวา เอกโกว
ปตฺตจีวรมาทาย ติคาวุตมตฺตํ ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา ราชคหสฺส จ
นาฬนฺทาย จ อนฺตเร พหุปุตฺตกนิโคฺรธมูเล นิสีทิ ฯ ปิปฺผลิปิ เอเกน

มคฺเคน คจฺฉนฺโต ตตฺถ นิสินฺนํ สตฺถารํ ทิสฺวา สกฺกจฺจํ วนฺทิตฺวา นิสินฺโน นิทานวคฺเค กสฺสปสํยุตฺเต วุตฺตนเยน ตีหิ โอวาเทหิ สตฺถารา โอวทิโต อุปสมฺปนฺโน หุตฺวา สตฺตาหํ ปุถุชฺชโน หุตฺวา อฏฺฐเม ทิวเส อรหตฺตํ ปาปุณิ ฯ ภทฺทาปิ ภิกฺขุนูปสฺสยํ คนฺตฺวา ปจฺฉา อรหตฺตํ ปาปุณิ ฯ

อิติ เอเต เมถุนวิรติพฺรหฺมจริยํ จริตฺวา อรหตฺตํ ปตฺตา ฯ ตสฺมา สา เตสํ เมถุนวิรติ มงฺคลํ นาม ฯ อยเมตฺถ สงฺเขโป ฯ วิตฺถาโร ตุ กสฺสปสํยุตฺตวณฺณนาทีสุ โอโลเกตพฺโพ ฯ

ทฺวิชนวตฺถุ ฯ

[๕๑๗] สฏฺฐิมตฺตา กิร ภิกฺขู สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา วสนฏฺฐานํ ปริเยสนฺตา โกสลรฏฺเฐ ปพฺพตปาเท มาติกํ นาม คามํ ปิณฺฑาย ปาวิสึสุ ฯ ตสฺส ปน คามสฺส สามิโก มาติโก นาม ฯ ตสฺส มาตา มาติกมาตาติ วิสฺสุตา ฯ สา เต ภิกฺขู ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺตา ภิกฺขํ ทตฺวา กตฺถ คนฺตุกามตฺถาติ ปุจฺฉิ ฯ ยถาผาสุกฏฺฐานํ อุปาสิเกติ ฯ สา สเจ อยฺยา อิธ เตมาสํ วสิสฺสนฺติ อหํ สรณตฺตยํ ปญฺจสีลญฺจ คเหตฺวา อุโปสถกมฺมํ กริสฺสามีติ วตฺวา เตสุ อธิวาเสนฺเตสุ วสนฏฺฐานํ ปฏิชคฺคิตฺวา อทาสิ ฯ เต ตตฺถ วสนฺตา เอกโต อนิสีทิตฺวา สกสกฏฺฐาเนสุ ทฺวตฺตึสาการ สชฺฌายํ กตฺวา อตฺตภาเว ขยวยํ ปฏฺฐเปตฺวา นิสีทึสุ ฯ อเถกทิวสํ มาติกมาตา สปฺปิผาณิตาทีนิ คาหาเปตฺวา สายณฺหสมเย วิหารํ คนฺตฺวา ภิกฺขู อทิสฺวา กหํ นุ โข อยฺยาติ ปุริเส ปุจฺฉิ ฯ

สกสกฏฺฐาเนสุ นิสินฺนา ภวิสฺสนฺติ อยฺเยติ ฯ กินฺนุ โข กตฺวา ทฏฺฐุํ สกฺขิสฺสามีติ ฯ อถ นํ ภิกฺขูนํ กติกวตฺตญฺญู มนุสฺสา คณฺฑิยา ปหฏาย อยฺยา สนฺนิปติสฺสนฺติ อยฺเยติ วทึสุ ฯ สา คณฺฑึ ปหราเปสิ ฯ ตํ สุตฺวา ภิกฺขู กสฺสจิ อผาสุกํ ภวิสฺสตีติ สกสกฏฺฐานโต นิกฺขมฺม วิหารมชฺเฌ สนฺนิปตึสุ ฯ เทฺวปิ ชนา เอกมคฺเคนาคตา นาม นตฺถิ ฯ สา เต ทิสฺวา อิเมหิ อญฺญมญฺญํ กลโห กโต ภวิสฺสตีติ จินฺเตตฺวา ปุจฺฉิ ฯ น มยํ กลหํ กริมฺหา อปิจ โข มยํ สกสกฏฺฐาเน นิสีทิตฺวา สมณธมฺมํ กริมฺหาติ ฯ โก เอส ภนฺเต สมณธมฺโม นามาติ ฯ ทฺวตฺตึสาการे สชฺฌาโย อตฺตภาเว จ ขยวยํ ปฏฺฐปนาติ ฯ กิเมส ภนฺเต ตุมฺหากเมว วฏฺฏติ อุทาหุ อมฺหากมฺปีติ ฯ กสฺสจิปิ อวาริโต เอส อุปาสิเกติ ฯ เตนหิ ภนฺเต ตํ อาจิกฺขถาติ ฯ เต ตํ อุคฺคณฺหาเปสุํ ฯ สา ตโต ปฏฺฐาย สมณธมฺมํ กโรนฺตี เตหิ ปุเรตรเมว เหฏฺฐิมผลตฺตยํ ปาปุณิ ฯ มคฺเคเนวสฺสา ปฏิสมฺภิทา โลกิยาภิญฺญา จ อาคตา ฯ สา มคฺคผลสุขโต วุฏฺฐาย ทิพฺพจกฺขุนา อุปธาเรนฺตี เตสํ ปุถุชฺชนตฺตนํ ทิสฺวา กินฺเตสํ อสปฺปายนฺติ อุปธาเรนฺตี อาหารสปฺปายาภาวํ ทิสฺวา สปฺปายาหารํ สชฺเชตฺวา เตสํ อทาสิ ฯ เตสํ สปฺปายาหารลาเภน จิตฺตํ เอกคฺคํ ชาตํ ฯ เต เอกคฺคจิตฺตา วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา สห ปฏิสมฺภิทาหิ อรหตฺตํ ปาปุณึสุ ฯ อิติ เตปิ สมณธมฺมพฺรหฺมจริยํ จริตฺวา มคฺคผลํ ปตฺตา ฯ ตสฺมา โส เตสํ สมณธมฺโม มงฺคลํ นาม ฯ

ธมฺมปทสฺส จิตฺตวคฺเค **ทุนฺนิคฺคหสฺส** ลหุโนติ คาถาวณฺณนายํ สฏฺฐิภิกฺขุวตฺถุ ฯ

พฺรหฺมจริยกถา ฯ

อริยสจฺจทสฺสนกถา

[๕๑๘] อริยสจฺจานิ นาม ทุกฺขาทีนิ จตฺตาริ ตถตฺตา สจฺจานิ ฯ วุตฺตญฺหิ มหาวารวคฺเค [๑] สจฺจสํยุตฺตสฺส ทุติยวคฺเค จตฺตารีมานิ ภิกฺขเว ตถานิ อวิตถานิ อนญฺญถานิ ฯ กตมานิ จตฺตาริ ฯ อิทํ ทุกฺขนฺติ ภิกฺขเว ตถเมตํ อวิตถเมตํ อนญฺญถเมตํ อยํ ทุกฺขสมุทโยติ อยํ ทุกฺขนิโรโธติ อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทาติ ตถเมตํ ... อนญฺญถเมตนฺติ ฯ

ตถสุตฺตปาลิ ฯ

[๕๑๙] สภาวาวิชหนตฺเถน ตถํ ฯ ทุกฺขญฺหิ ทุกฺขเมว ฯ วุตฺตสภาวสฺส อโมฆตาย อวิตถํ ฯ น หิ ทุกฺขํ อทุกฺขํ นาม โหติ ฯ อญฺญสภาวานุปคมเนน อนญฺญถํ ฯ น หิ ทุกฺขํ สมุทยาทีนํ สภาวํ อุปคจฺฉติ ฯ สมุทยาทีสุปิ เอเสว นโยติ ตพฺพณฺณนา [๒] ฯ

สภาวาวิชหนตฺเถนาติ อตฺตโน ทุกฺขสภาวสฺส กทาจิ อปริจฺจชเนน ตถํ ตํสภาวํ ฯ เตนาห ทุกฺขญฺหิ ทุกฺขเมวาติ ฯ วุตฺตสภาวสฺสาติ วุตฺตทุกฺขสภาวสฺส ฯ **อโมฆตายาติ** อวญฺจตาย ฯ อวิตถนฺติ ตถํ ฯ เตนาห น หิ ทุกฺขํ อทุกฺขํ นาม โหตีติ ฯ **อญฺญสภาวานุปคมเนนาติ** สมุทยาทิสภาวานุปคมเนน ฯ **อนญฺญถนฺติ** อนญฺญสภาวํ ฯ เตนาห น หีติอาทินฺติ ตฏฺฐีกา ฯ

[๕๒๐] อริยานํ สจฺจานีติ อริยสจฺจานิ ฯ วุตฺตญฺหิ ตสฺเสว

๑. สี. มหาวาร. ๑๙/๕๓๙ ฯ ๒. สา. ป. ๓/๔๑๐ ฯ

ตติยวคฺเค[1] อิมานิ โข ภิกฺขเว จตฺตาริ อริยสจฺจานิ ตถานิ อวิตถานิ อนญฺญถานิ ตสฺมา อริยานํ สจฺจานีติ[2] วุจฺจนฺตีติ ฯ

ตถสุตฺตปาลิ ฯ

[๕๒๑] **ตสฺมา อริยานํ สจฺจานีติ** ยสฺมา ตถานิ อวิตถานิ อนญฺญถานิ ตสฺมา อริยานํ สจฺจานีติ วุจฺจนฺติ ฯ น หิ วิตถานิ อริยสจฺจโต ปฏิวิชฺฌนฺตีติ ตพฺพณฺณนา[3] ฯ

อริยานนฺติ พุทฺธาทีนํ อริยานํ ฯ เตนาห น หีติอาทินฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๕๒๒] อปิจ อริยสฺส ภควโต สจฺจานีติปิ อริยสจฺจานิ ฯ วุตฺตญฺหิ ตตฺเถว[4] จตฺตารีมานิ ภิกฺขเว อริยสจฺจานิ ... ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจํ สเทวเก ภิกฺขเว โลเก สมารเก ... สเทวมนุสฺสาย ตถาคโต อริโย ตสฺมา อริยสจฺจานีติ วุจฺจนฺตีติ ฯ

โลกสุตฺตปาลิ ฯ

[๕๒๓] **ตถาคโต อริโย ตสฺมา อริยสจฺจานีติ** ยสฺมา อริเยน ตถาคเตน ปฏิวิทฺธตฺตา เทสิตตฺตา จ ตานิ อริยสนฺตกานิ โหนฺติ ตสฺมา อริยสฺส สจฺจตฺตา อริยสจฺจานีติ อตฺโถติ ตพฺพณฺณนา[5] ฯ

ปฏิวิทฺธตฺตา เทสิตตฺตา จาติ อิมินา ปฏิเวธญฺาเณน

๑. สํ. มหาวาร. ๑๙/๕๔๕ ฯ ๒. อริยสจฺจานีติปิ. ปาลิ ฯ ๓-๔. สา. ป. ๓/๔๑๑ ฯ
๕. สํ. มหาวาร. ๑๙/๕๓๕ ฯ

เทสนาญาเณน จ ปริคฺคหิตตฺตา อริยสฺส สนฺตกานิ โหนฺตีติ อริยสฺส ภควโต สนฺตกภาวํ ทสฺเสตีติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๕๒๔] อถวา เอเตสํ อภิสมฺพุทฺธตฺตา อริยภาวสิทฺธิโตปิ อริยสจฺจานิ ฯ วุตฺตญฺหิ ตตฺเถว [๑] อิเมสํ โข ภิกฺขเว จตุนฺนํ อริยสจฺจานํ ยถาภูตํ อภิสมฺพุทฺธตฺตา ตถาคโต อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธติ วุจฺจตีติ ฯ

สจฺจวิภงฺควณฺณนายมฺปิ [๒] อิมเมวตฺถํ วตฺวา ปุน อปิจ อริยานิ สจฺจานีติ อริยสจฺจานิ ฯ **อริยานีติ** อวิตถานิ อวิสํวาทกานีติ อตฺโถติ วุตฺตํ ฯ

อริยภาวสิทฺธิโตปีติ เอตฺถ อริยสาธกานิ สจฺจานิ อริยสจฺจานีติ ปุริมปเท อุตฺตรปทโลโป ทฏฺฐพฺโพ ฯ อริยานิ สจฺจานีติ เอตฺถ อวิตถภาเวน อรณียตฺตา อธิคนฺตพฺพตฺตา อริยานิ ฯ อริยโวหาโร วา อยํ อวิสํวาทโก อวิตถรูโป ทฏฺฐพฺโพติ วิภงฺคฏีกา ฯ

[๕๒๕] ยสฺมา วา สเทวเกน โลเกน อรณียโต อภิคมนียโตติ วุตฺตํ โหติ วายมิตพฺพยุตฺตฏฺฐานสญฺญิเต อเย วา อีริยนโต อนเย วา อนีริยนโต สตฺตตฺตึสโพธิปกฺขิยอริยธมฺมสมฺมาโยคโต วา อริยสมฺมตา พุทฺธปฺปจฺเจกพุทฺธสาวกา เอตานิ ปฏิวิชฺฌนฺติ ตสฺมา อริยสจฺจานีติ วุจฺจนฺตีติ ขุทฺทกปาเจ กุมารปญฺหวณฺณนา [๓] ฯ

ยสฺมา ปเนตานิ พุทฺธาทโย อริยา ปฏิวิชฺฌนฺติ ตสฺมา

๑. สํ. มหาวาร. ๑๙/๕๔๓ ฯ ๒. สมฺ. วิ. ๑๐๙ ฯ ๓. ป. โช. ขุ. ขุ. ๘๙ ฯ

อริยสจฺจานีติ สจฺจวิภงฺควณฺณนา [๑]ฯ

พุทฺธาทโย อริยา ปฏิวิชฺฌนฺตีติ เอตฺถ ปฏิวิทฺธกาเล ปวตฺตํ พุทฺธาติโวหารํ อคมา ราชคหํ พุทฺโธติอาทีสุ วิย ปุริมกาเลว อาโรเปตฺวา พุทฺธาทโยติ วุตฺตํ ฯ เต หิ พุทฺธาทโย จตูหิ มคฺเคหิ ปฏิวิชฺฌนฺตีติ อริยปฺปฏิวิชฺฌิตพฺพานิ สจฺจานิ อริยสจฺจานีติ เจตฺถ ปุริมปเท อุตฺตรปทโลโป ทฏฺฐพฺโพติ วิภงฺคฏีกา ฯ

[๕๒๖] ยนฺตุ กุมารปญฺหวิภงฺควณฺณนาสุ [๒] อริยา อิมานิ ปฏิวิชฺฌนฺติ ตสฺมา อริยสจฺจานีติ วุจฺจนฺตีติ สุตฺตปทํ นิทฺทิฏฺฐํ ตํ สจฺจสํยุตฺเต น นิทฺทิฏฺฐํ ฯ อิติวุตฺตเก เอกนิปาตสฺส ตติยวคฺเค อฏฺฐิสญฺจยสุตฺตวณฺณนายมฺปิ [๓] อริยสทฺทวจนตฺโถ วุตฺโต ฯ

ตตฺถ ปุริมานิ เทฺว สจฺจานิ วฏฺฏํ ปจฺฉิมานิ วิวฏฺฏํ ฯ เตสุ ภิกฺขุโน วฏฺเฏ กมฺมฏฺฐานาภินิเวโส โหติ วิวฏฺเฏ นตฺถิ อภินิเวโส ฯ ปุริมานิ หิ เทฺว สจฺจานิ ปญฺจกฺขนฺธา ทุกฺขํ ตณฺหา สมุทโยติ เอวํ สงฺเขเปน จ กตเม ปญฺจกฺขนฺธา รูปกฺขนฺโธติอาทินา นเยน วิตฺถาเรน จ อาจริยสฺส สนฺติเก อุคฺคณฺหิตฺวา วาจาย ปุนปฺปุนํ ปริวตฺเตนฺโต โยคาวจโร กมฺมํ กโรติ ฯ อิตเรสุ ปน ทฺวีสุ สจฺเจสุ นิโรธสจฺจํ อิฏฺฐํ กนฺตํ มนาปํ มคฺคสจฺจํ อิฏฺฐํ กนฺตํ มนาปนฺติ เอวํ สวเนเนว กมฺมํ กโรติ ฯ โส เอวํ กโรนฺโต จตฺตาริ สจฺจานิ เอเกน ปฏิเวเธน ปฏิวิชฺฌติ เอกาภิสมเยน อภิสเมติ ทุกฺขํ ปริญฺญาปฏิเวเธน ปฏิวิชฺฌติ สมุทยํ ปหานปฺปฏิเวเธน

๑. สมฺ. วิ. ๑๐๔ ฯ ๒. ป. โช. ขุ. ขุ. ๔๐ ฯ ๓. ป. ที. อิติ. ๑๑๑ ฯ

นิโรธสจฺจํ สจฺฉิกิริยาปฏิเวเธน มคฺคํ ภาวนาปฏิเวเธน ปฏิวิชฺฌติ ทุกฺขํ ปริญฺญาภิสมเยน ... มคฺคํ ภาวนาภิสมเยน อภิสเมติ ฯ เอวมสฺส ปุพฺพภาเค ทฺวีสุ[1] อุคฺคหปริปุจฺฉาสวนธารณสมฺมสนปฺปฏิเวโธ โหติ ทฺวีสุ สวนปฺปฏิเวโธเยว อปรภาเค ตีสุ กิจฺจโต ปฏิเวโธ โหติ นิโรเธ อารมฺมณปฺปฏิเวโธติ มหาวคฺเค มคฺคสํยุตฺตสฺส ปฐมวคฺเค อฏฺฐมสุตฺตวณฺณนา[2] สจฺจวิภงฺควณฺณนา[3] จ ฯ

[๕๒๗] **กมฺมฏฺฐานาภินิเวโสติ** กมฺมฏฺฐานปฺปฏิปตฺติ ฯ ปุริมานิ เทฺว สจฺจานิ อุคฺคณฺหิตฺวาติ สมฺพนฺโธ ฯ **อิฏฺฐํ กนฺตํ มนาปนฺติ** นิโรธมคฺเคสุ นินฺนภาวํ ทสฺเสติ น อนินฺนตํ ฯ ตนฺนินฺนภาโวเอว จ ตตฺถ กมฺมกรณํ ทฏฺฐพฺพํ ฯ เอเกเนว ญาเณน สจฺจานํ ปฏิเวธนิมิตฺตตฺตา วา โส เอว อภิมุขภาเวน เตหิ สมิติ สมาคโมติ เอกาภิสมโย ฯ **อสฺสาติ** ญาณสฺส โยคิโน วา ฯ เอตฺถ จ เย เกจิ โลกิกา น[4] ปฏิเวโธว วิสยยาถาวโพธาภาวโต นนุ อุคฺคหาทิปฺปฏิเวโธปิ ปฏิเวโธ น โส โลกุตฺตโรติ ฯ ตนฺน เกวเลน ปฏิเวธสทฺเทน อุคฺคหาทิปฺปฏิเวธานํ อวจนียตฺตา ฯ ปฏิเวธ-นิมิตฺตตฺตา วา อุคฺคหาทิวเสน ปวตฺตํ ทุกฺขาทีสุ ปุพฺพภาเค ญาณํ ปฏิเวโธติ วุตฺตํ น ปฏิเวธภูตตฺตา ปฏิเวธภูตเมว[5] ปน ญาณํ อุชุกํ ปฏิเวโธติ วตฺตพฺพตํ อรหติ ฯ กิจฺจโตติ ปริญฺญาทิกิจฺจโต ฯ อารมฺมณปฺปฏิเวโธติ สจฺฉิกิริยาปฏิเวธมาหาติ มคฺคสํยุตฺตฏีกา ฯ

๑. อิโต ปรํ สจฺเจสูติ ปาโฐ อฏฺฐกถายํ ลิขิยติ. ๒. สา. ป. ๓/๒๐๓ ฯ
๓. สมฺ. วิ. ๑๕๐ ฯ ๔. สี. นสทฺโท นตฺถิ ฯ ๕. สี. น ปฏิเวธภูตเมว ฯ

[๕๒๘] สพฺพมฺปิ ปฏิเวธญฺญาณํ โลกุตฺตรํ สวนธารณ-สมฺมสนญฺญาณํ โลกิยํ กามาวจรํ ฯ ปจฺจเวกฺขณา ปน มคฺคสจฺจสฺส โหตีติ สจฺจวิภงฺควณฺณนา [๑] ฯ

อิธาปิ ปฏิเวธวเสน สจฺจทสฺสนํ ลพฺภติ ฯ เตนฏฺฐกถายํ [๒] อริยสจฺจานทสฺสนํ นาม จตุนฺนํ อริยสจฺจานํ อภิสมยวเสน มคฺค-ทสฺสนํ ตํ สํสารทุกฺขวีติกฺกมเหตุโต มงฺคลนฺติ วุจฺจตีติ วุตฺตํ ฯ

[๕๒๙] อภิสมยวเสนาติ เจตํ เอกาภิสมยํ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ เตนาห โย ภิกฺขเว ทุกฺขํ ปสฺสติ ทุกฺขสมุทยมฺปิ โส ปสฺสติ ทุกฺขนิโรธมฺปิ ปสฺสติ ทุกฺขนิโรธคามินีปฏิปทมฺปิ ปสฺสติ โย ทุกฺขสมุทยํ ปสฺสติ ทุกฺขมฺปิ โส ปสฺสติ ... โย ทุกฺขนิโรธํ ปสฺสติ ทุกฺขมฺปิ โส ปสฺสติ ... โย ทุกฺขนิโรธคามินีปฏิปทํ ปสฺสติ ทุกฺขมฺปิ โส ปสฺสติ ทุกฺขสมุทยมฺปิ ปสฺสติ ทุกฺขนิโรธมฺปิ ปสฺสตีติ ฯ

สจฺจสํยุตฺตสฺส ตติยวคฺเค ควมฺปติสุตฺตปาลิ [๓] ฯ

[๕๓๐] โย ภิกฺขเว ทุกฺขํ ปสฺสติ ทุกฺขสมุทยมฺปิ โส ปสฺสตีติอาทิ เอกปฺปฏิเวธวเสน วุตฺตํ ฯ อิมสฺมึ หิ สุตฺเต เอกปฺปฏิเวโธ กถิโตติ ตพฺพณฺณนา [๔] ฯ

เอกปฺปฏิเวโธติ เอเกเนว ญาเณน จตุนฺนํ สจฺจานํ เอกชฺฌํ ปฏิเวโธติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๕๓๑] โย หิ จตุนฺนํ สจฺจานํ น ปสฺสติ โส ทุกฺขํ

๑. สมฺ. วิ. ๑๕๑ ฯ ๒. ป. โช. ขุ. ขุ. ๑๖๗ ฯ ๓. สํ. มหาวาร. ๑๙/๕๔๗ ฯ
๔. สา. ป. ๓/๔๑๑ ฯ

นาติกฺกมติ ฯ ตาทิสสฺส หิ ทีโฆ สํสาโร ฯ เตนาห สจฺจสํยุตฺตสฺส ตติยวคฺเค [1] จตุนฺนํ ภิกฺขเว อริยสจฺจานํ อนนุโพธา อปฺปฏิเวธา เอวมิทํ ทีฆมทฺธานํ สนฺธาวิตํ สํสริตํ มมญฺเจว ตุมฺหากญฺจ ฯ กตเมสํ จตุนฺนํ ฯ ทุกฺขสฺส ภิกฺขเว อริยสจฺจสฺส อนนุโพธา อปฺปฏิเวธา เอวมิทํ ... ตุมฺหากญฺจ ทุกฺขสมุทยสฺส ภิกฺขเว อริยสจฺจสฺส ... ทุกฺขนิโรธสฺส ภิกฺขเว อริยสจฺจสฺส ... ทุกฺขนิโรธคามินีปฏิปทาย ภิกฺขเว อริยสจฺจสฺส อนนุโพธา อปฺปฏิเวธา เอวมิทํ ... ตุมฺหากญฺจ ฯ ตยิทํ ภิกฺขเว ทุกฺขํ อริยสจฺจํ อนุพุทฺธํ ปฏิวิทฺธํ ทุกฺขสมุทโย ทุกฺขนิโรโธ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจํ อนุพุทฺธํ ปฏิวิทฺธํ ฯ อุจฺฉินฺนา ภวตณฺหา ขีณา ภวเนตฺติ นตฺถีทานิ ปุนพฺภโวติ ฯ อิทมโวจ ภควา อิทํ วตฺวาน สุคโต อถาปรํ เอตทโวจ สตฺถา

จตุนฺนํ อริยสจฺจานํ ยถาภูตํ อทสฺสนา
สํสริตํ ทีฆมทฺธานํ ตาสุ ตาเสฺวว ชาติสุ
ตานิ [2] เอตานิ ทิฏฺฐานิ ภวเนตฺติ สมูหตา
อุจฺฉินฺนํ มูลํ ทุกฺขสฺส นตฺถีทานิ ปุนพฺภโวติ ฯ

ปฐมเคยฺยสุตฺตํ [3] ฯ

[๕๓๒] **อนนุโพธาติ** อนนุพุชฺฌเนน ฯ **อปฺปฏิเวธาติ** อปฺปฏิวิชฺฌเนนาติ ตพฺพณฺณนา [4] ฯ

๑. สํ. มหาวาร. ๑๙/๕๔๑ ฯ ๒. ยานีติ ปาลิยํ ทิสฺสติ ฯ ๓. สํ. มหาวาร. ๑๙/๕๓๙ ฯ
๔. สา. ป. ๓/๔๑๑ ฯ

อนนุโพธาติ ปฏิเวธสฺส อนุรูปํ โพธาภาเวน ฯ **อปฺปฏิเวธาติ** สจฺจานํ ปฏิมุขํ อติวิชฺฌเวธาภาเวนาติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๕๓๓] **อนนุโพธาติ** อพุชฺฌเนน อชานเนน ฯ **อปฺปฏิเวธาติ** อปฺปฏิวิชฺฌเนน อปฺปจฺจกฺขกิริยาย ฯ **ทีฆมทฺธานนฺติ** จิรํ กาลํ ฯ **สนฺธาวิตนฺติ** ภวโต ภวคมเนน สนฺธาวิตํ ฯ **สํสริตนฺติ** ปุนปฺปุนํ คมนาคมนวเสน สํสริตํ ฯ **มมญฺเจว ตุมฺหากญฺจาติ** มยา จ ตุมฺเหหิ จ ฯ อถวา **สนฺธาวิตํ สํสริตนฺติ** สนฺธาวนํ สํสรณํ มม เจว ตุมฺหากญฺจ อโหสิ ฯ **ภวตณฺหาติ** ภเวสุ ตณฺหา ฯ **ภวเนตฺตีติ** ภวรชฺชุ ฯ ตณฺหายเอว ตํ นามํ ฯ ตาย หิ สตฺตา โคณา วิย คีวายํ พนฺธิตฺวา ตํ ตํ ภวํ นิยฺยนฺติ ตสฺมา ภวเนตฺตีติ วุจฺจตีติ จตุกฺกงฺคุตฺตเร สพฺพปฺปฐมสุตฺตวณฺณนา[๑]ฯ

[๕๓๔] **อนุโพโธติ** ปุพฺพภาคิยํ ญาณํ ฯ **ปฏิเวโธติ** มคฺคญฺญาเณน อภิสมโย ฯ ตตฺถ ยสฺมา อนุโพธปุพฺพโก ปฏิเวโธ อนุโพเธน วินา น โหติ อนุโพโธปิ เอกจฺโจ ปฏิเวธสมฺพนฺโธ ตทุภยาภาวเหตุกญฺจ วฏฺเฏ สํสรณํ ตสฺมา วุตฺตํ ปาลิยํ อนนุโพธา ... ตุมฺหากญฺจาติ ฯ ปฏิสนฺธิคฺคหณวเสน ภวโต ภวนฺตรูปคมนํ สนฺธาวนํ อปราปรํ จวนูปปชฺชนวเสน สญฺจรณํ สํสรณนฺติ อาห ภวโตติอาทึ ฯ สนฺธาวิตสํสริตปทานํ กมฺมสาธนตํ สนฺธายาห มยา จ ตมฺเหหิ จาติ ปฐมวิกปฺเป ฯ ทุติยวิกปฺเป ปน ภาวสาธนตํ หทเย กตฺวา มม เจว ตุมฺหากญฺจาติ ยถาวุตฺตวเสเนว วุตฺตํ ฯ

๑. มโน. ปู. ๒/๓๒๕ ฯ

ทีฆรชฺชุนา [๑] พนฺธํ สกุณํ วิย รชฺชุหตฺโถ ปุริโส เทสนฺตรํ ตณฺหา-รชฺชุนา [๒] พนฺธํ สตฺตสนฺตานํ อภิสงฺขาโร ภวนฺตรํ เนติ เอตายาติ ภวเนตฺติ ฯ เตนาห ภวรชฺชูติอาทินฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๕๓๕] ตตฺเถว ทุติเย เคยฺยสุตฺเตปิ [๓] วุตฺตํ ภควตา ภิกฺขูนํ ธมฺมํ เทเสนฺเตน

เย ทุกฺขํ นปฺปชานนฺติ อโถ ทุกฺขสฺส สมฺภวํ
ยตฺถ จ สพฺพโส ทุกฺขํ อเสสํ อุปรุชฺฌติ
ตญฺจ มคฺคํ น ชานนฺติ ทุกฺขูปสมคามินํ
เจโตวิมุตฺติหีนา เต อโถ ปญฺญาวิมุตฺติยา
อภพฺพา เต อนฺตกิริยาย เต เว ชาติชรูปคา ฯ
เย จ ทุกฺขํ ปชานนฺติ อโถ ทุกฺขสฺส สมฺภวํ
ยตฺถ จ สพฺพโส ทุกฺขํ อเสสํ อุปรุชฺฌติ
ตญฺจ มคฺคํ ปชานนฺติ ทุกฺขูปสมคามินํ
เจโตวิมุตฺติสมฺปนฺนา อโถ ปญฺญาวิมุตฺติยา
ภพฺพา เต อนฺตกิริยาย น เต ชาติชรูปคาติ ฯ

สุตฺตนิปาตสฺส ตติยวคฺเค ทฺวยตานุปสฺสนาสุตฺเตปิ [๔] ตเถว วุตฺตํ ฯ

[๕๓๖] ตตฺถ **ยตฺถ จาติ** นิพฺพานํ ทสฺเสติ ฯ นิพฺพาเน หิ ทุกฺขํ สพฺพโส อุปรุชฺฌติ สพฺพปฺปการํ อุปรุชฺฌติ สเหตุกํ อุปรุชฺฌติ อเสสํ อุปรุชฺฌติ ฯ **ตญฺจ มคฺคนฺติ** ตญฺจ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคนฺติ

๑-๒.... รชฺชุยาติ ภวิตพฺพํ ฯ ๓. สํ. มหาวาร. ๑๙/๕๔๒ ฯ ๔. ขุ. สุ. ๒๕/๔๗๔ ฯ

ทฺวยตานุปสฺสนาสุตฺตวณฺณนา [๑]ฯ

ทุกฺขสฺส อุปสมํ นิโรธํ คจฺฉตีติ ทุกฺขูปสมคามินนฺติ อิติวุตฺตเก อฏฺจิสญฺจยสุตฺตวณฺณนา [๒] ฯ

[๕๓๗] **เจโตวิมุตฺติ ปญฺญาวิมุตฺตีติ** ผลสมาธิผลปฺปญฺญานํ นามนฺติ สจฺจสํยุตฺตวณฺณนา [๓] ฯ

ผลสมาธิผลปฺปญฺญานนฺติ มคฺคผลสมาธิปฺปญฺญานนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

อรหตฺตผลสมาธิ ราควิราคา เจโตวิมุตฺติ อรหตฺตผลปฺปญฺญา อวิชฺชาวิราคา ปญฺญาวิมุตฺตีติ เวทิตพฺพา ฯ ตณฺหาจริเตน วา อปฺปนาฌานพเลน กิเลเส วิกฺขมฺภิตฺวา อธิคตํ อรหตฺตผลํ ราควิราคา เจโตวิมุตฺติ ทิฏฺจิจริเตน อุปจารชฺฌานมตฺตํ นิพฺพตฺเตตฺวา วิปสฺสิตฺวา อธิคตํ อรหตฺตผลํ อวิชฺชาวิราคา ปญฺญาวิมุตฺติ ฯ อนาคามิผลํ วา กามราควิราคา เจโตวิมุตฺติ อรหตฺตผลํ สพฺพาการโต อวิชฺชาวิราคา ปญฺญาวิมุตฺตีติ ฯ อนฺตกิริยายาติ วฏฺฏทุกฺขสฺส อนฺตกรณาย ฯ ชาติชรูปคาติ ชาติชรํ อุปคตา ชาติชราย วา อุปคตา น ปริมุจฺจนฺติ ชาติชรายาติ ทฺวยตานุปสฺสนาสุตฺตวณฺณนา [๔] ฯ

ทิฏฺฐสจฺจา ปน สํสารทุกฺขํ ติณฺณา คณนปถํ วีติวตฺตา ฯ กึ วตฺถุนา ฯ

อริยสจฺจทสฺสนกถา ฯ

๑. ป. โช. ขุ. สุ. ๒/๓๙๐ ฯ ๒. ป. ที. อิติ. ๑๑๒ ฯ ๓. สา. ป. ๑/๔๑๑ ฯ
๔. ป. โช. ขุ. สุ. ๒/๓๙๐ ฯ

นิพฺพานสจฺฉิกิริยากถา

[๕๓๘] นิพฺพานํ นาม ปริยาเยน ทุวิธํ โหติ ฯ เตนาห อิติวุตฺตเก ทุติยวคฺคสฺส สตฺตมสุตฺเต[๑] เทฺวมา ภิกฺขเว นิพฺพานธาตุโย ฯ กตมา เทฺว ฯ สอุปาทิเสสา จ นิพฺพานธาตุ อนุปาทิเสสา จ นิพฺพานธาตุ ฯ กตมา จ ภิกฺขเว สอุปาทิเสสา นิพฺพานธาตุ ฯ อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ อรหํ โหติ ขีณาสโว วุสิตวา กตกรณีโย โอหิตภาโร อนุปฺปตฺตสทตฺโถ ปริกฺขีณภวสํโยชโน สมฺมทญฺญา วิมุตฺโต ฯ ตสฺส ติฏฺฐนฺเตว ปญฺจินฺทฺริยานิ เยสํ อวิคตตฺตา[๒] มนาปามนาปํ ปจฺจนุโภติ สุขทุกฺขํ ปจฺจนุโภติ[๓] ฯ ตสฺส โย ราคกฺขโย โทสกฺขโย โมหกฺขโย อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว สอุปาทิเสสา นิพฺพานธาตุ ฯ กตมา จ ภิกฺขเว อนุปาทิเสสา นิพฺพานธาตุ ฯ อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ อรหํ โหติ ... สมฺมทญฺญา วิมุตฺโต ฯ ตสฺส อิเธว ภิกฺขเว สพฺพเวทยิตานิ อนภินนฺทิตานิ สีติภวิสฺสนฺติ อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว อนุปาทิเสสา นิพฺพานธาตุ ฯ อิมา โข ภิกฺขเว เทฺว นิพฺพานธาตุโยติ ฯ เอตมตฺถํ ภควา อโวจ ฯ ตตฺเถตํ อิติ วุจฺจติ

เทฺว อิมา จกฺขุมตา ปกาสิตา
นิพฺพานธาตู อนิสฺสิเตน ตาทินา
เอกา หิ ธาตุ อิธ ทิฏฺฐธมฺมิกา
สอุปาทิเสสา ภวเนตฺติสงฺขยา
อนุปาทิเสสา ปน สมฺปรายิกา

๑. ขุ. อิติ. ๒๕/๒๕๘ ฯ ๒. ปาลิยํ อวิฆาตตฺตาติ ปาโฐ ฯ ๓. ปฏิสํเวทยตีติ ฯ

ยมฺหิ นิรุชฺฌนฺติ ภวานิ สพฺพโส

เย เอตทญฺญาย ปทํ อสงฺขตํ

วิมุตฺตจิตฺตา ภวเนตฺติสงฺขยา

เต ธมฺมสาราธิคมา ขเย [1]รตา

ปหํสุ โว [2] สพฺพภวานิ ตาทิโนติ ฯ

ปาลิ ฯ

[๕๓๙] **เทฺวมาติ** เทฺว อิมา ฯ วานํ วุจฺจติ ตณฺหา นิกฺขนฺตํ วานโต นตฺถิ วา เอตฺถ วานํ อิมสฺมึ วา อธิคเต วานสฺส อภาโวติ นิพฺพานํ ฯ ตเทว นิสฺสตฺตนิชฺชีวตฺเถน สภาวธารณตฺเถน จ ธาตูติ นิพฺพานธาตุ ฯ นิพฺพานธาตุยา ปรมตฺถโต เภโท นตฺถิ ปริยาเยน ปน ปญฺญายตีติ ตํ ปริยายเภทํ สนฺธาย เทฺวมา ภิกฺขเว นิพฺพานธาตุโยติ วตฺวา ยถาธิปฺเปตํ ปเภทํ ทสฺเสตุํ สอุปาทิเสสาติอาทิ วุตฺตํ ฯ ตตฺถ ตณฺหาทีหิ ผลภาเวน อุปาทิยตีติ อุปาทิ ขนฺธปญฺจกํ ฯ อุปาทิเยว เสโส อุปาทิเสโส ฯ สห อุปาทิเสเสนาติ สอุปาทิเสโส ฯ ตทภาวโต อนุปาทิเสโสติ อิติวุตฺตกวณฺณนา[3] ฯ

[๕๔๐] อรหนฺติ อารกกฺกิเลโส ทูรกฺกิเลโส ปหีนกฺกิเลโสติ อตฺโถ ฯ ขีณาสโวติ จตฺตาโร อาสวา อรหโต ขีณา ปหีนา สมุจฺฉินฺนา ปฏิปฺปสฺสทฺธา อภพฺพุปฺปตฺติกา ญาณคฺคินา ทฑฺฒา เตน วุจฺจติ ขีณาสโวติ ฯ วุสิตวาติ ครุสํวาเสปิ อริยมคฺเคปิ

๑. ปาลิยํ ธมฺมสาราธิคมกฺขเยติ ปาโจ ฯ ๒. เตติ ฯ ๓. ป. ที. อิติ. ๒๑๕ ฯ

ทสสุ อริยวาเสสุปิ วสิ ปริวสิ วุตฺโถ ปริวุตฺโถ วุตฺถาวาโส จิณฺณจรโณติ วุสิตวา ฯ **กตกรณีโยติ** ปุถุชฺชนกลฺยาณกํ อุปาทาย สตฺต เสขา จตูหิ มคฺเคหิ กรณียํ กโรนฺติ นาม ขีณาสวสฺส สพฺพกรณียานิ กตานิ ปริโยสิตานิ นตฺถิ อุตฺตรึ กรณียํ ทุกฺขกฺขยาธิคมายาติ กตกรณีโย ฯ โอหิตภาโรติ ตโย ภารา ขนฺธภาโร กิเลสภาโร อภิสงฺขารภาโร ตสฺสิเม ตโย ภารา โอหิตา โอโรปิตา นิกฺขิตฺตา ปาติตา เตน วุจฺจติ โอหิตภาโรติ ฯ **อนุปฺปตฺตสทตฺโถติ** อนุปฺปตฺโต สทตฺถํ สกตฺถนฺติ วุตฺตํ โหติ ฯ กการสฺสายํ ทกาโร กโต ฯ สทตฺโถติ จ อรหตฺตํ เวทิตพฺพํ ฯ ตญฺหิ อตฺตูปนิพนฺธตฺเถน อตฺตโน อวิชหนตฺเถน อตฺตโน ปรมตฺถตฺเถน จ อตฺตโน อตฺถตฺตา สกตฺโถติ วุจฺจติ ฯ **ปริกฺขีณภวสํโยชโนติ** ทส สํโยชนานิ กามราคสํโยชนํ ปฏิฆมานทิฏฺฐิวิจิกิจฺฉาสีลพฺพต-ปรามาสภวราคอิสฺสามจฺฉริยอวิชฺชาสํโยชนํ อิมานิ หิ สตฺเต ภเวสุ สํโยเชนฺติ อุปนิพนฺธนฺติ ภวํ วา ภเวน สํโยเชนฺติ ตสฺมา ภวสํโยชนานีติ วุจฺจนฺติ อิมานิ ภวสํโยชนานิ อรหโต ปริกฺขีณานิ ปหีนานิ ญาณคฺคินา ทฑฺฒานิ เตน วุจฺจติ ปริกฺขีณภวสํโยชโนติ ฯ สมฺมทญฺญาติ สมฺมา อญฺญาย ฯ กึ วุตฺตํ โหติ ฯ ขนฺธานํ ขนฺธฏฺฐํ อายตนานํ อายตนฏฺฐํ ธาตูนํ ธาตุฏฺฐํ ทุกฺขสฺส ปีฬนฏฺฐํ สมุทยสฺส ปภวฏฺฐํ นิโรธสฺส สนฺตฏฺฐํ มคฺคสฺส ทสฺสนฏฺฐํ สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ เอวมาทึ วา เภทํ สมฺมา ยถาภูตํ อญฺญาย ชานิตฺวา ตีรยิตฺวา ตุลยิตฺวา วิภาเวตฺวา วิภูตํ

กตฺวา ฯ **วิมุตฺโตติ** เทฺว วิมุตฺติโย จิตฺตสฺส จ อธิมุตฺติ นิพฺพานญฺจ ฯ อรหา หิ สพฺพกฺกิเลเสหิ วิมุตฺตจิตฺตตฺตา จิตฺตวิมุตฺติยาปิ วิมุตฺโต นิพฺพานํ อธิมุตฺตตฺตา นิพฺพาเนปิ วิมุตฺโต เตน จ สมฺมทญฺญา วิมุตฺโตติ มูลปริยายวณฺณนา [๑] อิติวุตฺตกวณฺณนา [๒] จ ฯ

[๕๔๑] กามญฺจายํ สุตฺตวณฺณนา อภิธมฺมนโย ปน นิปฺปริยาโยติ เตน ทสฺเสนฺโต จตฺตาโร อาสวาติ อาห ฯ **สมุจฺฉินฺนา ปฏิปฺปสฺสทฺธาติ** น เกวลํ สมุจฺฉินฺนา เอว อถโข ปฏิปฺปสฺสทฺธาปีติ มคฺคกิจฺเจน สทฺธึ ผลกิจฺจมฺปิ นิทฺธาเรติ ฯ สีลวิโสธนา [๓] ครูนํ ปฏิปตฺติยา อนุกรณํ ครุสํวาโส ฯ อริยมคฺค-สมฺปตฺติปตฺติ เอว อริยมคฺควาโส ฯ ทสอริยวาโส นาม ปญฺจงฺค-วิปฺปหีนตาทโย ฯ วุสฺสตีติ วุสิตํ อริยมคฺโค อริยผลญฺจ ตํ เอตสฺส อตฺถีติ อติสยวจนิจฺฉาวเสน วุสิตวาติ วุตฺโต ฯ **กรณียนฺติ** ปริญฺญาปหานภาวนาสจฺฉิกิริยมาห ฯ ตมฺปน ยสฺมา จตูหิ มคฺเคหิ ปจฺเจกํ จตูสุ สจฺเจสุ กตฺตพฺพตฺตา โสฬสวิธํ เวทิตพฺพํ เตนาห จตูหิ มคฺเคหิ กรณียนฺติ ฯ **ภาราติ** โอสีทาปนตฺเถน ภารา ฯ วุตฺตญฺหิ ภารา หเว ปญฺจกฺขนฺธา เตติ [๔] ฯ อตฺตโน โยนิโสมนสิ-การายตฺตนฺติ อตฺตูปนิพนฺธํ ฯ สสนฺตานปริยาปนฺนตฺตา อตฺตโน อวิชหนํ ฯ ตยิทํ ยทิปิ สพฺพสฺมึ อนวชฺชธมฺเม สมฺภวติ อกุปฺป-

๑. ป สู. ๑/๕๒ ฯ ๒. ป. ที. อิติ. ๒๑๕ ฯ ๓. สีลวิโสธนาทินาติปิ ทิสฺสติ ฯ
๔. สี. ภารา วิยาติ ภารา. วุตฺตญฺหิ ปญฺจ ภารา ปญฺจกฺขนฺธาติอาทิ ฯ

อกุปฺปสภาวาปริหานธมฺเม ปน อคฺคภูเต อรหตฺเต สาติสยํ น อิตเรสูติ ทสฺเสนฺโต อาห อตฺตโน ปรมตฺถตฺเถนาติ ฯ อุตฺตมตฺถภาเวนาติ อตฺโถ ฯ สุตฺตนฺตนโย นาม ปริยายนโยติ นิปฺปริยายนเยน สํโยชนานิ ทสฺเสนฺโต อิสฺสามจฺฉริยสํโยชนนฺติ อาห น จ ปน รูปราโคติ-อาทินา ฯ ภเวสุ สํโยเชนฺตีติ กิเลสกมฺมวิปากวฏฺฏานํ ° ปจฺจยา หุตฺวา นิสฺสริตุํ อปทานวเสน พนฺธนฺติ สติปิ หิ อญฺเญสํ ตปฺปจฺจยภาเว น วินา สํโยชนานิ เตสํ ตปฺปจฺจยภาโว อตฺถิ โอรมฺภาคิยสงฺคหิโตติ ตํตํภวนิพฺพตฺตกกมฺมนิยโม ภวนิยโม โหติ น จ อุจฺฉินฺนสํโยชนสฺส กตานิปิ กมฺมานิ ภวํ นิพฺพตฺเตนฺตีติ เตสํเยว สํโยชนตฺโถ ทฏฺฐพฺโพ ฯ สมฺมา อญฺญายาติ อาชานนภูตาย อคฺคมคฺคปฺปญฺญาย สมฺมา ยถาภูตํ ทุกฺขาทีสุ โย ยถา ชานิตพฺโพ ตํ ตถา ชานิตฺวา ฯ จิตฺตวิมุตฺติ สพฺพสฺส จิตฺตสงฺกิเลสสฺส โวสฺสคฺโค นิพฺพานาธิมุตฺติ นิพฺพาเน อธิมุจฺจนํ ตตฺถ นินฺนโปณปพฺภารตาติ มูลปริยายฏีกา ฯ

[๕๔๒] **ตสฺส ติฏฺฐนฺเตวาติ** ตสฺส อรหโต ปุริมภเว เหตุภูตํ กมฺมํ ยาว น ขียติ ตาว ติฏฺฐนฺติเยว จกฺขฺวาทีนิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ฯ อวิคตตฺตาติ อนุปฺปาทนิโรธวเสน อนิรุทฺธตฺตา ฯ **มนาปามนาปนฺติ** อิฏฺฐานิฏฺฐํ รูปาทิโคจรํ ฯ **ปจฺจนุโภตีติ** วินฺทติ ปฏิลภติ ฯ **สุขทุกฺขํ ปฏิสํเวเทตีติ** วิปากภูตํ สุขญฺจ ทุกฺขญฺจ เตหิ ทฺวาเรหิ ปฏิลภติ ฯ เอตฺตาวตา อุปาทิเสสํ ทสฺเสตฺวา อิทานิ สอุปาทิเสสํ นิพฺพานธาตุํ

๑. กิเลสกมฺมวิปากฏฺฐานํติปิ ฯ

ทสฺเสตุํ ตสฺส โยติอาทิ วุตฺตํ ฯ ตตฺถ **ตสฺสาติ** ตสฺส สอุปาทิเสสสฺส อรหโต ฯ **ราคกฺขโยติ** ราคสฺส ขโย ขีณากาโร อภาโว อจฺจนฺตมนุปฺปาโท ฯ เอส นโย เสเสสุปิ ฯ เอตฺตาวตา ราคาทิกฺขโย สอุปาทิเสสา นิพฺพานธาตูติ ทสฺสิตํ โหติ ฯ **อิเธวาติ** อิมสฺมึเยว อตฺตภาเว ฯ **สพฺพเวทยิตานีติ** สุขาทโย สพฺพา อพฺยากตเวทนา ฯ กุสลากุสลเวทนา ปน ปุพฺเพเยว ปหีนา ฯ **อนภินนฺทิตานีติ** ตณฺหาทีหิ น อภินนฺทิตานิ ฯ **สีติภวิสฺสนฺตีติ** อจฺจนฺตวูปสเมน สงฺขารทรถปฺปฏิปสฺสทฺธิยา สีตลีภวิสฺสนฺติ อปฺปฏิสนฺธิกนิโรเธน นิรุชฺฌิสฺสนฺตีติ อตฺโถ ฯ น เกวลํ เวทยิตานิเยว สพฺเพปิ ปน ขีณาสวสนฺตาเน ปญฺจกฺขนฺธา นิรุชฺฌิสฺสนฺติ ฯ เวทยิตสีเสน เทสนา กตา ฯ คาถาสุ ฯ **จกฺขุมตาติ** พุทฺธจกฺขุ ธมฺมจกฺขุ ทิพฺพจกฺขุ ปญฺญาจกฺขุ สมนฺตจกฺขูติ ปญฺจหิ จกฺขูหิ จกฺขุมตา ฯ **อนิสฺสิเตนาติ** ตณฺหาทิฏฺฐินิสฺสยวเสน กญฺจิ ธมฺมํ อนิสฺสิเตน ราคพนฺธนาทีหิ วา อพนฺเธน ฯ **ตาทินาติ** ฉฬงฺคุเปกฺข-าวเสน สพฺพตฺถ อิฏฺฐาทีสุ เอกสภาวตาสงฺขาเตน ตาทิลกฺขเณน ตาทินา ฯ **ทิฏฺฐธมฺมิกาติ** อิมสฺมึ อตฺตภาเว ภวา วตฺตมานา ฯ ภวเนตฺติสงฺขยาติ ภวเนตฺติยา ตณฺหาย ปริกฺขยา ฯ **สมฺปรายิกาติ** สมฺปราเย ขนฺธเภทโต ปรภาเค ภวา ฯ ยมฺหีติ ยสฺมึ อนุปาทิเสส-นิพฺพาเน ฯ ภวานีติ ลิงฺควิปลฺลาเสน วุตฺตํ ฯ อุปปตฺติภวา สพฺพโส อนวเสสา นิรุชฺฌนฺติ นปฺปวตฺตนฺติ ฯ เตติ เต เอวํ วิมุตฺตจิตฺตา ฯ **ธมฺมสาราธิคมาติ** วิมุตฺติสารตฺตา อิมสฺส ธมฺมวินยสฺส

ธมฺเมสุ สารภูตสฺส อรหตฺตสฺส อธิคมโตติ ฯ ขเยติ ราคาทิกฺขยภูเต นิพฺพาเน รตา อภิรตา ฯ อถวา นิจฺจภาวโต เสฏฺฐภาวโต จ สภาวธมฺเมสุ สารนฺติ ธมฺมสารํ นิพฺพานํ ฯ วุตฺตญฺเจตํ วิราโค เสฏฺโฐ ธมฺมานํ วิราโค เตสํ อคฺคมกฺขายตีติ จ ฯ ตสฺส ธมฺมสารสฺส อธิคมเหตุ ขเย สพฺพสงฺขารปริกฺขเย อนุปาทิเสส-นิพฺพาเน รตา ฯ **ปหํสูติ** ปชหึสุ ฯ โวติ นิปาตมตฺตนฺติ อิติวุตฺตก-วณฺณนา ฯ [1]

[๕๔๓] เอวเมตํ ปริยาเยน ทุวิธํ โหติ ฯ รถวินีตสุตฺต-วณฺณนายมฺปิ [2] อนุปาทาปรินิพฺพานํ นาม อปฺปจฺจยปรินิพฺพานํ ฯ เทฺว วา [3] อุปาทานานิ คหณุปาทานญฺจ ปจฺจยุปาทานญฺจ ฯ คหณุปาทานํ นาม กามุปาทานาทิกํ จตุพฺพิธํ ฯ ปจฺจยุปาทานํ นาม อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขาราติ เอวํ วุตฺตา ปจฺจยา ฯ ตตฺถ คหณุปาทานวาทิโน อาจริยา อนุปาทาปรินิพฺพานนฺติ จตูสุ อุปาทาเนสุ อญฺญตเรนาปิ กญฺจิ ธมฺมํ อคฺคเหตฺวาว ปวตฺตํ อรหตฺตผลํ อุปาทาปรินิพฺพานนฺติ [4] กเถนฺติ ฯ ตญฺหิ น จ อุปาทานสมฺปยุตฺตํ หุตฺวา กญฺจิ ธมฺมํ อุปาทิยติ กิเลสานญฺจ ปรินิพฺพุตนฺเต ชาตตฺตา ปรินิพฺพานนฺติ วุจฺจติ ฯ ปจฺจยุปาทานวาทิโน ปน ปจฺจยวเสน อนุปฺปนฺนํ อสงฺขตํ อมตธาตุเมว อนุปาทาปรินิพฺพานนฺติ กเถนฺตีติ วุตฺตํ ฯ

๑. ป. ที. อิติ. ๒๑๗ ฯ ๒. ป. สู. ๒/๒๐๙ ฯ ๓. เทฺวธา ฯ ๔. อนุปาทา-ปรินิพฺพานนฺติปิ อฏฺฐกถาปาโฐ ฯ

[๕๔๔] **อปฺปจฺจยปรินิพฺพานนฺติ** อนุปาทิเสสปรินิพฺพานมาห ฯ อิทานิ ปการนฺตเรนาปิ อนุปาทาปรินิพฺพานํ ทสฺเสตุํ เทฺว วาติอาทิ วุตฺตํ ฯ ตตฺถ **คหณุปาทานนฺติ** ทฬฺหคฺคหณภูตํ อุปาทานํ ฯ เตนาห กามุปาทานาทิกนฺติ ฯ **ปจฺจยุปาทานนฺติ** ยงฺกญฺจิ ปจฺจยมาห ฯ โส หิ อตฺตโน ผลํ อุปาทิยติ อุปาทานวเสน คณฺหตีติ อุปาทานนฺติ วุจฺจติ ฯ เตนาห ปจฺจยุปาทานํ นาม ... ปจฺจยาติ ฯ อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุจฺจตีติ วจนโต อรหตฺตผลํ อนุปาทาปรินิพฺพานนฺติ ฯ น จ **อุปาทานสมฺปยุตฺตนฺติ** อุปาทาเนหิ สหิตํ เอกสฺมึ ปติตวเสนาปิ อุปาทาเนหิ สห ปวตฺตํ หุตฺวา น จ กญฺจิ ธมฺมํ อุปาทิยตีติ กสฺสจิ ธมฺมสฺส อารมฺมณกรณวเสน อุปาทิยตีติ ฯ **ปรินิพฺพุตนฺเตติ** อคฺคมคฺเคน กาตพฺพกิเลสปรินิพฺพานปริโยสาเน ชาตตฺตาติ ตฏฺฎีกา ฯ

[๕๔๕] อิธาปิ อรหตฺตผลเมว นิพฺพานํ ฯ เตนฏฺจกถายํ อิธ อรหตฺตผลํ นิพฺพานนฺติ อธิปฺเปตํ ฯ ตมฺปิ หิ ปญฺจคติวาเนน วานสญฺญิตาย ตณฺหาย นิกฺขนฺตตฺตา นิพฺพานนฺติ วุจฺจติ ฯ อิตรสฺส ปน นิพฺพานสฺส อริยสจฺจานํ ทสฺสเนเนว สจฺฉิกิริยา สิทฺธา เตเนตํ อิธ อนธิปฺเปตนฺติ วุตฺตํ ฯ

ตตฺถ **ปญฺจคติวาเนนาติ** ปญฺจนฺนํ คตีนํ วินนโต ฯ

[๕๔๖] อภิธมฺมตฺถสงฺคหฏีกายนฺตุ ภวาภวํ วินนโต สํสิพฺพนโต วานสงฺขาตาย ตณฺหาย นิกฺขนฺตํ นิพฺพาติ วา เอเตน ราคคฺคิอาทิโกติ นิพฺพานนฺติ วุตฺตํ ฯ

ภวาภวนฺติ ทุคฺคติสุคติวเสน หีนปฺปณีตวเสน จ ขุทฺทกํ

มหนฺตญฺจ ภวํ ฯ วุฑฺฒตฺโถปิ หิ อกาโร ทิสฺสติ อเสขา ธมฺมาติ-อาทีสุ วิย ฯ ตสฺมา อภโวติ มหาภโว วุจฺจติ ฯ **วินนโตติ** เอเตน ภวาภวํ วินาติ เหฏฺฐูปริยวเสน สํสิพฺพตีติ วานนฺติ อตฺถํ ทสฺเสติ ฯ **นิกฺขนฺตนฺติ** วิสยาติกฺกมนวเสน อตีตํ ฯ วานนีติ วตฺตพฺเพ ตทนุปโรเธนาติ ปริภาสโต วณฺณาคโม วณฺณปริยาโยติฯ วุตฺตนิรุตฺตินเยน ปุพฺพาปรานํ วิปริยายวเสน นิพฺพานนฺติ วุตฺตํ ฯ นิพฺพาตีติ วูปสมติ อจฺจนฺตนิโรเธน นิรุชฺฌติ ฯ เอเตนาติ ปเทน ฯ อาทิสทฺเทน โทสโมหชาติชรามรณคฺคิอาทโย อคฺคโย สงฺคณฺหาติ ฯ เอตฺถ จ ปฐมวิกปฺเป วิ สํสิพฺพเนติ ธาตุ วานสทฺโท กตฺตุสาธโน นิพฺพานสทฺโท จ ปญฺจมีตปฺปุริสสมาโส ฯ ทุติยวิกปฺเป วา คติพนฺธเนสูติ [1] วุตฺเตปิ อเนกตฺถา หิ ธาตโวติ วุตฺตตฺตา นิปุพฺพา วา วูปสเมติ ธาตุ นิพฺพานสทฺโท จ กรณสาธโนติ วิเสโส เวทิตพฺโพติ มณิสารมญฺชุสา ฯ

[๕๔๗] ราคกฺขยาทิตฺตยญฺหิ อรหตฺตสฺสาปิ นามํ ฯ ตตฺรายํ สฬายตเน ชมฺพุขาทกสํยุตฺตปาลิ [2] เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข ชมฺพุขาทโก ปริพฺพาชโก อายสฺมนฺตํ สารีปุตฺตํ เอตทโวจ นิพฺพานํ นิพฺพานนฺติ อาวุโส สารีปุตฺต วุจฺจติ กตมํ นุ โข อาวุโส สารีปุตฺต นิพฺพานนฺติ ฯ โย โข อาวุโส ราคกฺขโย โทสกฺขโย โมหกฺขโย อิทํ วุจฺจติ นิพฺพานนฺติ ฯ

นิพฺพานสุตฺตปาลิ ฯ

๑. วา คติ-คนฺฌเนสูติ ธาตุ ทิสฺสติ. อปิจ วา คติ-คนฺธเนสูติ ธาตุปิ ทิสฺสติ. ตมฺปน วา คติ-คนฺธนโย: อิติ สกฺกตภาสานุโลเมน วุตฺตํ ฯ ๒. สํ. สฬา. ๑๘/๓๑๐ ฯ

ชมฺพุขาทกสุตฺตนฺติปิ เอตสฺเสว นามํ ฯ

[๕๔๘] อรหตฺตํ อรหตฺตนฺติ อาวุโส สารีปุตฺต วุจฺจติ กตมํ นุ โข อาวุโส สารีปุตฺต อรหตฺตนฺติ ฯ โย โข อาวุโส ราคกฺขโยT โทสกฺขโย โมหกฺขโย อิทํ วุจฺจติ อรหตฺตนฺติ ฯ

อรหตฺตสุตฺตปาลิ ฯ ๑

[๕๔๙] **ชมฺพุขาทโก ปริพฺพาชโกติ** เอวนฺนาโม เถรสฺส ภาคิเนยฺโย ฉนฺนปริพฺพาชโก ฯ ราคกฺขโยติ นิพฺพานํ อาคมฺม ราโค ขียติ ตสฺมา นิพฺพานํ ราคกฺขโยติ วุจฺจติ ฯ โทสโมหกฺขเยสุปิ เอเสว นโย ฯ โย ปน อิมินาว สุตฺเตน กิเลสกฺขยมตฺตํ นิพฺพานนฺติ วเทยฺย โส วตฺตพฺโพ กสฺส กิเลสานํ ขโย กึ อตฺตโน อุทาหุ ปเรสนฺติ ฯ อทฺธา อตฺตโนติ วกฺขติ ฯ ตโต ปุจฺฉิตพฺโพ โคตฺรภูญาณสฺส กิมารมฺมณนฺติ ฯ ชานมาโน นิพฺพานนฺติ วกฺขติ ฯ กิมฺปน โคตฺตรภูญาณกฺขเณ กิเลสา ขีณา ขียนฺติ ขียิสฺสนฺตีติ ฯ ขีณาติ วา ขียนฺตีติ วา น วตฺตพฺพา ขียิสฺสนฺตีติ ปน วตฺตพฺพาติ ฯ กิมฺปน เตสุ อกฺขีเณสุเยว กิเลเสสุ โคตฺรภูญาณํ กิเลสกฺขยํ อารมฺมณํ กโรตีติ ฯ อทฺธา เอวํ วุตฺเต นิรุตฺตโร ภวิสฺสติ ฯ มคฺคญฺญาเณนาปิ เจตํ โยเชตพฺพํ ฯ มคฺคกฺขเณปิ หิ กิเลสา น ขีณา ขียิสฺสนฺตีติ จ ๒ วุจฺจนฺติ น จ อกฺขีเณสุเยว กิเลเสสุ กิเลสกฺขโย อารมฺมณํ โหติ ฯ ตสฺมา สมฺปฏิจฺฉิตพฺพเมตํ ยํ อาคมฺม ราคาทโย ขียนฺติ ตํ นิพฺพานนฺติ ฯ

๑. สํ. สฬา. ๑๘/๓๑๐ ฯ ๒. ขียนฺตีติ ปนาติปิ ปาโจ. สี. ขียิสฺสนฺตีติ จ น ฯ

ตมฺปเนตํ รูปิโน ธมฺมา อรูปิโน ธมฺมาติอาทีสุ ทุเกสุ อรูปิโน ธมฺมาติ สงฺคหิตตฺตา น กิเลสกฺขยมตฺตเมวาติ ชมฺพุขาทกสุตฺต-วณฺณนา ฯ [๑]

[๕๕๐] **นิพฺพานํ อาคมฺมาติ** เอตฺถ **อาคมฺมาติ** สพฺพสงฺขาเรสุ นิพฺพินฺทนฺตสฺส วิสงฺขารนินฺนสฺส โคตฺรภุนา วิวฏฺฏิตมานสสฺส มคฺเคน สจฺฉิกรเณนาติ อตฺโถ ฯ สจฺฉิกิริยมานญฺหิ ตํ อธิคนฺตฺวา อารมฺมณปฺปจฺจยภูตํ ปฏิจฺจ อธิปติปฺปจฺจยภูตเตเยว [๒] ตสฺมึ ปรมสฺสาส-ภาเวน วินิมุตฺตสงฺขารสฺส คติภาเวน [๓] จ ปติฏฺฐาภูเต [๔] ปติฏฺฐาย ขยสงฺขาโต มคฺโค ราคาทิเก เขเปตีติ ตํสจฺฉิกรณาภาเว ราคาทีนํ อนุปฺปตฺตินิโรธคมนาภาวโต ตํ อาคมฺม ราโค ขิยฺยตีติ วุตฺตนฺติ ตฏฺฏีกา อายตนวิภงฺคฏีกา จ ฯ

[๕๕๑] **วิสงฺขารนินฺนสฺสาติ** นิพฺพานโปณสฺส ฯ วินิมุตฺต-สงฺขารสฺสาติ สมุจฺเฉทปฺปฏิปฺปสฺสทฺธิวิมุตฺตีหิ สมฺมุเขน ตปฺปฏิ-พทฺธจฺฉนฺทราคปฺปหาเนน จ สุฏฺฐุ นิมุตฺตสงฺขารสฺส ปรมสฺสาสภาเวน คติภาเวน จ ปติฏฺฐาภูเต นิพฺพานํ อรหโต คตีติ หิ วุตฺตํ ฯ [๕] ฐิติภาเวนาติปิ ปาโฐ ฯ ตํสจฺฉิกรณาภาเวติ ตสฺส นิพฺพานสฺส สจฺฉิกรณาภาเวติ อนุฏีกา ฯ

[๕๕๒] **อิมินาว** สุตฺเตนาติ อิมินาว ชมฺพุขาทกสุตฺเตน กิเลสกฺขยมตฺตํ นิพฺพานนฺติ วเทยฺย ราคกฺขโยติอาทินา สุตฺเต

๑. สา. ป. ๓/๑๖๒ ฯ ๒. เจวาติปิ ปาโฐ ฯ ๓. คติภาเวติปิ ฯ ๔. สี. อยํ สทฺโท นตฺถิ ฯ ๕. วิ. ปริวาร. ๘/๓๗๐ ฯ

อาคตตฺตา ฯ กิเลสกฺขยมตฺตนฺติ อวิเสเสน วุตฺตตฺตา อาห กสฺสาติ ฯ อทฺธา อตฺตโนติ วกฺขติ ปรสฺส กิเลสกฺขเยน ปรสฺส นิพฺพานปฺปตฺติ น ยุตฺตาติ ฯ นิพฺพานารมฺมณกรเณน โคตฺรภูขเณ กิเลสกฺขยปฺ-ปตฺติ ๑ตาว อาปนฺนาติ อาห กิมฺปน เตสุ อกฺขีเณสฺเยวาติอาทึ ฯ นนุ อารมฺมณกรณมตฺเตน กิเลสกฺขโย อนุปฺปตฺโตติ น สกฺกา วตฺตุํ จิตฺตญฺหิ อตีตานาคตาทึ สพฺพํ อาลมฺเพติ น นิปฺผนฺน-เมวาติ ฯ โคตฺรภูปิ มคฺเคน ยา กิเลสานํ อนุปฺปตฺติธมฺมตา กาตพฺพา น ตํ อารพฺภ ปวตฺติสฺสติ อปฺปตฺตนิพฺพานสฺส นิพฺพานารมฺมณญฺญาณาภาวโต ฯ น หิ อญฺเญ ธมฺมา วิย นิพฺพานํ ฯ ตมฺปน อติคมฺภีรตฺตา อปฺปตฺเตน อาลมฺพิตุํ น สกฺกา ฯ ตสฺมา เตน โคตฺรภุนา ปตฺตพฺเพน ติกาลิกสภาวาติกฺกนฺตคมฺภีรภาเวน ภวิตพฺพํ กิเลสกฺขยมตฺตํ วา อิจฺฉโต โคตฺรภุโต ปุเรตรุปฺปนฺเนน กิเลสกฺขเยน ภวิตพฺพํ ฯ เตนาห อกฺขีเณสฺเยว กิเลเสสุ โคตฺรภูญาณํ กิเลสกฺขยํ อารมฺมณํ กโรตีติ ฯ อปฺปตฺตกฺกิเลสกฺขยารมฺมณกรเณ หิ สติ โคตฺรภุโต ปุเรตรํ จิตฺตานิปิ อารมฺเพยฺยุนฺติ ฯ **ตสฺมา**ติอาทิ วุตฺตสฺเสว อตฺถสฺส นิคมนํ ฯ ตมฺปเนตํ นิพฺพานํ ฯ อรูปิโน ธมฺมาติอาทีสูติ อาทิสทฺเทน โลกุตฺตรอนาสวาทีนํ สงฺคโห ทฏฺฐพฺโพ ฯ อรูปิโน ธมฺมาทิภาวคฺคหเณน ๒ จสฺส ปรินิปฺผนฺนตา ทีปิตา ฯ เตนาห น กิเลสกฺขยมตฺตเมวาติ ฯ กิเลสกฺขยมตฺตตาย หิ นิพฺพานสฺส พหุตา

๑. กิเลสกฺขยปฺปวตฺตีติปิ ปาโฐ ฯ ๒. อรูปิโน ธมฺมาทิภาวคฺคหเณนาติ สพฺพตฺถ อีทิโส ปาโฐ ทิสฺสติ. ปมาทเลขน ลิขิตํ มญฺเญ. สี. อรูปิโน ธมฺมาติ ภาวคฺคหเณน ฯ

อาปชฺชติ ยตฺตกา กิเลสา ขียนฺติ ตตฺตกานิ นิพฺพานานีติ อคาธโต คมฺภีราทิภาโว อสงฺขตาทิภาโว จ น สิยา ฯ วุตฺโต จ โส นิพฺพานสฺส ฯ ตสฺมาสฺส ปจฺเจตพฺโพ ปรินิพฺพานภาโว ฯ ยสฺมา จ ธมฺมารมฺมณสงฺขาตสฺส ธมฺมารมฺมณํ ญาณํ สมุจฺเฉทวเสน กิเลเส ปชหตีติ เอวํ ปรินิปฺผนฺนสงฺขาตํ สภาวนฺตํ นิพฺพานนฺติ นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพนฺติ ชมฺพุขาทกสุตฺตฏีกา ฯ

[๕๕๓] พหุนิพฺพานกถา ปน อายตนวิภงฺควณฺณนายํ [๑]วิตฺถารโต อาคตา ฯ

ยสฺมา อรหตฺตํ ราคโทสโมหานํ ขีณนฺเต อุปฺปชฺชติ ตสฺมา ราคกฺขโย โทสกฺขโย โมหกฺขโยติ วุตฺตนฺติ อรหตฺตสุตฺตวณฺณนา [๒] ฯ

เอวํ ราคกฺขยาทิตฺตยํ อรหตฺตสฺสาปิ นามํ โหติ ตสฺมา ยเถตํ ตถา นิพฺพานนฺติ อิทมฺปิ อรหตฺตสฺส นามนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ ยถาวุตฺตสฺส นิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยา นาม ตสฺส ปตฺติ วา ปจฺจเวกฺขณา วา ฯ สา ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารเหตุโต มงฺคลนฺติ เวทิตพฺพา ฯ เอตฺถ จ ทิฏฺฐธมฺโมติ ปจฺจกฺโข อตฺตภาโว วุจฺจติ ตตฺถ สุขวิหารภูตา อรหตฺตผลสมาปตฺติ ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหาโร ตสฺส อธิคมเหตุโต อรหตฺตปฺปตฺติ มงฺคลนฺติ ฯ

[๕๕๔] เอวมิมาย คาถาย ตโป พฺรหฺมจริยํ อริยสจฺจทสฺสนํ นิพฺพานสจฺฉิกิริยาติ มงฺคลจตุกฺกํ วุตฺตํ ฯ อิธ ปนาโท ปาทตฺตยํ นวนวกฺขริกํ ฯ [๓] พฺรหฺมจริยสทฺโท หิ ปจฺจตฺเตกวจนยุตฺโต พินฺทุนฺโตว [๔]

๑. สมฺ. วิ. ๖๖ ฯ ๒. สา. ป. ๓/๑๖๒ ฯ ๓. นวกฺขรินฺติปิ ปาโฐ ฯ ๔. สี. พินฺทฺวนฺโต ฯ

ทิสฺสติ กินฺเต วตํ กิมฺปน พฺรหฺมจริยํ ตํ เม วตํ ตมฺปน พฺรหฺมจริยํ ภควติ โน อาวุโส พฺรหฺมจริยํ วุสฺสตีติ จ ฯ ตสฺมา ตโป จ พฺรหฺมจริยญฺจาติ ปาโฐว ยุชฺชติ ฯ อาธุนิกา ปน พฺรหฺมจริยาติ ปฐนฺติ ฯ ตทยุตฺตํ ฯ จกฺขุ อนตฺตา รูปา อนตฺตาติ วตฺตพฺเพ เอเกนาปิ รูป อิติ นฏฺฐาการํ ปาจํ ทิสฺวา ตตฺถโต อวีมํสิตฺวาว รูปํ อนิจฺจนฺติ มุขารุฬฺหวเสน พินฺทุํ ปกฺขิปิตฺวา รูปํ อนตฺตาติ วุตฺตํ ฯ ตทนุภาสนฺตา จ ตเถว ปฐนฺติ ฯ ตมฺปิ อยุตฺตํ ฯ เอวมิธาปิ เอเกน พฺรหฺมจริย อิติ นฏฺฐพินฺทุํ ปาจํ ทิสฺวา อวีมํสิตฺวา ทานญฺจ ธมฺมจริยา จาติ มุขารุฬฺหวเสน อาการํ ปกฺขิปิตฺวา พฺรหฺมจริยาติ วุตฺตมญฺเญ ตทนุภาสนฺตา จ ตเถว ปฐนฺติ ตสฺมา พฺรหฺมจริยาติ ปาโฐ อยุตฺโต ปาลฺยฏฺฐกถาหิ วิรุชฺฌนโตติ ฯ

นิพฺพานสจฺฉิกิริยากถา ฯ

นวมคาถายตฺถวณฺณนา ฯ

ทสมคาถายตฺถวณฺณนา

[๕๕๕] ทสมคาถายํ ฯ **ผุฏฺฐสฺสาติ** ผุสิตสฺส ฉุปิตสฺส สมฺปตฺตสฺส อชฺโฌตฺถฏสฺส ฯ **โลกธมฺเมหีติ** ลาภาลาภาทีหิ อฏฺฐหิ โลกธมฺเมหิ ฯ ผุฏฺฐสทฺเท กตฺตา ฯ **น กมฺปตีติ** น จลติ น เวธติ ฯ **อโสกนฺติ** นิสฺโสกํ อพฺพุฬฺหโสกสลฺลํ ฯ **วิรชนฺติ** วิคตรชํ วิทฺธตรชํ ฯ **เขมนฺติ** อภยํ นิรุปทฺทวํ ฯ ตตฺรายํ โยชนา ยสฺส โลกธมฺเมหิ ผุฏฺฐสฺส ปุคฺคลสฺส จิตฺตํ น กมฺปติ ตสฺส เอตํ จิตฺตํ อุตฺตมํ มงฺคลํ ยสฺส จิตฺตํ อโสกํ โหติ ยสฺส จิตฺตํ วิรชํ โหติ ยสฺส จิตฺตํ เขมํ โหติ ตสฺส เอตํ จิตฺตํ อุตฺตมํ มงฺคลนฺติ คณฺหาหิ เทวเตติ ฯ อปิจ ยถา อิธ พฺราหฺมณ ยสฺส เต โหนฺติ มาตา วา ปิตา [๑] วาติ เอตฺถ ยสฺสาติ เย อสฺสาติ เฉโท เอวมิธาปิ ยสฺสาติ ยํ อสฺสาติ เฉโท ยุชฺชติ ฯ อสฺส โลกธมฺเมหิ ผุฏฺฐสฺส ยญฺจ จิตฺตํ น กมฺปติ ยญฺจสฺส จิตฺตํ อโสกํ ยญฺจสฺส จิตฺตํ วิรชํ ยญฺจสฺส จิตฺตํ เขมํ เอตํ จตุพฺพิธํ จิตฺตํ อุตฺตมํ มงฺคลนฺติ อยเมตฺถ สงฺเขโป ฯ อยนฺเตฺวตฺถ วิตฺถาโร ฯ

อกมฺปิตจิตฺตกถา

[๕๕๖] โลกธมฺมา นาม ลาภาลาภาทโย อฏฺฐ ธมฺมา ฯ เตนาห อฏฺฐกงฺคุตฺตเร ปฐมปณฺณาสกสฺส ปฐมวคฺเค อฏฺฐิเม ภิกฺขเว โลกธมฺมา โลกํ อนุปริวตฺตนฺติ อนุพนฺธนฺติ[๒] โลโก

๑. องฺ. สตฺตก. ๒๓/๔๖ ฯ ๒. อยํ ปาโฐ ปาลิยญฺเจว สีหลโปตฺถเก จ น ทิสฺสติ ฯ

จ อฏฺฐ โลกธมฺเม อนุปริวตฺตติ ฯ กตเม อฏฺฐ ฯ ลาโภ จ อลาโภ จ ยโส จ อยโส จ นินฺทา จ ปสํสา จ สุขญฺจ ทุกฺขญฺจ อิเม โข ภิกฺขเว อฏฺฐ โลกธมฺมา ... อนุปริวตฺตตีติ ฯ

ปจเม โลกธมฺมสุตฺเต [๑]ปาลิ ฯ

[๕๕๗] โลกสฺส ธมฺมาติ โลกธมฺมา ฯ เอเตหิ วิมุตฺโต นาม นตฺถิ พุทฺธานมฺปิ โหนฺติ ฯ เตเนวาห โลกํ อนุปริวตฺตนฺตีติ ฯ **อนุพนฺธนฺตีติ** น ปชหนฺติ โลกโต น นิวตฺตนฺตีติ อตฺโถ ฯ **โลโก จ อฏฺฐ โลกธมฺเม อนุปริวตฺตตีติ** อยญฺจ โลโก เอเต อนุพนฺธติ น ปชหติ เตหิ ธมฺเมหิ น นิวตฺตตีติ อตฺโถ ฯ **ลาโภ อลาโภติ** ลาเภ อาคเต อลาโภ อาคโตเยวาติ เวทิตพฺโพ ฯ ยสาทีสุปิ เอเสว นโยติ ตพฺพณฺณนา [๒] สงฺคีติสุตฺเต อฏฺฐกวณฺณนา [๓] จ ฯ

[๕๕๘] **โลกสฺส ธมฺมาติ** สตฺตโลกสฺส อวสฺสมฺภาวิธมฺมา ฯ เตนาห เอเตหิ วิมุตฺโต นาม นตฺถีติอาทึ ฯ ฆาสจฺฉาทนาทีนํ ลทฺธิ ลาโภ ฯ ตานิ เอว วา ลทฺธพฺพโต ลาโภ ฯ ตทภาโว อลาโภ ฯ ลาภคฺคหเณน เจตฺถ ตพฺพิสโย อนุโรโธ คหิโต อลาภคฺคหเณน วิโรโธ ฯ ยสฺมา โลหิเต สติ ตทุปฆาตวเสน ปุพฺโพ วิย อนุโรเธ สติ วิโรโธ ลทฺธาวสโรเอว โหติ ตสฺมา วุตฺตํ ลาเภ อาคเต อลาโภ อาคโตเยวาติ ฯ ยสาทีสุปิ เอเสว นโยติ ตฏฺฏีกา ฯ

๑. องฺ. อฏฺฐก. ๒๓/๑๕๘ ฯ ๒. มโน. ปู. ๓/๒๔๑ ฯ ๓. สุ. วิ. ๓/๓๐๙ ฯ

โลเก ธมฺมา โลกธมฺมา ฯ ยาว โลกปฺปวตฺติ ตาว อนิวตฺตกา ธมฺมาติ วุตฺตํ โหตีติ อิธ เอตฺตกเมว วุตฺตํ ฯ

[๕๕๙] **จิตฺตํ นาม มโน ฯ เตน จุราทิคเณ**
จิตฺตํ มโน มานสํ วิญฺญาณํ หทยํ มนํ
นามาเนตานิ โวหาร- ปเถ วตฺตนฺติ ปายโตติ วุตฺตํ ฯ

จินฺเตตีติ จิตฺตํ อารมฺมณํ วิชานาตีติ อตฺโถติ อภิธมฺมตฺถสงฺคหฏีกา[๑]ฯ

จินฺตธาตุ จินฺตายํ วตฺตติ ฯ สา จ จินฺตา ติวิธา โหติ อุหนจินฺตา วิชานนจินฺตา ปชานนจินฺตาติ ฯ ตาสุ อุหนจินฺตา วิตกฺกสฺส ลพฺภติ วิชานนจินฺตา วิญฺญาณสฺส ปชานนจินฺตา ปญฺญาย ฯ อิธ ปน จิตฺตสฺส วิญฺญาณตฺตา วิชานนจินฺตาว ลพฺภตีติ ตํ ทสฺเสนฺโต อารมฺมณํ วิชานาตีติ อตฺโถติ อาห ฯ จินฺเตตีติ อิมสฺส อตฺโถ อถวา สทฺโท วิชานาตีติ อยํ ฯ อถวา จินฺเตตีติ อิมสฺส วิชานาตีติ เอตฺถ วิชานนกิริยาติ มณิสารมญฺชุสา[๒] ฯ

[๕๖๐] จินฺต จินฺตายํ อารมฺมณํ จินฺเตตีติ จิตฺตํ วิชานาตีติ อตฺโถ ฯ สพฺพจิตฺตสาธารณวเสน เจตํ ทฏฺฐพฺพํ ฯ เอตฺถ สิยา กสฺมา อารมฺมณํ จินฺเตตีติ จิตฺตนฺติ วตฺวาปิ วิชานาตีติ อตฺโถติ วุตฺตํ นนุ จินฺตา นวิชานนสภาวา[๓] น หิ **จินฺเตตีติ** ปทสฺส

๑. อภิ. วิภาวินี. ๖๖. ๒. ม. มญฺ. มรมฺมโปตฺถเก. ๑/๔๑.
๓. จินฺตนวิชานนสภาวาติปิ ฯ สี. นนุ จินฺตนวิชานนา นานาสภาวา.

วิชานาตีติ อตฺโถ สมฺภวติ ทุปฺปญฺญสฺส หิ นานปฺปกาเรหิ จินฺตยโตปิ สุขุมตฺถาธิคโม น โหตีติ ฯ สจฺจํ **วิชานาตีติ** อิทํ ปทํ จิตฺตสฺส สญฺญาปญฺญากิจฺจวิสิฏฺฐวิสยคฺคหณํ ทีเปตุํ วุตฺตํ สพฺพจิตฺตสาธารณตฺตา จิตฺตสทฺทสฺส ฯ ยญฺหิ ธมฺมชาตํ จิตฺตนฺติ วุจฺจติ ตเทว วิญฺญาณํ ตสฺมา วิชานนตฺถํ คเหตฺวา สญฺญาปญฺญากิจฺจวิสิฏฺฐวิสยคฺคหณํ ทีเปตุํ วิชานาตีติ วุตฺตนฺติ จูฬาภิคโณ ฯ

วิชานาตีติ สญฺญาปญฺญากิจฺจวิสิฏฺฐวิสยคฺคหณมาหาติ ธมฺมสงฺคณีฏีกา ฯ

อถวา อารมฺมณคฺคหณํ ติวิธํ สญฺชานนํ วิชานนํ ปชานนญฺจาติ ฯ เตสุ ปฐมํ สญฺญาย กิจฺจํ ทุติยํ วิญฺญาณสฺส ตติยํ ปญฺญาย ฯ อิธ ปน จิตฺตสฺส วิญฺญาณตฺตา ทุติยเมว ลพฺภตีติ จิตฺตสฺส สญฺญาตีรณปฺปฏิวิชฺฌนสงฺขาเตหิ สญฺญาปญฺญากิจฺเจหิ วิสิฏฺฐํ อารมฺมณูปลทฺธิสงฺขาตํ อารมฺมณคฺคหณํ ทสฺเสตุํ อารมฺมณํ วิชานาตีติ อตฺโถติ วุตฺตนฺติ มณิสารมญฺชุสา [๑]ฯ

[๕๖๑] สพฺเพสุ ยํ จิตฺเตสุ โลกิยกุสลากุสลมหากิริยาจิตฺตํ ตํ ชวนวีถิวเสน อตฺตโน สนฺตานํ จิโนตีติ จิตฺตํ ฯ วิปากมฺปน กมฺมกฺกิเลเสหิ จิตนฺติ จิตฺตํ ฯ อิทํ จิธาตุวเสน นิพฺพจนํ ฯ ยงฺกิญฺจิ โลเก วิจิตฺตํ สิปฺปชาตํ สพฺพสฺส ตสฺส จิตฺเตเนว กรณโต จิตฺเตติ วิจิตฺเตติ วิจิตฺตํ กยิรติ เอเตนาติ จิตฺตํ ฯ จิตฺตกรณตาย จิตฺตนฺติ วุตฺตํ โหติ ฯ อิทํ จิตฺตธาตุวเสน

๑. ม. มญฺ. มรมฺมโปตฺถเก. ๑/๔๑.

นิพฺพจนํ ฯ จิตฺตตาย จิตฺตํ ฯ อิทํ ปาฏิปทิกวเสน นิพฺพจนํ ฯ เอตฺถ หิ จิตฺตสฺส สราคสโทสาทิเภทภินฺนตฺตา สมฺปยุตฺตภูมิอารมฺมณหีน-มชฺฌิมปฺปณีตาธิปติวเสน จิตฺตตา เวทิตพฺพา ฯ กิญฺจาปิ เอกสฺส จิตฺตสทฺทสฺส เอวํ วิจิตฺรตา นตฺถิ ตถาปิ วิจิตฺรานํ อนฺโตคธตฺตา สมุทายโวหาเรน อวยโวปิ จิตฺตนฺติ วุจฺจติ ยถา ปพฺพตนที-สมุทฺทาทิเอกเทเสสุ ทิฏฺเฐสุ ปพฺพตาทโย ทิฏฺฐาติ วุจฺจนฺติ ฯ ยสฺมา ยตฺถ ยตฺถ ยถา ยถา อตฺโถ ลพฺภติ ตตฺถ ตตฺถ ตถา ตถา คเหตพฺโพ ตสฺมา ยํ อาเสวนปฺปจฺจยภาเวน จิโนติ ยญฺจ กมฺมุนา อภิสงฺขตตฺตา จิตฺตํ ตํ เตนาการเรน จิตฺตนฺติ วุตฺตํ ฯ ยมฺปน ตถา น โหติ ตํ ปริตฺตกิริยาทฺวยํ อนฺติมชวนญฺจ ลพฺภมานจินฺตนวิจิตฺตตาทิวเสน จิตฺตนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ หสิตุปฺปาโท ปน อญฺญชวนคติโกเยวาติ จูราทิคโณ ฯ

[๕๖๒] จิตฺตนฺติ มโน มานสนฺติ อิธ [๑]วุตฺตํ ฯ

มานสนฺติ ราโคปิ จิตฺตมฺปิ อรหตฺตมฺปิ ฯ อนฺตลิกฺขจโร ปาโส ยฺวายํ จรติ มานโสติ [๒] เอตฺถ หิ ราโค มานสํ ฯ จิตฺตํ มโน มานสนฺติ เอตฺถ จิตฺตํ ฯ อปฺปตฺตมานโส เสโข กาลํ กยิรา ชเนสุตาติ [๓] เอตฺถ อรหตฺตนฺติ มูลปริยายสุตฺตวณฺณนา [๔] ฯ

ตํสมฺปยุตฺตตาย มนสิ ภโวติ ราโค มานโส ฯ มโน เอว มานสนฺติ กตฺวา จิตฺตํ มานสํ ฯ อนวเสสโต มานํ สียติ [๕] สมุจฺฉินฺทตีติ

๑. ป. โช. ขุ. ขุ. ๑๖๘. ๒. สํ. ส. ๑๕/๑๖๔. ๓. สํ. ส. ๑๕/๑๗๗. ๔. ป. สู. ๑/๕๕. ๕. สี. สยติ.

อคฺคมคฺโค มานสํ ฯ ตนฺนิพฺพตฺตตฺตา ปน อรหตฺตสฺส มานสตา ทฏฺฐพฺพา ฯ ชเนสุตาติ สตฺตโลเก วิสฺสุตา [1] ปตฺถฏยสาติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๕๖๓] **ยสฺสาติ** นวสฺส วา มชฺฌิมสฺส วา เถรสฺส วาติ อิธ [2] วุตฺตํ ฯ

วโยวุฑฺฒาทีสุ โย วา โส วา โหตุ ปริปุณฺณทสวสฺสตาย เถโร อูนปญฺจวสฺสตาย นโว อติเรกปญฺจวสฺสตาย มชฺฌิโมติ ปฐมปาราชิกวณฺณนา [3] ฯ

อุปสมฺปทาย ปญฺจวสฺสิกกาลโต เหฏฺฐา ชาติยา สฏฺฐิวสฺโสปิ นโวเยว ฯ ปญฺจวสฺสกาลโต ปฏฺฐาย ยาว นววสฺสกาลา มชฺฌิโม นาม ฯ ทสวสฺสกาลโต ปฏฺฐาย เถโร นามาติ ติกงฺคุตฺตเร ทุติยปณฺณาสกสฺส ปญฺจมวคฺเค อฏฺฐมสุตฺตฏีกา ฯ

อปริปุณฺณปญฺจวสฺโส ภิกฺขุ นโว นาม โหติ ปญฺจวสฺสโต ปฏฺฐาย มชฺฌิโม ทสวสฺสโต ปฏฺฐาย เถโร ฯ อปโร นโย ฯ อปริปุณฺณทสวสฺโส นโว ทสวสฺสโต ปฏฺฐาย มชฺฌิโม วีสติวสฺสโต ปฏฺฐาย เถโรติ เทวตาสํยุตฺตสฺส ทุติยวคฺเค ทสมสุตฺตวณฺณนา [4] ฯ

ภิกฺขุโนวาทกลกฺขณมฺปตฺตํ เถรํ สนฺธาย วีสติวสฺสโต ปฏฺฐาย เถโรติ วุตฺตนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๕๖๔] ตตฺถ ยสฺส โลกธมฺเมหิ ผุฏฺฐสฺส จิตฺตํ น กมฺปติ

๑. ตฏฺฏีกายมฺปน ชเน สกลสตฺตโลเก วิสฺสุต อิติ ทิสฺสติ. ๒. ป. โช. ขุ. ขุ. ๑๖๘.
๓. สมนฺต. ๑/๒๗๘. ๔. สา. ป. ๑/๕๓.

ตสฺส จิตฺตํ เกนจิ อกมฺปนียํ โลกุตฺตมภาวาวหนโต มงฺคลนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ กสฺส จ เอเตหิ ผุฏฺฐสฺส จิตฺตํ น กมฺปตีติ ฯ อรหโต ขีณาสวสฺส น อญฺญสฺส กสฺสจิ ฯ ตถา หิ ปุถุชฺชนสามเณราทโย ลกุณฺฏกภทฺทิยตฺเถรํ ทิสฺวา สีสกณฺณนาสาสุ คเหตฺวา กึ จูฬปิตา สาสเน น อุกฺกณฺฐิโต อภิรมสีติ วทนฺติ ฯ เถโร เตสํ เนว กุชฺฌติ น ทุสฺสติ ฯ ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ สามเณราทโย เอวญฺจ เอวญฺจ วิเหเฐนฺติ โส เนว กุชฺฌติ น ทุสฺสตีติ ฯ ตํ สุตฺวา สตฺถา อาม ภิกฺขเว ขีณาสวา นาม เนว กุชฺฌนฺติ น ทุสฺสนฺติ ฆนเสลสทิสา เหเต อจลา อกมฺปิยาติ วตฺวา ธมฺมปทสฺส ปณฺฑิตวคฺเค อิมํ คาถมาห

เสโล ยถา เอกฆโน วาเตน น สมีรติ
เอวํ นินฺทาปสํสาสุ น สมิญฺชนฺติ ปณฺฑิตาติ ฯ

ตตฺถ **นินฺทาปสํสาสูติ** กิญฺจาปิ อิธ เทฺว โลกธมฺมา วุตฺตา อตฺโถ ปน อฏฺฐนฺนมฺปิ วเสน วิทิตพฺโพ ฯ ยถา หิ ฆโน อสุสิโร๔ เสโล ปุรตฺถิมาทิเภเทน วาเตน น สมีรติ น อิญฺชติ น จลติ เอวํ อฏฺฐสุปิ โลกธมฺเมสุ อชฺโฌตฺถรนฺเตสุ ปณฺฑิตา น สมิญฺชนฺติ ปฏิฆวเสน วา อนุนยวเสน วา น จลนฺติ น กุปฺปนฺตีติ ตพฺพณฺณนา ฯ

[๕๖๕] ยนฺตุ อฏฺฐกถายํ ๒

เสโล ยถา เอกฆโน วาเตน น สมีรติ
เอวํ รูปา รสา สทฺทา คนฺธา ผสฺสา จ เกวลา
อิฏฺฐา ธมฺมา อนิฏฺฐา จ นปฺปเวเธนฺติ ตาทิโน

๑. ขุ. ธ. ๒๕/๒๕. ๒. ป. โช. ขุ. ขุ. ๑๖๙.

ฐิตํ จิตฺตํ วิปฺปมุตฺตํ วยญฺจสฺสานุปสฺสโตติ[1] วุตฺตํ ตํ ฉกฺกงฺคุตฺตเร ทุติยปณฺณาสกสฺส ปฐมวคฺเค [2] เจว จมฺมกฺขนฺธเก [3] จ อายสฺมตา โสณตฺเถเรน อตฺตโน อรหตฺตํ พฺยากโรนฺเตน สตฺถุ สนฺติเก วุตฺตํ ฯ

ตตฺถ ผสฺสาติ โผฏฺฐพฺพา ฯ **ธมฺมาติ** มโนวิญฺเญยฺยธมฺมา ฯ **นปฺปเวเธนฺตีติ** จิตฺตํ น กมฺเปนฺติ ฯ **ตาทิโนติ** ตาทิลกฺขณปฺ-ปตฺตสฺส ฯ **ฐิตนฺติ** ปติฏฺฐิตํ อาเนญฺชปฺปตฺตนฺติ อตฺโถ ฯ **วิปฺปมุตฺตนฺติ** วิปสฺสนาปฏิปตฺติยา ผลสมาปตฺติวเสน วิมุตฺตํ นิพฺพานารมฺมเณ จ อธิมุตฺตํ ฯ **วยญฺจสฺสานุปสฺสโตติ** อสฺส จิตฺตสฺส อุปฺปาทมฺปิ วยมฺปิ อนุปสฺสนฺตสฺส อรหโตติ ตพฺพณฺณนานโย ฯ

ตสฺมิมฺปน สุตฺเต จุณฺณิยปเท[4] วยญฺจสฺสานุปสฺสตีติ อาคตํ ฯ ตพฺพณฺณนายญฺจ[5] **วยญฺจสฺสานุปสฺสตีติ** ตสฺส เจส จิตฺตสฺส อุปฺปาทมฺปิ วยมฺปิ ปสฺสตีติ วุตฺตํ ฯ ตสฺส จ จิตฺตสฺส เอส ขีณาสโว ภิกฺขูติ อตฺโถ ฯ

[๕๖๖] เอวมฏฺฐกถายํ ขีณาสวสฺเสว จิตฺตํ น กมฺปตีติ วุตฺตํ ฯ ตํ อุกฺกฏฺฐวเสน วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ ตทญฺญสฺสาปิ หิ อริยสาวกสฺส จิตฺตํ น กมฺปตีติ สกฺกา วตฺตุํ ฯ ตถา หิ ภควา อสฺสุตวโตปิ ภิกฺขเว ปุถุชฺชนสฺส อุปฺปชฺชติ ลาโภปิ อลาโภปิ ยโสปิ อยโสปิ นินฺทาปิ ปสํสาปิ สุขมฺปิ ทุกฺขมฺปิ ฯ สุตวโตปิ ภิกฺขเว

๑. วยญฺจสฺสานุปสฺสตีติ ปาลิยํ ทิสฺสติ ฯ สี. อีทิโสเยว. ๒. องฺ. ฉกฺก. ๒๒/๔๒๓. ๓. วิ. มหาวคฺค. ๒/๑๑. ๔. องฺ. ฉกฺก. ๒๒/๔๒๓. ๕. มโน. ปู. ๓/๑๕๕.

อริยสาวกสฺส อุปฺปชฺชติ ลาโภปิ ... ทุกฺขมฺปิ ฯ ตฺตร ภิกฺขเว โก วิเสโส โก อธิปฺปายโส กินฺนานากรณํ สุตวโต อริยสาวกสฺส อสฺสุตวตา ปุถุชฺชเนนาติ เอวํ กเถตุกมฺยตาย ปุจฺฉิตฺวา เอวมาห อสฺสุตวโต ภิกฺขเว ปุถุชฺชนสฺส อุปฺปชฺชติ ลาโภ โส น อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ อุปฺปนฺโน โข เม อยํ ลาโภ โส จ โข อนิจฺโจ ทุกฺโข วิปริณามธมฺโมติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ ฯ อุปฺปชฺชติ อลาโภ ... อุปฺปชฺชติ ยโส อยโส นินฺทา ปสํสา สุขํ อุปฺปชฺชติ ทุกฺขํ โส น อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ อุปฺปนฺนํ โข เม อิทํ ทุกฺขํ ตญฺจ โข อนิจฺจํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมนฺติ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ ฯ ตสฺส ลาโภปิ จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐติ ฯ อลาโภปิ ... ทุกฺขมฺปิ จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐติ ฯ โส อุปฺปนฺนํ ลาภํ อนุรุชฺฌติ อลาเภ ปฏิวิรุชฺฌติ ... อุปฺปนฺนํ สุขํ อนุรุชฺฌติ ทุกฺเข ปฏิวิรุชฺฌติ ฯ โส เอวํ อนุโรธวิโรธสมาปนฺโน น ปริมุจฺจติ ชาติยา ชรามรเณน โสเกหิ ปริเทเวหิ ทุกฺเขหิ โทมนสฺเสหิ อุปายาเสหิ ฯ น ปริมุจฺจติ ทุกฺขสฺมาติ วทามิ ฯ อยํ โข ภิกฺขเว วิเสโส อยํ อธิปฺปายโส อิทํ นานากรณํ สุตวโต อริยสาวกสฺส อสฺสุตวตา ปุถุชฺชเนนาติ ฯ

[๕๖๗] **ลาโภ อลาโภ อยโส ยโส จ** [๑]
นินฺทา ปสํสา จ สุขญฺจ ทุกฺขํ [๒]
เอเต อนิจฺจา มนุเชสุ ธมฺมา

๑. จยสายโส จาติ ปาลิยํ ทิสฺสติ. ๒. จ สุขํ ทุกฺขญฺจาติ.

อสสฺสตา วีปริณามธมฺมา

เอเต จ ญตฺวา สติมา สุเมโธ

อเวกฺขตี วีปริณามธมฺเม

อิฏฺฐสฺส ธมฺมา น มเถนฺติ จิตฺตํ

อนิฏฺฐโต โน ปฏิฆาตเมติ

ตสฺสานุโรธา อถวา วิโรธา

วิธูปิตา อฏฺฐคตา น สนฺติ

ปทญฺจ ญตฺวา วิรชํ อโสกํ

สมฺมปฺปชานาติ ภวสฺส ปารคูติ [๑] ฯ

อฏฺฐกงฺคุตฺตเร ปฐมปณฺณาสกสฺส ปฐมวคฺเค ทุติยโลกธมฺมสุตฺเต

ปาลิ ฯ

[๕๖๘] **โก วิเสโสติ** กึ วิเสสการณํ ฯ **อธิปฺปายโสติ** อธิกปฺปโยโค ฯ **ปริยาทายาติ** คเหตฺวา ปรินิฏฺฐาเปตฺวาติ ตพฺพณฺณนา [๒] ฯ

อธิกํ ปายสติ ปยุชฺชติ เอเตนาติ อธิปฺปายโส สวิเสสํ อติ กตฺตพฺพกิริยา ฯ เตนาห อธิกปฺปโยโคติ ตฏฺฏีกา ฯ

อธิกํ สวิเสสํ ปายสติ ปยุชฺชติ เอเตนาติ อธิปฺปายโส วิสิฏฺฐปฺปโยโค ฯ เตนาห อธิกปฺปโยโคติ ขนฺธกวคฺเค มชฺฌิมปณฺณาสกฏีกา ฯ

อเวกฺขตี วีปริณามธมฺเมติ วิปริณามธมฺมา อิเมติ เอวํ อเวกฺขติ ฯ **วิธูปิตาติ** วิธมิตา วิทฺธํสิตา ฯ **ปทญฺจ ญตฺวาติ**

๑. องฺ. อฏฺฐก. ๒๓/๑๕๙-๑๖๑. ๒. มโน. ปู. ๓/๒๔๒.

นิพฺพานปทํ ชานิตฺวา ฯ **สมฺมปฺปชานาติ** ภวสฺส ปารคูติ ภวสฺส ปารํ คโต นิปฺผตฺตึ มตฺถกํ ปตฺโต นิพฺพานปทํ ญตฺวาว ตํ ปารํ คตภาวํ สมฺมปฺปชานาตีติ ปรมโลกธมฺมสุตฺตวณฺณนา [๑]ฯ

โลกธมฺเมหิ อกมฺปิตจิตฺตกถา ฯ

๑. มโน. ปู. ๓/๒๔๒.

อโสกจิตฺตกถา

[๕๖๙] โสโก นาม พฺยสนาทิเหตุกํ โทมนสฺสํ ฯ วุตฺตญฺหิ มหาสติปฏฺฐานสุตฺเต[๑] กตโม จ ภิกฺขเว โสโก ฯ โย โข ภิกฺขเว อญฺญตรญฺญตเรน พฺยสเนน สมนฺนาคตสฺส อญฺญตรญฺญตเรน ทุกฺขธมฺเมน ผุฏฺฐสฺส โสโก โสจนา โสจิตตฺตํ อนฺโตโสโก อนฺโตปริโสโก อยํ วุจฺจติ ภิกฺขเว โสโกติ ฯ

[๕๗๐] ตตฺถ **พฺยสเนนาติ** ญาติพฺยสนาทีสุ เยน เกนจิ ฯ **ทุกฺขธมฺเมนาติ** วธพนฺธาทินา ทุกฺขการเณน ฯ **ผุฏฺฐสฺสาติ** อชฺโฌตฺถฏสฺส อภิภูตสฺส ฯ โสโกติ โย ญาติพฺยสนาทีสุ วา วธพนฺธาทีสุ วา อญฺญตรสฺมึ สติ เตน อภิภูตสฺส อุปฺปชฺชติ โสจนลกฺขโณ โสโก ฯ **โสจิตตฺตนฺติ** โสจิตภาโว ฯ ยสฺมา ปเนส อพฺภนฺตรํ โสเสนฺโต ปริโสเสนฺโต อุปฺปชฺชติ ตสฺมา อนฺโตโสโก อนฺโตปริโสโกติ วุจฺจตีติ ตพฺพณฺณนา[๒] ฯ

พฺยสเนนาติ อนตฺเถน ฯ ธมฺมสทฺโท เหตุปริยาโยติ อาห ทุกฺขการเณนาติ ฯ โสจนนฺติ ลกฺขิตพฺพตาย โสจนลกฺขโณ โสจิตสฺส โสจนกสฺส ปุคฺคลสฺส จิตฺตสฺส วา ภาโว โสจิตภาโว ฯ อพฺภนฺตรนฺติ อตฺตภาวสฺส อนฺโต อตฺตโน ลูขภาวตาย โสเสนฺโต ถามคมเนน สมนฺตโต โสสนวเสน ปริโสเสนฺโตติ ตฏฺฏีกา ฯ

อนิฏฺฐารมฺมณานุภวนลกฺขณํ โทมนสฺสํ ยถาตถาอนิฏฺฐาการ-

๑. ที. มหา. ๑๐/๓๔๑. ๒. สุ. วิ. ๒/๕๒๙.

สมฺโภครสํ เจตสิกาพาธปฺปจฺจุปฏฺฐานนฺติ อฏฺฐสาลินี[๑]ฯ

[๕๗๑] โส ปนายํ กิญฺจาปิ อตฺถโต โทมนสฺสเวทนา โหติ เอวํ สนฺเตปิ อนฺโตนิชฺฌานลกฺขโณ เจตโส ปรินิชฺฌานรโส อนุโสจนปฺปจฺจุปฏฺฐาโนติ สจฺจวิภงฺควณฺณนา[๒] ฯ

ปุพฺเพ วุตฺตลกฺขณาทิกา โทมนสฺสเวทนา จ[๓] โสโกติ ปุน ลกฺขณาทโย น วตฺตพฺพา สิยุํ ตถาปิ โทมนสฺสวิเสสตฺตา โสกภาววิสิฏฺฐา ลกฺขณาทโย วตฺตพฺพาติ กิญฺจาปีติอาทิมาห ฯ วิสารทรหิตมนฺโต[๔] เอวํ สงฺกุปิตจินฺตนํ สุกฺขนํ วา อนฺโตนิชฺฌานํ ทหนํ ญาติพฺยสนาทิอนุรูปํ โสจนํ อนุโสจนํ ฯ ตํ ตํ วา คุณํ โทสญฺจ อนุคนฺตฺวา โสจนํ ตปฺปนํ อนุโสจนนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

สงฺกุปิตจินฺตนนฺติ ปีติโสมนสฺสปฺปฏิปกฺขโต โทสสมฺปโยคโต จ อารมฺมเณ อนภิรติปฺปวตฺติมาห ฯ อนฺโต อตฺตโน นิสฺสยสฺส นิทฺทหนวเสน วา ฌานํ จินฺตนํ อนฺโตนิชฺฌานํ ฯ สติ อนุโสจนภาเว อตฺตโน กตากตกุสลากุสลวิสโย มโนวิเลขภูโต วิปฺปฏิสาโร กุกฺกุจฺจํ ยถาวุตฺตํ อนฺโตนิชฺฌานํ โสโกติ อุภินฺนํ วิเสโส เวทิตพฺโพติ อนุฏีกา ฯ

[๕๗๒] ตสฺมา ทุกฺขธมฺเมน ผุฏฺเฐนปิ น โสจิตพฺพํ อตีเต ปญฺจชนาทีหิ วิย ฯ

อตีเต พาราณสิยํ โพธิสตฺโต พฺราหฺมโณ หุตฺวา กสิกมฺเมน ชีวิตํ[๕] กปฺเปสิ ฯ ตสฺส ปุตฺโต ธีตา จาติ เทฺว ปุตฺตา ฯ โส

๑. อฏฺฐสาลินี. ๓๙๐. ๒. สมฺ. วิ. ๑๓๔. ๓. สี. ว. ๔. สี. วิสาทสหิตมโน.
๕. สี. ชีวิกํ.

วยปฺปตฺตสฺส ปุตฺตสฺส สมานกุลโต กุมาริกํ อาเนสิ ฯ อิติ เต ปญฺจ ชนา เอกาย ขุชฺชุตฺตราย ทาสิยา สทฺธึ ฉ อเหสุํ ฯ โพธิสตฺโต ภริยาทีนํ โอวาทํ อทาสิ มรณสฺสตึ ภาเวถ ตุมฺหากํ มรณภาวํ สลฺลกฺเขถ อิเมสญฺจ สตฺตานํ มรณํ ธุวํ ชีวิตํ อทฺธุวํ สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา ขยวยธมฺมิโน รตฺติญฺจ ทิวา จ อปฺปมตฺตา โหถาติ ฯ เต ตสฺโสวาเท จตฺวา มรณสฺสตึ ภาเวสุํ ฯ อเถกทิวสํ โพธิสตฺโต ปุตฺเตน สทฺธึ เขตฺตํ คนฺตฺวา กสติ ฯ ปุตฺโต กจวรํ สงฺกฑฺฒิตฺวา ฌาเปสิ ฯ ตสฺสาวิทูเร เอกสฺมึ วมฺมิเก อาสีวิโส อตฺถิ ฯ ธูโม ตสฺส อกฺขีนิ ปหริ ฯ โส กุทฺโธ นิกฺขมิตฺวา ตํ ฑํสิ ฯ โส มริตฺวาว ปติ ฯ โพธิสตฺโต ตสฺส มตภาวํ ญตฺวา ตํ อุกฺขิปิตฺวา เอกสฺมึ รุกฺขมูเล นิปชฺชาเปตฺวา อโรทนฺโตว ภิชฺชนธมฺมํ ภินฺนํ มรณธมฺมํ มตํ สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา มรณนิปฺผตฺติกาติ อนิจฺจภาวเมว สลฺลกฺเขตฺวา เขตฺตํ กสนฺโต เขตฺตสมีเป คจฺฉนฺตํ เอกํ ปฏิวิสฺสกํ ปุริสํ ทิสฺวา ตาต เคหํ คจฺฉสีติ ปุจฺฉิ ฯ อามาติ ฯ เตนหิ อมฺหากมฺปิ ฆรํ คนฺตฺวา พฺราหฺมณึ วเทยฺยาสิ อชฺช กิร ปุพฺเพ วิย ทฺวินฺนํ ภตฺตํ อนาหริตฺวา เอกสฺเสว อาหเรยฺยาถ ปุพฺเพ จ เอกิกา ทาสี อาหรติ อชฺช ปน จตฺตาโรปิ ชนา อาคจฺเฉยฺยาถาติ ฯ โส คนฺตฺวา ตเถว กเถสิ ฯ เต สพฺเพปิ ตตฺถ คนฺตฺวา ตํ มตํ ทิสฺวา คนฺธปุปฺเผหิ ปูเชตฺวา ฌาเปสุํ ฯ เอกสฺสาปิ โรทิตํ วา ปริเทวิตํ วา นาโหสิ เอกพินฺทุมตฺตมฺปิ อสฺสุ นาโหสิ ฯ สพฺเพ เหเต

สุภาวิตมรณสฺสติโน ฯ เตสํ คุณเตเชน สกฺกสฺส ภวนํ อุณฺหํ ชาตํ ฯ สกฺโก อาวชฺเชนฺโต ตํ การณํ ญตฺวา ปสนฺนจิตฺโต ตตฺถ คนฺตฺวา เต อโสจนการณํ ปุจฺฉิ ฯ เตปิสฺส กเถสุํ ฯ เตสุ หิ โพธิสตฺโต เอวมาห

[๕๗๓] **อุรโคว ตจํ ชิณฺณํ หิตฺวา คจฺฉติ สนฺตนน**
เอวํ สรีเร นิพฺโภเค เปเต กาลากเต สติ
ฑยฺหมาโน น ชานาติ ญาตีนํ ปริเทวิตํ ฯ
ตสฺมา เอตํ ม โสจามิ คโต โส ตสฺส ยา คตีติ ฯ

ตตฺถ **อุรโควาติ** ยถา อุรโค ชิณฺณํ ตจํ หิตฺวา อนเปกฺโข หุตฺวา ฉฑฺเฑตฺวา คจฺฉติ ฯ **สนฺตนุนฺติ** อตฺตโน สรีรํ ฯ **นิพฺโภเคติ** ชีวิตินฺทฺริยาภาเวน โภครหิเต ฯ เปเตติ ปรโลกํ ปฏิคเต ฯ **กาลกเตติ** กตกาเล กตมรเณติ อตฺโถ ฯ **สตีติ** ตสฺมึ เม ปุตฺเต เปเต มรณกาลํ กตฺวา วิคเต สติ โก รุณฺเณน วา ปริเทเวน วา อตฺโถ ฯ **ฑยฺหมาโนติ** ยเถว หิ อยสูเลหิ วชฺฌิตฺวา ฑยฺหมาโน สุขทุกฺขํ น ชานาติ เอวํ ญาตีนํ ปริเทวนํ น ชานาติ ฯ **ตสฺมาติ** เตน การเณนาหํ เอตํ น โสจามิ ยา จสฺส อตฺตโน คติ ตํ โส คโตติ ฯ

พฺราหฺมณีปิ อาห

[๕๗๔] **อนวฺหาโต ตโต อาคา อนนุญฺญาโต อิโต คโต**
ยถาคโต ตถา คโต ตตฺถ กา ปริเทวนา
ฑยฺหมาโน น ชานาติ ... คโต โส ตสฺส ยา คตีติ ฯ

ตตฺถ **อนวฺหาโตติ** อยํ มยา ปรโลกโต อนวฺหาโต อยาจิโตว ฯ

อาคาติ อมฺหากํ เคหํ อาคโต ฯ อิโตติ มนุสฺสโลกโต คจฺฉนฺโตปิ มยา อนนุญฺญาโตว คโต ฯ **ยถาคโตติ** อาคจฺฉนฺโตปิ ยถา อตฺตโน รุจิยา อาคโต คจฺฉนฺโต ตเถว คโต ฯ ตตฺถาติ ตสฺมึ ตสฺส อิโต คมเน กา ปริเทวนา ฯ

กนิฏฺฐภคินีปิ อาห

[๕๗๕] **สเจ โรเท กิสา อสฺสํ ตสฺสา เม กึ ผลํ สิยา**
ญาติมิตฺตสุหชฺชานํ ภิยฺโย โน อรตี สิยา
ฑยฺหมาโน น ชานาติ ... ตสฺส ยา คตีติ ฯ

ตตฺถ โรเทติ ยทิ อหํ เชฏฺฐภาตริ มเต โรเทยฺยํ ฯ **กิสา อสฺสนฺติ** กิสสรีรา ภเวยฺยํ ภาตุ ปน เม ตปฺปจฺจยา วุฑฺฒิ นาม นตฺถีติ ทสฺเสติ ฯ **กึ ผลนฺติ** ตสฺสา เม โรทนฺติยา โก อานิสํโส ภเวยฺย อวุฑฺฒิ ปน ปญฺญายตีติ ทีเปติ ฯ **ญาติมิตฺตสุหชฺชานนฺติ** ญาติมิตฺตสุหทานํ ฯ อยเมว ปาโฐ ฯ ภิยฺโย โนติ เย อมฺหากํ ญาตี จ มิตฺตา จ สุหชฺชา จ เตสํ อติเรกตรา อรติ สิยา ฯ

ภริยาปิสฺส อาห

[๕๗๖] **ยถาปิ ทารโก จนฺทํ คจฺฉนฺตํ อนุโรทติ**
เอวํ สมฺปทเมเวตํ โย เปตมนุโสจติ
ฑยฺหมาโน ... ยา คตีติ ฯ

ตตฺถ **ทารโกติ** ยุตฺตายุตฺตํ ลพฺภนียาลพฺภนียํ อชานนฺโต พาลทารโก มาตุ อุจฺฉงฺเค นิสินฺโน ปุณฺณจนฺทํ อากาเสน คจฺฉนฺตํ

ทิสฺวา อมฺม จนฺทํ เม เทหิ จนฺทํ เม เทหีติ ปุนปฺปุนํ โรทติ ฯ เอวํ **สมฺปทเมเวตนฺติ** เอวํ นิปฺผตฺติกเมว ตสฺส เอตํ อนุโสจนํ โหติ โย เปตํ กาลกตํ อนุโสจติ ฯ อิโตปิจ นิรตฺถกตรํ ฯ กึการณา ฯ โส หิ วิชฺชมานํ จนฺทํ อนุโสจติ มยฺหํ ปน ปติ มโต เอตรหิ อวิชฺชมาโนติ ฯ

ทาสีปิ อาห

[๕๗๗] **ยถา พฺรหฺเม อุทกุมฺโภ ภินฺโน อปฺปฏิสนฺธิโย**
เอวํ สมฺปทเมเวตํ โย เปตมนุโสจติ
ฯยฺหมาโน ... ยา คตีติ ฯ

ตตฺถ **อุทกุมฺโภติ** อุทกกุมฺโภ อุกฺขิปิยมาโน ปติตฺวา สตฺตธา ภินฺโน โย เปตํ อนุโสจติ ตสฺสาปิ เอตํ อนุโสจนํ เอวํ นิปฺผตฺติกเมว โหติ มตสฺส ปุน ชีวาเปตุํ อสกฺกุเณยฺยตฺตา ฯ อิทฺธิมตา ว อิทฺธานุภาเวน ภินฺนํ กุมฺภํ สนฺธหิตฺวา อุทกสฺส ปูเรตุํ สกฺกา ภเวยฺย กาลกโต ปน อิทฺธิพเลนาปิ น สกฺกา ปฏิปากติกํ กาตุนฺติ ฯ

[๕๗๘] สกฺโก สพฺเพสํ ธมฺมกถํ สุตฺวา ปสีทิตฺวา อิโต ปฏฺฐาย สหตฺถา กมฺมํ มา กริตฺถ อหํ สกฺโก เทวราชา ตุมฺหากํ เคเห อปริมาณสตฺตรตนานิ กริสฺสามิ ตุเมฺห ทานํ เทถ สีลํ รกฺขถ อุโปสถํ อุปวสถาติ วตฺวา ตถา กตฺวาว สกฏฺฐานเมว คโต ฯ

อิติ เต ปญฺจ ชนา อโสจนมูลกํ อปริมิตธนํ ปฏิลภึสุ ฯ

สตฺถาปิ มตปุตฺตสฺส เอกสฺส กุฏุมฺพิกสฺส โสกํ นีหริตุํ อิมํ อตีตวตฺถุํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ ฯ สจฺจปริโยสาเน โส

กุฏฺมฺพิโก โสกํ วิโนเทตฺวา โสตาปนฺโน ชาโต ฯ

ปญฺจกนิปาตสฺส ปฐมวคฺเค อุรคชาตกวณฺณนายํ [๑] ปญฺจชนวตฺถุ ฯ

[๕๗๙] อตีเต สาวตฺถีวาสี ธงฺโก นาม ราชา พาราณสีรชฺชํ คเหตฺวา ฆตํ นาม ราชานํ สงฺขลิกาหิ พนฺธาเปตฺวา พนฺธนาคาเร ปกฺขิปาเปสิ ฯ ฆตราชา นฏฺฐํ อโสจนฺโต กสิณํ สมนฺนาหริตฺวา ฌานํ นิพฺพตฺเตตฺวา อากาเส ปลฺลงฺเกน นิสีทิ ฯ ธงฺกราชา สรีเร อุปฺปนฺนฑาโห อุฏฺฐหิตฺวา ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ฆตรญฺโญ สุวณฺณาทาสปทุมสสฺสิริกํ มุขํ ทิสฺวา ตํ อโสจนการณํ ปุจฺฉิ ฯ โส ตสฺส กเถนฺโต ตตฺเถว ธงฺกราชชาตเก [๒] อิมา คาถาโย อภาสิ

นาพฺภตีตหโร โสโก นานาคตสุขาวโห
ตสฺมา ธงฺก น โสจามิ นตฺถิ โสเก ทุตียตา
โสจํ ปณฺฑุกิโส โหติ ภตฺตญฺจสฺส น รุจฺจติ
อมิตฺตา สุมนา โหนฺติ สลฺลวิทฺธสฺส รุปฺปโตติ ฯ

ตตฺถ **นาพฺภตีตหโรติ** นาพฺภตีตาหาโร ฯ อยเมว วา ปาโฐ ฯ โสโก นาม อพฺภตีตํ อติกฺกนฺตํ นิรุทฺธํ อฏฺฐงฺคตํ ปุน นาหรติ ฯ **ทุตียตาติ** สหายตา ฯ อตีตาหรเณน วา อนาคตาหรเณน วา โสโก นาม กสฺสจิ สหาโย น โหติ ฯ เตนาปิ การเณนาหํ น โสจามิ ฯ โสจนฺติ โสจนฺโต ฯ **สลฺลวิทฺธสฺส รุปฺปโตติ** โสกสลฺเลน วิทฺธสฺส เตน ฆฏฺฏิยมานสฺส ทิฏฺฐา วต โน ปจฺจา- มิตฺตสฺส ปิฏฺฐีติ อมิตฺตา สุมนา โหนฺติ เตนาปีหํ น โสจามีติ

๑. ชาตกฏฺฐกถา ๔/๔๓๐. ๒. ชาตกฏฺฐกถา. ๔/๔๓๘.

อตฺโถ ฯ

ตํ สุตฺวา ธงฺกราชา ตํ ขมาเปตฺวา รชฺชํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา สาวตฺถิเมว ปกฺกามิ ฯ ฆตราชาปิ รชฺชํ อมจฺจานํ นิยฺยาเทตฺวา หิมวนฺตปฺปเทสํ คนฺตฺวา ปพฺพชิตฺวา อปริหีนชฺฌาโน พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิ ฯ

เอวํ โส ทุกฺขธมฺเมน ผุฏฺโฐปิ อโสจิตฺวา ฌานํ นิพฺพตฺเตสิ ฯ

ฆตราชวตฺถุ [๑] ฯ

จตุกฺกสฺส ทุติยวคฺเค มตโรทนชาตเก [๒] ตสฺเสว ตติยวคฺเค อนนุโสจิยชาตเก [๓] อตีตวตฺถุมฺปิ โอโลเกตพฺพํ ฯ

[๕๘๐] อปิจ ปุถุชฺชโน นาม สพฺพทา อโสโก ภวิตุํ น สกฺโกติเยว ฯ ตสฺมา โสกการเณหิ โลกธมฺเมหิ ผุฏฺโฐ ปฐมํ โสจิโตปิ สมาโน ปจฺฉา ตํ ธมฺมสฺสวนาทินา วิโนเทยฺย เอวํ กโรนฺโต หิ สุขํ วินฺทติ ฯ อญฺญตรพฺราหฺมณาทโย เจตฺถ นิทสฺสนํ ฯ

เอโก กิร สาวตฺถีวาสี พฺราหฺมโณ อจิรวตีตีเร เขตฺตํ กตฺวา ปริณเต สสฺเส เสฺวว ลายิสฺสามีติ สนฺนิฏฺฐานํ กตฺวา นิปชฺชิ ฯ ตํ ปน รตฺตึ อจิรวติยา อุปริ กรกวสฺสํ วสฺสิ ฯ มโหโฆ เอก-นาฬิมตฺตมฺปิ อเสเสตฺวา สพฺพํ สสฺสํ สมุทฺทํ ปเวเสติ ฯ พฺราหฺมโณ โอเฆสุ โอสฺสกฺกิเตสุ สสฺสวินาสํ ทิสฺวา พลวโสกาภิภูโต หตฺเถน อุรํ สนฺธาเรตฺวา เคหํ คนฺตฺวา วิปฺปลปนฺโต นิปชฺชิ ฯ สตฺถา ตสฺส ปฐมมคฺโคปนิสฺสยํ ทิสฺวา กตภตฺตกิจฺโจ เอกโกว ตสฺส

๑. ชาตกฏฺฐกถา. ๔/๔๓๘. ๒. ชาตกฏฺฐกถา. ๔/๒๙๕. ๓. ชาตกฏฺฐกถา. ๔/๓๔๒.

เคหํ คนฺตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสินฺโน สุตฺตนิปาตสฺส จตุตฺถวคฺเค วุตฺตนเยน กามํ กามยมานสฺสาติ กามสุตฺตํ [๑] เทเสสิ ฯ โส ธมฺมสฺสวนสปฺปายํ ปฏิลภิตฺวา โสกํ วิโนเทตฺวา วิปสฺสิตฺวา เทสนาวสาเน โสตาปนฺโน ชาโต พฺราหฺมณีปิสฺส โสตาปนฺนา ฯ

สุตฺตนิปาเต กามสุตฺตสฺส [๒] เจว ทฺวาทสนิปาเต กามชาตกสฺส [๓] จ อตฺถวณฺณนายํ อญฺญตรพฺราหฺมณวตฺถุ ฯ

[๕๘๑] เอโกปิ สาวตฺถีวาสี กุฏุมฺพิโก เชฏฺฐภาตุ กาลกิริยาย โสกาภิภูโต น นหายติ น ภุญฺชติ น วิลิมฺปติ ปาโตว สุสานํ คนฺตฺวา โรทติ ฯ สตฺถา ตสฺส ปจฺจูสสมเย โลกํ โวโลเกนฺโต โสตาปตฺติมคฺคสฺส อุปนิสฺสยํ ทิสฺวา กตภตฺต-กิจฺโจ เอกํ ปจฺฉาสมณํ อาทาย ตสฺส เคหํ คนฺตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสินฺโน สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา ภิชฺชิตพฺพยุตฺตกํ ภิชฺชติ น ตตฺถ จินฺเตตพฺพนฺติ วตฺวา มตโรทนชาตกํ [๔] กเถตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ ฯ สจฺจปริโยสาเน กุฏุมฺพิโก โสตาปนฺโน ฯ

เอโกปิ มตภริโย กุฏุมฺพิโก ตเถว โสกาภิภูโต อโหสิ ฯ สตฺถา ปุริมนเยเนว ตสฺส เคหํ คนฺตฺวา อนนุโสจิยชาตกํ [๕] กเถสิ ฯ โสปิ สจฺจปริโยสาเน โสตาปนฺโน ฯ

เอวมิเม ปจฺจมํ โสจิตา หุตฺวา ปจฺฉา ตํ วิโนเทตฺวา สุขํ วินฺทึสุ ฯ

อโสกจิตฺตกถา ฯ

๑. ขุ. สุ. ๒๕/๔๘๔. ๒. ป. โช. ขุ. สุ. ๒/๓๙๙. ๓. ชาตกฏฺฐกถา ๖/๑๐๕.
๔. ชาตกฏฺฐกถา. ๔/๒๐๔. ๕. ชาตกฏฺฐกถา. ๔/๓๔๒.

วิรชจิตฺตกถา

[๕๘๒] รชา นาม ราคโทสโมหา ฯ เต หิ ยถา ปกติรโช ยตฺถ ยตฺถ ปติโต ตํ ตํ มลินํ กโรติ เอวํ ตํ ตํ จิตฺตํ มลินํ กโรนฺติ ฯ ตสฺมา มลินกรเณน รโชสมตฺตา รโช วิยาติ รชาติ วุจฺจนฺติ ฯ ตถา หิ ภควา ชีวกสฺส นิเวสเน นิสินฺโนเอว เวฬุวเน นิสินฺนสฺส จูฬปนฺถกสฺส โอภาสํ ผริตฺวา อิมา ติสฺโส คาถา อภาสิ

[๕๘๓] **ราโค รโช น จ ปน เรณุ วุจฺจติ**

ราคสฺเสตํ อธิวจนํ รโชติ

เอตํ รชํ วิปฺปชหิตฺวา ภิกฺขโว

วิหรนฺติ เต วีตรชสฺส สาสเน ฯ

โทโส รโช น จ ปน เรณุ วุจฺจติ ...

โมโห รโช น จ ปน เรณุ วุจฺจติ ...

วิหรนฺติ เต วีตรชสฺส สาสเนติ ฯ

ตตฺถ ราโค รโช อริยสฺส วินเย น จ ปน เรณุ วุจฺจติ รโชติ ฯ ตสฺมา จิตฺตสฺส มลินภาวกรณโต ราคสฺเสตํ อธิวจนํ รโชติ ฯ เอตํ ราคสงฺขาตํ รชํ ฯ **วิปฺปชหิตฺวาติ** อคฺคมคฺเคน วิเสสโต ปชหนเหตุ ฯ วิหรนฺติ เตติ เต ปชหนกา ปณฺฑิตา หุตฺวา วิหรนฺติ วีตรชสฺส สพฺพโส ปหีนราคาทิรชสฺส หุตฺวา พุทฺธสฺเสว ภควโต สาสเนติ ฯ

[๕๘๔] กามญฺเจเต รโชสมตาย เอกสมา ฯ วิเสโส ปน เตสํ อตฺเถว ฯ วุตฺตญฺเจตํ ติกงฺคุตฺตเร ทุติยปณฺณาสกสฺส ทุติยวคฺเค

สเจ ภิกฺขเว อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวํ ปุจฺเฉยฺยุํ ตโยเม อาวุโส ธมฺมา กตเม ตโย ราโค โทโส โมโห อิเม โข อาวุโส ตโย ธมฺมา อิเมสํ อาวุโส ติณฺณํ ธมฺมานํ โก วิเสโส โก อธิปฺปายโส กินฺนานากรณนฺติ ฯ เอวํ ปุฏฺฐา ตุมฺเห ภิกฺขเว เตสํ อญฺญติตฺถิยานํ ปริพฺพาชกานํ เอวํ พฺยากเรยฺยาถ ราโค โข อาวุโส อปฺปสาวชฺโช ทนฺธวิราคี โทโส มหาสาวชฺโช ขิปฺปวิราคี โมโห มหาสาวชฺโช ทนฺธวิราคีติ ฯ

ติตฺถิยสุตฺตปาลิ [1]ฯ

[๕๘๕] ตตฺถ **ราโค โขติ** รชนวเสน ปวตฺตราโค ฯ **อปฺปสาวชฺโชติ** โลกวชฺชวเสนปิ วิปากวชฺชวเสนปีติ ทฺวีหิ การเณหิ อปฺปสาวชฺโช อปฺปโทโสติ อตฺโถ ฯ กถํ ฯ มาตาปิตโร หิ ภคินีอาทโย จ ปุตฺตภาติกานํ อาวาหวิวาหมงฺคลํ นาม กโรนฺติ [2] ฯ เอวํ ตาเวส โลกวชฺชวเสน อปฺปสาวชฺโช ฯ สทารสนฺโตสมูลิกา ปน อปาเย ปฏิสนฺธิ นาม น โหตีติ เอวํ วิปากวชฺชวเสน อปฺปสาวชฺโช ฯ ทนฺธวิราคีติ วิรชฺชมาโน ปเนส สณิกํ วิรชฺชติ เตลมสิราโค วิย จิรํ อนุพนฺธติ เทฺว ตีณิ ภวนฺตรานิ คนฺตฺวาปิ น วิคจฺฉตีติ ทนฺธวิราคี ฯ ตตฺรีทํ วตฺถุ

[๕๘๖] เอโก กิร ปุริโส ภาตุ ชายาย มิจฺฉาจารํ จรติ ฯ ตสฺสาปิ อิตฺถิยา อตฺตโน สามิกโต โสเยว ปิยตโร อโหสิ ฯ สา ตํ อาห อิมสฺมึ การเณ มม ปกาเส ชาเต มหตี ครหา

๑. องฺ. ติก. ๒๐/๒๕๖. ๒. มโน. ปู. ๒/๒๔๙.

ภวิสฺสติ ตว ภาติกํ ฆาเตหีติ ฯ โส ตาย ติกฺขตฺตุํ วุจฺจมาโน วจนํ คเหตฺวา เชฏฺฐภาตรํ ฆาเตสิ ฯ อิตโร ภริยาย สิเนหํ ปริจฺจชิตุํ อสกฺโกนฺโต ตสฺมึเยว เคเห มหาธมฺมนี หุตฺวา นิพฺพตฺติ ฯ โส ตสฺสา จิตายปิ นิสินฺนายปิ คนฺตฺวา สรีเร ปตติ ฯ อถ นํ สา โสเยว อยํ ภวิสฺสตีติ ฆาตาเปสิ ฯ โส ปุน ตสฺสา สิเนเหน ตสฺมึเยว เคเห กุกฺกุโร หุตฺวา นิพฺพตฺติ ฯ โส ปทสา คมนกาลโต ปฏฺฐาย ตสฺสา ปจฺฉโต ปจฺฉโต จรติ อรญฺญํ คจฺฉนฺติยาปิ สทฺธึเยว คจฺฉติ ฯ ตํ ทิสฺวา มนุสฺสา นิกฺขนฺโต สุนขลุทฺทโก กตรํ ฐานํ คมิสฺสตีติ อุปฺปณฺเฑนฺติ ฯ สา ปุน ตํ ฆาตาเปสิ ฯ โสปิ ปุน ตสฺมึ เคเห วจฺฉโก หุตฺวา นิพฺพตฺติตฺวา ตเถวสฺสา ปจฺฉโต จรติ ฯ ตทาปิ ตํ ทิสฺวา มนุสฺสา นิกฺขนฺโต โคปาลโก กตฺถ คาวิโย จริสฺสนฺตีติ อุปฺปณฺเฑนฺติ ฯ สา ตสฺมึปิ ฐาเน ตํ ฆาตาเปสิ ฯ โส ตทาปิ ตสฺสา อุปริ สิเนหํ ฉินฺทิตุํ อสกฺโกนฺโต จตุตฺถวาเร ตสฺสาเยว กุจฺฉิมฺหิ ชาติสฺสโร หุตฺวา นิพฺพตฺติ ฯ โส ปฏิปาฏิยา จตูสุ อตฺตภาเวสุ ตาย ฆาติตภาวํ ทิสฺวา เอวรูปาย นาม ปจฺจตฺถิกาย กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺโตสฺมีติ ตโต ปฏฺฐาย ตสฺสา หตฺเถน อตฺตานํ ผุสิตุํ น เทติ ฯ สเจ ตํ สา ผุสติ กนฺทติ โรทติ ฯ อถ นํ อยฺยิกาว ปฏิชคฺคติ ฯ ตํ อปรภาเค วุฑฺฒิปฺปตฺตํ อยฺยโก อาห ตาต กสฺมา ตฺวํ มาตุ หตฺเถน อตฺตานํ ผุสิตุํ น เทสีติ ฯ โส เนสา มยฺหํ มาตา ปจฺจามิตฺตา เอสาติ สพฺพํ ปวตฺตึ อาโรเจสิ ฯ อยฺยโก ตํ อาลิงฺคิตฺวา โรทิตฺวา เอหิ ตาต กึ

อมฺหากํ อีทิเส ฐาเน นิวาเสนาติ ตํ อาทาย นิกฺขมิตฺวา เอกํ วิหารํ อคมาสิ ฯ เต อุโภปิ ปพฺพชิตฺวา ตตฺถ วสนฺตา อรหตฺตํ ปาปุณึสุ ฯ

อติจาริณิตฺถีวตฺถุ ฯ

[๕๘๗] **มหาสาวชฺโชติ** ทฺวีหิปิ การเณหิ มหาสาวชฺโช ฯ กถํ ฯ โทเสน หิ ทุฏฺโฐ หุตฺวา มาตริปิ อปรชฺฌติ ปิตริปิ ภคินีอาทีสุปิ ปพฺพชิเตสุปิ ฯ โส คตคตฏฺฐาเนสุ อยํ ปุคฺคโล มาตาปิตูสุปิ อปรชฺฌติ ภคินีอาทีสุปิ ปพฺพชิเตสุปีติ ครหํ ลภติ ฯ เอวนฺตาว โลกวชฺชวเสน มหาสาวชฺโช ฯ โทสวเสน ปน กเตน อนนฺตริยกมฺเมน กปฺปํ นิรเย ปจฺจติ ฯ เอวํ วิปากวชฺชวเสน มหาสาวชฺโช ฯ **ขิปฺปวิราคีติ** ขิปฺปํ วิรชฺชติ ฯ โทเสน หิ ทุฏฺโฐ มาตาปิตูสุปิ เจติเยปิ โพธิมฺหิปิ ปพฺพชิเตสุปิ อปรชฺฌิตฺวา มยฺหํ ขมถาติ อจฺจยํ เทเสติ ฯ ตสฺส สห ขมาปเนน ตํ กมฺมํ ปฏิปฺปากติกเมว โหติ ฯ โมโหปิ ทฺวีเหว การเณหิ มหาสาวชฺโช ฯ กถํ ฯ โมเหน หิ มูฬฺโห หุตฺวา มาตาปิตูสุปิ เจติเยปิ โพธิมฺหิปิ ปพฺพชิเตสุปิ อปรชฺฌิตฺวา คตคตฏฺฐาเนสุ ครหํ ลภติ ฯ เอวนฺตาว โลกวชฺชวเสน มหาสาวชฺโช ฯ โมหวเสน ปน กเตน อนนฺตริยกมฺเมน กปฺปํ นิรเย ปจฺจติ ฯ เอวํ วิปากวชฺชวเสน มหาสาวชฺโช ฯ ทนฺธวิราคีติ สณิกํ วิรชฺชติ ฯ โมเหน มูฬฺเหน หิ กตํ กมฺมํ สณิกํ มุจฺจติ ฯ ยถา หิ อจฺฉจมฺมํ สตกฺขตฺตุมฺปิ โธวิยมานํ อปณฺฑรํ โหติ เอวเมว โข โมหมูฬฺเหน กตํ กมฺมํ สีฆํ น มุจฺจติ สณิกเมว มุจฺจตีติ ตพฺพณฺณนา ๑ฯ

๑. มโน. ปู. ๒/๒๔๙.

ปาลิยํ **โก อธิปฺปายโสติ** เอตฺถ โก อธิกปฺปโยโคติ อตฺโถ ฯ **โลกวชฺชวเสนาติ** โลกิยมหาชเนหิ ปกติยา ครหิตพฺพวชฺชวเสน ฯ **วิปากวชฺชวเสนาติ** วิปากสฺส อปายสํวตฺตนิกสฺส วชฺชวเสนาติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๕๘๘] กามญฺเจเต ทนฺธวิราคิตาทินา วิเสสา โหนฺติ อนฺธตมเหตุตาย ปน เอกสมาว ฯ เตนาห ภควา ภิกฺขูนํ

อนตฺถชนโน โลโภ โลโภ จิตฺตปฺปโกปโน
ภยมนฺตรโต ชาตํ ตญฺชโน นาวพุชฺฌติ
ลุทฺโธ อตฺถํ น ชานาติ ลุทฺโธ ธมฺมํ น ปสฺสติ
อนฺธตมํ ตทา โหติ ยํ โลโภ สหเต นรํ ฯ
อนตฺถชนโน โทโส โทโส จิตฺตปฺปโกปโน
ภยมนฺตรโต ชาตํ ตญฺชโน นาวพุชฺฌติ
ทุฏฺโฐ อตฺถํ น ชานาติ ทุฏฺโฐ ธมฺมํ น ปสฺสติ
อนฺธตมํ ตทา โหติ ยํ โทโส สหเต นรํ ฯ
อนตฺถชนโน โมโห ... ตญฺชโน นาวพุชฺฌติ
มูฬฺโห อตฺถํ น ชานาติ ... ยํ โมโห สหเต นรนฺติ ฯ

อิติวุตฺตเก ติกนิปาตสฺส จตุตฺถวคฺเค มลสุตฺตปาลิ ฯ [๑]

[๕๘๙] อตฺตโน ปเรสญฺจ อนตฺถํ ชเนตีติ อนตฺถชนโน ฯ **จิตฺตปฺปโกปโนติ** จิตฺตสงฺโขภโน ฯ โลโภ หิ โลภนีเย วตฺถุสฺมึ อุปฺปชฺชมาโน จิตฺตํ สงฺโขเภนฺโต วิปริณาเมนฺโต วิการํ อาปาเทนฺโต

๑. ขุ. อิติ. ๒๕/๒๙๕.

อุปฺปชฺชติ ปสาทนาทิวเสน ปวตฺติตุํ น เทติ ฯ **ภยมนฺตรโต ชาตํ** ตญฺชโน นาวพุชฺฌตีติ ตํ โลภสงฺขาตํ อนฺตรโต อพฺภนฺตเร อตฺตโน จิตฺเตเยว ชาตํ อนตฺถชนนจิตฺตปฺปโกปนาทึ ภยํ ภยเหตุํ อยํ พาลมหาชโน นาวพุชฺฌติ ฯ **ลุทฺโธ อตฺถํ น ชานาตีติ** อตฺตตฺถาทิเภทํ อตฺถํ หิตํ ลุทฺธปุคฺคโล ยถาภูตํ น ชานาติ ฯ **ธมฺมํ น ปสฺสตีติ** ทสกุสลกมฺมปถธมฺมมฺปิ ลุทฺโธ โลเภน อภิภูโต น ปสฺสติ ปจฺจกฺขโต น ชานาติ ปเคว อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ ฯ **อนฺธตมนฺติ** อนฺธภาวกรตมํ ฯ **ยนฺติ** ยตฺถ ฯ ภุมฺมตฺเถ เอตํ ปจฺจตฺตวจนํ ฯ ยสฺมึ กาเล โลโภ สหเต อภิภวติ นรํ อนฺธตมํ ตทา โหตีติ ฯ ยนฺติ วา การณวจนํ ฯ ยสฺมา โส โลโภ อุปฺปชฺชมาโน นรํ สหเต ตสฺมา อนฺธตมํ ตทา โหตีติ โยชนา ยตสทฺทานํ เอกนฺตสมฺพนฺธภาวโต ฯ อถวา **ยนฺติ** กิริยาปรามสนํ ฯ **โลโภ สหเตติ** เอตฺถ ยเทตํ โลภสฺส สหนํ อภิภวนํ วุตฺตํ เอตํ อนฺธภาวกรสฺส ตมสฺส คมนํ อุปฺปาโทติ อตฺโถ ฯ อถวา ยํ นรํ โลโภ สหเต อภิภวติ ตสฺส อนฺธตมํ ตทา โหติ ฯ ตโต จ ลุทฺโธ อตฺถํ น ชานาติ ลุทฺโธ ธมฺมํ น ปสฺสตีติ ตพฺพณฺณนา [๑]ฯ

[๕๙๐] **อนฺตรโต ชาตนฺติ** อพฺภนฺตเร อุปฺปนฺนํ ฯ **อตฺถํ น ชานาตีติ** วุฑฺฒิอตฺถํ น ชานาติ ฯ **ธมฺมํ น ปสฺสตีติ** สมถวิปสฺสนาธมฺมํ น ปสฺสติ ฯ **อนฺธตมนฺติ** อนฺธภาวกรตมํ พหลตมํ วา ฯ **สหเตติ** อภิภวตีติ สตฺตกงฺคุตฺตเร ทุติยปณฺณาสกวณฺณนา [๒] ฯ

๑. ป. ที. อิติ. ๓๖๐. ๒. มโน. ปู. ๓/๒๒๑.

อนุตรโตติ อพฺภนฺตรโต จิตฺตโต วาติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๕๙๑] เอวเมเต ทนฺธวิราคิตาทินา วิเสสภูตา อนฺธตมเหตุตาย เอกสมา ฯ ราคาทโย ยถาวุตฺตตฺเถน รชาติ เวทิตพฺพา ฯ วิคตา เต รชา เอตสฺมาติ วิรชํ จิตฺตํ ฯ ตมฺปตฺตุกาเมน ปน โลภ-เนยฺยาทีสุ อารมฺมเณสุ น โลภาทโย อุปฺปาเทตพฺพา ตทงฺควเสนาปิ ปหาตพฺพา ฯ โย หิ ตทงฺคมตฺเตน เต น ปชหิ โส ทุกฺขํ วินฺทติ ฯ ตตฺรีมานิ วตฺถูนิ

[๕๙๒] เวสาลิยํ เอโก นหาปิโต สทฺโธ ปสนฺโน ติสรณคโต สมาทินฺนปญฺจสีโล อโหสิ ราชราโชโรธาทีนํ มสฺสุกรณเกส-สณฺฐปนาทิกิจฺจกโร ฯ โส เอกทิวสํ ราชนิเวสเน กมฺมํ กาตุํ คจฺฉนฺโต อตฺตโน ปุตฺตํ คเหตฺวา คโต ฯ ปุตฺโต ปนสฺส ตตฺถ คนฺตฺวา เอกํ เทวจฺฉรปฺปฏิภาคํ อลงฺกตปฺปฏิยตฺตํ ลิจฺฉวิราชกุมาริกํ ทิสฺวา กิเลสวเสน ปฏิพทฺธจิตฺโต หุตฺวา เคหํ คนฺตฺวา เอตํ ลภมาโน ชีวิสฺสามิ อลภมานสฺส เม เอตฺเถว มรณนฺติ อาหารุปจฺเฉทํ กตฺวา มญฺจกํ ปริสฺสชฺชิตฺวา นิปชฺชิ ฯ อถ นํ ปิตา ตาต อวตฺถุมฺหิ ฉนฺทราคํ มา กริ หีนชจฺโจ ตฺวํ นหาปิตปุตฺโต ลิจฺฉวิกุมาริกา ราชธีตา ชาติสมฺปนฺนา น สา ตุยฺหํ อนุจฺฉวิกา อญฺญํ เต ชาติโคตฺเตหิ สทิสํ กุมาริกํ อาเนสฺสามีติ อาห ฯ โส ปิตุ กถํ อคฺคเหตฺวา ตทงฺคมตฺเตนาปิ ราคํ อปฺปหาย ตตฺเถว สุสฺสิตฺวา กาลมกาสิ ฯ ทุกนิปาตสฺส ปฐมวคฺเค สิคาลชาตกวณฺณนายํ[๑] นหาปิต-

๑. ชาตกฏฺฐกถา. ๓/๖.

ปุตฺตวตฺถุ ฯ

[๕๙๓] อตีเต พาราณสิยํ กิตวาโส นาม ราชา อโหสิ ฯ ตสฺส ปุตฺโต ทุฏฺจกุมาโร นาม อุปราชา ฯ ตสฺส ปน ชาตกาเล ลกฺขณปาจกา มหาราช อยํ ปานียํ อลภิตฺวา มริสฺสตีติ อาหํสุ ฯ ราชาปิสฺส ปานียํ อลภิตฺวา มรณภเยน จตูสุ นครทฺวาเรสุ อนฺโตนคเร จ ตตฺถ ตตฺถ โปกฺขรณิโย กาเรสิ ฯ จตุกฺกาทีสุ มณฺฑเป กาเรตฺวา ปานียจาฏิโย ฐปาเปสิ ฯ อเถกทิวสํ อุปราชา ปาโตวุยฺยานํ คจฺฉนฺโต อนฺตรามคฺเค ปจฺเจกพุทฺธํ ปสฺสิ ฯ มหาชโนปิ ปจฺเจกพุทฺธํ ทิสฺวา ตเมว วนฺทติ ปสํสติ อญฺชลิญฺจสฺส ปคฺคณฺหาติ ฯ โส อิเม มาทิเสน สทฺธึ คจฺฉนฺตา อิมํ มุณฺฑกํ วนฺทนฺติ ปสํสนฺติ อญฺชลึ ปคฺคณฺหนฺตีติ กุปิโต หุตฺวา หตฺถิโต โอรุยฺห ปจฺเจกพุทฺธสฺส หตฺถโต ปตฺตํ คเหตฺวา ภูมิยํ ปาเตตฺวา สทฺธึ ภตฺเตน มทฺทิตฺวา ปาทปฺปหาเรน จุณฺณวิจุณฺณํ อกาสิ ฯ ปจฺเจกพุทฺโธ นฏฺโจ วตายํ สตฺโตติ ตสฺส มุขํ โอโลเกสิ ฯ อถ โส อหํ สมณ กิตวาสรญฺโญ ปุตฺโต นาเมน ทุฏฺจกุมาโร นาม ตฺวํ เม กุทฺโธ อกฺขีนิ อุมฺมิเลตฺวา โอโลเกนฺโต กึ กริสฺสสีติ อาห ฯ ปจฺเจกพุทฺโธ ฉินฺนภตฺโต หุตฺวา เวหาเสน นนฺทมูลกปฺปพฺภารเมว คโต ฯ ตํ ขณญฺเญว อุปราชสฺส ปาปกมฺมํ ปริปจฺจิ ฯ ฑยฺหามีติ อุปฺปนฺนสรีรฑาโห ตตฺเถว ปติ ฯ ยตฺตกํ ปานียํ สพฺพํ ตํ ฉิชฺชิ ฯ มาติกาปิ สุสฺสึสุ ฯ โส ปานียํ อลภิตฺวา ตตฺเถว กาลํ กตฺวา อวีจิมฺหิ นิพฺพตฺติ ฯ

เอวํ โส พาโล โมหมูฬฺโห โทเสน ทุฏฺโจ อกุชฺฌิตพฺเพ กุชฺฌิตฺวา ตทงฺคมตฺเตนาปิ อปฺปหาย มหาทุกฺขํ วินฺทติ ฯ ทุกนิปาตสฺส สตฺตมวคฺเค ธมฺมทฺธชชาตกวณฺณนายํ ๑ทุฏฺฐกุมารวตฺถุ ฯ

[๕๙๔] เอวเมเต ตทงฺคมตฺเตนาปิ อปฺปชหนฺตา ทุกฺขํ วินฺทึสุ ปชหนฺตา ตุ สุขํ ฯ ตตฺรีทํ วตฺถุ

อตีเต พาราณสีรญฺโญ เทฺว ปุตฺตา อเหสุํ ฯ เตสุ เชฏฺโจ อุปราชา หุตฺวา ปิตริ กาลกเต รชฺชํ อนิจฺฉนฺโต กนิฏฺจสฺส ทตฺวา ปจฺจนฺตํ คนฺตฺวา เอกํ เสฏฺฐิกุลํ นิสฺสาย สหตฺถา กมฺมํ กโรนฺโต ชีวิตํ กปฺเปสิ ฯ อปรภาเค เสฏฺฐี ตสฺส ราชกุมารภาวํ ญตฺวา กมฺมํ กาตุํ อทตฺวา กุมารปริหาเรเนว ตํ ปฏิชคฺคิตฺวา อปรภาเค ตํ อาห สามิ มยํ ตุมฺเห โปเสม กนิฏฺจภาติกสฺส ปณฺณํ เปเสตฺวา อมฺหากํ พลึ หาเรถาติ ฯ โส ตถา อกาสิ ฯ ราชาปิ สาธูติ วตฺวา เตสํ พลึ วิชฺสชฺเชสิ ฯ อถ นํ สกลคามวาสิโนปิ วทึสุ มยํปิ ตุมฺหากญฺเญว พลึ ทสฺสาม อมฺหากมฺปิ พลึ วิสฺสชฺชาเปถาติ ฯ โส เตสมฺปิ อตฺถาย กนิฏฺจสฺส ปณฺณํ เปเสสิ ฯ ตโต ปฏฺฐาย เต ตสฺเสว พลึ อทํสุ ฯ อถสฺส มหาลาโภ นิพฺพตฺติ ฯ ตณฺหาปิสฺส มหตี ชาตา ฯ โส อปรภาเค สพฺพมฺปิ ตํ ชนปทํ ยาจิ อุปรชฺชํ ยาจิ ฯ กนิฏฺโจปิสฺส อทาสิเยว ฯ โส วฑฺฒมานตณฺโห อุปรชฺเชนาปิ อสนฺตุฏฺโจ รชฺชํ คณฺหิสฺสามีติ ชานปทปริวุโต พหินคเร จตฺวา รชฺชํ วา เม เทตุ ยุทฺธํ วาติ

๑. ชาตกฏฺฐกถา. ๓/๔๒๘.

ปหิณิ ฯ กนิฏฺโฐ อยํ พาโล ปุพฺเพ รชฺชมฺปิ ปฏิกฺขิปิตฺวา อิทานิ
ยุทฺเธน คณฺหิตุมิจฺฉติ สเจ โข ปนาหํ อิมํ ยุทฺเธน มาเรสฺสามิ
ครหา เม ภวิสฺสติ กึ เม รชฺเชนาติ จินฺเตตฺวา ตสฺส รชฺชํ
อทาสิ ฯ โส รชฺชํ คเหตฺวา กนิฏฺฐสฺส อุปรชฺชํ ทตฺวา ตณฺหาวสิโก
หุตฺวา เอเกน รชฺเชน อสนฺตุฏฺโฐ เทฺว ตีณิ รชฺชานิ ปฏฺเฐตฺวา
ตณฺหาย โกฏึ นาทฺทส ฯ ตํ การณํ ญตฺวา สกฺโก เทวราชา
ตํ สิกฺขาเปตุกาโม มาณวกเวเสน ตํ อุปสงฺกมิตฺวา อหํ มหาราช
ผีตานิ ตีณิ นครานิ ปสฺสามิ อหํ เต อตฺตโน อานุภาเวน เตสุ
รชฺชํ คเหตฺวา ทสฺสํ ปปญฺจํ อกตฺวา สีฆํ คนฺตุํ วฏฺฏตีติ วตฺวา
สกฏฺฐานเมว คโต ฯ โลภวสิโก ราชา สาธูติ วตฺวา สกฺกานุ-
ภาเวน โก วา ตฺวํ กุโต วา อาคโตติ ปุจฺฉิตุํ อสกฺโกนฺโตว
อมจฺเจ ปกฺโกสาเปตฺวา เตสํ ตมตฺถํ อาโรเจสิ ฯ อมจฺจา
สกลนคเร อุปธาเรนฺตา ตํ มาณวกํ น ปสฺสึสุ ฯ ราชา โทมนสฺสป-
ปตฺโต ตีสุ นคเรสุ รชฺชํ นฏฺฐํ มหนฺเตนมฺหิ ยเสน ปริหีโนติ
ปุนปฺปุนํ จินฺเตสิ ฯ อถสฺส ตณฺหาวสิกสฺส สรีรฑาโห อุปฺปชฺชิ ฯ
สรีเร ปริฑยฺหนฺเต อุทรํ โขเภตฺวา โลหิตปฺปกฺขนฺทิกา อุทปาทิ ฯ
เอกํ ภาชนํ ปวิสติ เอกํ นิกฺขมติ ฯ เวชฺชา ติกิจฺฉิตุํ น
สกฺโกนฺติ ฯ ตทา โพธิสตฺโต ตกฺกสิลโต สิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา
พาราณสิยํ มาตาปิตูนํ สนฺติกํ อาคนฺตฺวา รญฺโญ ปวตฺตึ สุตฺวา
ราชานํ ติกิจฺฉิตุกาโม ตํ อุปสงฺกมิตฺวา โรคนิทานํ ปุจฺฉิ ฯ ราชา
ตณฺหํ นิสฺสาย พฺยาธิ อุปฺปนฺโน สเจ ติกิจฺฉิตุํ สกฺโกสิ

ติกิจฺฉาหีติ อาห ฯ กึ มหาราช โสจนาย ตานิ นครานิ สกฺกา ลทฺธุนฺติ ฯ น สกฺกา ตาตาติ ฯ โพธิสตฺโต เอวํ สนฺเต กสฺมา โสจสิ มหาราช สพฺพเมว หิ สวิญฺญาณกอวิญฺญาณกวตฺถุํ อตฺตโน อาทึ กตฺวา ปหาย คมนียํ จตูสุ นคเรสุ รชฺชํ คเหตฺวา เอกปฺปหาเรเนว จตสฺโส ภตฺตปาติโย น ภุญฺชิสฺสสิ น จตูสุ สยเนสุ สยิสฺสสิ น จตฺตาริ วตฺถยุคานิ อจฺฉาเทสฺสสิ ตณฺหาวสิเกน ภวิตุํ น วฏฺฏติ อยญฺหิ ตณฺหา นาม วฑฺฒมานา จตูหิ อปาเยหิ มุจฺจิตุํ น เทตีติ วตฺวา ตสฺส กามชาตเก[๑] กามํ กามยมานสฺสาติ อาทิกาหิ อฏฺฐหิ คาถาหิ ธมฺมํ เทเสสิ ฯ ตํ สุตฺวา ราชา ตทงฺควเสน ตณฺหํ ปหาย อโรโค หุตฺวา อฏฺฐ เต ภาสิตา คาถา สพฺพา โหนฺติ สหสฺสิโยติ วตฺวา ตํ อฏฺฐหิ สหสฺเสหิ ปูเชสิ ฯ โพธิสตฺโต รญฺโญ ธมฺมํ กเถนฺโตเยว รญฺโญ เสตจฺฉตฺเต โอทาตกสิณชฺฌานํ อุปฺปาเทตฺวา วิกฺขมฺภนวเสน ราคํ ปหาย กิญฺจิ อคฺคเหตฺวาว อปฺปมตฺโต หุตฺวา ธมฺมํ จร มหาราชาติ โอวทิตฺวา อากาเสน หิมวนฺตํ คนฺตฺวา ปพฺพชิตฺวา อปริหีนชฺฌาโน พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิ ฯ

ตณฺหาวสิกราชวตฺถุ ฯ

[๕๙๕] ตสฺมา โลภาทีนิ ปหาย ปฏิปชฺชิตพฺพํ ฯ เอวํ ปฏิปชฺชนฺโต หิ วิรชํ จิตฺตํ ปตฺตุํ สกฺโกติ ฯ เตนาห ภควา มลสุตฺเต[๒]

๑. ชาตกฏฺฐกถา. ๖/๑๐๕. ๒. ขุ. อิติ. ๒๕/๒๙๕.

โย จ โลภํ ปหนฺตฺวาน โลภเนยฺเย น ลุพฺภติ
โลโภ ปหิยฺยเต ตมฺหา อุทวินฺทุว โปกฺขรา ฯ
โย จ โทสํ ปหนฺตฺวาน โทสเนยฺเย น ทุสฺสติ
โทโส ปหิยฺยเต ตมฺหา ตาลปกฺกํว พนฺธนา ฯ
โย จ โมหํ ปหนฺตฺวาน โมหเนยฺเย น มุยฺหติ
โมหํ วิหนฺติ โส สพฺพํ อาทิจฺโจวุทยนฺตมนฺติ ฯ

[๕๙๖] ตตฺถ **โย จ โลภํ ปหนฺตฺวานาติ** โย ปุพฺพภาเค ตทงฺควเสน วิกฺขมฺภนวเสน จ ยถารหํ สมถวิปสฺสนาหิ โลภํ ปชหิตฺวา ตถาปชหนเหตุ โลภเนยฺเย ทิพฺเพปิ รูปาทิเก อุปฏฺฐิเต น ลุพฺภติ พลววิปสฺสนานุภาเวน ฯ **โลโภ ปหิยฺยเต ตมฺหาติ** ตสฺมา อริยปุคฺคลา อริยมคฺเคน โลโภ ปหิยฺยติ อจฺจนฺตเมว ปริจฺจชิยติ ฯ ยถา กึ ฯ **อุทวินฺทุว โปกฺขราติ** ปทุมินิปณฺณโต อุทกวินฺทุ วิย ฯ ตาลปกฺกํว พนฺธนาติ ตาลผลํ วิย อุสฺมุปฺปาเทน วณฺฏโต ตติยมคฺคญาณุปฺปาเทน ตสฺส จิตฺตโทโส ปหียติ ปริจฺจชิยตีติ อตฺโถ ฯ วิหนฺติ โสติ โส อริยปุคฺคโล สพฺพํ อนวเสสํ โมหํ จตุตฺถมคฺเคน วิหนติ วิทฺธมติ สมุจฺฉินฺทติ อาทิจฺโจ วิย อุทยํ อุคฺคจฺฉนฺโต อนฺธการนฺติ ตพฺพณฺณนา ฯ

วิรชจิตฺตกถา ฯ

๑. ป. ที. อิติ. ๓๖๒.

เขมจิตฺตกถา

[๕๙๗] เขมํ นาม จตูหิ โยเคหิ เขมจิตฺตํ ฯ ยทิปิ โลภ-ทิฏฺฐิโมหวเสน ตโยว โยคา กามโยคาทินามโต ปน เต จตฺตาโร โหนฺติ ฯ ตพฺพิคฺคหาทิ ปน วฏฺฏสฺมึ โยเชนฺตีติ โยคา ฯ ปญฺจกามคุณิโก ราโค กามโยโค ฯ รูปารูปภเวสุ ฉนฺทราโค ภวโยโค ฯ ตถา ฌานนิกนฺติ สสฺสตทิฏฺฐิสหคโต จ ราโค ฯ ทฺวาสฏฺฐิทิฏฺฐิโย ทิฏฺฐิโยโค ฯ จตูสุ สจฺเจสุ อญฺญาณํ อวิชฺชา-โยโค ฯ กาเมสุ วา โยเชตีติ กามโยโค ฯ ภเวสุ โยเชตีติ ภวโยโค ฯ ทิฏฺฐีสุ โยเชตีติ ทิฏฺฐิโยโค ฯ อวิชฺชาย โยเชตีติ อวิชฺชาโยโค ฯ เหฏฺฐา วุตฺตธมฺมานํ อธิวจนนฺติ เอวํ จตุกฺกงฺคุตฺตเร ปฐมปณฺณาสกสฺส ปฐมวคฺเค ทสมสุตฺตวณฺณนายํ [๑]วุตฺตํ ฯ

[๕๙๘] **โยเชนฺตีติ** กมฺมํ วิปาเกน ภวาทึ ภวนฺตราทีหิ ทุกฺเขน สตฺตํ โยเชนฺติ ฆเฏนฺติ ฯ กามนตฺเถน กาโม จ โส ยถาวุตฺเตนตฺเถน โยโค จาติ กามโยโค ฯ ภวโยโค นาม ภวราโคติ ทสฺเสตุํ รูปารูปภเวสูติอาทิ วุตฺตํ ฯ ตตฺถ ปฐโม อุปปตฺติภเวสุ ราโค ทุติโย กมฺมภเวสุ ตติโย ภวทิฏฺฐิสหคโต ยถา รชนตฺเถน ราโค เอวํ ยุญฺชนตฺเถน โยโคติ วุตฺโต ฯ **จตูสุ สจฺเจสุ อญฺญาณนฺติ** อิทํ สุตฺตนฺตนยํ นิสฺสาย วุตฺตํ สุตฺตนฺตสํวณฺณนา เหสาติ ฯ ตทนฺโตคธตฺตา วา ปุพฺพนฺตาทีนนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

๑. มโน. ปู. ๒/๓๓๕.

[๕๙๙] ตตฺถ กามโยคภวโยคอวิชฺชาโยเคสุ วตฺตพฺพํ โลภ-โมเหสุ วุตฺตเมว ฯ ทิฏฺฐิโยเค ตุ เหฏฺฐา อาคาริยวินเย ฯ อปิจ โย ตทงฺควเสนาปิ ทิฏฺฐิโยคํ ปชหติ ตสฺส จิตฺตํ เขมํ โหติ ฯ ตมฺปิ มงฺคลํ นาม ฯ ตตฺรีทํ วตฺถุ

ภควติ ปรินิพฺพุเต ธมฺมวินยํ สงฺคายิตุํ อุจฺจินิตฺวา คหิเตสุ เถเรสุ ยาว วสฺสูปคมนา อญฺเญสุ จ เถเรสุ สกสกปริสาย สทฺธึ ตตฺถ ตตฺถ วสนฺเตสุ อายสฺมา กุมารกสฺสโป ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ สทฺธึ เสตพฺยนครํ ปตฺวา สีสปาวเน วสิ ฯ อถ ปายาสิ นาม ราชญฺโญ มหตา ชนกาเยน ปริวุโต เถรํ อุปสงฺกมิตฺวา ปฏิสณฺฐารํ กตฺวา นิสินฺโน นตฺถิ ปรโลโกติอาทินา อตฺตโน ทิฏฺฐิคตํ ปกาเสสิ ฯ

ราชญฺโญติ อนภิสิตฺโต ราชาติ ปายาสิสุตฺตวณฺณนา [๑]ฯ

อนภิสิตฺโต ราชาติ ขตฺติยชาติโก อภิเสกํ อปฺปตฺโตติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๖๐๐] อถ นํ เถโร ทีฆนิกายมหาวคฺคาวสานภูตํ ปายาสิสุตฺตํ [๒] เทเสตฺวา ตํ วิปรีตคฺคาหโต วิเวเจตฺวา ทิฏฺฐิสมุปทาย ปติฏฺฐาเปสิ ฯ โส วิสุทฺธิทิฏฺฐิโก หุตฺวา สมณพฺราหฺมณกปณทฺธิกาทีนํ ทานํ เทนฺโต อนุพาหรชฺฌาสยตาย ลูขํ อทาสิ ฆาสจฺฉาทนมตฺตํ กาณาชิกํ พิลงฺคทุติยํ โจลกานิ จ วตฺถานิ [๓] ฯ เอวมฺปเนส อสกฺกจฺจํ ทานํ ทตฺวา กาลํ กตฺวา จาตุมฺมหาราชิเกสุ สุญฺเญ เสรีสเก รชตวิมาเน นิพฺพตฺติ ฯ ตสฺส ปน กิจฺจากิจฺเจสุ ยุตฺตปฺปยุตฺโต อุตฺตโร นาม

๑. สุ. วิ. ๒/๕๔๒. ๒. ที. มหา. ๑๐/๓๕๒. ๓. สี. โถกานิ จ วตฺถานิ.

มาณโว อโหสิ ทาเน พฺยาวโฏ ฯ โส สกฺกจฺจํ ทานํ ทตฺวา ตาวตึเสสุ ทฺวาทสโยชนิเก วิมาเน นิพฺพตฺติ ฯ อายสฺมา ควมฺปติ ปน ปกติยา ปุพฺพาจิณฺณวเสน ทิวาวิหารตฺถาย ตเทว สุญฺญํ เสรีสกํ วิมานํ อภิกฺขณํ คจฺฉติ ฯ ตํ กิรสฺส อุตุสุขํ โหติ ฯ โส เอกทิวสํ ตตฺถ คนฺตฺวา ปายาสิเทวปุตฺตํ ทิสฺวา โกสิ ตฺวํ อาวุโสติ ปุจฺฉิ ฯ อหํ ปายาสิ ราชญฺโญ อิธูปปนฺโนติ ฯ นนุ ตฺวํ มิจฺฉาทิฏฺฐิโก วิปรีตทสฺสโน กถมิธูปปนฺโนติ ฯ อยฺเยนมฺหิ กุมารกสฺสปตฺเถเรน มิจฺฉาทสฺสนโต วิเวจิโต ปุญฺญกิริยาย อสกฺกจฺจการิตาย ปน สุญฺญวิมาเน นิพฺพตฺโต สาธุ ภนฺเต มนุสฺสโลกํ คตกาเล มม ปริชนสฺส อาโรเจถ ปายาสิ ราชญฺโญ อสกฺกจฺจํ ทานํ ทตฺวา สุญฺญํ เสรีสกํ วิมานํ อุปปนฺโน ตุมฺเห ปน สกฺกจฺจํ ปุญฺญานิ กตฺวา ตตฺรูปปตฺติยา จิตฺตํ ปณิทหถาติ ฯ เถโร ตสฺสานุกมฺปาย ตถา อกาสิ ฯ เตปิ เถรสฺส วจนํ สุตฺวา ตถาจิตฺตํ ปณิธาย สุญฺเญ เสรีสเก วิมาเน นิพฺพตฺตึสุ ฯ

อุตฺตรวิมานเสรีสกวิมานปายาสิสุตฺตวณฺณนาสุ ปายาสิราชวตฺถุ [1]ฯ

[๖๐๑] เอวํ ราชญฺโญ อตฺตโน จิตฺตํ ตทงฺควเสน ทิฏฺฐิโยคโต เขมํ กตฺวา สคฺคูปปนฺโน ฯ ตสฺมาสฺส ตมฺปิ จิตฺตํ มงฺคลํ นาม ฯ ยทิปิ เหฏฺฐา วุตฺตนเยน อโสกาทิ ติวิธมฺปิ จิตฺตํ มงฺคลํ โหติ อญฺญสฺส ปน จิตฺตํ น สพฺพทา อโสกญฺจ วิรชญฺจ [2] โหติ ขีณาสวสฺเสว โหติ ฯ ตสฺมา อฏฺฐกถาจริเยหิ อโสกํ นาม

๑. ปายาสิราชญฺญวตฺถูติ ภวิตพฺพํ. ๒. สี. วิรชญฺจ เขมญฺจ.

ขีณาสวสฺเสว จิตฺตํ ยถา จ อโสกํ เอวํ วิรชํ เขมนฺติ เอวมุกฺกฏฺฐวเสน วตฺวา ปุน ตสฺส มงฺคลตฺตํ ทสฺเสนฺเตหิ เอวํ เตน เตนากาเรน ตมฺหิ ตมฺหิ ปวตฺติกฺขเณ คเหตฺวา นิทฺทิฏฺฐวเสน ติวิธมฺปิ อปฺปวตฺตกฺขนฺธตาทิโลกุตฺตมภาวาวหนโต อาหุเนยฺยาทิ-ภาวาวหนโต จ มงฺคลนฺติ เวทิตพฺพนฺติ วุตฺตํ ฯ

[๖๐๒] ตตฺถ อปฺปวตฺตกฺขนฺธภาโว นาม ปุนพฺภโว[๑] อุปาทินฺนกปฺปวตฺตสฺส อปฺปวตฺติ ฯ วุตฺตญฺหิ อฏฺฐสาลินิยํ[๒] สเจ อรหโต อรหตฺตมคฺโค อภาวิโต อภวิสฺส รูปารูปภเวสุ อุปาทินฺนกปฺปวตฺตํ ปวตฺเตยฺย ฯ กสฺมา ฯ ตสฺส ปวตฺติยา เหตูนํ อตฺถิตาย ฯ รูปราโค อรูปราโค มาโน อุทฺธจฺจํ อวิชฺชา มานานุสโย ภวราคานุสโย อวิชฺชานุสโยติ อิเม ปน อฏฺฐ กิเลเส โส มคฺโค อุปฺปชฺชมาโนว สมุคฺฆาเฏติ อิทานิ กุโต ขีณาสวสฺส ปุนพฺภเว อุปาทินฺนกปฺปวตฺตํ ปวตฺติสฺสติ ฯ เอวํ อรหตฺตมคฺโค อุปาทินฺนกปฺปวตฺตํ อปฺปวตฺตํ กุรุมาโน อุปาทินฺนกโต วุฏฺฐาตีติ ฯ

[๖๐๓] ตาทิภาโว ตุ กถํ อรหา อิฏฺฐานิฏฺเฐ ตาทีติ ฯ อรหา ลาเภปิ ตาทิ อลาเภปิ ยเสปิ อยเสปิ ปสํสายปิ นินฺทายปิ สุเขปิ ทุกฺเขปิ ตาทิ เอกญฺเจ พาหํ คนฺเธน ลิมฺเปยฺยุํ เอกญฺเจ พาหํ วาสิยา ตจฺเฉยฺยุํ อมุสฺมึ นตฺถิ ราโค อมุสฺมึ นตฺถิ ปฏิฆํ ฯ อนุนยปฺปฏิฆวิปฺปหีโน อุคฺฆาฏินิคฺฆาฏิวีติวตฺโต อนุโรธวิโรธสมติกฺ-กนฺโต เอวํ อรหา อิฏฺฐานิฏฺเฐ ตาทีติ เอวํ ปรมตฺถสุตฺตนิทฺเทเส[๓]

๑. ปุนพฺภเวติ ยุตฺตตรํ. ๒. อฏฺฐสาลินี. ๓๖๔. ๓. ขุ. มหา. ๒๙/๑๓๘.

ธมฺมเสนาปตินา วุตฺโต ฯ

[๖๐๔] **อิฏฺฐานิฏฺเฐ ตาทีติ** อิฏฺฐารมฺมเณ จ อนิฏฺฐารมฺมเณ จ อนุนยปฺปฏิฆํ มุญฺจิตฺวา จิตฺตฺตา ทฺวีสุ ตาทิ [๑] ฯ ลาเภ อลาเภติ [๒] จตุนฺนํ ปจฺจยานํ ลาเภปิ อลาเภปิ ฯ ยเสปีติ ปริวาเรปิ ฯ **อยเสปีติ** ปริวารวิปตฺติยาปิ ฯ **ปสํสายปีติ** วณฺณภณนายปิ ฯ **นินฺทายปีติ** ครหายปิ ฯ **สุเขปีติ** กายิกสุเขปิ ฯ ทุกฺเขปีติ กายิกทุกฺเขปิ ฯ **เอกญฺเจ พาหํ คนฺเธน ลิมฺเปยฺยุนฺติ** สเจ เอกํ พาหํ จตุชฺชาติยคนฺเธน เลปึ อุปรุปริ ทเทยฺยุํ ฯ วาสิยา ตจฺเฉยฺยุนฺติ ยทิ เอกํ พาหํ วฑฺฒกิวาสิยา ตจฺเฉตฺวา ตนน กเรยฺยุํ ฯ **อมุสฺมึ นตฺถิ** ราโคติ อมุสฺมึ คนฺธเลปเน สิเนโห น สํวิชฺชติ ฯ **อมุสฺมึ นตฺถิ** ปฏิฆนฺติ อมุสฺมึ วาสิยา ตจฺฉเน ปฏิหนนสงฺขาตํ ปฏิฆํ โกปํ น สํวิชฺชติ ฯ **อนุนยปฺปฏิฆวิปฺปหีโนติ** สิเนหญฺจ โกปญฺจ ปชหิตฺวา ฐิโต ฯ **อุคฺฆาฏินิคฺฆาฏิวีติวตฺโตติ** อนุนยวเสน อนุคฺคหญฺจ ปฏิฆวเสน นิคฺคหญฺจ อติกฺกมิตฺวา ฐิโต ฯ อนุโรธวิโรธสมติกฺกนฺโตติ อนุนยญฺจ ปฏิฆญฺจ สมฺมา อติกฺกนฺโตติ ตพฺพณฺณนา [๓] ฯ

[๖๐๕] **อาหุเนยฺโยติ** อาหุติสงฺขาตํ ปิณฺฑปาตํ ปฏิคฺคเหตุํ ยุตฺโต ฯ **ปาหุเนยฺโยติ** ปาหุนกภตฺตสฺส อนุจฺฉวิโก ฯ **ทกฺขิเณยฺโยติ** ทสวิธทานวตฺถุปริจฺจาควเสน สทฺธาทานสงฺขาตาย ทกฺขิณาย อนุจฺฉวิโก ฯ **อญฺชลิกรณีโยติ** อญฺชลิปฺปคฺคหณสฺส อนุจฺฉวิโก ฯ อนุตฺตรํ **ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺสาติ** สพฺพโลกสฺส อสทิสํ ปุญฺญ-

๑. สทิโสติปิ ปาโจ. ๒. ลาเภปิ อลาเภปีติ ภวิตพฺพํ. ๓. ส. โช. ขุ. มหา. ๑/๓๐๔.

ปุญฺญวิรุหนฏฺฐานนฺติ ติกงฺคุตฺตเร ทุติยปณฺณาสกวณฺณนา [๑]ฯ

[๖๐๖] อาเนตฺวา หุนิตพฺพนฺติ อาหุนํ ฯ **อาหุตีติ** จ อตฺถโต เอกนฺติ อาห อาหุติสงฺขาตนฺติ ฯ ทูรโตปิ อาเนตฺวา สีลวนฺเตสุ ทาตพฺพสฺเสตํ อธิวจนํ ฯ **ปิณฺฑปาตนฺติ** จ นิทสฺสนมตฺตํ ฯ อาเนตฺวา หุนิตพฺพานญฺหิ จีวราทีนํ จตุนฺนํปิ ปจฺจยานเมตํ อธิวจนํ ปาหุนนฺติ ฯ ตํ อรหตีติ ปาหุเนยฺโย ฯ ยุตฺโตติ ตสฺส มหปฺผลภาวกรณโต ปฏิคฺคเหตุํ อนุจฺฉวิโก ฯ **ปาหุนกภตฺตสฺสาติ** ทิสาวิทิสโต อาคตานํ ปิยมนาปานํ ญาติมิตฺตานํ อตฺถาย สกฺกาเร ปฏิยตฺตสฺส อาคนฺตุกภตฺตสฺส ฯ ตญฺหิ ฐเปตฺวา เต ตถารูเป ปาหุนเก สงฺฆสฺเสว ทาตุํ ยุตฺตํ ฯ สงฺโฆว ตํ ปฏิคฺคเหตุํ ยุตฺโต ฯ สงฺฆสทิโส หิ ปาหุนโก นตฺถิ ฯ ตถา เหส เอกสฺมึ พุทฺธนฺตเร วีติวตฺเต ทิสฺสติ กทาจิ อสงฺเขยฺเยปิ กปฺเป จ วีติวตฺเต อพฺโพกิณฺณญฺจ ปิยมนา-ปตฺตาการเรหิ [๒] ธมฺเมหิ [๓] สมนฺนาคโต ฯ เอวํ ปาหุนมสฺส ทาตุํ ยุตฺตํ ปาหุนญฺจ ปฏิคฺคเหตุํ ยุตฺโตติ ปาหุเนยฺโย ฯ อยญฺเหตฺถ อธิปฺปาโย ญาติมิตฺตา วิปฺปวุตฺถา นจิรสฺเสว สมาคจฺฉนฺติ อนวฏฺฐิตา จ เตสุ ปิยมนาปตา น เอวญฺจายํ สงฺโฆ ตสฺมา สงฺโฆว ปาหุเนยฺโยติ ฯ ทกฺขนฺติ เอตาย สตฺตา ยถาธิปฺเปตาหิ สมฺปตฺตีหิ วฑฺฒนฺตีติ ทกฺขิณา ปรโลกํ สทฺทหิตฺวา ทาตพฺพทานํ ฯ ตํ ทานํ วา ทกฺขิณํ อรหติ ทกฺขิณาย วา หิโต ตสฺสา มหปฺผลกรณตาย วา วิโสเธตีติ

๑. มโน. ปู. ๒/๒๙๖ ๒. ปิยมนาปตฺตาเรหีติปิ. สี. ปิยมนาปกาเรหิ. ๓. ธมฺเมหีติ กตฺถจิ น ทิสฺสติ.

ทกฺขิเณยฺโย ฯ ปุญฺญตฺถิเกหิ อญฺชลิ กรณียา เอตฺถาติ อญฺชลิ-กรณีโย ฯ อุโภ หตฺเถ สิรสิ ปติฏฺฐาเปตฺวา สพฺพโลเกน กริยมานํ อญฺชลิกมฺมํ อรหตีติ วา อญฺชลิกรณีโย ฯ เตนาห อญฺชลิปฺ-ปคฺคหณสฺส อนุจฺฉวิโกติ ฯ ยทิปิ ปาลิยํ อนุตฺตรนฺติ วุตฺตํ นตฺถิ อิโต อุตฺตรํ วิสิฏฺฐนฺติ อนุตฺตรํ ฯ สมมฺปิ นตฺถีติ ทสฺเสนฺโต อสทิสนฺติอาทิมาห ฯ ขิตฺตํ วุตฺตํ พีชํ ๑ มหปฺผลภาวกรเณน ตายติ รกฺขติ ขิปนฺติ วปนฺติ เอตฺถ พีชานีติ วา เขตฺตํ เกทาราทิ ฯ เขตฺตํ วิย เขตฺตํ ฯ ปุญฺญานํ เขตฺตํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ ฯ ยถา หิ รญฺโญ วา อมจฺจสฺส วา สาลีนํ วา ยวานํ วา วิรุหนฏฺฐานํ รญฺโญ สาลิกฺเขตฺตํ ยวกฺเขตฺตนฺติ วุจฺจติ เอวํ สงฺโฆ สพฺพโลกสฺส ปุญฺญานํ วิรุหนฏฺฐานํ ฯ สงฺฆํ นิสฺสาย หิ โลกสฺส นานปฺปการหิตสุขสํวตฺตนิยานิ ปุญฺญานิ วิรุหนฺติ ตสฺมา สงฺโฆ อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺสาติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๖๐๗] เอวเมตํ อปฺปวตฺตกฺขนฺธตาทิภาวาวหนโต มงฺคลํ ฯ ยทิปิ อเสขานํ จตุจตฺตาฬีสนฺติ วจนโต เตตฺตึสวิธกุสลากุสลสฺส เหฏฺฐิมผลตฺตยสฺส วีถิมุตฺตานญฺจ นวมหคฺคตวิปากานํ วเสน ปญฺจ-จตฺตาฬีสวชฺชิตานิ เสสานิ เตวีสติกามาวจรวิปากวีสติกิริยาอรหตฺต-ผลวเสน จตุจตฺตาฬีส วีถิจิตฺตานิ ขีณาสวสฺส สมฺภวนฺติ ฯ อิธ ปน น กมฺปติ อโสกํ วิรชํ เขมนฺติ วจนโต อรหตฺตผลจิตฺตเมว ลพฺภติ เยน สมนฺนาคตสฺส เทวาปิสฺส จิตฺตํ ทฏฺฐุํ น สกฺโกนฺติ ฯ

๑. ขิตฺตพีชนฺติปิ. สี. เขตฺเต วุตฺตํ พีชํ.

วุตฺตญฺเหตํ ภควตา อุทานสฺส ทุติยวคฺเค ภทฺทิยสุตฺเต[๑] ตํ วิคตภยํ สุขึ อโสกํ เทวา นานุภวนฺติ ทสฺสนายาติ ฯ

[๖๐๘] ตตฺถ ตํ **วิคตภยนฺติ** ตํ ขีณาสวํ ภยเหตุวิคเมน วิคตภยํ วิเวกสุเขน จ อคฺคผลสุเขน จ สุขึ วิคตภยตฺตาเอว อโสกํ ฯ **เทวา นานุภวนฺติ ทสฺสนายาติ** ภาวิตมคฺเค ฐเปตฺวา สพฺเพปิ อุปปตฺติเทวา วายมนฺตาปิ จิตฺตวารทสฺสนวเสน ทฏฺฐุํ น อภิสมฺภุนนฺติ น สกฺโกนฺติ ปเคว มนุสฺสา ฯ เสขาปิ หิ ปุถุชฺชนา วิย อรหโต จิตฺตปฺปวตฺตึ น ชานนฺตีติ ตพฺพณฺณนา[๒] ฯ

[๖๐๙] ตตฺถ ปุถุชฺชโน เจโตปริยญฺญาณสฺส ลาภี ปุถุชฺชนานํเยว จิตฺตํ ชานาติ น อริยานํ ฯ อริเยสุปิ เหฏฺฐิโม อุปริมสฺส จิตฺตํ น ชานาติ อุปริโม ปน เหฏฺฐิมสฺส ชานาตีติ ปาฏิกวคฺเค สมฺปสาทนียสุตฺตวณฺณนา[๓] ติกงฺคุตฺตเร ทุติยปณฺณาสกสฺส ปฐมวคฺเค สงฺครสุตฺตวณฺณนา[๔] จ ฯ

[๖๑๐] กิมฺปนิทํ เจโตปริยญฺญาณํ ปรสฺส จิตฺตํ ปริจฺฉิชฺช ชานนฺตํ อิทฺธิจิตฺตภาวโต อวิเสสโต สพฺเพสมฺปิ จิตฺตํ ชานาตีติ โนติ ทสฺเสนฺโต ตตฺถาติอาทิมาห ฯ น อริยานนฺติ เยน จิตฺเตน เต อริยา นาม ชาตา ตํ โลกุตฺตรจิตฺตํ น ชานาติ อุปริมสฺส จิตฺตํ น ชานาติ อปฺปฏิวิทฺธภาวโต ฯ ยถา หิ ปุถุชฺชโน สพฺเพสมฺปิ อริยานํ โลกุตฺตรจิตฺตํ น ชานาติ อปฺปฏิวิทฺธตฺตา เอวํ อริโยปิ ฯ

๑. ขุ. อุ. ๒๕/๑๐๑. ๒. ป. ที. ขุ. อุ. ๒๐๕. ๓. สุ. วิ. ๓/๙๔. ๔. มโน. ปู. ๒/๑๙๙.

อุปริโม ปน เหฏฺฐิมสฺส ชานาติ ปฏิวิทฺธตฺตาติ อธิปฺปาโยติ สมฺปสาทนียฏีกา ฯ

[๖๑๑] **อริยานนฺติ** อริยานํ มคฺคผลจิตฺตํ น ชานาตีติ อตฺโถ ฯ ตญฺหิ เตน อนธิคตตฺตา เจโตปริยญฺญาเณนาปิ น สกฺกา วิญฺญาตุํ ฯ อญฺญํ จิตฺตํ ปน ชานาติเยว ฯ เหฏฺฐิโม อุปริมสฺส จิตฺตํ น ชานาตีติอาทีนิ จ มคฺคผลจิตฺตเมว สนฺธาย วุตฺตานีติ เวทิตพฺพานิ ฯ โสตาปนฺนาทโยปิ หิ อตฺตนา อธิคตเมว ผลํ ปเรหิ อุปฺปาทิตํ เจโตปริยญฺญาเณน ชานิตุํ สกฺโกนฺติ น อตฺตนา อนธิคตนฺติ ติกงฺคุตฺตรฏีกา ฯ

อยมตฺโถ อฏฺฐกถากณฺเฑ ปริตฺตารมฺมณตฺติกวณฺณนายมฺปิ โอโลเกตพฺโพ ฯ

เขมจิตฺตกถา ฯ

เอวมิมายปิ คาถาย อกมฺปิตจิตฺตํ อโสกจิตฺตํ วิรชจิตฺตํ เขมจิตฺตนฺติ มงฺคลจตุกฺกํ วุตฺตํ ฯ อิทํปิ ปชฺชาวตฺตนฺติ ฯ

ทสมคาถายตฺถวณฺณนา ฯ

เอกาทสมคาถายตฺถวณฺณนา

[๖๑๒] เอวํ เทวปุตฺเตน ปุฏฺโจ ภควา ปจมทุติยจฺฉฏฺจาสุ ตีณิ ตีณิ ตติยจตุตฺถปญฺจมอฏฺจมนวมทสมาสุ จตฺตาริ จตฺตาริ สตฺตมาย ปญฺจ จาติ ทสหิ คาถาหิ อฏฺจตฺตึสมงฺคลานิ กเถตฺวา อิทานิ ตานิ ถุนนฺโต เอตาทิสานิ กตฺวานาติ เอกาทสมํ คาถมาห ฯ

ตตฺถ ฯ อิมานิ วิย ตานิ[๑] ทิสฺสนฺตีติ อีทิสานิ ฯ อิมสทฺทูปปโท ทุส เปกฺขเนติ ธาตุ ฯ กฺวิ[๒] ฯ อิยตมกิเอสานมนฺตสฺสโร ทีฆํ กฺวจิ ทุสสฺส[๓] คุณํ โทรํ สกฺขี จาติ สุตฺเตน ธาตฺวนฺตสฺส โลโป กฺวิมฺหีติ ธาตฺวนฺตสฺส โลเป สมฺปตฺเต สการาเทโส กฺวิโลโป จ ฯ อิยตาทิสุตฺเตเนว อุการสฺส อิการสงฺขาตํ คุณํ กตฺวา อิมสทฺทสฺส อิการสฺส ทีโฆ มการสฺส จ โลโปติ นฺยาสมติ[๔] ฯ

รูปสิทฺธิยนฺตุ อิ อิติ นิปาตเนน อิมสทฺทสฺสิกาเร ตสฺสิมินา ทีเฆ จ กเต สฺยาทุปฺปตฺตีติ วุตฺตํ ฯ

๑. สี. เอตานิ. ๒. สี. กฺวิ เจติ กฺวิปฺปจฺจโย. ธาตฺวนฺตสฺส โลโป กฺวิมฺหีติ ธาตฺวนฺตสฺส โลเป สมฺปตฺเต อิยตมกิเอสานมนฺตสฺสโร ทีฆํ กฺวจิ ทุสฺส คุณํ โทรํ สกฺขี จาติ สการาเทโส. กฺวิโลโป เจติ กฺวิสฺส โลโป จ. อิยตาทิสุตฺเตเนว ทุสสฺสุการสฺสิการสงฺขาตํ คุณํ กตฺวา อิมสทฺทสฺสิการกสฺส ทีเฆ มการสฺส จ โลเป กเต สฺยาทุปฺปตฺติ ตถาปิ เปกฺขนตฺเถ ทุสธาตุ อปฺปสิทฺธา. ตถา หิ รูปสิทฺธิยนฺตุ กฺวิ ทิสสฺส คุณนฺติ ทิสฺสเต. อาจริยานํ มตเภโทติ ญายเต.

ตตฺถ อิ อิติ นิปาตเนนอิมสทฺทสฺสิกาเรตสฺสิมินา ทีเฆ จ กเต สฺยาทุปฺปตฺตีติ วุตฺตํ. ๓. ทุสสฺสูติ ยุตฺตตรํ. ๔. นฺยาสคนฺเถ มติ นฺยาสการกสฺส วา มตีติ อตฺโถ. นญาสมตีติปิ ปาโจ.

[๖๑๓] เอตานิ อีทิสานิ เอตาทิสานิ ฯ ปรโลเป ปุพฺพทีโฆ ฯ เตนฎฺจกถายํ **เอตาทิสานีติ** เอตานิ อีทิสานีติ วตฺวา ปุน ตทตฺถํ วิสยญฺจ ทสฺเสตุํ มยา วุตฺตปฺปการานิ พาลานํ อเสวนาทีนีติ วุตฺตํ ฯ

วุตฺตปฺปการานีติ หิ เอเตน อีทิสสทฺทตฺถมาห ฯ อเสวนาทีนีติ เอเตน เอตสทฺทสฺส วิสยํ ฯ ตตฺถ เอตานีติ [๑]อตฺโถ ฯ เอตอิมสทฺทา หิ สมานตฺถา ฯ เตน อุโปสถกฺขนฺธกวณฺณนายมฺปิ [๒] **เอตานิ** ปุพฺพกรณนฺติ อิมานิ จตฺตาริ ปุพฺพกรณนฺติ วุตฺตํ ฯ สจฺจวิภงฺควณฺณนายมฺปิ [๓] อิทมฺปีติ เอตมฺปีติ วุตฺตํ ฯ สทฺทนีติยมฺปิ ตํสทฺโท ปรมฺมุขวจโน เอตํสทฺโท สมีปวจโน อิทํสทฺโท อจฺจนฺต-สมีปวจโนติ วุตฺตํ ฯ อาธุนิกา ตุ เอตสทฺทสฺส ตสทฺทสมานตฺถตํ วทนฺติ ฯ ตทยุตฺตํ ยถาวุตฺตวิโรธโต ฯ อปิจ **เกน เตตาทิโส วณฺโณติ** เอตฺถ เตติ ตว **เอตาทิโสติ** เอทิโส เอตรหิ ยถาทิสฺสมาโนติ อตฺโถติ ปฐมปีฐวิมานวณฺณนายํ วุตฺตตฺตา อิธาปิ เอตาทิสานิ อิทานิ ยถาวุตฺตานีติ อตฺโถปิ ยุชฺชเตว ฯ

[๖๑๔] **กตฺวานาติ** กริตฺวา ฯ โหนฺตีติ วจนเสโส ฯ เตนฎฺจ-กถายํ เอวํ เทวปุตฺต เย เอตาทิสานิ กโรนฺติ เต ยสฺมา สพฺพตฺถ โสตฺถึ คจฺฉนฺติ ตสฺมา ตํ พาลานํ อเสวนาทิ อฏฺจตฺตึสวิธมฺปิ เตสํ เอตาทิสการกานํ มงฺคลํ อุตฺตมํ เสฏฺฐํ ปวรนฺติ คณฺหาหีติ วุตฺตํ ฯ

[๖๑๕] **สพฺพตฺถาติ** ขนฺธกฺกิเลสาภิสงฺขารเทวปุตฺตมารปฺปเภเทสุ

๑. เอตฺถนฺตเร อิมานีติ ภวิตพฺพํ. ๒. สมนฺต. ๓/๑๕๒. ๓. สมฺ. วิ. ๑๔๐.

จตูสุ ปจฺจตฺถิเกสุ ฯ ขนฺธกวคฺคสฺมิญฺหิ [๑] อายสฺมา ราโธ ภควนฺตํ เอตทโวจ มาโร มาโรติ ภนฺเต วุจฺจติ กตโม นุ โข ภนฺเต มาโรติ ฯ รูปํ โข ราธ มาโร เวทนา มาโร สญฺญา มาโร สงฺขารา มาโร วิญฺญาณํ มาโรติ วุตฺตํ ฯ

ตตฺถ มาโรติ มรณํ วุจฺจติ ยสฺมา ปน รูปาทิวินิมุตฺตํ มรณํ นาม นตฺถิ เตนสฺส ภควา รูปํ โข ราธ มาโรติ อาทิมาหาติ ตพฺพณฺณนา [๒] ฯ

[๖๑๖] รูปาทิวินิมุตฺตํ มรณํ นาม นตฺถิ รูปาทีนํเยว ภงฺเค มรณสมญฺญาติ ตฏฺฏีกา ฯ

อตฺตโน วิสยํ อติกฺกมิตุํ ปฏิปนฺเน สตฺเต มาเรตีติ มาโรติ มารสํยุตฺตวณฺณนา [๓] ฯ

มาเรตีติ วิพาเธติ ฯ วิปตฺติอาทีหิ สํโยชนญฺหิ สาธูนํ ปรมตฺถโต มรณนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

สตฺเต อนตฺเถ นิโยเชนฺโต มาเรตีติ มาโรติ อฏฺฐกงฺคุตฺตรวณฺณนา [๔] ฯ

อนตฺเถ นิโยเชนฺโต คุณมารเณน มาเรติ วิราควิคนฺธเนน วา ชาตินิมิตฺตตาย ตตฺถ ตตฺถ ชาตํ มาเรนฺโต วิย โหตีติ มาเรตีติ มาโรติ วุตฺตนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

[๖๑๗] มปราชิตาติ มกาโร ปทสนฺธิกรณมตฺโต ฯ อปราชํ อปราชยํ อิตา คตาติ อตฺโถ ฯ ปราชยํ น คจฺฉนฺตีติ อธิปฺปาโย ฯ

๑. สํ. ขนฺธ. ๑๗/๒๓๑. ๒. สา. ป. ๒/๔๐๔. ๓. สา. ป. ๑/๑๙๘. ๔. มโน. ปู. ๓/๓๑๒.

กตฺถ น คจฺฉนฺติ ฯ สพฺพตฺถ ฯ อิทญฺหิ อาธารวจนํ ฯ เย ปน จตูสุ ปจฺจตฺถิเกสุ เอเกนาปิ อปราชิตา หุตฺวา สยเมว เต จตฺตาโร มาเร ปราชิตาติ [๑] วุตฺตํ โหตีติ วุตฺตตฺตา สพฺพตฺถาติ นิทฺธารณเมตนฺติ วทนฺติ เต เอวํ วตฺตพฺพา ฯ เอตาทิสานิ มงฺคลานิ กตฺวา จตูหิ มาเรหิ อปราชิตา หุตฺวาติ อิทมฺปิ อฏฺฐกถายํ วุตฺตํ ฯ ตพฺพเสน ตุมฺหากํ มเตน สพฺพตฺถาติ สพฺเพหีติ อตฺถํ คเหตฺวา กตฺตาติ วา อปาทานนฺติ วา วตฺตพฺพํ สิยา ฯ น เจวํ ทฏฺฐพฺพํ ฯ สพฺพเมตญฺหิ อธิปฺปายตฺถวเสน วุตฺตํ ฯ ตสฺมา สพฺพตฺถาติ อาธาโรเยวาติ นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํ ฯ

กงฺขาวิตรณิยํ [๒] **ปาราชิโก โหตีติ** ปราชิโตว โหติ ปราชยํ อาปนฺโนติ วุตฺตํ ฯ

ปราชิตสทฺโท อุปสคฺคสฺส วุทฺธึ กตฺวา ตการสฺส จ กการํ กตฺวา ปาราชิโก โหตีติ นิทฺทิฏฺโฐติ ตฏฺฏีกา ฯ

ตสฺมา อิธาปิ อปาราชิตาติ อปราชยํ อิตาติ วุตฺตตฺโถ ยุชฺชเตว ฯ

[๖๑๘] **สพฺพตฺถาติ** อิธโลกปรโลเกสุ ฐานจงฺกมาทีสุ จ ฯ **โสตฺถินฺติ** โสตฺถิ ฯ พินฺทาคโม ฯ เตนฏฺฐกถายํ อนุนาสิโก เจตฺถ คาถาพนฺธสุขตฺถํ วุตฺโตติ วุตฺตํ ฯ

[๖๑๙] ยมฺปเนตฺถ ฉนฺทานุรกฺขนตฺถนฺติ จ วุตฺติรกฺขนตฺถนฺติ จ

๑. ปราเชตฺวาติ ยุตฺตตรํ. ๒. กงฺ. วิ. ๑/๔๒.

สุอุจฺจารณตฺถนฺติ จ วุตฺตํ ตํ โลโลปจารมตฺตวเสน [๑] วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ น หิ ภควา ฉนฺทญฺจ วุตฺติญฺจ รกฺขติ นาปิ สุอุจฺจารณตฺถํ อกฺขรโลปาทิกํ กโรติ ฯ โย หิ สาสงฺโก สภโย โส อญฺเญสํ ปณฺฑิตานํ สนฺติกา อุปฺปชฺชนกนินฺทาภเยน ฉนฺทญฺจ วุตฺติญฺจ รกฺขติ สุอุจฺจารณตฺถญฺจ อกฺขรโลปาทิกํ กโรติ ฯ ภควา ปน นิราสงฺโก นิพฺภโย ภควโต จ วจเน ขลิตํ นตฺถิ โส กถํ ปรปฺปวาทํ ปฏิจฺจ ฉนฺทญฺจ วุตฺติญฺจ รกฺขิสฺสติ สุอุจฺจารณตฺถญฺจ อกฺขรโลปาทิกํ กริสฺสติ ฯ วุตฺตญฺเจตํ อภิธมฺมฏีกายํ ภควา ปน วจนครุลหุภาวํ น คเณติ โพธเนยฺยานมฺปน อชฺฌาสยานุโลมโต ธมฺมสภาวํ อวิโลเมนฺโต ตถา ตถา เทสนํ นิสฺสาเมตีติ ฯ

น กตฺถจิ อกฺขรานํ พหุตา วา อปฺปตา วา โจเทตพฺพาติ สนฺธิกปฺปสทฺทนีติยํ วุตฺตํ ฯ

ตสฺมา คาถาพนฺธสุขตฺถนฺติ อิทมฺปิ เตเนว นเยน เวทิตพฺพํ ฯ

[๖๒๐] อนุนาสิโกติ เอเตน จ ปญฺจมํ ลหุ สพฺพตฺถาติ วาโทปิ ปฏิเสธิโต โหติ ฯ เนปาติกปทวิภตฺตสฺมิญฺหิ โสตฺถึ ปสฺสามิ ปาณินํ โสตฺถินามฺหิ สมฺฏฺฐิโตติ เอวํ โสตฺถิสทฺโท อลุตฺต-วิภตฺติโก หุตฺวา อุปโยคกรณวจนวเสน ทฺวิปฺปกาโร ทิฏฺโฐ

สทิสํ ตีสุ ลิงฺเคสุ สพฺพาสุ จ วิภตฺติสุ
วจเนสุ จ สพฺเพสุ ยนฺนเพฺยติ ตทพฺยยนฺติ

วจเนน กิญฺจาปิ วิรุชฺฌติ เอตสฺส ปน เสสา วิภตฺติโย ปฏิจฺจ

๑. โลปจารมตฺตวเสนาติปิ. สี. โลโกปจารมตฺตวเสน.

วโย นตฺถีติ อพฺยยตฺตา นิปาตปเทสุ สงฺคโหเยว กาตพฺโพติ อยมตฺโถ วุตฺโต ฯ ตสฺมา นิปาโต โสตฺถิสทฺโทติ ทฏฺฐพฺโพ ฯ ปจฺจตฺตพหุวจนนฺเตฺวตฺถ ลุตฺตํ ฯ เตนฏฺฐกถายํ พาลเสวนาทีหิ เย อุปฺปชฺเชยฺยุํ อาสวา [1] วิฆาตปริฬาหา เตสํ อภาวา โสตฺถิ อนุปทฺทวา อนุปสฏฺฐา เขมิโน อปฺปฏิภยาติ วุตฺตํ ฯ

[๖๒๑] ตตฺถ อาสวา วิฆาตปริฬาหาติ จตฺตาโร อาสวา จ อญฺเญ จ วิฆาตกรา กิเลสปริฬาหา วิปากปริฬาหา วา ฯ จกฺขุทฺวาเร หิ อิฏฺฐารมฺมณํ อาปาถคตํ กามสฺสาทวเสน อสฺสาทยโต อภินนฺทโต กามาสโว อุปฺปชฺชติ ฯ อีทิสํ อญฺญสฺมิมฺปิ สุคติภเว ลภิสฺสามีติ ภวปฺปตฺถนาย อสฺสาทยโต ภวาสโว อุปฺปชฺชติ ฯ สตฺโตติ วา สตฺตสฺสาติ วา คณฺหนฺตสฺส ทิฏฺฐาสโว อุปฺปชฺชติ ฯ สพฺเพเหว สหชาตํ อญฺญาณํ อวิชฺชาสโว ฯ เตหิ สมฺปยุตฺตา อปเรเอว กิเลสา วิฆาตปริฬาหา อายตึ วา เตสํ วิปากาติ สพฺพาสวสุตฺต-วณฺณนา [2] ฉกฺกงฺคุตฺตเร อาหุเนยฺยสุตฺตวณฺณนา [3] จ ฯ

[๖๒๒] วิฆาตกราติ จิตฺตวิฆาตกรา กายจิตฺตทุกฺขนิพฺพตฺตกา วา ฯ ยถาวุตฺตกฺกิเลสเหตุกทาหานุพนฺธา วิปากาเอว วิปาก-ปริฬาหา ฯ ยถา ปเนตฺถ อาสวา อญฺเญ จ วิฆาตกรณกฺกิเลสา วิปากปริฬาหา สมฺภวนฺติ ตํ ทสฺเสตุํ จกฺขุทฺวาเร หีติอาทิ วุตฺตนฺติ ตฏฺฏีกา ฯ

๑. อาสววิฆาตปริฬาหา เตสํ อภาวา โสตฺถึ คจฺฉนฺตีติ ทิสฺสติ. ๒. ป. สู. ๑/๑๐๖
๓. มโน. ปู. ๓/๑๕๘.

อาสวสรูปนฺตุ สฏีกาสุ นิกฺเขปกณฺฑสงฺคีติสุตฺตสพฺพาสวสุตฺต-วณฺณนาสุ โอโลเกตพฺพํ ฯ สงฺเขปโต ปน ทิฏฺฐิสหิโต สพฺพ-กามาวจรธมฺมวิสโย[1]โลโภ กามาสโว ทิฏฺฐิรหิโต รูปาวจร-กมฺมุปปตฺติภววิสโย โลโภ ภวาสโว ทฺวาสฏฺฐิทิฏฺฐิโย ทิฏฺฐาสโว โมโห อวิชฺชาสโวติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ

[๖๒๓] ตนฺเตสนฺติ เย เอตาทิสานิ มงฺคลานิ กตฺวา[2] โหนฺติ เต ยสฺมา สพฺพตฺถ อปราชิตา หุตฺวา โสตฺถิ โสตฺถิภูตา สพฺพตฺถ คจฺฉนฺติ ตสฺมา ตฺวํ เตสํ เอตาทิสการกานํ ตํ พาลาเสวนาทิ อฏฺฐตฺตึสวิธํ มงฺคลํ อุตฺตมํ เสฏฺฐํ ปวรนฺติ คณฺหาหิ เทวเตติ อตฺโถ ฯ เอตฺถ จ เอตาทิสานีติ เภทาเปกฺขวเสน วุตฺตํ ตนฺติ ชจฺจาเปกฺขวเสน ยถา มงฺคลานิ อจินฺตยุํ พฺรูหิ มงฺคลนฺติ จ ฯ สพฺพตฺถ โสตฺ อิติ รคโณ ถึ คจฺฉนฺติ อิติ มคโณ ฯ อยมฺปิ คาถา ปชฺยาวตฺตํ นาม ฯ

[๖๒๔] เอวมิมาย คาถาย ภควา เทสนํ นิฏฺฐาเปสิ ฯศ เทสนาวสาเน โกฏิสตสหสฺสเทวตาโย อรหตฺตมฺปตฺตา ฯ เหฏฺฐิม-ผลตฺตยมฺปตฺตา คณนปถํ วีติวตฺตา ฯ ตา สพฺพาปิ ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ตตฺเถว อนฺตรธายึสุ ฯ

อานนฺทตฺเถโร ปน ปญฺหาปุจฺฉกเมว สนฺธาย อิทมโวจ ภควา อตฺตมนา สา เทวตา ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ตตฺเถว อนฺตรธายีติ อาห ฯ เอเตน

๑. สี. รูปารูปาวจรกมฺมุปปตฺติภววิสโย ฯ ๒. สี. กตฺตาโร ฯ

ปาเทน มงฺคลสุตฺตสฺส ปริโยสานกลฺยาณตา ทีปิตา โหติ ฯ

ตตฺถ **อิทนฺติ** เอเตน **พหู เทวา มนุสฺสา** จาติอาทิกํ สพฺพมฺปิ ปรามสติ ฯ ยทิปิ ปฐมคาถา เทวตาย วุตฺตา เถโร ปน อตฺตโน สตฺถารา เทสิตํ ตํ สนฺธาย เอวํ วทติ ฯ สตฺถา กิรสฺส ทุติยทิวเส สพฺพํ กเถสิ ฯ เตนฏฺฐกถายํ [1] อถ ภควา ทุติยทิวเส อานนฺทตฺเถรํ อามนฺเตสิ อิมํ อานนฺท รตฺตึ อญฺญตรา เทวตา มํ อุปสงฺกมิตฺวา มงฺคลปญฺหํ ปุจฺฉิ อถสฺสาหํ อฏฺฐตึส มงฺคลานิ อภาสึ อุคฺคณฺห อานนฺท อิมํ มงฺคลปริยายํ อุคฺคณฺหิตฺวา ภิกฺขู วาเจหีติ ฯ เถโร อุคฺคณฺหิตฺวา ภิกฺขู วาเจสีติ วุตฺตํ ฯ

[๖๒๕] อิทานิ สพฺพมงฺคเลสุ ญาณปริจยปาฏวตฺถํ อยมาทิโต ปฏฺฐาย โยชนา อฏฺฐกถาจริเยหิ กตา ฯ เอวมิเม อิธโลกปรโลก-โลกุตฺตรสุขกามา สตฺตา พาลชนเสวนํ ปหาย ปณฺฑิเต นิสฺสาย ปูชเนยฺเย ปูเชนฺตา ปฏิรูปเทสวาเสน ปุพฺเพกตปุญฺญตาย จ กุสลปฺ-ปวตฺติยํ โจทิยมานา อตฺตานํ สมฺมาปณิธาย พาหุสจฺจสิปฺปวินเยหิ อลงฺกตตฺตภาวา วินยานุรูปํ สุภาสิตํ ภาสมานา ยาว คิหิภาวํ น วิชหนฺติ ตาว มาตาปิตุอุปฏฺฐาเนน ปุราณอิณมูลํ วิโสธยมานา ปุตฺตทารสฺส สงฺคเหน นวอิณมูลํ ปโยชยมานา อนากุลกมฺมนฺตตาย ธนธญฺญาทิสมิทฺธึ ปาปุณนฺตา ทาเนน โภคสารํ ธมฺมจริยาย ชีวิต-สารญฺจ คเหตฺวา ญาติสงฺคเหน สกชนหิตํ อนวชฺชกมฺมนฺตตาย ปรชนหิตญฺจ กโรนฺตา ปาปวิรติยา ปรูปฆาตํ มชฺชปานสํยเมน

๑. ป. โช. ขุ. ขุ. ๑๗๑ ฯ

อตฺตุปฆาตญฺจ วิวชฺชิตฺวา ธมฺเมสุ อปฺปมาเทน กุสลปกฺเข วฑฺเฒตฺวา วฑฺฒิตกุสลตาย คิหิพฺยญฺชนํ โอหาย ปพฺพชิตภาเว ปติฏฺฐิตาปิ พุทฺธพุทฺธสาวกุปชฺฌายาจริยาทีสุ คารเวน นิวาเตน จ วตฺตสมฺปทํ อาราเธตฺวา สนฺตุฏฺฐิยา ปจฺจยเคธํ ปหาย กตญฺญุตาย สปฺปุริสภูมิยํ ฐตฺวา ธมฺมสฺสวเนน จิตฺตลีนตํ ปหาย ขนฺติยา สพฺพปริสฺสเย อภิภวิตฺวา โสวจสฺสตาย สนาถํ อตฺตานํ กตฺวา สมณทสฺสเนน ปฏิปตฺติโยคํ สมฺปสฺสนฺตา ธมฺมสากจฺฉาย กงฺขฏฺฐานิเยสุ [๑] กงฺขํ ปฏิวิโนเทตฺวา อินฺทฺริยสํวรตเปน สีลวิสุทฺธึ สมณธมฺมพฺรหฺมจริเยน จิตฺตวิสุทฺธึ ตโตปรา จ จตสฺโส วิสุทฺธิโย สมฺปาเทตฺวา อิมาย ปฏิปทาย สจฺจทสฺสนปริยายํ [๒] ญาณทสฺสนวิสุทฺธึ ปตฺวา อรหตฺตผลาขฺยํ [๓] นิพฺพานํ สจฺฉิกโรนฺติ ยํ สจฺฉิกตฺวา สิเนรุปพฺพโต วิย วาตวุฏฺฐีหิ อฏฺฐหิ โลกธมฺเมหิ อกมฺปมานจิตฺตา อโสกา วิรชา เขมิโน โหนฺติ เย จ เขมิโน โหนฺติ เต สพฺพตฺถ อปราชิตาฯ โหนฺติ สตฺพตฺถ จ โสตฺถึ คจฺฉนฺติ ฯ เตนาห ภควา เอตาทิสานิ กตฺวาน ... ตนฺเตสํ มงฺคลมุตฺตมนฺติ ฯ

อิทํ สุตฺตํ สุตฺตนิปาตสฺส ทุติยวคฺเค ขุทฺทกปาเฐ จาติ ทฺวีสุ ฐาเนสุ สงฺคีตํ ขุทฺทกนิกายปริยาปนฺนนฺติ ฯ

[๖๒๖] เอตฺตาวตา จ

๑. เอตฺถนฺตเร ปน ธมฺเมสูติ ปทํ ทิสฺสติ ฯ ๒. อริยสจฺจทสฺสนปริยายนฺติ. สี. อริยสจฺจทสฺสนปริโยสานํ ฯ ๓. อรหตฺตผลสงฺขฺยํ. สี. อรหตฺตผลสงฺขาตํ ฯ

ปฏิญฺญาตา มยา เอสา ยา มงฺคลตฺถทีปนี
อานยิตฺวาน สารตฺถํ อเนกํ ปิฏกตฺตยา
กตา สา นิฏฺฐิตา สุฏฺฐุ ปสฺสิตพฺพา หิ วิญฺญุนา
ปสฺสนฺเตน อิมํ ลทฺธา เฉกตา สพฺพมงฺคเล

สุตฺตาภิธมฺมวินเยสุ วิจารณาโณ
สิรฺยาทิมงฺคลภิธานยุโตรุเถโร
อุสฺสาหวา รจยิ พุทฺธวิรสฺส สิสฺโส
มงฺคลตฺถทีปนิมิมตฺถรสาภิรามํ ฯ

[๖๒๗] อิจฺจายํ นวปุรสฺส ทกฺขิณทิสาภาเค คาวุเต ฐาเน วิวิตฺเต สมฺปตฺตานํ ปสาทชนเก สุญฺญาคาเร วสนฺเตน วิเวกาภิรเตน มหุสฺสาเหน ติปิฏกธเรน สทฺธาพุทฺธิวิริยปฺปฏิมณฺฑิเตน สกปเรสํ โกสลฺลมิจฺฉนฺเตน สิริมงฺคโลติ ครูหิ คหิตนาเมน [๑] มหาเถเรน ปรเมนฺเท นวปุเร อิสฺสรสฺส ลกวฺหยราชนตฺตุโน ราชาติราชสฺส มนุชินฺทสฺส สพฺพราชูนํ ติลกภูตสฺส ปรมสฺสทฺธสฺส ปฏฺฐิตสพฺพญฺ-ญุตญฺญาณสฺส พุทฺธสาสเน ปสนฺนสฺส กาเล ฉฬาสีตฺยาธิกฏฺฐสตสกฺกราเช มกฺกฏวสฺเส กตา มงฺคลตฺถทีปนี ฯ สา อนฺตรายวชฺชา สิชฺฌิตฺถ ยถา ตถา ปชายาสา สุนฺทรกา ยา สิทฺธา ภวตํ สกลาว สา อาสา ฯ

๑. สี. คาหิตนาเมน มหาเถเรน ปรมเมตฺเตน นวปุเร อิสฺสรสฺส ลงฺกาวฺหยสฺส ราชนตฺตุโน ราชาธิราชสฺส สพฺพราชูนํ ติลกภูตสฺส ปรมสทฺธสฺส ปตฺถิตสพฺพญฺญุต-ญาณสฺส พุทฺธสาสเน ปสนฺนสฺส กาเล ฉฬาสีตฺยาธิกฏฺฐสตสกฺกราเช กกฺกฏวสฺเส กตายํ มงฺคลตฺถทีปนี ฯ

กุรุตา เม อิมํ ปตฺตํ　　ยํ ปุญฺญํ สุขทายกํ

เตน ปุญฺเญน เม สิทฺธา　　ปชาสา ภวตํ สุภา ฯ

จกฺกวาเฬสุนนฺเตสุ　　สมนฺตานนฺตเทหิโน

สทา ภทฺรานิ ปสฺสนฺตุ　　สุขิโน ทีฆมายุกา ฯ

พุทฺเธ ปสนฺนา จ ปสนฺนธมฺมา

สงฺเฆ ๑ปสนฺนา จถ ปุญฺญกามา

เอวํปการาหิ จ เต ลภนฺตํ

อาสาย สิทฺธํ อถ ทุกฺขโมกฺขํ ฯ

อหนฺตุ (๒) อุตฺตมํ ผลํ　　อรหตฺตนฺติ สญฺญิตํ-

กุรุตา เม อิมํ ลทฺธํ　　ยํ ปุญฺญํ สุขทายกํ

เตน ปุญฺเญน สพฺพาย　　ปชาย ภวตํ สุภํ.

จกฺกวาเฬสฺวนนฺเตสุ　　สมนฺตานนฺตเทหิโน

๑. สี. สงฺเฆ ปสนฺนา ปุถุ ปุญฺญกามา

เอวํปกาเรหิ จ เต ลภนฺตุ

อาสายสิทฺธํ อถ ทุกฺขโมกฺขํ.

๒. สี. อหนฺตุ อุตฺตมผลํ　　อรหตฺตนฺติ สญฺญิตํ

อลงฺกตํ สุคุเณหิ　　ลเภยฺยํ ภวอนฺติเม.

ยทา โขริยเมตฺเตยฺโย　　อุปฺปนฺโน โลกนายโก

ตทาหํ สมฺมุขี เหสฺสํ　　ตสฺส ธมฺมํ สุเณยฺยหํ

ตสฺส ธมฺมํ สุณิตฺวาน　　คจฺเฉยฺยํ ปุริมํ ผลํ

ตทา อลงฺกโต เหสฺสํ　　คุเณหิ สกเลหิปิ

สเจ เหตุถ ผลํ คจฺเฉ　　สํสรนฺโต ภวาภเว

ปาปมิตฺเต น เสเวยฺยํ　　เสเวยฺยํ ปุริสุตฺตเม.

กุทิฏฺฐิยา น สํยุญฺเช　　สํยุญฺเชหํ สุทิฏฺฐิยา

ทานาทิสํยุโต โหมิ　　ปสนฺโน โลกสมฺมโต.

ลงฺกตํ สพฺพคุเณหิ ลเภยฺยํ ภวอนฺติเม ฯ
ยทา หฺยริยเมตฺเตยฺโย อุปฺปนฺโน โลกนายโก
ตทาหํ สมฺมุขีภูโต ตสฺส ธมฺมํ สุเณยฺย ตํ
ตสฺส ธมฺมํ สุณิตฺวาน คจฺเฉยฺยํ ปรมํ ผลํ
ตทาหํลงฺกโต สิยํ คุเณหิ สกเลหิปิ ฯ
สเจ เนตฺถ ผลํ คจฺเฉ สํสรนฺโต ภวาภเว
ปาปมิตฺตํ น เสเวยฺยํ เสเวยฺยํ ปุริสุตฺตเม
กุทิฏฺฐิยา น สํยุเช สํยุเชหํ สุทิฏฺฐิยา ฯ
ทานาทิสํยุตฺโต โหมิ ปสนฺโน โลกสมฺมโต
ชาติสฺสโร มหาปญฺโญ อกฺขุพฺโภ สาครูปโม

ชาติสฺสโร มหาปญฺโญ อกฺโขโภ สาครูปโม
สพฺพธมฺมานเฉโกหํ ภเวยฺยํ ชาติชาติยํ.
จิรํ ติฏฺฐตุ สทฺธมฺโม โลกนาถสฺส สาสนํ
ปสนฺนา โหนฺตุ สพฺเพปิ ปาณิโน พุทฺธสาสเน.
เทโว โลเก ปวสฺสนฺโต สมิทฺธึ เนตุ เมทนึ
สมฺมา ธารํ ปเวจฺฉนฺโต รกฺขตุ ภูมิมํ สทา.
มาตา ปิตา จ อตฺรชํ นิจฺจํ รกฺขนฺตุ ปุตฺตกํ
เอวํ ธมฺเมน ราชาโน ชนํ รกฺขนฺตุ สพฺพทาติ.

มงฺคลตฺถทีปนี
สมฺปุณฺณา ฯ
นิพฺพานปจฺจโย โหตุ ฯ

ยาว พุทฺโธติ นามมฺปิ โลเก วตฺตติ ตาทิโน
ติฏฺฐตํ สาสนํ ตาว เทเสนฺตุ โสตุมิจฺฉตนฺติ.

สิทฺธิรตฺถุ ฯ

สพฺพธมฺมาน เฉโกหํ ภเวยฺยํ ชาติชาติยํ ฯ

จิรํ ทิปฺปตุ สทฺธมฺโม โลกนาถสฺส สาสนํ

ปสนฺนา โหนฺตุ สพฺเพปิ ปาณิโน พุทฺธสาสเน ฯ

เทโว กาเล ปวสฺสนฺโต สมิทฺธํ เนตุ เมทนึ

สมฺมา ธารํ ปเวจฺฉนฺโต รกฺขนฺตุ ภูมิชํ สทา

มาตา ปิตา จ อตฺรชํ นิจฺจํ รกฺขนฺติ ปุตฺตกํ

เอวํ ธมฺเมน ราชาโน ชนํ รกฺขนฺตุ สพฺพทาติ ฯ

มงฺคลตฺถทีปนี สมฺปุณฺณา [๑]ฯ

ยาว พุทฺโธติ นามมฺปิ โลเก วตฺตติ ตาทิโน

ติฏฺฐตุ สา นยํ ตาว ทสฺเสนฺตี โสตุมิจฺฉตนฺติ [๒]

๑. มงฺคลทีปนี อฏฺฐกถา สมตฺตาติปิ ปาฐา ฯ ๒. อยํ คาถา กตฺถจิ น ทิสฺสติ ฯ